

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

**EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NİN SOSYAL BİLGİLER
DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN TARİH İLE
İLGİLİ KAZANIMLAR ÜZERİNDEN İNCELENMESİ**

DOKTORA TEZİ

İlhami SARIÇAM

Danışman: Dr. Öğrt. Üyesi Recep KÜREKLİ

Nevşehir

Mart 2023

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

**EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NİN SOSYAL BİLGİLER
DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN TARİH İLE
İLGİLİ KAZANIMLAR ÜZERİNDEN İNCELENMESİ**

DOKTORA TEZİ

İlhami SARIÇAM

Danışman: Dr. Öğrt. Üyesi Recep KÜREKLİ

Nevşehir

Mart 2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda, bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

İlhami SARIÇAM

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Tarih ile İlgili Kazanımlar Üzerinden İncelenmesi” adlı Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Doktora Öğrencisi

İlhami SARIÇAM

Danışman

Dr. Öğrt. Üyesi Recep KÜREKLİ

Ana Bilim Dalı Başkanı

Unvanı Adı SOYADI, İmza

Prof. Dr. Ali MEYDAN

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğrt. Üyesi Recep KÜREKLİ danışmanlığında İlhami SARIÇAM tarafından hazırlanan “*Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Tarih ile İlgili Kazanımlar Üzerinden İncelenmesi*” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

.... / /

(Tez savunma tarihi)

JÜRİ

İMZA

Danışman :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır. / /

Enstitü Müdürü

**EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NİN SOSYAL BİLGİLER DERSİ
ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN TARİH İLE İLGİLİ
KAZANIMLAR ÜZERİNDEN İNCELENMESİ**

İlhami SARIÇAM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Bilgiler Eğitimi, Doktora, Mart 2023

Danışman: Dr. Öğrt. Üyesi Recep KÜREKLİ

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar üzerinden Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin incelenmesidir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Çalışmanın veri kaynağını Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesiyle ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar oluşturmaktadır. Araştırmacı tarafından öncelikle, Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin aslına uygun çevirisi tercih edilmiştir. Seyahatname, ayrıntılı olarak okunmuş, muhtemel örnek olaylar belirlenmiştir. Tespit edilen örnek olaylar, aslına uygun olarak günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Bu kapsamda, kazanımlar ve örnek olaylar tablolara dönüştürülmüştür. Ayrıca, ders sürecinde bir kazanım üzerinden örnek olaylar için uygulamaya dönük, her sınıf düzeyinde birer ders planı örneği hazırlanmıştır. Böylece, ders yapan öğretmenler tarafından sunulacak kazanımların, öğrenci dünyasında somut ve anlaşılır hale gelmesi amaçlanmıştır.

2018 yılında Milli Eğitim Bakanlığınca yenilenen sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan, 13 öğrenme alanından tarih ile ilgili toplam 34 kazanım belirlenmiştir. Evliya Çelebi'nin 7.888 sayfadan oluşan Seyahatnamesi incelendiğinde, genel olarak 1.829 tane örnek olay tespit edilmiştir. Tespit edilen bu örnek olaylar, ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan tarih ile ilgili kazanımlarla eşleştirilmiştir. Yapılan eşleştirmede, 446 örnek olayın kazanımlara karşılık geldiği görülmüştür. Belirlenen

kazanımlar ile tespit edilen örnek olaylar eşleştirildiğinde; bazı kazanımlara karşılık gelen çok sayıda örnek olay olduğu, bazı kazanımlara karşılık gelen örnek olay sayısının ise az olduğu görülmüştür.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki kazanımların somutlaştırılması amacıyla, Seyahatnameden tespit edilen örnek olayların uygun olduğu söylenebilir. Seyahatnamede yer alan örnek olayların; öğrencilerin derslerde daha etkin hale gelmesi, empati yapması, eleştirel düşünmesi, karşılaştırma yapması, geçmiş ile günümüz arasında bağ kurması, kendini ifade etmesi, öğrenme ortamlarının oluşturulması için önemli olduğu, derslerde etkin ve verimli bir şekilde kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Seyahatnamede yer alan hikâye ve örnek olay zenginliği dikkate alındığında, diğer dersler için de bu tür çalışmaların yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatname, sosyal bilgiler dersi eğitimi, tarih öğretimi, örnek olay.

**THE INVESTIGATION OF EVLIYA CELEBI'S TRAVEL BOOK ON THE
HISTORY-RELATED ACHIEVEMENTS IN THE SOCIAL STUDIES
CURRICULUM**

İlhami SARIÇAM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Teaching Social Studies, Ph.D., March 2023

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Recep KÜREKLİ

ABSTRACT

The aim of this research is to examine Evliya Çelebi's Travel Book through the acquisitions related to history in the primary school 4th grade and in the secondary school 5th, 6th and 7th grade social studies curriculum. In order to achieve this aim, document analysis from qualitative research designs was used. The data source of the study is Evliya Çelebi's Travel Book and the acquisitions related to history included in the social studies curriculum of primary school 4th grade and secondary school 5th, 6th and 7th grades. First of all, the original translation of Evliya Çelebi's Travel Book was preferred by the researcher. The travel book was read in detail and possible case studies were determined. The case studies determined were translated into contemporary Turkish in accordance with their originals. In this context, the achievements and the case studies were turned into the tables. In addition, a sample lesson plan was prepared for each grade level for practical use of the case studies based on an achievement in the course process. Thus, it was aimed to make the achievements to be presented by teachers become concrete and understandable for students.

A total of 34 achievements related to history were determined from 13 learning areas in the social studies course curriculum renewed by the Ministry of National Education in 2018. When Evliya Çelebi's Travel Book consisting of 7.888 pages was examined, 1.829 case studies were identified in general. These identified case studies were matched with the achievements related to history in the primary school 4th grade and secondary school 5th, 6th and 7th grade social studies curriculum. It was

seen that 446 case studies had corresponded to the achievements according to the matching made. When the determined achievements and the determined case studies were matched, it was noticed that there were many case studies corresponding to some achievements, while the number of the case studies corresponding to some achievements was low.

It can be said that the case studies determined from the Travel Book are appropriate in order to embody the achievements in the social studies course curriculum. It can be concluded that the case studies in the travel book are important for students to become more active in the lessons, to empathize, to think critically, to make comparisons, to establish a connection between the past and the present, to express themselves, to create learning environments and to be used effectively and efficiently in lessons. Considering the richness of the stories and the case studies in the travel book, it can be recommended to conduct such studies for other courses, too.

Keywords: Evliya Çelebi, Travel Book, teaching social studies lesson, teaching history, case study.

TEŞEKKÜR

Bu alıőmanın ve doktora sürecimin her anında, değerli bilgilerini ve değerli önerilerini paylaşan saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğrt. Üyesi Recep KÜREKLİ, Tez İzleme Kurulunda yer alan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ali MEYDAN ve Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, sadece çalıőmalarımı yaptığım süreçte değil, otuz yılı aşan arkadaşlığımız sürecinde fikirlerinden yararlandığım, desteğini ve varlığını her zaman yanımda hissettiğim Doç. Dr. Vedat AKTEPE ve diğer hocalarıma da ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER TABLOSU

BİLİMSEL ETİME UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	iii
KABUL ve ONAY SAYFASI.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER TABLOSU	x
KISALTMALAR VE SEMBOLLER.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
Giriş	1
1. 1. Araştırmanın Önemi	16
1. 2. Araştırmanın Amacı	18
1. 3. Araştırma Soruları	19
1. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları	20
1. 5. Araştırmanın Varsayımları	20
1. 6. Tanımlar	21
İKİNCİ BÖLÜM	23
Kavramsal Çerçeve	23
2. 1. Sosyal Bilgiler Eğitimi	23
2. 2. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Tarih Öğretimi	25
2. 3. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Edebi Ürünlerin Kullanımı	32
2. 4. Edebi Ürün Olarak Seyahatnameler	34
2. 5. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Seyahatnameler Kullanılırken Yararlanılabilecek Öğretim Strateji, Yöntem ve Teknikleri	35
2. 6. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Önemi ve Özellikleri	38
2. 7. Seyahatnamenin İçeriği	42
2. 8. Seyahatnamenin Tanınması, Basımı ve Çoğaltılması	43
2. 9. Örnek Olay Yöntemi	47
2. 10. Örnek Olay Yönteminin Avantajları	51
2. 11. Örnek Olay Yönteminin Zorlukları	52
2. 12. Örnek Olay Yönteminin Planlanması ve Uygulanması	52
2. 13. Örnek Olay Yönteminin Derslerde Kullanılmasının Önemi	53
2. 14. Sosyal Bilgiler Derslerinde Örnek Olay Yönteminin Kullanılması	54

2. 15. İlgili Araştırmalar	55
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	60
Yöntem	60
3. 1. Araştırmanın Modeli	60
3. 2. Veri Kaynağı ve Veri Toplama Süreci	62
3. 3. Verilerin Analizi	64
3. 4. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği	65
3. 5. Araştırmanın Etiği	66
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	68
Bulgular	68
4.1. İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları	73
4.1.1. “SB. 4.1.2. Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	74
4.1.2. “SB.4.2.1. Sözlü, yazılı, görsel kaynaklar ve nesnelere yararlanarak aile tarihi çalışması yapar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	79
4.1.3. “SB.4.2.2. Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	82
4.1.4. “SB.4.2.3. Geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	85
4.1.5. “SB.4.7.1. Dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıtır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	89
4.1.6. “SB.4.7.3. Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	92
4.1.7. “SB.4.7.4. Farklı kültürlerle saygı gösterir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	95
4.2. Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları	97
4.2.1. “SB.5.2.1. Somut kalıntılardan yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	98
4.2.2. “SB.5.2.2. Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları, nesnelere ve eserleri tanıtır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	102
4.2.3. “SB.5.2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleriyle yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	106
4.2.4. “SB.5.2.4. Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	109

4.2.5. “SB.5.2.5. Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihî gelişimini değerlendirir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	112
4.2.6. “SB.5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	115
4.2.7. “SB.5.7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	118
4.3. Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları	123
4.3.1. “SB.6.1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	125
4.3.2. “SB.6.1.2. Sosyal, kültürel ve tarihî bağların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	128
4.3.3. “SB.6.1.4. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	131
4.3.4. “SB.6.2.2. İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	135
4.3.5. “SB.6.2.3. Türklerin İslamiyet’i kabulleriyle birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	139
4.3.6. “SB.6.2.4. Türklerin Anadolu’yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	142
4.3.7. “SB.6.2.5. Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	144
4.3.8. “SB.6.6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	147
4.4. Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları	150
4.4.1. “SB.7.2.1. Osmanlı Devleti’nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	152
4.4.2. “SB.7.2.2. Osmanlı Devleti’nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	156
4.4.3. “SB.7.2.3. Avrupa’daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti’ni değişime zorlayan süreçleri kavrar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	159
4.4.4. “SB.7.2.5. Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	163
4.4.5. “SB.7.3.1. Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	167

4.4.6. “SB.7.3.3. Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	171
4.4.7. “SB.7.4.2. Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	174
4.4.8. “SB.7.4.3. XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini analiz eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	177
4.4.9. “SB.7.5.1. Üretimde ve yönetimde toprağın önemini geçmişten ve günümüzden örneklerle açıklar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:.....	181
4.4.10. “SB.7.5.2. Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	184
4.4.12. “SB.7.5.4. Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanıır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:	190
4. 5. Örnek Olay Yönteminin Uygulanması İçin Ders Planı Örnekleri.....	195
4. 5.1. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Günlük Ders Planı	196
4. 5.2. Ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler Günlük Ders Planı	200
4. 5.3. Ortaokul 6. sınıf Sosyal Bilgiler Günlük Ders Planı	203
4. 5.4. Ortaokul 7. sınıf Sosyal Bilgiler Günlük Ders Planı	206
BEŞİNCİ BÖLÜM	212
5. 1. Tartışma.....	212
5. 2. Sonuç	217
5. 3. Öneriler.....	225
KAYNAKÇA	228
6.1. İnternet Kaynakları.....	248
ÖZ GEÇMİŞ	251

KISALTMALAR VE SEMBOLLER

AB	:	(European Union): Avrupa Birliği
AK	:	(Council of Europe): Avrupa Konseyi
Akt.	:	Aktaran
BM	:	(United Nations): Birleşmiş Milletler
Çev	:	Çeviren
EBA	:	Eğitim Bilişim Ağı
Ed.	:	Editör / Editörler
ET	:	Erişim Tarihi
LGS	:	Liselere Geçiş Sınavı
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
NCSS	:	(National Council for the Social Studies): Sosyal Bilimler Ulusal Konseyi
SS	:	(Social Studies): Sosyal Bilgiler
SBDÖP	:	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı
STK	:	Sivil Toplum Kuruluşları
T. C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
TRT	:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
UNESCO	:	(United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization): Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
YKY	:	Yapı Kredi Yayınları
vb.	:	Ve Benzeri
vs.	:	Vesaire

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Yapı kredi yayınlarında Evliya Çelebi Seyahatnamesi.....	15
Tablo 2. İlkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanlarına göre tarih ile ilgili kazanımların dağılımı.	69
Tablo 3. İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları.....	73
Tablo 4. Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları.....	97
Tablo 5. Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları.....	124
Tablo 6. Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları.....	151
Tablo 7. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne göre peygamber meslekleri.....	191
Tablo 8. İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre günlük ders plan örneği.....	196
Tablo 9. Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre günlük ders plan örneği.....	200
Tablo 10. Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre günlük ders plan örneği.....	203
Tablo 11. Ortaokul 7. Sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre günlük ders planı örneği.....	206

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Evliya Çelebi hakkında yapılan araştırmalar, kendi yazdığı “*Seyahatname*” adlı eserin çeşitli bölümlerinde verdiği bilgilere bağlı yapılan tespitlerdir. Evliya Çelebi’nin hayatı hakkında, kendi eseri dışında bilgi veren çok az kaynak bulunmaktadır. Evliya Çelebi, zengin bir aileden geldiğini, babasının Osmanlı sarayında kuyumcubaşı olduğunu, çalışmak zorunda kalmadığını, dolayısıyla gezilerinde ekonomik sıkıntı yaşamadığını söylemiştir (Mengi, 2016: 87-95).

Bir Türk gezgini olan Evliya Çelebi’nin yazdığı eserin asıl adının, “*Tarih-i Seyyah Evliya Efendi*” olduğu kayıtlarda geçmektedir. Türk ve dünya tarihinin önemli gezginleri arasında yer alan Evliya Çelebi, 17. yüzyılda elli yıldan fazla süren seyahatlerini “*Seyahatname*” adlı kitabıyla adeta ölümsüzleştirmiştir. İslam Peygamberi Hz. Muhammed’i bir gün rüyasında görüp, “*Şefa’at ya Resulullah*” diyeceği yerde heyecandan, “*Seyahat ya Resulullah*” diyerek, dil sürçmesi sonucu yaptığı duanın kabul olmasına bağlı olarak, bir ömür boyu gezdiğini de kendisi seyahatnamesinde ifade etmiştir.

Evliya Çelebi, (10 Muharrem 1020-1025) Mart 1611’de İstanbul Unkapanı’nda babasına ait olan Sağrıcalar Camii Vakıf evlerinin birinde doğmuştur. Dünyanın belli başlı yerlerini yarım asırdan fazla dolaşan ve gezdiği yerleri en ince ayrıntısına kadar yazan bu büyük seyyahın, ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Son yaşadığı ve seyahatnamesini kaleme aldığı yer olan Mısır’ın Kahire şehrinde öldüğü söylenmektedir. Ancak başka bir rivayete göre ise İstanbul Şişhane Karakolu yakınlarında Meyyit mevkiinde bulunan aile mezarlığında yattığı iddia edilmektedir (Gökyay, 1996: 175-183).

Evliya Çelebi, seyahatnamesinin çeşitli bölümlerinde yer verdiği kayıtlara göre aile şeceresini: 1. Hoca Ahmed Yesevi, 2. Mehmed Kirmani, 3. Allahverdi Akay, 4. Ece

Yakub, 5. Yavuz Er Beğ, 6. Turhan Bey, 7. Demircizade Kara Mustafa Paşa, 8. El-Şehid Kara Ahmed Bey, 9. Derviş Mehmed Zilli, 10. Evliya Çelebi, olarak sıralamıştır. Kendisi evlenmediği için soyları kardeşleri üzerinden devam etmiştir (Alptekin, 2015: 17-19).

Evliya Çelebi'nin büyükbabası Kara Ahmed Bey, Kütahya kökenli bir aileden olup, Fatih Sultan Mehmed Han'ın Sancakbeyi olarak görev yapmış, fetihten sonra ailesiyle geldiği İstanbul'a yerleşmiştir. Ayrıca, Evliya Çelebi'nin ailesine ait Kütahya'nın Zeregen Mahallesi, Bursa'nın İnebey Mahallesi ile Manisa da evleri olduğu kayıtlarda yer almaktadır. Afyon'un Sandıklı ilçesinde ise bir çitflikleri bulunduğunu yazmıştır. Dedesi Kara Ahmed Bey, fetihde payına düşen gaza ganimetleriyle Unkapanı'nda ev ve dükkânlar almış, torunu olan Evliya Çelebi, bu evlerden birinde doğmuştur. Babası Mehmet Zilli Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nda sarayın kuyumcubaşısı olarak çalışmıştır (Alptekin, 2015: 20-22). Varlıklı bir aileden gelen Evliya Çelebi, babası adına İstanbul Kadıköy'de bağları olduğu bilgisine de yer vermiştir. Mehmed Zilli Efendi, oğlu Evliya Çelebi'ye isim koyarken, kendisi gibi esnaf olan yakın arkadaşı, Evliya Mehmed Efendi'nin isminden esinlenmiştir. Evliya Çelebi, kendisinde seyahat tutkusunun oluşmasında babası ile baba dostlarının sohbetlerinde anlattıkları hikâye ve seyahat maceralarının etkili olduğunu söylemiştir. Ayrıca, Evliya Çelebi'nin annesi Abaza kökenli olup, dönemin ünlü devlet adamlarından Melek Ahmet Paşa'nın annesi ile kardeşidir. Evliya Çelebi, eserinde isimlerinin Mahmut ve İnel olduğunu söylediği iki erkek kardeşi, isimlerini belirtmediği iki kız kardeşi ve bir de üvey annesi olduğundan bahsetmiştir (Çam, 2017: 31-36). Evliya Çelebi'nin, musikiye yatkınlığı ve sesinin güzelliği dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu özelliği devlet erkânı içinde, sohbet ve ilim toplantılarında aranan gençlerden biri olmasına yol açmıştır. Evliya Çelebi'nin teyzesinin oğlu Melek Ahmet Paşa, 1630 yılı kadir gecesinde, onu Ayasofya camisine götürerek Sultan VI. Murad'ın huzurunda yapılan programa katılmasını sağlamıştır. Burada okuduğu Kur'an-ı Kerim'i dinleyen IV. Murat, Evliya Çelebi'nin sesini çok beğenerek saraya almıştır. Böylece, Evliya Çelebi için yeni bir hayat başlamış ve sarayda bulunan Enderun mektebindeki en iyi hocalardan yirmili yaşlarında musiki, tecvid, kafiye, nahiv gibi dersler almıştır. Babasının çırağı olan bir Rum'dan da Rumca öğrendiğini, yapmış olduğu gezilerde Arapça, Farsça, Grek, İsveç, Çek ve Leh dillerini öğrendiğini seyahatnamede belirtmiştir. Evliya Çelebi,

sadece seyyah olarak çeşitli coğrafyaları dolaşmamış, aynı zamanda, devlete hizmet ederek; memurluk yapmış, vergi toplamış, ulak olarak bilgi taşımış, Osmanlı İmparatorluğu'nun ordusunda Girit, Azak ve Eflak seferlerine katılmış, Viyana'ya giden elçilik heyetinde de yer almıştır.

Evliya Çelebi'nin eserinde verdiği bilgilere göre gençlik yıllarında fiziksel görünüm olarak zayıf, narin, çocuk yapılı, naif biri olmasına rağmen cirit oynayan, çevik, hareketli, atik, iyi ok atan, sportmen bir kişi olduğuna vurgu yapmıştır (Şavk, 2011: 1-8). Seyahatnamede kendisine mahlas olarak '*Hakir*' kelimesini kullanmıştır. Hakir kelimesi o dönemde, "*Bir kimsenin kendisi için kullandığı tevâzu sözü, bendeniz, kulunuz*" anlamlarına gelirken, günümüzde ise "*Aşağı görülen, hor görülen, küçük, önemsiz, zavallı*" anlamında kullanılmaktadır (Develioğlu, 2010: 209-237). Evliya Çelebi, kişilik olarak herkes tarafından sevildiğini ve kendisinin de herkesi seven, saygı duyan hümanist ruhlu bir insan olduğunu, bu özelliklerine bağlı olarak birçok insanı tanıma fırsatı bulduğunu belirtmiştir. Kendisinden mütevazî bir şekilde söz ederken "*Hakir*", "*Fakir*", "*Pür Taksir*", "*Riyasız*", "*Hafız*", "*Seyyahı Alem*", "*Nedimi Adem*", "*Nedîm-i Beni Âdem*", "*Evliya-i bi Riyâ*" gibi takma isimler kullandığı da seyahatnamesinde görülmektedir. Fakat, Evliya Çelebi, kesinlikle dalkavuk tabiatı olan bir insan değildir. Yeri geldiğinde insanların iyi taraflarını överek anlatmış, yeri geldiğinde de kötü yanlarını anlatmaktan çekinmemiştir. Örneğin; Melek Ahmed Paşa ve Kaya Sultan hakkında övgüyle söz ederken, dönemin Sultanı IV. Murat hakkında da eleştiri yapmaktan çekinmediği görülmektedir (Özcan, 2006: 177-183). Evliya Çelebi'nin güzel konuştuğu, espiri yapmayı sevdiği, hazır cevap biri olduğu, sohbet toplantılarında gezip gördüğü yerleri, olayları, anıları, savaşları anlatarak kendisini dinlettiği bilinmektedir. Evliya Çelebi, bir seyyah olarak gezmeye önce kendisinin başladığını, daha sonra babasından izin alarak devam ettiğini belirtmiştir. Babası seyahat etmesi için kendisine izin vermiş, aynı zamanda seyahatlerinde nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda çeşitli nasihatlerde bulunmuştur.

Evliya Çelebi, müslüman ve dini bütün biri olarak ibadetlerine dikkat ettiğini, doğru, dürüst ve adaletli birisi olduğunu, haksızlığa asla tahammülü olmadığını ve haksızlıklara anında tepki verdiğini seyahatnamesinde yazmıştır. Yine seyahatnamesinde anlattığına göre hiç evlenmediği, yeni yerler gezmek, seyahat etmek istek ve hevesinin de bunda etkili olduğunu vurgulamıştır. Seyahatleri için

hareket merkezi olarak evinin bulunduğu İstanbul'u seçtiği, at sırtında aya gidip gelecek kadar uzun yolculuk yaptığı, yaşadığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı çeşitli savaflara farklı görevlerle katıldığı, bilgisine çeşitli kaynaklarda yer verilmektedir. Evliya Çelebi Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde yer alan ülkeler ile komşu ülkeler olan; Ukrayna, Slovakya, Macaristan, Romanya, Avusturya, Polonya, Mısır, Sudan, Irak, Habeş, Suriye, Arabistan, Azerbaycan gibi birçok yer ve ülkeyi gezmiştir. Zamanına göre bu kadar çok yer gezmiş olan Evliya Çelebi'nin büyük bir seyyah olmasının sırrı, yaşadığı zamanın imkanlarına göre çok geniş bir coğrafyayı gezmiş olmasıdır. Diğer bir özelliği ise gezdiği yerlerde inceleme yapma, yeni yerler görme, öğrendiği şeylerin en ince ayrıntısını dahi dikkatli bir şekilde yazma arzu ve isteğinin olduğu ifade edilmiştir.

Evliya Çelebi, gittiği yerlerde gördüğü, duyduğu her şeyi herhangi bir katkı yapmadan bir bütün olarak incelemiştir. Gittiği yerlerin kültürünü, yaşantısını, dinlerini, adetlerini, mimarisini, eserlerini, dillerini, kitabelerini büyük bir titizlikle eserine yansıtmıştır. Evliya Çelebi, yazdığı seyahatnamesinde yer alan bilgileri; ileri gelen devlet adamlarından, resmi kayıtlardan, çeşitli kaynak kitaplardan, görmüş geçirmiş yaşlı insanların sohbetlerinden, anlatılanlardan, duyduklarından ve bizzat kendisinin yaptığı tespitlerden elde ettiğini belirtmiştir. Seyahat ederken Evliya Çelebi'nin yalnız olmadığı, kendisi ile seyahatlere katılan sadık dostları ve köleleri olduğu bilinmektedir. Gezdiği yerler ile ilgili belli bir sistematığe göre not alarak kayıtlar tuttuğu, kendi verdiği bilgilerden anlaşılacaktır. Evliya Çelebi Seyahatnamede, yaşadığı dönem olan 17. yüzyıl hakkında orijinal bilgiler vermesinden dolayı, günümüzün ünlü tarihçilerinden İlber Ortaylı onu, "dâhi" olarak nitelendirmiştir.

Evliya Çelebi'nin o dönemdeki Osmanlı coğrafyasının dört bir yanına yaptığı seyahatlerde düzenli olarak aldığı notları, seyahat edemeyecek yaşlara geldiğinde, Mısır'ın Kahire şehrinde sistemli bir şekilde kitaplaştırdığı bilinmektedir. Seyahat etmenin kendisinde bir tutku olduğunu belirten Evliya Çelebi, ilk gezisine yaşadığı şehir olan İstanbul'u adım adım, sokak sokak gezerek, başlamıştır. Elli yıldan fazla devam eden serüveni hakkındaki tüm detayları seyahatnamesinde anlatmıştır. Yapılan son araştırmalara göre seyahatnamenin asıl nüshaları Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Çam, 2017: 56-59).

Evliya Çelebi'nin, doğduğu şehir olan İstanbul'dan sonra 1640 yılında Bursa'ya gittiği, daha sonra babasından aldığı izinle İzmit, Trabzon ve Kırım'a kadar yaptığı gezilerle uzun gezgincilik hayatına devam ettiği görülmektedir. Seyahatlerinin hareket merkezi olarak seçtiği İstanbul'da zaman zaman mola vermiştir. Bir tutku haline gelen gezme işine Doğu Anadolu, İran, Irak, Ortadoğu, Balkanlar, Mora yarımadası, hatta Avrupa (Avusturya, Almanya, Fransa, İsveç, Danimarka, Hollanda) gibi ülkelerle devam etmiştir. Bu gezilerini arkadaşları ve köleleriyle farklı görevler adı altında yapmıştır. Ayrıca, Devlet-i Aliye'nin damadı olan ve kendisinin de sürekli refakatçisi olduğu, dayısı Melek Ahmed Paşanın, peş peşe değişik eyaletlerde görevlendirilmesi, rahat gezmesi için uygun ortam oluşturmuştur. Yaşının bir hayli ilerlemesiyle birlikte seyahatlerini sonlandırmak amacıyla 1671 yılından itibaren Rodos üzerinden Anadolu'nun güneyi, Suriye, Mekke, Medine hac yolculuğuna çıkmıştır. Buradan da seyahatlerine devam ederek; Mısır, Kahire, İskenderiye, Nil Nehri'ni takip ederek Sudan ve Habeşistan'a kadar gittiği görülmektedir. Yaşadığı dönemin şartlarına göre zor bir iş olan seyahat etmeyi hayatının merkezine almıştır. Evliya Çelebi'nin bu gayesini gerçekleştirmek için gereken fiziksel güce, sağlıklı bedene, ruh yapısına ve şahsiyete sahip olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, karşılaştığı tehlikeleri ve güçlükleri aşmak için kıvrak zekâsını kullandığını söylemek yanlış olmaz. Seyahatleri sırasında zaman zaman zorluklarla karşılaşmış olan Evliya Çelebi, birçok savaşa katılmıştır. Bazen eşkıyalarla mücadele etmiş, tehlikeli maceralar yaşamış, birçok kez yaralanmış, denizlerde fırtınaya kapılmış, yeri gelmiş aşırı sıcak yeri gelmiş aşırı soğuktan etkilenmiş, gözünü kaybetme tehlikesi atlatmış, dişleri kırılmış ve hatta sağlığını kaybetme noktasına gelmesine rağmen seyahat tutkusundan ve amacından vazgeçmemiştir. Mısır da özellikle Kahire de on yıldan fazla bir süre kalarak, eseri seyahatnameyi yazma işiyle uğraşmış, 1683-1690 yılları arasında 75-80 yaşlarında öldüğü, mezarının ise nerede olduğu tam olarak bilinmemektedir.

Evliya Çelebi'nin dünyada benzeri pek olmayan, orijinal ve kendi içerisinde sistematik bir eser olan seyahatnameyi yazmasının sırrı, iyi bir eğitim almış olmasında gizlidir. Onun eğitim hayatı, yaşadığı dönemde bulunan mahalle mektebine gitmekle başlamıştır. Daha sonra İstanbul fil yokuşunda bulunan Şeyhülislam Hamit Efendi Medresesi'ne devam ettiği, Ahfeş Efendi'den yedi yıl ders aldığı bilinmektedir. Ayrıca, Evliya Çelebi'nin yetişmesinde en önemli kişinin babası

ve babasının sohbet arkadaşları olduğunu seyahatnamesinde belirtmiştir. Evliya Çelebi'nin eğitim hayatı ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim, Hüsn-i Hat (Güzel Yazı), Türkçe, Arapça, Beden Eğitimi, Musiki derslerini aldığı, Rumca'nın yanında Grekçe, Latince ve Almanca'yı belli bölümlerini okuyacak kadar dil bildiğini söylemiştir. Gençlik yıllarında dönemin en iyi okulu olan Enderun-u Hümanyun'a giderek eğitiminde en büyük ve son aşamayı gerçekleştirmiştir. Çeşitli hocalardan hafızlık, dini ilimler, gramer, hat, dil bilgisi, güzel yazı, el sanatları, beden eğitimi gibi dersler alarak yaşadığı çağa göre kendisini çok iyi yetiştirdiği görülmektedir (Karlıağa, 2013: 5-10).

Seyahatnameden elde edilen bilgilere göre Evliya Çelebi, 147 dilde kelime ve cümleleri kullanarak elli yılı aşan seyahatini yazıya geçirdiği görülmektedir. Evliya Çelebi'nin sipahi payesi ile orduya katıldığı düşünülürse, iyi bir askeri eğitim aldığı da söylenebilir. Ayasofya Cami'nde bir kadir gecesi okuduğu Kur'an-ı Kerim'den çok etkilenen IV. Murat onun sarayda nedimi olmasını istemiştir. Böylece sarayda iki yıl süre ile Enderun eğitimi alarak kendini yetiştirmiştir. Bu arada dayısı Melek Ahmed Paşa'nın sarayda bulunması kendini yetiştirmesi için uygun ortam sağlamıştır. Böylece, saray adabını öğrenerek devlet ileri gelenleriyle oturup kalkması daha da kolay olmuştur. Padişah nedimi olarak görevindeki başarıları hem padişah hem de saray çalışanları tarafından takdirle karşılanmıştır. Evliya Çelebi'nin eğitimi, bilgi birikimi, samimiyeti, becerikli olması farklı görevlere atanmasında etkili olmuştur. Bu süreçten sonra gerek aldığı görevler gerekse kendi isteğiyle yeni yerleri gezmeyi, görmeyi bulduğu her fırsatta değerlendirmiştir (Özön ve Özön, 2012: 167-171).

Evliya Çelebi'nin her şeyden önce yaşadığı döneme göre sınırsız bir bilgi edinme isteğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Gelenek göreneklerine bağlı, inançlı, kendi kültürünün diğer kültürlerden üstün olduğuna inanmasına rağmen farklı kültürleri de tanımaya çalışması, onun saf bir dindar olmasının yanında 17. yüzyıl Osmanlı hoşgörüsüne de en üst düzeyde sahip olduğu anlamına gelmektedir. Evliya Çelebi, seyahatnamenin birkaç yerinde dil öğrenmenin önemini vurgulamıştır. Seyyahlar gibi farklı ülkelere giden kişilerin can güvenliğini sağlaması ve temel ihtiyaçlarını karşılaması için farklı dilleri bilmelerinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Onun kiliseleri ziyaret ettiği, Hıristiyan dua metinlerinden bölümler aktardığı, toplumdaki

tüm kesimlerle iletişim kurduğu gibi hususlara bakılırsa önyargılı ve dar görüşlü olmadığı, ufkunun ne kadar açık olduğu anlaşılmaktadır.

Bir gezgin olan Evliya Çelebi, Osmanlı İmparatorluğu'nu diyar diyar gezerek, gezip gördüğü olay ve olguları bazen doğaçlama bazen istatistiki bilgiler, bazen de başkasından bilgi aktarmak suretiyle yazmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bazen abartılı anlatımlara bazen bir devlet büyüğünden alınan yaşanmış olay, kıssa, fıkra, hikâye gibi anlatımlara bazen de kaynaklara dayalı bilgilere yer vermiştir.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından 2011 yılının “*Evliya Çelebi Yılı*” ilan edilmesiyle birlikte Avrupa ve Türkiye de Evliya Çelebi ve Seyahatnamesiyle ilgili çeşitli sempozyumlar düzenlenmiş, çok sayıda araştırmalar yapılmış, kitaplar yayınlanmıştır. İlk olarak Viyanalı Bilim Adamı Joseph Von Hammer'in 1814 yılı ve sonrasındaki çalışmalarıyla birlikte bilim ve kültür dünyası onu tanımaya başlamıştır. Amerikalı araştırmacı, Carolin Finkel Evliya Çelebi'nin gittiğini söylediği her yeri adım adım gezmiş, diğer bir Amerikalı araştırmacı Robert Dankoff hayatını Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi araştırmalarına adanarak, yaklaşık kırk yıllık süre ile bu büyük Türk gezgini ve Seyahatnamesi üzerinde çalışmıştır (Üstün, 2017: 62-67).

Evliya Çelebi, seyyahların yazdığı bilgilerin siyasi açıdan çok önemli olduğu bir dönemde, elli yıldan fazla devam eden seyyahlık hayatında, çok önemli bilgiler toplamıştır. Yaşadığı 17. yüzyılda gittiği yerlerin hem gündelik hayatını hem de farklı kültürel yönlerinin ve yaşam tarzlarının olduğunu anlatmıştır. Eserinde devletin en üst yöneticilerinden başlayarak çok sıradan yaşayan reayasına (halk) kadar sosyal hayattaki tüm insanlar hakkında bilgiler vermiştir. Evliya Çelebi, yaşadığı dönemde kimsenin aklına gelmeyen “*kültür*” kavramı üzerinde çalışmış, gezip gördüğü yerler hakkında önce notlar alıp, daha sonra bir araştırmacı titizliği ile 7.888 sayfanın üzerinde büyük bir eser meydana getirmiştir. Evliya Çelebi, elli yıldan fazla süren gezilerinde 3 kıta, 7 iklim, 18 padişahlık, 257 şehir, 7.060'dan fazla kale gezmiştir. Gezip gördüğü yerler hakkındaki notlarında; yemeklerden mimariye, gelenek ve göreneklerden sosyal hayata, nüfus bilgilerinden hurafelere, coğrafi bilgilerden ekonomiye, tılsımlardan rüyalara kadar bir toplumun sahip olduğu başta kültürel değerler olmak üzere tüm özelliklerinden söz etmiştir.

Evliya Çelebi, ömrünü adadığı on ciltlik “*Seyahatname*” adlı eserinde her türlü tehlike ve zorluğu göğüsleyerek yaptığı gezilerdeki tespitlerini kaleme almıştır.

Yaşadığı dönemin olaylarını her yönüyle, hiçbir kaygı taşımadan olduğu gibi yazmıştır. Bu durumda verdiği bilgiler, gezdiği Osmanlı coğrafyasında yaşayan Türkler kadar diğer toplumlar açısından da bir hazine niteliğini taşımaktadır. Seyahatname; Evliya Çelebi'nin gezdiği coğrafyada yaşayan tüm toplumların kültürleri, mimarileri, sosyal yapıları, eğlenceleri, yeme içme adetleri, gelenek görenekleri, dil yapıları gibi birçok alanda yararlanabileceği temel kaynaklardan birisi niteliğini taşımasına sebep olmuştur.

Gezgin ve anlatı ustası olarak dünyada benzeri olmayan Evliya Çelebi, Osmanlı padişahlarından Sultan I. Ahmed, I. Mustafa, Genç Osman, IV. Murad, I. İbrahim, VI. Mehmet ve Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa ile Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa dönemlerinde yaşadığı görülmektedir. Bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi olarak duraklama dönemine rastlamasına rağmen iç ve dış politikada tekrar toparlanılarak adeta tekrar yükselme dönemi yaşanmıştır. Askerinin başında savaşa katılan son Osmanlı Padişahı olan Sultan IV. Murad Han'ın saltanatındaki toparlanmada Avrupa'nın yaşadığı otuz yıl savaşlarının da etkisi olmuştur. Çünkü iç politikada celali isyanların bastırıldığı bu yıllarda, Avrupa'nın yaşadığı kargaşa yılları, Osmanlı İmparatorluğu'na geçici de olsa bir rahatlama sağlamıştır. İkinci toparlanma dönemi ise Köprülülerin veziriazam olduğu döneme denk gelmiş ki, 1650'li yıllardan itibaren fetih edilme planları ve girişimleri yapılan Girit adası ve Kandiye kalesinin fethiyle amaca ulaşılmıştır. Ancak, bütün bu durumlara rağmen 17. yüzyıl İmparatorluk için ekonomi, yönetim ve toplumsal uygulamalar açısından yozlaşmanın önüne geçilemediği, hatta yaygınlaştığı, bir dönem olmuştur. Çam (2017), bu dönemde İstanbul'daki merkezi otoritenin zayıflaması, saray entrikaları ve buna bağlı olarak celali isyanların zirveye ulaştığını söylemiştir. Aynı zamanda rüşvet, hırsızlık, yol kesme, haydutluk, zorbalık gibi devletlerin çöküşüne zemin oluşturan ve seyyahlar ile yabancılar için ciddi tehlike meydana getiren ortam oluştuğu görülür. Osmanlı İmparatorluğu'nda 17. yüzyılın getirdiği siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamdaki sıkıntılar Lale Devri'nin yaşanması, Patrona Halil İsyanı'nın çıkması gibi büyük olaylarla birlikte gerileme döneminin yaşanmasına zemin hazırlamıştır (Ünal, 2014: 25-32).

Anadolu da yaşanan Celâli isyanları ekonomik, sosyal ve yönetim açısından büyük sarsıntılar getirirken, İmparatorluğun merkezi İstanbul, yeniçerilerin ve zaman zaman kaynağını saraydan alan değişik hiziplerin çatışma alanına dönüşmüştür. Osmanlı

İmparatorluğu ile İran arasında 1639 yılında yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması, doğu bölgesinde açık çatışmayı sona erdirmiştir. Batı da ise Avusturya, Venedik ve Lehistan'a karşı daha geniş çapta savaş girişimleri devam etmiştir. Fakat Avrupa'ya karşı yürütülen bu siyaset 1683 tarihindeki II. Viyana kuşatmasıyla doruğa ulaşmış, gerileme döneminin de başlangıcı olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda saraydaki kadınların yönetime katılımı uzun süredir devam etmekle birlikte, Sultan I. Ahmed Han'ın ölümünden sonra adeta zirve yapmıştır. Kösem Sultan dönemin en güçlü karakteri haline gelmiştir. Kösem Sultan'ın 1648 yılında öldürülmesinden itibaren Hatice Turhan Sultan'ın etkisi görülmeye başlamıştır. Veziriazam olan Köprülülerin devlet yönetiminde alacakları kararlara kimsenin karışmaması yönündeki şartlı göreve gelmeleri belli bir süre istikrar sağlamıştır. Ancak sonrasındaki olaylarda siyasi, sosyal, ekonomik ve yönetim açısından sorunlar yaşanmaya devam etmiştir. Sultan IV. Mehmed Han döneminde Avusturya, Lehistan ve Rusya ile yapılan savaşlara bağlı olarak toprak kayıpları yaşanması, ekonomik hayatın merkezinde yer alan tarım ve üretim araçlarının belirli zümrelerin eline geçmesi, Anadolu'da celali isyanların tekrar yer yer devam etmesi, bu ve benzeri sebeplere bağlı olarak siyasi, sosyal, ekonomik ve ticari hayatta büyük sıkıntılar yaşanmıştır (Genç, 1989: 54-61).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim şeklinde, Sultan I. Ahmed Han, 17. yüzyılın başlarından itibaren, "*Hanedanın en yaşlı üyesinin tahta çıkması*" (Ekberiyet Sistemi) kuralını getirerek köklü bir değişiklik yapmıştır. Yapılan değişiklik şehzadelerin tecrübe kazanmak için sancaklara gönderilmesi yerine, kafes usulü ile sarayda kalmasına sebep olmuştur. Bu durum, idarede bulunan deneyimsiz ve sefere çıkmayan Osmanlı yönetici sınıfının becerilerinin giderek azalmasına sebep olmuştur. Şehzadeler, Topkapı Sarayı'nda kafes hayatı yaşadıkları için halkı tanımadığı, yönetim tecrübesi olmadığı, tahta geçince de otorite kuramadığı için saraydaki kadınlar veya çevresindeki diğer yöneticilerin etkisi altında kalmışlardır. Devlet yönetiminde sadrazam ve alt yöneticileri çok sık değiştirerek devletin zaafa uğramasına sebep olmuşlardır. Bu temel sebeple birlikte ekonomik problemler, devşirme sisteminin bozulması, dinî çatışmalar, Celâlî isyanlar, uzun süren ve başarısızlık ile sonuçlanan savaşlar, sosyal hayatı olumsuz etkileyen gereksiz yasaklar dönemin kötü gidişinde etkili olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu için 17. yüzyılda en büyük mücadele alanlarından birisi ekonomi olmuştur. Ekonomiyi canlandırabilmek için halktan yeni vergiler alınmış, madeni paranın altın ya da gümüş içeriği azaltılmış, oluşan fiyat artışlarını önlemek için parayı standart hale getirmek gibi çalışmalar yapılmıştır. Ekonomik problemler sosyal hayata yansiyarak celâlî isyanların tekrar yer yer çıkmasına sebep olmuştur. Sosyal hayata yansıyan problemlerin sebebi olarak içki, tütün, kahvehaneler görülerek yaşamı etkileyen yasaklara başvurulmuş, siyasî ve dinî otoriteler kahvehanelere olumsuz bir anlam yüklemişlerdir. Koçi Bey tarafından 17. yüzyılda eleştirel tarzda ilk yazılı rapor hazırlanarak Sultan IV. Murat Han'a sunulmuştur. Bu raporda devlet yönetimindeki aksaklıklar incelenmiş, önceki padişahların uygulamaları yüceltilerek anlatılmış, adam kayırma, irtikâp, zimmet ve rüşvet temel problemler olarak belirlenmiştir (Türkcan ve Bozkurt, 2018: 98-103).

Sonuç olarak, 17. yüzyılın son çeyreği Osmanlı İmparatorluğu için adeta sonun başlangıcı olan yıllar olmuştur. Yaşanan problemleri çözmek için hazırlanan raporlarda kötü gidişe çare olmamıştır. Çünkü dönemin devlet adamları, yaşanan problemlerin çözümünün önceki dönemlerde padişahların başarılı uygulamalarında olduğunu düşünmüşlerdir. Oysa devlet ileri gelenleri, bilimsel araştırma ve gelişmeleri göz ardı etmişlerdir. Aynı zamanda o dönemde; adalet, eğitim, vergi, üretim alanlarında yaşanan yozlaşmalar görmezden gelinmiştir. Avrupalılar Rönesans ve Reform faaliyetleriyle her alanda ilerleme kaydederken Osmanlı İmparatorluğu, 17. yüzyıl da bilimsel çalışmalar konusunda adeta bir zamanlar Hristiyan Avrupa'nın yaşadığı skolastik dönemi yaşamaya başlamıştır. En büyük rakibi olan Avrupa ise bilimsel çalışmaları askeri, ticari, siyasi, sosyal alanda yeniliklere uygulayarak yeni bir dönemi başlatmıştır. Osmanlı İmparatorluğu da bu eksikliklerinin bedelini yaşadığı yenilgiler ve büyük toprak kayıpları ile ödemiştir (İnalçık, 2020: 21-24).

Osmanlı İmparatorluğu duraklamadan dağılmaya kadar giden süreci, çeşitli alanlarda yenilikler yaparak yönetmeye çalışmıştır. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde en büyük eksikliğin eğitim alanında olduğu görülmüştür. Eğitimin ülkelerin kalkınmasında itici bir güç olduğu fark edilmiştir. Aik ve Edmonds (1976) ile Sunal ve Haas, (2005) göre dünyada ve toplumlardaki sosyal, ekonomik, kültürel ve bilimsel gelişmelerin bir sonucu olarak 20. yüzyıldan itibaren eğitim farklı bir misyon kazanmıştır. Eğitimin hedefleri açısından, sadece belirli bilgilerin öğrencilere aktarılması yeterli

görülmemiş; öğrenciye, yaşadığı zamanın şartlarına uygun olarak bilgi, beceri, duygu ve değer kazandırmak gerektiği de vurgulanmıştır.

Eğitimde değişim ve dönüşüm süreci, günümüzde oldukça yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Bu bağlamda, derslerin içeriğini yaşanmış örnek olaylarla sınıf ortamına taşımak, yapılandırmacı eğitim anlayışının öngördüğü ve sosyal bilgiler programlarında yer alan önemli özelliklerden birisidir (Kabapınar, 2012: 117-123). İnsanların sosyal yaşantılarındaki unsurların yoğun olarak yer aldığı sosyal bilgiler derslerinde, öğrencilerin gerçek hayatla bağlantı kurabilmeleri için çeşitli örnek olaylarla karşılaşmalarına fırsat verilmelidir. Böylece bireyler, ders sürecinde karşılaştığı örnek olayları yakın çevrelerinde yaşanan olaylarla ilişkilendirmesi, geçmiş ve gelecekle bağ kurması, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve psikolojik gelişimlerine katkı sağlaması beklenmektedir (Aydın, ve Gürler, 2012: 27-33).

Birey, doğumundan ölümüne kadar süren dinamik ve uzun yaşamının merkezine eğitimi almaktadır. Bu eğitim; akademik, mesleki veya kişinin kendi yeteneklerine göre doğaçlama olabilir. Devam eden eğitim sürecinde birey, sorun üreten durumda görülebilir. Ancak eğitim veren ve eğitim alan taraf birey olduğuna göre hem sorunların üretilmesine sebep hem de sorunların çözülmesinde sorumluluğu ve rolü olabilir. Dünyada eğitim süreci, her ülke için hemen hemen benzer öğrenme ortamlarında yapılmakta olup, her ülkenin de kendi koşullarına göre varlığını devam ettirmek için geleceğe dönük eğitim politikaları vardır. Türkiye ise sahip olduğu genç nüfusunu eğitmek için geçmişten gelen tecrübelerini ve günümüzdeki ihtiyaçlarını dikkate alarak, kendine özgü bir eğitim anlayışıyla, nesilleri geleceğe hazırlayacak bir eğitim sistemi kurmaya çalışmaktadır. Bu konuda yetkili olan Millî Eğitim Bakanlığınca (MEB), öğrencilerin yaş özelliklerine göre, kademelendirilmiş sınıflar oluşturulmakta ve bu sınıflarda her ders için ayrı bir öğretim programı hazırlanmaktadır. Hazırlanan bu öğretim programlarında, öğrenme alanları ve her ders için hazırlanan kazanımlar bulunmaktadır. Böylece ülke genelinde aynı kademedeki bulunan tüm okul ve sınıflarda aynı öğretim programının uygulanması sağlanır. Bunlardan birisi de ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf düzeyinde tarih konularının yer aldığı, sosyal bilgiler dersi öğretim programıdır. Bu program için hazırlanan ders kitapları öğrenci ve öğretmen için bir yardımcı kaynak, yani kılavuz niteliği taşır.

Tüm derslerde en önemli sürecin, sınıf ortamında gerçekleşen eğitim-öğretim faaliyetleri olduğu söylenebilir. Hareketli bir süreç olan sınıftaki öğretmen-öğrenci ve öğrenci-öğrenci arasında yaşananların niteliğinin önemli olduğu bilinmektedir. Bu hareketliliği sağlayan ise öğrenme ortamlarında öğrenciyi aktif hale getiren yeni öğretim yöntem ve teknikleri olduğu söylenebilir. Yeni öğretim yöntem ve tekniklerinin etkin bir şekilde uygulanması dersin başarılı sonuçlanması açısından önemlidir. Ders kazanımlarının verildiği sürecin anlamlı ve yeterli olup olmadığı; ortaya konan ürün, davranışların gözlenmesi ve bir üst sınıfa geçiş ölçüt olarak gösterilebilir. Öğrencinin bulunduğu okul ortamı ve ders dışındaki durumu eğitim-öğretim faaliyetlerinin verimliliği açısından önemlidir. Bu durumda öğretmenin ders işlerken kazanımların etkili bir şekilde verilip verilmediği sorununun incelenmesi ayrı bir önem arz etmektedir.

Sosyal bilgiler dersinin geçmişten günümüze farklı isimler altında, her zaman okul programlarının merkezinde yer aldığı görülür. Öğrencilere evreni, dünyayı, kıtaları, bölgeleri, sistemleri, insanları, farklı yerleri, kültürleri, hayalleri, felaketleri, sorunları ve bunlara yönelik çözüm önerilerini fark ettirilerek yorumlamayı öğretir. Böylece öğrenciler bir taraftan hayatı deneyimlerken, bir taraftan evreni anlamayı, diğer taraftan da eleştirel düşünmeyi ve nihayetinde toplum içerisinde bir birey olarak var olmayı öğrenirler (Parker, 2010: 26-27). Öğrencilerin içinde bulunduğu toplumla uyumlu yaşaması çok önemlidir. Toplum hayatına katılmak için sade, anlaşılır ve pratik bilgiler kazanmak, ancak iyi bir sosyal bilgiler dersinin verilmesiyle mümkün olabilir. Öğrencileri hem kendi hem de toplumun beklentilerine göre geleceğe hazırlamak, sosyal bilgiler dersinin kapsamındadır. Sosyal bilgiler dersi öğretim programının (SBDÖP), bireyi topluma ve geleceğe hazırlamada çok önemli bir rolü ve görevi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, sosyal bilgiler dersi insanı merkeze alarak, insanın etki alanında olan her şeyi konu edinir. Sosyal bilimler kapsam olarak coğrafya, tarih, antropoloji, sanat, estetik, siyaset ve ekonomi gibi birçok disiplinin bir araya gelmesini sağlar. Sosyal bilgiler dersi ise bu kadar geniş bir alanı kapsayan disiplinlerden yararlanarak, disiplinler arası bir yaklaşımla hazırlanan SBDÖP'nin öğrencilere ders olarak verilmesini öngörür.

Hem eğitimin hem de öğretimin birçok tanımı yapılmakla birlikte, en çok kabul gören tanımlarından bazıları şöyledir. Eğitim, *“bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci”* (Ertürk, 1979:

12), “sürece bağlı olarak bireylerin davranışlarında meydana gelen değişim” (Tyler, 2014: 6), “insanın kişiliğini geliştirmeye ve onda istendik öğrenmeler geliştirmeye yönelik süreçlerin bütünü” (Senemoğlu, 2000: 91), “yaşanmış olayların bir program dahilinde düzene konması, geçmişte ortaya konan davranışların değerlendirilmesi ve elde edilen sonuçlara göre sürekli yenilenmesi” (Dewey, 1939: 7-10), “Antik çağda boş zaman değerlendirme, İngilizce de inşa etme, Türkçe de besleme, yetiştirme” (Girgin, 2017: 119) gibi anlamlara geldiğini söylemişlerdir. Öğretim ise “eğitim faaliyetlerinin okul ortamında profesyonel kişiler tarafından planlı, programlı ve amaçlı yürütülen kısmı” (Cafıoğlu, 2007: 76-77), “eğitim görülmesi amacıyla oluşturulmuş bir kurumda önceden hazırlanmış programa göre yürütülmesi ve belirlenen amaçlar doğrultusunda hazırlanan planın belli bir düzen içerisinde kontrollü yapılan faaliyetlerinin tümü” (Güneş, 2015: 4-6), “bireyin çevresiyle etkileşim kurması sonucu oluşan ve davranışlarında değişiklik meydana getiren süreçler” (Fidan, 1993: 20-21), “öğrenmeyi etkileyen dışsal faktörler ile içsel faktörlerin birbirleriyle uyumlu olacak şekilde düzenlemesi” (Senemoğlu, 2000: 388), “öğrenmenin gerçekleşmesi için ortamda bulunan ve işe koşulan tüm etkenler” (Bacanlı, 2001: 145) olarak tanımlanmışlardır. Yapılan tanımlardan anlaşıldığı üzere eğitim-öğretim faaliyetleri bireylerin duygu, düşünce, beceri, değer ve davranış kazanmalarını sağlayan sürecin tamamını kapsar. Bireylerin istenildiği gibi yetiştirilme çabası, eğitim-öğretim çalışmalarının tarih boyunca neden vazgeçilmez olduğunu gösterir. Tarih ve sosyal bilgiler dersleri kültürel aktarım yapmaya en uygun derslerdendir.

Sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin dünyaya gelmesinden itibaren, dünyayı nasıl algıladığına ilişkin deneyimleri merkeze alır (Kabapınar, 2012: 116-123). Öğrencilerin bireysel ve sosyal yönden gelişim göstermesine yardımcı olur. Ayrıca öğrencilere; akıl yürütme, dikkat, bellek ve algı gibi yeti ve yeteneklerin iyi bir öğretimle gelişme imkânı sunar (Binbaşoğlu, 2003: 22-25). Bu kapsamda sosyal bilgiler dersinin toplumdaki değerlerin yaşatılmasında da önemli bir rolü vardır. Değerler eğitiminin sosyal bilgiler dersi içinde verilmeye çalışılması bunu açıkça göstermektedir.

Son yıllarda, gerek ülke ve gerekse birey düzeyinde, değerler eğitimindeki yetersizliklerin, toplumlara farklı şekillerde yansıdığı söylenebilir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan terör olayları, ekonomik karışıklıklar, ülkeler arası

bağımlılıklar, siyasi duyarsızlıklar, büyüyen toplumsal sorunlar az da olsa var olan demokratik istikrarı tehlikeye sokmaktadır. Bu ve benzeri sebeplere bağlı olarak insan hakları ve farklı kültürleri tanıma önem kazanmaktadır. Seyahatnamelerin farklı kültürleri tanıma ve hoşgörü kültürünü geliştirme açılarından incelenmesinin yararlı olacağı düşünülebilir. Öğrencilerin demokratik tutum ve davranışları benimsemesi, olaylar arasında ilişki kurması, insan haklarına saygılı olması, farklı kültürleri anlaması ve hoşgörü kültürünü geliştirmesi gibi birçok değeri kazanmalarında seyahatnamelerin sosyal bilgiler eğitimi sürecine katılması farkındalık oluşturabilir (İbrahimoglu ve Öztürk, 2013: 26-37).

Öğrencilerin, yenilenen ilkokul ve ortaokul programlarında demokratik tutum ve davranışlara sahip, yeteneklerini kullanabilen vatandaş olarak yetişmiş amaçlanmaktadır. Programın özünü oluşturan bu amaçlar, yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı kapsamında sosyal bilgiler eğitimi programının içeriğini de şekillendirmektedir. Kazanımları esas alan öğrenci merkezli eğitim-öğretim anlayışına göre öğretim yöntem ve tekniklerinde çeşitliliğe gidilmesinin önemli olduğu bilinmektedir. Çeşitli öğretim yöntem ve teknikleri seçilirken kazanımlar esas alınmalıdır. Sönmez (2008) kazanımı; “*Hedefe varılmak istenen nokta*” ve “*Kişide gözlenmesi kararlaştırılan istendik özellikler*” şeklinde tanımlamıştır. Ders açısından kazanımlar düzeyinde hedeflerin gerçekleşebilmesi için strateji, yöntem ve tekniklerden en uygun olanının seçilmesi ve kullanılması gerekmektedir (Ersoy, 2007: 198-201; Ersoy, 2014: 27-29).

Sosyal bilgiler dersinin genel öğretim ilkeleri, yöntem ve teknikleriyle ders öğretim materyalleri düşünüldüğünde, seyahatnamelerde tespit edilen örnek olayların “*Örnek olay yöntemi*” ile birlikte kullanılmasının önemli olduğu söylenebilir. Seyahatnamelerin yazıldığı dönemin özelliklerini içeren çok sayıda örnek olay içerdiği bilinmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin içerik olarak örnek olaylar açısından çok zengin olduğu söylenebilir. Araştırmada, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin on cilt halinde kapsamlı ve içerik yönünden zengin olması, tercih sebebi olmuştur. 17. yüzyılın Türk ve Dünya tarihi açısından önemli bir seyyahı olan Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde yer alan tarih ile ilgili örnek olaylar sosyal bilgiler dersinde işe koşulabilir. Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nden seçilen örnek olayların, SBDÖP’deki tarih ile ilgili kazanımlarla ilişkilendirilmesi, öğrencilerin yaş özellikleri ve hazırbulunuşluk düzeyleri birlikte değerlendirildiğinde, kazanımların

somutlaştırılması açısından, seyahatnameye yönelik araştırmalara yeni bir boyut kazandıracağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, yapılan araştırmada, on ciltlik eserin örnek olay olabilecek başlık sayısının ayrıntıları aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo 1: Yapı kredi yayınlarında Evliya Çelebi Seyahatnamesi

Cilt	Kitap	Sayfa Sayısı	Örnek Olay Olabilecek Başlık Sayısı
1. Cilt	1. Kitap	1 - 386	58
	2. Kitap	387 - 673	63
2. Cilt	1. Kitap	1 - 327	116
	2. Kitap	328 - 599	60
3. Cilt	1. Kitap	1 - 398	133
	2. Kitap	399 - 684	105
4. Cilt	1. Kitap	1 - 442	102
	2. Kitap	443 - 811	58
5. Cilt	1. Kitap	1 - 415	102
	2. Kitap	417 - 838	90
6. Cilt	1. Kitap	1 - 382	87
	2. Kitap	383 - 719	33
7. Cilt	1. Kitap	1 - 390	90
	2. Kitap	391 - 771	123
8. Cilt	1. Kitap	1 - 398	104
	2. Kitap	399 - 761	87
9. Cilt	1. Kitap	1 - 482	85
	2. Kitap	483 - 917	94
10. Cilt	1. Kitap	1 - 562	103
	2. Kitap	563 - 1115	136
10 Cilt	20 Kitap	7.888	1.829

(Kaynak: Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1-10 Cilt: 2003-2011).

Yapı kredi yayınları (YKY) tarafından 2003-2011 yılları arasında, aslına uygun tıpkıbasım olarak hazırlanan seyahatnamenin, toplam 7.888 sayfa olduğu görülmüştür. Eser incelendiğinde, hem sosyal bilimlere hem tarih konularına konu olabilecek 1.829 örnek olay tespit edilmiştir. Tespit edilen örnek olayların ciltlere ve kitaplara göre dağılımı, Tablo 1’de verilmiştir. Bu tabloya göre; en çok örnek olay olabilecek başlığın 136 örnek olay ile 10. cildin 2. kitabında bulunurken, en az örnek olay olabilecek başlığın 33 örnek olay ile 6. cildin 2. kitabında bulunmaktadır. Seyahatnameyi oluşturan diğer ciltler ve kitaplarda yer alan örnek olay olabilecek başlık sayılarıyla bunların alt ve üst sınırları arasındaki dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Eğitim öğretim sürecinin ilkökul ve ortaokul kademelerinde sosyal bilgiler eğitiminin ayrı bir önemi vardır. Sosyal bilgiler derslerinin, gerek yaşanmış hikâyeleri içermesi, gerek farklı disiplinler arası bir ders olması ve gerekse bireylerin kendi yaşantılarından kesitler sunması düşünüldüğünde, ne kadar önemli bir ders olduğu anlaşılmaktadır. Yapılandırmacı eğitim anlayışına uygun olarak uygulamaya konan

sosyal bilgiler derslerinde yeni öğretim yöntem ve teknikleri, örnek olayların bu derslerde kullanılması açısından önem kazanmıştır. Bu öneme bağlı olarak, SBDÖP’de yer alan kazanımların öğrencilere; tartışma, anlatım, soru cevap gibi klasik yöntemlerle aktarılmasının yeterli olmadığı yönünde birçok araştırma sonuçları bulunmaktadır. Klasik yöntemlerle ders yapılmasının öğrencilerin ilgisini çekmediği, ders sürecinde öğrencilerin pasif kaldığı, öğrenilen konuların soyut kalmasına bağlı olarak istenilen amaca ulaşamadığı bilinmektedir. Oysa yeni programın temelini oluşturan yapılandırmacı eğitim yaklaşımına bağlı olarak, öğrencilerin ders sürecinde daha aktif hale gelmeleri beklenmektedir. Bu açıdan örnek olayların ders sürecini sıkıcı olmaktan kurtaracağı, öğrencileri ders sürecinde aktifleştireceği, dersi ilgi çekici hale getireceği, kazanımların öğrenci dünyasında somutlaşmasını sağlayabileceği beklenebilir. Bu da ancak öğretim ortamlarının kazanımlara göre sürekli yeniden düzenlenmesini gerektirir. Bu bağlamda, SBDÖP’de yer alan tarih ile ilgili kazanımların Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde yer alan örnek olaylarla somutlaştırılması ve bu doğrultuda ders materyalleri hazırlanması gerektiği söylenebilir.

1. 1. Araştırmanın Önemi

Evliya Çelebi Seyahatnamesi hakkında yapılan araştırmalar incelendiğinde; Sosyal bilgiler dersi öğretim programında seyahatnamelere ne derece yer verildiği (Ata, 2013: 164-166), cumhuriyetten günümüze uygulanmış sosyal bilgiler dersi öğretim programlarındaki seyahatnamelerin kullanım durumu (Yakar, 2013: 121-125), sosyal bilgiler derslerinde seyahatnamenin kazanımlara göre kullanılması (Çelik, 2016: 3-5), sosyal bilgiler eğitimi ders kitaplarında seyahatnamelere ne şekilde yer verildiği (Oruç ve Aygün, 2018: 46-48), sosyal bilgiler dersi öğretiminde seyahatnamenin 5., 6. ve 7. sınıf kazanımlarına göre incelenmesi (Çelik ve Çetin, 2019: 2339- 2341), seyahatnamelerin sosyal bilimlerde kullanımıyla ilgili metodoloji geliştirmenin önemine (Şirin, 2020: 38-43) vurgu yapan araştırmaların yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2005 ve 2018 yıllarında SBDÖP ve ders kitaplarında seyahatnamelerin araç olarak kullanım durumlarının belirlenmesi ve farklı ders programları arası değişimin anlaşılması (Yancı ve Evcı, 2021: 385-389) konularını ele alan çalışmalara da yer verildiği görülmüştür. Yukarıda yapılan değerlendirmelerde de görüldüğü gibi, Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi farklı

açılardan inceleme ve araştırmalara konu olmuştur. Ancak doğrudan derslerin somutlaştırılması amacıyla, hem oğretmenlerin hem de oğrencilerin kullanabileceği örnek olaylar boyutunda herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle “*Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin sosyal bilgiler dersi oğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar üzerinden incelenmesi*” şeklinde yapılan araştırmanın, bu boşluğu dolduracağı söylenbilir.

İlkokul, oğrenciler açısından somut işlemler dönemi olduğu, kazanımların ancak somut materyaller kullanıldığı zaman anlamlı hale geldiği bilinmektedir. Aynı şekilde ortaokul, oğrencilerin soyut işlem dönemine geçiş sürecinde oldukları, kazanımların etkin ve verimli bir şekilde anlaşılması için somutlaştırmaya ihtiyaç duyulduğu söylenbilir. Uygulanan yeni programın içeriği dikkate alındığında, kazanımların bir etkinliğe bağlı olarak çalışılması ve sonuçta bir ürün elde edilmesi beklenmektedir. Bu durumda, ders sürecinde kazanımlar çalışılırken, mutlaka materyal kullanılması ve farklı oğretim yöntem ve tekniklerine yer verilmesi gerektiği söylenbilir. Bu bağlamda, yeni programın öngördüğü oğretim yöntem ve tekniklerinden birisi de “*rnek olay yöntemi*” dir. Bu yöntemin etkili ve verimli olmasını sağlayanlardan birisi de kazanımların somutlaşmasına yardımcı olan örnek olaylardır. Kazanımlar ne kadar çok örnek olay ile beslenirse, oğretmenin ders sürecinde kullanabileceği malzeme de o kadar çok demektir. Bu anlamda, örnek olayların, SBDÖP’de yer alan kazanımların işlenişinde öğrenme, ortamlarını zenginleştiren çok önemli araçlar olduğu söylenbilir.

SBDÖP’de tarihi kronolojinin farkında olan, üretilen bilgilerin eklemeli olduğunu gören, bilgiyi hayatında işlevsel olarak kullanan, karşılaşılan problemleri çözen, iletişim becerileri gelişmiş bireylerin yetiştirilmesi arzu edilmektedir. Bu niteliklere sahip oğrencilerin yetiştirilmesi ancak farklı öğrenme ortamlarında, etkili öğrenme yöntemlerinin kullanılmasıyla gerçekleşebilir. Bunun gibi etkili öğrenmelerin sağlanması, ancak oğretmen tarafından, kazanımları somutlaştıracak oğretim materyalleriyle olabilir. Bu ğrenme materyallerinden ders sürecinde kullanılan hikâye, bilmece, anı, masal, örnek olay vb. olduğu bilinmektedir. Kendine, çevresine ve topluma kültürel yönden katkı sağlayabilecek niteliklerdeki bireylerin yetiştirilmesi için seyahatnamenin ders işleme sürecinde örnek olaylarla gündeme gelmesinin önemli olduğu söylenbilir. Bu özelliklerle donatılmış bireylerin yetişmesine hizmet edecek olan seyahatnamedeki örnek olayların, bilgi aktarmadan

ziyade, bireysel farklılıkları dikkate alarak, öğrencilere bilgi, beceri, duygu ve değer kazandırması beklenebilir.

1. 2. Araştırmanın Amacı

İlkokul ve ortaokul düzeyinde, sosyal bilgiler dersleri içerisinde verilmeye çalışılan tarih ile ilgili kazanımların somutlaştırılması sorununu yaşadığı söylenebilir. Tarih dersleri ilgi çekici hale nasıl getirilir? Tarih dersleri sadece ezberle mi yapılabilir? Sosyal bilgiler derslerinde yer alan tarih ile ilgili kazanımları öğrenci dünyasında nasıl somut hale getirebiliriz? Tarih ile ilgili kazanımlar, ders sürecinde daha etkili daha farklı daha verimli nasıl çalışılabilir? Bu ve buna benzer sorular çoğaltılabilir. Öyle ise tarih derslerinde, kazanımların farklı bir anlayışla çalışılmasına ihtiyaç vardır. Bu durumun ihtiyaç olmaktan öte öğrencilere kültürel değerleri aktarmak ve çağımızın normlarına uygun insan yetiştirmek için bir zorunluluk olduğu da söylenebilir. Tarih ile ilgili kazanımların yapılandırmacı eğitim anlayışına göre çalışılabileceği çok sayıda öğretim yöntem ve teknikleri olduğu bilinmektedir. Örnek olay yöntemi de bunlardan birisidir. Öğrencilerin sınıf ortamında aktif çalışabilmesi için ne kadar çok örnek olay olursa kazanımında o kadar kolay somut hale getirilebileceği söylenebilir. Bu kapsamda, örnek olaylar konusunda Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin zengin bir içeriğe sahip olduğu düşünülebilir. Bu araştırmadaki temel amaç, SBDÖP'de yer alan tarih ile ilgili kazanımların, öğrenci dünyasında somutlaştırılarak, derslerin daha etkin ve verimli işlenmesi için seyahatnamede var olduğu öngörülen örnek olayları tespit etmektir. Tespit edilen örnek olayların derslerde işe koşulmasıyla öğrencilerin kendi kültürlerini tanıması, yaşanmış olay ve olguları kavraması, sürekliliği ve değişimi algılaması, tarihi meydana getiren temel süreçleri bilmesi, tarihi kanıtları sorgulaması, mekanı algılaması, yaşadığı çevrenin özelliklerini kavraması, çevre ile insan arasındaki etkileşimin farkına varması, insanlar ve nesnelere arasındaki farklılık ve benzerlikleri fark etmesi, evrensel değerler ile milli ve manevi değerleri benimseyerek ahlaklı, erdemli insan olmanın önemini bilmesi gibi beceri, değer, kazanım ve yeterlilikleri davranışa haline getirmesi şeklinde değerlendirilebilir.

Sınıflarda yapılan dersler, eğitim-öğretim faaliyetlerinin vazgeçilmez bir ögesidir. Derslerde, kazanımları somutlaştırmak amacıyla örnek olayların kullanılması, temelde programın amaçlarını, özelden ise öğrencinin gelişimini hedeflediği

söylenbilir. Öğrenmenin gerçekleşmesi için öğrencinin hem olumlu bir tutum hem de eğlenceli bir ortam içinde olması gerektiği bilinen bir gerçektir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin hem Türk kültürü hem de dünya mirası açısından ilgi çekici olmasının yanında diğer seyahatnamelerden farklı özelliklere sahip olması ve aynı zamanda tarihsel bir belge niteliği taşıması önemini artırmaktadır. Seyahatnamenin kapsamı, hacmi ve içeriği göz önüne alındığında, SBDÖP'de yer alan tarih ile ilgili kazanımlara uygun çok sayıda örnek olay bulunabileceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı; *“Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar üzerinden incelenmesi”* olarak belirlenmiştir.

Bu araştırma sonunda, örnek olayların sınıf ortamında çalışılması aşamasında, öğretmenlerin kazanımları somutlaştırması, öğrenciler açısından kazanımların ilginç hale getirilmesi, kazanımların anlaşılır kılınması, öğrencilerin geçmişle günümüz arasında bağ kurması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1. 3. Araştırma Soruları

Yukarıda açıklanan araştırmanın amacı, *“Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar üzerinden incelenmesi”* doğrultusunda;

1. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar, seyahatnamede geçen hikâyeler üzerinden incelenebilir mi?
2. İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar, seyahatname üzerinden incelenebilir mi?
3. Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar, seyahatname üzerinden incelenebilir mi?
4. Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar, seyahatname üzerinden incelenebilir mi?
5. Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar, seyahatname üzerinden incelenebilir mi?
6. Seyahatnamede yer alan örnek olaylardan yararlanarak ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf düzeyinde ders planı hazırlanabilir mi?

1. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları, araştırma sürecinde ideal görülen ancak, araştırmacının etki alanı dışında kalan durumlardır. Bu durumda, araştırmacı yapmak isteyebilir ancak ya ideal koşullar oluşmayabilir ya da kontrol ve etki alanı dışında kalabilir. Bazen de fayda maliyet açısından gerçekleşmeyen durumlar olabilir (Karasar, 2016, s.72-74). Bu araştırma;

1. Yapı kredi yayınları tarafından yayımlanan on ciltlik Seyahatnamenin tıpkıbasımı,
2. Sosyal bilgiler dersi ilkököl 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programlarında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar,
3. Sosyal bilgiler dersi ilkököl 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programlarına uygun olabilecek Evliya Çelebi'nin Seyahatnamedeki örnek olaylar ile sınırlıdır.

1. 5. Araştırmanın Varsayımları

Varsayım, doğruluğu kanıtlanamayan akla uygun önermelerdir. Varsayımlar ya fayda maliyet ya da imkânsızlıklar nedeniyle kanıtlanamayan önermeler olarak kabul edilir. Ancak bilimsel araştırmalarda varsayımlar, doğruymuş gibi kabul edilir (Sönmez ve Alacapınar, 2013: s.187-189). Araştırmanın varsayımları, genel olarak aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

1. Araştırmada ana kaynak olarak kullanılan Seyahatnamenin çevirisinin doğru ve eksiksiz yapıldığı,
2. İlkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP'de yer alan tarih ile ilgili kazanımların yeterli olduğu,
3. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin ilkököl 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP'de yer alan tarih ile ilgili kazanımlara karşılık gelebilecek örnek olaylar açısından yeterli olduğu,
4. Seyahatnamede yer alan örnek olaylara uygun ilkököl 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf düzeyindeki kazanımlar üzerinden birer ders planı örneği hazırlanmasının diğer kazanımlara da örnek olabileceği varsayılmıştır.

1. 6. Tanımlar

Seyahatname: Bir gezginin (seyyah); gezdiği, gördüğü, duyduğu, öğrendiği bilgileri ve izlenimlerini anlattığı eserlere denir (TDK, 2011: 2083; Tezcan, 2009: 16-19). Ayrıca gezi notları, deneyimler ve bu gezilerle ilgili hatıralar anlamına geldiği söylenebilir.

Sosyal Bilgiler: Bireylerin yaş grubu özelliklerine göre yeterlilik kazanmaları amacıyla beşeri ve sosyal bilimleri temel alır. Ayrıca sosyal bilgiler; müzik, edebiyat, matematik, sanat ve doğa bilimlerinin içeriklerini sadeleştirerek uygun hale getirilmesi olarak tanımlanır. Sosyal bilgiler, programa uygun olarak hazırlanan içeriklerin pedagojik yönden sadeleştirilmesi ve disiplinler arası bir anlayışla bir araya getirilmesi amacıyla yapılan bilimsel bir çalışma alanıdır (NCSS, 1994: 8-11).

Sosyal Bilgiler Programı: Bilim ve teknolojiye hızlı bir yenilik ve değişim yaşanmaktadır. Bu durum birey ve toplum hayatında ihtiyaçların sürekli değişmesine yol açmaktadır. Yaşanan değişim aynı zamanda eğitim-öğretim faaliyetlerindeki kuram ve teorilerin değişmesinde etkili olmuştur. Bu değişimin yaşandığı 21. yüzyılda; eleştirel düşünebilme, problem çözebilme, bilgiyi üretebilme, üretilen bilgiyi hayatta işlevsel olarak kullanabilme, iletişim becerilerine sahip olabilme, empati yapabilme, kararlı, girişimci, topluma ve kültüre katkı sağlayabilme becerilerine sahip olabilen bireylerin yetişmesi amacıyla hazırlanan programa denir (MEB, 2018).

Tarih Öğretimi: Tarih, öngörülen konuların öğretimi yoluyla, öğrencilerin sorgulama becerisini harekete geçirmeyi amaçlar. Böylece öğrencilere, tarihi kronolojinin nasıl oluştuğu becerisi de kazandırmış olur. Aynı zamanda kanıt kullanarak tarihi olay ve olguların niçin meydana geldiğini anlamalarına yardımcı olur. Öğrenciler dün bugün yarın arasındaki bağlantıyı doğru kurmayı ve çözümlene yapmayı öğrenirler. Tarih öğretimi, öğrenciler için geçmişteki olayları anlatan, günümüzdeki olayları açıklayan ve gelecekteki olaylarda ışık tutan bir anlayışla yapılması uygun olur (Öztürk, Keskin, ve Otluoğlu, 2014: 20-23).

Tarih Kazanımları: “*Tarihe özgü beceri ve yeterlilikler*” ile “*Tarihsel analiz ve yorum yapabilmeyi*” dikkate alarak öğrenme ortamlarında süreç devam ederken

planlanmış ve düzenlenmiş yaşantıları tanımladığı söylenebilir. Tarih ile ilgili kazanımlar öğrencilerde görülmesi beklenen bilgi, beceri, değer, duygu ve tutumların tamamını kapsadığı ifade edilmiştir (Ata, 2006: 75; MEB, 2018; RTÜK, 2006: 8).

Örnek Olay: Öğrencilerin gerçek hayat içerisinde karşılaşılabilecekleri sorunların sınıf ortamındaki modellenmesidir. Örnek olay anlatılarak yapılan eğitim, gerçek hayatta yaşananları eğitim-öretim ortamlarında deneyimleyerek öğrencilerin bilişsel, sosyal, duyuşsal ve davranış yönlerinden entelektüel becerilerini geliştirme çalışmalarına denir (Ütkür, Kabapınar ve Önder, 2016: 41-45).

Örnek Olay Yöntemi: Bir olayı, olguyu ya da problemi sözlü veya yazılı olarak okuma, izleme, dinleme, anlama amacıyla öğrencilerin tartışma, drama, gösteri, beyin fırtınası gibi yöntemleri kullanarak, kazanım ile ilgili çözümler ve öneriler ortaya konulması çalışmalarına dayanan bir eğitim-öretim faaliyetidir (Aydın, 2011: 173-147).

Günlük Ders Planı: Eğitim-öğretim programında yer alan birbiriyle ilişkili kazanımların belirli bir örüntüye göre çalışılmasını esas alır. Bu örüntüde dersin esas akışı giriş, gelişme ve sonuçtur. Bu kapsamda kazanımın somutaşması için yapılan anlatımlar, sorular, tartışmalar, ödevler, deneyler, projeler, değerler, beceriler, uygulamalar ve ders araç-gereçlerini de içine alacak şekilde, öğretmenlerce önceden yapılan hazırlığı ifade eder (MEB, 2022).

İKİNCİ BÖLÜM

Kavramsal Çerçeve

2. 1. Sosyal Bilgiler Eğitimi

Aileler, neslin devamı için çocuklarının iyi yetişmesine önem verdiği gibi devletler de geleceklerini garanti altına almak için insan yetiştirmeye önem verir. Hem aileler hem devletler açısından, işi şansa bırakmamak için seçilen en etkili yol eğitimidir. Bu amaç için gerekli önemler önceden alınır. Eğitim ve öğretim hakkının temel hak ve hürriyetler arasına alınması ve zorunlu olması tesadüf değildir. Bu hak kişilerin tercihlerine bırakıldığında beklenen verimin alınmadığı bilinmektedir. İyi vatandaş yetiştirilmesi amacıyla geçmişte farklı eğitim modelleri uygulanmıştır. Çünkü devletin devamlılığında çok önemli olan tarihi, kültürel, sosyal birlikteliğin ancak kültürlenmiş bireyler yoluyla sağlanabileceği bilinmektedir. Örneğin; Türkler İslamiyet öncesi töreyi esas alarak eğitim ve öğretim yaparken, İslamiyet'in kabulü ile birlikte dini referans almışlar, Osmanlının son dönemleri ve Cumhuriyetin kurulmasıyla pozitif bilimleri esas almaya başlamışlardır. Osmanlı'dan günümüze sosyal bilgiler eğitimi çeşitli aşamalardan geçerek zorunlu hale gelmiştir. Bu süreçte hazırlanan eğitim programları, toplumsal şartlara göre sürekli değişime uğrayarak yenilenmiştir. Programlardaki en köklü değişikliklerden biri de 2005 yılında yapılandırılmacı eğitim anlayışına geçilmesidir. Bu değişikliğe bağlı olarak SBDÖP ara dönemlerde küçük çaplı değişikliklere uğramış, son halini 2018 yılında alarak uygulanmaya devam edilmiştir. Böylece ülkemizde SBDÖP kendi içinde bir gelenek oluşturarak, *“Vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler eğitimi”*, *“Sosyal bilim olarak sosyal bilgiler eğitimi”*, *“Yansıtıcı araştırma olarak sosyal bilgiler eğitimi”* şeklinde üç temel anlayış üzerine yapılandırılmıştır. Bu üç temel anlayışa bağlı olarak sosyal bilgilerin disiplinler arası geniş bir alan olduğu söylenebilir. Bu alanda yapılan araştırmalarda sosyal bilgilerin toplumda hayata katılan ve demokratik

davranışlar kazanmış vatandaşlar yetiştirmek üzere yapıldığını göstermektedir. Aynı zamanda sosyal bilgiler içindeki tarih öğreniminin bilişsel, davranışçı ve yapılandırmacı yönlerini de araştırma konusu yapmıştır. Sosyal bilgiler eğitiminde iç içe geçmiş öğrenme alanlarının somutlaşması için farklı gelişim ve öğrenme teorilerinin oluşturulması gerekiyor.

Sosyal bilgilerde eğitim ve öğretim çalışmaları genel olarak anlatım yöntemiyle yapılmıştır. Yirminci yüzyılın ilk yarısından sonra edebi metinlerin birincil kaynak olarak kullanılmasıyla farklı öğretim yöntemleri önem kazanmaya başlamıştır (Turan, 2018: 99-103). İyi vatandaş yetiştirme anlayışı sosyal bilgiler eğitiminin önemini artırdıkça birçok yeni alt ders açılmasının da önü açılmıştır (İnan, 2021: 175-182). Sosyal becerilerin öğrencilere kazandırılacağı temel ders olan sosyal bilgiler, zamanla eğitim-öğretim faaliyetlerinin merkezine yerleşmiştir (Sönmez, 2011: 1655-1661). Sosyal bilgiler öğretiminde edebî ürünlerin kullanılması, öğretmenlerin sınıf yönetiminde zengin bir öğretim ortamı hazırlamalarına, öğrencilerin kişisel gelişim ve motivasyonları ile dikkat sürelerini arttırmalarına yardımcı olmuştur (Koçal ve Hacer, 2018: 2639-2645). Görsel materyallerin öğrenme alanına girmesiyle görmek ile öğrenme arasındaki ilişki yeniden kurulmuştur. Bu arada sosyal medyadaki eğitim ve öğretim çalışmaları da etkin bir şekilde hayatımıza girmeye başlamıştır (Türkcan ve Bozkurt, 2018: 117-123; Van Sledright ve Limón, 2006: 554-557). Sosyal bilgiler dersinde edebi ürünlerin kullanılması dersi sıradanlıktan kurtararak ilgi çekici hale getirdiği söylenebilir. Edebi ürünler öğrencilerin kazanımları farklı açılardan ele alarak incelemesine, öğrenmesine, değerlendirmesine imkân sağlar. Böylece, kalıcı öğrenmeye olumlu yönde katkı sağlanmış olur. Bu açıdan edebi ürün grubuna giren seyahatnamelerin derslerde kullanılması ayrı bir önem kazanır.

Sosyal bilgiler dersi, sosyal bilimlerin kapsamında yer alan ve yaşama dair bilgi, beceri, duygu, değer ve tutkuların öğretilmesinde rol oynayan farklı bilim dallarını içeren bir derstir. Bireylerin hem geçmiş hem günümüz hem de gelecek açısından bilgi alt yapısını oluşturan sosyal bilgiler eğitimi, toplumda iyi insan yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu yüzden sosyal bilgiler dersi için iyi bir eğitim-öğretim planlamasının yapılması, ders sürecini somutlaştıran kaynakların kullanılması ve değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Bu durum, öğrenmede kalıcılığı sağlayan temel bir süreçtir. Sosyal bilgiler dersi için hazırlanan kazanımların daha iyi

öğretilmesi ve aktarılabilmesi için çeşitli öğretim ilke, yöntem ve tekniklerinin yanı sıra farklı öğretim materyalleri de kullanılabilir. Bu materyallerden biri de edebi ürünlerdir. Kazanımların öğrenilmesine katkı sağlayacağına inanılan edebi ürünler, öğrencilerin okuması için çeşitli yollarla teşvik edilmiştir. Öğrencilerin ilgisini çekmek adına kullanılacak edebi ürünlerden birisi de seyahatnamelerdir. Seyahatnameler gibi edebi ürünlerin ders sürecinde kullanılması, öğrencilere geçmişin yanı sıra bugün ve geleceğe farklı açılardan bakma için fırsatı oluşturabileceği söylenebilir.

2. 2. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Tarih Öğretimi

İnsan toplumsal bir varlıktır. Toplu halde yaşamak belli bir düzen ve karşılıklı sorumluluk içerisinde olmayı zorunlu kılmıştır. Toplumsal kurallardan bazıları her dönemde geçerli olduğu gibi bazıları da zamana göre değişmiştir. Bu değişimin günümüzden geçmişe, bireyden topluma, ulusal düzeyden evrensel düzeye uzanan bilgileri kapsadığı söylenebilir. Çok uzun ve geniş bir süreci içine alan tarih, ne kadar kapsamlı bir bilim alanıysa, tarih öğretimi de o kadar zor ve sancılıdır. Sosyal bilimler arasında yer alan tarih çalışmalarının ana görevi, toplumların ortaya çıkışı, nereden geldikleri, nereye gittikleri konularını temel alarak gelecek konusunda öngörde bulunmaktır. Ülkeler ve toplumların tarih öğretimiyle ilgili çok farklı yaklaşım ve kaygıları vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin okullarında yetiştirmek istediği vatandaş anlayışı; *“sorumluluğunu bilen, dün-bugün-yarın arasındaki ilişki kurabilen, insan haklarına saygılı, demokratik ve araştırmayı seven bireyler yetiştirmeyi hedef alır.”* şeklinde tanımlanmıştır (Dilek, 2005: 156-158). Bu tanımda dikkati çeken ana unsur, tarih öğretiminin bireyi sosyalleştirme aracı olarak görülmesidir. Tarih derslerine verilen bu görev hem bireye hem de toplum için son derece hayati olan bir bilgi birikimi sağlar. Bu bilgi birikimi bireylerin ve toplumun günümüz ve gelecek konusunda yolunu sağlıklı bir şekilde çizebileceği bir bilinç kazandırır. Bilinç düzeyi gelişmiş toplumlarda yaşayan bireylerin, geçmişini ne kadar iyi tanırorsa geleceğine de o kadar güvenle bakacağı söylenebilir. Sonuç olarak, tarih öğretiminin dün-bugün-yarın arasında ilişki kurarak bilinç oluşturmadaki rolü tartışılmaz.

Tarih, ister yakın ister uzak olsun maziye içerdiği için yaşandığı zamanın koşullarında incelenmelidir. Tarihi olaylarda kişisel, toplumsal ve kültürel şartların

yanında bölgesel özelliklerin belirleyici olduğu söylenebilir. Tarihin zaman algısıyla güncel zaman algısı birbirinden farklıdır. Öğrenciler, tarihle ilgili çok dikkat çekici bir olay ile günümüze kadar etki eden ve halen günümüzde de etkilerini devam ettiren sosyal süreçler haricindeki bilgileri hatırlamayabilir. Bu durum aynı zamanda sağlam bir kavram bilgisinin olmasının gerektiğini gösterir. Çünkü insanlar kavramlarla düşünürler ve kavramlarla kendilerini ifade ederler (Wineburg, 2000: 322). Bu kavramların yapılandırmacı öğrenme anlayışında ifade edilebilmesi için programa kazanımlar yerleştirilmiştir. Sosyal bilgiler programının ders işlenmesi aşamasında, becerilerin doğrudan verilmesi yerine, üzerine araştırma yapılması istenmektedir. Böylece öğrencilerin bireysel ya da grup olarak birincil ve ikincil kaynaklar üzerinde çalışması öngörülür. Aynı zamanda öğrencilerin kendi tarih anlayışlarını sosyal ve kültürel bağlamda oluşturmalarına yardım etmesi hedeflenmektedir. Yakından uzağa ve genişleyen çevre ilkelerine göre, mahalli kurtuluş ve kutlama günleri, belirli gün ve haftalar, milli ve dini bayramlar, önemli olaylar vb. öğrencilerde tarih duyarlılığının geliştirilmesine önemli katkı sağlar. Söz konusu kavramların öğretiminde öğretmenlerin inceleme gezileri, müzeler, anıtlar, öğren yerleri, tarihi yapılar, savaş alanları vb. ortamlara öğrencileri götürmeleri önerilmektedir (Aktın, 2016: 98-103).

Tarih, sadece kayıtlı belgelerden oluşmaz. Sözlü tarihte, tarih biliminin önemli unsurlarından birisidir. Bu sebeple tarihte yer alan olay ve olguların bir yorum olarak sunulduğunun bilinmesi gerekir. Bu bağlamda, Türk kültür geleneğinde sözlü tarihin önemli bir yeri vardır. Sözlü tarih, etnografik becerilerle tarihsel olay ve olguları birleştiren bir süreçtir. Sözlü tarihte, anlatan kişi hem dinlenir hem de sorular sorulur. Sözlü tarih yoluyla, aynı zamanda kültür aktarımı yapılmış olur. Sunum yaparken, anlatımlarını güçlendirmek için dinleyicinin dikkatini canlı tutmaya yönelik bol bol örnek olay, hikaye, anı paylaşılır. Böylece dinleyicilerin anlatılan tarihi döneme ilişkin bilgileri oluşmaya başlar (Jenks, 2010: 31).

Sosyal bilgiler dersi programı, birçok farklı disiplinde yer alan bilgilerin, etkili ve anlaşılır bir şekilde bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Bu program öğrencileri yaşama hazırlarken aynı zamanda toplumun etkin bir üyesi olmasını da hedefler. Sosyal bilgiler dersi programını oluşturan çok farklı disiplinler arasında tarihin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Öğrencilere tarih dersinin amaçları doğrultusunda üst düzey

bir bilinç kazandırmak için öncelikle tarihin niçin öğretilmesi gerektiğini ve tarihin ne demek olduğunun kavratılması gerekir.

Çeşitli tarihçilerin tarih tanımları dikkate alındığında, tarihin sosyal bilgiler eğitiminin önemli bir bileşeni olduğu dikkati çekmektedir. Mesela; “*İnsanın, geçmişiyile arasında kurduğu bağı tarih denir.*” (Safran, 2016 ve 2019: 14-17), “*Hem bugünün ışığında geçmişi öğrenmek hem de geçmişin ışığında bugünü öğrenmek demektir. Kısaca günümüz ile geçmiş arasında sürekli devam eden ilişkidir. Tarihin işlevi ise bugün ile geçmiş arasındaki ilişkiyi sağlıklı temel üzerinde devam ettirmektir.*” (Carr, 2005: 46-47), “*Bireyler için hafızasındaki deneyim ne ise toplumlar için de tarih odur.*” (Tosh, 1997: 4), “*Tarih, her milletin kurduğu kültür ve medeniyetin geçmişi ve gelişimini inceler.*” (TDK, 2011: 2270) şeklinde çeşitli tanımları yapılmıştır. Farklı açılardan yapılan bu tanımlardan, tarihin toplumların genel bir deneyimi olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Tarihin tanımı gibi amacı da tarihçiler tarafından farklı bakış açılarıyla yorumlanmıştır. Tarih öğrenmenin birey ve toplum açısından amacı; geçmişten ders alarak geleceği şekillendirmek, geçmişin ışığında günümüzü anlamak, geçmişin günümüzü nasıl etkilediğini kavramak, vatandaşlık ve kimlik duygusu gelişimini sağlamak, öğrenmeye yönelik ilgi uyandırmak, milli kültür ile kültürel mirası aktarmak, dünyadaki diğer ülkeleri ve kültürleri tanımak, çoğulculuk duygusunu geliştirmek, farklı kültürlerle karşı hoşgörü kazanmak, kendine özgü kavramları ve metodolojisini kavratmak, disiplinli bir çalışma alışkanlığı kazandırmak, bireyin dünya algısında değişiklik meydana getirmek, olaylara bakış açısını genişletmek, yetişkin hayatına hazırlamak, vatandaş bilinci oluşturmak, karar alma süreçlerine yardım etmek, olaylara karşı farkındalık oluşturmak, ahlaki değer yargılarını geliştirmek, kişisel gelişime katkı sağlamak, kişinin kendini gerçekleştirmesine katkıda bulunmak olarak açıklanmıştır. Bu bağlamda, tarih dersi öğretim programı, toplumun ihtiyaçları ile öğrencilerin ilgi, istidat ve kişilik gelişimlerini dikkate alan bir içerikte hazırlanmalıdır (Tekdal, 2021; Stearns, 2010: 28-30; Ulusoy, 2009; Delen, 2007; Levstik ve Keith, 2005; Dilek, 2005: 154-156; Phillips, 2002).

Ortaöğretim kurumlarında bağımsız olarak verilen tarih dersinin amaçlarını sosyal bilgiler eğitimi içerisinde verilen tarih dersinin amaçlarında da görmek mümkündür. Sosyal bilgiler dersinde verilen tarih konularının daha çok bireyin sosyalleşmesi, vatandaşlık eğitimi, yaratıcı düşünme, problem çözme, empati kurma becerisi gibi

konulara vurgu yaptığı söylenebilir. Diğer yandan öncelikle milli bağımsızlığı, demokratik yaşamı, yurt bütünlüğünü, millet bütünlüğünü, milli çıkarları üstün tutma bilincini ve davranışını kazandırma hedefini öngörmektedir. Tarih öğretiminin beklenen hedeflere ulaşılabilmesi için kronolojik bir akış oluşturulması, kazanımların öğrencilerin yaş özelliklerine uygun olması, ders saatinin artırılması gibi niteliğe yönelik çalışma yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca, Türkiye’de yapılan mevcut tarih öğretiminin amaçlara ulaşma noktasında çok yetersiz kaldığı, bu durumun tarih öğretimine yönelik eleştirilerin temel noktası olduğunu söylemişlerdir. Dünyada Tarih eğitimi eski anlayıştan yeni anlayışa doğru hızlı bir şekilde geçiş yapmaktadır. Yeni tarih anlayışına geçilmek istenmesinin temelinde ezber dayalı yapılan eğitimden istenilen sonucun alınamamasıdır. Bu sorunun çözülmesi için ilk yapılması gerekenin mevcut tarih eğitimi ve ders kitaplarının yeniden yapılandırılması gerektiği yönünde olmuştur. UNESCO 1946 yılında tarih kitaplarının uluslar arası düşmanlıkları beslemek amacıyla kullanıldığının farkına varmış, yapılan toplantıda, bu konuya önem verileceği ve yeni düzenleme yapılması gerektiğini açıklamıştır. Tarih eğitiminin nasıl olması gerektiği ile ilgili ilk çalışmaları Alman bilim adamı Karl Müller, 1835 yılında yapmıştır. Okullarda tarih derslerinin plansız, programsız, ilkesiz yürütüldüğü yönünde eleştirilerde bulunmuştur. Aynı zamanda tarih derslerinin doğası, amaçları, değerleriyle ilgili olması gereken ilkeleri de belirlemiştir. Müller’in başlattığı bu tartışma tarih eğitimine iki yönden katkı sağlamıştır. Birincisi tarih eğitiminin ilkeleri belirlenerek güçlü ve zayıf yönleri ortaya konmuş, ikincisi tarih eğitiminin doğası ve değerlerine göre sınıflandırma yapılmasına yardımcı olmuştur (Aktın, 2016: 97-99).

Tarih, sosyal bilgiler eğitiminin içeriğini oluşturan en önemli disiplinlerden birisidir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun sosyal bilgiler dersi kapsamında yapılan tarih öğretiminde geleneksel yöntemleri kullanma eğiliminde oldukları görülür. Bu program anlayışında, öğrencilerin tarihi kaynaklara nasıl ulaşabileceği, kaynakları nasıl kullanılabileceği, ne tür etkinlikler yapması gerektiği gösterilmeye çalışılır. Ypaılandırmacı programda, öğrencilerin araştırmaya yönlendirilmesi programın kalbi olarak görülür. Yılmaz ve Kaya (2011), yaptığı araştırmada ilkokul ve ortaokul düzeyinde SBDÖP’de tarih konularına yeterince yer verilmediği, tarih konularının yüzeysel bir şekilde ele alındığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca öğretmenler SBDÖP’nin kapsamlı, yoğun, ayrıntılı olduğu,

kazanımların soyut ve öğrencilerin kavrama seviyelerinin üzerinde olduğunu belirtmişlerdir. Sadece klasik öğretim yöntemlerinin kullanılması tarih dersinin öğretimini tekdüze yaptığı gibi öğrencilerin tarih dersinden uzaklaşmalarına da sebep olmaktadır. Öğretmenlerin klasik öğretim yöntemleri yanında örnek olay, drama, gösteri, canlandırma, beyin fırtınası, buluş yoluyla öğrenme, sunuş yoluyla öğrenme, öğrenci anlatımı, yazılı anlatım, gezi gözlem, rol oynama, işbirlikçi öğrenme, grup çalışması, eğitsel oyun, özet yapma, araştırma projeleri, röportaj yapma, sanal müzeler, bulmaca çözme, probleme dayalı öğrenme, balık kılıcı, sözlü tarih, video ve film izlettirme gibi farklı öğretim yöntem ve tekniklerini kullanmaları gerektiği söylenebilir (Yılmaz, 2011: 73-95; Avcı ve Aslan, 2016: 375-397).

Öğretmenlerin tarih öğretimi için yöntem ve teknik seçmelerinde Liselere Geçiş Sınavı (LGS) gibi ülke genelinde yapılan ve öğrencilerin bir üst eğitim kurumuna geçişlerinde belirleyici olan sınavlar etkili olmaktadır. LGS sınavlarının çoktan seçmeli yapılması, öğretmenlerin ölçme değerlendirmede alternatif yöntemler yerine çoktan seçmeli test usulünü kullanmalarına sebep olmaktadır. Yeni programın öngördüğü tarih öğretimi anlayışında, öğretmenlerin klasik değerlendirmesi olan çoktan seçmeli testler ve yazılı sınavların yanında boşluk doldurma, eşleştirme soruları, proje ödevleri, performans değerlendirme, grup değerlendirme, gözlem gezileri, doğru-yanlış soruları, açık uçlu sorular, akran değerlendirme, öz değerlendirme, rapor hazırlama gibi alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini kullanmaları gerekmektedir. Öğretim yöntem ve teknikleriyle ölçme değerlendirme teknikleri birbirlerini tamamlayan süreçlerdir. Öğretmenler, tarih derslerinde kullanacakları alternatif öğretim yöntem ve teknikleri seçerken öncelikle kendi yeteneklerini temel almalı. Öğrenciler açısından hazırbulunuşluk düzeyi, kazanımın içeriği, öğrenci sayısı, okulların imkanları, ders kitapları gibi etkenlerin dikkate alınması gerekir. Ayrıca çoklu zeka kuramının uygulanarak tarih öğretiminin daha verimli yapılabilmesi için farklı zeka türlerine göre öğrenme ortamları oluşturulması öngörülmüştür. Böylece alternatif uygulamalarla tarih derslerini öğrenciler için tekdüze olmaktan çıkaracağı, öğrencileri etkin hale getireceği, dersi eğlenceli yapacağı söylenebilir.

(Keçe, 2013; Safran, 2006; Chua, 2006 ve Paykoç, 1991) Tarih eğitiminde yaşanan sorunlar konusunda yaptıkları araştırmalarda, tarih eğitiminin yaygın olarak düz anlatım ve kuru bir ezber olduğunu söylemişlerdir. Bu tespit, dersin sıkıcı hale

gelmesi ve istenmeyen ders olarak görülmesinin temel sebebi olarak belirtilmiştir. Bir dersin verimli olması, birçok bileşenin uygun şekilde bir araya gelmesiyle mümkündür. Bu bileşenlerden en önemlisinin öğretmen olduğu söylenebilir. Çünkü öğretmen öğrenme ortamını hazırlar ve dersin sürecini yönetir. Sosyal bilgiler dersi kapsamında tarih kazanımlarının öğretiminde yaşanan sorunlar hakkında, en doğru tespitleri sosyal bilgiler dersi öğretmenlerinin yapacağı söylenebilir. Buna göre, SBDÖP tarih öğretiminde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar arasında öğrencilerin tarih konularından sıkılması, ilgisiz olması, önyargılı olması, sınav kaygısı, ders kitaplarında var olan dil ve anlatım sorunları, konuların yüzeysel olarak ele alınması, öğrencinin dersi ezber olarak görmesi, yetersiz öğretim materyalleri, müfredatın sürekli değişmesi, kazanım sayısının çok ders saatinin az olması, kaynakların yetersiz olması, ders araç-gereçlerine erişimin zor olması, müfredattaki tutarsızlıklar, okullarda öğrenme ortamlarının yetersiz olması gibi konu başlıklarının ön plana çıktığı görülmüştür. Tarih öğretiminde temel eleştiri noktalarından bir diğeri de amaçların gerçekleştirilmesi noktasındaki eksiklik olmuştur. Tarih öğretiminde amaçların gerçekleşmesi için “Belge” kavramının kapsamı genişletilmeli klasik kaynak grubunun dışına çıkılarak insandan kalan her şeyin tarih derslerinde materyal olarak kullanılması sağlanmalıdır. Bu kapsamda insandan kalan belgelerden biri olan seyahatnamelerin derslerde kullanılmasına tarihçilerin sırtını dönmeye beklenemez. Öğretmenlerin tarih öğretiminin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için ders sürecinde öğrencinin dikkatini çekme, onu motive etme, dersi eğlenceli hale getirme, kısacası öğrenciyi aktif hale getirme konusunda yeni bir anlayış oluşması gerektiği söylenebilir. (Göksu, 2020; Aydemir, 2010) yaptıkları araştırmalarda, tarih dersinin öğretiminde genel olarak sunuş yöntemini kullandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Düz anlatım, sunuş gibi yöntem ve tekniklerde öğrencinin pasif kaldığı, öğretmenin aktif olduğu bilinmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinden beklenen temel davranışlardan birisinin tarih konuları öğretilirken farklı yöntem ve teknikler kullanılarak öğrencilerin eleştirel düşünme, empati kurma, yaratıcı düşünme, sorgulayıcı bir yaklaşım sergileme gibi üst düzey zihinsel beceriler kullanabilmesine ortam hazırlanmasıdır.

Türkiye’de tarih öğretimi uzun yıllar ihmal edilmiş, 1990’lı yıllardan sonra tarih öğretiminin gelişmesi, yerleşmesi ve özümsemesi için ciddi çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda yapılan en önemli çalışma program değişikliğine

gidilmesidir. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında oldukça geç kalındığı söylenebilir. Yapılandırmacı programda hakim olan öğretim yaklaşımı ilkökul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıfların bir bütün olarak ele alınmasıdır. Öğrencilerden, sosyal bilgiler dersi kapsamında yer alan tarih ile ilgili kazanımları öğrenirken bir tarihçi gibi hareket etmesi, belge ve kanıtlara dayalı olarak geçmişi incelemesi, kaynakları farklı bir bakış açısıyla analiz etmesi, yerel tarih çalışmaları yapması, yaptığı çalışmalarını yazılı ve sözlü ifade etmeleri beklenir. Bu bağlamda, tarih öğrenirken aynı zamanda tarih metodolojisinde yer alan bilimsel süreçleri, yapısal kavramları anlamaları, bilgi, duygu, beceri ve değer kazanmaları, nihayetinde tarihin doğası gereği yoruma dayalı bir bilim dalı olduğunu fark etmeleri beklenir (Yılmaz ve Kaya, 2011: 78-81; Göksu, 2020: 1946-1955; Kaymakçı, 2017: 2153-2172).

Sosyal bilgiler dersi içinde geçen tarih konuları öğrenciye sunulurken yapılan temel yanlışlardan birisi de olayların geçmişte yaşandığı ve geçmişte kaldığı anlayışıdır. Böyle bir yaklaşım öğrencilerin geçmişteki yaşantıya mahkûm edilmesi gibi bir sonucu doğurmaktadır. Oysa öğrencilerin hem günümüzü hem de geçmişi eş zamanlı olarak birbirine bağlamayı ve günümüzle geçmişi ilişkilendirmeyi öğrenmesi beklenir. Bu anlamda programda yer alan tarih ile ilgili konuların geçmiş ve günümüzle çok fazla ilişkilendirilemediği söylenebilir (Özdemir, 1995: 75; Koullapis, 1997: 283-297). Tarih öğretiminde bahsedilen sorunlar sadece ülkemize özgü olmayıp, tüm dünyada hemen hemen aynı sorunlar yaşanmaktadır.

Tarih dersleri için hazırlanan kitaplar sıradan metinler değildir. Bu metinleri okumak ve anlamak ayrı bir özveri ister. Kitaplardaki metinlerin edebi ürünlerden seçilmesi, öğrencilerde okuma ve öğrenme zevki oluşturabileceği, aynı zamanda öğrenmede kalıcılığı da sağlayabileceği söylenebilir. Sosyal bilgiler eğitiminde tarih ile ilgili kazanımlar kurgusal metinler olarak doğru ve etkili bir şekilde kullanılırsa önemli katkılar sağlayabilir (Öztürk, 2011: 37-58; Demircioğlu, 2005: 155-163; Dilek, 2001: 33-36; Nick, 2000: 5). Edebi ürünlerden biri olan seyahatnamelerden kurgusal metinler seçilmesi, örnek olaylara yer verilmesi, kazanımların somutlaştırılması için önemlidir. Bu kapsamda seyahatnamelerden alınan örnek olaylar seçilebilir. Ayrıca yeni programın öngördüğü öğretim ilke ve yöntemlerinden birisi olan örnek olay yöntemiyle çalışılması derslerin verimliliğini artırabilir. Ders kitaplarında ve tarih öğretiminde iyi hazırlanmak şartıyla örnek olaylara yer verilebilir. Örnek olay yönteminin ders sürecinde aktif olarak işe koşulması ve derste istenilen verimin

alınması için yeterli sayıda örnek olayla desteklenmesi gerektiği söylenebilir. Kazanımlara uygun yeterli örnek olaya ulaşılabilecek kaynaklardan biriside seyahatnamelerdir. Edebi ürünlerden biri olan seyahatnamelerden bu kapsamda yararlanılabilir. Edebi ürün olarak Evliya Çelebi seyahatnamesinin örnek olay yönünden zengin bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir.

2. 3. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Edebi Ürünlerin Kullanımı

Seyahatnameler, çeşitli amaçlar gözetilerek gerçekleştirilen geziler ve bu gezilerdeki yaşanmışlıklar kaleme alınarak ortaya çıkan edebi ürünlerdir. Seyahat kelimesi, Türk Dil Kurumunda “*yolculuk*”, Farsçada “*mektup, name*”, Arapçada “*gezi*” anlamında kullanılırken, Farsça ve Arapça kelimelerin birleşmesiyle “*seyahatname*”, “*gezi mektubu*” ya da “*gezi yazısı*” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Seyahat işini gerçekleştirerek bizzat kaleme alan kişilere de “*seyyah*” denilmiştir (Yazıcı, 2009: 9-11).

Seyahatnameler, kişinin gezdiği, gördüğü, incelediği yerlerdeki izlenimlerini, deneyimlerini, kendi bakış açısıyla daha çok betimleme tekniği kullanarak, bazen doğaçlama bazen edebi bir üslupla yazdığı eserlere denir. Dünyanın çeşitli yerlerinde ve farklı kültürlerde hayatlarını devam ettiren insanların yaşam biçimleri üzerine yazılan seyahatnameler, okuyanları bilgilendirdiği gibi aynı zamanda, gezme arzu ve heveslerini uyandıran önemli bir görevi yerine getirmişlerdir (Aktaş ve Gündüz, 2011: 67-73). Seyahatnameler, edebi türler içinde okunduğu anda insanın içinde gezme ve görme arzusu uyandıran popüler ve sevilen birincil kaynaklardan biridir (Özdemir, 2009: 37-43). Seyahatnameler, başka alanlar için olduğu gibi sosyal bilgiler eğitimi içinde önemli bilgiler barındıran kaynaklardır (Yılmaz, 2013: 597-601). Seyahatnameler toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal ve düşünce tarihi için yararlanılan son derece önemli kaynaklardır (Şirin, 2020: 41-43). Seyahatnameler içerikleri açısından kendi zamanlarını etkilediği gibi günümüzü ve geleceği de etkileyebilecek özelliklere sahiptir (Asiltürk, 2009: 921-925).

Seyyahlar, gittikleri yerlerin sosyal-kültürel yapısını, tarihi ve coğrafi özelliklerini yazarak ülkelerine dönmüş, kendi halkını bilgilendirmiş, uzak ülkelerin merak edilmesi, yeni yerlerin keşfi amacıyla insanları araştırmaya yönlendirmişlerdir. Seyyahlar, gezip gördüğü toplumların günlük yaşamları, gelenek görenekleri, siyasi yapıları, adet, inanış, mimari, üretim ve tüketim ilişkileri gibi birçok konuda bilgi

sunmuşlardır. Bir konuda belge olarak birincil kaynak yoksa, seyahatnameler birincil belge olarak kabul edilmiştir. Böylece, seyahatnameler geçmişte yaşamış toplumlar hakkında tanıtıcı bilgiler vermişlerdir. Dolayısıyla seyahatnameler doğru değerlendirildiğinde, farklı kaynak ve kayıtlarda olmayan ayrıntıları aydınlatan, yetersiz veya eksik bilgileri tamamlayan, birincil kaynaklar olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, sosyal bilgiler grubundaki derslerin kazanımlarını somutlaştırmak için başvurulacak kaynaklardan birisi olabilir. Çünkü, seyahatnameler hem gerçeğe dayanan tarihsel bir belge hem de ilgi çekici bir metin olma özelliğine sahiptir.

Disiplinler arası bir bilim alanı olarak sosyal bilgiler, çalışmalarında birçok kaynaktan yararlanır. Bu alanlardan birisi de seyahatnamelerdir (Sidekli, Tangülü ve Yangın, 2013: 314-317). Farklı konularda farklı kapsamlara sahip olan seyahatnamelerin “*Suya atılan taştan çıkan halkalar gibi*” sosyal bilimlerin hemen hemen her dalında bilgiler içeren önemli eserler olduğu kabul edilmektedir. Seyahatnamelerin farklı konu zenginliklerinin yanında çok sayıda örnek olay, anı ve hikaye içerdiği bilinmektedir. Bu anlamda edebi türler ve edebi metinler sadece edebiyat dersine has değildir. Edebi türler ve edebi metinler sosyal bilgiler program içeriğinde yer alan kazanımları somutlaştırma amacıyla kullanılabilir (Kaymakçı, 2013: 239-245). Edebi ürünlerin öğrenciler üzerinde bıraktığı etki ile sosyal bilgiler dersinin amaçları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Demir ve Akengin, 2011: 85-89). Edebi ürünler ve edebi metinler sosyal bilgiler öğretiminde; bilgi, beceri, duygu, değer ve tutumların eğitim ve öğretim faaliyetleri yoluyla kazandırılmasında kolaylaştırıcı rol oynar (Çetin ve Hocaoğlu, 2016: 144-149). Bir edebi ürün olan seyahatnameler, sosyal bilgiler öğretimi, hayat bilgisi, vatandaşlık, coğrafya, tarih, kültür, sosyal hayat, ekonomik durum açısından bilgilerin sınıf ortamına taşıyan yönüyle kıymetli öğretim materyalleridir (Şimşek, 2009: 391-396).

Sosyal bilgiler ders kitaplarında (4, 5., 6. ve 7. sınıf) seyahatnamelerin, edebi ürün olarak tarih dersleri içinde % 2 gibi kısıtlı bir oranla verildiği bilgisine ulaşılmıştır. Oysa seyahatnamelerin sadece tarihi içeriklerinin olmadığı, seyyahın gördüğü yerlerin mimarisi, coğrafyası, musikisi, kültürü, değerleri, bitki örtüsü, doğal güzellikleri ve canlı türleri gibi birçok yönden bilgi verdiği bilinmektedir. Seyahatnamelerin derslerde kullanılmasıyla öğrencilerin kazanımları daha iyi anladıkları, öğrenme isteği oluşturdukları, zihinlerinde canlandırma yaptıkları, bağ kurdukları, yeni öğrenmelere ipucu sağladıkları, öğrendiklerini bilişsel ve duyuşsal

anlamda pekiştirdikleri, özgüven kazandıkları söylenebilir. Bu şekilde diğer edebî ürünlerin yanında seyahatnameler de öğrenmeyi kolaylaştıran materyaller olarak kullanılabilir. Edebi tür arasında yer alan seyahatnamelerin materyal olarak kullanılması, öğrencilerin; eleştirel düşünce, empatik yaklaşım, karşılıklı fikir alışverişinde bulunma, olay ve olgulara farklı bakış açıları kazanmasına da fırsatlar sunacağı düşünülebilir. Sonuç olarak, ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf düzeyindeki sosyal bilgiler dersi programlarında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğretiminde seyahatnamelerdeki örnek olaylardan yararlanılabilir.

2. 4. Edebi Ürün Olarak Seyahatnameler

Kültürün ve değerlerin aktarımında rol oynayan edebî ürünlerden pek çok derste yararlanılmaktadır. Bu derslerden biri de sosyal bilgilerdir. İlköğretim SBDÖP’de edebî ürünlerden yararlanılarak öğrencilere Türkçe dersinin doğru kullanım ve vatan sevgisi kazandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Derslerin öğrencilerin seveceği biçimde verimli, eğlenceli yürütülmesi için işe koşulması gereken konuların öykü, masal, roman, belgesel, şiir, biyografi, anı, halk türküleri ve gezi yazıları gibi edebî ürünlerin olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, sosyal bilgiler programı kapsamında edebî ürünlerinde seçilebileceği söylenebilir (Farris, 2004: 241).

Hem dünyanın birçok ülkesinde hem de Türkiye’de yapılandırmacı eğitim anlayışı, programlarda ana felsefe olarak yer almaktadır. Yapılandırmacı programda kazanımlar etkinlikler yoluyla, öğrenci merkezli eğitim anlayışına uygun şekilde sunulması öngörülmektedir. Seyahatnamelerin derslerde bu şekilde kullanılmasıyla öğrenciler tarihin gizemli dünyasına çekilebilir. Seyahatnamelerin öğrencilere derslerde belge olarak gösterilmesi derse karşı inandırıcılığı güçlendirirken, aynı zamanda öğrenmeye yoğunlaşmalarını da sağlayabilir. Diğer yandan seyahatnameler gibi birincil kaynakların en önemli özelliklerinden birisi de öğrencilerde merak uyandırmasıdır. Öğrencilerin öğrenmeye çalıştığı kazanımlarla ilgili olumlu ve olumsuz cümlelerin seyahatnamelerden alınarak paylaşılması, gerçek hayata yakın bir sınıf ortamı oluşmasını sağlayacağı gibi çağlar arasında köprü kurmayı da kolaylaştırabilir (Ata, 2009, 2013: 164-166).

Sosyal bilgiler programının kapsamında yer alan kazanımların öğretiminde; seyahatnamelerde yer alan örnek olayların, yapılandırmacı eğitim yaklaşımını destekleyen ve aynı zamanda SBDÖP’ye uygun bir materyal olacağı söylenebilir.

Seyahatnameleri dersin kazanımlarına uygun olarak kullanmak, öğrencilerden kazanılması beklenen, tarih ile ilgili kazanımların istenilen düzeyde gerçekleşmesine yardımcı olabilir. Bilinen seyahatnameler arasında gerek nicelik gerekse nitelik olarak ilk akla gelen eser ise Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'dir. Evliya Çelebi seyahatnamesi, SBDÖP'de ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf düzeyinde tarih ile ilgili kazanımlar açısından örnek olaylar yönüyle kaynak eser olarak önemli bir materyal olduğu söylenebilir.

2. 5. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Seyahatnameler Kullanılırken Yararlanılabilecek Öğretim Strateji, Yöntem ve Teknikleri

Sosyal bilgiler dersi öğretim programları genel olarak bilgi ve kavrama düzeyinde kazanımlara yer verir (Dilek, 2005: 158). Tüm derslerde olduğu gibi sosyal bilgiler eğitiminde de hedeflenen amaçlara ulaşmak için öğretim yöntem ve teknikleri önemlidir. Yöntem, bir sorunu anlaşılır kılmak, konuyu öğretmek, sorunu çözmek, deneyi sonuçlandırmak için planlama aşamasında seçilen ve ders sürecinde izlenen yoldur (Küçükahmet, 2017: 51-55). Dersin etkili bir şekilde öğretilmesinde yöntem ve tekniklerin amacı, ders kitaplarında bulunan bilgilerin sınıfa getirilmesi, konu alanının zenginleştirilerek derinleştirilmesi, kazanım ile ilgili yeni araştırma ve düşünme biçimlerinin benimsenmesi, yaratıcı düşüncenin ön plana çıkarılması, öğrencinin derse aktif katılımının sağlanması ve nihayetinde öğrencilerin başarılı olmasıdır. Yöntem ve teknikler, dersin diğer bileşenleriyle bir bütün oluşturduğu zaman bir anlam ve değer taşır. Dersin programına göre amaçları bilinmeyen, planlamanın doğru yapılmadığı durumlarda, öğretmenin kazanıma uygun öğretim yöntem ve tekniği seçmesi beklenemez. Bu nedenle, etkili bir öğretim yöntem ve tekniği seçiminde eğitimin ana kaynakları olan gelişim, öğrenme ve eğitim psikolojisi yanı sıra eğitim felsefesi, eğitim sosyolojisi ve rehberlik gibi diğer bileşenlerinden yeterince yararlanılması gerektiği söylenebilir.

Yapılandırmacı program anlayışını esas alan yeni sosyal bilgiler programının temel dayanaklarından birisi olan kavramların kullanılması konusunda Howard (1999) ile Kirman ve Jackson (2000) tarafından araştırmalar yapılmıştır. Öğrencilerin bilgiye anında ulaşma imkânlarının olduğu çağımızda, ezbere dayalı bilgiyi öğrenmeden çok programın bütünlüğünde yer alan “*kavramlar*” ve “*genellemelerden*” faydalanılması gerektiğini söylemişlerdir. Bilginin şekil veya sembollerle kullanılırsa daha somut ve

daha kullanışlı hale gelebileceğini ifade etmişlerdir. Öğrenciler konunun içeriğine göre önemli kavramlar ve genellemelerin şekiller, semboller ve grafiklerle gösterilmesinin soyut düzeydeki bilgileri somut hâle dönüştürebileceklerine dikkat çekmişlerdir. Bu şekilde yapılan eğitim ve öğretim çalışmalarında gereksiz ayrıntıların temizlenmiş olacağını belirtmişlerdir. Böylece öğrencilerin bilinmeyen bilgileri kavramlaştırabileceği, beceri düzeylerinin artacağı ifade edilmiştir. Diğer derslerde olduğu gibi tarih öğretimi çalışmalarında da nedenler ve etkileri arasında gerekli bağlantıları kurmanın sembol, grafik, şekil ve şemalarla daha kolay olabileceği söylenebilir. Ayrıca sosyal bilgiler dersinde var olan çeşitli ve karmaşık bilgilerin öğrencilere kazandırılmasında kavram haritalarından ve genellemelerden yararlanılması dersin verimliliğini arttırabilir.

Sosyal bilgiler dersinde kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerini, öğretmen merkezli ve öğrenci merkezli diye ikiye ayrılabiliriz. Ders sürecinde öğretmenin fiziksel olarak aktif olduğu, öğrencinin pasif olduğu yönteme, öğretmen merkezli yöntemler denmektedir. Bu yöntemde öğretmen, yaptığı planlamaya göre hazırladığı bilgileri sınıfta çeşitli yöntemlerle öğrencilere sunar. Öğrenciler pasif alıcı olduğu için öğretmenin aktardığı bilgileri not alarak veya dinleyerek öğrenmeye çalışır. Öğretmen merkezli yöntemde daha çok tek taraflı bir sunum olduğu için soru cevap, sözlü anlatım, tartışma ve not tutturma gibi yöntemler kullanılır (Ginesar ve Katılmış, 2021: 67-75). Öğrenci merkezli öğrenme yöntemlerindeyse, fiziksel olarak öğrenci aktif iken öğretmenin aktifliği ikinci planda kalır. Öğrenciler, öğretmenin planlaması ve düzenlemesine bağlı olarak öğretme-öğrenme sürecinde bilgiye aktif olarak bizzat kendileri ulaşmaya çalışır. Öğrencinin aktifliği kazanımın gereği olan bilgi veya beceriye ulaşana kadar devam eder. Bu yöntemde öğretmen pasif ancak yol gösteren bir rehber olarak görevini yapar. Öğretmen, ders sürecinde öğrencilerine bilgiye ulaşması için yönlendirme yapar, ortam oluşturur, güçlüklerle karşılaştığı zaman yardımcı olur, bilgiye ulaşmalarını sağlar. Öğretmen, öğrencilerin bilgiyi zihinlerinde inşa etmelerine yardımcı olurken, yaparak yaşayarak öğrenme için fırsatlar sunar (Çiftçi, 2015: 189-193; Özensoy, 2022: 52-54).

Öğretmenin sosyal bilgiler programının öğretim ilkeleri doğrultusunda, öğrencilerin derste başarılı olması için öğrenci merkezli öğretim yöntem ve teknikleri tercih etmesi beklenir. Öğretmenin öğrenci merkezli eğitim-öğretim hakkında yeterli bilgi ve beceriye sahip olması önemlidir. Bu bağlamda, SBDÖP için örnek olay yöntemi,

öğrenci merkezli bir eğitim-öğretim yöntemi olması nedeniyle çağdaş öğrenme ve öğretme ilkelerine uygun düşmektedir. Sosyal bilgiler dersi öğretiminde örnek olay yöntemi kullanılmasının etkili bir yol olduğunu, modern öğretim yöntemi olarak kullanıldığını, yapılan araştırmalar göstermiştir.

Küçükahmet (2006) ve Köstüklü (2014), Öğretmenin SBDÖP’de kullanabileceği bazı yöntemleri şöyle sıralamışlardır: Anlatım, soru-cevap, örnek olay, gösteri, grup tartışması, gözlem gezisi, problem çözme, rol oynama, canlandırma, beyin fırtınası, drama, sözlü tarih, röportaj, görsel materyaller, video, film, balık kılıcı, sanal müzeler, bulmaca, not tutturma, araştırma projeleri, beyin fırtınası, buluş yoluyla öğrenme, işbirlikçi öğrenme, öğrenci sunumu, simülasyon, grup çalışması, alan gezileri, sunuş, araştırma-inceleme gibi öğretim yöntem ve teknikleri sosyal bilgiler eğitiminde işe koşulabilir.

Ders düzeyinde, eğitim ve öğretim durumlarını planlayan kişi öğretmendir. Sınıfta devam eden ders sürecinde, öğrenme-öğretme sürecinin etkili ve başarılı olması uygun yöntem seçimiyle doğrudan ilişkilidir. Derslerde öğrenme, birbirleriyle ilintili ağlar gibi aynı anda birçok etkenin işe koşulması sonucunda gerçekleşir. Bu ilintili ağları etkileyen birçok etken bulunmaktadır (Hesapçıoğlu ve Dündar, 2013: 10-56). Öğrenme ve öğretme sürecinde, diğer yöntemlerden üstün olan tek bir yöntem yoktur. Derslerde yöntemin diğer yöntemlere göre tercih edilmesinin en önemli gerekçesi kazanıma uygun olmasıdır. Öğrenci açısından kazanımı somutlaştıran ve anlaşılır kılan yöntemin en iyi yöntem olduğu söylenebilir. Bu durumda, ders sürecinde çalışılacak kazanımın gerçekleşmesine aracılık edecek yöntemin seçilmesi gerekir. Ancak öğretmenin en uygun yöntemi seçmesi oldukça zordur. Öğretmenin kazanıma uygun öğretim yöntemini seçmesi tek başına vereceği karar olmayıp, yöntem seçiminde etkili olan başka bileşenlerde vardır (Ginesar ve Katılmış, 2021: 57-62). Bu bileşenler ne kadar iyi anlaşılır ve kazanım düzeyinde bir araya getirilirse başarılı olma şansı o kadar artar. Öğrenmenin gerçekleşeceği asıl yer öğrenme ortamlarıdır. Öğretim yönteminin ders sürecinde etkin bir şekilde uygulanabilmesi için dersin amaçları, yaş grubunun nitelikleri, fiziksel imkânlar, ders araçları, ayrılan süre, kazanımın özellikleri, yöntemin özellikleri ve maliyetine dikkat edilmesi gereken temel ilkelerden bazılarıdır.

Sosyal bilgiler programına dahil olan birçok dersin içeriği hakkında bilgi veren seyahatnameler, sınıfta etkinlikler yoluyla belirlenen öğretim yöntem ve teknikleri

kullanılarak öğrencilere sunulabilir. Seçilen yöntem, dersin kapsamındaki öğrenme alanlarını, kazanımları, değerleri, becerileri ve yetkinlik alanlarını öğrencilere daha etkili ve verimli kazandırmaya katkı sağlayabilir. Ayrıca, belirtilen öğretim yöntem ve teknikleri, sosyal bilgilerin içerisinde yer alan birçok kazanımın gerçekleşmesine katkı sağlayabilir (Ata, 2013: 164-166). Öğrencilerde dil becerilerinin geliştirilmesinin sadece Türkçe dersi kapsamında düşünülmemesi ve sınırlı tutulmaması gerekir. Sosyal bilgiler dersinde seyahatnamelerden bu kapsamda yararlanılabilir. Dil becerilerinin disiplinler arası bir yaklaşımla, tüm derslerde yapılan çalışmalarda verilmesi, öğrencilerin olumlu yönde gelişmesi için etkili olabileceği söylenebilir (Çelik, 2016: 205-212).

Çocuk eğitiminde ahlaki gelişimi sağlamanın yollarından birisinin de “*Model olmak*” olduğu bilinmektedir. Evliya Çelebi’nin Türk aile yapısı ve Türk karakteri açısından tarihi bir model olarak sunulabilir. Model alma çeşitli eğitim-öğretim yöntem ve teknikleriyle bir araya getirilerek derslerde kullanılabilir. Bu durum öğrencilerin ahlaki davranış ve karakter gelişimi için uygun bir rol model olabilir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programı, içerik olarak toplumların tarihi, coğrafı, sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel ve bireysel bilgiler açısından genelleme ve ilkeler içermektedir. Seyahatnamenin de 17. yüzyıl Osmanlı toprakları içinde yer alan çok uluslu toplumların yaşantısı ile günümüz yaşantısı arasında bağ kurma, farklılıkları görme, çeşitli sentezler yapabilme gibi farklı yönlerden önemli bir kaynak olarak kullanılabilmesi vurgulanmıştır (Aksoy, 2013: 83-86).

Sonuç olarak, ders sürecinde kazanımın gerçekleşmesi için öğretim ilke ve yöntem seçimi son derece önemlidir. Örnek olay yöntemi, sosyal bilgiler dersinin içerik ve programına uygun olan yöntemlerden birisidir. Seyahatnameden seçilen örnek olaylar kazanımlarla eşleştirilerek ders sürecinde kullanılabilir. Bu durum, öğretmen açısından büyük kolaylık sağlarken, öğrenci açısından kazanımın somutlaşması ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin daha etkin ve verimli olmasını sağlayacağı söylenebilir.

2. 6. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin Önemi ve Özellikleri

Evliya Çelebi, henüz 19 yaşlarındayken gördüğü rüyanın etkisinde kalarak ilk önce yaşadığı şehir olan İstanbul’u görmeye başlamıştır. İstanbul’un tüm semtlerini, mahallelerini, sokaklarını, camilerini, hanlarını, hamamlarını, çeşmelerini adeta

taşını toprağını ne gördü ise yazarak seyahatnamesinin birinci cildini oluşturmuştur. İstanbul da yapmış olduğu bu çalışma, seyyahın bir ön çalışması niteliğinde olup, seyahatnameyi hazırlamasına büyük etki etmiş, özgüven kazanmasını sağlamıştır (Atsız, 1991: 287-291).

Evliya Çelebi, yarım asırdan fazla devam eden seyahat sürecinde, kayıt alma, not tutma metotlarını kullanarak seyahatnameyi yazmıştır. Babasından öğrendiği bu metotlara göre bir şablon oluşturmuştur. Seyahate gittiği her yerde, bu şablonu kullanarak ilgili bölümlerini doldurmuştur. Gittiği yerlerde karşılaştığı olaylarla ilgili şablona uymayan durumlar varsa boş bırakmış, elde ettiği bilgiyi kaydedecek bir yer yoksa şablonun altına not almıştır. Biriktirdiği bu notları, seyahat etmekte zorlanmaya başladığı yaşlılık yıllarında, Mısır'ın Kahire şehrinde yazmıştır. Seyahatnamenin yazma işlemini, yanında bulunan yazıcılar ile titiz bir çalışma yürüterek düz metin (nesir) haline getirmiştir. Bugün sadece ülkemiz değil tüm dünyanın hayran olduğu seyahatnamesini tamamlamıştır (Yalsızuçanlar, 2013: 52-56).

Seyahatnamede yer alan örnek hikâyeler, olağanüstü olaylar, dikkat çekici bilgiler okurun dikkatini bazı anlatı kategorilerine çekmiştir. Evliya Çelebi 17. yüzyıl Osmanlı toplumunun bilgi söylemini yansıtan, sözlü kültürünün tüm kaynaklarına hâkim olan, bir hikâye anlatıcısı durumundadır. Evliya Çelebi'nin yazdığı olaylar ve hikâyelerin kaynağı kişisel deneyimler, tanıklık ettiği olay ve olgular, diğer insanların yaşam hikâyeleri, dönemindeki sözlü kültürün zengin anlatımları yanında entelektüel merakıdır. Çok geniş coğrafyada dolaşan bir seyyah olması, onun yazdıklarının sayısını artırmış ve buna bağlı olarak okuyucunun ilgisini çekmiştir. Bu anlamda Evliya Çelebi'nin sözlü gelenekten gelen anlatıları yazılı hale getirerek ölümsüzleştirdiği de bir gerçektir. Onun olaylar ve hikâyeleri yazarken başka coğrafyaların sosyo-kültürel malzemelerinden etkili biçimde yararlanması, eserine büyük bir avantaj ve çeşitlilik sağlamıştır. Böylece Evliya Çelebi olayları, hikâyeleri anlatırken şaşırtıcı ve sıra dışı özelliklerden yararlanmış, okuyucuyu kendi dünyasına çekmeyi başarmıştır (Özay, 2012: 242-246; Tezcan, 2011: 372-378).

Evliya Çelebi, hazırlamış olduğu seyahatnamesinin odağına, “doğruluk”, “dürüstlük”, “kahramanlık”, “efsane”, “gerçeklik”, “olağandışılık”, “yanlışlık”, “keramet”, “rüya”, “kurmaca”, “bağlam”, “deneyim”, “tarih”, “mimari”, “coğrafya”, “gündelik yaşam” ve “bilgi” gibi kavram ve olguları yerleştirerek, ilgi

çekici hale getirmeyi başardığı görülmektedir. Osmanlı toplumundaki anlatı geleneğinin köklü geçmişi göz önünde bulundurulduğunda, Evliya Çelebi'nin bu yaklaşımı bilinçli bir tercih olarak kabul edilebilir. Seyahatnamede yer alan hikâyeler ve olayların, belirli ve sınırlı konularda kalmadığı, sosyal hayatın tüm alanlarını kapsadığı görülmektedir. Ayrıca, hikâyelerin on ciltlik eserin tamamına serpiştirildiğini söylemek mümkündür. Seyahatnameden çıkarılan örnek olaylar ve hikâyelerin ortak özellikleri “şaşırtıcılık”, “olağanüstülük”, “abartı”, “kahramanlık”, “başarı”, “ironi”, “zaman zaman olayların ayrıntısı”, “yaşanmışlık”, “anlatıldığı toplumda uzun zamandır anlatılagelen” ve “kaydedilmeye ve anlatılmaya değer olduğunu düşündüğü şeyler” olmalarına dikkat ettiği söylenebilir. Bunun yanı sıra seyahatnamede gerçek ve hayal ile olağan ve olağanüstü olayların öğüt verici bir şekilde içe içe anlatıldığını da söylemek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyıl edebiyatının içerik ve söylem olarak bir dönüşüm yüzyılı olduğu, zirvede olan divan edebiyatının yanında nesir ve hikâye türünün de gelişmeye başladığı söylenebilir. Seyahatnamede Evliya Çelebi çok farklı türleri içeren bir anlatım tarzı benimsemiştir. Evliya Çelebi, yaşadığı dönemde gerçeklik algısına hiç ihtiyaç duymadan, hikâyeleri kendi dünyasında belirlediği kurallara tâbi tutarak bilim kurgunun olağanüstülüğü ve fantastik özelliklerinden de yararlanarak yazmıştır. Böylece, anlatıcı olarak “olağanüstülük” hikâye ve örnek olaylarda kalıcı motiflerden biri olmakta ve başarılı bir anlatımın meydana geldiği görülmektedir. Anlatılarında yer alan bu başarı ve yarattığı etki tarihi ve kültürel bağlamlara göre değişmektedir.

Hikâye ve örnek olay anlatımları ile ilgili olarak; “*Bir zamanlar uzaklar hakkında ister yabancı ülkelerle ilgili mekânsal bir bilgi, ister geleneğe dair zamansal bir bilgi olsun doğruluğu denetlenemese de onu geçerli kılan bir yetkiye sahipti.*” diyerek hikâye ve örnek olayların toplum içerisindeki etkisine dikkat çekmiştir (Benjamin, 2001: 87-93). Aynı şekilde “*Evliya Çelebi'nin hikâye anlatımlarında zaman zaman ölçüyü kaçırarak çağının inanışları ötesinde birtakım olağanüstü olaylar anlattığını*” belirtmiştir. “*Seyahatnamedeki sihribazlık, gayıptan haber, keramet, büyücülük, doğüstü yaratıklar vb. üzerine anlattığı hikâye ve örnek olaylar da Evliya Çelebi'nin bazı zaafı olduğu, seyahatnamede yer alan bu tür anlatılara yer vermesinden dolayı eserine karşı okuyucu dünyasında bir zaaf oluşmasına sebep*

olduğu, yazdıklarının ciddiye alınmamasına yol açtığı” şeklinde yorumlanmıştır (İz, 1979: 66-74).

Seyahatname hakkındaki yayınlar incelendiğinde, sadece kültürel merak ve edebi zevki tatmin eden efsanevi bir anlatım tarzının seçilmiş olduğu görülmektedir. Ancak seyahatnamenin kendi dönemi hakkında eşsiz bir bilgi kaynağı olduğu, son zamanlarda yapılan araştırmalarla ortaya konduğu unutulmamalıdır. Kendi yaşam öyküsü, gördüğü ve şahit olduğu olaylar, duyduğu hikâyeler, elde ettiği diğer bilgileri harmanlayarak okuyucuyu sıkmadan farklı bir sunumla seyahatnameyi yazdığı, okuyucunun ilgisini hep diri ve canlı tutmayı başardığı görülmektedir. Evliya Çelebi “*Seyahatname*” yanında “*Şakaneme*” adlı bir eseri daha olduğundan söz etmiş ancak bu eserine henüz ulaşamamıştır.

Seyahatnamedeki konuların içeriği, paragraflardaki anlam bütünlüğü, cümlelerdeki anlatım tekniği, kullanılan kelimelerdeki seçicilik, bir bütün olarak düşünüldüğünde, büyük bir nüktedanlık ve ince espri ile yazıldığı, böylece okuyucuyu kitabın derinliklerine çektiğini söylemek mümkündür. Evliya Çelebi’nin eserindeki bilgilere göre bazen bir sofrada ince, naif, kibar ve cömert davranışları ile görünür. Bazen de devlet adamlarıyla düşünce ve fikir tartışmaları ortamında kendini gösterir. Evliya Çelebi’nin kimi zaman öngörü ve stratejileriyle vizyoner söylem içerisinde bulunduğunu kimi zaman da tekkelerde dervişler ile hemhal olduğunu görmek mümkündür. Bazen at üzerinde ganimet ve potura giden biri olarak görünürken, bazen de vatan ve din uğruna savaşıyor bir akıncı olarak karşımıza çıkar. Kimi zaman ok atan, at üzerinde cirit oynayan bir sporcu olarak kendini gösterir kimi zaman da namazında niyazında camide bir Müslüman olarak hayata katılır. Evliya Çelebi yeri gelince küfretmekten çekinmeyen bir meczup olur, yeri gelince de kütüphanelerde kitaplarla haşır neşir olan bir bilim adamı olarak karşımıza çıkar. Nihayetinde Evliya Çelebi’yi yaşlılarla, kadınlarla, çocuklarla sohbet halinde bulunurken ya da yardıma muhtaç insanların dertleriyle ilgilenirken görmek mümkündür. Bu durum Evliya Çelebi’nin hayatın her alanına katıldığını, gönül dünyasının Osmanlı sınırlarından daha geniş olduğunu gösterir. Çünkü onun gönlünde her türden insana, olaya, düşünceye, inanca, fikre yer vardır. Yine Evliya Çelebi’nin İstanbul, Ayasofya, Bursa, Edirne, Bağdat, Mekke, Medine, Kabe, Mısır, Nil Nehri, Tuna Nehri, Azak Kalesi, Bahçesaray gibi bazı yerleri çok sevdiği, hatta buralara tutku ile bağlı olduğu

görülür. Bu saygı ve sevgi durumunun bazı tarihi ve dini şahsiyetlere, devlet yönetiminde etkili olan dönemin paşalarına karşıda olduğu söylenebilir.

Seyahatnamenin başka bir yönü de kaynak değeri taşıyıp taşımadığı durumudur. Evliya Çelebi'nin yapmış olduğu gezilerden bize aktardığı bilgilerin hangilerinin gerçeklere dayandığı, hangilerinin hayal ürünü olduğu, hangilerinin tarihi kayıtlarda yer aldığı konusu uzmanlar tarafından incelenmiştir. Yapılan incelemelere göre birçok bilginin doğru olduğu, bazı bilgiler ile bazı betimlemelerin açık çelişkiler içerdiği, bazı bilgilerin farklı kaynaklardan olduğu gibi aktarıldığı tespiti yapılmıştır. Ayrıca Evliya Çelebi birçok kitap ismine de seyahatnamede yer vermiştir. Buna bağlı olarak seyahatnamenin içerik ayrıntılarının karşılaştırmalı bir şekilde yapılan eşleştirmeli yayının şart olduğu söylenmiştir (Dankoff, Kahraman ve Dağlı, 2006: 261-278).

2. 7. Seyahatnamenin İçeriği

Evliya Çelebi'nin bir bilim adamı veya felsefe yapan filozof olmadığı bilinmekle birlikte olaylara yaklaşımı, olayları kabullenışı, sunuş biçimi, olaylara karşı önyargısız oluşu dikkate alındığında, yaşadığı çağın ötesinde bir birikim ile seyahatnameyi yazdığı kabul edilmektedir. Bu durum Birinci Viyana kuşatmasında yaşanan sıkıntıları anlatışında ve Viyana şehrinin Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesi için nasıl hareket edilmesi gerektiği yönündeki önerilerinde görülebilir. Viyana şehrinde gördüğü ve aktardığı tıp çalışmaları, eğitim kurumları, hastaneler, çarşı ve pazar yerleri, kütüphane düzenleri, zamanın teknolojik aletlerinin kullanımı karşısında hayranlığını ifade etmesine sebep olmuştur. Viyana da gördüklerini Müslümanların durumu ile karşılaştırma yaparak İslam dünyasına eleştiri yapmaktan da geri durmamıştır (Dankoff, Kahraman ve Dağlı, 2006: 361–368).

Evliya Çelebi, yazmış olduğu seyahatnamede gezip gördüğü yerleri kendi üslubuna göre anlatmıştır. Seyahatname, bir anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun fizikî yapısının kaleme alındığı, adeta resminin çekildiği bir eser olmuştur. Bu şekilde imparatorluğun ulaştığı beş milyon kilometre kareden fazla alanın dışına da çıkarak yüzlerce şehir ve kasaba, binlerce köy ve kaleyi gezip görme ve yazma fırsatı bulmuştur. Seyahatnamede olayları genel olarak alaycı bir tavırla anlatmıştır. Bazen olaylara renk katmak için uydurma olay, haber, abartı, hayal, rüya, acayıplikler de kattığı olmuştur. Böylece, okuyucunun ilgisini çekmeyi, her durumda dikkatini

toplamayı başarmıştır. Seyahatnamedeki anlatıların belli konuları içermediği görülmüştür. Seyahatnamenin insan ile ilgili her şeyi kapsayacak bir içeriğe sahip olduğuna dikkat çekilmiştir. Evliya Çelebi'nin anlatımlarının yaşadığı dönemin geleneksel divan edebiyatının ağdalı düz yazı tarzına uymadığı, daha çok günlük konuşmaya yakın bir dil kullandığı görülmüştür. Bu dil günlük konuşma diline yakın olduğu için yer yer akıcı, abartılı, sürükleyici, müstehcen, alaycı, ciddi ve eğlencelidir. Bazen de kendi görüş ve yorumlarını ekleyerek kitabına farklı bir içerik kazandırmıştır. Anlatımını belli bir zamanla sınırlı tutmamış, zaman zaman yaşadığı dönemi, zaman zaman geçmiş ve zaman zaman da geleceği iç içe vererek okuyucuya sürükleyici bir okuma keyfi yaşatmıştır. Gezip gördüğü yerleri anlatırken toplumun yaşamında yer alan tüm kesitler hakkında bilgiler vermiştir. Gezdiği yerlere ait söylenceler, masallar, türküler, maniler, halk şiirleri, öykülerin yanı sıra kullanılan aletler, toplumsal davranışlar, yaşama biçimleri, iş hayatı, tarımsal faaliyetler, savaşlar, inançlar, ağız ayrılıkları, lehçeler, düğünler, halk oyunları, eğlenceler, komşuluk ilişkileri, giyim-kuşamları, süs takıları, sanat ve zanaat varlıkları, çalgılar, saray, kale, konak, cami, kilise, mescit, manastır, havra, hastane, yörenin evleri, han, hamam, bedesten, sur, çeşme, kule, yol, köprü, göl, nehir, ırmak, deniz, çarşı, pazar, yaylak ve kışlak gibi toplumun yaşayan canlı bölümlerinin tamamını anlatmıştır. Bunların yanında kitabın bazı bölümlerinde gezdiği yerin yöneticilerine, paşalarına, eski ailelerine, kocamışlarına, ileri gelen kişilerine, din adamlarına, yazarlarına, şairlerine, oyuncularına, esnaflarına ve çeşitli kademelerdeki görevlilere ayrıntılı biçimde yer vermiştir.

2. 8. Seyahatnamenin Tanınması, Basımı ve Çoğaltılması

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi üzerinde yapılan araştırmalar genel olarak iki yönlü ilerlemiştir. Birinci grup seyahatnamenin nasıl bir eser olduğu, ikinci grup ise seyahatnamedeki bilgilerin doğru olup olmadığı şeklindedir (Tezcan, 2009: 225-230). Seyahatnameyi 1671-1672 yıllarında hacca gitmek amacıyla Mısır üzerinden Nil Nehri'nin kaynağına ulaşmak için yapılan seyahat sonrasında yazmıştır. Seyahatnamenin ilk yazılı nüshası dostluk bağı kurduğu Mısır'ın Emirü'l-Hac¹ olan Emir Özbek Bey ailesinde kalmıştır. Daha sonra seyahatname, Osmanlı sarayında

¹ Emirü'l-Hac: Mekke'nin fethinden sonra hac emirliği görevi oluşturulmuştur. Emirü'l-Hac'ın yönetici olarak görevi, hacca gidip gelen kervanların güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra yaşanan sorunlar ile ilgili çözüm ve ceza uygulamaları yapabilmeleridir (Atalar, 1995: 131-133).

görevli ve Aynı zamanda, iyi bir kitap meraklısı olan Hacı Beşir Ağa'ya 1742-1743 yıllarında hediye olarak gönderilmiştir. İstanbul'un okuryazar çevresine ulaşmayan seyahatnamenin, Hacı Beşir Ağa tarafından kopyaları çıkartılarak asılları Topkapı Saray Kütüphanesi'ne konmuştur (Şavk, 2011: 12-16).

Viyanalı bir doğu bilimci olan Joseph von Hammer-Purgstall, 1799 yılında Avusturya elçisi olarak ilk kez İstanbul'a gelmiştir. Hammer, işinden artakalan zamanlarını dönemin kütüphanelerinde meraklı olduğu doğu toplumları hakkında araştırma ve okuma yaparak geçirmiştir. Hammer, 1804 yılında İstanbul sahaflarında tesadüfen "*Tarih-i Seyyah Evliya Efendi*" ismiyle, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne rastlamıştır. Hammer, aynı yıl bu eseri bilim dünyasına, "*Türkçe bir seyahatnamenin ilginç bulunuşu*" adlı yazısı ile tanıtmıştır. Hammer, bu yazısında Evliya Çelebi için "*Gerçeği anlatma tutkusuyla yazan seyyah*" diye bahsederken, seyahatname hakkında "*Son derece nadir, kılı kırk yarararak hazırlanmış zengin bir topoğrafya eseri*" diye söz etmiştir. Böylece, Evliya Çelebi ve yazmış olduğu seyahatname hakkında ilk araştırmalar başlamıştır (Tezcan, 2009: 215-220).

Evliya Çelebi ve seyahatname hakkında XIX. yüzyıla kadar pek bir araştırma yapılmamıştır. Hammer'in yaptığı araştırmaların yanında yapılan birkaç araştırmayla sınırlı kalmıştır. Bu araştırmalardan biri "*Seçmeler*" şeklinde 1843 yılında "*Müntehabat² Evliya Çelebi*" ismiyle 143 sayfalık küçük bir kitap hazırlanarak yayımlanmıştır. Bu kitapta seyahatnamenin birinci cildinde yer alan İstanbul'un tarihi ve Ayasofya Camisi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Yayımlanan seçmeler kitabının 1846 yılında ikinci baskısı, daha sonra üçüncü baskısı ve 1862 yılında dördüncü baskısının yapılmasıyla kitabın ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin Osmanlı İmparatorluğu seyyahlarının en meşhuru olduğu; 1896 yılında Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Mithad Efendi ve Necip Asım gibi dönemin ileri gelen düşünürleri tarafından yazılan yazılarla sonradan da olsa anlaşılmaya başlamıştır. Böylece, her ne kadar da, "*Muzur neşriyat, acayip ve olağan üstü olaylar, abartılar, eski tarihe ait verilen yanlış bilgiler içeriyor.*" şeklindeki eleştirilere maruz kalsa da seyahatnamenin ilk altı cildi 1901 yılında yayımlanmıştır (Şavk, 2011: 23-25).

Evliya Çelebi'nin Viyana'ya elçi imamı olarak katıldığı yolculukta gördüklerini anlattığı bölümün yayımlanmasıyla seyahatname hakkında XX. yüzyılda hem olumlu hem de eleştirel yönde çok sayıda araştırma yapılmaya başlamıştır. Seyahatname,

²Müntehabat: Edebi metinlerin antoloji olarak derlendiği kitaplara denir (Uzun, 2006: 28-29).

yurt içinde ve yurt dışında gerek verdiği çok yönlü bilgilere gerekse gösterdiği kaynaklar incelendikçe, “uydurma, keramet, rüya, hurafe, kurmaca, abartılı, gerçeğe uymayan olağanüstü bilgiler” şeklinde nitelenen bakış açısı değişmeye başlamıştır. Evliya Çelebi ve seyahatnamesi hakkında 1922 yılına kadar yapılan araştırma ve yayınlar on ciltlik eserin hep bir kısmı şeklinde devam etmiştir. Dergâh Mecmuası’nda Kilisli Doktor Rıfat’ın basım çalışmaları, o döneme kadar yapılan en kapsamlı yayın niteliğini taşıdığı söylenebilir. Ayrıca, Dr. Rıfat o güne kadar seyahatnameyle ilgili yapılan sansürlü yayınların yanlış olduğu yönündeki görüşlerini de yayınlamıştır. Daha sonra Dergâh Mecmuası’nda Mustafa Nihat Özön, ilk kez Evliya Çelebi’nin hayatını kronolojik olarak kaleme almıştır. Evliya Çelebi ve seyahatname üzerinde araştırmalar ve tartışmalar devam ederken Kilisli Doktor Rıfat, 1928’li yıllarda seyahatnamenin on ciltlik bir eser olduğunu ve nüshalarının Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Köşkü ve Hacı Beşir Ağa Kütüphaneleri’nde bulunduğunu belirtmiştir. Yeni harfler ile seyahatnamenin on cildi 1940’lı yıllarda yayımlanarak daha çok araştırmacı ve okuyucuya ulaşması sağlanmıştır. Reşat Ekrem Koçu ve Mustafa Nihat Özön genel okuyucular için seyahatnameyle ilgili çok sayıda kapsamlı çalışmalar yapmışlardır. İtalyan Türkolog Alessio Bombacı 1956 yılında yazdığı, “*Türk Edebiyatı Tarihi*” çalışmasında seyahatnameyi tümüyle orijinal ve Türklere özgü bir eser olarak değerlendirmiştir. Alessio Bombacı, o güne kadar yapılan tüm eleştirilere farklı bir bakış açısı getirerek, Evliya Çelebi’nin, “*Nükteci, betimleme ustası, doğal mizah duygusuna sahip, anlayışlı ve aynı zamanda çocuksu bir zihniyete sahip olduğunu*” belirtmiştir. Cavit Baysun, İslam Ansiklopedisi’nde yer alan Evliya Çelebi maddesini 1947 yılında yazarak, Evliya Çelebi'nin hayatı ve seyahatnamenin içeriği hakkında en kapsamlı bilgileri vermiştir. Aynı zamanda, seyahatname hakkında bilimsel yayınlar yapılmasının kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu vurgulamıştır. Bundan sonra 1950’li yıllardan itibaren Evliya Çelebi ve yazmış olduğu seyahatnamesi her yönüyle bilim dünyasının araştırma gündemine girmiştir. Seyahatname üzerinde Richard F. Kreutel’in Viyana incelemesinden sonra Georg Wagner’in savaşlar üzerine yaptığı incelemesinin bir belgesel niteliği taşıdığı belirtmiştir. Pierre A. MacKay 1975’li yıllarda seyahatnamenin asıl yazmaları (arketip-ilk örnek) “*Bağdat Köşkü S*” takımının olduğu sonucuna ulaşmıştır. Seyahatname üzerinde tartışmalar devam ederken, 1979 yılında Fahir İz, seyahatnamenin yazım yanlışları üzerinde yaptığı

araştırmalarla Pierre A. MacKay'ın tespitlerinin doğru olduğunu ispat etmiştir. Seyahatname hakkında ilk defa bilim dünyası tarafından 1987 yılında "*Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırma ve Uygulama Merkezi*" seminer çalışması yapmıştır. Bu seminer çalışmasında şehir şehir, kasaba kasaba, köy köy haritalara dayalı olarak karşılaştırmalı araştırmalara yer verilmesi, seyahatname araştırmalarına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Böylece, seyahatname hakkında o güne kadar yapılan yayınların yetersiz olduğu, bilim dünyasının ilgisinin giderek arttığı, yazma nüshalara ulaşmakta yaşanan zorluklar gibi sebeplere bağlı olarak seyahatnamenin tıpkıbasım zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Türkcan ve Bozkurt, 2018: 119-123).

Robert Dankoff (2010), Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde geçen Ermenice kelimeler hakkında 1983 yılında yaptığı incelemesiyle seyahatname araştırmalarına katılmıştır. Dankoff (2006), bundan sonra yaptığı çalışma ve yayınlarla seyahatname araştırmalarında yeni bir çığır açmıştır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnameyi yazarken Osmanlıca metinlere benzemeyen bir dil kullandığı, kural tanımaz bir üslubu olduğu, dilde istediği gibi kelime oyunları yaptığı, böylece hiçbir kalıba sığmayan kendine özgü bir üslup geliştirdiğini belirtmiştir. Evliya Çelebi'nin yazmış olduğu seyahatname hakkında yapılan çok yönlü araştırmalar birçok bilinmezi aydınlatırken, 1996 yılında Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık tarafından da metin yayımına başlanmıştır. Yücel Dağlı ve Seyit Ali Kahraman'ın 2003-2011 yıllarında yaptıkları tıpkıbasım çalışmalarına sonradan dahil olan Robert Dankoff'un gözetimi ve denetimiyle "*İlk güvenilir tam metin yayını*" yapılmıştır. Daha sonra 2014 yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi ilk kez "*Uluslararası Evliya Çelebi ve Seyahatname Sempozyumu*" düzenlemiştir. Bu sempozyumda R. Dankoff, Bağdat Köşkü S takımının Evliya Çelebi'nin gözetiminde bir Gulam (Uşak) tarafından yazıldığı, Evliya Çelebi'nin ekleme ve düzeltmeler yaptığı, noktalama ve metin hareketliliğini kontrol ettiği, bilgisini açıklayarak seyahatname araştırmaları hakkında adeta son noktayı koymuştur. Türk ve İslam araştırmaları Profösörü R. Dankoff, yaptığı araştırma ve yayınlarda seyahatname hakkında, "*Bir maden ocağı gibi*" görüşünü temel almıştır. Dankoff, birçok araştırmacının seyahatnameye yönelik tutumunu, "*Aradıkları maden damarını buldular, istedikleri maden cevherini çıkardılar ve geri kalanını attılar.*" diyerek eleştirmiştir (Tezcan, 2011: 369-371).

Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi hakkında Dankoff (2010), "*Tıpkı işlenmeyi bekleyen bir maden ocağı gibi*" şeklindeki görüşlerinden sonra, peş peşe sempozyumlar

düzenlenmeye başlamıştır. Ankara'da 2008 yılında Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi tarafından, "*Çağının Sıradışı Yazarı ve Eseri: Uluslararası Evliya Çelebi ve Seyahatname Sempozyumu*" düzenlenmiştir. Daha sonra Semih Tezcan ve öğrencileri 2010 yılında, "*Evliya Çelebi'nin Yazılı Kaynakları Sempozyumu*" çalışmasını yapmıştır. Birleşmiş Milletler Bilim, Eğitim ve Kültür Kuruluşu UNESCO'nun 22 Eylül 2009 tarihinde gerçekleştirilen 35. Genel Konferansında kabul edilen ve Kütahya'da 23-26 Mart 2011 yılında, "*Doğumunun 400. Yılında Uluslararası Evliya Çelebi Sempozyumu*" çalışmaları yapılmıştır (<https://en.unesco.org-ET: 01/02/2022>). Bu sempozyumlarda sunulan araştırmalara göre seyahatnamenin iki yüz yıllık araştırma serüveni ana hatlarıyla belli olmuştur. Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda yazdığı on ciltlik eseri, Türkiye Milli Komisyonu'nun başvurusu üzerine UNESCO tarafından Haziran 2013 yılında, "*UNESCO Dünya Belleği Listesi*" ne eklenmiştir. Ayrıca, Avrupa Konseyi tarafından, Evliya Çelebi "*XXI. Yüzyılda İnsanlığa Yön Veren En Önemli 20 Kişiden Biri*" ilan edilmiştir (Şavk, 2011: 1-34). Kütahya İl Kültür Müdürlüğü tarafından 25 Mart 2019 tarihinde Evliya Çelebi'nin büyükbabası Kara Ahmed Bey'in evinin bulunduğu yere 408. doğum günü nedeniyle "*Evliya Çelebi Kültür Sanat Evi*" açılmış, birde sergi çalışması yapılmıştır (kulturportali.gov.tr/turkiye/kutahya/evliya-celeb-ET-01/02/2022). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin UNESCO ve uluslararası kuruluşların desteğinde farklı ülkeler hakkında özgün ve orijinal bilgiler vermesi gibi sebeplere bağlı olarak tıpkı basımının yapılması, bilim dünyasında yeni araştırmalar için daha doğru ve sağlıklı bir ortam oluşturmuştur.

2. 9. Örnek Olay Yöntemi

Örnek Olay Yöntemi, Türk kültüründe yer alan "*kıssadan hisse almak*" şeklinde deyimleştirilerek, günlük hayatta kullanılmaktadır. Burada örnek olay "*Kıssa, olay, rivayet, anlatı, hikâye*" gibi anlamlara gelmektedir. Kıssalar sosyal hayatta önemli bir eğitim-öğretim aracı olarak kullanılmaya başlamıştır. Kısaca bir olay, bir fıkra, bir hikâye veya bir olgudan ders almaya "*kıssadan hisse almak*" denilmektedir (TDK, 2011: 2085). Kıssadan hisse, bir kişiye, bir gruba veya bir topluluğa verilmek istenen mesajın, uzun anlatımlar yerine, kısa hikâyelerle, örnek olaylarla verilmesi yöntemidir. Kıssadan hisse alma genel olarak sözlü anlatımla gerçekleşir.

Günümüzde gelişmiş ülkeler tarafından ders sürecinde bu yöntemin sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir (Okutan, 1997: 21-24).

Yapılan literatür taramasında, örnek olay yönteminin bir öğretim yöntem ve tekniği olarak son yıllarda geliştiğini göstermiştir. Örnek olay yöntemi örgütsel sorunların çözümünde olası durumların ortaya konması, tartışılması ve sonuca varılması açısından sistematik analizlere yönelik gerçekçi bir teknik olarak gösterilmiştir. Örnek olay tekniğinin yazılı bir benzetim olarak görülmesi gerekir. Ders sürecinde kullanılmak üzere hazırlanan iyi bir örnek olayın öğretmenin rehberliğinde sınıfça kısa ama derinliğine yönelik çalışılabilecek konuları içermesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. İyi bir örnek olay gerçek yaşam koşullarını yansıtmalıdır. Örnek olay sınıfça tartışılarak sonuca bağlanması gerekir (Jonhson ve Purvis, 1987: 118-120). Örnek olay yöntemi, bir eğitim-öğretim aracı olarak ilk defa 1800'lü yılların sonlarında işletme ve hukuk derslerinde kullanılmıştır. Hakimler bir davada yargılama süreci devam ederken alınan kararları birincil kaynakların üzerine “*Örnek olay*” olarak yazmışlardır. Bu örnek olay üzerinde öğrencilerin pratik yaparak cesaret kazanmaları, akademik bilgilerini artırmaları ve meslekleriyle ilgili gerekli bilgi, değer ve becerileri kazanmaları amaçlanmıştır. Örnek olay yöntemi eğitim kurumlarında yeni yeni kullanılmaya başlanmıştır. Ülkemizde ise örnek olay yöntemi, 2005-2006 yıllarında yenilenen ilköğretim programlarının yürürlüğe girmesinden sonra sınırlı da olsa kullanılmaya başlandığı söylenebilir (Kabapınar, 2007: 48-52; Ögke, 2007: 251-256).

Toplumlarda örnek olaylarla kültür aktarımının tarihsel süreçte her zaman kullanıldığı, günümüzde de kullanılmaya devam edildiği, gelecekte de kullanılmaya devam edileceği söylenebilir. Seyahatnamede yer alan örnek olaylar (hikâye, masal, tasvir, olay, anı, vb.) toplumun tüm kesimlerinden toplandığı için herkese hitap ettiği görülmektedir. Bu durum eğitimde “*Örnek olay yöntemi*” ile örtüşmektedir. Aynı zamanda, seyahatnamedeki örnek olaylar kaynağını toplumun tüm kesimlerinden aldığı için güncelliğini korumaktadır. Seyahatnamenin bu özelliğinin herkes tarafından dikkate alınması gerektiği yapılan bilimsel çalışmalarla ortaya konmuştur. Dolayısıyla seyahatnamede yer alan örnek olayların, öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekeceği söylenebilir. Böylece, seyahatnamenin yazıldığı dönemin günlük olayları ve gündelik yaşantılarını anlatması, günümüzde yaşanan olaylara ışık tutması beklenebilir.

Yapılandırmacı öğrenmede en önemli becerilerden birisinin problem çözme becerisi olduğu bilinmektedir. Örnek olay yöntemiyle problem çözme becerisi kazanan öğrenci, edilgen bir şekilde başkalarını dinleme yerine, etkin bir şekilde çalışmalara katılır. Karşılaşılan problemler günlük yaşamdan olduğu için öğrencilerin dikkati ve ilgisi daha yüksektir. Aynı zamanda öğrenciler, sınıfta bulunan standart eşyaların yanında alternatif materyallerden yararlanmayı öğrenirler. Öğrencilerin aktif katılımı sonucu üst düzey hedef davranışlar olan kavrama, analiz, sentez ve değerlendirme becerileri sınıfta kazanılabilir. Öğrencilerin karşılıklı etkileşim yoluyla farklı görüş ve düşüncelere saygı duyma alışkanlığı, etkili dinleme, empati, bağ kurma, karar verme, problem çözme becerileri gelişir.

Ders sürecinde kullanılan örnek olay yöntemi, yaratıcı drama ile de desteklenebilir. Yaratıcı drama ve örnek olay yöntemi çocuklarda karar verme, etkileşime girme, rol belirleme, yaşantı geçirme, problem çözme, gerçeği ortaya çıkarma imkanı tanır. Ayrıca rolleri ve bunlara bağlı olarak yaşanan duyguları ortaya koymaya yardımcı olur. Yaratıcı drama ve örnek olay yöntemi öğrencilere yeni fikirleri ve duyguları tartışmak için fırsat sağlar. Bu da çocuklara diğerini dinleme ve tepki verme becerisi kazandırır. Başkalarıyla etkileşime giren çocuk, başkalarının duygu ve düşüncelerini daha iyi anlayabilir. Kurulan özdeşim sonucu, kendilerini daha iyi ifade etme becerisi kazanır. Böylece yeni sözcükler öğrenir ve öğrendiği bu sözcükleri kullanarak pekiştirir (Gerfer ve Perkins, 1992: 30-32; Köksal, 1969: 222-226; İpek, 2018: 63–79). Bu bağlamda, hazırlanan örnek olayların şu özellikleri barındırması gerekir.

1. Örnek olaylardaki kişilerin ister gerçek ister hayali olsun inandırıcı olması,
2. Örnek olayların içinde çıktığı toplumun çerçeve özelliklerine uyması,
3. Örnek olayların tartışmaya açık unsurlar içermesi,
4. Örnek olayların belli çözümleri dayatacak unsurlar içermemesi,
5. Örnek olaylardaki kişilerin hareket, kişilik ve söz yönünden tarafsız olması,
6. Örnek olayların hazırlandığı yaş gurubunun özelliklerine uygun olması,
7. Örnek olayların grup içerisinde sunulduğu zaman gereksiz polemige ve kişisel tartışmalara yol açacak özellikler taşımaması gerektiği belirtilmiştir.

Örnek olay yönteminin öğrenci merkezli yöntemlerden biri olduğu bilinmektedir. Öğretmen ve öğrencinin ders öncesi yazılı, sözlü ve görsel olarak iyi bir hazırlık yapması gerekir. Örnek olay yönteminin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için öğrencilerin yaş grubuna göre çok dikkatli seçilmesi gerekir. Seçilen örnek olayların

kazanımı destekleyecek nitelikte olmasına dikkat edilir. Öğretmenin hazırlayacağı örnek olayların öğrencilere sunumu için üslubu ve anlatım tarzının dikkat çekici olması önemlidir. Örnek olayın sunumu tamamlandıktan sonra değerlendirme aşamasında tartışılacak soruların hazırlanmasına ve sunulmasına dikkat edilmelidir. Öğretmenin tartışmayı yönetirken, azami ölçüde örnek olayın içerisinde kalmaya dikkat etmesi gerekir. Nihayetinde öğretmen, çalışmada sunulan örnek olaya bağlı olarak sonucun özetlenmesine ve yazılmasına rehberlik etmelidir (Badger, 2010: 503-508).

Öğrenciler örnek olay yöntemiyle, bir olay veya olgunun ayrıntılı bir şekilde ele alınması, bireysel ve sosyal yaşamdaki olaylarla karşı karşıya gelmeleri sağlanmış olur. Böylece, örnek olay ile drama türü etkinlikler bir arada verilebilir. Öğrenciler, yapılan etkinliklerle birbirinden farklı karakterler içinde rol oynama fırsatlarıyla karşı karşıya gelir ve bu sayede gerçek hayat deneyimi kazanmış olurlar. Örnek olay yönteminin eğitimde kullanılmasıyla öğrenciler olaylara karşı yeni bakış açıları geliştirme fırsatı bulurlar. Diğer taraftan da teori ve pratik arasında bağlantı noktaları oluşturmalarına yardımcı olur (Farahani ve Heidari, 2013: 78-83).

Öğretmenlerin örnek olay yöntemini kullanırken sınıfa ve öğrencilere yönelttikleri sorulara özen göstermeleri gerekmektedir. Örnek olayları kullanarak empatik düşünme ve ahlaki çözümlene yapılması da önemlidir. Öğrencilere başkalarının penceresinden bakabilme, onların duygularını anlayabilme ve gerçeğe en yakın olma imkânı verir. Sınıfta ahlaki ve sosyal içerikli ikilemleri tartışma fırsatı sağlar. Ayrıca, kendi kendilerinin ahlak anlayışlarını sorgulamaları için fırsatlar sunar (Aydın, 2011: 176-183).

Seyahatnamede yer alan hikâyeler, dönemin yaşanan olaylarını içerir. Hatta okuyucuya anlattığı soyut gerçeklerle okuyucunun anlayışını ve kavrayışını zorlayacak abartılara da yer verilebilir. Evliya Çelebi'nin eserinde yer alan abartılı hikâyeler bu kapsamda zenginlik sunar (Küçükahmet, 2017: 67-74; Sümbül, 2010: 25-29; Ögke, 2007: 41-43). Bu özellikler temel alındığında örnek olayların okul öncesi, ilkokul, ortaokul, lise hatta üniversite gibi eğitimin tüm kademelerinde kullanılabilir. Ayrıca, örnek olaylar yetişkin eğitimi, çalıştay, seminer, sempozyum, kongre gibi toplumun tüm kesimlerinin katıldığı eğitim-öğretim faaliyetlerinde de kullanılabilir.

Sosyal bilgiler programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar, örnek olay yöntemiyle derste çalışıldığında olumlu sonuçlar alınacağı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Örnek olay yöntemi, belirli bir öğretim konusuyla (tarih ile ilgili kazanımlar) ilgili olarak gerçek yaşamda karşılaşılan problemlerin sınıf ortamına taşınarak, neden sonuç ilişkileri kapsamında çözümlene yapılmasına da yardımcı olabilir. Böylece, öğrencilerin ele alınan kazanımla ilgili bilgi, beceri, değer ve tutum kazanmaları sağlanır. Örnek olay yöntemiyle sınıfta hazırlanan etkinliklerde yer alan benzer olaylar gerçek hayat ile karşılaştırıldıkları zaman kısa sürede öğrencilerin çözüm yolları bulmalarına yardımcı olur. Rapor üzerinde bireysel veya grup halinde çalışarak soru sormayı, problemi ortaya koymayı, verileri analiz etmeyi, gerekli değerlendirmeleri yapabilmeyi öğrenirler. Sonuçta, öğrenciler örnek olaylar üzerinde tartışarak olayların çözümüne yönelik çeşitli öneriler geliştirebilirler.

2. 10. Örnek Olay Yönteminin Avantajları

Örnek olay yöntemi, her sınıf düzeyinde öğrenilen bilgilerin, kazanılan becerilerin ve ulaşılan değerlerin işlevsel hale getirilmesinde etkili bir yöntemdir. Tartışma, eleştirel düşünme, konuşma halkası oluşturma, problem çözme, drama yapma, beyin fırtınası, sorgulama, empati kurma, görüş geliştirme, karar verme gibi beceri ve davranışları geliştirir. Her öğrenme ilke yöntem ve tekniğinde olduğu gibi örnek olay yönteminin de kendi içerisinde avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır (Çiftçi, 2015: 196-199; Kabapınar ve Ol, 2021: 7-12). Buna göre, örnek olay yönteminin avantajları aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

1. Olaylara karşı farkındalık oluşturmayı sağlar.
2. Kavramlar ve olgular arasında ilişki kurmayı sağlar.
3. Öğrencilerin soyut olayları anlamlandırmalarını sağlar.
4. Öğrencilere sorun çözümlerinde farklı çözüm yolları sunar.
5. Öğrencilerin çok boyutlu düşünme becerileri geliştirmelerini sağlar.
6. Öğrencilerin sorumluluk alma bilincinin gelişmesini sağlar.
7. Öğrencilerde özgüven duygusunun gelişmesini sağlar.
8. Öğrencinin sebep sonuç ilişkisi kurmasını sağlar.
9. Görsel-işitsel materyallerle desteklendiği için öğrenmede kalıcılığı sağlar.
10. Öğrencilerin gelecekte yaşanabilecek sorunları tahmin etmelerine yardımcı olarak, sorunlara karşı kaygı düzeylerinin azalmasını sağlar.

11. Öğrenciler yaşanan gerçek olayları muhtemel benzer olaylar ile ilişkilendirerek daha hızlı ve doğru kararlar verebilmelerini sağlar.

12. Öğrencilerin problem çözme becerilerinde alternatif fikirlere önem vermemelerini sağlamak gibi pek çok avantajları vardır.

2. 11. Örnek Olay Yönteminin Zorlukları

Örnek olay yönteminin birçok avantajı olsa da hazırlık yapma, uygulama ve değerlendirme aşamalarında bazı dezavantajları da vardır (Mostert, 2007: 3-4; Küçükahmet, 2017: 58-61; Kabapınar, 2012: 114-123).

1. Öğrenciler örnek olay yöntemine karşı önyargı oluşturabilir.
2. Sınıfta çalışılacak olan kazanıma uygun örnek olay bulmak zor olabilir.
3. Örnek olay yazmak, uygulamak uzun zaman alabilir.
4. Örnek olay yöntemi çalışılırken ders sürecinde zorluklar yaşanabilir.
5. Öğretmen ve öğrenciler zamanı etkili ve verimli kullanmayabilir.
6. Örnek olay yöntemi, ön hazırlık gerektirdiği için bazı zorluklar yaşanabilir.
7. Örnek olay seçilirken öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinde farklılıklar olabilir.
8. Bazı öğretmenler örnek olayları kavrama, anlatma, uygulama becerisine sahip olmayabilir.
9. Öğrencilerin bilgi düzeyindeki okuyarak öğrenebilecekleri kazanımlara uygulanmasında sorunlar yaşanabilir.
10. Tek çözüm gerektiren ve tek doğru olduğu kabul edilen kazanımlara uygulanmasında sorunlar yaşanabilir.
11. Örnek olay yönteminin uygulanması sonrası yapılan değerlendirme çalışmalarında zorluklar yaşanabileceğine vurgu yapılmıştır.

2. 12. Örnek Olay Yönteminin Planlanması ve Uygulanması

Eğitim-öğretim çalışmalarının planlı, programlı ve amaçlı bir faaliyet olarak uygulandığı zaman başarı sağlayabileceği bilinmektedir. Dersin amaçları temel alınarak programın iş günü sayısına göre kazanımların dağılımının yapılması öğrenci başarısının artmasına katkı sağlayabileceği söylenebilir. Bu nedenle, eğitim-öğretim faaliyetlerinin başarılı olması iyi bir planlamayı gerektirir. Derslerde kullanılan tüm öğretim yöntem ve tekniklerinde olduğu gibi örnek olay yönteminin başarılı

olabilmesinde de derse girmeden önce öğretmenin iyi bir planlama ve hazırlık yapılması gerektiği bilinmektedir. Bu planlama sürecine öğrenci ve velilerde dahil edilebilir (Aydın, 2012: 207-214; Ütkür, Kabapınar ve Önder, 2016: 43-49). Örnek olay yönteminin planlanmasında dikkat edilecek hususlar ise şöyle sıralanmıştır

1. Kazanımlara uygun olan diğer yöntemlerle ilişkilendirilmesi gerekir.
2. Öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine uygun olması gerekir.
3. Örnek olaylar derste kullanılırken açıklayıcı bilgiler, görsel materyaller, uyarıcı araç ve gereçler hazır bulundurulmalıdır.
4. Öğretmen gerekli görürse öğrencilere görevler verebilir.
5. Öğretmen, örnek olay yönteminin uygulanacağı kazanım ve örnek olay eşleştirmesini önceden yapması gerekir.
6. Örnek olay yönteminin sağlıklı uygulanabilmesi için gerektiğinde öğretmen farklı oturma planları yapılabilir.
7. Öğretmen beyin fırtınası, küçük veya büyük grup tartışmaları gibi çalışmalar ile örnek olay yönteminin iç içe uygulamasına yer vermelidir.
8. Örnek olay yönteminin planlanması ve uygulanması sürecinde öğrencilerin yaş özelliklerinin yanı sıra sınıf seviyeleri de dikkate alınmalıdır.
9. Kazanımı somutlaştırmak için belirlenen örnek olayların dersin hangi aşamasında verileceğinin planlanması önceden yapılmalıdır.

2. 13. Örnek Olay Yönteminin Derslerde Kullanılmasının Önemi

Örnek olay yöntemi, yapılan araştırmalara göre öğrenci başarısı açısından diğer öğretim yöntem ve teknikleri içerisinde saygın bir yere sahiptir. Çünkü sosyal hayatta var olan bir sorunu sınıf ortamına taşımaktadır (Yin, 2009: 32-37). Yapılan etkinlikler ve çalışmalarla bireylerin hayatını kolaylaştıracak çözüm yolları örnek olay yönteminin içerisinde bulunmaktadır (Mostert, 2007: 3-4). Bu nedenle, derslerde çalışılan örnek olayların günlük hayatta olabileceği duygusu da kazanılmış olur. Örnek olay yöntemi, öğrencilerin olayları çok boyutlu bakma, keşfetme ve ayrıntıyı yakalamalarını sağlar. Örnek olay yönteminin derslerde uygulaması kapsamlı düşünme, güzel konuşma ve iletişim kurma durumları sağlar. Örnek olay yöntemi, olay ve olguların açıkça belirgin olmadığı durumlar somutlaştırılarak anlaşılır hale gelmesine katkı sağlar. Öğrencilerin olayları gerçek durumlar gibi incelemesine

yardımcı olur. Ayrıca, öğrencilerin farklı kaynaklardan yararlanarak olay ve olguları açıklamak için kanıt kullanmayı öğrenmelerine yardımcı olabileceği söylenebilir.

2. 14. Sosyal Bilgiler Derslerinde Örnek Olay Yönteminin Kullanılması

Örnek olay yöntemi; öğrencilerin eleştirme, düşünme, bağ kurma, karar verme, empati kurma ve birlikte çalışma gibi becerilerini geliştirir. Ayrıca, öğrencinin bilgi, beceri, duygu ve değer kazanması yönündeki gelişmelere katkı sağlar. Öğrenciler örnek olay hakkında konuşurken, tartışırken, karşılıklı birbirlerinin düşüncelerine saygı gösterme davranışını da kazanmış olur. Örnek olay yöntemi, hem öğretene hem de öğrenen için esnek bir eğitim-öğretim yaklaşımı gerektirir. Örnek olay yöntemi, tek bir kazanımın öğrenilmesi için kullanılabileceği gibi eğitim programının tamamında yer alan kazanımların ve konuların çalışılmasında da kullanılabilir. Bu yöntem daha çok buluş yoluyla öğretme yaklaşımını benimserken kavrama ve daha yukarı düzeydeki becerilerin kazandırılmasında etkili olabilir (Aktepe ve Gündüz, 2020: 317-321).

Günümüz dünyasında, değişmeyen tek şeyin değişimin kendisi olduğu temel ilke olarak kabul görmektedir. Bilginin çok hızlı üretildiği, yenilendiği, tüketildiği bilinmektedir. Küreselleşen dünyada bilim ve teknolojideki hızlı değişim; iletişimden, insanların çalışma tarzlarına, iş hayatından boş zamanların değerlendirilmesine kadar her şeyi etkilemektedir. Eğitim programlarında bilgi ve teknolojideki bu değişime paralel olarak kendini sürekli yenilemesi gerekmektedir. Öğretim programlarında da bilgiye ulaşma, bilgiyi üretme ve buna bağlı olarak becerilerin geliştirilmesi ön plana çıkmaktadır. Bu becerilerin hayat boyu devam etmesi, çağdaş eğitim-öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılmasıyla mümkündür. Bu durum, sürekli kendini yenileyen program geliştirme faaliyetleri gerektirmektedir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin ne kadar çok uyarıcı verilerek yapılırsa o kadar etkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenle derslerde uyarıcı zenginliği sağlayan çok çeşitli öğretim ilke ve yöntemleri kullanılmalıdır. Ders sürecinde uyarıcı zenginliği sağlayan yöntemlerden biriside örnek olay yöntemidir. Sonuç olarak sınıftaki eğitim-öğretim faaliyetlerini hayata yaklaştıran en önemli yöntemlerden birisinin de örnek olay yöntemi olduğu söylenebilir.

2. 15. İlgili Araştırmalar

Welton ve Mallan (1988) yaptıkları araştırmaya göre, arkadaşlık ve disiplin gibi soyut kavramlar, örnek olayda yer alan olay örüntüsü içerisinde somutlaşmakta ve anlaşılır hale gelmektedir. Bunun yanısıra araştırmacılar, kavramların somut veya soyut, zor veya kolay oluşundan çok bireylerin deneyim dünyasıyla ne kadar ilişkilendirildiğinin önemli olduğunu söylemişlerdir.

McGowan, T. ve Guzzetti, B. (1991), Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin sıkıntısının çoğu zaman tarih ezberlemek veya yaşamdan kopuk bilgiler öğrenmek zorunda kalmaları olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenin seçtiği uygun edebi metinler veya örnek olay ile herhangi bir konunun somutlaştırılarak öğrencinin daha rahat anlayabileceği bir biçime girmesinin mümkün olduğunu, hatta bazı sosyal bilgiler uzmanlarının, “*sosyal bilgiler kapsamında vatandaşlık eğitimini zenginleştirme bağlamında roman, mitoloji, biyografi, drama gibi eserlerin yer aldığı ‘iyi anlatılan bir öykü’ olmalıdır*” dediklerini vurgulamıştır.

Barth L. ve Demirtaş, A. (1997) araştırmalarında örnek olaylar kullanılarak öğrencilerin iş birliği ve ekip çalışmasının gereği olan temel davranışları kazandığını söylemişlerdir. Öğrencilerin grup amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik çalışırken aynı zamanda birey olarak kendi amaçlarına da hizmet etmiş olduğu bulgularına ulaşmışlardır.

Lederer (2000), Sosyal bilgiler dersinde öğrenme yetersizliği problemi yaşayan öğrenciler üzerinde karşılıklı öğrenme ve anlayarak okuma üzerine bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmada öğrenciler gruplara ayrılarak belli konular verilmiştir. Gruplar kendi konusunun önemli noktalarını ve hazırladıkları özeti diğer gruplara sunmuşlardır. Araştırma sonucunda deney grubu lehine önemli bulgulara ulaşılmıştır. İşbirliğine dayalı öğrenme yönteminde öğrencilerin daha başarılı olduğu, bu tür çalışmaların öğrencileri ben merkezli anlayıştan biz merkezli anlayışa taşıdığı, birlikte öğrenmenin daha verimli olduğu, sosyal bilgiler dersine karşı daha olumlu bakmalarına sebep olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Çakır (2002) yaptığı çalışmada, ilkokul fen bilgisi dersi eğitiminde örnek olay yönteminin geliştirilmesi ve değerlendirilmesini amaçlamıştır. Araştırma sonucuna göre örnek olaya dayalı yöntemin, öğrencilerin akademik başarılarına ve performanslarına olumlu yönde önemli katkıda bulunduğu, ancak öğrencilerin üst

düzyer düşünme becerileri ve derse yönelik tutumlarında önemli bir etkisinin olmadığını belirlemiştir.

Adalı (2005), ilköğretim 5. sınıf fen bilgisi dersinde, örnek olay yönteminin öğrencilerin akademik başarısına ve derse yönelik tutumlarına etkisini araştırmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, örnek olay yöntemiyle yapılan öğrenme çalışmalarının akademik başarıda ve derse karşı tutumlarında olumlu yönde etki yaptığını belirlemiştir.

Şimşek (2005) yaptığı çalışmada, örnek olay yönteminin öğrencilerin ilköğretim hayat bilgisi dersinde akademik başarı ve öğrenmedeki kalıcılığa etkisini araştırmıştır. Yapılan araştırmada, örnek olay yönteminin deney grubu öğrencilerinde kalıcı öğrenmeyi ve akademik başarıyı artırdığı yönünde bulgulara ulaşmıştır.

Çam (2009) yaptığı çalışmada, örnek olay yönteminin öğrencilerin akademik başarısına etkisini araştırmıştır. Araştırmanın sonucuna göre örnek olay yöntemiyle eğitim alan deney grubunda bulunan öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıkları olay ve problem benzeri durumlarda daha etkin oldukları, kontrol grubunda geleneksel öğrenim yapan öğrencilerin ise günlük hayatta daha pasif davranışlarda buldukları sonucuna ulaşmıştır.

Sancar (2010), ilkokul öğrencilerinin fen bilgisi öğretiminde örnek olay yönteminin etkililiğini araştırmıştır. Yaptığı çalışmada, örnek olay yönteminin öğrencilerin başarıları üzerinde olumlu etkisi olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Aydemir (2010) araştırmasında, ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan “çevre eğitimi” konularının örnek olay yöntemiyle çalışılması ve yürürlükteki programda yer alan “ülkemin kaynakları” ünitesi arasında öğrenci başarısı ve tutumu açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığını araştırmıştır. Yapılan araştırmada ön test başarı ve tutum puan ortalamaları ile son test başarı ve tutum puan ortalamaları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu farkın örnek olay yöntemiyle öğretim yapılan deney grubunda daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda ise çevre bilinci ve çevreye karşı duyarlılığın arttığını tespit etmiştir. Öğrencilerin dersten zevk aldığı, yaşantı zenginliği kazandığı, güncel olaylara karşı ilgilerinin arttığı ve öğrenilen bilgilerin daha işlevsel olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Nuhoğlu (2010), sosyal bilgiler dersinde örnek olay yönteminin öğrencilerin çevre bilincine ve çevreye yönelik tutumlarının etkisinin araştırmıştır. Yaptığı araştırmanın

sonuçlarına göre örnek olay yönteminin öğrencilerde çevre bilincini arttırdığı, derse daha çok katılım sağladığı, çevreye karşı olumlu tutum geliştirdiği ve derse daha fazla ilgi duymalarını sağladığı sonuçlarına ulaşmıştır.

Popil (2011) yaptığı araştırmaya göre örnek olay yöntemi, öğrencilere aktif dinleme, karar verme, eleştirel düşünme, iletişim ve üst biliş düşünme becerileri kazandırdığı yönünde bulgulara ulaşmıştır.

Uluyol (2011) yaptığı araştırmada, web destekli örnek olay yöntemini çoklu bakış açısı ve yüz yüze etkileşim açısından öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisini incelemiştir. Örnek olay yöntemi kullanılarak çoklu bakış açısı ve birebir etkileşimin öğrencilerin eleştirel düşünebilme becerilerini doğrudan etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Yılmaz ve Kaya (2011) tarafından yapılan araştırmada, öğretmenler tarih dersinin öğretiminde kullanılan yöntemlerin yetersiz olduğunu söylemişlerdir.

Kabapınar ve Özkan (2012) yaptıkları çalışmada, örnek olay yönteminin yapılandırmacı programa göre hazırlanan ilkökul hayat bilgisi ders kitaplarında ve davranışçı programa göre hazırlanan ders kitaplarında ne düzeyde yer aldığını araştırmışlardır. Elde edilen sonuca göre, örnek olay yönteminin hayat bilgisi ders kitaplarında daha az yer aldığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer yandan öğretmenlerin değerlendirmelerine göre, yeni ders kitaplarındaki örnek olay yöntemiyle ilgili verilerin davranışçı sistemin ders kitaplarından hem daha fazla hem de daha nitelikli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

İbrahimoğlu ve Öztürk (2013) tarafından yapılan araştırmada, 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde örnek olay kullanılmasının öğrencilerin akademik başarısı, derse karşı tutumları ve eleştirel düşünme becerileri üzerinde etkisi olup olmadığını incelemişlerdir. Deney ve kontrol grubu oluşturularak yapılan çalışmada örnek olay yöntemi kullanılmasının öğrencilerin akademik başarılarında, tutumlarında ve eleştirel düşünme becerilerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Gürlen (2013) tarafından yapılan araştırmada, öğrencilerin kendi hazırladıkları vaka örnekleri kullanılarak sınıf içi istenmeyen davranışlarla başa çıkılmasındaki rolü incelenmiştir. Veriler analiz edildiğinde, vaka örnekleri yönteminin sınıf içi istenmeyen davranışlarla başa çıkmada olumlu katkı sağladığını tespit etmiştir.

Ersoy (2014) yaptığı araştırmada, örnek olay yönteminin grup etkinlikleriyle yürütülmesine yönelik çalışma yapmıştır. Fen ve teknoloji dersi 7. sınıf "*kuvvet ve*

hareket” ünitesinde öğrencilerin bilimsel kanıtları anlama ve kullanma becerilerinin kavramsal anlamalarına etkisi incelenmiştir. Yapılan araştırmada örnek olay yöntemi kullanılmasının bilimsel kanıtları anlama ve kullanma ile bilimsel bulguları tartışma becerileri açısından, deney grubu lehine anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır.

Bonney (2015) yaptığı araştırmada, örnek olay yönteminin öğrencilerin öğrenmeye dönük algılarını artırdığı, öğrenmeyi geliştirdiği, öğrenme hedeflerini karşıladığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır.

Bozkurt (2015), ilköğretim öğrencilerine değerlerin örnek olay yöntemiyle kazandırılmasına yönelik çalışma yapmıştır. Yapılan araştırmada örnek olay yönteminin öğrencilere değerlerin kazandırılmasında etkili bir yöntem olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Avcı ve Aslan (2016) yaptıkları araştırmada, sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretimi yapılırken ezberlenen bir ders olmaktan çıkartılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Ütkür (2016) yaptığı çalışmada, ilkokul iki ve üçüncü sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi dersinde, örnek olay yönteminin nasıl kullanıldığını belirlemek ve öğretmenlere örnek olay yönteminin uygulamasına yönelik verilen eğitim sonrasında nasıl bir değişim yaşandığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Yapılan araştırmaya göre gözlem formları, öğretmen günlükleri, öğrencilerle yüz yüze yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler doğrultusunda, hayat bilgisi derslerinde öğretmenlerin örnek olay yöntemini kullandıklarında, olumlu bir değişimin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, örnek olay yöntemiyle yapılan öğretim uygulamalarını öğrencilerin beğendikleri ve daha aktif derse katıldıkları yönünde sonuçlar elde etmiştir.

Korkmaz ve Korkmaz (2020), Türkçe dersinde örnek olay yönteminin teknoloji destekli uygulanma sürecinde öğrencilerin derse karşı tutumları ve akademik başarılarındaki etkisini belirlemeye çalışmışlardır. Örnek olay yönteminin teknoloji destekli derslerde kullanıldığı zaman öğrencilerin derse dönük tutumları ve akademik başarılarında olumlu yönde ve anlamlı düzeyde etki sağladığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Şahin ve Bulut (2021), öğretmen adaylarının fen bilgisi ve çevre bilimi derslerine yönelik, örnek olay yönteminin akademik başarı ve çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarına etkisini araştırmışlardır. Öğrencilerin dersleri anlamasında anlatım

yöntemine göre daha etkili olduğunu belirlemişlerdir. Çevre bilimi dersinde, öğrencilerin akademik başarısını artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, öğrencilerde çevre sorunlarına yönelik farkındalığı artırdığını da tespit etmişlerdir. Yapılan araştırmalar birlikte değerlendirdiğinde, örnek olay yönteminin eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapıldığı tüm derslerde aktif olarak kullanılabilceği görülmüştür. Örnek olay yöntemiyle öğrencilere kazandırılması düşünülen bilgi, beceri, davranış, değer ve tutumların daha somut hale geldiği belirlenmiştir. Örnek olay yöntemi aktif olarak kullanıldığı zaman, öğrencilerin akademik başarılarının artırılmasına olumlu katkı yaptığı, öğrencilerin problem çözme, empatik duygu, bağ kurma, becerilerinin gelişmesine katkı sağladığı belirlenmiştir. Öğretmenler tarafından uygulanacak etkinlikleri hazırlamada zengin materyal kaynağı sağlayabileceği görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin örnek olaylara ilişkin uygulamalara daha çabuk uyum sağladıkları görülmüştür. Örnek olay yöntemiyle diğer öğretim yöntemleri arasında yapılan karşılaştırmalı araştırmalarda, örnek olay yönteminin daha etkili ve verimli olduğu belirlenmiştir. Örnek olay yöntemi, başarının yanında öğrencilerde özgüven oluşturduğu, değer kazandırmada etkili olduğu, ahlaki ikilemleri çözmeye yardımcı olduğu, eleştirel düşünme becerisi kazandırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ders sürecinde örnek olay yönteminin kullanılmasıyla, öğrencilerin hem geçmiş hem günümüz hem de gelecek açısından bağ kurmalarına yardımcı olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, yapılan araştırmalarda örnek olay yönteminin derslerde kullanılmasının öğrenciler lehine olumlu sonuçlar verdiği söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yöntem

Yöntemsel süreçlerin izah edildiği bu bölümde araştırma modeli, araştırma çalışmaları, veri kaynağı ve veri toplama süreci, veri toplama araçları ve verilen toplanması, verilerin analizi, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği, araştırma etiği başlıklarına yer verilmiştir.

3. 1. Araştırmanın Modeli

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde geçen örnek olayların sosyal bilgiler dersi öğretim programında belirtilen tarihle ilgili kazanımlarla ilişkilendirilmesini konu edinen bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı dikkate alınarak yürütülmüştür. Nitel araştırma yöntemleri araştırmacının katılımcı olduğu, olay ve olguların arkasındaki anlamları ortaya çıkarmayı amaçlayan, insan deneyimlerinin nasıl yorumlanıp anlamlandırılabilirliğini belirleyen, zengin betimlemeler kullanan, esnek bir yapıya sahip olan tümevarımcı bir araştırma yaklaşımıdır. Nitel araştırmada veriler analiz edilirken ölçme, kanıtlama ve evrene genelleme söz konusu değildir. Nitel araştırmada asıl olan olay ya da olgunun bağlamını anlama, içeriği yorumlama ve analitik genelleme yapabilmektir (Glesne, 2020: 21-23; Creswell, 2017: 183-187; Karataş, 2015: 62-64). Araştırma sürecinde öncelikle 2018 yılında yenilenen ilkökul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar belirlenmiştir. Akabinde Seyahatname'de detaylı bir şekilde incelenmiş ve öğretim programında belirtilen tarih kazanımlarına uygun örnek olaylar tespit edilmiştir. Bu yönüyle nitel araştırma yaklaşımını destekleyecek şekilde doküman incelemesi yapılmıştır. Araştırmanın konusuyla ilgili bilgi sağlayan her türlü yazılı belgeye doküman denilir (Balci, 2016). Nitel araştırma, doküman incelemesi, görüşme ve gözlem gibi veri toplama tekniklerini kullanan, olayları ve algıları kendi ortamında hem bütüncül hem gerçekçi biçimde ortaya konmasını

sağlayan, sürecin izlendiği bir araştırma modeli olarak tanımlanır. Diğer bir deyişle doküman incelemesi, kayıtların veri kaynağı olarak kullanılmasıdır. Doküman incelemesinde araştırılması amaçlanan olay veya olgular hakkında yazılı materyallerdeki bilgi içeriklerinin analizini kapsar. Dokümanlar farklı olan tüm verilerle birlikte (kayıtlar, resmi raporlar, istatistikler ve varsa diğer bilgiler) işe koşulmalıdır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen yazılı materyallerin analizini kapsar. Genel olarak, doküman incelemesi dil bilimciler, tarihçiler, arkeologlar ve antropologların kullandığı bir yöntemdir. Doküman incelemesi aynı zamanda sosyoloji ve psikoloji gibi bilim dallarının yer aldığı sosyal bilimlerde de kullanılmaktadır (Glesne, 2020: 24-26; Creswell, 2017: 189-191; Yıldırım ve Şimşek, 2011: 38-41). Dokümanlar, araştırma sürecinin bir parçasıdır. Dokümanların beş özel işlevi bulunmaktadır:

1. Araştırma faaliyetinin bağlamı hakkında veri sağlayabilir. Geçmişe tanıklık eden belgeler, günümüze ait bilgiler de sunar. Böylece araştırmacının belirli konuların tarihsel kökenlerini anlamasına yardımcı olabilir. Araştırılan olay ve olguların etkilendiği koşulları gösterebilir.
2. Dokümanlardaki bazı bilgiler sorulması gereken bazı sorulara yön verebilir.
3. Dokümanlar, araştırma sürecinde yeni veriler sağlayabilir. Bu veriler yeni araştırmalar için bilgi tabanı oluşturabilir. Böylece araştırmacı doküman incelemesi yaparken görünmeyen yeni bir bilgiyi ortaya çıkarabilir.
4. Araştırmacı değişim ve gelişimi izlemek için çeşitli kaynakları doküman olarak inceleyebilir ve bunları karşılaştırabilir.
5. Dokümanlar, elde edilen bulguları ve diğer kaynaklardan gelen verileri doğrulamak için analiz edilebilir (Bowen, 2009; Yin, 1994).

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, Osmanlı İmparatorluğu hakkında ve yazıldığı dönem ile ilgili kapsamlı bilgiler verdiği için, tür olarak kendi alanında önemli bir kaynak olduğu düşünülmektedir. Seyahatname, sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel, askeri, idari vb. alanda bilgi sağlayan önemli bir eserdir. Bu bağlamda Seyahatnamenin tarih ile ilgili konularda da çok geniş, kapsamlı ve detaylı bilgiler verdiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin bilginin doğasını anlamalarında, bilim adamlarının bilgiyi üretme süreçlerini görmelerinde, bilginin doğruluğunun ve değerinin anlaşılmasında, öğrencilerin geçmişle yüzleştirilmelerinde bu kaynaklar,

Sosyal Bilgiler dersi öğretiminde değerlidir. Bu bakımdan hem öğretim programının incelenmesinde hem Seyahatname eserinin incelenmesinde doküman incelemesiyle öğrenciye olabildiğince sunulabilecek örnek olaylar tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. 2. Veri Kaynağı ve Veri Toplama Süreci

Araştırmada temel veri kaynağı Evliya Çelebi'nin Seyahatname isimli eseridir. 17. Yüzyılın önemli müelliflerinden olan Evliya Çelebi, yaşadığı devirde gezip gördüğü yerleri, yaşadığı olayları, tanıklıklarını ve duyduklarını eserinde detaylı bir biçimde ifade etmiştir. Eser Evliya Çelebi'nin yaşadığı dönem için tarih, coğrafya, kültür gibi alanlarda temel eserlerdendir. Evliya Çelebi, Seyahatnamede Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim anlayışını, ekonomisini, sanat eserlerini, kültürünü, eğitim anlayışını, farklı milletleri, insan ilişkilerini, İslam tarihini, Osmanlı tarihinin kuruluş ve yükseliş dönemlerini temel alarak çeşitli bölümler aktarmıştır. Seyahatname, 1800'lü yıllarda ilk defa araştırma konusu olarak bilim dünyasına tanıtılmış, 1950'li yıllarda çeşitli yönleri ile araştırılmış, 2000'li yıllarda ise hakkında birçok tez ve makale yapılmıştır. Seyahatnamenin günümüz Türkçesine birebir çevirisi 2003-2011 yılları arasında Yapı Kredi Yayınları tarafından yapılmıştır. Seyahatnamenin tıpkıbasım sürecinin tamamında Seyit Ali Kahraman, ilk dört ciltte Yücel Dağlı yer almış, Robert Dankoff ise son ciltlerin hazırlanmasına gözlemci olarak katılmıştır. Seyahatnamenin orijinal hali İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesinde bulunmaktadır. Bu bakımdan Sosyal Bilgiler dersinin tarih kazanımlarının karşılanmasında tek başına dahi hatırı sayılır bir içeriğe sahiptir. Bu açıdan Seyahatname temel veri kaynağı seçilmiştir. Seyahatnamenin incelenmesinde literatürde doküman incelemesiyle ilgili belirtilen hususlar dikkate alınmaya çalışılmıştır.

Nitel araştırmada veriler gözlem, görüşme ve dokümanlar yoluyla toplanır. Bu araştırmada veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman olarak incelenmesine karar verilen belgeler geçmişteki olay ve olgular hakkında iz bırakan her türlü resim, heykel, bina, araç-gereç, ses, plak, kayıtlı bant, istatistikler, özel ve resmi yazılar, kitaplar, tutanaklar, yaşanmış hikâyeler, seyahatnameler, anılar vb kalıntılar ile diğer eserler oluşturmaktadır. Doküman incelemesini, Best (1959) ve Rummel (1968), "*Mevcut kayıtların veri kaynağı olarak sistemli incelenmesi*",

olarak tanımladığı, belge taramanın ise sadece yazılı belgelerin taranması ile sınırlayanların olduğunu belirtmiştir (Akt. Karasar, 2016: 47-53).

Araştırmacılar için tarihsel olay ve olgulara ilişkin dokümanlar zengin veri kaynağıdır. Dokümanları, araştırmacılar kullanırken dikkat etmeli ve her zaman eleştirel bakmalıdır. Dokümanlar, araştırma konusu ile ilgili verileri doğru, kesin ve eksiksiz bilgi olarak ele almamalıdır (Hodder, 2000). Yapılan araştırmanın konusu ile ilgili elde edilen verilere eleştirel bakmalı, nesnel olmalı, verileri objektif raporlamalı, verilerin analizinde hassas olmalı ve incelenen dokümanlardaki verilerin seçimine azami özen göstermelidir (Creswell, 2017). Doküman analizi yönteminin dokümana ulaşma, dokümanın orijinal olup olmadığının tespit edilmesi, dokümanı anlama çalışmaları, dokümanı analiz etme ve son olarak da elde edilen veriyi kullanma şeklinde beş aşamadan oluştuğu belirtilmiştir (Forster, 1994, Akt. Yıldırım ve Şimşek 2011). Veri kaynağı olan dokümanın günümüz Türkçesine tercümesi mevcuttur. Araştırmada pratiklik sağlama ve dil çevirisi yerine örnek olay taramasına odaklanıldığı için literatür ve araştırmacılar tarafından kabul gören tercüme nüsha üzerinde çalışılmıştır. Süreç genel olarak şu şekilde yürütülmüştür:

1. Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında ilkököl 4. sınıf ile ortaoköl 5., 6 ve 7. sınıflarda yer alan tarih ile ilgili kazanımları belirlenmiştir.
2. Araştırmacı tarafından on ciltlik Seyahatnamenin tıpkıbasımına ulaşılmıştır.
3. Seyahatname detaylı bir şekilde incelenerek okunmuştur.
4. Okunan seyahatnamede sosyal bilgiler dersi öğretimi programındaki tarih kazanımlarını karşılayabilecek örnek olaylar belirlenmiştir.
5. Tespit edilen örnek olayların araştırmada kullanılan ilkököl 4. sınıf ile ortaoköl 5., 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlarla eşleştirmeleri yapılmıştır.
6. Çalışma alanı olarak seçilen ilkököl 4. sınıf ile ortaoköl 5., 6 ve 7. sınıfların sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar doğrultusunda sınıf düzeyinde tema ve alt temalar oluşturulmuştur.
7. Yapılan araştırmada elde edilen veriler her sınıf düzeyinde yorumlanmıştır.
8. Elde edilen örnek olayların sınıfta uygulanmasına yönelik ilkököl 4. sınıf ile ortaoköl 5., 6 ve 7. sınıf düzeyinde birer örnek ders planı hazırlanmıştır.

3. 3. Verilerin Analizi

Doküman analizi yaygın olarak nitel çalışmalarda kullanılır. Aynı zamanda doküman analizi tek bir fenomen, olay, örgüt veya programı ortaya çıkarmak için de kullanılabilir (Yin, 1994). Doküman incelemesinde belge ile araştırmacı arasında bir iletişim olması, belgenin anlatmak istediği ile araştırmacının anladığı arasında bir uyumun sağlanması önemli görülmektedir. Doküman incelemesi yazılı materyallerin analizini içerir. Dolayısı ile iyi okuma ve iyi yazma doküman incelemedeki başarısının en önemli anahtarı olduğu söylenebilir. Doküman analizi, araştırmacının araştırma problemiyle ilgili belirsizlikleri gidermesine, problemi anlamasına, konuyu keşfetmesine ve konu hakkında anlayış geliştirmesine yardımcı olabilir (Merriam, 2009). Doküman incelemesinde elde edilen sonuçların başka araştırmacılar tarafından kullanılabilmesi, araştırmacının ulaştığı sonuçların geçerliliği ve güvenilirliğinin sınanabilmesi, önceden ulaşılmış sonuçlardan farkının bulunabilmesi, alternatif sonuçlara ulaşılmasına olanak tanınması gibi avantajları vardır (Miles ve Huberman, 2021: 5-11; Karasar, 2016: 42-45).

Doküman incelemesi yoluyla Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında belirtilen tarihle ilgili kazanımların belirlenmesi ve bu doğrultuda Seyahatnamenin incelenmesini konu edinen bu çalışmada verilerin ifade edilmesinde nitel araştırmanın doğasına uygun olarak betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri kullanılarak elde edilen verilerin önceden belirlenmiş temalara göre ayrılması, özetlenmesi ve gerekirse yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Betimsel analiz türünde temel amaç elde edilen bulguların okuyucuya yorumlanmadan olduğu gibi sunulmasını, ayrıca kısa bir özet sunum yapılmasını temel alır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 89-90). Betimsel analiz yöntemiyle elde edilen sonuçların, amaçlara yönelik olarak gelecekte yapılması planlanan çalışmalara yol göstermesi beklenmektedir (Lune ve Berg, 2017).

Betimsel analiz çalışmasında verilerin ayrıntılı analizine ihtiyaç duyulmaz. Betimsel analizde elde edilen veriler doküman metinlerinden doğrudan alıntılarla yapılır ve detaylı bir yorum yapmadan olduğu gibi sunulur. Yorum yapma, çıkarımda bulunma okuyucuya bırakılır. Betimsel analizde probleme ilişkin elde edilen verileri üst tema, alt tema ve kategorilere ayırdıktan sonra anlamak ve sunmak gerekir. Yani üzerinde çalışılan dokümanlardan doğrudan alıntı yapılarak kimin ne söylediğini vermek

esastır. Araştırmada elde edilen verileri temalara ayırarak i geçerliliği artırmak için doğrudan alıntıların betimlenmesi ve okuyucuya doğrudan sunulması beklenmektedir. Ayrıca elde edilen verilerden oluşturulan temalar ve alt kategoriler arasındaki ilişkiler de ortaya konabilir (Mogalakwe, 2006: 224-228; Gunbayi, 2019: 134-138). Yapılan araştırmada Sosyal Bilgiler öğretim programında tarih ile ilgili ifade edilen her bir kazanım tema olarak belirlenmiş, bu temalara uygun olarak belirlenen örnek olaylar alt kategorilere ayrılmıştır. Bazı kazanımlara/temalara karşılık gelen örnek olay sayısının az olduğu, bazı kazanımlara/temalara ise karşılık gelen örnek olayısının çok olduğu görölmüştür. Analiz işlemi tamamlandıktan sonra hakkında örnek olay tespit edilemeyen kazanımlar/temalar sürece dâhil edilmemiştir.

Betimsel analiz, belirlenmiş bir konuda bağımsız olarak yapılan çalışmanın derinlemesine araştırılarak, incelenerek düzenlenmesi anlamına gelir. Sosyal olayların yapısı gereği nitel araştırma sonucu elde edilen bulgulardan genelleme yapılması zordur. Çünkü yaşamın belli bir zamanı, mekânı ve sosyo-költürel bağlamında gerçekleşen olayları durağan olmayıp sürekli bir değişim içindedir. Böylece araştırılan konu genel ve temel bilgilerin elde edilmesinin yanı sıra derinlemesine de incelenmiş olur. Ayrıca nitel araştırmalarda örneklem evreni temsil edecek büyüklükte seçilmediği için istatistiksel açıdan genelleme yapılması da doğru değildir. Nitel araştırma sonucu elde edilen bulgular incelenen konunun derinlemesine keşfedilmesini sağlayacağından, sosyal olayların anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Betimsel analiz yöntemiyle elde edilen sonuçların gelecekte yapılabilecek çalışmalara da yön vermesi beklenir. Elde edilen sonuçlar uygulayıcılara deneyim ve bakış açısı kazandırır. Aynı zamanda veri analizi sonuçlarının yeni araştırmalarda ve uygulamalarda kullanılması beklenmektedir. Bu bakımdan elde edilen verilerin düzenlenip açıklanmasından sonra her sınıf düzeyinde birer örnek ders planı da hazırlanmıştır.

3. 4. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlilik, benzer anlamları ifade etse de nicel araştırmalardaki süreçlerden farklı bir biçimde belirlenmektedir. En nihayetinde nitel araştırmalarda genelleme kaygısı yoktur. Bu bakımdan süreç nitel araştırmanın ruhuna uygun olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda nitel araştırmada geçerlik

konunun olabildiğince objektif olarak ortaya konulması; güvenilirlik ise aynı veri seri üzerinde farklı araştırmaların da benzer düşünceleri ortaya koyabilmesini ifade eder. Çalışmada iç geçerliliğın sağlanması için literatür taraması yapılmış, kavramsal çerçeve bu literatür taraması üzerine yapılandırılmıştır. Kavramsal çerçeve ile elde edilen bulguların bütünlüğüne önem verilmiştir. Elde edilen bulgular kendi içerisinde anlamlı ve tutarlı olması açısından incelenmiştir. Yine elde edilen bulguların SBDÖP'na uygun olmasına özen gösterilmiştir. Araştırmanın dış geçerliğinin sağlanması amacıyla yöntem ve bulgular detaylı ağıklanmıştır. Araştırmanın iç güvenilirliğinin sağlanması için araştırmacı tarafından oluşturulan temalar ve kategoriler tez izleme kurulunda bulunan alan uzmanları tarafından kontrol edilmiştir. Geçerlik, nitel araştırma yöntemlerinin güç yanlarından biri olarak görölmür. Çünkü katılımcı ve okuyucu açısından araştırmacının ulaştığı bulguların doğru olup olmadığının belirlenmesine dayanır. Güvenirlik, farklı araştırmacılar ve projeler açısından araştırmacının yaklaşımının tutarlı olmasını temel alır. Güvenirliği sağlamak amacıyla nitel araştırmalarda başkalarının da süreçleri takip etmesi için mümkün olduğu kadar araştırma süreçlerinin basamaklarının yazılması tavsiye edilmiştir (Creswell, 2021: 246-255; Creswell, 2017: 201-204). Araştırmanın kurgulanması, araştırma ve inceleme süreci, veri analizi ve raporlama sürecinde sosyal bilgiler eğitimi alanında 3, temel eğitim alanında 1 ve tarih alanında 2 olmak üzere toplam 6 alan uzmanından görüş alınmıştır.

3. 5. Araştırmanın Etiği

Etik araştırma sürecinin önemli bir parçasıdır. Araştırma sürecinde en büyük sorumluluk araştırmacıya düşmektedir. Bununla birlikte yapılan pek çok araştırmada etik ile ilgili hususlar olarak gönüllölük, mahremiyet, emniyet, yararlılık, saygı duyma, yeterli düzeyde bilgilendirme, dürüstlük, sonuçları açıklama gibi hususların ön plana çıktığı görölmüştür (Okumuş, 2020: 14). Bu çalışma doküman incelemesini esas alan bir çalışmadır ve etik hususlar etkileşimli araştırmalardan (gözlem-görüşme gibi) kısmen daha az prosedür gerektirmektedir.

Tez konusunun belirlenmesinden sonra araştırma amaçlarını karşılayabilecek ve araştırma sürecini ifade eden bir plan yapılmış ve araştırmada kullanılacak dokümanlar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Araştırmada doküman analizi yaparken

etik kurallara azami ölçüde dikkat edilmiştir. Doküman; araştırmayı tanımlamak, desteklemek ve doğrulamak için yol gösterir. Doküman analizi yaparken her konudan alıntı yapmak değil geliştirilen bir süreç olarak araştırmacının tarafsızlık ve duyarlılık arasında dengeyi kurmak için çaba göstermelidir (Bowen, 2009: 32-35; Merriam, 2009; Yin, 1994). Bu bakımdan tarafsızlık ve denge ölçüsünün kurulmasında alan uzmanlarının yönlendirmesi ve desteğinden istifade edilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretim programında belirlenen kazanımlar yol gösterici olmuş ve Seyahatname bu çerçevede incelenmiştir. Araştırmacının süreçte dahil kazanımlara uygun örnek olayın belirlenmesinde ve görülen ilişkinin ifade edilmesinde olmuştur. Bununla birlikte çalışma süreci ile ilgili alınması gereken onay ve izinler (tez önerisi, teze başlama, tez süreci vs.) alınmıştır.

Araştırmanın başlangıcından yayına dönüşene kadar en önemli husus ve olmazsa olmaz tek unsur “etik” olgusudur. Araştırmacının verileri okuma, kopyalama, arşivleme, kaydetme ve düzenleme özgürlüğünün olması ona verilerin başka birine ait olduğunu unutturmamalıdır. Bu hususa araştırmacı tarafından dikkat edilmesi gerekmektedir. Ayrıca araştırmacı ulaştığı dokümanın kim tarafından ne zaman, nasıl, nerede yazıldığını hususlarına ve dokümanların doğru ve orijinal olup olmadığına dikkat etmelidir. Aynı zamanda araştırmacı erişim sağladığı dokümanları nasıl kullanacağını, nelerin özel kalması gerektiğini, neleri paylaşabileceğini, nasıl paylaşabileceğini, birilerine zarar verip vermeyeceğini titizlikle değerlendirmelidir. Yapılan araştırmanın etik dışına saptırılmamasına dikkat etmelidir. Araştırmacı tarafından olmayan verileri varmış gibi sunmak, rapor etmek, yayımlamak, tahrif etmek, kayıtlarda değişiklik yapmak, sonuçları değiştirmek, araç ve gereçleri değiştirmek, ayrıca başkasına ait yazı, tablo, şekil, veri, fikir, yöntem ve dokümanları atıf yapmadan izinsiz kullanmak etik konusunun ihlali edildiğini göstermektedir (Kıral, 2020: 183-185). Bu çalışma burada belirtilen etik hususlara uygun olarak tasarlanmış, sürdürülmüş ve sonuçlandırılmıştır. Ayrıca araştırmadan elde edilen sonuçlar, tez sürecinde destek veren alan uzmanları ve izin veren kurumlarla paylaşılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bulgular

Yapılan araştırmada örnek olayların ders işleme sürecinde kullanılması, kazanımların öğrenci dünyasında somut ve anlaşılır hale gelmesine yardımcı olması amaçlanmıştır. Öğrenme ve öğretim sürecinde kazanımlar çalışılırken kullanılan öğretim ilke yöntem ve tekniklerinden biri olan örnek olay yönteminin, öğretmenler tarafından kullanılması beklenmektedir. Örnek olayların derslerde kullanılmasıyla, sınıfta dersin etkinlik ve faaliyet temelli çalışılması sağlanabilir. Etkinlik temelli yapılan ders hem keyifli hale dönüşecek hem de öğrenci merkezli bir eğitim-öğretim faaliyeti gerçekleşmiş olacaktır. Öğrenciler derslerde aktif olma, sosyal hayata yaklaşma, kendini ifade etme, eleştirel düşünme, geçmiş ile bağ kurma, beyin fırtınası yapma, farklı fikirlere saygı duyma, empati kurma gibi becerileri kazanabilir. Ayrıca, öğrencilerden değerlerin, becerilerin ve yetkinliklerin davranışa dönüşerek geliştirilmesi beklenmektedir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yedi öğrenme alanı bulunmaktadır. Bu öğrenme alanlarının birden çok disiplini içerebileceği vurgulansa da, genel olarak her birinin ana omurgasını oluşturan bir veya iki disiplin vardır. Örneğin; öğrenme alanlarından “*birey ve toplum*” içerik olarak psikoloji ve sosyoloji, “*kültür ve miras*” tarih ve antropoloji, “*insanlar, yerler ve çevreler*” coğrafya, “*bilim, teknoloji ve toplum*” fen ve teknoloji, “*üretim, tüketim ve dağıtım*” ekonomi, “*etkin vatandaşlık*” sosyoloji ve “*küresel bağlantılar*” tarih disiplinlerinden beslenmektedir (MEB, 2018; Tekdal, 2021: 26-34).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerinde yapılan araştırmada, ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıflar SBDÖP’de yer alan tarih ile ilgili kazanımlara etkinlik örneği olabilecek örnek olayların tespiti yapılmıştır. Tespit edilen örnek olaylar

öğrenme alanlarına göre gruplanmıştır. Daha sonra gruplanan örnek olaylar her sınıf düzeyinde tarih ile ilgili kazanımlarla eşleştirilmiştir. Tarih ile ilgili kazanımlar belirlenirken hem sınıf düzeyi hem de öğrencilerin yaş özellikleri dikkate alınmıştır. İlkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıfların SBDÖP’deki her sınıf düzeyindeki tarih ile ilgili kazanımlar birer tema olarak belirlenmiştir. Bu kazanımlara uygun olan örnek olaylar ise birer alt tema olarak gruplanmıştır.

Tablo 2: İlkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanlarına göre tarih ile ilgili kazanımların dağılımı

Sınıflar	4. Sınıf		5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf	
	Toplam Kazanım Sayısı	Tarih ile İlgili Kazanım Sayısı	Toplam Kazanım Sayısı	Tarih ile İlgili Kazanım Sayısı	Toplam Kazanım Sayısı	Tarih ile İlgili Kazanım Sayısı	Toplam Kazanım Sayısı	Tarih ile İlgili Kazanım Sayısı
Birey ve Toplum	5	1	4	-	5	3	4	-
Kültür ve Miras	4	3	5	5	5	4	5	4
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	6	-	5	1	4	-	4	2
Bilim, Teknoloji ve Toplum	5	-	5	-	4	-	4	2
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	5	-	6	-	6	-	6	4
Etkin Vatandaşlık	4	-	4	-	6	1	4	-
Küresel Bağlantılar	4	3	4	1	4	-	4	-
Toplam	33	7	33	7	34	8	31	12

(MEB, 2018: 12)

Tablo 2’de SBDÖP’de yer alan 7 öğrenme alanı içerisinde tarih ile ilgili 34 kazanım olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmada tarih ile ilgili kazanımlar belirlenirken temel eğitim alanında 1, tarih alanında 2 ve sosyal bilgiler eğitimi alanında 3 üniversitede görev yapan 6 uzmanın görüşleri alınmıştır. Uzmanların görüşleri doğrultusunda ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP’de yer alan 7 öğrenme alanında bulunan kazanımlardan tarih ile ilgili olanlar tespit edilmiştir. İlkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP’deki tarih ile ilgili kazanımların “*kültür ve miras*” öğrenme alanında yoğunlaştığı görülmüştür. Bu öğretilerdeki 19 kazanımdan 16 kazanımın tarih ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmada “*birey ve toplum*”, “*insanlar, yerler ve çevreler*”, “*üretim, dağıtım ve tüketim*” ve “*küresel bağlantılar*” öğrenme alanlarında tarih ile ilgili 3 veya 4

kazanım varken, “*bilim, teknoloji ve toplum*” ile “*etkin vatandaşlık*” öğrenme alanlarında tarih ile ilgili 1 veya 2 kazanım olduğu görülmektedir. Yapılan bu tespitlere göre;

1. Birey ve toplum öğrenme alanında, ilkokul 4. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, bunlardan 1 tanesinin tarih ile ilgili olduğu, tespit edilmiştir. Bu öğrenme alanında ortaokul 5. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili kazanım olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı öğrenme alanında ortaokul 6. sınıf düzeyinde 5 kazanım olduğu, Bu kazanımlardan 3 tanesinin tarih ile ilgili olduğu görülmüştür. Yine aynı öğrenme alanında 7. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili kazanım olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu durumda “*birey ve toplum*” öğrenme alanında ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP’de var olan 18 kazanımdan 4 tanesinin tarih ile ilgili olduğu tespiti yapılmıştır.
2. Kültür ve miras öğrenme alanında, ilkokul 4. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, bunlardan 3 tanesinin tarih ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu öğrenme alanında ortaokul 5. sınıf düzeyinde 5 kazanım olduğu, bu kazanımların tamamının da tarih ile ilgili olduğu, sonucuna ulaşılmıştır. Aynı öğrenme alanında ortaokul 6. sınıf düzeyinde 5 kazanım olduğu, bu kazanımlardan 4 tanesinin tarih ile ilgili olduğu görülmüştür. Yine aynı öğrenme alanında 7. sınıf düzeyinde 5 kazanım olduğu, bu kazanımlarda 4 tanesinin tarih ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda “*kültür ve miras*” öğrenme alanında ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP’de var olan 19 kazanımdan 16 tanesinin tarih ile ilgili olduğu görülmektedir. Kültür ve miras öğrenme alanında tarih ile ilgili kazanımlarda bir yığılma olduğu tespit edilmiştir.
3. İnsanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında, ilkokul 4. sınıf düzeyinde 6 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili herhangi bir kazanım olmadığı tespit edilmiştir. Bu öğrenme alanında ortaokul 5. sınıf düzeyinde 5 kazanım olduğu, bu kazanımlardan 1 tanesinin tarih ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı öğrenme alanında ortaokul 6. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili herhangi bir kazanım olmadığı görülmüştür. Yine aynı öğrenme alanında 7. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, bu kazanımlardan 2 tanesinin tarih ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu

durumda “*insanlar, yerler ve çevreler*” öğrenme alanında ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP’de var olan 19 kazanımdan 3 tanesinin tarih ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

4. Bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında, ilkokul 4. sınıf düzeyinde 5 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili herhangi bir kazanım olmadığı tespit edilmiştir. Bu öğrenme alanında ortaokul 5. sınıf düzeyinde 5 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili herhangi bir kazanım olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı öğrenme alanında ortaokul 6. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili herhangi bir kazanım olmadığı görülmüştür. Yine aynı öğrenme alanında 7. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, bu kazanımlardan 2 tanesinin tarih ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda “*bilim, teknoloji ve toplum*” öğrenme alanında ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP’de 18 kazanım olduğu, bu kazanımlardan 2 tanesinin tarih ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.
5. Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında, ilkokul 4. sınıf düzeyinde 5 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili herhangi bir kazanım olmadığı tespit edilmiştir. Bu öğrenme alanında ortaokul 5. sınıf düzeyinde 6 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili herhangi bir kazanım olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı öğrenme alanında ortaokul 6. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili herhangi bir kazanım olmadığı görülmüştür. Yine aynı öğrenme alanında 7. sınıf düzeyinde 6 kazanım olduğu, bu kazanımlardan 4 tanesinin tarih ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda “*üretim, dağıtım ve tüketim*” öğrenme alanında ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP’de 23 kazanım olduğu, bu kazanımlardan 4 tanesinin tarih ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.
6. Etkin vatandaşlık öğrenme alanında, ilkokul 4. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili herhangi bir kazanım olmadığı tespit edilmiştir. Bu öğrenme alanında ortaokul 5. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili herhangi bir kazanım olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı öğrenme alanında ortaokul 6. sınıf düzeyinde 6 kazanım olduğu, bu kazanımlardan 1 tanesinin tarih ile ilgili olduğu görülmüştür. Yine aynı öğrenme alanında 7. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili herhangi bir kazanım olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu durumda “*etkin*

vatandaşlık” öğrenme alanında ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP’de 18 kazanım olduğu, bu kazanımlardan 1 tanesinin tarih ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

7. Küresel bağlantılar öğrenme alanında, ilkokul 4. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, bunlardan 3 tanesinin tarih ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu öğrenme alanında ortaokul 5. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, bunlardan 1 tanesinin tarih ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı öğrenme alanında ortaokul 6. sınıf düzeyinde 6 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili kazanım olmadığı görülmüştür. Yine aynı öğrenme alanında 7. sınıf düzeyinde 4 kazanım olduğu, ancak tarih ile ilgili kazanım olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda “*küresel bağlantılar*” öğrenme alanında ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP’de var olan 16 kazanımdan 4 tanesinin tarih ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanlarına göre tarih ile ilgili kazanımlar incelendiğinde “*kültür ve miras*” öğrenme alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Dallı ve Çakmak (2020), yaptıkları araştırmada Türk tarihi ve kültürü konularına ilişkin en çok kazanımın “*kültür ve miras*”, “*etkin vatandaşlık*” ve “*küresel bağlantılar*” öğrenme alanlarında bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bilgiye göre, ulaşılan sonuçlarının birbirini desteklediği görülmektedir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında ilkokul 4. sınıf ve 5. sınıf düzeyinde toplam 33’er kazanım bulunduğu, bu kazanımlardan 7’şer tanesinin tarih ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Ortaokul 6. sınıf düzeyinde toplam 34 kazanım bulunduğu, bu kazanımlardan 8 tanesinin tarih ile ilgili olduğu görülmüştür. Ortaokul 7. sınıf düzeyinde toplam 31 kazanım bulunduğu, bu kazanımlardan 12 tanesinin tarih ile ilgili olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu durumda sınıflar arasındaki kazanımlarda genel olarak bir denge olduğu, tarih ile ilgili kazanımlarda ise sınıf seviyesi yükseldikçe, kazanım sayısının arttığı tespit edilmiştir. (Dilek (2001), Bireylerin bilişsel gelişim evrelerinde somuttan soyuta doğru bir gelişim olduğu teorisinin Piaget tarafından ortaya atıldığını söylemiştir. Bu teoriden etkilenen yapılandırmacı öğrenme anlayışına göre hazırlanan programlarda da yansımaları görülmüştür. Ülkemizde de 2004-2005 eğitim-öğretim yılında değişen programlarda aynı etkinin olduğu söylenebilir. Yapılan araştırma sonucuna göre genel olarak somut konuları

içeren tarih ile ilgili kazanımların alt sınıflarda, soyut konuların ise daha çok üst sınıflarda olması bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi incelendiğinde ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP'de yer alan 7 öğrenme alanında tespit edilen tarih ile ilgili 34 kazanıma karşılık gelen toplam 391 örnek olay bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan araştırmada tarih ile ilgili kazanımların “*kültür ve miras*” öğrenme alanında yoğunlaştığı görülmüştür. Seyahatnamede tarih ile ilgili kazanımlara karşılık gelen örnek olay sayısının beklenenden çok olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmanın hacimli olmaması için her bir kazanımla eşleştirilen örnek olaylardan 5 tanesine doğrudan yer verilmiştir. Kazanımla eşleştirilen örnek olay sayısı 5'ten fazla ise dipnot olarak gösterilmiştir. Böylece isteyen okuyucu ve araştırmacıların diğer örnek olaylara dipnotu kullanarak, ana kaynak olan seyahatnameden ulaşması amaçlanmıştır.

4.1. İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları

Sosyal bilgiler ilkokul 4. sınıf programı incelendiğinde, Tablo 3'deki tarih ile ilgili kazanımlar belirlenmiştir. Buna göre “*birey ve toplum*”, “*kültür ve miras*” ile “*küresel bağlantılar*” şeklinde üç öğrenme alanında, tarih ile ilgili kazanımlar olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmaya göre “*birey ve toplum*” öğrenme alanında 1 kazanım, “*kültür ve miras*” öğrenme alanında 3 kazanım, “*küresel bağlantılar*” öğrenme alanında da 3 kazanım olduğu görülmüştür. İlkokul 4. sınıf SBDÖP'de tarih ile ilgili kazanımları içeren 3 öğrenme alanı olduğu, bu öğrenme alanlarında tarih ile ilgili 7 kazanım bulunduğu ve bu kazanımları somutlaştırmak amacıyla 60 örnek olay olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Tablo 3: İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları

Sınıf	4. Sınıf Öğrenme Alanları	S.N.	Kazanımlar	Örnek Olay Sayısı
4	1. Birey ve Toplum	1	SB.4.1.2. Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar.	15
		1	SB.4.2.1. Sözlü, yazılı, görsel kaynaklar ve nesnelere yararlanarak aile tarihi çalışması yapar.	6
		2	SB.4.2.2. Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir.	6
4	2. Kültür ve Miras	3	SB.4.2.3. Geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır.	12

		1	SB.4.7.1. Dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıtır.	9
		2	SB.4.7.3. Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır.	7
4	7. Küresel Bağlantılar	3	SB.4.7.4. Farklı kültürlerle saygı gösterir.	5
	Toplam	7		60

(MEB, 2018).

“Birey ve toplum” öğrenme alanında yer alan, “Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar.” kazanımına ilişkin 15 örnek olay belirlenmiştir. “Kültür ve miras” öğrenme alanında yer alan, “Sözlü, yazılı, görsel kaynaklar ve nesnelere yararlanarak aile tarihi çalışması yapar.” ile “Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir.” kazanımlarına ilişkin 6’şar örnek olay ve “Geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır.” kazanımına ilişkin 12 örnek olay tespit edilmiştir.

“Küresel bağlantılar” öğrenme alanında yer alan, “Dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıtır.” kazanımına ilişkin 9 örnek olay, “Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır.” kazanımına ilişkin 7 örnek olay ve “Farklı kültürlerle saygı gösterir.” kazanımına ilişkin 5 örnek olay olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her bir kazanım için belirlenen örnek olay ve sayıları Tablo 3’de gösterilmiştir. Sonuç olarak, Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi incelendiğinde ilkökul 4. sınıf düzeyinde tarih ile ilgili 7 kazanıma karşılık gelen 60 örnek olay tespit edilmiştir. İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki “birey ve toplum”, “kültür ve miras” ile “küresel bağlantılar” öğrenme alanlarında bulunan tarih ile ilgili kazanımlara uygun örnek olaylar aşağıya çıkarılmıştır.

4.1.1. “SB. 4.1.2. Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanıma bağlı olarak öğrenciden kendi yaşamında önemli gördüğü (doğum, yürüme, ilk konuşma, okula başlama) gibi olayları, kronolojik sıraya koyması istenir. Bu bilgileri büyüklerinden alırken, zamanı algılama becerisini kazanabilir. Öğrencilerin kanıt kullanma, zaman algılama, empati kurma ve kronolojiyi algılayarak sıralama yapabilme becerilerini kazanması beklenmelidir. Öğrencinin dün bugün yarın konusunda bilinç oluşturması gibi becerileri de kazanması öngörülmektedir. Öğrencilerle bu kazanım çalışılırken saygı ve sorumluluk gibi değerler temel alınır. Ayrıca, öğrencinin kendi hayatındaki gelişme ve değişimleri fark etmesi beklenir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik

belirlenen 15 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 10 tanesi dipnot olarak gösterilmiştir.

4.1.1.1. Evliya Çelebi'nin “Şefahat Ya Resulullah” Yerine “Seyahat Ya Resulullah”

Dediği Rüyası: Saf, hakir, fakir, çok kusurlu, duacı, alem seyyahı, adem nedimi, Derviş Mehmed Zilli oğlu gösterişsiz Evliya Çelebi daima etkili dualar okumaya devam edermiş. Doğum yeri olan İstanbul'da evlerinin köşesinde değirmi yastık üzerine 19.08.1630 Muharrem'inin Aşure gecesi murad uykusuna yatmış. Uyku ile uyanıklık arasında iken bir rüya görmüş. Rüyasında yemiş iskelesi yakınında helal ve temiz mal ile yapılan eski bir cami olan Ahi Çelebi Camindeymiş. Caminin kapısı açılınca içerisi pür-silahlı asker ve nurlu kalabalık cemaatle doluymuş. Sabah namazının sünnetini kılıp Salavat-ı Şerife'yle meşgul olmuşlar. Evliya Çelebi, minber dibinde oturup bu nurlu güzel yüzlü cemaati seyrederek hayran hayran bakıyormuş. Evliya Çelebi, hemen yanındakine bakıp “Benim Sultanım, mübarek zatınız kimdir? Mübarek isminizi bize ihsan buyurunuz?” diye sormuş. O zat da “Aşere-i Mübeşşere³'den kemankeşlerin piri Ebu Vakkas oğlu Sad'ım.” deyince Evliya Çelebi hemen mübarek elini öpmüş. “Ya Sultanım, bu sağ tarafta nura gark olmuş güzel kalabalık kimlerdir?” deyince “Onların hepsi peygamberlerin ruhlarıdır. Bunlar Sahabe-i Kiram, Muhacirin, Ensar, Erbabı Suffe, Kербela şehitleri ve sadıklarındır. Bu mihrabın sağındaki Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'dir. Mihrabın solunda Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Mihrap önündeki külahlıca zat Hz. Risalet'in dünya ve ahiret kardeşi Hz. Veysel Karani'dir. Caminin solunda duvar dibinde siyah-çehre zat senin pirin, Hazretin müezzini Bilal'i Habeşi'dir. Bu ayak üzere cemaati saf saf düzen kısa boylu adam Amrı Ayyar Damiri'dir. İşte bu alem ile gelen asker ki kızıl kanlı esbaba gark olmuşlar, Hz. Hamza ve bütün şehitlerin ruhlarıdır.” diye cami içindeki bütün cemaati birer birer Evliya Çelebi'ye gösterip, hangisine bakışı isabet ettiyse elini göğsüne koyup, göz aşinalığı edip, taze can bulmuş. “Ya sultanım bu cemaatin bu camide toplanmalarının aslı nedir?” deyince Ebu Vakkas oğlu Sad “Azak taraflarında Müslüman askerlerden saba gidişli Tatar askeri sıkıntıda olduğundan Hazretin himayesinde olan bu İstanbul'a gelip ondan Tatar Han'a yardıma gideriz. Şimdi Hz. Risalet de İmam Hasan, İmam Hüseyin ve On İki İmamlar ile ve bizden başka Aşere-i Mübeşşere ile gelip, sabah namazının sünnetini kılıp sana kamet eyle diye işaret buyururlar, sen de yüksek sesle kamet getir, selamdan sonra Ayetelkürsi'yi oku. Hz. Bilal Sübhanallah desin, sen Elhamdülillah, Bilal Allahuekber desin, sen amin amin de. Bütün cemaat umumiyetle tevhid ederiz. Sonra sen ‘ve salli ala cemi'l-enbiyai vel-mürselin vel-hamdülillahi Rabbilalemin’ deyip kalk, hemen mihrabda Hz. Risalet otururken mübarek elini öpüp, ‘Şefa'at ya Resulallah’ deyip rica eyle.” diye yanında oturup, hepsini öğretmiş. Cami kapısından açık bir nur şakıyıp cami içi nur iken nur üzere nur olunca bütün Sahabe-i Kiram, peygamberler ve evliyaların ruhları ayak üzere hazır durmuşlar. Hz. Risalet saadetle yeşil sancağı dibinde, yüzünde örtüsü, elinde asası, belinde kılıcıyla, sağında İmam Hasan ve solunda İmam Hüseyin belirince mübarek sağ ayaklarını nurlu cami içine “Bismillah” ile koyup mübarek yüzlerinden örtüsünü açarak “Esselamü aleyke ey ümmetim.” buyurmuşlar. Mecliste hazır olanların hepsi “Ve aleyküm selam ey Allah'ın Resulü ve ey insanların efendisi” diye selam almışlar. Hemen Hazret mihraba geçip, iki rekât sabah namazının sünnetini kılmış. Bu arada Evliya Çelebi'nin vücuduna dehşet bir titreme gelmiş. Fakat Hazretin bütün eşkâline bakmış. Hilve-i Hakanî⁴ de yazıldığı gibiymiş. Yüzündeki örtüsü al şalmış. Mübarek sarığı on iki kolanlı sarıya yakın beyaz deve yünündenmiş. Boynunda sarı renkli yün şalı varmış. Mübarek ayaklarında sarı çizmeleri varmış. Kutlu başlarında sarığı üzere bir misvak sokuluymuş. Selamdan sonra sağ tarafındaki Evliya Çelebi'ye bakıp mübarek sağ elleriyle dizlerine vurup Evliya Çelebi'ye hitaben “kamet eyle” demişler. Evliya Çelebi hemen Ebu Vakkas oğlu Sad'ın öğrettiği gibi derhal segâh makamında “Allahümme salli ala seyyidine Muhammedin ve ala al-i Muhammed ve sellim aleyh” diye kamet edip, tekbir etmiş. Hazret de segâh makamında yanık sesle Fatiha-i Şerifi okuyup

³ Aşere-i Mübeşşere: İslam Peygamberi tarafından cennete gitmekle müjdelenen on kişiye denir (Aydınli ve Çakan, 1991: 547).

⁴ Hilve-i Hakanî: Hakan-i Mehmed Bey'in (ö.1606) Hz. Peygamber'in fizikî özelliklerini anlattığı, türünün ilk ve en önemli örneği kabul edilen mesnevisine denir (Uzun, 1997: 166-168).

zammi sureyi Sad suresinden “Biz Davud'a ve oğlu Süleyman 'a ihsan ettik, Süleyman ne güzel kuldu, çünkü o daima Allah'a dönen bir zat idi.” ayetlerini okumuş. Bütün cemaat dinlemiş ve Hazret imamlık etmiş. Selamdan sonra Evliya Çelebi “Ayelkürsi”, Bilal “Sübhānallah”, Evliya Çelebi “Elhamdülillah” ve Bilal “Allahuekber” deyip Bilal'i Habeşi ile müselsel (birbirine bağlı olan, ard arda) müezzinlik hizmetinde bulunup, duadan sonra bir tevhidi Sultani olmuş ki ilahi aşk ile sarhoş olup, uykudan uyanmış (I. Cilt-I. Kitap:2-3-4).

4.1.1.2. Evliya Çelebi'nin Seyahat Etme Merakı Nasıl Başladı? Allah, cümle acayip ve garip yeri göğü, melekleri, cenneti ve rıdvani, gülü, bülbülü, sümbülü, reyhanı ve malı mülkü, dahi çeşme-i hayvanı ve denizi bir cümle mahlukatı yaratmış. Hamd ve övgü sadece ona ki; zerreyi, koklanacak şeyleri, renkli kâinatı, Evliya Çelebi kulunu yokluk ülkesinden meydana getirip, kendine ibadet etmeye memur etmiş. “Ben cinleri de, insanları da ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” emriyle beş vakit namaz kılmayı, orucu, zekâtı ve haccı kullarına farz eylemiş. Evliya Çelebi hac ibadetini yerine getirmek arzusuyla seyahat istemiş “Aya, baba, anne ve kardeşlerden nasıl kurtulup cihanı gezip, dolaşip dünya seyyahı olabilirim?” diye 10.08.1630 senesinin Muharrem ayının birinci günü yaya olarak İstanbul şehri içinde başıboş gezdiğini yazmış. Seyahatnamenin birinci cildinde İstanbul'un özellikleriyle, tüm detaylı bilgileri yazmış. Benzersiz şehir olan bu güzel İstanbul'u tamamıyla ve doya doya gezip, dolaşip elinden geldiği kadar bütün yapılarını, ibret verici işlerini ve bütün eserlerini yazdığını belirtmiş. Belde-i Tayyibe içinde seyahat, ziyaret ve gezip, görme arzusu sona erince gece gündüz aşk ve şevk ile Arzı mukaddes, cennet ülkesi Bağdad, Mekke, Medine, Mısır ve Şam taraflarına gitmeyi planlamış. Bir mübarek gecede evlerinin bir köşesinde uykuya dalmışken bizzat Hz. Peygamberi rüyasında görüp, mübarek ellerini öperek “Şefaati ya Resulullah” diyecek yerde “Seyahat ya Resulullah” demiş. Hz. Peygamber, yüzündeki örtülerini açtıktan sonra güzel yüzünü gösterip, gülümseyerek “Şefaati, seyahatim ve ziyaretim. Allah'ım ona bu yolda sıhhat ve selamet ver.” diyerek “El Fatiha” demiş. Toplantıda hazır bulunan sahabelerin hepsi Fatiha'yı okumuşlar. Kendisi de büyük sahabelerin ellerini öpmüş. Allah'ın hikmeti ki “Allah bir şeyi irade ederse sebeplerini de hazırlar.” ertesini günü sabahleyin Gedik Paşa semtinde bulunan eski bir can dostu Okçuzade Ahmed Çelebi'nin evine varmış. Büyük bir hazırlık yaparak Bursa şehrini gezmek ve ziyaretlerde bulunmak üzere hazırlandığını öğrenmiş. O vefakâr, dert ortağı can dostu “Ey can dostum kardeşim Evliyam! Gel senin ile 'Önce yoldaş, sonra yol' sözüne uygun olarak arkadaş olup, beş-on gün içinde eski taht merkezi, büyük bir şehir olan Bursa şehrini seyredip gezip, dolaşip kalbin aynasını gam pasından arındırıp hüznü gönülümüzü şenlendirelim. Gamlı gönülümüzü gamdan kurtaralım. Binlerce ibret verici eserleri, yüzlerce bilgin canları, geçmiş Osmanlı sultanlarının türbelerini ve diğer nurlu mezarları ziyaret edelim. Özellikle Emir Sultan hazretlerinin mübarek kabrine yüz sürüp, kalbimiz nurla dolsun, cihan can sohbetleri edelim.” diyerek söylenince, hemen içine bir ateş düşmüş. O vefalı dostunun teklifiyle Bursa diyarına gitme arzuları gelip, sanki Hak tarafından bir ilham olup “Bismillah” deyip, toplantıda hazır olanların hepsi, ahbaplar ve dostlar “Kutlu olsun, esenlikle ve gönül rahatlığıyla dönmek nasip olsun.” demişler. Evliya Çelebi'de hemen o sırada baba, anne, kardeş ve kız kardeşin haberleri yok iken yirmi nefer dostları ile Eminönü'ne gelip, bir Mudanya kayığına binerek 1640 yılında doğum yeri olan Konstantin'ye şehirden ilk seyahatine çıkmış. Bursa'ya giderken menzilleri, köyleri, kasabaları, ibret verici eserleri büyük yerleşim yerlerini, eski şehirleri seyretmeye gayret edip “Hakk'ın buyurduğu yerde gezin, dolaşın.” emrine uyarak yeryüzünü gezip, dolaşmaya başlamış. “Gece ve gündüzler oralarda korkusuz gezin, dolaşın.” ayeti üzere gece gündüz dünya yüzünde yedi iklimin dört köşesini yedi gezegen gibi seyrederek dağlar, çöller, kara ve denizlerde çektiği şiddetli elemeleri ve ömrünün “Yolculuk, bir fersah da olsa cehennemden bir parçadır.” sözünce değerli ömrünü geçirdiğini yazmış. Evliya Çelebi'nin teyzesinin oğlu Melek Ahmet Paşa, devletin önemli kademelerinde görev alan önemi bir şahsiyetmiş. Evliya Çelebi çocukluk yıllarında zaman zaman Melek Ahmet Paşa ile İstanbul'u gezerek, yarenlik⁵ ederlermiş. Bir gün İstanbul'un sahil boyunda gezerken yorulmuşlar ve oturarak gün batımını izliyorlarmış. Kendi aralarında sohbet ederken Melek Ahmet Paşa “Bir gün şu gördüğün saraya paşa olacağım,

⁵ Yarenlik: Yakın arkadaş, dost anlamlarına gelir (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 08/05/2022>).

devlette önemli görevler alacağım.” diyerek hayallerini anlatmış. Bu arada Evliya Çelebi’ye de sen ne olmak istersin diye sorduğunda Evliya Çelebi de *“Ben hep şu dağların arkasında neler olduğunu merak ediyorum, oralarda neler olup bittiğini bilmek isterim.”* diye cevap vermiş (II. Cilt-I. Kitap:1-2-3-4), (Az Gittik Uz Gittik, TRT Belgesel).

4.1.1.3. Evliya Çelebi Erzurum’da Gümrük Kâtipliği Görevine Başlar: Erzurum, Azerbaycan toprağında geniş bir eyaletmiş. Akkoyunlu padişahlarından Erzen Bay (Gündüz Bay oğlu Soknar oğlu) yapısıymış. Erzurum nice padişahlar arasında el değiştirmiş. En son Sultan Hasan hükmündeysen onun evladı Kara Yusuf elinden Fatih Sultan Mehmed Han fetih edip, Osmanoğlu’nun eyaleti olmuş. Erzurum’un yeni valisi Defterzade Mahmed Paşa’nın gelmesinden sonra yemekler yenmiş, mehterhane dövülüp padişah divanı kurulmuş, nice davalar görülmüş, küskünler barıştırılmış. Evliya Çelebi de gümrük kâtipliği elbisesiyle iltifat görüp, herkese dualar ve senalar edilmiş, evlerine yollanmış. Daha sonra devletli vezir, kendi işlerine başlamış. Evliya Çelebi’ye de saray içinde bir oda vermiş. Bütün ihtiyaçlarını, hatta şeker ve kahvesine varıncaya kadar karşılamış. Evliya Çelebi, beş vakitte hayır dualarıyla meşgul olup bazen nedimlik bazen de gümrük kâtipliği yapmış. Burada da Erzurum’un durumunu ve yapısını öğrenme imkânı bulmuş. Erzurum’un bütün kanunnamelerini, defterhanesini ve sicillerini incelemiş (II. Cilt-I. Kitap:234).

4.1.1.4. Seyahatnamenin Yazılış Sebebini Açıklar: Evliya Çelebi evvela kara ve denizler gezgini, kulların en zayıfı, alem seyyahı, kusurlu, hakir, fakir, riyasız bir kulmuş. Evliya’nın babası Dergahı Ali Kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zıllı Efendi Sultan Ahmed Han fermanı ile *“Surre Eminliği”* hizmetiyle Mekke-i Mükerrreme de Kabe çatısı üzerine altın oluğu koyup, selamete İstanbul'a geldiğinde, Evliya Çelebi’ye Mekke-i Mükerrreme nasip olması için hayır dua etmiş. O zamanlar Evliya Çelebi gençlik çağlarında ve bekarmış. Ama anadan doğduğundan beri haram olan ve keyif verici maddelerden hiçbir şeye bulaşmayan bir çeşit temiz toprakmış. Ancak seyahat etmeye istekliymiş. Sonunda asıl vatani olan Belde-i Tayyibe yani İstanbul'u terk edip, doğum yerinden ayrılarak yol sıkıntısı, şiddetli soğuk ve sıcakları tercih etmiş. *“Gurbet ellerde ilim öğrenir ve sanat sahibi oluruz, o hava ve hevesle ülkeleri ve beldeleri gezip cihani dolaşırız.”* diye *“Oralarda geceleri yürüyün dedik.”* ayeti üzere yedi iklimin ibretlik, hayret verici ve görülmeye değer olan eserlerini dikkatle ve insafla görmeye gayret etmiş. Gönül hali ile müşavere (danışma) edip *“Seyahat sırasında nazik ömrün niçin gider? Hem seyahat hem ziyaret ve hem ticaret ola”* diye zorluğu tercih edip, bakımlı ülkelerin ibretlik eski eserlerinde han, cami, medrese ve zengin eserlerini gezip, görmeye ve arzı beledi ve uzun günü ile muharrir (yazar) gibi bütün eserlerini yazmaya gayret etmiş. Bu doğru söz üzerine bazı acayip ve gariplikleri de saba süratli atına binip, yedi iklimi, yedi seyyare (gezegen) gibi felekleri devredip burç burç gezip, dolaşarak, menzilleri kat edip merhaleleri uçarak cevahir dil kalemimi söze getirip, kah beldelerin özellikleri, kah peygamberlerin ziyaret yerleri ve kah da Kur'an okuyarak saat, derece, dakika geçtiği kaleleri ve dağları heyet ilmi üzere Papamorita, Coğrafya, Minör (müzik) ve Atlas kitaplarında yazılanlara göre dünya halini yazmaya gayret ederek kalemimi eline almış. Seyahat günlerinde yeryüzünde nice bin garip mekânlar ve dünya eserlerinden nice kez acayip hadise görmüş. Unutmak gailinden oluşan kaygı hasebiyle hatırdan uzak ve belki meşhur şeylerin isimleri unutulup üstü örtülmeye diye öğrenerek, görerek ve yaşayarak elde ettiği bilgileri, gezip gördükleri, Tanrı eseri tabiatı ve ibretlik yapıları yazıp zapt etmiş. Hatırda tutulması zor olan şeyleri *“İnsanlara akulları ölçüsünde konuşunuz.”* sözü üzere ellerinden geldiğince anlaşılır ifadelerle yazmaya çalışmış. Sonunda bütün araç gereçlerini hazır edip sekiz kölesi, üç can dostu yoldaşı ve 15 baş küheylan atları ile Evliya Çelebi kusurlu, hakir, fakir, kara ve denizler gezgini bir gün gemiye binmiş. Geminin yelkenlerini açıp derya üzere muvafık hava ile İstanbul'dan Arzı Mukaddes toprağı olan Üsküdar tarafına yönelip, kolaylıkla dokuz milde önce, Büyük şehir, eski belde Üsküdar'a çıkararak hac yolculuğuna başlamış (IX. Cilt-I. Kitap:56-57).

4.1.1.5. Evliya Çelebi Edirne de Hac Yolculuğu İçin Hazırlıklar Yapar ve Kâbe’ye Varınca Kimler İçin Dua Eder: Evliya Çelebi, Girit adası Kandiye kalesi fethinden sonra Edirne şehrine geldiğinde 12 gün kalmış. Daha önce devletli efendisi İbrahim Paşa ile Girit'in fethindeki sözleşmeleri üzere Haccı şerife gitmek için Edirne'nin ileri gelen paşalarından mektuplar, menzil emirleri, bir kese harcırah ve siyah bir küheylan

ihsanlar almış. Özellikle Yeniçeri Ağası Abdurrahman Paşa efendisinden gideceği yol boyundaki yetmiş adet serdarın mektuplarını ve yüz altın harcırahını alıp bütün dostlarla vedalaşmış. Dünya kadar mal, nice elbiselik kumaş ve nadir şeyleri yanlarına alarak hac için yola çıkmışlar. Evliya Çelebi, Kâbe'ye dua etmek için gittiğinde, havadar yüksek bir köşkte yirmi nefer müezzinlik edermiş. Evliya Çelebi bir hatmi şerifi burada tamamlayıp, uzun bir dua etmiş. Nice bin hacı bu dua harmanında hazır olup “*amin amin*” sesleri göklere yükselmiş. Birden bine binden yüz bine varıncaya kadar ihsan ve nimetlerini görüp, hukuk kazandığı velinimetlerinin ruhlarını yad etmiş. Yaptığı duada önce ana-baba hukuku için, üstatlarının hukuku için, merhum Melek Ahmed Paşa efendisi ruhu için, Defterdarzade Mehmed Paşa, Seydi Ahmed Paşa, Sührab Paşa, Tabaniyassı Mehmed Paşa, Canpoladzade Mustafa Paşa, Kapudan Hasan Paşa, Mevlevi Mehmed Paşa, Derviş Mehmed Paşa, Siyavuş Paşa, Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa ve Serdar Köse Ali Paşa Kısacası, bütün vezirlerle tanışıp gazalarda birlikte hazır olduğu efendilerinin ruhlarını yad edip okuduğu hatmi şerifin sevabı ile her birinin ruhlarını hissedar eylemiş. Bütün hacılar amin dediklerinde sesleri göklere yükselmiş (IX. Cilt-II. Kitap:821-822).

İlkokul 4. sınıf programında yer alan, “*Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, sosyal bilgiler dersi sürecinde öğretmen veya öğrenci tarafında sunulabilir. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenebilir. Böylece öğrencinin hem kendi yaşamı hem başka kişilerin yaşamını kronolojik sıraya koyarak dün bugün yarın ile ilgili zamanın karşılaştırmasını yapabilir. Kendisi veya bir başkası hakkında bilgi toplarken zamanı algılama ve kronolojik yapma becerilerini kazanmış olur. Öğrenci bu tür çalışmalar yaparken büyüklerine karşı saygı ve sorumluluk değerlerini kazanmış olur. Aynı zamanda öğrencilerde empati kurma becerisinin gelişmesine de yardımcı olur. Bu kazanımın somutlaşması için seyahatnamede farklı örnek olaylarda vardır. Bu örnek olaylar (“*Evliya Çelebi ile Bitlis Hanı Abdal Han Arasında Geçen Sohbet*”, “*Evliya Çelebi Sıtma Hastalığına Yakalanır*”, “*İstanbul'dan Van diyarına Giderken Yedi Haremi (Eşkiya) Evliya Çelebi'nin Önünü Keser*”, “*Evliya Çelebi'nin Kapıcı Kethüdalığı Görevini Reddetmesi*”, “*Evliya Çelebi Melek Ahmed Paşa'nın Adamlarıyla Mahkemelik Olunca Başından Geçenler*”, “*Melek Ahmet Paşa'ya Suikast Düzenlenmesi (Korkulu ve Tehlikeli Hikâye)*”, “*Evliya Çelebi'nin Göz Hastalığı ve İyileşmesi*”, “*Evliya Çelebi'ye Yapılan Türkmen Öğüdü*”, “*Evliya Çelebi'nin Çölde Bedevilerle Mücadelesi*”)⁶ şeklinde sayılabilir.

⁶ (IV. Cilt-I. Kitap:179-180; III. Cilt-I. Kitap:453-454; V. Cilt-I. Kitap:30; V. Cilt-I. Kitap:357; V. Cilt-I. Kitap:359; V. Cilt-II. Kitap:647-648-649; VIII. Cilt-I. Kitap:64; IX. Cilt-I. Kitap: 368-369; IX. Cilt-II. Kitap: 873-874-875).

4.1.2. “SB.4.2.1. Sözlü, yazılı, görsel kaynaklar ve nesnelere yararlanarak aile tarihi çalışması yapar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile ilgili öğrencinin çevresinde ulaşabildiği yazılı, sözlü ve görsel kaynakları kullanarak çalışma yapması beklenir. Öğrencinin çeşitli materyallerden yararlanarak aile tarihi hakkında çalışmalar yapması amaçlanır. Öğrencilerin ders sürecinde kanıt kullanma, zaman algılama ve kronolojiyi algılayarak sıralama yapabilme becerisi kazanması sağlanabilir. Öğrencinin kendi hayatını veya aile büyüklerinin hayatını yazılı olarak kronolojik sıraya koyabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 6 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 1 tanesi de dipnot olarak gösterilmiştir.

4.1.2.1. Evliya Çelebi’nin Bursa’da Şeyhülislam Hüseyin Efendi Ziyaretinde Olduğunu Babası Bilir (Evliya Çelebi’ye Babasının Nasihatı): Evliya Çelebi Bursa seyahatinden gemi yolculuğu ile 16 Nisan 1640 günü Belde-i Tayyibe yani İstanbul'a gelmiş. Kaç gündür nerede olduğu konusunda ailesine haber vermediği için kederli, çekingen ve üzüntülü bir şekilde evlerine varıp, babasının ve annesinin mübarek ellerini öpüp, huzurlarında el bağlayıp, durduğunda aziz babası “*Safa geldin Bursa seyyahu, safa geldin.*” diye söylemiş. Oysa bir tarafa gideceğinden hiç kimsenin bilgisi ve haberi yokmuş. Evliya Çelebi babasına “*Sultanım, Hakir’in Bursa’da olduğundan nereden bildiniz.*” diye sorunca, babası buyurmuşlar ki “*Sen Muharrem’inin aşuresi 02.05.1640 gününde kaybolduğun mübarek gecede nice etkili dualar okuyup, Kevser suresini bin kere okuyup, o gece rüyamda seni gördüm. Bursa’da Emir Sultan hazretlerini ziyaret edip, ruhaniyetinden yardımcı olmasını isteyip, seyahat rica edip, ağlardın. O gece bana nice büyük evliyalar rica edip senin seyahate gitmen için izin istediler. Ben de o gece hepsinin rızasıyla sana izin verince Fatıha okudular. Gel imdi oğul, şimden gerü sana seyahat göründü. Allah mübarek eyleye. Ama sana nasihatim var.*” diye elinden tutup, önünde diz çökerek oturtup, sağ eliyle sol kulağını bükerek nasihate başlamış. Babası Evliya Çelebi’ye nasihatinde “*Oğul, âdem yoksul olur. Besmelesiz yemek yeme. Ser verecek sözün var ise sakın avretine deme. Pis (abdestsiz) olup yemek yeme. Elbisenin söküğünü üstünde dikme. İyi adını kötüye takma ve kötüye yoldaş olma, zararını çekersin. Yürü ileri gözüm, kalma geri. Alay bozma, tarla basma, dostların ayağına sarkma. Koymadığın yere el uzatma. İki kişi konuşurken dinleme, ekmek ve tuz hakkını gözet, namahreme bakıp ihanet etme. Davetsiz bir yere varma, varırsan güvenilir yerde dürüstlere var. Sır saklar ol, her mecliste duyduğun sözleri sakla. Evden eve dolaşıp söz gezdirme. Kinamaktan, koğuculuktan ve çekiştirmekten uzak ol. İyi huylu ol. Herkesle güzel geçin, inatçı ve sivri dilli olma. Senden ulular önünde gitme, ihtiyaçlara saygı göster. Devamlı temiz olup yasaklanmış her kötülükten kaçın. Beş vakit namazını kıl, iyi halli ol, ilimle meşgul ol” Oğul, dünya için öğüdüm odur ki “*Daima zarif olup tok gözlü ol ki oturup, kalktığın vezirlere, devlet adamlarına ve büyüklere varıp, dünya için bir şey isteme, bu yüzden senden nefret edip, seni küçük görmesinler. Rıza lokmasına kanaat eyle, eline giren malı da israf etme, kanaatle geçin. Kanaat tükenmez bir hazinedir, sağlık ve sayrılıkta lazım olur. Dünyalık akçeyi lokma ve hırka için saklayıp, namerde muhtaç olma. Gezip, dolaştığın yerde iki yerden gayret kuşağını beline bağlayıp, kendini daima koru. Su uyur, hizmetkâr, gaddar ve hain düşmanlar uyumaz. Büyük velileri ziyaret et. Bütün ziyaretgâhları, her diyarda olan ovaları, çölleri, yüce dağları, taşları, ağaçları ve yöreleri özellikleriyle kaydet, havası ve suyunu, görmeye değer eserleri ve kalelerini, fatihleri, yapıcıları ve büyüklükleriyle yazıp, Seyahatname adıyla bir kitap telif eyle. Sonun hayır olsun. Düşman şerrinden güvende olup Hak Teâla yardımcın ve güvencin olup dünyada esenlikte, son nefeste iman nasip edip, Peygamber Sancağı dibinde haşır olasın. Bu öğütlerimi kulağına küpe eyle.” deyip ensesine bir pehlivan sillesi (pehlivan tokadı) vurarak kulağını burmuş “*Yürü sonun hayır ola, el-Fatıha*” demiş.**

Evliya Çelebi sille sarsıntısından sersem gibi olmuş. Gözünü açtığında evlerinin içinin pür-nur olduğunu görerek sevinmiş. Hemen babasının elini tekrar öpüp, sessizce durmuş. Babası bir heybe içine okuması için çeşitli kitaplar ve 200 sikkeli küçük altın harcırah koyup, kendisine vererek “*Yürü, ne yana gidersen sana desturdur, ama gurbet ellerde tedarik sahibi olup, merd ol ve dert ehline yar ol.*” buyurmuş. Alından öptükten sonra Çarşamba pazarında bulunan şeyh ve âlimlerin yanına götürerek onların duasını almış. Onların kutlu ellerini öptükten sonra her biri “*Yürü seyahatini Hüda mübarek ede.*” diye himmette bulunmuşlar. Evliya Çelebi, Hüda'nın emriyle can gözünün açıldığını, zayıf olan vücuduna bir çeşit kuvvet gelerek mutlu olduğunu, söylemiş. O hafta 21 Haziran 1640 gününde ilk yolculuğuna akrabaları Kuloğlu Mehmed Reis'in gemisiyle İzmit'e gitmek için aziz babasının mübarek ellerini öpüp, izin alarak “*Bismillah*” diye yola çıkmış (II. Cilt-I. Kitap:71-72-73-74).

4.1.2.2. Evliya Çelebi'nin Çocukluk Halleri: Evliya Çelebi doğduğu sırada aile dostları merhum Sunullah Efendi evlerinde bulunuyormuş. Kulağına küpe olması için yüksek sesle ezan okumuş. Akika⁷ kurbanını da Mevlevi Şeyhi İsmail Efendi keserek “*İsmail kurbanıdır*” diye buyurmuş. O gece evlerinde yetmiş adet arif derviş canlar bulunuyormuş. Giysüdar Kapani Mehmed Efendi de gelip, kundağıyla kucasına alıp kulağına ezanı Muhammedi okumak istediğinde “*Ya bu oğlanı ağah edip kulağına kim ezan okudu.*” diye sorunca, orada hazır olanlardan, Evliya Çelebi'nin hocası Ahfeş Efendi “*Ezanı Sunullah Efendi okudu*” deyince hemen Mehmed Efendi “*Biz dahi abdalın efenatillah ezanını okuyalım.*” diyerek yanık bir sesle okumuş. Ellerinde olan teberini (derviş baltası) Evliya Çelebi'nin yanına koyup “*Bu oğlana ihsan eyledim, bununla çok gazada bulunup dervişlikte post sahibi olsun ve gençliğinde bir şeyden korkmayıp ayağına çöp batmasın.*” diyerek “*El Fatıha*” demiş. Kasımpaşa Mevlevihane'si şeyhi Divane Abdi Dede ise, mübarek ağzından ekmeğin parçası çıkarıp “*Fukara lokmasıyla büyüsün.*” diye ilk defa Evliya Çelebi'nin ağzına bir ekmeğin parçası koymuş. Yenikapı Mevlevihane'si Şeyhi Doğan Dede de Evliya Çelebi'yi kucasına alarak havaya atıp “*Bu oğlan bu cihanda bizim uçurmamız olsun.*” diye buyurmuş. Allah'ın hikmeti ki Evliya Çelebi kırk yaşına ulaştığında Mehmed Efendi'nin verdiği baltayı Leh Seferine 1641 tarihinde gittiğinde kullanmış. Evliya Çelebi'nin çocukluğunu bu kadar ayrıntılı anlatmasının sebebi olarak “*Böyle derviş kimselerin nazarı ve hepsinin himmetleri hazır ve nazır olarak bir ortamda doğduğunu*” belirtmiş. Evliya Çelebi'nin kulağına ilk defa ezan okuyan Sunullah Efendi, dört kere Şeyhülislam olmuş ki bu tarihe kadar hiçbir kimseye nasip olmamış (I. Cilt-I. Kitap:323-324).

4.1.2.3. Evliya Çelebi'nin İstanbul Kasımpaşa'daki Aile Mezarlığı (Ölü Oğul Mezarı): Evliya Çelebi'nin İstanbul'daki aile mezarlığında “*Meyyidzade*” diye bir kabir varmış. Bu kabirde meftun olan “*Meyyidzade*” nin aslı oymuş ki, babası Eğri seferine gittiğinde annesi hamileymiş. Babası “*İlahi gazaya gidiyorum. Bu ehlimin karnındaki sana emanet eyledim.*” deyip sefere gidince karısı ölmüş ve defnetmişler. Allah'ın emriyle ölen kadın mezarda doğurunca bebek ölü annesinin memesine yetişip emmiş. Babası seferden selametle gelip ehlini sormuş. Orada bulunanlar “*Öldü*” demişler. Hemen inançlı gazi “*Ben onun karnındaki işyeri sahibine emanet verdim, tez ehlimin kabrini bana gösterin.*” demiş. Kabrine vararak kulak tutunca bir bebek sesi duymuş. Derhal mezarın kapağını açmış. Bir can-paresi annesinin sağ memesini emer görmüş ve asla çürümemiş. Babası hamd edip ciğer-köşesini bağrına basıp, evinde terbiye etmiş. Bu çocuk büyüyüp gelişince fazıl alimlerden bir kimse olup, Sultan I. Ahmed Han zamanında vefat etmiş. Yine annesinin yanına gömmüşler. Üzerinde yüksek bir kubbe varmış. Burası “*Meyyitzade*” diye herkesin ziyaret ettiği yermiş. Bu Meyyitzade kabrinin yakınında kâgir bir sofa üzerinde Evliya Çelebi'nin babası Derviş Mehmed Zilli Efendi, aynı yerde annesi, dedesi Demirci Kara Ahmed, onun dedesi Yavuzer Bey, onların anneleri ve Kısacası, pek çok sayıda kardeş, kız kardeş akrabaları gömülmüş (I. Cilt-I. Kitap:385).

⁷ Akika: Yeni doğan çocuklar için kesilen kurbandır. Yeni doğan bebeğin başındaki ilk saçlara akika denir. Çocuğun doğumundan itibaren yedi gün içinde başındaki saçları kısmen ya da tamamen tıraş edilerek kulağına ezan okunur. Çocuğun adı konur sonra da Allah'a şükretmek için kesilen kurbanı akika kurbanı denir (Atar, 1989: 263-264).

4.1.2.4. Kütahya Sancağı ve Evliya Çelebi'nin Aile Geçmişi (Sülalesi) Kimlerdir?

Demirci şehri (Ahengeran Kalesi), 1345 tarihinde Cimcime Kraliçesi kardeşi Fındıcak Kralı elinden Saruhanoğlu beylerinden Demircioğlu Kara Mustafa Bey tarafından fetih edilmiş. Kara Mustafa Bey, Evliya Çelebi'nin babasının babası, dedesinin dedesi, altıncı dedesinin dedesi Kara Ahmed Bey'in kardeşiymiş. Bu şehri o Demirci Kara Mustafa Bey fetih etmekle her şeyden muaf ocaklığı olduğundan “*Demirci Eli*” derlermiş. Ama zamanla Saruhanlılar Devleti son bulup, Osmanoğlu Devleti'ne Bayezid-i Veli zamanında intikal etmiş. Bu Demirci şehri Fatih Kara Mustafa Bey de vefat edince bu Demirci Şehri'nde defnedilmiş. Evliya Çelebi'ye ata topraklarının ziyareti nasip olmuş. Kütahya Şehri içindeki Evliya Çelebi'nin ataları Ertuğrul Bey ile Mahan memleketinden gelmişler. Demircioğulları diye meşhur olmuş. Sonra Demirci Şehri Sultan II. Bayezid-i Veli eline girince, kalesini celaliler zapt etmesinler diye yıkmışlar. Hala kalenin yapı kalıntıları belliymiş. Demirci şehri Saruhan Sancağı sınırymış. Nahiyesi 150 pare köymüş. Müftüsü, nakibüleşrafi⁸, kethüda yeri ve serdarı varmış. Şehri yedi dereli tepeli yere kurulu kat kat evler varmış. Duvarları baştanbaşa kerpiçe yapılmış, toplam 18 Mahalle ve 3.060 toprak örtülü Türkistan evleriymiş. Demirci şehrinde bulunan eski yapı Saruhanoğlu Camisi Evliya Çelebi'nin amcası Kara Mustafa Bey tarafından yaptırılmış. Bu caminin gayet kalabalık cemaati varmış (IX. Cilt-I. Kitap:53-54).

4.1.2.5. Evliya Çelebi'nin Ailesinin Bir Şehirde Başka Bir Şehre Yer Değiştirmesi Nasıl Olur? (Evliya Çelebi'nin Kız Kardeşini Kaçıran İlyas Paşa):

Bergama Kalesi Kaydefa Melike'nin yapısıymış. Orhan Gazi 1345 tarihinde burayı fetih etmiş. Kütahya Eyaleti'nde Hudavendigar Sancağı toprağında paşa hassı olup voyvoda yönetirmiş. Bergama'nın yüz elli akçe kazası, nahiyesi, çok sayıda köyleri varmış. Kethüda yeri ve serdarı varmış. Ancak müftüsü ve nakibi yokmuş. İlyas Paşa 1627 tarihinde Sultan IV. Murad Han'a asi olmuş. Evliya Çelebi'nin büyük kız kardeşi onun nişanlısı iken asi olunca babası Mehmed Zilli Efendi kız kardeşini vermekte tereddüt edip, sonra vazgeçince hemen Ellez (İlyas) Paşa, Manisa Şehri'nden elli bayrak sekban ve sarıca haşarat ile imamı, vilayet alimleri ve kethüdasını ilgar ile Kütahya'ya gönderip, ansızın hanelerini basmışlar. Evliya Çelebi'nin babası Mehmed Zilli Efendi bağa kaçmış. O saat kız kardeşini tüm cevahir çeyiziyle alıp, arabalar ile götürüp, Sandıklı sahrasındaki çiftliklerinden yedi bin koyun, üç yüz tayl kısırak, at ve diğer hayvanları çeyiz diye zorla alıp, Manisa'ya götürmüşler. Evliya Çelebi'nin kız kardeşi İlyas Paşa'nın nişanlısı iken nikâhlısı olmuş. İlyas Paşa'nın günden güne isyanı açığa çıkıp, İstanbul tarafından ve başka eyaletlerden üzerine kalabalık ordu ile Küçük Ahmed Paşa serdar tayin olunca, Manisa'da kalamayıp kaçmış. Bütün askeriyeye ve Evliya Çelebi'nin kız kardeşiyle Bergama'ya sığınınca, babası bütün tabileriyle Kütahya Şehri'nden göçüp hanelerini şairler sultanı akrabaları Firaki Efendi'ye vermişler. Hepsisi Bursa'da Eyne Bey Mahallesindeki hanelerinde konaklamışlar. Babası Mehmed Zilli Efendi, Evliya Çelebi'yi ve Mahmud adındaki bir kardeşini de alıp Bursa'dan üçüncü günde İstanbul'a göçmüşler. İstanbul'daki evlerine konmuşlar. Ertesi gün Evliya Çelebi'nin babası Sultan IV. Murad Han'a gidip, İlyas Paşa'dan şikâyet etmiş. İlyas Paşa kırkıncı günde Bergama'da yenilince Küçük Ahmed Paşa onu bağlayarak Üsküdar'da Sultan IV. Murad Han'ın huzuruna getirmiş. O sırada babası da padişah huzuruna çıkmış. Sultan IV. Murad, İlyas Paşa'ya “*Bre melun, bu koca ağanın kızını zor ile niçin aldın?*” diye söyleyince, İlyas Paşa “*Haşa padişahım, zorla almış olam. Şeriat izniyle nişanlım idi, aldım, işte şeri hüccetim.*” diye hüccet göstermiş. Evliya Çelebi'nin babası hemen “*Evet, padişaha tabi iken nişanlı idin. Sonra asi olup katli vacip oldun. Sizcileyin asiler hakkında 'Böylece, haksızlık yapan milletin arkası kesildi' ayeti gelip dört mezhep fetvalarına göre senin katledilmen icapettiğinden kızımı vermedim. Gasp ederek bu kadar malım ile ırzımı harap ettin.*” diye feryat etmiş. Hemen Sultan IV. Murad Han “*Koca Baba, malımı mı istersin, yohsa Kel Ellez'in (İlyas) başını mı istersin?*” deyince Mehmed Zilli Efendi “*Hünkârım nirsuz ve kılsız kel baştan sana bana ne fayda. Padişahım sağ olsun.*”

⁸ Nakibül Eşraf: Kelime olarak seçkin anlamına gelir. İslam peygamberinin soyundan gelenler anlamında da kullanılır. İlk defa Abbasiler zamanında oluşturulmuştur. Diğer İslam devletlerinde varlığını devam ettirmiştir. Nakibül Eşraf, Osmanlı İmparatorluğu'nda herhangi bir protokole bağlı olmadan dorudan padişah ile görüşebilmiştir (Buzpınar, 2006: 322-324).

Benim şikayetimle can telef olmasın, yine Ellez oğlu Ellez'dir. Affederseniz Revan seferine götürüp bir kulluğunuza istihdam edin.” demiş. Sultan IV. Murad Han “Ya böyle asinin hizmeti ne olsa gerek? Adam yokluğu değildir.” diyerek “Kelle üstüne” diye hitap etmiş. Hemen kara iri bir adam İlyas Paşa'yı kapucular kethüdası elinden alıp, İstavriz Köşkü önünde deniz kıyısında bir büyük mavi taş varmış. O taş üstüne fakir İlyas Paşa'yı çökertip ateş saçan kılıcı öyle vurmuş ki başı taşa dokunmuş. Sonra Sultan IV. Murad Han, Evliya Çelebi'nin babasına bir kese “Sikke-i Hasene” altın verip, İlyas Paşa'nın bütün malını mülkünü zapt etmişler. Ama kız kardeşinin bir şeyine el vurmamışlar. Sonra Evliya Çelebi'yi babası o sene Bursa'ya getirmiş. Yine aynı yıl içinde kız kardeşi Bergama'da vefat edince bütün malına Evliya Çelebi'nin babası el koymuş. Evliya Çelebi, aradan 34 sene geçmesine rağmen Bergama Şehri'ne geldiğinde kız kardeşinin kabrini ziyaret etmiş. Lahdinin bazı yerlerini ve mezar taşının tarihlerini tamir edip, Bergama Şehri'ni gezip, dolaşmaya devam etmiş (IX. Cilt-I. Kitap:89-90).

İlkokul 4. sınıf programında yer alan, “*Sözlü, yazılı, görsel kaynaklar ve nesnelere yararlanarak aile tarihi çalışması yapar*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, ders işlenmesinin herhangi bir aşamasında öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Örnek olaylar ders sürecinde sunulurken önceden hazırlanmış olan çeşitli belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenebilir. Bu kazanım ile ilgili öğrencilerin çevresinde ulaşabildiği yazılı, sözlü ve görsel kaynaklar hazırlayarak, konunun daha iyi anlaşılması sağlanır. Öğrenciler çeşitli materyaller kullanarak aile tarihi hakkında çalışmalar yapar. Ders sürecinde kanıt kullanma, zaman algılama ve kronolojiyi algılayarak sıralama yapabilme becerileri kazanılmış olur. Ayrıca bu kazanım ile ilgili seyahatnamede “*Padişahın (Sultan IV. Mehmed Han) Melek Ahmet Paşayı Taziyesi (Köprülü Mehmet Paşa ile Melek Ahmet Paşa Çekişmesi) Melek Ahmet Paşa'nın Bosna Görevi*”⁹ farklı 1 örnek olayda vardır.

4.1.3. “SB.4.2.2. Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanımda öğrencinin yakın çevresindeki milli kültür varlıklarını tanıması beklenir. Böylece, öğrencinin yakın çevresinde bulunan çeşme, müze, cami, medrese, türbe, köprü, han, bedesten, hamam, kervansaray, ören yeri, kültür evi gibi tarihî mekânlara gezisi yapabilmesi amaçlanır. Ayrıca, öğrencinin yaşlılarla sözlü tarih veya yerel tarih araştırmaları yapması beklenir. Yaptığı araştırmaları kayıt altına alması okul veya sınıf ortamında paylaşması istenir. Bu kazanım ile ilgili çalışmalarda aileye önem verme, kültürel mirasa duyarlı olma ve vatanseverlik gibi değerler esas alınmalıdır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu kazanıma yönelik

⁹ (V. Cilt-I. Kitap:355-356).

belirlenen 6 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 1 örnek olay dipnot olarak gösterilmiştir.

4.1.3.1. Benzersiz şehir, Konstantin'ye Kalesi, Tanrı'nın Nazargahı Yani İkbâl Yurdu İstanbul Menziline Evliya Çelebi Babasını Rüyasında Görür ve Mezarını Ziyaret Eder: Evliya Çelebi Erzurum dönüşü İstanbul'daki hanesine bütün hayvanları ve hizmetçileriyle birlikte ulaşmış. Öncelikle şefkatli annesinin mübarek ellerini ve kız kardeşlerinin nurlu gözlerini öpmüş. Sonra yine atına binip, ahde vefa için öncelikle Eyyubi Ensari hazretlerini ziyaret edip, orada bir kurban adağını Allah rızası için keserek ihtiyaç sahiplerine dağıtmış. Mübarek ruhları için bir hatmi şerife başlamış ve tekrar hanesine dönmüş. O gece rahat uykusuna yatıp, uyurken merhum babasını rüyasında görmüş. Babası “*Seyahat, ticaret ve ziyaretin mübarek olup Resulullah'ın şefaati de nasip ola. Safa geldin, hoş geldin, Tanrı'ya hamd olsun hoş gelmedin. Er Sultan¹⁰ yolunda er köçeği olmuşsun. Bizi hayır duadan unutma*” diye sure ve dualar okuturken uykudan uyanmış. Sabahleyin akrabası ile Unkapanı'ndan bir kayığa binip, Tersane ardında ki aile mezaristanlığına varmış. Öncelikle aziz babasını ziyaret etmiş. Rüyasında babasının okuttuğu sure ve duaları tekrar okuyarak, bir hatmi şerife başlamış. Fatih Sultan Mehmed Han zamanından beri gömülü olan atalarını ziyaret ederek ağlayıp, sızlayarak yine evine dönmüş. Merhum babasından intikal eden malını alıp, tamamen el koymuş. Helal ve tertemiz malından iki bin altın Haccı şerif yoluna adanmış. İstanbul içinde bütün ahbablar, dostlar ile buluşup can sohbetleri ederken Tanrı'nın hikmeti 8 Ağustos 1648 gününde sabah vakti bir gürültü ve bir karışıklık olmuş. Bütün asker taifesi, iç yarası olanlar, gücenen, kırgın insanlar ve diğerleri ayaklanıp, silahlanarak Atmeydanı'nda, Etmeydanı'nda ve İstanbul içinde meşhur on iki meydanda insan deryası toplanmış. Atmeydanı'na Resulullah'ın sancağı ile bu kadar Tanrı mahluku toplanıp “*Allah Allah*” seslerini göklere ulaştırmışlar. Bu karışıklık Sultan İbrahim'in tahtan indirilişine delaletmiş (II. Cilt-II. Kitap:576-577).

4.1.3.2. Bitlis Hanı Abdal Han'ın Çocukları İçin Melek Ahmet Paşadan İsteği: Yemekten sonra Bitlis Hanı Abdal Han, bir eline Hasan diğer eline Hüseyin Bey iki ciğer-köşesini alıp, Melek Ahmed Paşa'nın huzuruna gelip “*Karınca budin çekmiş çekirgenin Süleyman'e / Size layık nemiz vardır kabul eylen fakirane*” diye bir beyit okumuş. Melek Paşa “*cömert elinde olanı verendir.*” deyince bu söz iki sevimli ve nazlı körpe şehzade kuzularının kulaklarına küpe gibi yapışmış. Han demiş ki “*Ey benim efendim, bu oğullarımı sultanımın kulluğuna getirmişsem, kabul eyle!*” deyince Hasan ve Hüseyin'in ellerinde birer tutam ham amber ile paşanın elini öpüp, koyunlarından birer Kelamı izzet çıkarıp, paşaya peşkeşler çekmişler. Paşa da Hasan ve Hüseyin'i bağrına basıp, birini sağına, birini soluna almış “*Ey canım han, hanedan sahibi, karındaşım han. Bu iki civan, yiğit şehzade benim dahi manevi evlatlarım olsun. Estağfurullah ki men bunları hizmetkârlığa alamam. Hemen bunlar daima sende okusunlar, yazsınlar ve marifet tahsil etsinler. İnşallah ben bunları birer çerağ (ışık) ederim.*” deyip Hasan ve Hüseyin'i yine hana teslim eylemiş. Han ile Paşa bir odaya girmiş, konuşmuş, görüşmüş ve sohbet etmişler (IV. Cilt-I. Kitap:177).

4.1.3.3. Melek Ahmet Paşa'nın Fıtratı: Evliya Çelebi, Mankalya'dan (Romanya) üçüncü günde Kaya Sultan'a ulaşip, Melek Ahmet Paşa'nın mektuplarını verip, Paşa'nın sıhhat haberini bildirmiş “*Paşa gayet perişan halde ve kolu kanadı kırık olduğundan kendi kalemiyle yazmaya dermanı olmayıp, İtimat etsinler.*” diye Evliya Çelebi'yi Kaya Sultan'a göndermişler. Melek Paşa Kaya Sultana Eflak ve Boğdan hazinesiyle yetmiş kese göndermiş. “*İNşallah sekiz günden hazineniz dahi ulaşır.*” deyince Kaya Sultan'ın hoşuna gitmiş. Ama musahibeler “*Elbette Paşa öldü.*” demişler. Meğer halk arasında “*Paşa öldü.*” diye dedikodusu duyulmuş. Kaya Sultanı Kara Murtaza Paşa'ya nikâh yapmak üzere iken Evliya Çelebi Hızır gibi yetişip, gelmiş. Hemen Kaya sultana yemin etmiş “*Bre efendim, Paşa hayattadır. Sultanımdan bir cerrah ve bir hekim ister, işte mektuplara bakıp inanın*” diye feryat

¹⁰ Er Sultan: Fatih Sultan Mehmed Han zamanı güreşçilerindendir. Aynı zamanda güreşçiler tekkesinin şeyhliğini yapmıştır. Fatih Sultan Mehmed Han'ın huzurunda Azerbaycan hâkimi Uzun Hasan'ın güzide pehlivanlarına galip gelmiştir (<https://www.tyb.org.tr/huseyin-ozturkten-cr-sultan-ve-ankara-9218h.htm-ET: 29/05/2022>).

etmiş. Ancak asla zerre kadar güvenip inanmamışlar. Hemen Evliya Çelebi yine atına binip, kapu kethüdasıyla Köprülü Mehmed Paşa huzuruna varıp, el öpünce “*Evliya, paşanızdan mı gelirsin? Paşa kaç gün oldu merhum olalı?*” demiş. Evliya Çelebi “*Allah ırağ eylesin. Paşadan üç gün oldu ayrılalı. İşte sultanıma ve darussaade ağasına mektupları*” deyip mektubunu eline vermiş. Köprülü Mehmed Paşa okuyunca “*Elhamdülillah sıhhatteymiş, hay gidi avratlar, hemen Kaya’yı bir kocaya daha vermek için fakir Melek öldü diye nice türlü dedikodu etmişler.*” diye mektupları padişaha Evliya Çelebi ile birlikte göndermiş. Yalı Köşkünde Evliya Çelebi, padişah huzuruna varıp, yer öpüp, paşanın sıhhat haberini bildirmiş. Padişah paşanın hayatta olduğundan memnun olup Evliya Çelebi’ye yüz on altın bağışlamış. Kızlar ağasının mektuplarını da verip, dışarı çıkmış. Yine Topçular Sarayı’nda Kaya Sultana gelmiş ve zenburi perde ardında Evliya Çelebi ile saadetli padişahın neler konuştuklarını sormuş. Paşanın bedenini zayıflığını ve perişan halini sorarken Allah’ın hikmeti Karadeniz’den uygun rüzgâr ile üç günde Uzun Ömer Reis gemisi gelip mektuplar içinde Melek Paşa kendi hattıyla “*Elhamdülillah sıhhatteyiz.*” diye ancak yazabilmiş. Melek Paşa yine cerrah ve hekim istemiş ve Kaya Sultan da bir gemi zahire ve çeşitli mallar göndermiş. O gün cerrah Cipilyanoğlu kefereye bir kese gurusu harcırah ile diğer gereksinimlerini vererek, Melek Paşaya gitmesini istemiş. Evliya Çelebi, yine Köprülü Mehmed Paşa’ya varmış ve her ileri gelenden mektuplar almış. Köprülü vezir buyurmuş ki “*Evliya, paşana söyle, yalıların korunmasına pek dikkatli ola. Yohsa bu hastalıktan kurtuldu, ama benim derdimden değmede ki şifa bula!*” deyip yetmiş altın bağışlamış. Evliya Çelebi, mektuplar ile Kaya Sultan’a gelmiş. O da Evliya’ya yüz altın harcırah ile üç adet beygir yükü paşa için macunlar, ilaçlar, yiyecek ve içecekler ve giyecekler vermiş. Eşyaları beygirlere yüklemişler. 8 Aralık 1656 tarihinde yola çıkmış. Silistre’ye varmak için birçok menzili geçerek, Silistre Kalesi’ne vardığında paşayı Mankalya’dan (Romanya) tahtirevan ile getirmişler. Evliya Çelebi Melek Paşanın ayağına yüzünü sürüp, bütün mektupları vermiş. Hekim Cipilyanoğlu Paşa’yı tedaviye başlamış. Melek Ahmed Paşa, gündün güne iyileşerek iki ayda sağlığına kavuşunca, bütün fukaralara yirmi kese dağıtmış. Bütün ağalara bağışlarda bulunarak onları hizmetlere yollamış. Kendileri ara sıra avlanmaya çıkıp bağ ve bahçelerde zevki safalar ederken nice yüz yetim oğlanları sünnet ettirmiş. Kimini birer ağaya, kimini ustaya ve kimini hocaya verip, birer katta giysi bağışlamış. Nice yetim kızları giydirmiş, kuşatmış, çerağ (çırak) edip Müslümanlarla evlendirmiş. Silistre Çarşıbaşı içinden taa İstanbul kapısına kadar anayol üzerinde kaldırımlar yapıp, nice yollara sel yolları açıp, Silistre şehrini çamur deryasından kurtarmış. Bir saraçhane bir kahvehane ve nice haneler yapıp, anayol kaldırımlarına vakfeyleyip, Silistre şehir yöneticilerini bu evkafa mütevellî tayin etmiş. Kısacası, bu Melek Ahmed Paşa, gerçekten de melek huylu olup, bütün vakti hayır ve hasenat ile geçermiş. Savaş ve barışta bir vaktini kazaya komayıp, beş vakit namazını ilk vaktinde kılar ehlisünnet vel-cemaat bir dindar ve dini koruyucu kişiymiş. Genellikle Ömrü Davud Orucu¹¹ ile geçirirmiş. Hiçbir zaman dilinden çirkin söz çıkmazmış. Çok öfkeli olduğunda “*Hay namerd*” ve “*Hay hayasız*” dermiş. Melek Ahmed Paşa bu tür nice bin çeşit güzel hallere sahip, adaletli ve hakkına razı bir adammış (V. Cilt-I. Kitap:147-148-149).

4.1.3.4. Evliya Çelebi’nin Merhum Babası Derviş Mehmed Zıllı Efendi Dört Şehit İçin Kale Fethinden Nasıl Vazgeçtiğini Anlattığı Hikâye: Evliya Çelebi’nin babası Derviş Mehmed Zıllı Efendi “*Kanuni Sultan Süleyman Han ile 1536 tarihinde Venedik’in Korfoz adlı adasının cenginde birliktymiş. Kalenin dört tarafını döve döve yıktuktan sonra yürüyüş edip, kalenin fetih olması çok yakın iken yeniçeri kolundan dört adet adamın şehit olduğunu Kanuni Sultan Süleyman Han görünce kalenin fethinden o an vazgeçerek, Korfoz’dan fetihsiz dönmüşler. Bu dört adet insanın bir akçe etmez kale için şehit oldukları yüzünden geri dönmüşler.*” diye babası hikâye edermiş. Sözün özü, böyle iken hala Evliya Çelebi kendi zamanında gördüğü savaşlarda evvela Azak Kalesi gazasında 1641 tarihinde Deli Hüseyin Paşa serdar iken 12.000 adet Allah kulu şehit rütbesinde cennete giderken, giysilerini ve silahlarını beytülmale zapt etmişler. Sözün kısası, 1645 tarihinde Hanya Kalesi fethinde, 1660 tarihinde Yanova Kalesi fethinde, Arat fethinde, 1661 tarihinde Varat

¹¹ Davud Orucu: Hz. Davut’un yıl içerisinde bir gün oruç tuttuğu bir gün orucu yediği şeklindeki ibadete denir (Harman, 1994: 21-24).

Kalesi fethinde 1662 tarihli; Usturgon, Uyvar, Litre, Leve ve Novigrad kaleleri fethinde nice yüz bin Tanrı kulu şehit olmuş (VI. Cilt-II. Kitap:702-703).

4.1.3.5. Evliya Çelebi'nin Babası Derviş Mehmed Zilli Efendinin Osmanlıya Hizmeti (Şehzade Selim Han'ın Başından Geçenler): Evliya Çelebi bu macerayı güvenilir kaynak olan ve 117 yaşında vefat eden Merhum babası Derviş Mehmed Zilli Efendi'den aktarmış. Babası da gençliğinde Evliya Çelebi kadar seyahat eden biriymiş. Ama Osmanlı'dan dokuz padişahın sohbetleri şerefiyle şereflendiğinden başta Kanuni Sultan Süleyman Han ile Sığetvar gazasında birtikteymiş. Kıbrıs fethinde serdar Kara Mustafa Paşa ile birlikte bulunmuş. Magosa Kalesi fetih edilince, anahtarları Sultan II. Selim Han'a getirdiğinde çok bol ihsandan sonra Dergâhı Ali kuyumcubaşılığı başlanmıştır. Sultan Ahmed asrında Mekke-i Mükerreminin Altın Oluğunu babası inşa edip, surre eminliği¹² hizmetiyle Kâbe damına yağmur oluklarını koymuş. Bu anlattıklarındaki maksadı babasının güngörmüş, yaşlı birisi olduğunu belirtmekmiş. İstanbul'daki Zeyrekbaşı'nda Pirinççizade hanesi sahibi Abdi Efendi ve Azebler Hamamı yakınında Kara Kız Mehmed Efendi, Kuzu Ali Ağa bir araya gelip sohbet ederlermiş. Evliya Çelebi, bu sohbetleri çok severmiş. Bir gün yine bunlar Evliya Çelebi'nin pederiyle can sohbeti ederken bir adamın koltuklarına hizmetkârları girerek kapıda belirince Evliya Çelebi'nin pederiyle herkes karşılamaya kalkmış. Hayli hürmet edip yukarı sedire oturtmuşlar. Herkes bu güngörmüş, yaşlı adamın sohbetini dinlemeyi severmiş (X. Cilt-I. Kitap:101).

İlkokul 4. sınıf programında yer alan, “*Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir*” kazanımıyla ilgili örnek olaylar, ders sürecinde öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Bu örnek olaylar belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. ile desteklenir. Öğrenciler ulaşabildiği yazılı, sözlü ve görsel kaynakları kullanarak çalışma yapar. Öğrenciler yakın çevrelerinde bulunan millî kültür varlıklarını tanır. Öğrencilerin çeşme, müze, cami, medrese, türbe, köprü, han, hamam, kervansaray, kültür evi gibi tarihî bir mekân gezisi yapmalarına fırsat verilir. Ayrıca, öğrenciler çevrelerinde bulunan yaşlılarla sözlü veya yerel tarih araştırmaları yapar. Bu kazanım ile ilgili çalışmalarda aileye önem verme, kültürel mirasa duyarlı olma ve vatanseverlik gibi değerleri kazanmaları esas alınır. Seyahatnamede bu kazanımı destekleyen, “*Selanik'e Dondurma Nereden Gelir (1667)*”¹³ örnek olayda dipnot olarak gösterilmiştir.

4.1.4. “SB.4.2.3. Geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanımda öğrenciler akranlarıyla oynadıkları oyunların geçmişi hakkında araştırma yapması beklenir. Aile büyükleri ve çeşitli kaynaklardan yararlanarak çocuk oyunlarını araştırır. Böylece, öğrencinin çocuk oyunları ile ilgili değişim ve sürekliliği fark etmesi beklenir. Ayrıca, öğrencilerin geçmişte oynanan oyunlar ile

¹² Surre Eminliği: İstanbul'dan Mekke ve Medine'ye yardımları ve armağanları götüren Osmanlı devlet adamlarına denir (Bozınar, 2009: 567-569).

¹³ (VIII. Cilt-I. Kitap:165).

kendi akranlarıyla oynadıkları oyunları karşılaştırması amaçlanır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu kazanıma yönelik belirlenen 12 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 7 örnek olayda dipnot olarak gösterilmiştir.

4.1.4.1. İstanbul Eyüp'teki Oyuncakçılar: İstanbul'un Eyüp semtinde arabalar üzerinde bulunan dükkânların kamış boru, tırıl, fırlak, küçük def, dümbelek, kemeçe, sıçan, kuşlar kısaca bunlarda olan şeytanlık ve maskaralıklar çocukları avutacak mızmar (üfleli çalgı-zurna) ve oyuncaklar bir diyara mahsus değilmiş ki bin çeşit oyuncak varmış. Her biri ibret verici olan bu oyuncakları Hind ve Yemen'e dahi götürürlermiş. Oyuncakçı ustaları her yıl çeşitli hile ve şeytanlıklar içeren bin türlü hüner ile oyuncaklar yaparmış. Oyuncakçı esnafının alayında aksakallı, gözü sürmeli çelebiler ve tıraşlı otuzlu yaşlarında kalfa ve çıraklar çalışmış. Oyuncakçı dükkânının önünden geçen çocuklar *"Aa dadı ben bu oyuncakçı isterim yahut istemem."* diye kimi ağlayarak kimi gülererek geçermiş. Bu oyuncakçı esnafı garip seyirli taklitçi esnaflarmış ki türlü türlü oyuncaklar yaparlarmış. Aynı zamanda, padişahlar oyuncakçılar için *"Taklitçinin imanı sağlamdır."* diye fetvalar vermiş (I. Cilt-II. Kitap:632).

4.1.4.2. Taklitçik (Hayali) Oyuncuları Bildirir: Sultan Yıldırım Bayezid Han asrında padişahın musahibi (sohbet ehli kimse, arkadaş, dost) *"Kör Hasan"* adlı bir kişi varmış. Bu Kör Hasan'ın oğlu, Kör Hasanzade Mehmed Çelebi'yi Sultan I. Ahmed Han dedeleri gibi meclisinde şereflendirmiş ve padişah fermanı ile nedim, hikâyeci, taklitçi ser-çeşme olan gölge oyuncularından yaparak değer vermiş. Sultan Yıldırım Bayezid Han ile Taklitçi Kör Hasan arasında şöyle bir hikâye geçmiştir. Bir kere Yıldırım Han bütün bilginlere öfkelenip, hepsini bir dama doldurup, ateşe yakmak istemiş. Üç gün üç gece nice bin adam vazgeçmesi için rica etmiş. Ricaları kabul olmayıp, dağlar gibi odun yığmaya devam edilmiş. Sonunda anılan Kör Hasan giysi değiştirip, bir papaz kıyafeti giyerek Sultan Yıldırım Bayezid Han'ın huzuruna çıkmış. Yıldırım Beyazid Han Kör Hasan'ı bu şekilde görünce gülmekten halsiz kalıp *"Nedir bu kıyafet kâfir?"* demiş. Kör Hasan da *"Zahir padişahım Kafiristan'a gitsem gerek, bu kıyafetle gitmeği makul görüp, kıyafet değiştirdim."* demiş. Padişah'ta *"Nereye gidersin"* demiş. Hayali Kör Hasan ise *"Padişahım, İstanbul tekfuruna giderim."* demiş. Hayret içinde kalan Padişah ise *"Ya ne işlersin melun?"* deyince Hayali Kör Hasan *"Padişahım, işittim ki sekiz yüz bilgin, eser yazar ve dört mezhep Şeyhülislamlarını, Bursa mollasını ve yetmiş fetvaya kadir bilginlerin hepsini ateşe yakarmışsın, 'el-cevab Allahu alem olur olmaz' demeğe gücü yeterbir bilgin kalmadıktan sonra elbette İsa milleti papazlarının yanlış şeriatlarına muhtaç olmamız kesindir. Elbette kırk elli papaz istemeye bir kulunuzu gönderirsiniz, bari Hakiri bu kıyafetle nirsuz tekfura gönderin. Bursa şehrini keşişler ile doldurup, Keşiş Dağ'mızda yine evvelki gibi karar etsinler."* demiş. Kör Hasan'ın bu şekildeki cevabından Sultan Yıldırım Bayezid Han etkilenip *"Ey Hasan, büyük atalarımın ruhu için hepsini bu günkü gün semender¹⁴ ateşine yakardım, ama senin hatırın için hepsini affettim."* demiş. Hayali Kör Hasan parmak götürüp, Yıldırım Bayezid Han huzurunda iman yenileyip *"Padişahım varayım bütün kadıları da Müslüman edeyim. Bir daha zulüm etmeyip, vazgeçeler, zulüm ederlerse kellelerin taş dibekte ezeriz."* diye Yıldırım Bayezid Han'dan bilginlerin affi için yarlıg (hükümdar buyruktusu) almış. Doğru mahpushaneye gidip, kapısını açtırarak *"Müjde ey ulema, padişahım bencileyin asi, aciz, yerilmiş taklitçi kulunun ricasıyla sizleri affeyledi."* diye haber vermiş. Bütün bilginler hapisane içinde kırk kere şükür secdesi edip *"Ey nedim Kör Hasan, Cenabı Hak seni iki dünyada mutlu ve sevinçli eyleye, zira sen dünyada hüznü kalpleri neşeli, viran gönülleri ahah etmedesin. Allah dünyanın sonuna kadar senin soyunu devam ettirsin. Bütün soyun gelecek padişahlara has nedim olalar ve nimetleri daim olup sevinçli ve güler olalar."* diye hepsi hayır dua edip mahpushaneden çıkıp, Yıldırım Bayezid Han huzuruna yer öpüp gitmişler. Onun için bu taklitçiler ser-

¹⁴ Semender: Semendergillerden, uzun gövdeli, dört bacaklı, kuyruklu, kertenkeleye benzeyen ve birçok türü bulunan hayvan olup, bu hayvanın ateşte yanmadığı, hatta ateşi söndürdüğüne inanılan efsanevi bir canlıdır (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 30/04/2022>).

çeşmesi Kör Hasanzade hala bütün bilginler ve Salihler arasında makbul ve saygın biriymiş. Haftada iki gece padişah huzurunda taklitçilik edermiş (I. Cilt-II. Kitap:651-652-653-654).

4.1.4.3. Kalecik'te İp Cambazları Ustalarının Seyredilmesi: Ankara Kalecik'teki İstanos Deresi'nde kırk yılda bir ip cambazları toplanıp birbirlerini yola çekip, imtihan etmek için tezgâh kurup, ip cambazlığı ederlermiş. Evliya Çelebi ve arkadaşları da işsiz güçsüz adamlar bu dere içinde seyirlerine varmışlar. Görmüşler ki, mavi bulutlara dayanan yalçın kayalı dar boğazdaki kayaların en yüksek tepesinde, bir kayadan bir kayaya sağlam Frenk iplerini bağlamışlar. Kayalar ipleri kesmesin diye iplerin iki başına da postlar bağlamışlar. Usta cambazlar marifetlerini gösterirken bir hasmı ipi kesmesin diye güvendikleri adamlarını silahlarıyla iplerin başına koymuşlar. Kayaların altlarında ve üstlerinde binlerce adam toplanmış. Her taraf insanlarla dolup taşmış. Aşağı şehir içinde akan nehir kenarında insanlar rahat izlesin diye bir hafta öncesinden sofalar, sedirler ve sekiler yapmışlar. Ayrıca, açık alanlara çadırlar kurmuşlar. Öyle ki bin Tanrı kulu seyre durmuş. İki tarafında Ankara paşasının mehterhanesi kütür kütür dövülüp dua ve övgüden sonra ilk önce ustalar birbirlerini cambazlık oyunu için meydana çağırılmışlar (II. Cilt-II. Kitap:533-534).

4.1.4.4. Van Pasiñağa Köyü Çocuklarının Kavak Ağacı ile Garip Seyirlik Oyunu: Evliya Çelebi, Van Pasiñağa köyü çocuklarının cüretine (cesaret) hayran olduğunu belirtmiş. Bu diyarın bütün ağaçlarına su yürümeye başlayınca bu şehir çocukları bir yere toplanarak her kavak ağacına küçük büyük yetmiş, seksen ve yüz kadar çocuk turmanıp, çıkarmış. En tepesine vardıklarında kavak ağacı dayanamayıp, ağır yükten hemen yay gibi eğilip, baş aşağı olmuştur. Bütün ciğer-köşeleri (çocuklar) kavak ağacının dallarına yarasa kuşu gibi sarılıp, kavak ağacının göklere çıkmış ucu oğlanların ağırlığından taa yere düşüp, yatarmış. Bu kere ufak olanlar birer birer dallardan kendilerini yere atarmış. Böylece, kavak ağacının yükü hafifler, ağaç üzerinde ancak 40-50 oğlan kalırmış. Ama yürekli olanları taa ağacın doruğunda kalırmış. Sonra ağaç deprenip kalkmak ister, ama daha üzerinde oğlanlar çok olduğu için kalkamazmış. Hemen ağaçtan aşağı on adet oğlan kendini atınca, zavallı kavak, ağır yükten kurtulup bu defa kırk-elli adet uşak ile kavak gürleyip yerden kalkıp, taa öbür tarafta yere eğilip, bir dereceye kadar kavak kah sağa kah sola yatıp, kalkıp, sallana sallana dururmuş. Ama bu yerde ağaç iki tarafa oğlanlar üzerinde iken sallandıkça ufaklıklar hazin sesleriyle tekerleme söylemiş. Çocuklar ağaç sağ tarafa salınırken hepsi birden "*Halli sun, halli sun*" diye feryat edip, şaka ederlermiş. Eğer ağaç sol tarafa eğilirse "*Verre run, verre run*" diye bağırırlarmış. Bu durum taa ki kavak ağacı yine doğrulup, durana kadar devam ederlermiş. Tekrar ağaca birlikte çıkıp, ağacı aşağı eğdirip aşağı yere inenler yine ağaca örümcek gibi turmanıp, yine ağaç ağır yükten zemine eğilip, yatarmış. Bu kez demin ağaç üzerinde kalıp, salınanların tamamı aşağı inenler bu kere ağaç üzere kalıp, o kadar "*Halli sun, halli sun*" çağırırlarmış ki sesleri göklere çıkarmış. Eğer bir hoş salınmasalar aşağıdakiler ağaçtakilere "*Hey batabni batabni, hey kütni dümbeleyi*" deyip el vurup, birbirine bu şekilde şakalar ederlermiş. Ama gariplik bundaymış ki bir diyarın kavak ağaçlarının iki tarafına böyle eğilme ihtimali yokmuş. Her gün bütün çocuklar ikindiden sonra hocalarından serbest kalınca böyle ağaçlar üzere oynarlar, garip seyirlikmiş. Ama gayet yetişkin, yürekli ve akıllı çocukları varmış. Bir uzak, kapalı ve taşlık yer olduğundan babaları bu serhadde oğullarına serbestlik verirlermiş (IV. Cilt-I. Kitap:382-383).

4.1.4.5. Bosna'da İbret Verici Mostar Köprüsü ve Çocukların Eğlencesi: Bosna'da seyre değer Mostar Köprüsü¹⁵ 1567 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman Han'ın emriyle Abdülmennan oğlu Koca Mimar Sinan Ağa tarafından inşa edilmiş. Köprü, sanki gökkuşağı gibi Samanyolu olup bir kayadan bir kayaya bir kemer

¹⁵ Mostar Köprüsü: Günümüz Bosna-Hersek Devleti'nin Mostar şehrindeki Neretva Nehri üzerinde yapılmış bir köprüdür. Köprü Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayreddin tarafından 1566 yılında yapılmıştır. Adı geçen köprü 427 yıl kullanılmış ancak 9 Kasım 1993 tarihinde Bosna-Hırvat Savaşında Hırvat ordusu tarafından yıkılmıştır. Çevresindeki şehir de adını bu Mostar Köprüsü'nden almıştır. Köprü aslına uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti tarafından 2004 yılında yapılarak tekrar hizmete açılmış. Köprü, 2005 yılında UNESCO tarafından "*Dünya Kültür Mirası*" olarak kabul edilmiştir (Aruçi, 2020: 296-298).

üzerine yapılmış. Bosna Ademoğulları (çocukları) büyük cesaret sahipleriymiş. Bu yüksek boylu Mostar köprüsünün iki tarafında göklere doğru baş çeken yüksekçe köşkler yapılmış. Bazı vezirler, beyler, ileri gelenler ve hekimler bu köprünün seyrine gelip, anılan iki köşkte otururlarmış. Burada şehrin nice cesaretli çocukları köprü kenarında hazır durup, Evliya Çelebi, arkadaşları ve vezirleri huzurunda her bir çocuk “*Ya Allah*” deyip köprüden aşağı kendilerini nehre bırakıp, kuş gibi uçarlarmış. Her bir çocuk birer sanat ile taklalar atarak kimi baş aşağı, kimisi bağdaş kurar ve kimisi de ikişer üçer olup birbirlerini kucaklayıp, aşağı suya atılırlarmış. Allah saklayıp, derhal dışarı kenara çıkıp, kayalardan yukarı tırmanarak köprübaşına gelip vezir ve ileri gelenlerden bahşiş alırlarmış. Ama başka insanlar aşağı atlamak değil, aşağı bakmaya cesaret edemeyip, ödü patlarmış. Bosnalı çocukların bir cesareti de bu şehrin sanat ehli çırakları ustalarının dükkânlarına yemek getirirken iki elinde yemek, başı üzerinde ekmek ve başka şeyler varken cesaret sahibi oğlanlar bu kadar ağır yüklerle köprü ortasından gitmeyip, köprünün iki tarafında olan ensiz korkuluğu üzerinde çok hızlı bir şekilde seğirterek geçip giderlermiş. Akıllı olan adam bu köprünün kenarına varmaya korkarmış. Ama ergin olmamış çocuklar köprünün korkulukları üzerinde seğirterek geçer, orada bulunanlardan bahşiş alırlarmış ki garip ve acayip seyirlikmiş. Zira bu köprünün boyu aşağı suya kadar 87 kulaçmış ve Neretva Nehri'nin derinliği de 87 arşınmış. Neretva Nehri içinde hamam kubbesi gibi taşlar varmış ve gayet deli divane, taşkın ve coşkun akıp nice yerinde girdaplar olup yıldırım gibi şakiyip ve gök gürültüsü gibi gürleyip böyle bir deli suya kendini atmak insan için büyük cesaretmış. Önce alçak kayalardan nehre atlayıp, daha sonra yükseğinden atlaya atlaya alışıp köprüden aşağı atılırlarmış (VI. Cilt-II. Kitap: 628-629).

İlkokul 4. sınıf programında yer alan, “*Geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır*” kazanımıyla ilgili belirlenen örnek olaylar, sosyal bilgiler dersi sürecinde öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Örnek olaylar sunulurken öğretmenin veya öğrencilerin önceden hazırladığı belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Bu kazanım ile öğrenciler akranlarıyla oynadıkları oyunların geçmişi hakkında araştırma yapar. Aile büyükleri ve çeşitli kaynaklardan yararlanarak araştırdığı çocuk oyunları sunar. Böylece, öğrenciler çocuk oyunları ile ilgili değişim ve sürekliliği fark eder. Ayrıca, öğrenciler geçmişte oynanan oyunlar ile kendi oynadıkları oyunların karşılaştırmasını yapar. Seyahatnamede “*Tebriz Diyarında Kerbela Bayramı Kutlamaları, (Tebriz Diyarında Kerbela Şehitlerini Anma) Çevgan Meydanı Mesiresi*”, “*Sultan İbrahim Han ile Seydi Ahmed Paşanın Cirid Oyununda Çıkan Olay*”, “*Evliya Çelebi Akşehir'i Ziyaret Ederken Din ve Dünya Uleması Nasrettin Hoca ile Timur'u Karşılaştırır*”, “*Evliya Çelebi Nasrettin Hoca'nın Kabrini Ziyaret Eder*”, “*Çingene Eğlenceleri ve Oyunları*” ve “*Nemçe Diyarı Bec Şehrinde Osmanlı Paşasına 'Kara Mehmet Paşa' Yapılan Sirk Gösterileri*”¹⁶ gibi kazanımı destekleyen örnek olaylarda bulunmaktadır.

¹⁶ (II. Cilt-I. Kitap:292; II. Cilt-II. Kitap:432; III. Cilt-I. Kitap:18; III. Cilt-I. Kitap:19; III. Cilt-I. Kitap:636; VII. Cilt-I. Kitap:272-273-274; VI. Cilt-II. Kitap:629).

4.1.5. “SB.4.7.1. Dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıtır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile öğrencinin dünya üzerinde, çeşitli ülkeler olduğunu fark etmesi beklenir. Öğrencinin araştırdığı ülkenin ön plana çıkan önemli özelliklerini yazılı ve görsel materyallerle ortaya koyması beklenir. Öğrencilerin araştırma yapma ve empatik davranma gibi becerileri kazanması sağlanır. Ayrıca, öğrencinin çeşitli ülkeler ile ilgili hazırlamış olduğu yazılı veya görsel çalışmaları sınıf ortamında tanıtması amaçlanır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 9 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 4 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.1.5.1. Karadağ Ahalisinin Giyim ve Özellikleri: Arnavut diyarında Fatih Sultan Mehmed Han İskenderiye Kalesi’ni fetih ettiğinde Arnavut Eşkiası ve keferesi ile Venedik feceresinden İskenderiye’nin güvende olması için 1478 tarihinde bu kaleyi bizzat Sultan Fatih yaptırmış. Karadağ adlı bir amansız taşlıklar için de dört köşe bir taş yapı, burçları, kuleleri ve bedenleri sağlam, bir kapılı ve kesme kaya hendekli yeni bir kaleymiş. İçinde dizdarı, yedi yüz adet yarar ve bahadır yalınayak başıkabak, kotur, şahbaz, cesur ve şehnaz yiğitleri varmış. Gece gündüz Kotur kâfirleriyle savaşmış cenk etmede mücahid gazilermiş. Ama giysileri gayet gülünç giysilermiş. Kıyı bölgesi olduğu için suyu ve havasının güzelliğinden halkının boyları yüksek çınarlar gibi uzun boylu, fedayi yiğitlermiş. Başları Adana kabağı kadar büyükmüş. Tohuma gelmiş dolma kabağı kadar kalın pazuları varmış. Göğüsleri hüsrevani küp gibi güm güm ses verir geniş ve iri göğüsleri varmış. Yani bu derece iri cüsseli olan gaziler o kadar da sağlıklı, zinde, çabuk ve hızlıymış. Bütün silahlarıyla kayadan kayaya Bağdad ceylanı gibi sıçarlarmış. Zira “*Elbisenin iyisi eteği kısa yerden sürünmeyi olanıdır.*” sözü üzerine esvapları o derecede hafıfmış. O iri cüsselerin üzerinde sanki esvap yokmuş. Ayaklarında sıkma çarık varmış. Genellikle gömlek nedir bilmezler, gövdelerinde birer maskara daracık ve kısacık kebe¹⁷ giyerler, göğüsleri ve omuz başları tamamen açılmış. Lahana kafaları ne kadar büyük ise o kadar küçücük takkeleri varmış. Ancak bir fincan kadar takkeyi iplik ile iki yanından bağlayıp, boğazına ipliği geçirip, takkeyi başına giyer, ama Allah bilir öyle büyük kelle üzerinde o takke sanki emanet dururmuş. Giyilecek hali yok siyah takkeymiş. İşte bu türden bir alay sipahi gazilermiş. Her an Çete ve poturu kovup, cenk ederlermiş. Kotur kâfirinin, Karadağ Arnavut kâfirleri gözlerini korkutup, ödlerini patlatmış. İskenderiye Sancağı toprağında subaşılıkmış, başka hakimleri yokmuş (VI. Cilt-I. Kitap:128-129).

4.1.5.2. Holandiye Şehrinin Özellikleri (Alman Denizi Kenarında Felemenk Frengi Vilayeti, Büyük Kariş Şehri): Hollandiye şehri Macar hükmünde büyük bir şehirmiş. Holandiye vilayetinde toplam 700 pare kale varmış. Holandiye şehri insan deryası olduğundan şehri incitmeyip, çevresinde olan köyleri Evliya Çelebi Osmanlı ordusu ile birlikte bir gün bir gecede bu diyara at ayağı değmemişken bütün kâfirler evli evlerinde dururken yağmalamışlar. Yağmaya katılan tüm askerlere bol ganimet düşmüş. Genellikle halkı Çek, yer yer Leh ve tüm reayası Tot kavmiymiş. Bu kavim gah Çek’e ve gah İsveç’e tabi olurlarmış. Kısacası, eğer Çek kralı gelirse Çek’e, eğer İsveç kralı gelirse İsveç’e tabi olurlarmış. Bu Holandiye vilayetinden geri selamete giderken, rehberler Evliya Çelebi ve yanındakileri bir başka yoldan selamete ve daha ganimetli vilayete uğramayı üstlenmişler. Esirlerinin kılavuzluğunda, Holandiye vilayetinden kibleye doğru yüzlerini dönüp, üç gün gidip, yine köyler yakmadan ve haneler yıkmadan nice bin köylerden esirler almışlar. Gittikleri yerlerden birisi olan Felemenk Frengi vilayeti, büyük Kariş şehri Alman Denizi kenarında bir düz geniş

¹⁷ Kebe: Özellikle Bursa’da yapılan kilim ya da kapı perdesi olarak kullanılan işlemeli keçeeye denir (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 20/05/2022>).

ovada yeryüzünü süsleyen bağ ve bahçeli şehirmiş. Bu şehrin bütün manastırları altın ile yaldızlı haçlarının parıltısından gözleri kamaştırırmış. Bu büyük belde Fiyameng kralı hükümündeymiş ve başka bir krallıkmış. Alman Denizi'nde üç bin parça Galyona, Barçaya ve Karaka gemilerine sahipmiş. Hindistan'a, Yenidünya'ya (Amerika Kıtası), Çin'e işleyen gemileri varmış. Bunlar da Hıristiyan milletinden olduğu için, kitapları İncil'miş. Nemse Kızılyumurtaanın oruçları şeklindeki perhizlerinde yağlı yemez balık yumurtası yerlermiş. Bu Felemenk ve İsveç kavmi Nemse'ye rağmen tavuk yumurtası ve koyun ciğeri yerlermiş (VI. Cilt-II. Kitap:484-485).

4.1.5.3. Kefe Eyaleti Sudak Kalesi Diyarındaki Hikâye (Kaledeki Değerli Eşyaların Kaçırılışı): Emeviler'in korkusundan Ceneviz kral oğlu Girit Adası'ndaki Suda Kalesi'ni bırakarak gelip, bu kaleyi yapıp, ismini Suda koymuş. Ama Tatar kavmi Sudak kirman derlermiş. Hala kalesi Karadeniz kenarında göklere doğru Samanyolu gibi baş uzatmış yüksek bir tepe üzerinde bir pılav tepesi gibi yaratılmış mavi kaya üzerinde dört köşe sağlam ve dayanıklı bir kaleymiş. Şanlı halkı ve hal sahibi kimseler varmış. Kahkaha kalesi gibiymiş ama içinde ev ve başka yapı yokmuş. Ancak bir karakolda birkaç adam nöbet ile beklermiş. Zira azgın Kazak keferesinden korkarlarmış. Daha önce bu iç kalede fener yanarmış. Zira Karadeniz içinde 150 mil uzak mesafeden, denizden görünüp, fenerinden bilirlirmiş ki "*Suda Kalesi*" diye gece yarısında limanına gemiler girermiş. Bu kale içinde insan olmamasının aslı gökyüzünde bulutlar içinde yüksek bir kale olduğundan insanlar inip çıkmada çok zorluk çektiklerinden kaçıp, bu kalede tek bir fert bile kalmazmış. Ancak nöbet ile bekler birkaç gözcüleri ve kuzey tarafa açılır bir demir kapıları varmış. Bu iç kalede on adet kâfirin kâgir yapı evlerinin kapıları kapalıymış. Ama sahiplerinin esvapları ve eşyaları varmış. Kız Kulesinde ağzına kadar dolu darısı ve bir haber topu varmış. Gece gündüz ağız sıkı duruyormuş. Şahane ve uzun kale döver bir topmuş. Gariplik bunda ki "*Bu topu bulutlar içinde olan yüksek dağın zirvesine nasıl çıkarabildiler.*" garip seyirlikmiş. Bu iç kaleye Sudaklılar "*Kız Kalesi*" derlermiş. Ondan aşağıya, orta kale ve iç kale derlermiş. Bu da bir kat dolma kâgir duvarlı kaleymiş ki tam bin adım büyüklüğünde duvarmış. Kuzeye bakar bir kapısı, iki kat dolambaçlı demir kapıları ve altı kulesi varmış. Bu bir kat kale içinde on kadar kiremit örtülü nefer evleri varmış. Ama burada da kimse kalmazmış. Bu da çok yüksek kaleymiş. İnip çıkmak çok zor olduğundan hisar içinde bir adam bile olmazmış. Ancak burada da bekleçiler varmış. Bu iki kat kalenin deniz tarafında asla kale duvarı yokmuş. Zira o tarafı denize kadar tam üçyüz arşın yükseklikte yalçın kayalarmış ki sanki Bisütun Dağıymış. Kayalar altına bazı ufak gemiler direkleriyle girerek yatarmış. Bu derece Şahin, Zağanos ve Miski Kartal Kuşu yuvalı kayalarmış.

Hikâye: Kâfirler bu Suda Kalesini Gedik Ahmed Paşa'ya¹⁸ vere ile vereceği gece bu kale kayasını bir gecede üç bin ayak merdiven kesip, bütün değerli eşyalarını gemilere koyup, Girit altında asıl vatanları olan Suda Kalesi'ne varıp, yine Suda'yı imar etmişler. Onun için bu kaleye "*Suda*" derlermiş. Hala kâfirlerin bir gecede kestiği kayadan merdivenler dururmuş (VII. Cilt-II. Kitap:553-554).

4.1.5.4. Rumeli'de Bulunan Arnavut Kavmi ve Diğer Kavimlerin Nasıl Oluştugu? (Arnavut Kavminin Aşlını Bildirir): Rumeli on kavimden oluşuyormuş. Mekke-i Mükerreme sakinlerinden Kureyş kabilesi Araplarımış. Tanrı'nın hikmeti bunların Cebeli Elheme adlı bir Urban (Çöl Arabı) şeyhi varmış. Bu kişi oymak sahibi bir Arap kavminin en yaşlısıymış. Hata ile bir Arap beyinin gözünü bu Cebeli Elheme çıkarmış. Gözü çıkan bey de Hz. Ömer huzuruna gelip "*Onda kitapta onlara: Cana can, göze göz (kıyas) yazdık.*" kesin emri üzere Cebeli Elheme'nin şer ile gözünü çıkarmayı isteyince, Hz. Ömer Kitabullah emrinde, Cebeli Elheme'nin gözünü çıkarmaya hükmetmiş. Hemen o gece Cebeli Elheme gözü çıkmasının korkusundan üç bin kişilik kabilesini alıp doğru Antakya'da Hırkil Kral'a gelip sığınınca, o da Cebeli Elheme'ye Cebeliye dağlarını vermiş. Sonra Hz. Ömer, Cebeli Elheme'nin Hırkil Kral yanına kaçıp, dinden döndüğünü duyunca, Ömer ibn Abdülaziz'i, Halid ibn Velid'i ve Esved ibn Mikdad'ı kırk bin İslam ordusuna serdar edip savaştıklarında Cebeli Elheme Cebeliye'de yaptığı kalede karar edemeyip, kararı firara dönüp, bütün tabileriyle

¹⁸ Gedik Ahmed Paşa: Fatih Sultan Mehmed Han'ın saltanatı döneminde 1474-1476 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır (Kiel, 1996: 543-544).

Akdeniz adalarına kaçmışlar. Abaza, Lazka ve Mikral adlı üç nefer evlatları uygun günle Makedonya yani İstanbul'da Galata'da sakin Ceneviz kralına gelmişler. O da bunlara Karadeniz sahilinde yurtlar vermiş. Abaza dağlarında kalıp, başka bir dil uydurup, Abaza kavmi oluşmuş. Lazka, Trabzon semtinde yerleşip, başka Çico dilini uydurup, Laz kavmi oluşmuş. Mikral adlı oğlu Gönye Kalesi dibinde akan Çoruh Nehri kenarlarından taa Batum Sancağı topraklarında yerleşip, Mikral kavmi oluşmuş. Ama bu adı geçen Cebeli Elheme, Hz. Ömer korkusundan bir yerde duramayıp, sonunda gemileriyle İspanya kralına varıp, sığındıklarında “*Biz Kureyş kavmindeniz.*” deyince bunlara boş topraklar olan adı geçen Delvinye Dağları verilip orada çoğalarak o ulu sarp dağları imar edip, başka dil uydurup, bunlara “*Arnabud*” demişler. Lakin bunlar Kureyş kavminden oldukları için hala sakin olduğu dağlara Kureyş Dağları derler, amansız bir kavimmiş. Bunlar daima Venedik'e günde birer altına hizmet ederlermiş. Girit Kandiye kalesi savaşında İslam askeri ile cenk eden tüm bunlar olmuş. Yine böyle iken Müslümanlar derlermiş. Yarar, güçlü, cesur ve bahadır yiğitlermiş. İşte inatçı Arnavut kavminin asılları ve türemeleri böyle olmuş. Cebeli Elheme, Elbasan şehrinde İslam imanı üzerine ölmüş. Bu kara kavmin durumları ayrıntılı olarak “*Tevarih-i Tuhfe*” adlı kitapta yazılmış. Bu Kureyş taifesi gerçekten Arap çehreliymiş. Tüm silahlarından başka okları ve yayları varmış. Beri taraftan, Galata Kalesi'nden yarar yoldaşlar alıp, yedi saat kuzeye taşlık yollar ve çemenzar üzerinden gitmişler (VIII. Cilt-II. Kitap:646-647-648).

4.1.5.5. Evliya Çelebi Osmanlı Sudan Sınırına Gider ve Buradaki İnsanların Yaşantılarını Görür: Sudan, kuzey tarafından kırk merhale uzakta Habeşistan ile komşuymuş. Doğu tarafı on merhale yerde Dümbiyye sultanıyla sınırmış. Güney tarafına iki aylık yol Kırmanka meliki ile sınırmış. Mübarek Nil'in doğduğu yer bu Kırmanka ülkesinde Cebelül-Kamer'miş. Batı tarafı üç aylık yol Bağanıskı meliki ile komşuymuş. Yıldız tarafı altı merhale (konak, menzil) yer Berberistan meliki ile sınır olup tüm reayası ile Berberi reayası karışıkmiş. Nil'in doğu tarafında yıldız rüzgârı üzere Alevi meliki ile komşuymuş. Bu kadar geniş ülkede olan acayıplıklar ve garipliklerden seyirlik çok şeyler varmış. Böyle geniş ve büyük bir ülkede Yahudi, Hıristiyan, Kıpti, Rum, Ermeni, Frenk, Acem, Hint, Sind ve Anadolu kavmi yokmuş. Ama Eanyan kavmi varmış. Ateşperest bu kavim, Habeş'ten ticaret ile gelip, gidirmiş. Pirdan Vilayet'in de Mugan kavmi yaşarmış ki bu Sudan hükümündeymiş. Bütün halkı esmer tenli, kırmızı tenli ve sarı yüzlü adamlarmış. Hepsisi iskelet gibiymiş. Etili, butlu adam yokmuş. Hızlı, diri ve şiddetli sıcağa dayanıklı adamlarmış. Kanaat edip tamamen çıplak gezerlermiş. Bu diyarda asla çuka, kumaş, kadife, kemha, hara ve başka ipek gibi şeyler yokmuş. Altın ve kuruşa da muhtaç değillermiş. Babalarından, dedelerinden böyle görmüşler. Tüccarların getirdikleri malları deve, koyun, sığır, camız, fildişi, gergedan boynuzu, keler derisi, fil kalkanları, abanoz, palasanta ve sac ağaçları gibi şeylerle değiş tokuş ederlermiş. Asla alışverişlerinde altın ve kuruş yokmuş. Madenleri gayet çokmuş. Ama eritip altın sikke yapmayı bilmediklerinden sikkeleri yokmuş. Ama hutbeleri çokmuş. Arapça olarak cuma günleri hatipleri minberde vaaz ederken “*Sahibul-Sudan*” dermiş. “*Şüphesiz Allah ve melekleri*” ayetini okur, müezzinler kamet edip, iki rekât Cuma namazını kılıp, camiden çıkarlarmış. Zühri ahiri ve sünnetleri asla kılmazlar, gelenekleri böyleymiş. Bir kadını nikahladıklarında taa melik huzurunda nikah yapmayınca olmazmış. Bütün beldelerdeki evliliklere melikten izin gider, Meliklerine peygamber kadar itibar ederlermiş. Camiye ve avlanmaya giderken, meliki yolda gördüklerinde selamı, secdeye yakın tazim ederlermiş. Böyle iken melikleri camiye yaya gider ve nalınlarını kendi eliyle almış ki, o kadar alçak gönüllü adamlarmış (X. Cilt-II. Kitap:955-956-957).

İlkokul 4. sınıf programında yer alan, “*Dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıtır*” kazanımıyla ilgili örnek olaylar, sosyal bilgiler dersi sürecinde öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Bu örnek olaylar ders sürecinde öğretmenin veya öğrencinin önceden hazırladığı belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Bu kazanım ile öğrenciler, farklı ülkeleri tanır.

Öğrencinin araştırdığı ülkenin ön plana çıkan önemli özelliklerini yazılı ve görsel materyallerle ortaya koyar. Öğrencilerin araştırma yapma ve empatik davranma gibi becerileri kazanması beklenir. Ayrıca, öğrencilerin çeşitli ülkeler ile ilgili hazırlamış olduğu yazılı, sözlü ve görsel çalışmaları sınıf ortamında tanıtır. Bu kazanıma yönelik, (*“Hırvatistan Osijek Kentinde Bulunan ve Kanuni Sultan Süleyman Han’ın Bec Kalesinin Kuşatılmasında Kullandığı Topun Hikâyesi”*, *“Macaristan Diyarında Cankurtaran Palankasının Adı ve Özellikleri”*, *“Hersek Bologaş Kasabasında Kartal ve Balık Efsanesi”* ve *“Orta Avrupa da Macaristan Diyarında Balatin (Balaton) Gölü ve Özellikleri”*)¹⁹ farklı örnek olaylarda yer almaktadır.

4.1.6. “SB.4.7.3. Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanımda öğrencinin farklı ülkelerin farklı kültürlerle sahip olduğunu fark etmesi beklenir. Ders sürecinde bu kazanım çalışılırken öğrencilerin kültürel mirasa duyarlı ve saygılı olması gibi değerler esas alınmalıdır. Böylece, öğrenciler sözlü, yazılı ve iletişim araçları ile farklı kültürlerin tanımını yapabilir. Ayrıca, öğrenciler kültürel unsurlardan kıyafet, yemek, oyun, aile ilişkileri gibi konular hakkında araştırmalar yapabilir. Görsel veya yazılı yaptığı bu araştırmaları sergilemesi için ortam hazırlanır. Sonuç olarak, öğrencinin farklı kültürleri karşılaştırmasına fırsat verilebilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 7 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 2 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.1.6.1. Belgrad’a Gaziantep’ten Baklava: Belgrad baklavası, Anadolu Ayıntab (Gaziantep), Rumeli, Arap ve Acem diyarlarında meşhurmuş. Bu baklava büyük düğün ziyafetlerinde kağına araba tekerleği kadar bin kat güllaç, has un yufkasından tereyağı ve badem ile yapılmış. Yerde tandır içinde pişirirler, o kadar büyümüş ki fırına sığmaz ve bir baklavayı üç adam yese doymazmış. Taa bu derece büyük ve aynı zamanda, lezzetliymiş. Ama üstüne bir penez akçe bıraksan baklavaya batarmış. İşte bu derece ince ve güzel baklavası olurmuş. Belgrad baklavasının bademli, tarçınlı, karanfilli ve safranlı lezzetli zerdesi bir diyarda olmazmış. Belgrad’ın Mısır tavuğu saydıkları kırmızı hortum burunlu tavuk (hindi) kebabı, dolma tavuk kapaması, sazan balığı, mersin balığı fırını, beyaz Latin ekmeği, Zumon kaymağı ve yoğurdu pek lezzetliymiş. Yenen meyveleri ise kırkar dirhem gelir sulu kameri kaysıları yüz dirhem gelirmiş. Gayet sulu üzümü, eriği, armudu, kirazı ve vişnesi, sulu kavunu ve karpuzu olurmuş. Belgrad’a tüketilen içecek türleri ise kırmızı vişne şerbeti, müsellesi, hardaliyesi, poloniyesi meşhurmuş (V. Cilt-II.Kitap:518-519).

4.1.6.2. Osmanlı Elçisi Kara Mehmed Paşa’nın Alay ile Alman Bec Kalesine Girişi: Osmanoğlu elçisi Kara Mehmed Paşa Nemçe (Alman) kralı ile görüşmeye, anlaşma yapmaya görevlendirilmiş. Ancak Nemçe kralı elçi karşılamayı kendi usullerince yapmak istemiş. Elçi Kara Mehmed Paşa bu durumu kabul etmeyerek

¹⁹ (VI. Cilt-I. Kitap:230-231; VI. Cilt-I. Kitap:268; VI. Cilt-II. Kitap:612-613-614; VII. Cilt-I. Kitap:36-37).

kendisinin bir Osmanlı elçisi ve paşası olduğunu, Osmanlı elçisine yakışır şekilde elçi olarak anlaşma divanına alay ile geleceğini yoksa anlaşmadan vazgeçeceğini söylemiş. Sabah olunca Nemçe kralı baş komiseri paşa huzuruna gelip yer öpüp “*Cesar size selamlar etti, Buyurun alayınız sizin istediğiniz şekilde olsun.*” diye kraldan bir cevahirli ve sekiz atlı bir hinto araba getirmişler. Gerçekten de Cesar krala mahsus murassa arabaymış ki gören insanın gözleri kamaşmış. Hemen Paşa “*Ben arabaya binmem ve biz Osmanlıyız, Bizim mutadımız küheylan atlara binip, cirit oynayıp, gazalara gitmektir. Bizim İstanbul'da böyle arabalara avratlar biner, bize lazım değildir.*” deyince “*Siz bilirsiniz sultanım.*” deyip kefereler bir tarafa durmuşlar. Tüm İslam askeri alaya hazır olup, yedişer kat mehterhane ve tamamen cebe ve cevşene gömülmüş olup, hazır durmuşlar. İslam askeri Haziran 1664 cumartesi günü tüm ağırlıklarını ve tuğlarını konakçıbaşı ile tüm hizmetçiler Bec Kalesine götürüp konaklamışlar (VII. Cilt-I. Kitap:208).

4.1.6.3. Nemse Diyarı Bec Şhrinde Dükkânlar ve Şifahaneler: Bugün Avusturya'nın Viyana şehri olan Bec şehrinin dükkânlarında şadırvanları ve türlü türlü eşyalar ile süslü güzel dinlenme yerleri varmış. Ama hastanelerinde olan hayrat ve hasenatları, yapıları, yiyecek, içecek ve macunları başka bir diyarda yokmuş. Evvela her kim bu şifahanelerde şifa bulursa daha önce adadığı şeyleri getirirlermiş. Her hastanede onar Mısır hazinesi değer altın, gümüş, bakır kalaylı sahan, tencere, sini, tepsi ve şamdanlar varmış. Her hastanın derdine göre altın, gümüş ve bakır tencerelerde çeşit çeşit yemekler pişirip hastalara dağıtırlarmış. Kilerlerinde kuş sütü, şir-i hurma gibi yiyecek ve içecekler dahi mevcutmuş. Öyle usta ve becerikli aşçıları varmış ki ne zaman bir krala, bir vezire veya bir elçiye ziyafet etse bu aşçılar şifahaneden gelir türlü türlü yemekler pişirirlermiş. Ama tüm kâfir memleketinin yemekleri meşhur değilmiş. Bütün kâfirler perhiz ile çatal demir ucuyla elli dirhem yemek ve elli dirhem şarap yiyip içerlermiş. Yemek Ali Osman Devleti'ndeymiş. Hint, Sind ve Acem'de de yemek yokmuş ve sadece pilavları meşhurmuş. Osmanoğlu'nun her şifahanesinin macun hanesinde hekimbaşı oturup günlük birer kantar şekerli macunları dert sahiplerine ve fakirlere dağıtırmış. Nice yüz bin hokka ve kavanoz macun, yiyecek, içecek ve tatlıları varmış. Osmanoğlu her şifahanesinin pek çok yazlık ve kışlık odalarında değişik boyutta havuz ve şadırvanlar varmış. Kış odalarında hamam gibi sobalar, yaz odalarında şadırvanlar varmış. Pencereleleri bahçelere bakıp her hastanın tabiatına göre sazendeler gelip değişik sazlar çalar fasıllar edermiş. Ama acayip hikmetmiş ki bu Alman diyarında, Rum ve Arabistan diyarındaki gibi çok mecnun yokmuş. Ancak sihir üzerine tedavi yapan kefereler bu şifahanelerde çokmuş (VII. Cilt-I. Kitap:246).

4.1.6.4. Nemse Diyarı Bec Şhrinde Elçi Kara Mehmet Paşa Tarafından Krala (Avusturya İmparatoru Leopold, Veziri Rudolfoş) Padişah Atı (Küheylan) Hediye Edilmesi ve Küheylan Atın Çıkardığı Olay: Osmanoğlu Padişahının hediyesi küheylan bir at Alman kralına hediye edilmiş. Küheylan atı bizim ahır yedekçiler siyah şapkalı kâfirlere teslim edip gitmişler. Hemen eversiz olan “*Ceyhun*” adlı ünlü küheylan at siyah şapkalı kâfiristan kıyafetliler içinde kaldığını görmüş. Anında bildiği Müslüman kıyafetinde adam olmadığını anlamış. Hemen bir kere iki ayağı üzerine kalkıp, yularını tutan iki adet kâfirin başlarındaki şapkaları üzerine ön ayakları ile nasıl vurdu ise o an iki nefer kâfirin beyinleri dışarı çıkıp, canları cehenneme gidip, ölmüşler. Cesar'ın önünde cesaret göstereyim diyen birkaç kâfir “*Ceyhun*” adlı ünlü at üzerine hücum edip atın yularından tutarım sanmışlar. Onlardan da dört kâfiri tepeleyip öldürmüş. Saray Meydanı kalabalığında olan kâfirler içine bu zavallı küheylan at girerek kâfirleri birbirlerine katınca, birbirlerini çiğnemişler. At tam yarım saat kâfirlerin üzerine şimşek gibi seğirtip gezdikçe Saray Meydanında Osmanlıdan gelme bir at çok sayıda kâfiri allak bullak edip kırıp geçirmiş. O kadar kâfir yaralanmış ki hala kâfiristanda da destan gibi anlatılmış. Sonunda elçi paşa görmüş ki kâfirler demet demet kırılıyor ve Saray Meydanından dışarı kefereler kalabalıktan çıkamıyor. “*Bre şu atı tutun*” diye ahır yedekçilerine emretmiş. Bir beyaz külahlı yedekçi varıp “*Gel Ceyhunum gel*” deyince hemen atın iki gözlerinden kanlı yaşlar akıp kişneyerek yedekçi yanına gelip yularından yakalayınca küheylan at sakinleşmiş. Evliya Çelebi elçi paşaya “*Sultanım bu at bir gazi attur ve bizzat Osmanoğlu padişahu binmiştir. Bu at bu meydanda bu kadar rüsvalık edip bu kadar kâfir kırmıştır. Sonunda bu atı kâfirler öldürürler. Bu atı alıp*

yerine başka at verin.” demiş. Elçi paşa “Hele görelim.” diye aldırış etmemiş. Yedekçiler atı kralın ahırına bağlayıp, gittiklerinde hemen ayak bağı ve yularlarını kırıp, ahır içinde yedi kâfiri daha tepeleyip bu kadar kefere atlarını yaralamış. Görmüşler ki, yine “Ceyhun” adlı at eşinip, kişneyip Saray Meydanından dışarı yıldırım gibi çıkıp, şehir içinde gezerek, Çerkez Meydanında adı geçen Çerkez’in altındaki at leşini koklayıp yine birkaç kere heybetlice kişneyip oracıkta ruhunu teslim etmiş. Küheylan atın öldüğünü Osmanlı paşasına haber etmişler. Paşa yerine bir başka at getirmiş. Bütün İslam askeri bu atın böyle iş ettiğine hayret etmişler. Sonra ahır yedekçileri varıp, merhum atı şehit Çerkez’in atı önünde bir çukur kazıp gömmüşler. Bütün halk bu ata hayret edip parmaklarını ısırması. Daha sonra Cesar önüne elçi paşanın adamları hinto arabalar içinde otağı getirmişler. Tamamen sırmalarla ve saf altınla kaplanmış toplarını seyir edip kral o kadar hoşlandığından “Tez bu saat bu otağı götürüp benim bahçemde kursunlar. Yarın elçi paşa dostumuza bu otağ içinde ziyafet ederim, sabah teşrif buyurun.” diye paşayı davet etmiş. Paşa da “hayrola” diyerek kral ile daha nice türlü barış ve huzura dair konuşmalar yapmış. Sonra ne yemek ve ne hilatı fahire ihsan olmadan paşa kraldan izin almış. Cesar baş açıp paşaya dualar eyleyip tazim ile yine alay ederek hepsi konağa gelmişler. Elçi paşanın Muhammedi sofrasında yemeğe diş çalıp açlığını gidermişler (VII. Cilt-I. Kitap:257-258).

4.1.6.5. Bec Şehrinde Yiğit Şehit Çerkez Meydanı ve Hikâyesi: Kanuni Sultan Süleyman Han'ı Alman keferesinden intikam almak için 1529 tarihinde bizzat Bec Kalesi'ni kuşatıp, kale döven toplar ile dokuz koldan döve döve yürüyüşler olmuş. Kale içine girilmişken ve bedenler üzerinde ezan-ı Muhammediler okunurken “Çerkez” adlı bir yiğit atıyla topların yıktığı yerden taa kalenin ortasına varmış. Bu Çerkez yiğidi arkasına baktığında kimsenin gelmediğini görmüş. Ancak geriye dönmek yerine düşman içine hücum etmiş. Düşman ile cesurca cenk ederken Çerkez yiğidi ve atını orada şehit etmişler. Bu arada kafirler, Osmanlı askerini kale içine yaptığı yürüyüşten geri döndürmüşler. Bu Çerkez yiğidi hala Bec Kalesi içinde Çerkez Meydanında bir kemer altında atıyla vücudu iskelet olmuş halde dururmuş (VII. Cilt-I. Kitap:199-213).

İlkokul 4. sınıf programında yer alan, *“Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır”* kazanımıyla ilgili örnek olaylar, öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Bu örnek olaylar öğretmenin veya öğrencinin hazırladığı çeşitli belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyallerle desteklenir. Bu kazanım ile öğrencilerin farklı ülkelerin farklı unsurları olduğunu fark eder. Böylece, kültürlerin farklı unsurları hakkında öğrencilerin sözlü, yazılı ve görsel olarak hazırladığı çalışmaları sunar. Ayrıca, öğrencinin kültürel unsurlardan kıyafet, yemek, oyun, aile ilişkileri gibi konular hakkında araştırmalar yapar. Sonuç olarak, öğrenciler farklı kültürleri karşılaştırır. Ders sürecinde bu kazanım çalışılırken öğrencinin kültürel mirasa duyarlı olma ve saygı gibi değerleri kazanması esas alınmalıdır. Bu kazanımın somutlaştırılmasına yönelik, *“Nemse Diyarı Bec Şehrinde Berber ve Döner Sandalye de Saç Tıraşı”* ve *“Nemse Diyarı Bec Şehri I. Viyan’a Kuşatması 1529 Tarihi Sonrasındaki İslam Askerlerinin*

Şehitliğinde Bulunan Semboller ve Anlamları ‘Kasım Paşa Şehitleri Ziyaret Yeri’)²⁰ farklı örnekler de vardır.

4.1.7. “SB.4.7.4. Farklı kültürlerle saygı gösterir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanımda öğrencilerin yaptığı çalışmalarda, çevremizde farklı kültürler olduğunu fark etmesi beklenir. Ülkemizde bulunan farklı kültürlerle ait tarihi, kültürel ve sanatsal eserlerin hangi kültüre ait olduğunu bilmesi beklenir. Her kültürün kendine özgü değerleri olduğunu fark edebilir. Böylece, öğrencilerin farklı kültürleri tanıması sağlanabilir. Ayrıca, öğrencinin farklı kültürlerle saygı göstermesi amaçlanır. Öğrenciler hazırlanmış olduğu yazılı ve görsel çalışmaları sunar. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 5 örnek olayı 5’i de aşağıya çıkarılmıştır.

4.1.7.1. Eski Zağra Şehri’nde Rumların Kızıl Yumurta Geleneği: Makedonya kralının kadın olduğu eski dönemde Zağra büyük bir şehirmiştir. Kızılyumurta günlerini her sene burada kutladıklarından bu şehrin ismine “*Avgandire*” derlermiş. Yunan dilinde “*Avgandire*” diye kızıl yumurtaya denirmiş. Bu Zağra şehrinde büyük bir kilise varmış ki, sanki Ayasofya kilisesiymiş. Orada Andire Yoroz adında patrik, kıssis, papa, ladika ve ruhbanlar varmış. O kemer sahibi önderleri, Andire melun yıldızlar ilminde ustalık sahibi olduğundan Hz. Resuli Huda Muhammed Mustafa’nın Mekke’de ortaya çıkacağını, bütün kurname (insan cemaati) ve kiliselerindeki tılsımların yıkılacağını günü, saati, dakikası ve saniyesiyle bilirmiş. Bu Andire, o gün bu Avganda kilisesi yıkılır derken Tanrı’nın hikmeti yedi bin adet yazılan kubbeler ve ateş-gedeler (Mecusi tapınağı) tamamen Hz. Peygamber’in dünyaya geldiği o mübarek gecede yıkılmış. Böylece, bütün Hıristiyan milletler bilmişler ki Muhammed Mustafa yeryüzüne ayak bastığında hemen o saat bu Zağra şehrindeki Avganda Kilisesi’nde olan papaz Andire Yoros “*İşte bugün Muhammed dünyaya gelir.*” diye bekler iken büyük bir deprem olup, Avganda Kilisesi yıkılmış ve içinde Papa Andire ölmüş. Hala o kilisenin temelleri şehrin kuzeyinde yüksek bir tepe üzerinde görülmekteymiş. Yine her sene bütün kefereler ve fecereler eski adetleri üzere o günden beri “*Kızılyurmurta*” günlerinde o kilisenin temelini ve Andire papazın mezarını dolanırlarmış (III. Cilt-I. Kitap:491-492).

4.1.7.2. Köstence Halkının Dili ve Irkı (Neden Dil Öğrenmeliyiz): Genellikle Köstence halkı Bulgarca, Voynukca ve Sırpça konuşurlarmış. Zira Bulgar dili bu şehirden diğer illere yayılmış. Bulgar dilini icat eden “*Ladika*” adlı papaz da burada ölmüş. Onun için bu şehrin halkı tamamen Bulgarca bilirmiş. Bulgar dili, yanında konuşulan birçok dilde varmış. Ancak konuşulan bu diğer saçma sapan dilleri yazmada fayda ve belirtmede mana yokmuş. Ama alem seyyahı ve Âdemoğlu nedimi olan kimselere ekmek, su isteyecek kadar ve kendine bir zarar gelip gelmeyeceğini anlayacak kadar çeşitli dillerden bilmeliymiş ki kendini tehlikelerden koruyabilin. Zira her şeyin bilinmemesinden ilim bilmenin daha iyi olduğunu Evliya Çelebi söylemiş. Onun için bu Bulgar dili bu yerde yazılarak icat edilmiş. Latin dili gibi birçok yerde konuşulan önemli bir dilmiş (III. Cilt-I. Kitap:544-545).

4.1.7.3. Macaristan Diyarında Eğri Kalesinin Fethi Sırasında Sultan III. Mehmed Han’a Yardım Eden Gingöş Halkının Vergiden Muaf Olması: Macaristan diyarındaki bu Güngöş şehrinin kâfirleri Eğri Kalesi fatihi Sultan III. Mehmed Han’a bir ekmeği 300 çift su sığırı arabalarına çektirip hediye vermişler. Fetih sırasında İslam askerine ekmek getirerek yardım etmişler. Onun için ellerinde muaf nameleri varmış ve padişah izni ile şehrinin dört tarafına büyük hendekler kazıp dört yerden

²⁰ (VII. Cilt-I. Kitap:245; VII. Cilt-I. Kitap:289-290).

köprülü kapılar yaparak kaleden sarp bir varoş olmuş. Ama Gingöş şehrinin her hane, her manastır ve bütün kiliseleri kalelerden sarpmış. Suyu ve havası gayet hoş, Matra Dağlarını süsleyen 28 bin bağları ve bahçeleri varmış. Ayrıca lezzetli, sulu ve yemesi hoş 17 çeşit üzümü olurmuş ki yedi çeşidi misket üzümünü yiyen çok lezzet alır ve içi rahatlamış. Gingöşiye içkisi dedikleri damlası haram şarabının Rumeli, Arabistan ve Acem'de benzeri yokmuş. Meğer Gingöş şehri üzümü Akdeniz (Ege) içinde Bozcaada adasının misket üzümüne eş değermiş. Ayrıca, on onbeş okka gelir Haleb kalkanı gibi beyaz ve has rayizaneli (rezeneli), çörek otlu ve susenli “sipov” adlı ekmekleri olurmuş. Asla bu ekmek yanına katık istemez, gayet lezzetli tek başına yenir ekmekmiş. Kısacası, bu Gingöş zengin bir şehirmiş. Buranın ileri gelenleri paşaya hediyeler ve büyük ziyafet vermişler. Evliya Çelebi de bazı hediyelere hissedar olmuş (VII. Cilt-I. Kitap:156-157).

4.1.7.4. Adriyatik Diyarında Ağrıboz Kalesi Kevser Suyu Hayratı: Adriyatik diyarı Ağrıboz Kalesinde ibretlik Kevser suyu hayratı varmış. Ancak daha önce bu büyük şehir suyu olmayan susuz bir şehirmiş. Zamanın yöneticisi 1610 tarihinde olan Kaptan Halil Paşa⁽¹⁾ bu şehre beş saatlik yerden, dağlardan ve çöllerden kat kat kemer yaptırarak Ferhad gibi su getirmiş. Ancak bu varoş içinde Mustafa Paşa Camii önünde elli adet su kemeri gözleri varmış ki her biri gökkuşağı gibi göklere baş çekmiş Kırsa kemerleriymiş. Halil Paşa tarafından yapılan acayip ve seyirlik hayratmış. Bu Ağrıboz kalesi arkasındaki Varoş şehrinin mezarlığı varmış. Burada fetih sırasında şehit olmuş binlerce İslam askeri gazi meftunmuş. Bu diyarda cana can katan suyu ve havasının güzelliğinden tüm halkı sağlıklı olup, yüz renkleri kıp kırmızıymış. Bütün halkı Cezayir levendi tarzı çeşit çeşit çuka peşli, nefer yelekli ve göğüslükle geçirme esvaplar giyip ihtiyarları fes üzere yarım sarık, sırtlarında beyaz ve kırmızı ihram ve Cezayir bornozu giyerlermiş. Bellerinde pala bıçaklar, ipek kuşaklar, dizlikler ve sıkma çakşırılar giyerlermiş. Baldırı çıplak taze yiğitleri gayet çokmuş. Ama kadınları asla taşrada yokmuş. Allah ömür versin, namuslu adamları ve hanedan sahibi keremlileri çokmuş (VIII. Cilt-I. Kitap:238).

4.1.7.5. Hz. Musa'nın Doğduğu Mısır Ermen Köyü ve Büyüme Hikâyesi: Hz. Musa'nın Doğduğu Ermen Köyü, Nil Nehri'ne yakın bir camili, yüz evli, köymüş. Halkı gayet Müslüman Şafii mezhepli insanlarmış. Eski zamanda öyle büyük bir şehirmiş ki, bir günde yapı kalıntılarını, acayip ve garip ibretlik kubbeleri ve saraylarını geçememişler. Hatta, nice güvenilir tarihçilerin yazdığına göre Hz. Musa, Nil Nehri'ne yakın Ermen köyünde dünyaya geldiği sırada annesi Yuha Ana melun Firavun'un korkusundan Musa'yı bir beze sarıp sarmalayıp, bir sanduka içine koyup, bağlayıp, Nil'e bırakmış. Allah'ın hikmeti Hz. Musa'nın vücudu Nil ile akarak Firavun'un sarayının önünden geçerken Firavun'un hatunu bakire Asiye Ana bu sandukayı görüp, bir hizmetçiye sandukayı getirmesini emretmiş. Meğerki Hz. Musa'nın babası Firavun'un hacib²¹ iyimiş. Hemen Rabbani ilham ile Musa'nın babası İmran'ın canına tesir edip can pasesi olan sandukayı Nil Nehri'nden çıkarıp, Asiye Ana'ya teslim etmiş. O dahi sandukayı açıp görse ki içinde bir saadet tac sahibi nur gibi parlak görünce meftunesi (eşi) olup evlat yerine Musa'yı bağrına basmış. Firavun ise kâhinlerin sözüyle yeni doğan masumları katledermiş. Zira kâhinler batıl ilimleriyle Firavun'a “*Senin devletine zeval bir oğlandan olacaktır, hala o oğlan ana rahmindedir.*” demişler. Hz. Musa doğunca “*İşte bu an dünyaya geldi.*” demişler. Firavun divane olup günahsız masumları helak etmiş. Bilmezmiş ki Canabi İzzet Firavun'a Musa'yı kendi sarayında besletirmiş. “*Allah dilediğini yapar.*” sözü gereği hikâyesi Tarihi Taberi'de ve bütün tefsir kitaplarında anlatılmış. Ermen Köyü denmesinin sebebi Ermen, Musa babası İmran'ın babası ki Musa'nın dedesi olurmuş. Hala sakin oldukları mağara Yahudilerin ve Kiptilerin ziyaretgâhıymış. Onun için bu diyara “*Beledi Ermen*” veya “*Arzı Ermen*” derlermiş. Ermen'in bir oğlu Herem onun oğlu Hunam imiş. Mahan diyarına bu Hunam varıp, orada padişah olup bir oğlu olunca ismini dedesi ismi gibi Ermen koymuş. Sözün kısası, o Hz. Musa'nın Tabutu sanduka elden ele geçip, hala bu Cize'deki Ulu Cami'nin bir dolabında saklıymış (X. Cilt-II. Kitap:1042-1076-1077).

²¹ Hacib: Osmanlı İmparatorluğunda padişahın en yakınında bulunan memurlarına (vezirlere ve âmirlere) denir (Taneri, 1996: 508-511).

İlkokul 4. sınıf programında yer alan, “*Farklı kültürlerle saygı gösterir*” kazanımıyla ilgili örnek olaylar, dersi sürecinde öğretmen veya öğrenciler tarafında sunar. Bu örnek olaylar öğretmen veya öğrencilerin hazırladığı belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Öğrenciler hazırlamış olduğu yazılı, sözlü ve görsel çalışmaları paylaşır. Bu kazanım ile öğrenciler, çevresinde bulunan farklı kültürleri tanır. Hatta farklı kültürler ile ilgili karşılaştırmalar yapar. Böylece, öğrenciler farklı kültürleri tanıyarak saygı gösterirken kendi kültürlerinin önemini fark eder.

4.2. Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları

Sosyal bilgiler 5. sınıf programı incelendiğinde, Tablo 4’deki tarih ile ilgili kazanımlara ulaşılmıştır. Buna göre, “*kültür ve miras*”, “*İnsanlar, yerler ve çevreler*” ve “*küresel bağlantılar*” şeklinde 3 öğrenme alanında, tarih ile ilgili kazanımlar olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmaya göre “*kültür ve miras*” öğrenme alanında 5 kazanım, “*insanlar, yerler ve çevreler*” ve “*küresel bağlantılar*” öğrenme alanlarında 1’er kazanım olduğu görülmüştür. Ortaokul 5. sınıf SBDÖP’de tarih ile ilgili kazanımları içeren 3 öğrenme alanı olduğu, bu öğrenme alanlarında tarih ile ilgili 7 kazanım bulunduğu ve bu kazanımları somutlaştırmak amacıyla 99 örnek olay olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Tablo 4: Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları

Sınıf	5. Sınıf Öğrenme Alanları	S.N	Kazanımlar	Örnek Olay Sayısı
5	2. Kültür ve Miras	1	SB.5.2.1. Somut kalıntılardan yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkıları fark eder.	11
		2	SB.5.2.2. Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları, nesnelere ve eserleri tanıtır.	9
		3	SB.5.2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleriyle yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.	13
		4	SB.5.2.4. Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.	17
		5	SB.5.2.5. Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihî gelişimini değerlendirir.	24
5	3. İnsanlar,	1	SB.5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.	15

	Yerler ve Çevreler			
5	7. Küresel Bağlantılar	1	SB.5.7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.	10
	Toplam	7		99

(MEB, 2018).

“Kültür ve miras” öğrenme alanında yer alan, “Somut kalıntılardan yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder.” kazanımına ilişkin 11 örnek olay, “Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihi mekânları, nesnelere ve eserleri tanıtır.” kazanımına ilişkin 9 örnek olay, “Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleriyle yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.” kazanımına ilişkin 13 örnek olay, “Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamadaki rolünü analiz eder.” kazanımına ilişkin 17 örnek olay ve “Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihî gelişimini değerlendirir.” kazanımına ilişkin 24 örnek olay tespit edilmiştir.

“İnsanlar, yerler ve çevreler” öğrenme alanında yer alan “Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.” kazanımına ilişkin 15 örnek olay olduğu görülmüştür.

“Küresel bağlantılar” öğrenme alanında yer alan “Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.” kazanımına ilişkin 10 örnek olay olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Öğrenme alanları, kazanım sayısı ve her bir kazanım için belirlenen örnek olay sayısı Tablo 4’de gösterilmiştir. Sonuç olarak, Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi incelendiğinde ortaokul 5. sınıf düzeyinde tarih ile ilgili 7 kazanıma karşılık gelen 99 örnek olay tespit edilmiştir. Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki “kültür ve miras”, “İnsanlar, yerler ve çevreler” ve “küresel bağlantılar” öğrenme alanlarında bulunan tarih ile ilgili kazanımlara uygun örnek olaylar aşağıya çıkarılmıştır.

4.2.1. “SB.5.2.1. Somut kalıntılardan yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanımda öğrencinin yaşadığı yerde veya yakın çevresinde bulunan, önceden yaşamış uygarlıkların kalıntılarını birer tarihi eser olarak görüp ve kabul etmesi

beklenir. Öğrencinin bu kalıntılardan hareketle geçmiş uygarlıkların insanlık tarihine yapmış olduğu katkıları fark ederek önemini anlaması amaçlanır. Bu kazanım çalışılırken öğrencinin kültürel ve estetik mirasa duyarlılık göstermek gibi değerleri temel alması hedeflenir. Yakın çevresinde yaşamış eski uygarlıklar hakkında yazılı, görsel veya haritalar hazırlayabilir. Yapıtığı çalışmayı sınıfta veya okulda sergileyerek tanıtması beklenir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu kazanıma yönelik belirlenen 11 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 6 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.2.1.1. Nemrut ile Hz. İbrahim ve Urfa Tekkelerinin Anlatılması: Urfa (Ruha) da birçok tekke bulunmuş ki her birinde dervişler hizmet edermiş. Bu tekkelerin en ünlülerinden biriside *“Halil İbrahim Tekkesi”* kale içindeki iç hisar eteğinde Halife Menun tarafından yaptırılmış. Bu tekke Rum, Arap ve Acem diyarlarında Kısacası, bütün İslam memleketlerinde meşhurmüş. Melun Nemrud tanrılık iddiasında bulunarak kuşlara bağlı olan sanduka ile göklere yükselerek *“Gök tanrısı ile cenk ederim.”* diye göklere ok atmış. Tanrı'nın emri ile kuşlara bağlı sandukasına kanlı ok düşünce *“İşte gök tanrısını öldürdüm, yalnız başına yer ve gök tanrısı benim.”* diye tanrılık davasına kalkışmış. Bunun üzerine Allah Hz. İbrahim'i gönderip, imana davet edince Ruha (Urfa) şehri içinde Hz. İbrahim'i yakalayıp, elini kolunu bağlayarak büyük bir mağaraya hapis etmiş. Dağlar kadar odunlar yığdırıp büyük bir Nemrud ateşi yakmış. Hala inkârcı Nemrud'un ateş yaktığı yer Urfa şehri içinde Hz. İbrahim Tekkesi zeminindeymiş. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in doğduğu gecede birçok olağanüstü olay yaşanmış ki bunlardan biriside Urfa şehri içindeki Nemrud ateşinin sönmeyişmiş. O ateşe melun Nemrud Hz. İbrahim'i mancınık ile atmış. Hz. İbrahim havadan uçarak ateşin içine düşünce Cenabı Bari *“Ey ateş, İbrahim'e serin ve esenlik ol!”* demiş. Allah emredince o an ateş İbrahim'e gül bahçesi olup ateşin içinden bir hayat pınarı doğmuş. O tatlı pınarın dört tarafında gülü gülistan, sümbül ve reyhan bahçeleri oluşmuş. Güzel sesli bülbüller ve türlü türlü kuşlar cıvıldaşarak kanat çırpıp uçuşmuşlar. Ancak yine etrafında Nemrud ateşi yanmaya devam ediyormuş. Bu hikâye bütün tefsir kitaplarında ve diğer güvenilir kaynaklarda ayrıntılarıyla yazılmış. Sözün kısası, hala anılan Nemrud ateşi içinden ortaya çıkan hayat suyu *“Halilürrahman Tekkesi”* içinde büyük bir kaynakmış. Bütün şehrin camileri, hanları, hamamları, haneleri, saraçhaneleri, debbağhanesi bu hayat suyundan yararlanmış. Halilürrahman pınarı içinde nice bin türlü balıklar yüzgeçlik edermiş. Hatta, Sultan IV. Murad Han, Bağdad fethine giderken, Halilürrahman Tekkesindeki türbe ziyaretine gelmiş. Burada bulunan hayat suyunu seyir ederken iki adet balık avlattırıp kulaklarına birer altın küpe takmış. Halilürrahman Tekkesinde çeşit çeşit sofalar, gülü gülistanlı odalar, kiler, mutfak ve süslenmiş türlü türlü misafirhaneleri olan büyük bir tekkeymiş. Tekke Şeyhi Ali Efendi sofrası sahibi olarak gurbete düşmüşleri seven bir er, hünerli bir yiğit, nefes sahibi, tarikat önderi, sadık amil, araştırmacı ve alim kimseymiş. Evliya Çelebi, yedi gece Halilürrahman Tekkesinin konuğu olmuş. Murtaza Paşa'nın gönderdiği hediyeleri teslim edip hayır dualarından nasiplenip hisse sahibi olmuş. Bir adam yedi gece yedi gündüz bu tekkeyi ziyaret etse yedi dileği yerine gelirmiş. Tekkenin saf suyundan hafakan (yürek oynaması) hastalığına yakalanan adam içse Allah'ın emriyle o hastalıktan kurtulurmuş. Onun için bu Urfa hakkında hafakan²² hastalığı olmaz sağlıklı yaşarlarmış (III. Cilt-I. Kitap:203-204).

4.2.1.2. Sivas Divriği Kalesi ve Divriği Ulu Cami Sanatının Özellikleri: Sivas Divriği Kalesi büyük Fırat Nehri kenarında göklere doğru baş çekmiş yalçın sarp kaya üzerinde eski yapı ibret verici büyük bir kaleymiş. Anadolu'nun en çetin ve zor fetih edilen kalelerinden biri olduğu için gerçekten de Süleyman Nebi'nin Div-Riğ Kalesine devri hapis ettiği kadar varmış. Öyle yüksek bir kaleymiş ki kuşatma sonunda *“El*

²² Hafakan: Bir kişide oluşan yürek çarpıntısı, sıkıntı veya boğuntuya denir (<https://sozluk.gov.tr/-ET:21/08/2022>).

aman dilenmesi” fetih işini kolaylaştırmış. Yoksa kaleye bir şekilde bir taraftan lağım, siper ve metris etmek mümkün değilmiş. Ancak kale içinde kıtlık ve sıkıntı olursa teslim edilirmiş. Kale içinde suya sıkıntı çekmezler, zira yukarı iç kale kayasının taa en yüksek kısmında ikibin ayak kesme taş merdiven ile Fırat Nehri'ne inilirmiş. Bu kalede bir çeşit sanatlı su yolu varmış ki diller ile anlatılmaz ve kalem ile yazılamazmış. Suyu giden kişinin su yolu farklı, sudan dönen kişinin su yolu farklıymış ve birbirlerini de görebiliyorlarmış. Bundan başka kale içinde yağmur suyunun toplandığı su sarnıçları varmış. Yine kalede buğday ambarları, cephaneleri ve tamamı üç yüz adet temiz toprak ile örtülü haneleri, bir de camisi varmış. Sivas Divriği Ulu Cami, kale içinde değil varoшта yer alıyormuş. Şehir içinde bundan büyük cami yokmuş. Caminin içinde sanatlı mihrap, yüksek sütunlar, üç kapı bir de ibret verici minaresi varmış. Bu caminin yapıcısı Selçuklulardan Sultan Alaeddin ki “*Bu camiye yedi Rum Haracı*²³ *harcanmıştır.*” diye duvarının yüzünde tarihi yazılıymış. Mermer ustası bu camiye öyle emek sarf edip duvar yüzlerini öyle bukalemun nakışı etmiş ki ne Ayasulug (Efes) şehrinde Sultan Yakub Cami ne Bursa'da Yıldırım Han'ın Ulu Cami ne Sinop şehrindeki minber nakışı ne Rum ülkesi Atina'da Ebül fetih (Fatih) Cami ne Budin serhaddinde Estergon Kalesi Cami bu Divriği Cami'nin işçiliğindeki ustalığa denk olamazmış (III. Cilt-I. Kitap:293-294).

4.2.1.3. Yedi İklimde Yedi Kilise (Ermenilerin Muş'taki Meşhur Çanlı Kilisesini Anlatılması): Muş diyarında bulunan bu Çanlı Kilise, yedi iklimde bütün milletlerce meşhur bir kiliseymiş. Bu kiliseye yılda bir kere nice yüz bin adam toplanıp yedi gün yedi gece çadırlar kurulup alış veriş olurmuş. Meşhur olan bu kilise de yük bozulup yük bağlanıp kervan gelip Revan tarafına ve başka diyarlara yollanırmış. Bu yerde Van veziri müsellim²⁴ ve Atak beyi müsellimi hazır olup, bütün tüccarları ve diğer canlıları korurlarmış. Zira bu Çanlı kilise mahalli üç hükümet arasında bulunduğundan celali ve cemali gelen giden yolcuları yağmalamaması için Van müsellimi fazla askerle gelip fazlaca bac (vergi) almırmış. Aslında burası Van eyaleti hududuymuş. Evliya Çelebi'nin seyahatleri sürecinde seyir ettiği yedi iklimde yedi büyük kilise (manastır) varmış. Birincisi Revan yakınında “*Üç Kilise*”, ikincisi Nahçıvan yakınında “*Yedi Kilise*” üçüncüsü Van yakınında “*Vereg Kilisesi*”, dördüncüsü de Nemçe cesarı olan Bec de (Viyana'da) “*İsfahan Kilisesi*”, beşincisi Macaristan'da Tise Nehri'ne bir menzil yakın “*Faşa Kilisesi*”, altıncısı Kudüs-i Şerif yakınında Hz. İsa'nın doğduğu “*Beytullahm Kilisesi*”, yedincisi Kudüs-i Şerif içinde bütün Hıristiyanların bile teşbih mabedgahları olan “*Kurname Kilisesi*” ymiş. Adı anılan kiliseler acayip ve garip sanatlı büyük kiliselermiş. Ama bu Muş'ta Ermenilerin olan “*Çanlı Kilise*” de ibret verici acayip bir yapıymış (III. Cilt-I. Kitap:317-318).

4.2.1.4. Rusafe-i Kebir (Büyük Rusafe) Kasabası'nın Anlatılması (Fırat Nehrine Yapılan İlk Baraj): Bağdad diyarında bulunan Rusafe-i Kebir kasabasının ilk kurucusu eski Tarihçilerin görüşlerine göre, Hişam ibn Abdülmelik ibn Mervan'mış. Şam'da Emevioğulları ve diğerlerine taun (veba) bulaşınca Hişam, Şam'dan veba dolayısıyla kaçıp, bu çöl-i çolistanda çadır ve ağırlıklarıyla konaklamış. Ceylan avından ve havasından hoşlanıp, bu yerde yerleşmiş. Ama suyu olmadığından hendese ilmine sahip kimselere danışarak zemin üzerine irtifa alıp Fırat Nehri'nin yüksek yerinde doğu tarafından büyük bir rasif²⁵ (bend) yapıp, sed çekmiş. Fırat Nehri'nin alçaldığı sırada iki kere yüz bin adam deryasını üşürüp, çadır ve ağırlığı olan Mahalle denizler gibi Fırat Nehri'ni getirmiş. Fırat'a tam bir günlük uzak yolmuş. Ama zamanın geçmesiyle rasifi (bendi) toz toprak ile dolmuş. Nice yerleri kırk-elli kulaç yerden su çıkarıp, susuzluklarını gidermişler. Burası bir kurak toprak olduğundan o

²³ Rum Haracı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'de tarımla uğraşan Hristiyan vatandaşlardan aldığı bir tür vergiye denir (Emecen, 1997: 90-92).

²⁴ Müsellim: Teslim eden, veren anlamına gelir. Eyalet valileriyle sancak beylerinin yönetiminde bulunan yerlerin idaresine memur edilen kimselere denir. Valiler yönetimi altında olan iki yerden mühim olanında kendisi oturur, diğerini gönderdiği kişiyle idare eder. Yine müsellimler tarafından ilçenin (kaza) gelirinin tahsil edilmesi için gönderilen memura da “*mütesellim*” denilir (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 19/07/2022>).

²⁵ Rasif: Sağlam ve dayanıklı olarak denizin yüzeyine çıkmış kaya, taş, temel, rıhtım anlamına gelir (<https://www.bilgile.com/cografya/187-resif-nedir.html-ET: 06/08/2022>).

kadar imar değilmiş. Hala bir küçük kasabaymış ve kalesi de harap haldeymiş (III. Cilt-I. Kitap:217-218).

4.2.1.5. Yaratıcının İbretlik Eseri Nemrut Dağında Bulunan Heykellerin Hikâyesi: Van Deryası (gölü) zemininde Nemrud'un adamları develer ile taş taşıırken Allah'ın emriyle yetmiş kadar deve ve yüklerini büyük birer taş yapmış. Bütün develer katar katar yükleriyle diziliymiş. Bu develerin kimi çökmüş halde kimileri ayakta taş olarak dururmuş. Hala bütün şekli şemaları ve boy poslarıyla bozulmadan hazır dururlarmış. Bu heykellerin 3.700 seneden beri herhangi birinde bir bozukluk olmamış. Nemrut dağındaki heykeller uzak mesafeden “*Bir deve kervanı Revan tarafına gidiyor.*” gibi görünüyormuş. Bu heykellerin tamamı sert çakmak taştan oluşmuş. Ama garip olan deve sürücülerini develerinin taş olduğunu gördüklerinde eğri boyunlu ve eğri yüzü olup yüzlerini havaya çevirerek, Hak dergâhına el açıp yalvarır halde bir garip ve acayip şekilde kalmışlar. Bu heykellerin kimi secde etmiş, kimi baş aşağı yatmış, kimi yan yatıp, bir gözüyle göklere bakar şekilli sert taş olan adamlarmış. İnsan ibret nazarıyla baksa hayran kalıp, Hak Teâlâ'nın gazabının ne olduğunu görmüş. “*Allah'ın her şeye gücü yeter.*” ayetinin ispatı buymuş. Evliya Çelebi bunları görüp şaşırmış. Hak Teâlâ büyüklüğüyle “*Bütün Ümmeti Muhammed'i göklerin ve yerlerin afetlerinden koruyup ve saklasın.*” diye dua etmiş. Evliya Çelebi bu seyirleri edip yoluna devam ederken arkadaşlarından birisi “*Sultanım, eğer ayak esirgemezseniz bu Mahalle yakın bir seyirlik vardır. Taa ki acayip göresiz.*” dediklerinde Evliya Çelebi “*Ey gözümün nuru, bu seyahatte varlığımı tüketmekteki isteğim ve arzum Tanrı'nın sanatını görüp seyretmektir.*” demiş. O yerdeki seyirlikleri görmek için yollarına devam etmişler (IV. Cilt-I. Kitap:186).

Ortaokul 5. sınıf programında yer alan, “*Somut kalıntılardan yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyallerle desteklenir. Bu kazanımda öğrencinin yaşadığı yerde veya yakın çevresinde bulunan önceden yaşamış uygarlıkların kalıntılarını birer tarihi eser olarak görür ve kabul eder. Öğrencinin bu kalıntılardan hareketle geçmiş uygarlıkların insanlık tarihine yapmış oldukları katkıları fark eder. Bu kazanım çalışılırken öğrenciler kültürel ve estetik mirasa duyarlılık değerlerini kazanır. Bu kazanımı destekleyen ve seyahatnamede yer alan, (“*Urfa'da Mağarada Yaşam 'Urfa'nın Acayip ve Garip Yapılarının Anlatılması*””, “*Urfa'da Halil İbrahim Tekkesi ve Yenmeyen Balıklar*”, “*Adana Tarsus'undaki Ashab-ı Kehf Ziyareti*”, “*Diyarbakır da Bezzazistan ve Çarşıların Anlatılması, Müzik ile İş Yapan Esnaf*”, “*Osmanlı Mezopotamya'sı Diyarbakır'daki Hamamlar Ne ile Isınır?*” ve “*Abbasiogulları'nın Çölü Yeşillendirme Planı*”)²⁶ farklı örnek olaylar da vardır.

²⁶ (III. Cilt-I. Kitap: 167-168; III. Cilt-I. Kitap: 211; III. Cilt-I. Kitap: 264; IV. Cilt-I. Kitap: 48; IV. Cilt-I. Kitap: 54; IV. Cilt-I. Kitap: 65).

4.2.2. “SB.5.2.2. Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları, nesnelere ve eserleri tanıtır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanımda öğrencinin temel öğrenme ortamlarından biriside yakın çevresidir. Yakın çevresinde bulunan doğal varlıkları, tarihi mekânları, tarihi eserleri ve tarih ile ilgili çeşitli araçları tanıması beklenir. Ayrıca, öğrencinin tarihi eserlerin kime ait olduğunu ve ne anlam ifade ettiğini fark etmesi amaçlanır. Öğrenciler çevresindeki doğal ve kültürel zenginlikler hakkında yazılı, görsel veya grafik halinde çalışmalar hazırlayabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 9 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 4 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.2.2.1. Suyun Kalitesi Nasıl Ölçülerek Ortaya Çıkarılır? (Diyarbakır Hamrevat Suyu ile İstanbul'da Eski Saray Kapısı Önündeki Biricik Çeşmenin Suyun Karşılaştırılması): Diyarbakır’a akan pınarların hepsi de övülmüş. Ancak bu hayat suyu çeşmelerinden biri olan “Hamrevat Suyu” can besleyen çeşmeymiş. Zira bu Hamrevat Suyu²⁷ Anadolu, Arap ve Acem’de Ma’arratunnuman Suyu²⁸ gibi ünlü, övücülerin dilinde bütün alemce bilinen saf, güzel ve temiz bir suyuymuş. İlk çıktığı yer Diyarbakır’ın batısında Karadağ yaylasıymış ki yer altında iki menzil yerden pöhrenkler (suyolları) ile Amed (Diyarbakır) Kalesi’ne girip, ilk önce Cami Kebir’e, ondan başka camilere, han, imaret ve hamamlara dağılmış. Şehrin hekimleri bu “Hamrevat Suyu” içine pamuk bırakıp, sonra pamuğu kurutup tartmışlar. Samarra Şehri (Irak’ta bir şehir) suyuna batırılıp kurutulan pamuktan hafif gelmiş. İstanbul’un Eski Saray Kapısı önündeki biricik çeşme olan Şemun suyunda ıslanıp kuruyan pamuk ile bu Diyarbakır’ın Hamrevat suyunda ıslanıp kuruyan pamuk birlikte tartılmış. Diyarbakır (Amed) Hamrevat suyunda ıslanıp kuruyan pamuk daha hafif gelmiş. Taa bu derece hafif Hamrevat Suyu’yuymuş. Eğer pamuğu ağır olsa acı olup yararsız olmasına delalet edermiş. Bu “Hamrevat Suyu” o derece yumuşak hoş bir suymuş ki; safra, seveda, balgam ve içte olan bütün hastalıklara iyi gelirmiş. Hatta, bu Hamrevat Suyu’nun özelliklerini Osmanlı’larından Sultan İbrahim Han duymuş. “Elbette bana Diyarbakır’dan Hamrevat Suyu gelsin!” diye buyurunca suyu getirmek için Dergâhı Ali kapıcıbaşısı tayin olunmuş. Melek Ahmed Paşa, Kara Amed (Diyarbakır) valisiyken anılan ağa fermanla gelince Paşa “İşittim ve itaat ettim.” deyip onar Vukiyye²⁹ saf gümüşten güğümler yaptırmış. Altı tane kurşun güğüme, altı tanede çinko güğüme Hamrevat Suyunu doldurup, mahkeme huzurunda bütün güğümleri mühürleyerek gelen kapıcıbaşısına on kese ihsan etmiş. On altı kese de güğümlerin masrafını çekip, ılgar ile bu Hamrevat Suyu’nu İbrahim Han’a göndermiş. Tanrı’nın hikmeti bu tatlı su İstanbul’a girdiği gün taht değişikliği meydana geldiği için, Hamrevat Suyu Sultan İbrahim Han oğlu Sultan IV. Mehmed Han’a nasip olmuş. Sultan IV. Mehmed Han 08.08.1648 tarihi Cumartesi günü ikindiden sonra tahta çıktığında Hamrevat Suyu içmiş. Sözüün özü Hamrevat Suyu Diyarbakır’ın en önemli su kaynağıymış. Bu Hamrevat suyu 1534-1535 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman Han tarafından yollarını temizlenerek Karadağ’dan getirilmiş (IV. Cilt-I. Kitap:44-45).

4.2.2.2. İbret Verici Acayip Yapı, Garip Sanatlı Hayrat, Mühendislerin Seçilmiş Eseri, Batman (Malabadi) Köprüsü ve Özellikleri: Seyre değer Batman (Malabadi)

²⁷ Hamrevat Suyu: Diyarbakır şehrine 14 km mesafede bugün Serapgüzeli köyü diye bilinen ve güzeli mevkiinde bulunan kaynak suyuna denir. Diyarbakır tarihinde önemli bir yere sahip olan bu kaynak suyu “Hamravat Suyu” adıyla ünlenmiştir (<https://bendiyarbakirim.com/kesfet/hamravat-suyu60f197d03cf61-ET: 24/05/2022>).

²⁸ Ma’arratunnuman Suyu: Günümüz Suriye sınırları içinde bulunan bir tatlı sudur. Haçlı Seferleri sırasında para ile satıldığı için çok kıymetli bir su olarak bilinmektedir (Polat, 2019: 175-198).

²⁹ Vukiyye: Hacim ölçü birimine denir (Kallek, 2012: 67-70).

Köprüsü³⁰ altından geçen, tatlı su doğu tarafa ve bazen de kibleye akarak Şat (Dicle) Nehri'ne katılmış. Bu su Batman Köprüsü altından geçtiğinde öyle şiddetle ve gürültülü akarmış ki gürültüsünden insanın kulağı sağır olurmuş. Bu yer Diyarbakır, Mefarikin (Silvan), Hazzo, Bitlis, Van ve başka yerlere insanların geçiş yeri olduğundan Abbasiogulları soyu helal temiz malından üç bin kese harcayarak, bütün diyarın yapı ustaları, mimar ve mühendislerini toplayıp, büyük bir köprü yaptırmış. Anadolu diyarında Geyve, Caşnigir, Osmancık, Amasya, Adana, Misis ve Hasankeyfa Köprüleri gibi yüzlerce ibret verici köprü varmış. Batman Köprüsü'nün yapısı, tarzı, tavrı, temel konumu, boyu posu ve sağlamlığı başka bir köprüde yokmuş. Bu büyük nehrin bir tarafı kaya, bir tarafı da kummuş. Usta yapıcı “*Bu mecnun nehir üzerine bir göz köprüsü olmaktan gayri ilaç yoktur.*” deyip köprünün iki tarafına geniş ve derin rıhtım ve ızgara temeller yapmış. Köprünün bir gözlü kemer inşa etmiş ki uzak mesafelerden halka gibi görünürmüş. Batman Köprüsü'nün bir ucundan diğer ucuna varıncaya kadar tam 173 adımımış. Bosna Hersek diyarında Mostar Köprüsü de bir gözlüymüş ama bu Batman Köprüsü'nün hendese-i ilmi çok yüksekmiş. Zira bu köprüde olan sağlamlık, istihkâm, zerafet ve incelikler hiçbir ünlü köprüde yokmuş. Heyet (astronomi) ve hikmet (felsefe) okuyan dostlar bu köprüden geçerken gözleri korkarmış. Nicesi tulum, kelek ve bot yaptırıp geçmişler. Zira en yüksek tepesine çıkıkça köprünün kenet yeri ağır yük taşımazın diye yapı ustası köprünün tepesini incecik yapmış. Bir insan köprünün bu yerinden aşağı bakmaya cesaret edemezmiş. Ama köprünün aşağıları gayet geniş ve iki tarafında kale kapıları gibi demir kapılar varmış. Bu kapılardan içeri sağında, solunda, köprünün temeli hizasında ve köprünün altında hanlar varmış. Gelen geçen yolcular sağdan soldan geldiklerinde bu hanlarda konuk olurlarmış. Köprünün kemeri altındaki pek çok odalarda demir pencereci Şahnişinler³¹ de konuklar konaklayıp, kemerin karşı tarafındaki insanlar ile sohbet ederlermiş. Konukların kimi de şebeke ve olta ile balık avlarmış. Bu köprünün sağında solunda da nice pencereci odalar varmış. Bu köprünün güzel yapıcı ustası “*Köprünün kemerine yük olmasın.*” diye bu ibret verici köprünün içini boş edip kat kat pencereci ve şekilli odalar yapmış. Bu köprünün sağında ve solunda korkulukları tamamen demirdenmiş. Ama demirci ustası da var gücünü sarf edip bir tür sanatlı şebeke korkuluklar yapmış ki gerçekten de ustalığını göstermiş. Bu benzersiz köprünün Hazzo tarafındaki handa Hazzo beyi adamları geçen tüccardan “*Bac*” alırlarmış. Mefarikin (Silvan) tarafındaki handa bu tarafın beyi adamları “*Bac*” alırlarmış. Ama bu han ve söylenen yapılardan dışarılarda herhangi bir yapı yokmuş. Gerçi Erzurum Eyaletinde Hasan Kalesi Ovası'nda Aras Nehri üzerinde “*Sultan Çoban Köprüsü*” de büyük bir köprüymüş ama bu Batman Köprüsü'ne denk değilmiş. Hatta, Bursa Şehri içinde Ruhban Dağı'ndan gelen İğrandı Nehri üzerindeki “*İğrandı Köprüsü*” nün de bu “*Batman Köprüsü*” gibi olmasını istemişler ama onun yanında bu Batman Köprüsü Samanyolu gibi göklere baş uzatıp göklerin zirvesine yükselen heybetli bir yapıymış. Gerçekten de mühendis üstadı ve yapı ustası bu köprüde öyle sanatlar göstermiş ki dünyada böyle bir güzel işçiliği geçmiştiki hiçbir mimarı yapamamış. Altından ve üstünden en yüksek tepesine varıncaya kadar Diyarbakır Kalesi taşından taş döşenmiş. Bu köprü üzerinde yedi yüz seneden beri bulunan kaldırım taşları asla bozulmamış. Evliya Çelebi bu köprüyü at ile geçmeye korkmuş yaya olarak karşı tarafa geçmiş (https://kvmmg.ktb.gov.tr-ET: 13.04.2021), (IV. Cilt-I. Kitap:113-114).

4.2.2.3. Van Gölünde Balık Avı ve Ticareti: Van Gölü'ne karışan bir boğaz içinde akan, aşağısı tuzlu ama yukarısı şeker gibi tatlı suyu olan bir ırmakmış. İlk çıktığı yer yine Bargiri Dağlarıymış. Buradan gelip Bargiri kalesi altında Bend-i Mahi mahallinde Van Gölü'ne karışmış. Bend-i Mahi Nehrinde yılda bir kere (Van Gölü'nde bir ufak balık görünmez iken) Van Gölü'nün balıkları ortaya çıkarmış. Bu Bend-i Mahi Deresi'nden yukarıya tam bir ay yüz binlerce küçüklü ve büyüklü türlü balıklar geçermiş. Oradan da “*Bend-i Mahi Sultan*” denen, bir ziyaret yeri varmış ki,

³⁰ Batman (Malabadi) Köprüsü: Artuklu Beyliği döneminde, Timurtaş Bin-i İlgazi tarafından 1147 yılında yapılmıştır. Köprü, yedi metre eninde ve 150 metre uzunluğundadır. Su seviyesinden yüksekliği, kilit taşına kadar 19 metredir. Renkli taşlarla inşa edilmiş, farklı tarihlerde yapılan onarımlarla günümüze kadar gelmiştir (Çeçen, 2002: 252-255).

³¹ Şahnişin (Şahniş): Eski Türk evlerinde, odanın sokağa ya da avluya doğru olan, üç yanı pencereci çıkıntısına denir (https://kelimeler.gen.tr/sahnisin-nedir-ne-demek-286931-ET: 22/08/2022).

bütün balıklar o ziyaret yerine varıp, o tarafın su otlarından ve eğir köklerinden otlayıp, o sultanı ziyaret edip, sonra geriye dönerlermiş. “*Bend-i Mahi*” adlı yer Van defterdarı tarafından bir ağa ile kapatılmış. Bütün balıklar yukarı derelerde mahpus kalır aşağı Van Gölüne geçmediklerinden burasına “*Bend-i Mahi*” derlermiş. Defterdar ağası yüzlerce Reaya ve Beraya³² hizmetçileriyle yukarıda mahpus kalan balıkları avlamış. Yakalanan başlıkları tuzlar, orada nice bin Acem tüccarlarına ve Gökdolak Ermenilerine satarlarmış. Bu balıklar, gayet lezzetli ve etli balıklarmış. Bu balıklardan miriye (devlete) dokuz yük akçe gelir elde edilip, Van kuluna ve Van Gölü çevresinde olan kale kullarına Ulufe³³ verilirmiş. Tarihçi Şeref Han'a göre o “*Bend-i Mahi Sultan Hazretleri*” Büyük İskender'in hekimiymiş. Bargiri adlı yerin suyu ve havasından hazz edip orada yerleşmiş. Kendine ve halka gıda için Van Gölü'nün balıklarına bir tılsım edip bu yerde kendi cenazesini defnettirmiş. O tılsımın etkisi ile bütün balıklar yılda bir kere o tılsıma varırmış. Bend-i Mahi Sultan'ı ziyaret edip, dönüşte avlanırlarmış. Sonra, bu deryaya (göle) birçok büyük nehir ile katıldığı halde bir damla ne artar ve ne de eksilirmiş. Bu kadar nehirlerin akmasına rağmen tadının lezzetli olma ihtimali yokmuş. Yine böyle tuzlu iken bu gölün çevresinde yerleşik olan garipler ve fakirler bu gölde kıyafetlerini asla sabun sürmeden o kadar pak, beyaz ve temiz yıkarmış ki pamuk gibi olurmuş. Batı ve güney rüzgârı estiğinde büyük fırtına olurmuş. Van Gölü'nün toplam elli parça gemisi varmış. Bu gemiler kaleden kaleye bezirgânları, halkı taşır, ticaret yaparmış. Halkı ihtiyaçlarını böyle giderirmiş (IV. Cilt-I. Kitap:184-185).

4.2.2.4. İzmir Urla'nın Üzüm Asmaları ve 37 Çeşit Üzümü: Kraliçe Kaydefa³⁴ nın kızı Urlice adlı melike, Büyük İskender korkusundan Urla kalesini yapmış. Sonra bu Urla kalesi nice melikler eline geçmiş. Daha sonra, 1080 tarihinde Sultan Alaeddin'in beylerinden Gazi İbrahim Bey Rum keferesi elinden fetih etmiş. Sonrada Osmanlı Padişahı Koca II. Murad Han (Fatih Sultan Mehmed Han babası) himayesine girmiş. Daha sonra Fatih zamanında kâfirler kaleyi istila etmişler. Ancak Fatih Sultan Mehmed Han da tekrar fetih etmiş. Bir daha kâfir tamaha düşüp, yine istila etmesin diye kalenin bazı yerlerini yıktırmış. Bu “*Urla kalesi*” bir kayalı yerde dört köşe sanatlı bir kaleymiş. Her türlü vergiden muaf Manisa'da Kanuni Sultan Süleyman Han validesi camiinin vâkıfıymış. İzmir'de bulunan “*Urla Şehri*” bir kayalı, sarp inişli, yokuşlu, dereli ve tepeli taşlıklı yerdeymiş. Urla şehrinin bağlı bahçeli ve baştanbaşa toprak örtülü üç bin kâgir taş binası, kale gibi ve kule gibi zengin evleri varmış. Tamamı on bir Mahalle ve her Mahallesi birbirinden uzak dağlarda ve tepelerin topraklı yerlerinde kurulmuş. Camilerinin önde geleni bir dinlenme yeri olan çarşı içinde yüksek çınarlarla avlusu süslü, kurşunlu ve kâgir kubbeli, geniş, güzel bir Kılıç Ali Paşa Camisiymiş. Ayrıca, bu şekilde iki hamam, iki medrese, yedi han, iki yüz ticarethane varmış ama bedesten yokmuş. Yedi mektep varmış ki ikisi kurşun kubbeli ilim yuvasıymış. Urla şehrinin güzel çarşısının ortasında kahvehaneler köşesinde bir üzüm asması varmış. İki adam kucaklar cüsseli ve iri bir üzüm asmasıymış. Bütün çarşının caddesi üzerine uzun dallar salıp, ana yolu baştanbaşa dalları ve yaprakları ile örtmüş. Asmanın gölgesine güneş tesir edecek yer yokmuş. Asmanın bulunduğu yer bir koyak³⁵ yermiş ki tüm kahvehane ve güzellik çarşısında hazır olan aşıklar bu ağacın gölgesinde temaşa (sohbet) ederlermiş. Nice bin salkım üzümü yol üzerine avize gibi sarkarmış. Bütün gelen geçen atlılar üzüm salkımlarından alıp yerlermiş. Üzüm aşlama ilminde ustalığı olan her bağban marifetini göstermek için bu üzüm

³² Bereya (halk, insanlar): Osmanlı devletinde sultanların eline emanet olarak bırakıldığına inanılan, padişah beratıyla vergiden muaf olan insanlara denir (<https://www.osmanice.com/osmanlica-3011-nedir-ne-demek.html-ET: 25/07/2022>).

³³ Ulufe: Osmanlı İmparatorluğu'nda kapıkulu askerlerine, saraya ve devlete hizmet eden görevlilere üç ayda bir verilen ücrete, maaşa denir (Sunar, 2012: 124-126).

³⁴ Kaydefa: Makedonyalı Büyük İskender ile çağdaşı olan Saba Melikesi Belkıs (Kıdefa-Kaydefa) İzmir'e (M.Ö. 1000) yılında gelmiştir. Kaydefa'nın kadife kale semtinde bulunan kaleyi yaptırdığı kentte anlatılan efsaneleri arasındadır (<https://metinsert.tr.gg/Efsaneden-ger%E7e%26%23287%3Be.htm-ET: 08/05/2022>).

³⁵ Koyak: Coğrafi şekil olarak iki dağ veya tepe arasında genellikle nehir yatağına bağlı erozyonunun ürünü olan çukura denir. Aynı zamanda Koyan, dere boylarında oluşan yeryüzü şekline denir (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 24/09/2021>).

asmasına bir kalem üzüm çubuğu aşılayıp bir çeşit daha üzüm hasil olurmuş. Böylece, herkes bu üzüm ağacına dal aşılaya aşılaya sarı, yeşil, kırmızı kış üzümü, kadın parmağı, ter gömlek, kıradına, kumla, razakı, beylerce, misket, alaca ve siyah üzümün çeşitleri varmış. Evliya Çelebi gördüğünde mahsül zamanıymış ve 37 çeşit üzüm rengini görmüş ki sicilde de yazılıymış. Arap ve Acem diyarında Urla'nın çarşı üzümü meşhurmüş. Urla şehrinde Piri Beşe'nin babası 120 sene yaşayan yaşlı bir kimseymiş ki “Çocukluğumdan beri bu Ağacı böyle bilirim. Babam da yüz yıl yaşadı, onlar da bu ağacı böyle bilirmiş, diye anlatırdı.” diye Piri Beşe'nin babası da kendisine böyle anlatmış. Gerçekten de gezip, gördükleri memleketlerde görülmeye değer bir üzüm asmasıymış. Yaz kış nice bin salkım üzümü asılı dururmuş. Kimi biter kimi yeter ve yedi kere üzüm verir dalları varmış. Evliya Çelebi'ye de teberrüken (uğur sayarak) iki salkım üzümünden yemek kısmet olmuş. Urla şehrinin bütün dağ, bayır, ırak ve yakın yerlerinde bahçe ve bağları varmış. Bu şehri bağlar, bahçeler süslermiş. Ağaçlarının çoğu üzüm bağlarının yanında zeytin ağacıymış. Bu şehrin övülen yiyecek ve içeceklerinin yanında zeytini, zeytinyağı ve üzümü meşhurmüş (IX. Cilt-I. Kitap:111-112).

4.2.2.5. Evliya Çelebi Neden Nil Nehri'nin Doğduğu Yeri Görmek İstiyor? Evliya Çelebi Mısır'ın İskenderiye şehrinde iki suyun birbirine karışmadığı “Reşid Boğazı” yani “Merecel-Bahreyn” girdabının olduğunu bildirmiş. Evliya Çelebi, Nil Nehri'nin Akdeniz'e karıştığı yere gelmiş ve bir defasında beş gün bu boğazdan geçememişler. Sonunda yine Reşid boğazına gelip oradan vilayet ayanı atlarına binip, 12 saatte İskenderiye'ye gelmişler. Sözün özü, mübarek Nil Nehrinin Akdeniz'e karıştığı büyük evliyaların ziyaretgâhı Merecel-bahreyn'e varıp, kayık ile derya üzere iki rekât hacet namazı kılıp Canabi Bari'den tam itikat ile taa mübarek Nil Nehrinin başı olan memleketlerin seyahatini rica eylemiş. Zira Nil Nehrinin ilk doğduğu yere “Meva Cenneti” derlermiş ki, burası hakkında hadis varmış. Onun için Nil Nehri başına varmayı rica ederek “Allah nasip ede” diye dua etmiş. Oradan tekrar Reşid Limanı'na gelip bütün dostlarıyla vedalaşmış. Oradan gemiye binip, temin ettiği yiyecek ve içecekleri de gemiye doldurmuşlar. Bindikleri Maaş Gemisi oymuş ki bir cuma günü, bir pazartesi günü bütün bezirgânlar metalarını Mısır, Dimyat ve Reşid'den gemilere yükleyip, alay ile hep birlikte gidip, gelirlermiş. Gayet silahlı, toplu ve tüfekli gemilermiş. İçinde olan yolcular da pür-silah giderlermiş. Zira Nil Nehrinin adalarında boğazlarında kayıklarla gezen haramiler varmış. Bu eşkiyalar ansızın gemileri basar şikâyetçi olunmasın diye bütün halkını katledip, sonra mallarını yağma ederlermiş. Gayet dikkatli olmak lazımmış. Evliya Çelebi Hakka tevekkül edip, bir silahlı gemiyle Mısır'a yönelmiş. Hakkında hadis bulunan “Meva Cenneti” denen Nil Nehrinin doğduğu yer olan ilk kaynağını görmeye karar vermiş (X. Cilt-II. Kitap:781).

Ortaokul 5. sınıf programında yer alan, “Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihi mekânları, nesnelere ve eserleri tanıtır” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, sosyal bilgiler dersi sürecinde öğretmen veya öğrenci tarafında sunar. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile destekler. Bu kazanımda öğrenciler temel öğrenme ortamlarından birisi olan yakın çevresinde bulunan doğal varlıkları, tarihi mekânları, tarihi eserleri tanıtır. Ayrıca, öğrenciler tarihi eserlerin kime ait olduğunu ve ne anlam ifade ettiğini fark eder. Seyahatnamede yer alan ve bu kazanımı destekleyen, (“İstanbul'un Hangi Suyu Lezzetlidir? (Eski Saray'ın Hayat Suyunun Anlatılması)”, “Van Kalesinde Bulunan Mağaraların Kullanım Amacı”, “Bugün Macaristan da Bulunan Peçoy Sahrasında

*Evliya Çelebi'nin Misafir Olması ve Kırkyedi Çeşit Armudun Tadına Bakması” ve “İzmir'in Urla Şehrinde Yetiştirilen Zeytin”)*³⁶ farklı örnek olaylara da ulaşılmıştır.

4.2.3. “SB.5.2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleriyle yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanımda öğrencinin araştırmacı bir anlayış ve beceri kazanması amaçlanır. Öğrencinin yaşadığı çevrede bulunan kültürel varlıkları ve özelliklerini bilmesi beklenir. Aynı şekilde ülkemizin çeşitli yerlerinde bulunan kültürel varlıkların benzer ve farklı özelliklerini bilmesi istenir. Böylece, öğrencinin yaşadığı ülkede farklı kültürler bulunduğunu, farklı kültürlerin benzer ve farklı özellikleri olduğunu fark etmesi amaçlanır. Öğrencinin estetik değer kazanması beklenir. Ülkemizde bulunan kültürel değerlerin özellikleri hakkında yazılı, görsel veya karşılaştırmalı olarak yaptığı çalışmaları sınıf veya okul ortamında diğer öğrencilerle paylaşması istenir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu kazanıma yönelik belirlenen 13 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 8 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.2.3.1. Trabzon Halkının Uğraştığı İşler ve Kazançlarının Özellikleri: Trabzon şehrinin halkı eski zamanlardan beri yedi bölükten oluşmaktaymış. Bir bölümü ileri gelenlerden bey, beyzadeler ve hizmet ehli halk tabakasıymış. Samur kürklerle güzel elbiseler giyen paşazadelermiş. İkinci bölümü alimler, salihler ve büyük şeyhler “*hal sahibi*” kimselermiş ki “*ulema*” görüntüsünde özel elbiseleriyle gezer, hepsi geçmiş padişahların vakıflarından maaş alan ve dua eden saygı gören kimselermiş. Üçüncü kısmı “*Karalar ve denizler tüccarları*” ymış ki Azak, Kazak, Mikril, Aphaza, Çerkezistan ve Kırım'a gidip, ticaret eden zengin bezirgânlarımış. Dördüncüsü türlü halk “*Sanat sahibi insanlar*” mış. İşlerini yapıp, kar ederlermiş. Beşinci bölümü “*gemiciler*” miş. Karadeniz içinde gemicilik edip kar ederlermiş. Bunların elbiseleri kendilerine mahsus olup, deniz yüzünde gaza edip savaşarak ticaret edip kar ederlermiş. Altıncı bölümü oluşturan “*Bağcılar ve bahçivanlar*” mış ki, bu şehrin Boztepe dağları, bağları olup “*Sicil*” kayıtlarında yazılı olduğu üzere tamamı otuz bin bağ ve bahçeymiş. Yedinci fırkası nice bin adam “*balık avcıları*” ymış ki bu kavim balığı pek sever, balıktan her türlü yiyeceği yaparlarmış. Bu şekilde Trabzon da nice bin çeşit iş ve meslek sahibi insanlar varmış (II. Cilt-I. Kitap:109-110).

4.2.3.2. Bolu Gerede Kasabasının Soğuğu ve Erzurum Soğuğu ile Boy Ölçüşmesi: Bolu sancağı toprağında Gerede kazası suyu ve toprağı bol bir yermiş. Şehri bir geniş vadi içinde bin adet tahta ve kiremit örtülü eski evlerden oluşurmuş. Tamamı dokuz Mahalle camisi, çarşısı, mescitleri, tekkesi, hamamı, hanı, dükkânları ve yedi kahvehanesi olan şirin bir kazaymış. Bu kazanın en ünlü esnafları Gerede bıçakçısı ve debbağısı gayet çokmuş. Gerede'nin gönü (işlenmiş deri) ve sahtiyani (deriden yapılan ürünler) meşhurmüş. Zira suyu ve havası gayet tatlı ve yayla havasıymış. Gerede hırsız, debbağı ve soğuğu ile ünlüymüş. Soğukları Erzurum'a denk olduğundan daha da meşhurmüş. Halk arasında soğuk anılsa “*Erzurum soğuğu beni Gerede'de bulun, dermiş.*” diye atasözü olmuş. Halkı gayet zinde, iri yapılı, cesur, çalışkan, güzelleri çok, genellikle medrese talebeleri, Leventleri meşhur Türk taifesinden oluşuyormuş. Bu Gerede'nin dört tarafında bakımlı nahiyeleri varmış.

³⁶ (I. Cilt-I. Kitap:79-80; IV. Cilt-I. Kitap:238-239-240; VI. Cilt-I. Kitap:258; IX. Cilt-I. Kitap:113).

Kazalar kırk elli bin nüfusa ulaşmış. Bu nahiyelerin tamamı dağlar içinde sakin yaşarlarmış. Her bir nahiyenin kendine özgü deyimleri, lakapları ve başka özel lehçeleri varmış (II. Cilt-I. Kitap:203).

4.2.3.3. Erzurum'da Soğu Anlatan Üç Darbimeseller (Atasözü): Her zaman doğunun celal yurdu, ikbal vilayeti, dayanıklı kalesi, sağlam seti Erzurum olmuştur. Erzurum'un kışı sert olduğu için bağı ve bahçesi olmazmış. Ancak Paşa Sarayı'nda gül bahçesi ve daha nice gül bağları varmış. Erzurum'da yer yer kış elması ve ahlat armudu varmış ama başka meyve asla olmazmış. Mesirelerinde kavak ağacı ile salkım söğütleri çok bolmuş. Kışı katı olduğundan ürünlerini iki ayda ekerler, biçerler, harman edip döğerler ve alelacele ambarlara korlarmış. Evliya Çelebi'nin gittiği sene atlar Temmuz ayında çayıra iken bir gürültü, bir şimşek, bir tipi, bir boran ve yağmur yağınca, bütün atlar boşanıp Erzurum sahrasında olan Umudum köyünden, Kaneve gez köyü'ne kadar dağılıp, serseri gezmişler ki, kışı da öyle sert olmuştur.

Erzurum'da On Bir Ay Yirmi Dokuz Gün Süren Kış: İnsanların dilinde darbimesel (Atasözü) olarak anlatılmış ki bir dervişe “*Nereden gelirsin?*” demişler “*Kar rahmetinden gelirim*” demiş. “*O ne diyardır?*” diye sormuşlar. Derviş “*Soğuktan, Ere zulüm olan Erzurum' dur*”, demiş. “*Orada yaz olduğuna rast geldin mi?*” diye sormuşlar. Derviş de “*Vallahi 11 ay 29 gün sakin oldum, bütün halkı yaz gelir derlerdi, amma ben görmedim*” demiş.

Erzurum'da Damdan Dama Atlarken Donan Kedi: Derviş konuşmasına ekleyerek demiş ki “*Bir kere bir kedi bir damdan bir dama atlarken iki dam aralığında donup kalır. Sekiz aydan sonra bahar gelince, anılan kedinin donu çözülüp mürmür yere düşer.*” dediklerini de duyduğunu söylemiş. Bu da halk arasında anlatılan latife şeklinde bir darbimesel (halk arasında söylenen meşhur söz) olarak anlatılmış.

Erzurum'da Soğukta Bir Demiri Tutsanız Elinizin Bir Kısmı Demirde Kalır: Gerçekten, Erzurum da bir adamın eli ıslak iken bir demir parçasına yapışsa derhal donup elinden demiri ve demirden eli ayırmak mümkün değilmiş. Eli, demirden bin ah vah ile kurtarsa bile eli ayasının bir kısım derisi demirde kalmış. Evliya Çelebi “*Azak diyarında ve Deşt-i Kıpçak' da erbain (Kırk gün devam eden kara kış) ve zemheri (şiddetli soğuk, kış) geçirdiğini, böyle keskin kış görmediğini*” söylemiş. Ancak böyle kış iken bağı ve bahçesi olmayan Erzurum halkı gayet sağlam vücutluymuş. Erzurum'un bütün meyvesi iki konak yer olan; İspir, Tortum ve Erzincan'dan gelirmiş. Ayrıca, al yanaklı şeftalisi, zerdalisi, kayısı, üzümü, kavunu ve karpuzu başka memleketlerden gelirmiş (II. Cilt-I. Kitap:245-246).

4.2.3.4. Malatya'daki İrem Bağları ve Aspuzu Meyvelerinin Anlatılması: Malatya bağı ve bahçelerinde yedi çeşit kayısı olmuştur. Bunlardan al Hamavi, Sâri Hamavi, Mışmış Hamavi, Beyaz Kumru, Bey Kumru, Sulu Kumru ve Etili Kumru kayısıları meşhurmüş. Bu anılan kayısılar öyle suluymuş ki bağdan şehre selevler de zorlukla getirilirmiş. Zamanında toplanmazsa suyu kalmazmış. Her bir kayısı kırk ve elliser dirhem gelirmiş. Zerdali³⁷ meyvesi çokluğundan dolayı pestil yapılarak diyar tüccarlar taşıyıp satarmış. Ayrıca, seksen çeşit sulu armudu sicillerde yazılıymış ki “*Gök Sulu Armudu*” birer okka gelirmiş. Gök sulu armudunu turşu yaparlarmış. Suyu sanki gülsuyu gibiymiş. Gök Sulu Armut suyunu çok içene bir keyif ve bir gevşeklik verirmiş. Bedenin güçlendirilmesine faydası olmuştur. “*Bey Armudu*” da lezzetli ve suluymuş. Bey Armudu, lezzetinden dolayı İstanbul'un ileri gelenleri Malatya'dan ılgar ile armut filizleri getirterek İstanbul fidanlarına aşlamışlar. Bu fidanlarda öyle Malatya armudu olmuştur ki padişahlara hediye gidermiş (IV. Cilt-I. Kitap:18).

4.2.3.5. Doğu Şivesi Hoş Bir Şivedir: Evliya Çelebi, Diyarbakır halkının ve Acemlerin özel lehçeleri, deyimleri, sözleri ve terimleri olduğunu, bu konuşmanın herkesin hoşuna gittiğini söylemiş. İlk başta Bağdad Fatihî yani Sultan IV. Murad Han, şakacı ve eğlenceye düşkün bir padişahmış. Her an huyları Doğu'ya meyilli olduklarından Iraklıların ve Diyarbakır Şehri'nin Acemane ve levendane kelimelerden hoşlanırmış. Bizzat kendileri “*Men şöyle demişem, Men heze böyle dememişem.*” diye doğu dili üzere konuşurmuş. Sultan IV. Murat'ın has dostlarından ve sırdaş

³⁷ Zerdali: Zerdali ya da yabani kayısı, Akdeniz havzasında yetişen, gülgiller familyasından bir kayısı türüdür. Meyveleri kayısıya göre daha küçük olup çekirdekleri acıdır. Zerdali, Orta Anadolu'nun bazı yörelerinde kayısı meyvesinin tüm çeşitlerinin genel ismi olarak kullanılır (<https://sozluk.gov.tr/-ET:11/03/2021>).

hizmetçilerinden “*Kahvecizade*” adlı bir taklitçisi varmış ki, yirmi adet dilde Fasih³⁸ ve beliğce (düzgün) konuşmada mahir (yetenekli) olup, ustalığını gösterirmiş. Hatta; Nemçe, Leh, Çek, Firenk ve Moskov kralları taraflarından bir yabancı elçi gelse taklitçi Kahvecizade o elçi kıyafetine girip, Fesahat³⁹ üzerine tercümanlık edermiş. Gerçi Müslümanları gafletten uyarmak için bir hadiste “*Kim bir kavme benzerse onlardandır.*” buyurulmuş. Ama Sultan IV. Murad Han Cem-cenab bir padişah olduğundan adı geçen Kahvecizade'yi her gelen elçilerin kıyafetine koyarak padişah divanında tercümanlık ettirmiş, söz alıp söz vermesini istemiş (IV. Cilt-I. Kitap:67).

Ortaokul 5. sınıf programında yer alan, “*Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleriyle yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, sosyal bilgiler dersi sürecinde öğretmen veya öğrenciler sunar. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Bu kazanımda öğrencinin araştırmacı bir anlayış ve beceri kazanır. Öğrenciler yaşadıkları çevrede bulunan kültürel varlıkları tanır ve özelliklerini bilir. Aynı şekilde ülkemizin çeşitli yerlerinde bulunan kültürel varlıkların benzer ve farklı özelliklerini tanır. Böylece, öğrencinin yaşadığı ülkede farklı kültürler bulunduğunu, farklı kültürlerin benzer ve farklı özellikleri olduğunu fark eder. Bu kazanımı destekleyen, (“*Erzurum’un İsmi Nereden Gelir?*”, “*Çanlı Kilisede Toplanılmasının Sebebi, İlim ve Şiir’in Verildiğine İnanılır*”, “*Bitlis Camilerinde Abdal ve Usul (Camiler Toplum Merkezidir)*”, “*Yiğit Vezir Melek Ahmed Paşanın Şanlı Bitlis Hanı Abdal Han Tarafından Misafir Olarak Ağırlanması ve Verilen Ziyafetin Anlatılması*”, “*Sümbüllü Sultan ve Tokat Kalesinin Fethi (Tokat İsmi Nereden Gelir)*”, “*İstanbul Yakınlarındaki Aydos İlicasının Şifası ve Kanuni Sultan Süleyman Han’ın Niksir Hastalığının İyileşmesi*”, “*Evliya Çelebi Nil Nehri’nin Doğduğu Yeri Neden Görememiş?*” ve “*Hz. Yusuf ve Züleyha Hikâyesi*”⁴⁰ gibi birçok farklı örnek olaylarda vardır.

³⁸ Fasih: Bir kişinin açık, düzgün ve sanatlı konuşma yeteneği olmasına denir (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 18/03/2021>).

³⁹ Fesahat: Yapılan bir anlatımın dil ve söz kurallarına uygun olmasına denir. Böylece anlam ve uyum bakımından sanatlı, açık, pürüzsüz ve düzgün anlatılmış olur (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 27/03/2021>).

⁴⁰ (II. Cilt-I. Kitap:226-227; III. Cilt-I. Kitap:318; IV. Cilt-I. Kitap:131; IV. Cilt-I. Kitap:156-157; V. Cilt-I. Kitap:84-85-86; V. Cilt-I. Kitap:124-125; VII. Cilt-II. Kitap:655-656; X. Cilt-II. Kitap:1077-1078).

4.2.4. “SB.5.2.4. Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile öğrencilerin yaşadığı toplumda çeşitli kültürel öğelerin bulunduğunu fark eder. Ayrıca, öğrencinin yaşadığı toplumda bulunan kültürel öğelerin ortak miras olduğunu bilmesi beklenir. Kültürel öğelerin insanlara bir arada yaşama bilinci kazandırdığını bilmesi amaçlanır. Öğrencilerin yaşadığı toplumda bulunan kültürel özellikler ile ilgil hem yakın çevresinden hemde yazılı ve görsel kaynaklardan araştırma yaparak derlemiş olduğu bilgiler, görselleri sınıf veya okul ortamında paylaşması beklenir. Sonuçta, öğrencinin insanların bir arada yaşamasında kültürel öğelerin nasıl rol oynadığını bilmesi amaçlanır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 17 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 12 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.2.4.1. Mevlid-i Şerif-i Yazan Alim Sarımsakçızade Süleyman Efendi: Bursa’nın Eski Kaplıca yakınında Sarımsakçızade Süleyman Efendi’nin nur dolu kabri varmış. Osmanoğulları diyarında ve başka İslam diyarlarında okunan “*Mevlid-i Şerif*” kitabını bu Sarımsakçızade Süleyman Efendi yazmış. Bursa’da doğan ve iyi bir eğitim alan Süleyman Çelebi, uzun yıllar Bursa Ulu Cami imamlığı yapmış. Mevlid-i Şerif-in 1409-1410 yıllarında yazılma hikâyesini şöyle anlatmış. Bir gün İranlı bir vaiz Bursa Ulu Caminde halka hitaben vaaz ederken bakara suresi 286. Ayetine istinaden “*Peygamberlerin birinin diğerinden ayırmayız, Hz. Muhammed’i Hz. İsa’dan üstün tutamayız.*” şeklinde açıklama yapmış. Bu şekilde açıklamasına cevaben Sarımsakçızade Süleyman Çelebi “*Hey Efendi âdem, sen tefsir ilmîni bilmiyorsun! Ayetler arasında bağlantı kurmalısın, peygamberler arasında ayırım olmaz denilmesindeki amaç, faziletleri yönünden değil, peygamberlik özellikleri yönündendir. Eğer bakara suresinin 286. Ayeti senin dediğin gibi olsaydı, ‘peygamberlerin bazıları bazılarına üstün kılını’ anlamındaki bakara suresinin 253. Ayetine vurgu olamazdı.*” diye cevap verince İranlı vaiz nasıl bir cevap vereceğini şaşırılmış ve kürsüden inmiş. Bu olaydan çok etkilenen Sarımsakçızade Süleyman Çelebi, İslam Peygamberi Hz. Muhammed’e olması gereken muhabbeti oluşturmak için kendi duygularını “*Vesilet’ün Necat*” (Kurtuluş Vesilesi) adlı eserinde yer alan “*Mevlid-i Şerif-i*” kaleme alarak yazmış (II. Cilt-I. Kitap:67).

4.2.4.2. Amasya’da Ferhat ile Şirin Hikâyesi: Amasya’da zanaatkâr ve esnaf erbabı olan marifet sahibi insanlar çokmuş. Amasya’da iğne tutan becerikli usta terzi, berber, helvacı ve hallacı⁴¹ esnaflar meşhurmüş. Hallacılar yayını eline alıp etek toplayıp, yirmi dört usulde tokmak vurduklarında seyredenleri hayran bırakırlarmış. Evvela Amalika⁴² zamanında bu şehrin ortasından “*Tozantı Nehri*” akarmış. Ferhad adında bir kimse Şirin’e âşık olup, onun uğruna nehri şehir içinden akıtmış. Hala Ferhadi külünklerin belirtileri şehrin batı tarafındaki kayalarda belliymiş. Ferhad, kayaları peynir gibi keserek sevdiği kız uğruna şehre su getirmiş. Şehirdeki bütün çeşmelerin suları o kayalar arasından kaynaklanarak gelirmiş. Büyük uğraş ve her bir su yolu birer sanat eseriymiş. Amasya büyük nehir kenarına kurulduğu için suyu ve havası o kadar güzelmiş ki etrafındaki dağlar baştanbaşa bağlar, bahçeler ve verimli yerlerden oluşuyormuş. Bütün evlerinin pencereleri batı ve kuzey tarafına bakarmış. Kışı katı olmayıp, ılıman bir havası varmış. Ayrıca, soğuk pınarları ve suları haneden haneye taksim olur, dolaşmış. Amasya’nın yetmiş adet mesire ve dinlenme yerleri varmış.

⁴¹ Hallacı: Yünü ve pamuğu, yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma işini yapan kimseye denir (<https://sozluk.gov.tr/-ET:16/04/2021>).

⁴² Amalika: Eski zamanlarda Sina yarımadasında yaşamış bir kavimdir (Erdem, 1989: 556-558).

En çok bilinen yerlerden biri ise “*Kanlıpınar*” mevkisiymiş. Bu Kanlıpınar mevkiinde Ferhad’ın dağları delip şehre su akıtmak için çalıştığı sırada bir sihirbaz ve hilekâr kadın gelerek “*Şirin öldü, dahi ne çalışırsın.*” diye söylemiş. Aynı zamanda, Şirin’in takmasını getirerek Ferhad’a göstermiş. Ferhad bunu öğrenince külüngünü havaya atıp, altına durup, başına düşmesini sağlayarak ölmüş. Ferhad’ın böyle acı bir şekilden kendini öldürmesinden dolayı bu diyara “*Kanlıpınar*” adı verilmiş. Ferhad Amalika zamanında yaşamış. Ancak mezarını ziyaret eden Amasya halkı “*Müslüman olarak gitti.*” diye konuşurlarmış. Mezarının su getirmek için yardığı o yüce dağın zirvesinde gömülü olduğu inancı varmış. “*Şirin öldü.*” diye düzmece haber vererek, Ferhad’ın ölmesine sebep olan o hilekâr ve cadı kadının mezarının, Ferhad ile Şirin’in mezarları arasında gömülü olduğu söylenirmiş. Hatta halen hilekâr ve cadı kadının gariplikleri devam ediyormuş. Ferhad ile Şirin’in mezarları üzerinde gül bitip dalları birbirine sarılırken cadı avradın üstünde karaçalı dikenleri bitip Ferhad ile Şirin’in gülfidanlarını birbirinden ayırdığına inanılırmış. Bunun acayip bir sır olarak devam ettiği, dünyada ve ahirette Ferhad ile Şirin’in kavuşmalarına engel olanın bu lanetli kadın olduğu halk arasında babadan oğula deden toruna anlatılırmış (II. Cilt-I. Kitap:220).

4.2.4.3. Hz. Nuh’un Aşure Aşı: Hz. Nuh Nebi, Tufan’da Cudi Dağı üzerine gemisiyle konup, kurtulunca bütün Nuh ümmeti gemiden dışarı çıkıp, amber kokulu toprağa yüz sürüp, şükür secdesi etmişler. Allah’a şükür için herkes ne bulmuş ise bir kazana koyup, aş pişirip yemişler. Hala o aş “*Aşura Aşı*” derlermiş. Hz. Nuh tufandan muharrem ayının onuncu gününde kurtulmuş. Tufan’dan sonra bu dünyanın ilk imarı Nuh’un gemisinin indiğı Cudi Dağı üzerinde Hz. Nuh yapımı “*Cude Şehri*” ymiş ki, bu dağ hakkında “*Gemi, Cudi Dağı’nın üzerine yerleşti ve o zalimler topluluğunun canına cehennem denildi.*” ayeti inmiş. Cudi şehri, Hz. Nuh zamanında gayet imarlı bakımlı büyük bir şehir olmuş. Şehrin hakimi Hz. Nuh ümmetinden “*Kurdim Melik*” olmuş. Bu Cudi Dağı’nda Hz. Nuh ve ümmeti altı yüz sene yaşayıp soyu yayılmış. İbri dilinden (İbranice) başka yeni bir dil konuşmuşlar. Bu dil ne İbri ne Farsça, farklı bir dil olan Deri Dili⁴³ ymiş. Ona “*Kurdim Dili*” demişler ki hala Kürtlerin kullandığı dil Hz. Nuh ümmetinden Melik Kurdim’den kalmış. Hz. Nuh ve ümmeti Tufan’dan sonra Cudi Şehri’nden Sincar Dağı’na gelerek imar olması için çalışarak dua etmişler (IV. Cilt-I. Kitap:85).

4.2.4.4. Selanik Sancağında Ayamarya Vadisi Karaferye Kalesi Kızıl Yumurta Bayramı ve Müslüman Olma Âdeti: Selanik sancağı Ayamarya diyarındaki Karaferye şehrinde eski bir adet varmış. Bu şehirde keferelerin bayram “*Kızıl Yumurta*” günleri olurmuş. Vodina ve Karaferye şehirleri Kızıl Yumurta günlerinde fetih edildiğinden hala o gün bütün kefereler evlerinde gizlenir, giyinir, kuşanır hanelerinden dışarı çıkmazlarmış. Bütün Müslümanlar, o Kızıl Yumurta günleri giyinip kuşanır, büyük bayram gibi ve kurban bayramı gibi gazi mücahitler savaş aletlerine gömülüp, o gün taa akşama kadar top ve tüfek atarak ve “*Allah Allah*” diye Gülbangı Muhammedi çekerek alay alay olup gezerek, evinden dışarı çıkmış kâfirleri ararlarmış. Eğer akşama dek taşrada bir kâfir bulurlarsa derhal sünnet edip İslam ile müşerref eder süslü cevahirli ata bindirirlermiş. Bütün şehir ayanları alay ile yeni Müslümanı gezdirip tazim (saygı gösterme) ederlermiş. Elbette her sene birkaç keferede bulup Müslüman ederlermiş. İslam dini şerefine her büyük küçük ayan (zengin, ileri gelen) malında bir şeyler verip, o yeni Müslümanı zengin edip bir dirlik (yaşamak için gerekli olan) sahibi yaparlarmış. Bu gibi seyirlik başka diyarlarda yokmuş. Vodina ile bu Karaferye şehirlerine mahsusmuş. Ancak Karaferye halkı “*Her sene etmeziz, ara sıra ederiz*” demişler. Vodina halkı ise “*Elbette her iki Müslüman bayramında ve her Hıristiyan bayramlarında böyle yaparlar.*” diye söylemişler (VIII. Cilt-I. Kitap:180-181).

4.2.4.5. Hz. Adem’in Çocuklarını Evlendirmesi ve Neslin Devamı: Hz. Adem zevcesi ve insanoğlunun annesi Hz. Havva ziyaretgahında küçük bir kubbe varmış. Çöl bir yerde olduğundan o kadar süslü değilmiş. Ama Hz. Adem ve Hz. Havva yeşil

⁴³ Deri Dili: Deri kelimesi “*saray*” anlamına gelir. Sarayda konuşulan dil demektir. Bu dilin ne zaman ortaya çıktığı tartışma konusudur. Eski İran hükümdarları zamanında icat edildiğini ileri sürenler olduğu gibi batı veya doğu İran lehçelerinden birini oluşturduğunu söyleyenler de vardır (Yazıcı, 1994: 178-179).

atlas ile örtülü sanduka içinde yatmaktaymış. Melek Ahmed Paşa hatunu merhume Esmehan Kaya Sultan, bu Havva Ana üzere yedi kubbe inşa etmek için malından elli kese ayırmış. Böylece, Hıdde şehrinde olan tatlı suyu Hıdde ve Cidde şehirlerine akıtmayı üstlenmiş. Ancak doğum sırasında vefat edince böyle büyük bir hayır nasip olmamış. Bazıları “Hz. Adem de burada meftundur.” derken bazıları “Hindistan’da Serendib’de yatar.” derlermiş. Ama bunlar zayıf görüşlermiş. Evet, Adem Peygamber Serendib’e inip gözyaşından Zencefil ve Karanfil hasil olmuş. Sonra kırlangıç kuşunun aracılığıyla Adem ve Havva Arafat Dağı’nda buluşup biliştikleri için Arefe Dağı derlermiş. Zira Hz. Havva Cidde’ye inmiş. Hz. Adem ve Hz. Havva, Mekke deresinde nice zaman sakin olmuşlar. Mekke taşlık yer olduğundan Cenabı Bari Hz. Adem’i ziraat için Şam yakınında “Havran” topraklarına gönderip, orada ziraat edip, çoğalmışlar. Tarihçi İshak’a göre “Hz. Adem uzun yıllar yaşayıp Arafat Dağı’nda vefat ederek o yerde defin olundu. Yoksa Serendib’e gitmedi.” diye tasdik edermiş. Ayrıca “Hz. Havva Adem’den sonra yıllarca yaşayıp bu Cidde yakınında Habil, Kabil ve Şit Nebi Havva Ana’yı defin ettiler.” derlermiş. Başka bir rivayette ise “Hz. Nuh Tufan’dan bir yıl önce Hz. Adem’in Arafat’tan ve Hz. Havva’nın Cidde’den cesetlerini çıkarıp, taptaze vücutlarını tuzlayıp kızaklar ile çekerek Kudüs-i Şerif’te defnetti.” derlermiş. Evliya Çelebi “Allah’tan başka kimse gaybı bilemez.” sözünü hatırlamış. Dünya tarihçilerine göre Hz. Adem’in her defasında ikişer evladı doğarmış. İlahi adet bir oğlan bir kız doğarmış. O kızı diğer seferde doğan oğlan ile çapraz şekilde evlendirilmiş. Bu çapraz evlilik davası yüzünden Kabil Habil’i katletmiş. Böylece, yeryüzünde ilk defa kan akıtıp isyan eden Kabil olmuş. Kabil, hak emrine itaat etmemiş (IX. Cilt-II. Kitap:868-869).

Ortaokul 5. sınıf programında yer alan, “Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, sosyal bilgiler dersi sürecinde öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Öğrencinin önceden hazırladığı yazılı, sözlü ve görsel belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyallerle destekler. Bu kazanımda öğrenciler araştırmacı bir anlayış ve beceri kazanır. Bu kazanım ile öğrenciler yaşadığı toplumda çeşitli kültürel öğelerin bulunduğunu fark eder. Ayrıca, öğrencilerin toplumda bulunan kültürel öğelerin ortak miras olduğunu bilir. Bu kültürel öğelerin insanlara bir arada yaşama bilinci kazandırdığını bilir. Sonuçta öğrenciler, insanların bir arada yaşamasında kültürel öğelerin nasıl rol oynadığını kavrar. Bu kazanımı somutlaştırmaya yönelik, (“Günümüz Bulgaristan Topraklarında Bulunan Sofya Vitoş Dağı Yaylasında İhtiyar Yörüğün Önerdiği Talih Çeşmesi”, “Kâbe’ye Gidemezsen.... (Eski Şehir ve Büyük Liman Mankalya’nın Özellikleri)”, “Kandiye Kalesi Paşalarından Kör Hasan Paşa’ya Sarı Çavuş Paşa’nın Saygısızlığı”, “Bosna Eyaleti Porluk Dağları ve Helvine Ovasında Müslüman–Hıristiyan Kan Kardeşliği ve Melek Ahmet Paşanın kararı (Esir Saklayan Osmanlı Askeri)”, “Peçevi Kalesi Saat Kulesinde Çan Çalınması ve Camilerin Buna göre, Ezan Okuması”, “Eflak Diyarında Dil Bilmenin Önemi (Seyyahlar Neden Dil Bilmelidir)”, “Drama da Bayram Adeti ve Müslüman Olmak (Su Yurdu Vodina Kalesi’nin Özellikleri)”, “Bayram Namazında Müslüman Katliamı”, “Selanik Sancağında Ayamarya Vadisi Karaferye Kalesinde Köle Sahibi

*Kölesini Dövemez”, “Pazar Günü Neden Çok Kalabalık Olur? (Rum Kadınları Kendi Ürünlerini Satar)”, “Zemzem Suyu Şifası ve Özellikler” ve “Adana Diyarında (Ramazaniye Kalesi) Misis (Osmaniye) Sancağındaki Şahmaran Yılan Çeşitleri”*⁴⁴ gibi birçok farklı örnek olaya da ulaşılmıştır.

4.2.5. “SB.5.2.5. Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihî gelişimini değerlendiren” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Öğrencinin günlük yaşamında yer alan kültürel öğelerin geçmişten gelen tarihi bir birikim sonucu oluştuğunu anlaması beklenir. Ayrıca öğrenciler, toplumu bir arada tutan kültürel unsurların bir gelişim ve sürekliliği olduğunu fark etmesi sağlanır. Böylece, gündelik hayatta yer alan kültürel unsurların sürekliliği ve değişimi üzerinde durarak fark etmesi amaçlanır. Günlük yaşamdaki kültürel unsurların önceki hali ile halen günümüzde yaşayan halini karşılaştırması istenir. Öğrencilerin elde ettiği bilgileri yazılı, görsel ve istatiki olarak hazırlayarak sunması beklenir. Nihayetinde öğrenciler Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanma becerilerini kazanabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 24 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 19 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.2.5.1. Trabzon’un Zenginlikleri (Altın, Bıçak, Balık, Balta): Trabzon’un meşhur sanatlarından birisi altın işlemeciliğiymiş. Trabzon’un yedi iklimde kuyumcu yetkin ustaları varmış. Bu ustalar başka bir diyarda yokmuş. Hatta Sultan I. Selim Han bu şehirde doğduğundan çocukluğunda “*Kakmacılık*” ilmini öğrenip babası Bayezid Han ismine Trabzon Darphane’sinde sikke hazırlatmış. Kanuni Sultan Süleyman Han da Trabzon’da doğmuş. Beşiktaş’da Yahya Efendi ile sütkardeş olup onunla “*Kostanta*” adında bir kuyumcunun öğrencisi olup, usta kuyumcu olmuşlar. O zamandan bu zamana dek Trabzon’un kuyumcuları meşhurmüş. Ayrıca, Trabzon’da bir tür at rişmesi (gem) işlenirmiş ki buraya mahsusmuş. Buhurdan, gülabdan, kılıç, gaddare (büyük bıçak) ve aşçı bıçakları meşhurmüş ve insanı büyülermiş. Gurguroğlu bıçağı bir çeşit bıçakmış ki onu kullanan elbette düşmandan kinini almış. Her tarafta meşhur, çok keskin bıçakmış. Yine bir çeşit Trabzon baltası varmış ki, yeni icat edilmiş. Bu kakmalı baltanın başka diyarlarda benzeri bile yokmuş. Ayrıca, sedefkârı çekmeceleri sandukası, hokkası ve iskemlesi başka bir diyarda yokmuş. Ancak benzerini Hindistan ülkesinin sedefkarisi yapabirmiş (II. Cilt-I. Kitap:110-111).

4.2.5.2. Trabzon’un Meşhur Balığı Hamsi: Trabzon’da balıkların beğenilenleri levrek balığı ve kefal balığı, kalkan balığı ve tekir balığı varmış. Kaloz balığı, erbain ve uskumru balığı lezzetli balıklar olup, daha nice bin türlü balık çeşidi varmış. Evliya Çelebi, makbul olan bu balıklar dışında Trabzonluların daha fazla sevip uğruna bin can kurban oldukları, alım satımı sırasında kavga edip kan akıttıkları balık “*hapsi*”

⁴⁴ (III. Cilt-I. Kitap:528-529-530-531; III. Cilt-I. Kitap:460; V. Cilt-I. Kitap:25; V. Cilt-II. Kitap:618-619-620; VI. Cilt-I. Kitap:250; VII. Cilt-II. Kitap:413; VIII. Cilt-I. Kitap:173; VIII. Cilt-I. Kitap:174; VIII. Cilt-I. Kitap:181-182; VIII. Cilt-II. Kitap:697; IX. Cilt-II. Kitap:823-824-825; IX. Cilt-I. Kitap:365-366).

balığı olduğunu söylemiş. Hamsin Günü⁴⁵'nde ortaya çıktığı için “hamsi” balığı derlermiş. Hamsin gününde çıkmasının sebebi ise büyük İskender zamanında bir olgun usta kişi gelip ruhban ve patriklere gıda olsun diye Moloz Kapısı'ndan taşra deniz içinde bir direk üzerine hamsi balığı şeklinde tunçtan bir balık tılsımı yapmış. Hamsin gününde o balıktan ses çıktığında Karadeniz'de olan bütün hamsin balıkları Trabzon Limanı kıyısına gelirlermiş. Daha sonra İslam Peygamberi yeryüzüne ayak basınca, binlerce tılsımlar yıkılıp Nemrud ateşi sönünce bu hamsi tılsımı da yıkılıp denize düşmüş. Ancak denizle ilgili bir tılsım olduğundan hala etkisi sürermiş. Her sene hamsin gününde hamsi balıkları kayıklarla yakalanarak iskeleye getirilmiş. Balık dellalları satmak için şu şekilde bağırırlarmış “*Ey muhterun, ey muhterun! Esi çifata zun, den hurdesin, samur bada taraşa, ey lefte karun, ahni kulup ipsarya, ala pamun, ey Ümmeti Muhammet ala pamun*” derlermiş. Bir tür ağaçtan yapılan boruyu bir kere öttürse eğer cemaatle namaz kılanlar duyarsa o an namazı bırakıp, hamsi balığına koşarlarmış. “*Namaz bulunur, amma hamsi bulunmaz.*” diye camide bulunan imam ve müezzin bile namazı bozarak “*Ahçacığumla bir makrama hapsi ver.*” diye o nazik sırmalı makramalara (havlulara) balığı korlarmış. Balığın suyunu akıtıp salınarak giderken, bazıları balığın suyunun aktığına acıyıp “*Bre palığın suyun ya ne akıdırsin, suyuna bir pilavcık salsana*” diye birbirlerine şaka ederlermiş. Bir keresinde balık borusu çalınınca hamamdan beş tane çıplak adam kan ter içinde koşarak balık kayığına yetişmişler. Bellerindeki peştemallarına balığı doldurunca edep yerleri ortaya çıkmış. Balıkçı bunlardan akçe isteyince, çıplak adamda akçe olmadığından balıkçıya kefil vermiş. Balıkçı ise “*Balık emini, kefil ve yemin almaz, hemen akçedir.*” deyince “*Bre adem, işte şu ademler şahit olsun imanım sana verdim.*” demiş. Balıkçı da “*Ben, kendim namazlı imanımdan bezdim, al benimki de senin olsun.*” demiş. Bu gibi hamsi balığı şakalaşmaları Trabzon halkı arasında yapılan latifelermiş. Yine Trabzon zenginleri Çiço ırgatlarına şu tekerleme ile “*Tarabozandır yerimiz, Akça tutmaz elimiz, Hapsi paluk olmasa, Niç'olurtı halümüz.*” diye sataşarak aralarında latife yaparlarmış. Hamsi balığı bir karış kadar ince, morca, parlakça ve semizce bir balıkmış. Yararı o derece faydalıymış ki yedi gün bir adam yese gayet güçlü olurmuş. Aynı zamanda, hazmı kolaymış. Hamsi balığının asla balık kokusu olmaz, yiyene hararet vermezmiş. Hamsi balığının özelliği ve şifası ise ağrı hastalığına tutulan adam bu balığı yese Allah'ın emriyle şifa bulurmuş. Bir evde yılan, çıyan ve akrep olsa hamsi balığının başını ateşte yakıp, o evde tütsü etseler bütün çıyanlar kokusundan yok olurmuş. Nice yüz faydası olan hamsi balığını yemek Trabzon halkına özgüymüş. Trabzon'da kırk türlü yemeğini piştiği, her birinde birer çeşit lezzet varmış. Çorbası, yahnisi, kebabı, böreği, baklavası her türlüşünü pişirirlermiş. Öncelikle bu hamsi balığını temiz ayıklayıp, onar onar bir kamışa dizip maydanoz, kereviz, soğan ve pırasayı temizleyip küçük küçük kıyıp tarçın ve karabiber ile karıştırıp, bir kat kereviz ve maydanozu tava içine döşeyip, sonra bir kat hamsi döşeyip, daha sonra Trabzon'un hayat suyuna benzer su zeytinyağını döküp orta hararetle ateşte bir saat pişince sanki nur olup yiyen nur olurmuş. Bu şekilde pişirilip yenirse görme kuvvetine ve mideye yararlıymış (II. Cilt-I. Kitap:111-112-113).

4.2.5.3. Ankara Beyparı Kavunundan Pişirilen “Zerde” Özelliği (Beypazarı Beğenilenleri): Evliya Çelebi Erzurum'dan İstanbul'a giderken, konakladığı yerlerden biriside Beypazarı'yıymış. Beypazarı'nın evvela bağ ve bahçelerinin gayet çok olduğunu söyleyerek övmüş. Beypazarı'ndaki bostanlarda bir çeşit kavun olurmuş ki lezzetinden adamın dimağı iki parça olurmuş. Misk ve amber gibi güzel kokusu varmış. Beypazarı halkı genellikle o kavundan zerde⁴⁶ pişirip içine Tarçın ve Karanfil korlarmış. Öyle bir zerde olurmuş ki Muaviye'nin ilk defa pişirdiği lezzetli zerdenin aynısıymış. Bu şekilde lezzetli, yemesi hoş ve sindirilmesi kolay kavunmuş. Bu şehirde safa edip, çeşitli yiyeceklerin tadına bakıp, zerde tatlısı yiyerek üç gün konaklamışlar (II. Cilt-II. Kitap:568).

⁴⁵ Hamsin Günü: Her yılın 31 Ocak ve 21 Mart tarihleri arasındaki ellibir günlük dönem hamsin günü olarak adlandırılmıştır

(https://www.turktakvim.com/index.php?link=html/Erbaın_ve_Hamsin.html-ET: 29/07/2021).

⁴⁶ Zerde Tatlısı: Osmanlı Türk mutfağında çeşitli şekillerde hazırlanan bir tür tatlıya denir (<https://onedio.com/haber/bir-osmanli-mutfagi-klasigi-zerde-tatlisi-tarifi-1027445-ET: 24/11/2021>).

4.2.5.4. İran Ülkesi Rey Şehri Define Avcıları: İran ülkesinde bulunan Rey şehri tarihi çok eski olan bir yermiş. Hala bu Rey şehri içinde veya dışında her yıl birer ikişer define mal çıkarmış. Ama bu definelerin çıkması sebebiyle nice bin insan işini gücünü bırakıp, avare olup gece gündüz Ferhad gibi çalışıp, Karun hazinesi çıkarmaya uğraşır, perişan olur ve böylece ömürlerini tüketirlermiş. Bu define arayıcılığının bir kötülüğü de oyumuş ki bu yerde bir define vardır diye yüzlerce adam han tarafına veya eve üşüşüp Ferhad kazmalarını vururlarmış. Eskiden zengin olan şehir Evliya Çelebi'nin gezdiği dönemde define avcılarının kazılar yüzünden Eski Mısır gibi harap olup baykuş, karga ve yarasaya yuva olmuş. Define arayıcıları bu Rey şehrini Ferhadi külünklerle harap etmişler (IV. Cilt-II. Kitap:523).

4.2.5.5. Tokat Bezi: Tokat şehri halkının beğenilen işlerinden biriside yapılan Tokat beziymiş. Evvela bu beyaz pembe bezler ve cam taslar Lahor diyarında (Lahor, Babür İmparatorluğu'nun antik başkenti) dahi yapılamazmış. Bu bezler, sanki altın gibi parlakmış. Burada yapılan kalemkari basma yorgan yüzleri, nakışlı perdeler ve kazancı işinden sahan ve tencereler Kastamonu, Belgrad ve Bosna'da dahi işlenme ihtimali yokmuş. Zira Tokat şehrinin zanaatkârları bütün kabı kacağı el ile kalemkâr⁴⁷ işi yaparmış (V. Cilt-I. Kitap:103).

Ortaokul 5. sınıf programında yer alan, *“Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihi gelişimini değerlendirir”* kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Öğrencilerin önceden hazırladığı çalışmalar; yazılı, sözlü ve görsel belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Öğrenciler Türkçe'yi doğru, etkili ve güzel kullanma becerilerini kazanır. Öğrenciler günlük yaşamında yer alan kültürel öğelerin geçmişten gelen tarihi bir birikim sonucu oluştuğunu bilir. Bu kültürel unsurların gelişimi ve sürekliliği olduğunu fark eder. Bu kazanıma yönelik, (*“Evliya Çelebi'nin Farklı Dilleri Öğrenmeye Bakış Nedir?”*, *“Bu Kadar Soğuk Erzurum'un Odun İhtiyacı Nasıl Karşılır”*, *“Kars Ahalisi Yaşama ‘Şöhret Afettir’ Diye Bakar”*, *“Kemah Diyarında Kuştan Turşu Yapan Köy”*, *“Çocuk Mektepleri”*, *“Kastamonu Mudurnu'nun Beğenilen Çam Bardağı”*, *“Osmanoğulları Devletinde Eğlence Günleri Nasıl Olurdu?”*, *“Van-Tatvan Arasındaki Bağlantı (Tahtıvan Kalesi Menzili)”*, *“Şahlar Şahı Taht Merkezi Mihriban Kalesi ve Özellikleri”*, *“Bağdad'ta Kuşlarla Haberleşme”*, *“Bağdad'daki Şattülarap Nehrinden Soğuk Su Alma Usulü”*, *“Bağdad Diyarı Tikrit Sancağında Aşık ve Maşuk Kaleleri Menzili”*, *“Anadolu Hisarında Kale Döven Osmanlı Topları ve Savaşa Hazır Hali”*, *“Murat Hüdevandigar'ın Ölümünü Anlatan Başka Bir Hikâye (Osmanlı Padişahlarının Etekleri Öpülmesi Usulü Kural Olarak Nasıl Geldi?)”*, *“Kuş ile Kuş Avlama”*, *“Rumeli Diyarında Bulunan Ergiri Kasrı Varoşunda Halkın Ücretli Ağlama Geleneği ve Evliya Çelebi'nin ‘Ağlayan Şehir’ İsmi Koyması”*, *“Mısır Diyarı Nil*

⁴⁷ Kalemkâr: bir yapının tavan ve duvarlarına kabartma gibi görünen resimler ve süsler yapan sanatçıya denir (Doğanay, 2012: 79-83).

Nehri'nin Doğduğu Yere Yakın Foncistan'a Bağlı Hankoc Sahrasında Evliya Çelebi Fil Üzerinde Kahvaltı Yapar (Büyük Hankoc Sahrası)", "Mısır Nil Nehri'nin Kaynağına Yakın Funcistan Diyarı Beyaz Adamın Olmadığı Ülke" ve "Evliya Çelebi Nil Nehri'nin Doğduğu Yere Yakın Arbacı Kalesi Diyarında İlk Defa Beyaz Gören ve Çiğ Pişmemiş Diyen Toplumla Karşılaşır (Büyük Şehir ve Eski Yapı Arbacı Kalesi'nin Özellikleri)"⁴⁸ gibi çok sayıda farklı örnek olay belirlenmiştir.

4.2.6. "SB.5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar" kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım çalışılırken öğrencinin, doğal çevreye duyarlılık ve dayanışma değerlerine sahip olması beklenir. Ayrıca, öğrencinin gözlem yapma, çevre incelemesi yapma ve harita okuryazarlığı gibi becerileri kazanması istenir. Öğrencinin çevresinde yaşanan çeşitli doğal afetlerin neler olduğunu bilebilir. Böylece, öğrenciler çevresinde yaşanan doğal afetlerin toplum hayatı üzerinde nasıl etkileri olduğunu çeşitli örnekler ile açıklaması amaçlanır. Ayrıca öğrencilerin günümüzde yaşanan toplumsal afetler ile eski dönemlerde yaşanan toplumsal afetleri karşılaştırması sağlanır. Öğrenciler doğal afeterlin toplum hayatındaki yeri hakkında yapmış olduğu yazılı, sözlü ve görsel çalışmaları sınıfta ve okulda paylaşır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu kazanıma yönelik belirlenen 15 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 10 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.2.6.1. İstanbul'a Dışarıdan Gelenlere Karantina Uygulanması, Yedikule Kasabası Debbağ Esnafına Ahi Evran'ın Duası, Yedikule Kasabası Kızılçeşme'nin İsmi Nereden Gelir: Kefere zamanında yoldan gelen kişilere nazaret (karantina) uygulanır, yani taunlu (vebalı) İstanbul şehrine alınmayıp, İstanbul Yedikule Kasabasında yedi gün kalır sonra İstanbul şehrine girişine izin verilmiştir. Fetihden sonra Fatih Sultan Mehmed Han bütün debbağları, mezbahaları şehir içinden çıkararak Yedikule Kasabasına koyup, zengin etmiş. Deniz kıyısındaki bu bakımlı kasabada bir Cami, yedi mescid, bir han, bir hamam, yedi sebil, üç tekke varmış. Yedikule Kasabasında üç yüz adet Ahi Evran debbağ dükkânı, elli adet tutkalcı işliği varmış. Ancak evi olan Mahallesi azmış. Genellikle buralar bekarların yaşadığı evlermiş. Savaş veya çatışma olduğunda padişahın emrinde beş bin güçlü-kuvvetli debbağ bekar yiğit çıkarmış. Ancak bu kasabada debbağlar ve mezbahanelerin kötü kokusundan dolayı, dışardan bir kimse bir an dursa kokuya dayanamaz, dimağı kurur kötü kokudan kaçarmış. Orada çalışanlar bu kötü koku misk ve amber gibi kokarmış. Misk kokulu adam yanlarına varsa hoşlanmaz fark etmezlermiş. Bu kasabanın gayet eli açık cömert adamları varmış. Cenabı Allah onların mallarına Halil İbrahim bereketi

⁴⁸ (II. Cilt-I. Kitap:133; II. Cilt-I. Kitap:246-247; II. Cilt-II. Kitap:388; II. Cilt-II. Kitap:452-453; I. Cilt-II. Kitap:484; III. Cilt-I. Kitap:345-346; III. Cilt-I. Kitap:635-636; IV. Cilt-I. Kitap:181-182; IV. Cilt-II. Kitap:495-496-497; IV. Cilt-II. Kitap:573; IV. Cilt-II. Kitap:574; IV. Cilt-II. Kitap:807-808; V. Cilt-I. Kitap:407; V. Cilt-II. Kitap:753-754; VI. Cilt-I. Kitap:185; VIII. Cilt-II. Kitap:655-656; X. Cilt-II. Kitap:921-922-923; X. Cilt-II. Kitap:920; X. Cilt-II. Kitap:945-946-947-948).

vermiş. Meşhur her zaman anlatılan bir hikâye varmış. Debbağların önderleri ve kurucuları Ahi Evran, halifelerinin birine “*Eteğindeki nedir?*” diye sormuş. Meğer halifenin eteğinde köpek pisli varmış. Utancından “*Eteğindeki kuruştur.*” diye cevap vermiş. Hemen Ahi Evran “*İlahi mal ve rızkınız bereketli olup çok ola*” diye dua etmiş. Bugün de debbağlarda eli açık, ikramı seven adamlar çokmuş. “*Hacı Ali*” adlı bir debbağın kırk yıllık köpek pisliği varmış. “*İngilizler kırk bin kuruş vermişler, ancak vermemiştir.*” diye meşhur söylenirmiş. Bu kasabanın dışında cana can katan bir çeşmenin kemeri altında dört köşe beyaz bir mermer üzerine dönemin mermer ustası bir “*Kaz Kuşu*” resmi yapmış ki diller ile anlatılmaz, sanki canlıymış. Daha sonra halk arasında bu çeşme “*Kazlıçeşme*” adıyla ünlenmiş (I. Cilt-I. Kitap:352-353).

4.2.6.2. Evliya Çelebi ve Arkadaşları Bursa Bozburun İskelesinde Mahsur Kalırlar: Evliya Çelebi, Bursa’da birlikte olduğu arkadaşları ile vedalaşıp, 11 Nisan 1640 günü atlarına binerek Nilüfer Köprüsü’nü geçmişler. Oradan da Mudanya kasabasına gelip, yükü hafif bir gemiye binerek ılıman bir havada Mudanya’dan İstanbul’a doğru yola çıkmışlar. Kısa bir deniz yolculuğu sonrası deniz dalgaları bunları ele alıp Urfa mancınığı gibi sallamaya, çalkalamaya başlayınca canlarından bıkmışlar. Sonunda, Bozburun iskelesinin bulunduğu yere geldiklerinde fırtınadan daha fazla gidemeyeceklerini anlayıp iskeleye yanaşmışlar. Bozburun iskelesi eski zamanlarda yapılan bakımlı bir iskeleymiş. Rüzgarsız ve girdapsız bir burunda bulunduğundan bütün gelen giden gemiler beş on gün hatta, bir iki ay bu iskelede beklermiş. Hatta, fırtınadan yola çıkamayanların, malları çürüdüğü için tüccar, esnaf ve gemici taifeleri beddua ede ede bu iskele harap olmuş. İskele başında bir han, birkaç misafirhane, küçük bir cami, birkaç bakkal, ekmekçi ve bozacı dükkanlarından başka bir şey yokmuş. Lakin iskele başındaki camii duvarlarında yolcuların şikâyet yazılarından, duvarda yazı yazacak başka boş yer kalmamış. Değişik dillerde türlü türlü yazılar olduğu, ayrıca güzel hatlar ile yazılmış yazıları da görmek mümkünmüş. Bozburun iskelesindeki yazılarda “*Dünya kaç bucaktır o bela limanın hapishanesini seyreylesin.*” şeklinde sözler olduğu gibi, duvarların yüzünde “*Ah elinden Bozburun, feryad elinden Bozburun, Bekleye bekleye seni kalmadı ağız burun.*” şeklinde söyleyişlerde bulunmaktaymış. Buna benzer nice yüz bin rastgele yazılan yolcuların durumunu bildiren şiirler varmış. Bu yazıların kimi insan güldürür kimi duygulandırarak hayran bırakırmış. Evliya Çelebi, arkadaşları ile Bozburun iskelesinde iki gün beklemenin sonunda on beş zarif ve temiz insan ile bir yere toplanmışlar. Silahlarını kemerlerini bağlayıp, sıkıntılarını gidermek için doğu tarafına bağ ve bahçeler içinde türlü türlü sulu armutlar yiye yiye yaya olarak etrafta gezmişler (II. Cilt-I. Kitap:69-70).

4.2.6.3. Çankırı Osmancık Diyarında Direkli Bel’in Korkunçluğu ve Şiddetli Kış: Çankırı Osmancık diyarında bulunan “*Burhan Dede*” adlı nice yüz keşif ve kerameti görülmüş ulu bir derviş kişinin tekkesinde misafir olmuşlar. Çankırı Osmancık beldesinde ki Sultan Bayezid-i Veli Han’ın hayratında hasenatından olan görülmeye değer, on dokuz gözlü “*Koyunbaba Köprüsü*” geçerek, yollarına devam etmişler. Bu köprü’nün her bir kemeri gökkuşağından, samanyolundan, kudret kemerinden ve kısra kemerinden nişan veren büyük köprülerden biriymiş. Evliya Çelebi ve yanındakiler Çankırı Osmancık şehrinden ayrılıp giderken, dağların korkulu ve tehlikeli yeri “*Direkli Bel*” geçidine gelmişler. Direkli Bel geçidi dar, tenha ve bir taşlık can pazarı yermiş. Bir adam kayaların üzerine çıkıp, taş yuvarlasa bin adam helak olurmuş. Tüfekli bir adamın tek başına bir kuş dahi uçurtmayacağı, böyle melun bir boğazmış. Anadolu’da, Arap diyarında ve İran’da “*Direkli Bel*” adı ile meşhur olmuş. Buraya “*Direkli Bel*” denmesinin sebebi, kayaların altları sütunsuz gök kubbe gibi boşmuş. Bu kayalar yıkılıp ana yolu kapatmasın diye nice hayır sahipleri anılan kayaların altlarına iri iri çam ve ardıç direkleri dayamışlar. Onun için “*Direkli Bel*” ismiyle meşhur olmuş. Hemen bu yerde yol üzerindeki taşları kaldırıp, yolu temizleyince ferah bir yol olmuş. Ancak Evliya Çelebi başka bir zamanda arkadaşları ile Amasya Merzifon’dan Köprü Şehrine giderken “*Direkli Bel*” denen yerde bir tipi ve borana yakalanmışlar ki sabaha dek beş karış kar yağmış. Şafaktan sonra borular çalınıp “*göç*” diye haber olunca herkes borazanlara kızmış. Her ne hal ise bütün yükleri hayvanlara yükleyip, ister istemez büyük sıkıntı ve belalar içinde tipi ve boran ile birlikte “*Direkli Bel*” adlı yerde havada büyük değişiklikler olmuş. Öyle bir şiddetli kış

olmuş ki herkes tatlı canından bıkmış. Bu “Direkli Bel” diyarında öyle sert rüzgâr ve acı fırtına çıkmış ki yağın kara ne hayvanlar ne insanlar dayanabilmiş. Direkli belde ne bir sığınak, ne yol, ne bel, ne iz nede kılavuz varmış. Ayrıca, hayvanlar içinde arpa ve ot kalmamış. Ancak ortalıkta görünen halk ise sanki hareket eden ölümler gibiymiş. “Direkli Bel” adlı mahallin beli, ovası ve dağı kar ile dolmuş. Paşa’nın istek ve ihsanı ile nice yiğitler ve beldenin kılavuzları ayaklarına at kılından örülmüş paçileler giyip kar üzerinde yol aramaya gitmişler. Paçile oymuş ki, Kürt ve Acem ülkesinde kar çok yağarsa, kalbur gibi bir çemberin içini at kılıyla pabuç gibi örüp o çemberi ayaklarına giyip kar üzerinde yürürlermiş. Ayaklarında paçile olan kılavuzlar dahi Direkli Bel’in alt tarafına vardıklarında kara gömülmüşler. Ne paçile, ne el, ne ayak hiçbir işe yaramaz olmuş. Asker arasında bir dedikodu yayılmış ki “*Bütün develer ve katırlar, bu kadar hazineler yer altına girip, kar altında kaldık.*” diyerek feryadı figan etmişler. Canlarından usanarak kabilede bulunan askerlerin her biri bir tarafa dağılmış. Herkeste bir panik hali oluşmuş. Sonunda Direkli Bel’i geçememişler ve paşa elde kalan askeri, malı ve ağırlığını alarak binlerce sıkıntı ve şiddetli acılar çekerek yakınlarındaki Dankaza şehrine geri dönmüşler. Kervanda bulunup fırtınaya tutulan herkes lokmacılık⁴⁹ yaparak şehir hanesinin evlerine yerleşip, ölümden kurtulmuşlar (II. Cilt-I. Kitap:211-212).

4.2.6.4. Erzurum Diyarı Malazgirt’te Kaz Yumurtası Büyüklüğünde Yağın Dolu: Van diyarı Bitlis şehrinin kuzeyinde Erzurum’a üç menzil, doğusunda Van Kalesi dört menzil, Ahlat Kalesi ile Malazgirt arası tam yedi fersah⁵⁰, yüksek dağlardan dosdoğru yollar varmış. Şehrin suyu ve havası gayet yayla olup bütün halkı sağlıklıymış. Zira kışı gayet sertmiş. Şiddetli kıştan yollar kapanınca, tam bir ay Malazgirt’te oturmak ferman olunmuş. Bir gün bir dolu yağmış ki her tanesi yüzer dirhem⁵¹ tartılmış. Dolu pek çok hayvanı telef etmiş. Bir saatten sonra paşaya bir dolu tanesi getirmişler, tam bir okka gelmiş. Paşaya o dolu tanesi gelinceye kadar belki elli dirhemi erimiş. Yağın bu dolu “*Mühr-i Süleyman*” (Davut Yıldızı) altıgeni gibi ve kaz yumurtası büyüklüğündeymiş (V. Cilt-I. Kitap:65).

4.2.6.5. Taun Hastalığına Karşı Alınan Tedbirler: Rumeli diyarında bulunan Ergiri Kasrında acayip ve garip bir mesire yeri varmış. Hala bu “*Ergiri Kasrı*” şehrinde bir adamdan bir sivrice çiban çıkarsa “*vabadır*” diye tüm halk o adamdan nefret edermiş. O adam artık bir yere varamazmış. Ona yakın olan komşuları kaçarmış. Eğer başka hastalık olsa, o adamın yanına varıp, halini hatırını sorarlarmış. Vebalı eve bir iki yıla dek girmezlermiş. Eğer girerlerse o evi sirke ile yıkayıp, çeşit çeşit buhur, tütsü verip, nice yerleri yıkıp, tamir edip, beyaz kireçler ile her odayı ağartıp ondan sonra girerlermiş. Ama Allah’ın hikmeti halkı vebadan ölmezmiş. Genellikle bu şehrin insanları ishal, zehir, ateşli humma ve ağrı hastalıklarından ölmüş. Halkı çok uzun yaşar, beli bükülür, kuvveti gider, hayatı yitmiş, ömrü 170 kimseler olurmuş. Eğri kasrında yaşayanlar yetmiş-seksen senede bir sakallarını tıraş ederlermiş. En yaşlı, işi bitmiş dediğin adamları dahi silahlarını kuşanıp, ya at ile yahut yaya olarak asi Arnavutlar ile yahut Venedik kâfirleriyle cenge gider mücahid gazilermiş. Bunların hakkında da “*Muaviye ve Yezid sevilmmez hatta onlara söverler.*” derlermiş. Ama Evliya Çelebi görmemiş, işitmemiş. Aydonat halkı gibi bunlar da asla mavi çuka giymezler “*Muaviye icat etti.*” diye “*Zerde*” aşını yemez “*Muaviye boza yapıp, içti.*” diye “*Boza*” da içmezlermiş. Ama İstanbul’da genellikle boza yapanlar ise Arnavut ahalisiymiş (VIII. Cilt-II. Kitap:654).

⁴⁹ Lokmacılık: Kar, tipi, yağmur, soğuk gibi doğal afetler yanında Osmanoğlu askerinin yiyeceği bittiği zaman en yakın köy, kaza veya şehirde askerlerin evlere (hanelere) dağılıp sıkıntı ortadan kalkıncaya kadar (birkaç gün hatta bir haftaya kadar) hane halkı tarafından ihtiyaçlarının karşılanarak barınmasına denir (<https://www.eansiklopedi.com/lokma-ne-demek-lokma-anlami-nedir/-ET:22/10/2021>).

⁵⁰ Fersah: On iki bin adıma veya bir saatlik yola denk geldiği kabul edilen eski ölçü birimidir. Ayrıca denizcilikte eski Türk gemicilerinin kullandığı fakat günümüzde kullanılmayan üç deniz miline eşit uzaklık birimine denir. Yaklaşık olarak 5.556 metreye eşittir (Halaçoğlu, 1995: 412).

⁵¹ Dirhem: Gümüş sikke olup dünya genelinde para birimi olarak kullanılmaktadır. Adı, eski Yunan para birimi drahminin adından gelmektedir (Sahillioğlu, 1994: 368-371).

Ortaokul 5. sınıf programında yer alan, “Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, sosyal bilgiler dersinde öğretmen veya öğrenciler tarafından sunulur. Öğretmen veya öğrencilerin hazırladığı; yazılı, sözlü ve görsel belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Bu kazanım çalışılırken öğrenciler doğal çevreye duyarlılık ve dayanışma değerlerini kazanır. Ayrıca öğrenciler, gözlem yapma, çevre incelemesi yapma ve harita okuryazarlığı gibi beceriler kazanır. Öğrencinin çevresinde yaşanan çeşitli doğal afetlerin neler olduğunu bilir. Böylece öğrenciler, çevrelerinde yaşanan doğal afetlerin toplum hayatı üzerinde nasıl etkileri olduğunu çeşitli örnekler ile açıklar. Seyahatnamede bu kazanıma uygun, (“Kızılırmak Nehri (Kanlı Su) ve Evliya Çelebi’nin Nehirden Geçışı”, “Kızılırmak Nehri’nde Evliya Çelebi’nin Başına Gelen Belanın Anlatılması”, “Kalecik Diyarı Nenekler Köyü Menziline Yağan Kar ve Evliya Çelebi’nin Fırtınaya Tutulma Olayı”, “Büyük Tuna Nehri’nin Buz Parçalarının Anlatılması”, “Çoban Deli Kasım Ağanın Edirne Babaeski de Müslüman Oluşu ve Köprü Yaptırışı (Çoban Deli Kasım Ağa Köprüsü)”, “Evliya Çelebi’nin Bitlis’ten Kaçışı Sonrası Abdal Han’ın Mektubu”, “Cankurtaran Gazilerinin Cesurluğu”, “Nemse Bec Kalesi Neden Fetih Edilememiş?”, “Mısır’ın Nil Nehrinde Nil Timsahı, Nil Atı” ve “Mısır’da Evlere Giren Yılanların Avcıları Varmış”)⁵² çok sayıda farklı örnek olay tespit edilmiştir.

4.2.7. “SB.5.7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Öğrenciler bu kazanımı çalışırken sahip olduğu kültürel mirasa duyarlılık değerini kazanması beklenir. Ayrıca, öğrenciler araştırma ve yaratıcılık gibi becerileri davranış olarak kazanması beklenir. Öğrenciler dünyada ve ülkemizde bulunan ortak mirasları tanıyabilir. Böylece, öğrencinin ülkemizde ve dünyada var olan ortak miras öğelerine örnekler vermesi ve ortak mirasın anlamı üzerinde durması amaçlanır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 10 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 5 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.2.7.1. Ayasofya Caminin Müslümanlar İçin Önemi: İstanbul şehri içinde olan selatin camilerinin birincisi, eski yapı, büyük bina, Hayy ve Kadir Allah’ın kullarının mabedi, Büyük Ayasofya Cami’siymiş. Geçmiş Yunan tarihçilerinden “Yanevan

⁵² (II. Cilt-I. Kitap:208-209; II. Cilt-II. Kitap:497-498-499; II. Cilt-II. Kitap:507; III. Cilt-I. Kitap:434-435-436; III. Cilt-I. Kitap:326-327; V. Cilt-I. Kitap:66; VI. Cilt-I. Kitap:268-269; VII. Cilt-I. Kitap:213-214-215; X. Cilt-II. Kitap:860-861; X. Cilt-I. Kitap:301-302).

Tarihi” ne göre ilk defa Hz. Süleyman dünyayı gezip, dolaşmış. Tahtını İstanbul zemininde Sarayburnu'nda karar edip orada bir mabedgah yapmış. Daha sonra, Hz. Adem'in yeryüzüne inişinden 5.052 sene geçip, Madyan oğlu Yanko'nun soyundan “*Vezendon*” adlı bir kral zuhur edip İstanbul'u yedinci keresinde onlar da imar etmiş. O Vezendon'un bir kız kardeşi Makedonya'nın Sofya şehrinden doğduğundan ismine “*Aya Sofya*” derlermiş. Babasının İstanbul Kalesi'nin dört tarafını yeniden yaptığını duyunca, iki milyon hazine ile babası Vezendon'a gelip Hz. Süleyman'ın ibadethanesini genişletmeye başlayıp, mal sarf ederken Hz. Hızır gelip “*Bu Caminin bütün ihtiyaçlarını, masraflarını benden alın ve bu biçimde bir cami yapın.*” diye Ayasofya'nın kuruluş temelini öğretmiş. Öncelikle yeri derinleşinceye kadar kazıp taa Ahırkapı beraber olunca yeraltından sular belirmiş. Tam bir ay bu temel içinde Nemrud ateşleri yakıp, kurşun akıtarak sanki mavi kurşun denizi olmuş. Bu kurşun denizi temelde yedi yıl durmuş. Daha sonra “*Ağnados*” adlı bir hendese ilmi bilen ünlü mimar ortaya çıkıp, Hz. Hızır temeline vekilharç ve nazır olup kırk bin işçi, yedi bin hamal ve üç bin yapı ustası toplamış. Ayasofya'nın kurşun temeli üzeri üç bin yüksek sütun, onun üzeri kubbeler inşa etmişler. Sütunların altı su sarnıcı olup depremden etkilenmeyip korunması düşüncesiyle, ilk temelini bu şekilde kurmuşlar. Sarnıcını kırk çeşmenin suyuyla doldurmuşlar. Sarnıcın bazı yerlerini tamir için kayıklar peyda etmişler. Hala anılan kayıklar duruyormuş. Ayasofya'nın taa ortasında bir bakır kapaklı kuyu ağzı varmış. Ondaki kovalar ile su çekip, cemaat içerek susuzluğunu giderirmiş. Daha sonra usta mühendis ve akıl ve anlayış sahibi mimar Ayasofya'nın dört tarafındaki duvarların yapımına başlamış. Anlatılanlara göre bu Ayasofya'nın yüksek yapısı yedi iklimde olan dağların değerli taşları çekilerek temeli yükseltilecek renkli mermer ve taş sütunlar ile tamamlanmış. Ferhad ustası taş yontucuların külünkleri aşınmış. O kadar özen ve gayret gösterip, Ayasofya Camii'nin yarısını yedi yılda tamam etmişler. Taşların çoğu Belkis Tahtı⁵³ olan Ayasofya şehrinden ve Edincik tahtından gelmiş. Gönül alan renkli mermerler Karaman, Şam ve Kıbrıs adasından nakil olunmuş. Nice bin somaki, zenburi, zeytuni, ruhami ve yerekani parlak yüksek sütunlar Atina şehri yakınında Hz. Süleyman'ın yaptığı “*Temaşalık*” adlı büyük yapılardan gelmiş. Çoğu ham gümüş gibi ham mermerler Marmara Adası'ndan gelmiş. Nice yüz mimar ve mühendis ustalığa başlayıp, her biri yüzlerce beğenilecek hünerler gösterip, bahşiş almışlar. Ama bütün mimarlara önder “*Ağnados*” mimarmış. Ayasofya kilisesini nefis bir plan üzerine inşa etmiş. Taa ki bu büyük bina dört kemer ayakları üzerine tamam olunca, bir gecede mimarbaşı olan “*Ağnados*” kaybolmuş. Hz. Hızır da görünmemiş. Meğer Ağnados mimar kıyafet değiştirip, Kızılelma diyarına varıp, orada da Rim Papa'nın⁵⁴ izniyle başka bir kiliseye başlayıp, onu da yarısına dek yedi yılda tamam edip, bir gece ondan da kaçıp, yine İstanbul'daki Vezendon Kralına gelmiş. Vezendon Kralı kızını “*Aya Sofya*”, Ayasofya'nın yapıcısı mimara “*Niçin benim kilisemi eksik bırakıp, beni diğer krallar arasında kötü isimli ettin.*” diye sorarak Ağnados mimarı bir hayli azarlamış. Ağnados da “*Vallahi bu gibi ağır büyük bina temelinde sağlam olması için kırk yıl sabredip, sonra kubbeye başlamak gerek, ama ben yedi yıl kaybolup, Kızılelma'da büyük bir kilise yedi yılda onu yarısında bırakıp, yine bunu tamam etmeye geldim.*” deyince hemen Hz. Hızır “*İşte ben de geldim.*” diye ortaya çıkmış. Tekrar mühimmat hazinesini açarak yine Ayasofya'ya başlayıp, yüz somaki sütunlar üzere gök kubbe gibi ters dönmüş, büyük bir kubbe yapmışlar. Gökyüzü altında böyle ibret verici kubbe ne önce ne de sonra yapılamamış. Bu yüksek kubbenin taa en tepesinde yüz kantar İskenderi altınından bir haç alem edip, alemi aydınlatan güneş yeryüzüne ışık saldıığında Bursa'da Ruhban Dağı'nda (Uludağ), Alem dağında (İstanbul Çekmeköy) ve İstiranca dağında olan ruhbanların gözbebekleri kamaşmış. Kısacası, Ayasofya tam kırk senede tamam edip, içinde ve dışında on iki bin ruhban hizmetçileri varmış. İskender vefatından 880 sene sonra peygamberlerin sonuncusu Muhammed Mustafa'nın doğup dünyaya ayak basıp, alemi aydınlattığı o mübarek gecede bütün

⁵³ Belkis Tahtı: Günümüz Habeşistan (Etiyopya) veya Yemen'inin olduğu topraklarda hüküm sürdüğü farz edilen, tarih öncesi Saba Krallığı'nın hükümdarıdır (Yücedürk, 1992: 420-421).

⁵⁴ Rim Papa: Osmanlı İmparatorluğu'nun yazılı kaynaklarında Roma için “*Rim*” ifadesi de kullanılmıştır. Buna bağlı olarak Roma'da bulunan papa için “*Rim Papa*” şeklinde bir ifade kullanılmıştır (<https://kelimem.gen.tr/rim-papa-nedir-ne-demek-260163-ET: 23/04/2021>).

kâfiristan içinde büyük bir deprem olup, Bağdad'da Kisra kemeri, Kızılelma kubbesi ve Ayasofya kubbesi yıkılmış. Nemrud ateş-perestlerin ateşleri sönüp, nice belirtiler çıktığında “Hz. Muhammed dünyaya geldi.” demişler. Yedi sene sonra yetim kalan Hz. Risalet amcası Ebu Talib yanında büyümüş. Hazret on ikisine varmışken amcası Ebu Talib ile Şam yakınında Busra şehrine ticarete gitmişler. Busra şehrinde bir ulu rahip varmış. O rahip “*Ey Ebu Talib bu yanındaki oğlanın alında nur, başında saadet tacı var. Bu ahir zaman peygamberi olup, sen bu oğlanı Şam'a götürme.*” demiş. Hemen Ebu Talib bütün mallarını Busra şehrinde satmaya başlamış. Ama beri İstanbul tarafında Ayasofya kubbesinin kible tarafında yarısı yıkılmış. Nice kere yapmışlar, asla mümkün olup tamire çare olmayıp, sürekli yıkılmış. Sonunda Hz. Hızır yaşlı bir şeyh suretinde bütün rahiplere görünüp “*Eğer bu Caminin kubbesini tamir edelim dersiniz, şimdi zuhur eden ahir zaman Muhammed'ine varın ağzı suyundan su alıp, zemzem suyu ile karıştırıp, burada kirece ağzı suyunu karıştırın, sonra kubbeyi tamir edin. Yoksa başka çare yoktur.*” diye söyleyip, kaybolmuş. Rahipler bunu söyleyenin Hz. Hızır olduğunu bilmişler. Hemen üç yüz patrik ve rahip menzilleri kat ederek Şam'a, oradan Busra'da Bahire Papaza varıp, Muhammed'i sormuşlar. O da “*Amcasıyla Mekke'ye gitti. Hemen fırsat ganimettir, bir eli nişanesini alın.*” diye bu rahiplere nasihatler etmiş. Onlar da Mekke'de Ebu Talib'e varıp, isteklerini arz etmişler. Ebu Talib fincan içine mürekkep koyup “*Ya Muhammed sağ elin mürekkebe batırıp, bu ceylan derisi kâğıt üzere yaz ki dünya durdukça senin ümmetlerin bu Hristiyan rahiplerden vergi ve bac almayıp muaf ve müsellemler olsunlar*” demiş. Hemen Hazret sağ elini mürekkebe batırmak üzere iken Ruhban Hazret'in mübarek eline yapışıp, mürekkebe fazlaca basınca, hazret gazaplanıp “*Sen bütün ruhbanlara patirgah ol ve sizi bütün ümmetlerim bu elimin nakşıyla zabtu rabt edip bununla hükmü hükümet etsinler.*” diye eliyle kâğıda basmış. Halen bütün Osmanlı ülkesinde Hz. Risalet'in mübarek elleri nakşiymiş ki bütün İslam diyarı onun ile zapt edilir, yönetilirmiş. Halen o mübarek elin resmi İstanbul'da Fener kapısında oturan “*Patirgah*” adlı keşişin tasarrufu altındaymış. Sonra yine bütün rahipler “*Ey Muhammed, sen dünyaya geldiğin gece bizim Kostantiniyye'de 'Ayasofya' adlı bir kilisemiz kubbesinin kible tarafı yıkıldı. Birkaç kere yaptık, temel tutmadı. Mübarek ağzın suyundan bu mücevher hokka içre biraz koy, kirece karıştırıp, mabedhanemizi tamir edelim, ola ki yerinde dura.*” diye rica etmişler. Derhal ricaları kabul edilip Hz. Risalet hokka içine mübarek ağzının suyundan bırakmış. Hz. Risalet “*Ayasofya ayakta durup ümmetime son zamanlarda, 'Belde-i Tayyibe' olup, Müslüman ibadethanesi ola diye dua etmiş.*” Buda onun “*Hikmeti Ahirun*” kelimesinde “*Belde-i Tayyibe*” (İstanbul) fethi o tarihte gerçekleşmiş. Sonra ruhbanlar bu mübarek ağız suyuna sevinip, hokka içine zemzem suyu doldurup, yetmiş deve yükü Mekke-i Mükerrreme toprağından yükleyip, yetmiş deve yükü de zemzem suyundan tulumlara ağzına kadar doldurup, ilgar ile İstanbul'a gelmişler. Acele Ayasofya'nın kubbesini tamire başlayıp, kirece ile ağız suyunu, yetmiş deve yükü zemzem suyunu ve Mekke toprağını karıştırıp, yaptıklarında Allah'ın emriyle sağlamlık üzere tamam olmuş. Hala Resulullah'ın ağız suyu ile yapılan yer, kubbenin kible tarafında otuz iki nakışlı belliymiş. Fetihten sonra Fatih “*Bu kubbe Hz. Risalet'in ağzı suyuyla ayakta durmaktadır.*” diye taa yüksek kubbenin ortasına bir zincir ile teberrüken bir altıntop asmış ki elli Rumi kile buğday alır büyüklüğündeymiş. Bu altıntop Ayasofya Camii'nin ortasında bir adam eli erer yükseklikteymiş. Hz. Hızır bu topun altında ibadet edermiş. Ümmetin Salihlerinden bazı adamlar Hızır ile o yerde buluşurlarmış. Bazı ihtiyaç sahibi kimseler kırk gün sabah namazını kılıp dünya ve ahiret ile ilgili hayırlı isteklerinin yerine geldiği nice kere denenmiş. Ama bu top altında kırk gün ibadet etmeyi isteyen gayet çok olduğundan bir an boş kalmazmış (I. Cilt-I. Kitap:83-84-85-86).

4.2.7.2. Nemçe (Alman) Bec'de İstifani (Stefan) Kilisesi'nin Sanatı, Gösterişi ve Özellikleri: Nemçe Bec'de Stefan Kilisesinin tamamı 366 adet patrik, metropolid ve papaz yuvasıymış. Bu büyük manastırın dışında kalan üç yüz adedi şehrin içinde ve dışında küçük kiliselermiş. Bunlardan şehrin tam ortasında olan “*İstifani*” adlı manastır Rum, Arap ve Acem'de yedi iklim kâfiristanında böyle bir büyük yapı ve böyle bir eski bina inşa olunmamış. Bütün kara ve deniz seyyahları “*Yeryüzünde benzeri yoktur.*” derlermiş ki gerçekmiş. Evliya Çelebi, Leh memleketini gezerken gördüğü Bahri Muhit (büyük denizler, okyanus, umman) kenarında Daniska İskelesi,

Orta Macar'da Kaşa şehrindeki Manastır bakımlı ve süslü büyük kiliselermiş. Ancak bu "Bec" şehri içinde olan "İstifani Manastırı" çok zengin ve eski yapıymış. Bunda olan hazine mallarının sayısını, çok değerli emanet mücevherlerin hesabını Canabi Bari bilirmiş. Evliya Çelebi'nin bu ana dek seyrettiği kiliselerin hepsinden "İstifani Kilisesi" büyümüş. Tamamı onaltı adet yüksek sütunlar üzerinde, bazı yerleri kâgir yüksek kubbeleri varmış ki göklere baş uzatırmış. Bazı yerlerinde kemerler üzerine, bazı yerlerinde uzun ağaçlar üzerine ibret verici bukalemun nakışlı tavanlar yapılmış. Bunlar tamamen altınla işlenmiş acayip ve garip Frenk işi büyüleyici nakışlarmış. Bazı yerleri rengârenk sırcalı kiremit ile örtülmüş. Bir uzak mesafeden bu kiliseye insan baksa camların parıltısından ve üç yüz yerde insan boyu altın haç alemlerinin ışıltısından gözleri kamaşmış. Kilise içinde olan bu onaltı adet uzun direklerin her biri onar Mısır hazinesi değerinde yüksek sütunlarmış. Bu sütunların cihan toprağı üzerinde benzeri yokmuş. Nemçe Bec şehrindeki İstifani kilisenin uzunluğu arka kapıdan İsa Mihrabı'na kadar tam üç yüz ayak, genişliği tam yüz seksen ayak ve kat kat, kemer kemer aralarında küçük direkcikler varmış. Tüm duvarının yüzü, küçük büyük kubbeleri, içi ve dışı türlü taşlarla, çeşit çeşit ibretlik mermerler ile işlenmiş (VII. Cilt-I. Kitap:228-229).

4.2.7.3. Nemçe Bec Şehrindeki İstifani Kilisesinde Bulunan Kütüphanenin Büyüklüğü, Temizliği ve Osmanlıdaki Kütüphaneler ile Karşılaştırılması: Nemçe (Alman) Bec şehrindeki İstifani (Stefan) kilisesinde büyük bir kütüphane bulunuyormuş. İncil, Tevrat, Zebur ve Furkan (Kur'an-ı Kerim) olan dolapların duvarlarının içi tamamen ham amber ile sıvalı odalarmış. Bütün dünyada her ne kadar çeşit millet varsa onların dillerinde tüm yazarların değerli kitaplarından yüz binlerce ciltli kitapların hizmetçisi papazlar olan büyük bir kütüphane ki görülmeye değermiş. Başka bir diyarda böyle değerli kitapların bulunduğu kütüphane yokmuş. Ancak Mısır'da Sultan Berkuk ve Sultan Ferec Caminde, İstanbul'da Fatih Caminde, Süleymaniye Caminde, Bayezid-i Veli Caminde ve Yeni Cami'de de hesabını Alemlerin Rabbinin bildiği kitaplar varmış. Ancak bu Bec'te İstifani Manastırında kitap daha fazlaymış. Zira her dilin kefare yazıları resimli kitapları, teşrih (anatomi) kitapları, Atlas, Minor (Müzik), Coğrafiyye ve Papamonta (Heyet, Astronomi) adlı kitapları gayet çokmuş. Ama bizde "Suret haramdır." diye resimli kitaplar yokmuş. Onun için bu Bec Manastırında kitap daha çokmuş. Evliya Çelebi başpapazın izniyle bu kütüphaneye girerek gezdiğinde hayretler içinde kalıp, misk ve ham amber kokusu beynini kokulandırmış. Evliya Çelebi'nin bu uzun sözlerden maksat oymuş ki "Kâfir kâfirliğince Allah kelamıdır." diye tüm kitapları haftada bir kere silip süpüren, yetmiş-seksen kadar hizmetçileri varmış. Ama bizim Mısır İskenderiye'sinde "Camii Ul-Attarin" derler büyük bir cami varmış. Bu kadar yüz dükkân, han, hamam ve mahzenleri ve nice hayratları var iken cami harap olmuş. Kütüphanesi üzerine yağmur yağıp nice bin cilt değerli kitaplar yağmurdan çürümüş. Cuma namazına haftada bir kere bu camiye gelenler bu Kitabullahları yiyen güvelerin, kurtların ve farelerin seslerini işitirmiş. Bir Ümmeti Muhammed "Bu kadar Kitabullah telef oluyor, buna bir çare edelim." demek ihtimalleri dahi yokmuş. Zira Allah'ın kitaplarına kâfir kadar sevgi ve saygıları yokmuş. Evliya Çelebi, bu duruma üzülererek "Allah o camiye bu kilise gibi imar edip, hizmetçileri ve hakimleri o garip camiye merhamet gözüyle bakalar." diye dua etmiş (VII. Cilt-I. Kitap:230-231).

4.2.7.4. Günümüz Filistin Topraklarında Bulunan Kudüs Şehrinin Özellikleri: Eski kale, müslümanların ilk kiblesi olan Mukaddes Kudüs şehri Yunancada "İlya vilayeti" olarak bilinirmiş. Süryaniler "Makdine" derlermiş. İbri dilinde "Has" anlamına gelirmiş. Arapçada "Beyit Mukaddes" ve "Kudüs" derlermiş. Bu Kudüs şehri 124 bin peygamberin yuvasıymış. Tufan'dan önce ve sonra insanoğlunun kiblesi olmuş. Sonra Cenabi Bari'den Cibrili Emin vasıtasıyla Bakara suresinde "Artık yüzünü Mescidi Haram tarafına çevir." ayeti gelince kible Kudüs'ten Mekke'ye çevrilmiş. Bu sırada oruç da farz olmuş. Ama eski kible Kudüs-i Şerifmiş. Sözün kısası, bütün milletlerin hasret çektiği bu Kudüs-i şerif şehri mübarek bir yermiş. Özellikle Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın Kudüs-i Şerif'te anadan doğalı yaptığı bütün savaşların, cenklerin ve çarpışmaların olduğuna inanırlarmış. Kudüs-i şerif şehrindeki kaleyi ilk defa Hz. Davud melik iken Talut (M.Ö 1047-1007 yılları arasında İsrail Krallığı'nın ilk kralı) eliyle inşa etmiş. Hz. Davud Kudüs'ü imar edip, Melik Talut ile Haleb yakınında "Merci Dabık" adlı yerde büyük cenk edip, Hz. Davud sapan taşı ile

“Davud da Calut'u öldürdü. Allah Davud'a padişahlık, hikmet ve peygamberlik verdi.” ayeti ile Calut'u öldürdüğü sabitmiş. Sonra Hz. Davud müstakil padişah olup, sağ salim Kudüs'e gelip Melik Calut'un ganimet malıyla Kudüs Kalesini daha fazla zengin etmiş. Daha sonra Nusaybin şehrinde Hz. Yahya'nın intikamını almak için çıkıp, Kudüs-i Şerif'e gelip, kalesini ve bütün yapılarını harap ve halkını kebab edip, nice bin Beni İsrail'i katletmiş. Taa ki Yahya'nın cesedinden kan akmayınca kadar kılıç vurmaktan vazgeçmemiş. Sonra yine Kudüs zengin olup Hz. Ömer altmış bin askerle kuşatınca, aman ile Kudüs-i şerifi teslim etmişler. Hz. Ömer de Kumame'ye (ibadethane) bitişik bir cami yapıp, kale içine on bin asker koymuş. Sonra Kudüs-i şerif yine kâfirlerin eline geçmiş. Yusuf Salahaddin Şam'da Nureddin Şehid'in veziri iken yüz bin asker ile gelip, Kudüs'ü 1187 tarihinde fetih edip, bir daha kâfir gelip, sığınmasın diye kalesini yıkmış. Daha sonra Çerkezlerin elinde iken 1516 tarihinde bütün ulema ve sülehası Yavuz Sultan Selim Han'ı karşılamaya çıkıp, Mescidi Aksa'nın ve Sahratullah'ın anahtarlarını teslim etmişler. Selim Han “*Elhamdülillah, kible-i evvel (ilk kible) sahibi oldum.*” diye 1516 tarihinde şükür secdesi edip, Kudüs şehrinin her türlü vergiden muaf tutmuş. Kudüs'ün yönetimi Osmanlıları eline geçerek, eyalet olarak yazılmış. Hala eyaleti arpalık olarak vezirlik olmaya devam ediyormuş. Padişah tarafından hassı hümayun yapılmış. Yavuz Sultan Selim Han yazımı üzere Kudüs-i Şerif eyaletine bağlı beş sancakta çöl beyleri varmış. Onlar vilayetlerini mülkiyet üzere tasarruf ederlermiş. Ancak gerektiğinde padişah hizmetinde bulunurlarmış. Tımar sahipleri, Müslüman hacıları önce Hz. İbrahim'e, sonra Hz. İsa'nın doğduğu Beytüllah'a ve nihayetinde Hz. Musa'ya götürürlermiş. Zira Arap eşkiyasından yolları geçmek zormuş. Dört mezhebin müftüleri, nakibüleşrafi (İslam Peygamberinin soyu), ayanı, eşrafi, ulema ve sülehası gayet çokmuş (IX. Cilt-II. Kitap:491-492-493-494).

4.2.7.5. Evliya Çelebi Sakız Adasındaki Kiliseler ile Camilerin Bakımı, Temizliği vb. Yönlerden Karşılaştırmasını Yapar: Rumların meşhur kiliselerinden “*Aya Sidro*” “*Aya Nagiri*” ve kızlar kilisesi “*Saya Fomo*”, “*Aya Luna İşfalisko*” ve biri de dağda “*Aya Kıryo Nero*” derler yani “*Soğuk Su Manastırı*” demekmiş. Bu sayılan puthanelere bütün kâfiristandan adaklar gelirmiş. İmaratları ve darüşşifaları gayet zengin ve bütün milletlere nimetleri bolmuş. Bu varoş kiliselerinden başka 120 mil Sakız Adası içinde küçük büyük 10.700 küçük kilisecikler ve ayazmalar⁵⁵ varmış. Dağlarda olan mesiregâh kiliselerin hepsinden mükellef ve zengin şehrin güneyinde iki saat uzakta dağlar içinde “*Aya Moniya Manastırı*” görülmeye değer bir zengin kiliseymiş. Bu kilise Kızılelma ve Bec tahtında İstifani, Amsterdam ve Kaşa Şehri kiliselerine eşdeğermiş. Aya Moniya Kilisesi'ni Hz. İsa havarilerinden “*Şemüni Safa*” yapmış. Kiblesi diğer kiliseler gibi doğuya değil hala “*Kudüs-i Şerif*” yönündeymiş. Bütün Rum ahali bu kiliseye gayet itibar edermiş. Hıristiyan milletlerinin ülkelerinden nice milyon mallar adaklar gelirmiş. Keykavus mutfağı gibi bu malları harcayıp nimetlerini konuklara ve Müslümanlara yedirirlermiş. Bütün nefis yemeklerinden başka sarnıçlarında kırk yıllık şarapları ve rakıları bulunmuş. Her sene bu kilisede iki kere panayır olur, yüz bin kefer toplanırmış. Bu günlerde tüm Ümmeti Muhammed gafil olmayıp, hazır dururlarmış. Zira keferenin büyük toplantı günleriymiş. İhtimalmiş ki “*Bir alay kefer ve fecere şarap içip Sakız Şehri'ni işgale kalkışılar.*” diye bütün Müslümanlar pür-silah hazırlıklı gezerlermiş. Hâkim tarafından içlerine gözcüler bile gönderilmiş. Yeraltlarında nice milyon Mısır hazinesi malları varmış ve dağlarında kırk-elli bin koyun, keçi, at, katır ve sığırları varmış. Evladı olmayan kâfirler bütün mallarını bu kiliseye vakıf edermiş. Kısacası, Evliya Çelebi'nin gezip, gördüğü yedi krallık kâfir memleketlerinde ve Rum kiliselerinde böyle bir ibretlik bina ve mal ile zengin güzel manastır yokmuş. Sözüün kısası, Evliya Çelebi “*Bu kâfir ayini olan haneleri olduğu gibi yazıp, anlatmaktan maksat ne ola ki?*” diye soran kişiye cevabı “*Bu dünyayı gezen Evliya Çelebi dikkatle yedi iklimin gezip, gördüğü yerlerde kâfiristandan zengin bir yer görmedim. İslam diyarı kadar harap yer görmemiş. Kâfir ve müşrik fecereler batıl dinleri üzere can*

⁵⁵ Ayazma: Hem soğuk su kaynağı, hem pınar anlamına geldiği gibi çardak ve serin yer anlamına da gelir. Anadolu'nun birçok şehrinde bulunan Ayazma isimli bölgeler serin, soğuk bölge anlamında da kullanılır. Ayrıca, Ortodoks Hıristiyanlarca kutsal sayılan kaynak veya pınarlara da bu isim verilir (Eyice, 1991: 229-230).

verip, kiliselerini zengin etmişler. Malından bir kızıl mangır yemeye İsvet Nikola'dan, Meryem Ana ve İsa Peygamber'den korkarlarmış. Ama bizim ulema, suleha, hakim ve mütevellilerimiz Allah'ın vakıflarını 'Vakfiyesi var, ye demişler' diye vakıf malını yiyip giderler. Gezip, dolaştığı diyarlarda nice nice kere yüz bin hazineler harcanmış vakıf camiler ve mescitler harap ve duvarları toprak olup yatarlar. Müslümana layık olan bu mudur? Din gayretini gözetmeyip, kefare kadar gayret etmeyip, o güzelim mabethaneleri harap ettikleri için 'Hani İslam gayreti?' diye zalimlerin kulaklarına küpe olsun diye bu kiliseleri bu şekilde yazdım. Yoksa kâfirlerin övülmesi için yazılmadı." diye belirtmiş (IX. Cilt-I. Kitap:136-137).

Ortaokul 5. sınıf programında yer alan, "Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir" kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Öğretmen veya öğrencilerin hazırladığı yazılı, sözlü ve görsel çalışmalar; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Öğrenciler bu kazanımı çalışırken sahip olduğu kültürel mirasa duyarlılık değerini kazanır. Ayrıca öğrenciler, araştırma ve yaratıcılık gibi becerileri davranış olarak kazanır. Öğrenciler, dünyada ve ülkemizde bulunan ortak mirasları tanır. Bu kazanımı somutlaştırmaya yönelik seyahatnamede, ("Evliya Çelebi Hz. Yusuf'un Atıldığı Kuyuya İner, Orada Ağlar ve Su Doldurur", "Koca Mahmud Paşa Eski Cami (İmamın İmamesi ve Ölümü)", "Küpelî Cami İsmi Nereden Gelir? (Kızının Küpeleri Hayrı)", "Macar Nemse Hududunu Belli Eden 'MİL' Nedir?", "Venedik Diyarında Ballıbadra Şehri Mora'daki Sarı Saltık (Sıddık) Baba ve Yovani Babanın Ziyaretgâhları Aynı Şehirde Meftunmuş" ve "Sakız Adası ve Bereketi"⁵⁶ örnek olaylar olduğu söylenebilir. Bu 5 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.3. Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları

Sosyal bilgiler 6. sınıf programı incelendiğinde, Tablo 5'deki tarih ile ilgili kazanımlara ulaşılmıştır. Buna göre "birey ve toplum", "kültür ve miras" ile "etkin vatandaşlık" şeklinde 3 öğrenme alanında, tarih ile ilgili kazanımlar olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmaya göre "birey ve toplum" öğrenme alanında 3 kazanım, "kültür ve miras" öğrenme alanında 4 kazanım, "etkin vatandaşlık" öğrenme alanında 1 kazanım olduğu görülmüştür. Öğrenme alanlarında 8 kazanım bulunduğu görülmüştür. Bu kazanımları somutlaştırmak amacıyla Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden 93 örnek olay tespit edilmiştir.

⁵⁶ (IX. Cilt-II. Kitap:562-563; III. Cilt-I. Kitap:517; III. Cilt-I. Kitap:561-562; VII. Cilt-I. Kitap:172-173; VIII. Cilt-I. Kitap:286-287; IX. Cilt-I. Kitap:138).

Tablo 5: Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları

Sınıf	6. Sınıf Öğrenme Alanları	S.N	Kazanımlar	Örnek Olay Sayısı
6	1. Birey ve Toplum	1	SB.6.1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler.	8
		2	SB.6.1.2. Sosyal, kültürel ve tarihî bağların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder.	13
		3	SB.6.1.4. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.	13
6	2. Kültür ve Miras	1	SB.6.2.2. İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.	10
		2	SB.6.2.3. Türklerin İslamiyet'i kabulleriyle birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.	5
		3	SB.6.2.4. Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder.	14
		4	SB.6.2.5. Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar.	14
6	6. Etkin Vatandaşlık	1	SB.6.6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.	16
Toplam		8		93

(MEB, 2018).

“Birey ve toplum” öğrenme alanında yer alan, “Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler.” kazanımına ilişkin 8 örnek olay, “Sosyal, kültürel ve tarihî bağların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder.” ve “Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.” kazanımlarına ilişkin 13'er örnek olay tespit edilmiştir.

“Kültür ve miras” öğrenme alanında yer alan, “İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.” kazanımına ilişkin 10 örnek olay, “Türklerin İslamiyet'i kabulleriyle birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.” kazanımına ilişkin 5 örnek olay, “Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder.” ve “Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar.” kazanımlarına ilişkin 14'er örnek olay tespit edilmiştir.

“Etkin vatandaşlık” öğrenme alanında yer alan, “Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.” kazanımına ilişkin 16 örnek olay olduğu görülmüştür.

Öğrenme alanları, kazanım sayısı ve her bir kazanım için belirlenen örnek olay sayısı Tablo 5’de gösterilmiştir. Sonuç olarak, Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi incelendiğinde, ortaokul 6. sınıf düzeyinde tarih ile ilgili 8 kazanıma karşılık gelen 93 örnek olay tespit edilmiştir. Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki “birey ve toplum”, “kültür ve miras” ile “etkin vatandaşlık” öğrenme alanlarında bulunan tarih ile ilgili kazanımlara uygun örnek olaylar aşağıya çıkarılmıştır.

4.3.1. “SB.6.1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanımda bireylerin sosyal hayatın içinde var olduğunu, bireylerin sosyal hayatta belli rolleri yapması gerektiğini bilmesi beklenir. Öğrencinin sosyal hayattaki bu rollerinde zaman içerisinde değişimler olduğunu fark edebilir. Ayrıca, öğrenciler eleştirel düşünme, zamanı kavrama ve kronolojiyi algılama gibi becerileri kazanabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 8 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 3 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.3.1.1. Eşkriya Çomar Bölükbaşı'nın Hikâyesi, Çomar Bölükbaşı Kimdir? Çomar Bölükbaşı 1645 tarihinde, celali olmuş, ünlü namert bir kimseymiş. Hatta Melek Ahmed Paşa'nın Diyarbakır, Sincar illerinde bölükbaşı olarak görev yapmış. Çomar Bölükbaşı Melek Ahmet Paşa ve Evliya Çelebi'den ayrılarak Üsküdar'a 1648 tarihinde Gürcü Nebi ve Katırcıoğlu ile birlikte gelerek Sadrazam Kara Dev Murad Paşa⁵⁷ ve Çarıkcı Defterdarzade Mehmed Paşa ile büyük savaş etmişler. Yedi saat süren savaştan sonra Gürcü Nebi bozulmuş. Bu Çomar Bölükbaşı da kaçmış. Evliya Çelebi de Üsküdar cenginde bulunmuş. Murad Paşa'dan ulak emirleri alıp, Şam'da Murtaza Paşa'ya giderken, Adana yakınında “Çakıt Hanı” adlı yerde bir orman içinde bu Çomar'a rast gelmiş. Onu harami zannetmiş. İşin doğrusu yine haramiliğe başlayacakmış ama Evliya Çelebi'ye tanıdık çıkmış. Çomar Bölükbaşı “Hay kapu yoldaşım ve karındaşım canım” diye öpüşüp, kucaklaşıp, hal hatır sorup, Üsküdar'da Murad Paşa ile cenk edip, firar ettiklerini bir bir anlatmış. Sonra Evliya Çelebi “Gel birader seni Şam'da Murtaza Paşa'ya götürüyüm.” deyince canına minnet bilerek yavaş yavaş yol alarak Şam'a varmışlar. Çomar Bölükbaşı Murtaza Paşa'ya intisap etmiş. Dürzi seferinde Çomar Bölükbaşı Murtaza Paşa ile birlikte olup Nakura Boğazı'nda hayli yüz akıl eyleyip, Şam'ı İpşir Paşa'ya vermişler. Murtaza Paşa'ya da Sivas Eyaleti'ni vermişler. Evliya Çelebi ile birlikte Murtaza Paşa ve Çomar Bölükbaşı Sivas'a vardıklarında Murtaza Paşa bu Çomar Bölükbaşı'ya bayrağıyla

⁵⁷ Kara Dev Murad Paşa: Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinde büyük rol almıştır. Buna bağlı olarak 1648 tarihinde Sultan IV. Mehmed Han saltanatında iki kez sadrazam olan Osmanlı devlet adamıdır (Özcan, 2001: 363-365).

birlikte Niksar Şehri subaşılığını vermiş. Ancak Bölükbaşı payına düşen vergileri göndermez olmuş. Bölükbaşı, Niksar şehrinde altı ay mutasarrıf olup, üzerindeki subaşılığı devam etmiş. Tabanıyassılı Paşa Merzifon'da yaşayan Dilaver Ağayı alıp muhasebe için Niksar'a geldiklerinde Dilaver Ağa Çomar Bölükbaşı'yı hapis etmiş. Bütün malını alıp, Çomar'ın sadece üç atı kalmış. Sonunda Çomar hapisten kurtulup yüz adet yiğidiyle Merzifon'dan gelerek kendisini hapis edip malını alan Dilaver Ağa'nın çiftliğini basıp, elli kadar küheylan at almış. Dilaver Ağanın çiftliğini yağma ve talan ederek, çiftliği ateşe verip, el koyduğu mallar ile doğru Van'da eskiden tanıdığı Melek Ahmed Paşalı olan Şemsi Paşa oğlu Mehmed Emin Paşanın emrine girmiş. Mehmed Emin Paşa Van'da Hakkariyeli ve Hoşab Hakimi Mahmudi Süleyman Bey ile hasım olmuş. Bu Çomar Bölükbaşı'nı serdar edip kah Hakkari ve kah Mahmudi köylerini yağmalattırıp ganimetlerle yine Van'a gelirlermiş. Nice kere böyle Hakkari den intikam alıp, baş, dil ve mal almışlar. Sonunda Vanlılar bu Çomar'ın cesaretinden hoşlanıp, Çomar'a dirlik vermişler (IV. Cilt-I. Kitap:361-362).

4.3.1.2. Anasının Duasını Alan Celâli (Günahsız Mazlumun Acayip ve Garip Hikâyesi): Anadolu'daki celâli isyanlarını sona erdirmek için yapılan idamlardan birinde de cellatlar bir adamı kılıçtan geçirerek adeta parça parça etmişler. Yara bere içinde bırakmışlar ancak öldürmemişler. Bu adam ise gâh sağa ve gâh sola kaçmış “*Aman padişahım, bir mazlum, günahsız, hanedan sahibi bir kişinin muradını almamış mazlum ananın evladiyim.*” diye feryat edince hemen adaletli Padişah “*Tez şu herifi huzuruma getirin ki bu kadar cellatlar buna kılıç vurmuşlar. Zerre kadar kestirmeye kadir olmayıp görelim niceyi vefk (muska) ve tılsım taşır?*” demiş. Orada bulunanlar “*Belki padişahım, 'sihirbazdır' yahut 'simya ilmi bilir', hele görelim.*” diye adamı padişah huzuruna getirmişler. Padişah “*Tez soyun şu herifi, nice tılsım ve büyü taşır görelim.*” dediklerinde, adamı soyup hamayil, heykel, muska ve tılsım cinsinden üzerinde bir şey bulamamışlar. Zarif adam “*Vallahi padişahım, ben Anadolu Eyaletinde Uşak şehrinde Uşşaki tarikatından bir sadık aşık, garip, soyu soppu belli seyyidim. Ama levendler ile görüştüğümden eyi çöğür çalıp yanık sesli eyi Türküler çağırduğımdan Hasan Paşa, Bursa ya gelirken beni huzuruna zorla getirtip onunla idim. Gördüm ki isyan ediyor. Sonunda iki kere kaçtım, yine kurtulamayıp beni tutular. Üçüncü defa onlar Konakçı Ali Paşa ve Çavuşoğlu Mehmed Paşa ile dövüşürken ben yine kaçıp, Uşak şehrinde 105 yaşında bir şerife anacığım vardır, onun yanında sekiz aydır saklı iken beni Karahisar beyi tuttu. Kurtarmak için benden bin guruş istedi, bir bakır bile vermediğim için bağladı. Buraya gönderirken anam dedi ki, 'Korkma oğul, bu bahaneyle arş gölgesinden halk olmuş padişahın yüzünü gör, o da senin yüzünü görüp, seni soyup mühürlü ceddin vücudunu görünce acıyıp seni serbest bırakıp, çok ihsanlar eder. Ben seni ceddin Hz. Muhammed'in himayesine saldım ve ben sana, 'asla abdestsiz ve bismillahsız süt vermedim. Temiz soydansen, var git, ama bana tez gel' dedi. Yohsa padişahım bende ne tılsım, ne vefk vardır ve ne başımda yeşilim var. Ferman padişahındır.*” demiş. Cellatlar “*Padişahım, hele kılıçlarımızı görün.*” diye padişah huzuruna kılıçların bırakmışlar. Allah'ın büyüklüğü, sanki kılıçların yüzleri kurşun gibi yassı yassı olup, padişah ve musahipleri parmaklarını ağızlarına götürüp, hayretler içinde kalmışlar. Hemen saadetli padişah “*Azat edin şu Çelebiyi*” diyerek o anda bağlarını çözüp sırtına bir kat kıymetli elbise, don gömlek, bir küheylan at, bir kese guruş, yüz altın ve yirmi akçe mutekaid (Tekaid olan, Emekli) hattı şerifi vermiş. Padişah “*Beni sevenler riayet eylesin*” deyince bütün vezirler, beyler, musahibler adı geçen Çelebiye o kadar ihsan ve ikramlar etmişler ki Çelebi üç günde çadır, katar ve yular sahibi olarak sevinçten öleyazmış. Daha sonra şiirinde çöğür⁵⁸ çalarken mahlasını “*Itaki*” yazmış. Bu hallere bütün divan erbabı ve padişah ordusu adamları şaşırıp parmaklarını ağızlarına götürerek hayretler içinde kalmışlar. Meğer adı geçen “*Itaki Emir Çelebi*”, Kalenderi Mehmed Efendi'nin hem akrabası hem de hazinedarıymış. Bütün silahtar zümresinin ileri gelenleri bu serbest bırakılan Itaki Çelebi'ye o kadar hediye ve ihşanda bulunmuşlar ki o gün zengin olmuş. Bu kadar malı menal sahibi olup vilayetine yollanmış. Ama anasının duasını alan genç acayip çöğür çalarmış (V. Cilt-I. Kitap:373-374).

⁵⁸ Çöğür (kopuz-kobuz-kovur-kövür-çöğür): Teknesi diğer bağlamalardan daha büyük, altı telli, kulaklı, on dört perdeli, eşikli göğsü bulunan, tezene ile çalınan ve Anadolu'nun diğer bölgelerindeki bağlamaya benzeyen bir saz türüdür (Sanal, 1993: 377-379).

4.3.1.3. Evliya Çelebi Gittiği Yerlerden Osmanlı Paşalarına Bilgi Toplar: Melek Ahmed Paşa, Bosna valisi olunca bu diyar güvenli bir yer olmuş. Evliya Çelebi Bosna eyaletinde bulunan Hilevne Kalesi'ni de tam manasıyla gezip, dolaşmış. Oradan yine arkadaşlarıyla Hilevne Ovasında Seydi Ahmed Paşa namazgâhı dibinde İslam ordusunda Melek Ahmed Paşayı karşılamaya çıkan ağalarıyla varıp, mübarek ellerini öpünce “*Hay eski dostum Evliya, hoş geldin ve safa geldin.*” demiş. Evliya Çelebi de hem sohbet etmiş hem de Varat fatihi Serdarı Muazzam Köse Ali Paşa fetihnemesi emirlerini ve mektuplarını verince, büyük bir divan olup fetihnameler okunmuş. Melek Paşa “*Evliyam, gazan mübarek ola. Tez dizdara haber edip kaleden Varat şenliği topları atılsın ve başkumandan emri sicile kaydolup şehir donanmaları olsun.*” deyip üç gün üç gece ordusunda ve şehirde şenlikler ve süslemeler yapılarak gece gündüz kaleden bin pare topar atılmış. Yine evvelkisi gibi has nedimi olup Bursa'dan Çanakkale boğazı hisarlarına, Edirne'ye, oradan Boğdan ve Eflak gazalarına, oradan Varat gazasına gittiğini, gezip, gördüğü bütün köylerin, kasabaların ve kalelerin hallerini Melek Paşaya anlatmış. Melek Paşa, Evliya Çelebi'yi has nedimlerinden edip geceleri Kadir gecesi ve gündüzleri kurban bayramı olmuş. Hatta bir gün Evliya Çelebi verilen bir büyük ziyafette, daha önce Bosna mansıbına⁵⁹ giderken, Büyük Çekmece de bir Han da hazinedar ile kavgası olmuş. O ziyafette hazinedar ile Evliya Çelebi'nin kavgalarını duyunca, Melek Paşa onları barıştırmış. Sonra Evliya Çelebi hazinedar ile yağlı ballı olmuşlar (V. Cilt-II. Kitap:612-613).

4.3.1.4. Girit Kandiye Kalesi Savaşında Lağımların Yerini Haber Veren Papaz: Girit Kandiye Kalesi Savaşı devam ederken Aya Kudin Limanı menziline bir kilise varmış. “*Kudin adında, Hz. İsa'nın 'Şemüni Safa' adındaki havari halifesinin halifesi Kudin bu kiliseyi yaptı ve orada gömülüdür.*” diye Yunanlı Rumlar bu kiliseye itibar ederlermiş. Kudin halifenin kabri altın ve sırma işlemelere gömülü olup bütün Hıristiyanların ziyaret yeriymiş. Öyle süslü ve sanatlı kiliseymiş ki içine adam girse hayretler içinde kalırmış. Bu kilisede beş yüzden fazla rahip yaşarmış. Osmanlı askerlerinin açları ve atları o tarafa varsa nimet yedirmeden ve şeker şerbetleri içirmeden koyuvermezlermiş. Hala şifahanesinde Ümmeti Muhammed'den yaralı ve bereli çok sayıda insan tedavi oluyormuş. Bütün rahipler cerrahlarıyla Müslüman gazilere “*İsa Nebi aşkana*” hizmet edip hurma ve nebat yedirirlermiş. Bazı gaziler şifa bulup yine Kandiye metrislerine gidermiş. Bu kilise bir acayip gezinti ve dinlenme yeriymiş. Hatta bu kilisenin başpapazı savaş sırasında Kandiye içinde olan Rumlara “*Ne zaman ki kaleden Türk üstüne lağımlar atılacağını duyup, bir hal ile Türk'e haber verin ki lağımdan kurtulalar.*” diye gizlice kale içine haber gönderirmiş. Gerçekten de bazı lağımlarda içeriden dışarıya Rumlar gizlice haber edip “*Lağımlar var*” diye mendiller veyahut kara şapkalarını havaya atarlarmış. İslam askerleri de anlayıp oradan uzaklaşır, kâfirlerin lağımları ya bulunur ya da boşa gidermiş. Nice yüz lağımları da bulunmuş. Lağımların barutları alınır işleri iptal olurmuş. Bu anılan kiliseden yine batı yönüne üç saat gidip, deniz kıyısında nice çeşit gezintiler ve seyirler etmişler (VIII. Cilt-II. Kitap:526).

4.3.1.5. Mısır Diyarında Evliya Olan 41 Haraminin Ziyareti: Evvela Şeyh Şerefüddini Aksarı, Şeyh et-Tümeysi, Şeyh Reyhan, Şeyh Seyyidi ael-Esmer bir şeyh daha varmış ama sorunca bilememişler. Şehrin güney dışında kerpiç ocakları yakınında, Şeyh Kenani es-Sadat'in ise bir yüksek kubbede mezarı varmış. Bu şekilde toplam kırkbir büyük evliya bir yerde meftunlarmış. Eski zamanda bu kırkbir Evliya öncesinde haramiymiş. Sonra bu Haramiler (eşkiya) hidayete erip hepsi veli olmuş. Önderleri kutuplar kutbu, tarikat piri Kenani hazretleriymiş. Senede bir kere büyük mevlidi olup kırk-elli bin adam toplanır, çadırlarında on gün on gece tevhide sultani olurmuş. Daha önce Malaka Meydanı'nda bu mevlidi çıplak Urban Eşkriyası basarak pazarı yağmalayıp, hayli adam şehit etmişler. Derhal şehir içinden kırkbir yeşil imameli ve kır at eli mızraklı adamlar bütün haramileri katledip, yine şehre girerek kaybolmuşlar. Bu olay yakın zamanda, yetmiş sene evvel olmuş. O asırdan beri mevlide ziyaretçiler gelmeyip, toplantı da olmazmış. Evliya Çelebi bu durumu duyup, Mansure eyaleti kâşifi Turna Mustafa Bey'e hitaben Canpoladzade Hüseyin Paşa efendisinden tekidli buyurdular getirmiş. Mansure Eyaleti'nde tellallar çağırıp, 1673

⁵⁹ Mansıb: Osmanlı idari yapılanmasının belirgin hale geldiği XVI. yüzyıldan itibaren askeri ve sivil görevler için “*tayin edilecek yer*” anlamında kullanılmıştır (İpşirli, 2003: 4).

tarihinde kırk elli bin adam gelip büyük kalabalık toplanarak mevlid yapılmış. Evliya Çelebi de Mevlid-i Şerif'te hazır bulunmuş. Mevlide katılanlar her sene artarak insan deryası olmaya başlamış (X. Cilt-II. Kitap:820).

Ortaokul 6. sınıf programında yer alan, “*Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, sosyal bilgiler dersi sürecinde öğretmen veya öğrenciler tarafından sunulur. Bu örnek olaylar, öğretmen veya öğrencilerin hazırladığı yazılı, sözlü ve görsel çalışmalar; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Bu kazanım ile bireyler sosyal hayatın içinde olduğunu fark eder. Bireylerin sosyal hayatta belli rolleri yapması gerektiğini bilir. Öğrencilerin sosyal hayatta üstlendikleri rollerde zaman içerisinde değişimler olduğunu fark eder. Ayrıca öğrenciler zamanı kavrama, eleştirel düşünme ve kronolojiyi algılama gibi becerileri kazanır. Bu kazanım ile ilgili seyahatnamede, (“*Seher Vakti Şiir Söyleyen Garip*”, “*Eski Bitlis Hanı Abdal Hanın Kaçtığı Dağlardan Tekrar Gelişi ve Çocukları ile Konuşmasına Evliya Çelebi'nin Şahitliği*” ve “*Çocuğun Kirazını Çalan Celâlinin Sonu*”)⁶⁰ gibi örnek olayların da yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu kazanımı destekleyen 3 örnek olay dipnot olarak gösterilmiştir.

4.3.2. “SB.6.1.2. Sosyal, kültürel ve tarihî bağların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım çalışılırken öğrencilerin dayanışma ve yardımseverlik gibi değerleri kazanması beklenir. Öğrenciler din, dil, tarih gibi unsurların sosyal, kültürel ve tarihi bağların oluşmasında önemli rolleri olduğunu fark edebilir. Öğrenciler sosyal, kültürel ve tarihi bağların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki rolünü ve yerini analiz edebilir. Öğrenciler eski dönemde var olan sosyal ve kültürel olgulardan halen güümüzde etkisi devam edenleri fark etmesi sağlanabilir. Sonuçta öğrencilerin elde ettiği bilgileri yazılı, sözlü ve görsel araçlarla hazırlayarak sunumunu yapabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu kazanıma yönelik belirlenen 13 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 8 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.3.2.1. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) ve Kılıç Ali Paşa'nın Hikâyesi: Kılıç Ali Paşa Camisi, İstanbul'un tophane semti deniz kıyısında düz geniş bir yerde tek katlı şirin bir camiymiş. Bu caminin İstanbul'da benzeri yokmuş. Tıpkı büyük Ayasofya tarzında Osmanlı kaptanıderyası Kılıç Ali Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmış. Bu cami 1580 yılında ibadete açılmış. Cami içinde bulunan zarif sütunlar üzerine inşa edilerek dört ayak üzerine oturtulmuş. Caminin mihrabı ve minberi gayet

⁶⁰ (III. Cilt-I. Kitap:361-362; V. Cilt-I. Kitap:34-35; V. Cilt-I. Kitap:371).

sanatlı yapılmış. Karahisari Hasan Çelebi'nin yazdığı hat sanatı (güzel yazı yazma) süslemesi olup, cami içi gayet sanatlıymış. Cami bahçesinde bulunan ağaçlardaki ötücü kuşlar mihrap önünde ve caminin diğer bölümlerinde bulunan cemaate hoş sesleriyle güzel vakit geçirtiyormuş. Caminin sol tarafında hayır sahibi Kılıç Ali Paşa'nın mezarı bir kubbe içerisinde baki toprakta yatarmış. Kaptanı Derya Kılıç Ali Paşa Hikâyesi: Kılıç Ali Paşa halk arasında zarıflığı ile meşhur ulu bir kişiymiş. Frenk dilini de bilen bilge biriymiş. Osmanlıya 16 yıl kaptanı deryalık yapan Kılıç Ali Paşa namına yakışır bir Cami yaptırmış. Bu Cami tamamlandığı zamanın ilk cuma günü bütün vezirler, paşalar ve vekiller toplanmışlar. Cuma namazından önce vaizin söylediği “*Naat-ı Şerifi*” bir nağme ile okurken hemen Kılıç Ali Paşa ayağa kalkarak “*Naat-ı Şerifi*” söyleyen vaize seslenerek “*Nedir nameli söyleyiş burası bozahane mi, yoksa meyhane mi?*” diye feryat edip, kızmış. Yanında cuma namazına katılan vezirler, paşalar “*Sultanım, Hz. Peygamber'i medh eder*” dediklerinde “*Ya bizim Muhammed Efendi bu nameli söyleyişle mi medh edilir, buna mı layıktır.*” demiş. Orada bulunanlar “*Kayildir sultanım*” demişler. Kılıç Ali Paşa “*Yaa bu vaiz kaç akçeye yapar bu işi bakın hele deftere*” demiş. “*Sultanım on akçe*” demişler. Kılıç Ali Paşa “*Yaa bu minberde bizim hünkârcı Murad Sultan Naat-ı Şerifi çok güzel okurdu, o vaizliği kaç akçeye yapar?*” diye sormuş. Orada bulunanlar sultanım “*Kırk akçeye yapar.*” demişler. Kılıç Ali Paşa'da “*Ya Naat-ı Şerifi güzel okuyan bizim hünkârcı Murad Sultan mı büyük yoksa Hz. Muhammed Efendimiz mi büyük?*” demiş. Orada bulunanlar haşa sultanım tabii ki “*Sultanımız Hz. Muhammed (s.a.v) büyüktür*” demişler. Kılıç Ali Paşa o zaman “*Tez şu bizim Hünkârcı Murad Sultanı çağırın kırk akçede olsa Naat-ı Şerifi okusun Hz. Muhammed Efendimiz adına okunan bu nameli naat-ı şeriften kurtulalım.*” demiş. Kılıç Ali Paşa'nın kendi yaptırdığı cami de kılınacak olan cuma namazı öncesi bir vaiz tarafından okunan “*Naat-ı Şerifin*” nameli okunması hoşuna gitmeyince daha güzel okuyanın getirilmesi için yaptığı bu olay hikâye olarak latifler ve zarıflar arasında yıllar yılı anlatılır olmuş. Ayrıca, inançlı ve ulu bir kişi olan Kılıç Ali Paşa, her Cuma bütün fakirlere sadaka dağıtmış (I. Cilt-II. Kitap:401-402).

4.3.2.2. Çocuklarda “Parmak Emme” Nasıl Başladı? Urfa da şehir içinde bir büyük ağaç kökü varmış. Bu ağaca İbrahim ağacı kökü makamı ziyareti derlermiş. Melun Nemrud zamanında Hz. İbrahim dünyaya geldiğinde bütün münecimler “*Ey Nemrud! Bu saatte bir çocuk dünyaya geldi, senin devletine, dinine ve canına kâsd edecektir, tez onu buldur.*” diye uyardıklarında bütün şehri araştırıp, anasından yeni doğmuş bütün taze bebeklerin nice binini o saatte öldürmeye başlamış. Nemrut'un bebekleri öldürdüğünü İbrahim Peygamber'in annesi duyunca, İbrahim'i anılan büyük ağaç kovuğu içinde saklayıp gitmiş. Derhal Hz. Cibril hak tarafından bu ağaç kovuğu içine girip Hz. İbrahim'e dadısı gibi hizmet etmiş. İbrahim peygamber acıkınca Hz. Cibril tarafından parmağı ağzına konarak emmesi sağlanmış. Allah'ın emriyle Hz. İbrahim'in yine kendi parmağından süt akıp onunla karnını doyurmuş. Hala zamanımızda da bebeklerin beşik çağında iken parmaklarını emmeleri mükerrer olduğundan, bu alışkanlığın Hz. Cibril'e hak tealanın öğretmesiyle Hz. İbrahim'den kalmış. O ağaç nice bin yıl yaşadıktan sonra çürümüş. Zeminde sadece kökleri kalmış. Burasını bilen kimseler hala “*İbrahim Nebi makamı*” diye ziyaret ederlermiş (III. Cilt-I. Kitap:212-213).

4.3.2.3. Caber Kalesi ve Süleyman Şah Türbesi: Caber Kalesi dibinde “*Süleyman Şah Türbesi*” ziyaret yeri varmış. Süleyman Şah Osmanoğulları'nın büyük atası Ertuğrul Bey'in babası olan kişiymiş. Süleyman Şah Mahan ülkesinden çıkıp, Selçuklu ülkesine gelirken “*Caber Kalesi*” dibinde bütün adamlarıyla konaklamış. Süleyman Şah'a gusül gerektiğinde Fırat Nehri'nde yıkanırken Allah'ın emriyle girdiği suda boğulmuş. Mübarek naaşı kale eteğinde bir tepe üzerine defnedilmiş. Hala Osmanoğulları'nın atası diye Caber Kalesi dibindeki “*Süleyman Şah Türbesi*” seçkinlerin ve halkın ziyaret yerlerinden birisiymiş. Oradan oğlu Ertuğrul dosdoğru Sultan Alaeddin'e gelip boy beyi olmuş. Daha sonra Ertuğrul beyin oğlu “*Osmancık*” ilk defa Osmanlı devletine bey olmuş. Osmanoğlu'nun dedelerinin Mahan diyarından Anadolu'ya gelişi “*Devlet-i Aliye*” oluşu böyle başlamış (III. Cilt-I. Kitap:216-217).

4.3.2.4. Dergezin Şehrinde Hz. Hüseyin Kербela Törenleri (Aşûra Günü ve Makteli Hüseyin'in Anlatılması): Muharrem ayının onikinci günü 11.11.1655 tarihinde Dergezin hanı bir gün önce “*Dergezin Şehri*” dışında konağını, nice yüz

süslü çadırlarını, gölgelik, cibinlik ve kemerli otağlarını kurmuş. Şehrin bütün ileri gelenleri çadırlarını, ağırlıklarını ve gölgeliklerini kurup “*Şair Hayyam*” gibi çadırlarında canlarının isteği gibi konmuşlar. Böylece, Dergezin Sahrası renk renk çadırlar ile sanki lalezar yeri olmuş. Şehrin bütün aşçıları eteklerini toplayıp, aşureler ve nice çeşit miskli yemekler pişirmeye başlamışlar. Bütün Dergezin seçkinleri ve kibarları hanın otağına toplanıp han çadırında yan yana diz dize oturarak “*Makteli Hüseyin*⁶¹” dinlemeye hazırlanmışlar. Sonra meydana dört ayaklı sedefkari bir kürsü getirip, beş basamak bir merdiven koymuşlar. Daha sonra çadırın arkasından eşek kulaklı, deve dudaklı, ayakları dolaklı, gözü sürmeli, sakal bıyıktan arınmış çirkin görünüşlü, pis çehreli şeyh namıyla bir kötü namı adam görününce bütün yaşlı ve gençler ayağa kalkıp, şeyhe selam vermişler. Şeyh selam alıp kürsüye çıkıp, önce bir Fatiha okunmuş. Ardından şaha ve diğer mecliste olanlara hayır dua edip “*Makteli Hüseyin*” okumaya başlamış. İslam peygamberinin torunu ve yanındakilerin “*Küfe*” olayında “*Deşt-i Kerbela*” da şehit edildikleri yere gelince üzüntüden kimsede can kalmamış. Acem askeri içinde bir bağırış, bir feryat kopmuş ki sanki mahşer günü olmuş. Herkes ağlamış ve her birini sanki sara tutar olmuş. Orada olanların kimi başını, kimi göğsünü, kimi pazusunu açıp “*Ya Ali!*”, “*Ya Hüseyin!*” diye coşup, gözleri kan tasına dönüp, hazır olmuşlar. Han “*Ey Evliya ağam! Kalk gör ki ne temaşa edesin!*” dediğinde Evliya Çelebi ayağa kalkıp, seyre hazır olmuş. Çünkü şeyh kürsü üzerine “*Makteli Hüseyin*” in şehit olduğu yere gelince kürsünün ardında perde açılıp, bir adam bir yeşil imametiyle “*İmam Hüseyin*” şekline girmiş. Ortaya çıkınca bütün halk görmüşler ki “*İmam Hüseyin*” suretinin boynundan kanlar akar, mübarek başı bedeninden ayrı dururmuş. Bir sanat ile Hüseyin'in kanı fiskiye gibi fişkırmış. Bu halde Hüseyin'in sureti ile evladi ve yakınları olan Kerbela Çölü şehitleri suretleri gösteri meydanına gelince bütün “*Ehli Beyt*” sevdalıları feryat ederek “*Ah Hüseyin, Şah Hüseyin*” deyip bileklerine, pazularına ve göğüslerine usturalar vurup dilim dilim, sıırım sıırım edip Hüseyin aşkı için kanlarını akıtmışlar. Bazı usta berberler nice bin kimsenin başlarına “*Aşkı Hüseyin*” diye fitiller ile dağlayıp, yakmışlar. Nice yüz adam kanını akıtmak için Hz. Risalet'in Uhud Gazasında şehit olan mübarek dişleri için niceleri dişini çıkarıp “*Aşkı Muhammedi*” demişler. Sözüün kısası, o aşure gününde Dergezin kırları insan kanı ile renklenip lale rengi olmuş.. Her birinin göğsü ve pazularından kızıl kanlar akmış. Bu “*Hay Huydan*” sonra bütün dostlar kanlarını akıtarak “*Bir Tevhidi Sultani*” etmişler ki hepsi hayran olmuş. Zikirden sonra muhabbet meydanına sofraya örtüleri gelip nice bin sahan miskli aşureler, yemekler, pilavlar, büryanlar gelmiş ve bütün insanlar yemiş. Bu sahrada o gün nice aşure ve diğer nefis nimetler yenilip ikindiden sonra yola çıkarak oradan ayrılmışlar (IV. Cilt-II. Kitap:476-477-478).

4.3.2.5. Gelibolu Diyarı İpsala Kazasında Bulunan Hüsrev Kethüda Kervansarayı (Her Ne Olursan Ol Gel, Herkese Açık Kapı): Gelibolu diyarı “*İpsala*” kazasındaki Hüsrev Kethüdanın kervansarayı, Kanuni Sultan Süleyman Han zamanında sağlam ve dayanıklı olarak “*Abdülmenan oğlu Mimar Sinan*” yapmış. Bu kervansarayın kubbeleri, binaları, ahırları ve devehaneleri tamamen kurşun ile örtülüyümüş. Mermer ustası bu imaretin duvarlarına öyle Ferhadî külünkler vurmuş ki anlatılmasında dil kısa kalırmış. Tarif etmeye ve övülmeye ihtiyacı olmayan güzellikte, gelen geçenler için konuk eviymiş. Bu kervansarayın benzeri Tatar pazarında varmış. Özellikle kış günlerinde rahat edilecek ve sığınılacak bir yermiş ki içine giren insan ebedi hayat bulurmuş. Gece gündüz zengine, fakire, Müslümana, kafire, yaşlıya, gence, ateşe tapana, puta tapana, dinli dinsiz herkese birer sini içinde birer tas buğday çorbası, her adama birer ekmek, her gecede her ocak başına birer çıra, her at başına birer torba arpa, her Cuma gecesinde birer sini yahni, pilav, zerde verilirmiş. Kısacası, Hüsrev Kethüda Kervansarayı da Keykavus mutfağı, Selçuklu mutfağı gibi bir ziyafet ve hizmet yeriymiş ki “*her ne olursa olsun, her gelene*” hizmet edilirmiş (V. Cilt-II. Kitap:439).

⁶¹ Makteli Hüseyin: Hz. Hüseyin ve yakınlarının Kerbela'da şehid edilmesini konu alan eserlerin genel adına denir (Güngör, 2003: 456-457).

Ortaokul 6. sınıf programında yer alan, “*Sosyal, kültürel ve tarihî bağların toplumsal birlikteliğinin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafında sunulur. Bu örnek olaylar, öğretmen veya öğrencilerin hazırladığı yazılı, sözlü ve görsel çalışmalar; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Öğrenciler, dayanışma ve yardımseverlik gibi değerleri kazanır. Öğrenciler din, dil, tarih ve kültür gibi toplumu bir arada tutan unsurların, toplumsal bağların oluşmasında önemli roller oynadığını fark eder. Öğrenciler, toplumsal birlikteliğinin oluşmasında dil, din, tarih ve kültürün rolünü analiz eder. Öğrenciler, eskiden var olan tarihi, sosyal ve kültürel olgulardan gümüzde etkisi devam edenleri fark eder. Böylece öğrenciler sosyal, dini ve kültürel hayatın nasıl bir süreç izlediğini fark eder. Seyahatnamede bu kazanıma yönelik, (“*Veliyullah Habib-i Neccar’ın Ölümü*”, “*Mumcu Hasan Baba Hikâyesi*”, “*Bosna’nın Ziyaret Yerleri, Hüsrev Paşa Kimdir?*”, “*Birbirini Bırakmayan Şehitlerin Uyvar Kalesi Fethi*”, “*Kaniye Kalesi Sigetvar Kalesi Yolunda Macar Topraklarında Gırıgal Kalesi ve Deli Mehmed ile Deli Hüsrev’in Hikâyesi*”, “*Rumeli Arnavutluk Diyarında Aya Nataca Şehri (Büyük Yapı Usturumça Kalesi) El Yerine Etek Öpmek Nasıl Ortaya Çıktı*”, “*Rumeli Arnavutluk Diyarında Dalyan Panayırında Büyük Kalabalık, İnsanoğlu Pazarı*” ve “*Yavuz Sultan Selim Han’ın Kanun Üzerine Mekke ve Medine’ye Masrafı*”)⁶² gibi çok sayıda örnek olay olduğu görülmüştür.

4.3.3. “SB.6.1.4. Toplumsal birlikteliğinin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Öğrencilerin sosyal dayanışma ve yardımlaşma faaliyetlerini bilmesi sağlanabilir. Ayrıca, öğrencilerin bu faaliyetleri destekleyerek içinde yer alması amaçlanır. Öğrencilerin eski dönemlerde yapılan sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleriyle günümüzde yapılan faaliyetleri karşılaştırması beklenir. Ayrıca öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladıkları çalışmalarını sınıf veya okul ortamında paylaşmaları sağlanır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 13 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 8 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

⁶² (III. Cilt-I. Kitap:78; III. Cilt-I. Kitap:616; V. Cilt-II. Kitap:598; VI. Cilt-II. Kitap:438; VII. Cilt-I. Kitap:39-40; VIII. Cilt-II. Kitap:728-729; VIII. Cilt-II. Kitap:731-732-733-734; X. Cilt-I. Kitap:475-476).

4.3.3.1. Fatih Sultan Mehmed Han ile Fatih Camini Yapan Mimarın Mahkemelik Olması Mimarbaşı ile Fatih'in Mahkemede Yüzleştiklerini Bildirir:

Fatih Sultan Mehmed Han, İstanbul'un fethi gerçekleşikten sonra hem İstanbul'un şanına hem de kendi şanına yakışacak Ayasofya Camiinden daha büyük bir cami yaptırmayı düşünmüş. Gösterişli bir cami yaptırmak isteyen Sultan Mehmed dönemin en iyi mimarını çağırarak hiçbir masraftan ve malzemededen kaçınmadan Ayasofya'dan daha büyük bir cami yapılmasını istemiş. Mimar işe başlayarak camiyi tamamlamış. Ancak Sultan Fatih yaptırmak istediği caminin istediği gibi olmadığını görmüş. Fatih Sultan Mehmed Han bir kızgın Cem-cenab padişah olduğundan Camiyi yapan mimarbaşını azarlayıp *"Benim camimi niçin Ayasofya kadar yüksek etmeyip, benim birer Rum haracı değer sütunlarımı kesip, camimi alçak ettin."* deyince mimar *"Padişahım İstanbul'da deprem çok olup metanet üzere dünyanın sonuna kadar dursun, diye iki sütünü üçer arşın kesip, Ayasofya Caminden biraz alçak ettim."* diye açıklama yapmış. Daha sonra *"Özrü kabahatinden büyüktür."* diye Fatih mimarbaşının iki elini bileklerinden kesmiş. Ertesi gün Mimarbaşı Ehlü İyaliyle⁶³ İstanbul mollası olan Hızır hazretlerinin huzuruna varıp *"Fatih Gazi ile kanun önünde yüzleşmeyi isterim."* diye şikâyette bulunmuş. İstanbul mollası (müftü) derhal kethüdasını Sultan Fatih'e gönderip, mahkemeye davet etmiş. Fatih hemen *"Emir Resul-i Mübin'in Şeriat'ındır."* diyerek kaftanını giyip kemerine bir bozdağan topuz alıp mahkemeye gelmiş. Selam alıp vererek, mahkemede yüksek bir yerde oturmak istemiş. İstanbul mollası *"Oturma beyim, hasmınla yüzleşip ayak beraber durun."* demiş. Sultan Mehmed, mimar başı ile ayakbaşı yan yana durarak mimarbaşının şikayeti için davaya başlanmış. Mimarbaşı *"Sultanım ben bir yetkin usta mimar ve mühendis idim. Bu adam, 'Benim camimi niçin alçak edip iki direğim kestini' diye benim iki ellerimi kesip, beni işimden gücümünden ve kazancımdan alıkoyup, 'Ehl-ü İyaliyi beslemeye gücüm kalmadı. Emir şeri şerifin'"* deyip susarak beklemiş. Müftü *"Beyim ne dersin, bu adamın ellerini siz mi kestiniz?"* diye söylemiş. Hemen Sultan Fatih *"Vallahi sultanım, bu adam benim bir Mısır haracı değer sütunlarımı kesip, camim şöhretsiz olup, alçak olduğu için ellerini kestim. Emir şeri şerifindir."* diye mimarın sözlerini doğrulamış. Hemen müftü hazretleri *"Beyim şöhret alettir. Cami sahrada açıkta olsa ve alçakda olsa ibadete engel değildir. Senin taşın mücevher dahi olsa kıymeti yine bir taşdır, ama bir adam melekten üstün, kırk yılda hasıl olur ve kanuna aykırı elini kesip, öfkelenmişsiniz. Bu adam kazançtan kalıp, şimdiden gerü işini yapamaz olmuş. Çoluk çocuğu çok olup geçimleri Şer'an senin üstüne lazımdır. Ne dersin beyim?"* diye kesin hüküm vermiş. Hemen Fatih Sultan Mehmed Han *"Emir şer'in (kanunun)"* diye kabul etmiş. Sonra müftü *"Kanunun emri bu ki mimar dava etse Şer'an sizin de elleriniz kesilir, zira şeri şeriften izin almadan kanunsuz iş edenin şeriatın emri ile hakkından gelinir."* diye hüküm verince Sultan Fatih *"Sultanım Müslümanların beytülmalinden yetecek kadar maaş verelim."* diye istekte bulunmuş. Müftü *"Hayır beytülmale gadr (hainlik) etmem. Bu iş kanunsuz olmuştur, kabahat sizindir. Siz kendi maaşınızdan bu yaralıya her gün onar akçe verirsiniz."* diye doğru hükmü söylemiş. Gazi Fatih *"Yirmişer akçe olsun, ama elini kestiğini bana helal etsin."* diye yeni bir teklifte daha bulunmuş. Mimarbaşı görülen mahkemeden teselli olup *"Dünyada ve ahirette helal olsun."* diye günlük yirmişer akçenin berat belgesini alıp gitmiş. Sultan Mehmed de davanın bittiğine dair belgeleri alıp dava ve kavgadan kurtulunca hemen müftü hazretleri *"Padişahım mahkemeye hoş geldin, o yerde davacın vardı, şeriatın gerektirdiği o idi ki şeriat önünde davacın ile beraber olaydın. Onun için sana tazim etmedik, şimdi sana tazim farz mesabesindedir."* diye posta oturmasını teklif etmiş. Sultan Mehmed Han *"Efendi, eğer bu sultandır, diye beni koruyup, mimara gadr edeydin şu topuz ile seni ezerdim."* diye eteği altındaki topuzu sapıyla göstermiş. Müftü hazretleri (Hızır) ise hemen *"Eğer beyim sen dahi benim şer ile hükmettiğime razı olmayıp, zerre kadar şeriatın ayrılırsaydın, şu post altındaki ejdere (hançer) seni helak ettirirdim."* diye postu açınca hançer görünmüş. Sultan Mehmed Han, müftü hazretlerinin mübarek elini öpüp, hâyır dualarıyla şereflenip sarayına gitmiş. Fatih Sultan Mehmed Han, öyle şanı büyük bir padişah iken şeriat kanununa gelip itaat etmiş. Sonra mimarın başyardımcısı Abdal Sinan mimarbaşı olup bu camiye nice ek

⁶³ Ehlü İyaliyle: Bir kimsenin yaşadığı dönemde geçindirmek zorunda olduğu aile efradına denir (<https://www.luggat.com/ehl%20u%20iyal/1/1-ET: 12/08/2022>).

binalar yapmış. Cihan süsü bir cami olup padişahlıkları zamanında Osmanoğulları ülkesi zengin olmuş (I. Cilt-I. Kitap:103-104-105).

4.3.3.2. Sokullu Mehmet Paşanın Oğlunun Öldürülme Sebebi: Sokullu Mehmed Paşa'nın oğlu Budin valisi iken reaya ve beraya bir hayli zulüm etmiş. Birkaç defa reayalar ve berayalar Sokullu Mehmed Paşa'ya gelip şikâyet etmişler. Bunun üzerine Sokullu Mehmed Paşa'nın oğlunun yaptığı zulümlerin men edilmesi için bir kaç defa padişahın emirler gitmiş. Fakat bu paşa babasına dayanıp, asla ve kata uyarılara aldırmazlık etmeyip, yine açık zulmüne devam etmiş. Hemen reaya hep birden yedi kubbe vezirleri huzurunda Sultan II. Selim Han'a arzuhal sunmuşlar. Adaletli padişah Allah'ın fakara kullarının arzuhalini okumuş. Ne yazdığını öğrenince Sokullu Mehmed Paşa'ya *“Tez şu oğlunun zulmünü halkın ve zayıfların üzerinden yok eyle, yohsa seni yok edilmesi gerekenler defterine kayd ederim.”* deyince akıllı vezirin akli başından gidip *“Emriniz baş üstüne”* demiş. Padişah huzurundan dışarı çıktıktan sonra padişah emrini yazarak bir güvenilir kapıcıbaşısına vermiş. Sokullu Vezir *“Elbette Budin'e varıp, bu emri icra edip tez gelesin.”* diye sıkı sıkı tembihler etmiş. Sonunda kapıcıbaşı on günde ılgar ile Budin'de mahkemeye varıp, kale kapılarını kapattırarak vilayet ileri gelenleriyle paşa sarayına gelmiş. *“Emir padişahındır.”* diye Sokullu Vezir, Paşa olan oğlunun başını kestirecek on günde yine padişah divanına gelerek padişah huzuruna kelleyi yuvarlamış. Sultan II. Selim Han *“Lala bu baş nedir?”* demiş. Sokullu Mehmed Paşa *“Padişahım geçen divanda şu reyalara zulüm eden ‘menü def eyle’, diye ferman-ı şerifiniz olmuştu. Padişahım, bir zalimin zulmünden padişahların haberi olunca, ayet: ‘Böylece, zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur’ maksadı üzere öyle zalimin zulmünü mazlumlar üzerinden, zalimin vücudunu da dünya sayfasından böyle kaldırıp şeriatın taş koparanın başını böyle koparmak gerek.”* diye söylemiş. Selim Han dışarı çıkınca gayet kederlenerek *“Ey Lalam! Oğlunun bütün malıyla Hafsa'da hayratu hasenatlar eyle.”* diye ferman etmiş (III. Cilt-I. Kitap:623-624).

4.3.3.3. Günümüz İran Topraklarında Bulunan Kazvin Şehrinde Sünni ve Şiilerin Ortak Namaz Kıldıkları Duhuk Cami: Kazvin şehrinde Sünni ve Şiiler Duhuk Caminde aynı mabet içinde ortak namaz kılıyorlarmış. İmadiye şehrinde Duhuk Camini ve Duhuk Kalesi'ni Abbasilerden Şeyh Duhuk hazretleri yaptırmış. Duhuk hazretleri ve arkadaşları meftun oldukları zaman bu nur dolu camide bir ruhaniyet oluşmuş. Bütün ziyaretçilerin vücuduna titreme gelip duaların kabul olduğu bir Sünni mabetgahmış ama Şiiler de bu camiye inanıyorlarmış. Ezanı Muhammedi üzerine beş vakit namazda Sünniler ile Şiiler bu camide birlikte namaz kılarlarmış (IV. Cilt-II. Kitap:484).

4.3.3.4. Erdel Vilayetinde İslam Misafirhanesi: Erdel vilayetindeki *“Müslüman Konukevi”* Padişah ve sadrazam tarafından ve diğer yerlerden gelen Müslümanlar için yapılmış. Şehrin dışında Bomboviçse Nehri'nin karşı tarafındaymış. Bu misafirhaneye bir ağaç köprü ile geçilirmiş. Köprübaşında han gibi elli odalı bir kervansaray varmış. İçinde mescidden başka mezarlığı ve bahçesi olan iç açıcı bir saraymış. Bu misafirhanenin hizmetçileri ve aşçıları keferelermiş. Bey tarafından gelen yiyecekleri aşçılar pişirmiş. Bu saraya bitişik yerde kadınlar hamamı varmış. Suyu ve havası hoşmuş. Bütün kadınları yüzü açık gezip diba, ziba, şibve zerbaf renkli fistanlar giyerlermiş. Bütün erkekleri mavi dolama, çuka kontuş ve serhadli giyip başlarına Tatar kalpağı takıp, küçükler ve büyüklerin boğazlarında altından, gümüşten, yahut pirinçten birer haç asılıymış. Zira bu kefereler Hristiyan olup kitapları İncil'miş. Batıl ayinleri, Kızılyumurta günleri Rum kefereleriyle berabermiş. Ermeni kavmiyle iyi geçinirler ama Yahudileri asla sevmezlermiş. Maarif erbabı kefereleri çokmuş. Heyet (kurul), hikmet (bilgelik) ve usturlab⁶⁴ ilmini iyi bilirlermiş. Yıldızlar ilmine göre şehirleri beşinci iklimde bulunur, arzı beledi ve uzun gündüzü saat, derece ve dakika olarak hesap ederlermiş. Erdel Vilayetinin balı, yağı, balmumu, çeşit çeşit rakısı, mahbubu, mahbubesi ve beyaz ekmeği meşhur ve beğenilirmiş. Her sene 300 kese mal

⁶⁴ Usturlab: Astronomi de kullanılan tarihi bir ölçüm cihazıdır. Usturlab, güneş, ay, gezegen ve yıldızların konumlarını belirlemek için kullanılmıştır. Ayrıca yerel saat ve İslam dinine göre namaz vakitlerini hesaplamada kullanılmıştır (Bir, A. ve Kaçar, 2012: 195-198).

padişah hazinesine gelip Süleyman Han kanunu üzerine “*Matbah-ı Amire*”⁶⁵ ye bal, yağ, balmumu ve tuz getirirlermiş. Ayrıca, her sene Tersane-i Amire için üç yüz keselik sığır gönü, gemileri yağlamak için don yağı ve esirlere kara kendir bezi gömleklik bez verirlermiş. İstanbul'da padişah mutfağına her gün koyun, sadrazama bin okka et, molla, kadiaskerler, İstanbul kadısı ve ileri gelenlere üç bin okka koyun eti tayinat verirlermiş. Gerçekten bunun gibi nice bin masrafları varmış. Ama vilayetlerinden “*Beş Mısır Hazinesi*” mal gelir hasıl olurmuş. Evliya Çelebi bu şehrin nice bin hallerine vakıf olmuş. Ama dünya yazarı gibi her şeyin yazılması mümkün olmadığından bu kadarla yetinip, kendi işine dönüp, bir gün bey ile ve bu kadar askeriyile atlanıp, çevrelerindeki güzellikleri seyir ederek doğuya gitmek üzere yola çıkmışlar (VII. Cilt-II. Kitap:408-409).

4.3.3.5. Hz. Nuh Dönemi ve Aşure Yapılışı Nasıl Oldu? O dönemin maliki (mülk sahibi) ölüp yerine oğlu Hasaylim melik olup yedi yüz yıl yaşamış. İsvan şehrini Nil Nehri üzere inşa eyleyip ilk defa Mikyas'ı yani Mısır'daki gibi Ümmül-kıyas'ı bu yapmış. Mısır toprağında hendese ilmiyle bütün su arklarını yapıp, Nil Nehri'ni kol kol akıtarak Mısır ülkesini sulayıp, ürünler fazla alınır olmuş. Bütün arkları somaki mermer ve ham mermerle döşenmiş. Nil Nehri'nin iki yanına setler inşa edip şehirler yapmış. Ayrıca, Nube ülkesine Nil Nehri'nin götürüp oniki göz büyük bir köprü inşa etmiş ki hala yapı kalıntıları belliymiş. Hz. Nuh bu Melik Hasaylim devrinde dünyaya gelmiş. Bu devirde o kadar insan çoğalmış ki yeryüzünde insan kalabalığından ekin ekmek için boş yer kalmayıp, kıtlık olduğundan bütün halk derelerde ve denizlerde balıkları avlayarak karınlarını doyurmuşlar. Melik Hasaylim ölünce yerine Melik Tersan ibn Husal geçmiş. Hz. Nuh'a kırk yaşında peygamberlik gelince Melik Tersan imana gelmiş. Bundan sonra Melik Şeryak, sonra oğlu Melik Şehluk, onun oğlu Melik Surid gelmiş. Gayet zorba ve zalim olduğundan yeryüzünde ilk defa halk üzerine haracı bu salmış. Beni Seyi yanındaki büyük ehramı⁶⁶ Surid Melik yaptığı için “*Surid Ehramı*” derler ve kendisi de orada yatarmış. Sert bir taşa İbri hat ile tarihleri varmış. Sonra oğlu Efrus melik olmuş. Bu da ölünce babası yanına gömülmüş. Yerine amca oğlu Fergan melik olmuş. Nuh Tufanı bunun asrında olmuş ki birinci kıyametmiş. Bütün sihir ilmi geçersiz olmuş. Bütün acayip ve garip tılsımlar ve Arapça tertipler mahvolmuş. Canabi Hak dağlarda gizli ve gömülü olan bütün madenleri, ırmakları topraklı dağlar içinde yalçın kayaları denizlerin taşıp dalgalanmasıyla ortaya çıkarmış ve yeryüzü başka şekil almış. “*Doğrusu Allah her şeye kâfidir.*” O Tufan'da Hz. Nuh'un gemisi Musul yakınında Cudi Dağı'nda yeryüzüne inmiş. Hz. Nuh'un gemisine binenler Aşure gününde kurtulmuşlar. Her kimde yiyecek ve içecek cinsinden ne varsa bir kazana koyarak pişirip “*Aşure Aşı*” olup, gemide olan herkes o yemekten yiyip şükretmişler. Aşure gününde o aştan pişirmek İkinci Adem Hz. Nuh sünnetiymiş ki itibar etmek gerekirmiş. Nuh'un bu dağda kurtulduğuna Kur'an-ı Azim'de kesin delil varmış ki “*Ey arz, suyunu tut ve ey gök suyunu tut! denildi. Su azaldı, iş bitirildi, Gemi Cudi'ye oturdu.*” ayeti İslam Peygamberine inmiş. Sonra Hz. Nuh bu Cudi Dağı'nda gemiyle selamete çıkıp mübarek arz olduğunda orada sakin olmuş. Tufan'dan sonra Hz. Nuh ilk defa Cilde şehrini yapmış. Hala Musul yakınında Cudi Dağı eteğinde küçük bir beldeymiş. Sonra Mısır üzere Ham oğlu Bayzar'ı gönderip Mısır'a yakın Ariş şehrini yapmışlar. Ardından Bilbeys'i yapmışlar. Zira burası Tufan'dan evvel de zengin olup 17 peygamberin gömülü olduğu bilinirmiş. Sonra Ham oğlu Bayzar Mısır'a gelip Eski Mısır da Emsus şehrini yapmışlar. Ardından Menlif şehrini inşa etmişler. Hz. Nuh oğlu Sam, Şam şehrini inşa etmiş (X. Cilt-I. Kitap:9,10).

Ortaokul 6. sınıf programında yer alan, “*Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafında sunulur. Öğretmen

⁶⁵ Matbah-ı Amire: Osmanlı İmparatorluğunda mutfak ihtiyaçlarını karşılayan, mutfağın gelir ve gider defterlerini tutan birime denir (Bilgin, 2003: 115-119).

⁶⁶ Ehram: Mısır firavunlarının piramit biçimindeki mezarlarına verilen ortak isimdir (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 18/06/2021>).

veya öğrencilerin hazırladığı yazılı, sözlü ve görsel çalışmalar; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyallerle desteklenir. Öğrencilerin toplumda birlikteliği oluşturan sosyal dayanışma ve yardımlaşma faaliyetlerini bilir. Ayrıca, öğrencilerin sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine katılır. Öğrenciler eski dönemlerdeki sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleriyle günümüzdeki faaliyetleri karşılaştırır. Bu kazanıma yönelik seyahatnamede, (*“İstanbul Şehrinde Olan Hastaneler ve Tımarhaneleri Bildirir”*, *“Edirne Şehrinde Küşte-gisan Yani Güreşçiler Tekkesi, Güreşçilerin Piri Seyyid Cemaleddin Sultan Asitanesi (Kırkpınar Yağlı Güreşleri)”*, *“Bitlis’te Çevgan Oyunu Anlatılması (Çevgan Oyunu Anadolu da, Rumeli de, Arabistan da Neden Yasakmış)”*, *“Melek Ahmet Paşanın Bitlis Hanına Söylemleri ve Nasihatleri”*, *“Tokat Şehrinin Çarşısı, Bedesteni, Kahvehaneleri ve Sosyal Hayatı”*, *“Macar Dobrocın Halkının Vefası ve Kanuni Sultan Süleyman Han’ın Onlara Muafnamesi (Büyük Dobrocın Varoşu’nun Özellikleri)”*, *“Osmanlı İmparatorluğu Padişahları Tarafından Medine Halkına Yapılan Yardım”* ve *“Mısır’da Herkes İçin Paşa Sarayından Niğmet Dağıtılan İmaret”*)⁶⁷ gibi farklı örnek olaylarda tespit edilmiştir.

4.3.4. “SB.6.2.2. İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile öğrenciler, İslamiyet’in bir din olarak ortaya nasıl çıktığını bilmesi beklenir. Cahiliye dönemindeki sosyal ortamı ve İslam dinin gelmesinden sonra değişen sosyal ortamı karşılaştırabilir. Ayrıca öğrenciler, İslamiyet’in gelişimiyle birçok değişimin yaşandığı bilgisini kazanması sağlanabilir. Öğrenciler yazılı, sözlü ve görsel çalışmalar yaparak hazırladıkları etkinlikleri sınıf veya okul ortamında paylaşması için ortam hazırlanabilir. Böylece öğrenciler, eleştirel düşünme ve araştırma gibi becerileri kazanabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 10 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 5 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.3.4.1. Kanuni Sultan Süleyman Han Veziri Makbul İbrahim Paşa Kervansarayında Müslim–Gayrimüslim Ayırmaksızın Yapılan Yardım: Rumeli diyarı bugünün Bulgaristan topraklarında bulunan Filibe şehri içinde büyük bir kale, develik, at ahır, aileleriyle gelen seçkin ve ileri gelenler için yetmiş-seksen odalı

⁶⁷ (I. Cilt-I. Kitap:276; III. Cilt-I. Kitap:583-584-585; IV. Cilt-I. Kitap:172-173; IV. Cilt-I. Kitap:178-179-180; V. Cilt-I. Kitap:97; VII. Cilt-I. Kitap:357-358; IX. Cilt-II. Kitap:700-701; X. Cilt-I. Kitap:281-282).

harem odaları, gelen giden vükela (vezir, paşa gibi devlet görevlileri) ve vezirlerin kalmaları için başta altlı ve üstlü, içli ve dışlı özel bölümleri varmış. Odalar zengin ve yoksul Tanrı kulu bütün yolcular için büyük hanın iki tarafında sofalar, duvarın yüzünde aletleri ve silahları asacak demir çengeller, bütün atları bağlayacak demir halkalar asılıymış. Yazlık meydanı “*Güvercinlik*” denen bir büyük meydan, bu meydanın dört tarafı ocaksız yaz meydanı sofaları, dış avlusu da beyaz taşlar ile döşenmiş büyük bir meydandan oluşuyormuş. Bu avlunun taa ortasında bütün gelen giden yolcuların hayvanlarının su içtiği yuvarlakça büyük bir havuz, bu avlunun bir tarafında büyük bir ziyafet evi varmış. Her gece ve gündüz bütün yolculara isterse kefere ve fecere olsun, yeter ki bu konuk sarayında kalsın, akşamdan sonra hizmetçiler Keykavus mutfağından her ocak başına birer bakır sini içinde birer tas buğday çorbası, adam başına birer ekme ve birer yağ mumu verirlermiş. Ayrıca, her at başına da birer torba yem verilirmiş. Allah'ın izin verdiği zamana kadar hayrat sahibi böyle devamlı vakıf sistemi kurmuş. Akşamdan sonra kervansarayın mehterhanesi çalınıp demir kapıları kapatılmış. Sabahleyin yine mehterhane çalınıp, bütün yolcuları uyandırıp, kapıları açarlarmış. Bu han gelen giden ile dolup boşalan bir kervansaraymış. Her gece türlü türlü canlar ile dolu minnetsiz bir haneymiş. Hanın dış avlusunun kuzey tarafı köşesinde tahta ile yapılmış bir saatmiş. Beş vakti ve gece yarısını devamlı ilan eder heybet sesli bir saatmiş. Ama Allah bilir hayrat sahibi İbrahim Paşa “*makbul*” iken “*maktul*” (öldürülen) olduğunda bu iman seddi han tamamlanmamış. Zira demir kapısının üst tarafında tarihi öyle yazılmış. Evliya Çelebi Kısacası, Rum, Arap, Acem, İsveç, Leh ve Çek kırkbir yıldır dolaşan dünya seyyahı olduğunu söylemiş (III. Cilt-I. Kitap:505-506).

4.3.4.2. Bağdad'ta Gözleri Görmeyen İnsanlar Hacca Nasıl Gidermiş? Bu Medayin toprağında (Bağdad ile Dicle Nehri arası) büyük ibretlik bir şey varmış. Bu Şattülarap Köprüsü başından taa Kâbe'ye on menzillik yolda Harun Reşid hatunu Zübeyde Hanım bir duvar inşa ettirmiş. Gözleri görmeyen insanlar (kör) bu duvara yapışarak Kâbe'ye giderlermiş. Bu duvar harap olup hala nice yerlerde birer ikişer konak menzilde kalıntıları görülüyormuş (IV. Cilt-II. Kitap:573).

4.3.4.3. İslam Peygamberinin Osmanlı Padişahını Cuma Namazı Kılmaya Selimiye'ye Davet Etmesi: Osmanoğulları devletinde çok meşhur olan camilerden birisi “*Süleymaniye Camisi*” birisi de Edirne'de “*Selimiye Camisi*” ki bu camilerin misli hiç bir yerde yokmuş. Âdemoğlu bu camilerin sanatı, hoşluğu, zarıflığı karşısında aciz kalırmış. Ama Allah'ın hikmeti oymuş ki, Selim Han Cami'nin tamamlandığını duyduğu gece Hz. Peygamberi rüyasında görmüş. Hz. Peygamber Sultan Selim Han'a “*Ey Selim, Camin cemiyeti tamam oldu. Son cuma sancağım dibinde kılmak için Edirne yoluyla bana gel.*” demiş. Hemen Sultan II. Selim Han, İstanbul'dan Edirne'ye doğru giderken, iki gün hastalanıp, üçüncü günde Çorlu adlı yerde çor hastası⁶⁸ olup, 1593-1594 tarihinde vefat etmiş. Sultan II. Selim Han, caminde ilk cumayı kılamayıp son cumada cenaze namazı kılınmış. Mübarek naaşı Ayasofya'ya defnedilmiş (III. Cilt-I. Kitap:577).

4.3.4.4. Eski Bitlis Hanı Abdal Hanın Hazinesinden Çıkan Kitap ve Resimlere Yapılan Saygısızlığı Anlatır (Acayip Gülünç Bir Hikâye): Kadızadeli sülalesinden bir yobaz, subyancı, namert, fesatçı, üçkâğıtçı, faiz yiyici, sahtekâr, hak yiyici, aşağılık, anasının hatası, rezil bir herif fazla kazanırım diye açık artırmada satılan sanat eseri bir “*Şehname*” yi 1.600 guruşa satın alıp üzerine kayıt yaptırarak çadırına gitmiş. Çadırına vardığında resimleri seyredirken “*Resim haramdır.*” diye bütün sayfalarda olan bazı sanat eseri resimlerin gözlerini çıkarır gibi bıçak ile oyarken kitabın her yaprağını delik delik delmiş. Bazı resimleri bıçağıyla boğazladım sanarak boğazlarından çizmiş. Bazı güzel kadın ve erkek resimlerinin yüzlerini ve elbiselerini ağzındaki pis balgam ve tükürüğüyle pisletmiş. Böyle çok değerli bir kitabın her yaprağını üsdad bir ayda meydana getirememişken bu kötü niyetli adam bir anda ağzının salyasıyla berbat etmiş. Ertesi günü açık artırma Dellal'ı, Dellaliye akçesini istemeye vardığında “*Ben nideyim suratlı papaz kitabını, surat haramdır.*”, diye kitabı

⁶⁸ Çor Hastalığı: Sığır vebası, mal hastalığı, malkıran ve sığır salgını adlarıyla da bilinir. Virüs kaynaklı son derece ölümcül ve bulaşıcı bir hastalıktır. Hayvanın sindirim kanalında kanamalı yaralar oluşturur. Birkaç gün içerisinde şiddetli ishal sonucu hayvanı öldürür (<https://sozluk.gov.tr/-ET:01/02/2022>).

almayıp “Cümle (bütün) suratlarını bozdum.” diye Şehnameyi tellahın üstüne atmış. Tellal kitabı açıp, bakıp, görmüş ki bir resim dahi kalmamış. Tellal hemen “Yetişin bre Ümmeti Muhammedi Bu Şehnameyi görün, bu zalim neyledi!” diye feryat etmiş. Edepsiz herif “Ey biraderim hoş ettim. Tire Şehri’nde şeyhimin dediği gibi nehyi müker eyleyip (kötülüğü engelleyip) hemen bir suret alıkoydum. O da, benim Tire Şehri’nde bir sevgili oğlanım vardır, onun suretine benzediği için bozmadım.” demiş. Bunun üzerine çaresiz dellal görmüş ki “Bu iş kavga etmek ile hallolmayacak.” Hemen paşaya gelerek adı geçen heriften şikâyet edip “İmdat ve feryat ey yiğit vezir!” demiş. Dellal “Sultanım, şu Şehnameyi Hakkâri Beyi Kethüdası Kaleli Han Murad Bey, 1.400 kuruşa müzayedede satın almışken bu Tireli Hacı Mustafa 1.600 kuruşa alıp götürdü. Üç gece kitap kendinde kaldı. Meğer herif Kadızadeli’ymiş. ‘Resim haramdır’ diye bütün resimlerin gözlerini delmiş. Bıçağıyla boğazladım deyip her resmi pabuçsun geri ile silerek bu çok değerli Şehnamenin elli meclis resimlerini kirletip kitabı değersiz hale getirmiş. Bundan başka benim bu kadar dellaliliyeme gadr (hainlik) etti.” diye Şehnameyi paşanın huzuruna bırakmış. Paşa Şehnameyi görünce derin bir ah çekip, divanda bulunanlara göstermiş. Dellal yine “Sultanım, aman benim tellallığıma gadr olmasın” deyince Paşa “Bre sorumsuz, kaygısız kasavetsiz dellal! Senin dellallığına haksızlık etmemiş, devlet malına ihanet etmiş. Tez o Tireli Hacı’yı getirsinler.” deyince kitabı pisleten herifi çeke çeke sürüyerek sille, tokat, yumruk ve tekme vurup, zavallıyı keten gibi döverek paşanın huzuruna getirmişler. Melek Paşa “Bre adam niçin bu kitabı böyle ettin?” deyince herif “O kitap mıdır, papaz yazısıdır. Nehy-i münker⁶⁹ edip eyi edip bozdum.” demiş. Paşa “Senin nehy-i münker etmek haddin değil, amma ben hükümet icra edeyim ki müzayedede de 2.000 kuruşa çıkmış kitabı bozmayı ben sana göstereyim. Alaşağı şunu” diyerek kapıkulu yeniçerisine teslim etmiş. Yeniçeri “Bismillah” deyince acımasız cellatlar herife aman vermeyip, yetmiş çapraz değnek vurmuşlar. Bitlis kadısı da 1.600 kuruşun adamdan alınmasına karar verince parayı devlet için tahsil etmişler. Açık artırma tellalına da 10 kuruş vermişler. Daha sonra dağılıp, perişan olmuş, Şehnameyi suçlu adamın eline vermişler ve ordudan atmışlar. Zavallı adam “Resim haramdır, diyen şeyhimizin Allah belasını versin.” diye şeyhine beddua ederek Diyarbakır’a gitmiş. Bütün ordu halkı “Allah layığı versin.” diye herifi maymuna çevirerek ardı sıra taş atıp Diyarbakır’a göndermişler (IV. Cilt-I. Kitap:341-342-343).

4.3.4.5. Nemçe Bec Stefan Kilisesindeki Cennet-Cehennem Tasvirli Resimler ve Heykeller Hakkında Papaz ile Evliya Çelebi’nin Sohbeti: Nemçe (Alman) Beç (Viyana) Stefan Kilisesi içinde o kadar timsal, heykel, resim, nakış ve o kadar değişik büyüklükte putlar varmış ki Evliya Çelebi’nin Uyvar fethinden sonra Leh, Çek, İsveç, Macar vilayetleri, Donkarkız, Danimarka ve Daniska iskelesindeki büyük kiliselerde böyle çok putlar yokmuş. Hatta Evliya Çelebi birkaç papaz ile dostluk kurup, onları susturmak için ve latife olup arada yakınlık olması için “Haşa summe haşa, sizin ne çok tanrınız vardır ki her birine başlarınızdan şapkalarınızı çıkarıp, tapıp, secde edip geçersiz.” diye söylemiş. Onlarda “Haşa bunlar bize tanrı ola. Allah seni ve bizi yaratan bir zevalsizdir. Haşa biz bu resimlere tapıp ibadet edeyiz ve bunlardan oğul kız, nimet, dünya devleti ve ömür isteyeyiz. Ancak peygamberimiz Hz. İsa ve havarilerin, sonraki gelen evliyalarımızın, sahipkaranlarımızın ve hayrat sahibi padişahlarımızın suretleridir ki görüp, saygı ile hayır dua ederiz, hepsinden fazla Hz. İsa Nebi’ye çok tazim ederiz, zira Ruhullah’dır, Bizim dinimizde resim yapmak serbesttir, zira papazlarımız vaaz ve nasihat ederken sizin şeyhleriniz gibi halka güzelce anlatması zor olup, bu resimlerle peygamberleri, evliyalı ve cenneti bu güzel taraflı görüntüsüyle yazıp, anlatırız. Cehennemi böyle zebaniler ile cehennem ateşi ile ve fokurdayan kaynar sularla yapıp, korkutucu yönüyle çizip, papazlarımız halka ‘Korkun Allah’tan’ diye vaaz ederken bu resimleri gösterirler. Yoksa bunlara biz ibadet etmeziz.” diye cevap vermişler. Ama bu Nemse kralının taht merkezi olan Bec içindeki Stefan Kilisesi’nde cennet resimleri varmış ki insan görünce ruhunu teslim edip ayette geçtiği gibi “İyi kullarım arasına gir, cennetime gir.” deyip cennete gireceği gelirmiş. Bu kilisenin duvarlarındaki cennetleri bir açık yerde kat kat İrem Köşkü bahçeleriyle türlü türlü büyük ırmaklarla süslemişler. Kevser havuzları ile dolu bağlar, bahçeler, huri ve gilmanlar ile nice bin çeşit burak, sundus ve refref adlı atlar,

⁶⁹ Nehy-i Münker: İyiliği emredip kötülüğü yasaklamak demektir (Çağrı, 1995: 138-141).

tüm melekler, Arş, Kürsü, Levh ve Kalemler ile bir cennet göstermişler. Freng resim yapmaya gelince Hint ve Acem'e üstünmüş. Bu cennete karşılık kilisenin bir karanlık köşesinde elli adım kadar uzunluğu olan bir duvar yüzüne bir cehennem resmi yapmışlar. Evliya Çelebi gördüğünde Fatiha suresindeki “*Bizi doğru yola ilet*” ayetini okumuş. Mizan ve Terazî'yi görüp Rahman suresindeki “*Terazi de eksiklik yapmayın.*” ayetini okumuş. Esfel Deresi'ni görünce “*Doğrusu ikiyüzlüler ateşin en aşağı tabakasındadırlar.*” ayetini okumuş. Gayya Kuyusunu görünce tövbe ederek dua etmiş. Diğer çeşit çeşit cehennem derecelerini Frenk üsdat nakkaşı bir Frengi resimle nakşetmiş. Bir kere o cehennem içinde kulların nefit, katran ve ateş içinde kebab olup zebaniler elinde ağladığını, maliklerin kırbaçlar ile halkı vurarak akrep, yılan, çıyan ve deve boynu kadar engereklerin insanları sokarak verdikleri şiddetli acıların anlatıldığı resimleri görenler Nemrutluk, Firavunluk, Karun ve Şeddadlık tabiatından, koğuculuk, fitne ve fesatlık huylarından, zina etme, lutilik, faiz yiyicilik ve içkicilik gibi kötü huylarından vazgeçerek, tövbe edermiş. O çok acı veren anlatımları görüp, yemeden içmeden kesilip, her şeyden uzak bir köşeye çekilerek ömür sermayesinin geri kalanını ibadetle geçirip, dünya pisliklerinden el çekip “*Emir Allah'ın, cennet olmazsa bari cennet ve cehennem ortasında Araf olsun.*” dermiş. Ama nakış ustası el becerisini göstermek için bu kilisede bir Araf resmi yapmış ki bir tarafını gören sevinir, diğer tarafını gören de üzülürmüş. Bir tarafta Arasat Meydanı resimlerini göstererek bin bir ayak bir ayak üzerine bir karışıklık, bir ağıt figan edermiş. Bu resimde feryat eder şekilli ibretlik betimlemeler yapmış ki insan görünce vücudu güz yaprağı gibi tir tir titremiş. Sözün kısası, bu cennet, cehennem ve araf resimlerinin özelliklerinin denizde damla ve güneşte zerre kadar yazılıp anlatılmasının imkânı yokmuş. Ancak öğrenip, gözle görüp, seyir etmeden bir şey anlamak zormuş (VII. Cilt-I. Kitap:234-235-236).

Ortaokul 6. sınıf programında yer alan, “*İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafında sunulur. Bu örnek olaylar, öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Öğrenciler İslamiyet'in nasıl ortaya çıktığını bilir. Ayrıca öğrenciler, İslamiyet'in gelişikle birçok değişimi yaşadığı bilgisini kazanır. İslamiyet'in gelişikle yaşanan değişimi fark eder. Cahiliye dönemindeki sosyal yaşam ile İslam dinin gelmesinden sonraki sosyal yaşamı karşılaştırır. Böylece öğrenciler, eleştirel düşünme ve araştırma becerileri kazanır. Bu kazanımı somutlaştırmaya yönelik, (“*Evliya Çelebi Tebriz'in Etrafında Gezerken Hanın Şarap Teklifi Sonrasında Aralarındaki Tartışma ve Sohbet*”, “*İslam Peygamberinin Osmanlı Padişahını Cuma Namazı Kılmaya Selimiye'ye Davet Etmesi*”, “*Kışın Sıcak Su Akan Acaip Hayratlı Edirne Camileri*”, “*Evliya Çelebi'nin Seyahati Sürecinde Alkol ile Mesafesi*”, “*Boğdan Tahtına Oturan İstafan Beyinin Müslüman Oluşu*” ve “*Osmanlı Paşalarından Yiğit Vezir Hüseyin Paşanın Görev ve Sorumluluk Bilinci*”)⁷⁰ gibi çok sayıda farklı örnek olay belirlenmiştir.

⁷⁰ (II. Cilt-I. Kitap:295-296-297; III. Cilt-I. Kitap:577; III. Cilt-I. Kitap:578-579; IV. Cilt-II. Kitap:475-476; V. Cilt-II. Kitap:470-471; IX. Cilt-II. Kitap:621-622).

4.3.5. “SB.6.2.3. Türklerin İslamiyet’i kabulleriyle birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile öğrencilerin, Türklerin İslamiyet’i nasıl kabul ettiklerini bilmesi beklenir. Türklerin İslamiyete girmelerinde etkili olan siyasi, toplumsal ve askeri gerçekleri fark edebilir. Öğrenciler, Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle sosyal, kültürel ve siyasi yönlerden yaşanan değişimleri fark edebilir. Ayrıca öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladıkları çalışmalarını paylaşmalarını beklenir. Öğrenciler bu kazanım çalışırken, kültürel mirasa duyarlılık değerini de kazanması beklenir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 5 örnek olaydan 5’i de aşağıya çıkarılmıştır.

4.3.5.1. Ebu Eyyüb-i Ensari Kimdir? Ebu Eyyüb-i Ensari’nin Kabrinin Yeri Nasıl Tespit Edildi? Evliya Çelebi, Ebu Eyyubi Ensari ve diğer büyük evliyaların, alimlerin, salihlerin, şeyhlerin, vezirlerin, devlet adamlarının ziyaret yerlerini, mezarlarını tarihleriyle tek tek bildirmiş. Ebu Eyyubi Ensari, Sahabe-i kiramdan olup hadis rivayet etmiş. Hz. Peygamber Mekke’den Medine’ye hicret ettiklerinde Resulullah’ın devesini Cebrail yularından çekip Ebu Eyyüb evi önüne çöktürmüş. Hz. Risaleti, Ebu Eyyüb evine misafir alıp kendisi başka bir eve göçmüş. Ebu Eyyüb, Peygamberin böyle bir dostuymuş. Muaviye’nin saltanat yıllarında, Hicretten sonra 672 yılında Ebu Eyyüb, Mesleme ile iki kere Kostantin’iye üzerine kumandan olmuş. Birincisinde barış ile Kostantin Kral’dan mallar alarak Şam’a gelmiş. İkinci defada yine Ebu Eyyüb kumandanlığında İstanbul kuşatmış. Galata’yı fethedip, İstanbul’u almak üzere iken kâfirler barış istemişler. Barış gereği Ebu Eyyüb Ayasofya içinde ibadet edip dönerken kâfirler Eğrikapı’ında bunları taşla tutmuşlar. Ebu Eyyüb taş ile yaralanarak vefat etmiş. Başka bir rivayette “İshalden öldü.” derlermiş. Gazi Fatih Sultan Mehmed Han, 1453 tarihinde İstanbul’u fetih edince 77 büyük veliler ile yedi gün Ebu Eyyüb kabrini aramışlar. Sonunda Akşemseddin hazretleri “*Müjde olsun beyim, Resulullah’ın aleminden olan Ebu Eyyubi Ensari bu yerde gömülüdür.*” diye sık bir orman içine girmiş. Bir seccade üzerinde iki rekât namaz kılmış. Selamdan sonra bir secde daha etmiş ve sanki uykuya dalıp kalmış. Bazı kimseler “*Efendi, Eyyüb’un kabrini bulamadığı için utancından uykuya vardı.*” diye nice ayıplayıcı sözler söylemişler. Bir saat sonra Akşemseddin hazretleri seccadeden başını kaldırmış. Mübarek gözleri kan dolu tasa dönerek sureti ter içinde kalmış. Hemen Fatih’e hitap ederek “*Beyim, hikmeti Huda seccademizi taa Ebu Eyyüb kabri üzere döşemişiz, hemen şu mahalli kazınlar.*” deyince üç kişi ile Fatih ve Akşemseddin seccadenin altını kazmışlar. Üç arşın kazdıklarında bir yeşil somaki dört köşe taş çıkmış. O taş üzerinde “*Bu mezar Ebu Eyyubi Ensari’nindir.*” diye yazılmış. O an o mermer taşı kaldırmışlar. Bunca seneden beri Eyyub’un vücudu safran ile boyanmış kefen içinde taptaze durur halde bulunmuş. Mübareğin sağ elinde bir tunç mühür varmış. Bu yeşil renkli taşı yine eski haline koyup kapatmışlar. Bütün Osmanlı askerleri gözleriyle görmüş. Bugün üzerinde bulunan nur dolu türbe, cami, medrese, han, hamam, aşevi, çarşı ve pazar tümü Fatih Sultan Mehmed’in yapısıymış. Ancak Fatih’ten beri ne kadar sultanlar gelmiş ise “*uğurlu olur.*” diye birer eser ekleyerek cennet gibi kutsal bir makam olmuş. Nur dolu türbesi bir cennet bahçesi içinde kalmış. Bütün duvarları çini ile süslü nurlu bir türbeymiş. Nurlu kabrinin bahçesi firdolayı saf gümüş örgü ile yapılmış. Kutsal başları tarafında gümüş ve altın şamdanlar, kandiller üzerinde beyaz mumlar, çeşit çeşit buhurdanlar, mücevher gülabdanlar ile dolu bir mübarek kabirmiş. Eyyüb Sultan kabrinde olan hediyeler yadigâr sanatlı ve kıymetli avizeler meğer Sultan Ahmed Cami’inde varmış. Kutlu ayağı tarafında bir su kuyusu varmış. Bütün ziyaretçiler uğurlu olsun diye suyundan içerler, hafakan hastalığından Allah’ın izniyle kurtulurlarmış. Bu türbenin duvarlarında olan tezhipli levhalı hüsnü hatlar meğer

Peygamber torunu İmam Rıza meşhedinde (Şehid mezarlığı) varmış (I. Cilt-I. Kitap:362-363-364).

4.3.5.2. Orhan Gazi Oğlu Sultan I. Murad Gazi Hüdavendigâr'ın Tahta Çıkışının Anlatılması: Sultan I. Murad Gazi Hüdavendigâr 1327 tarihinde doğmuş. İyi bir eğitim almış. Babasının yanında çeşitli gazalara katılmış. Rumeli de yanında bulunan tecrübeli beyler ile Rumeli'nin fetihlerinde yer almış. Tahta geçen Gazi I. Murad Han babasının bıraktığı yerden devam ederek önce Edirne'yi 1360 yılında, Siroz Kalesi'ni 1384 yılında fetih etmiş. Yaşadığı süre içerisinde Rumeli de birçok şehir, kale, kasaba, köy fethi yaparak Rumeli'deki fetihleri tamamlamış. Fetih edilen yerlerden elde edilen ganimetlerle bütün Müslüman gaziler ve yeniçeriler zengin olmuşlar. Gazi I. Murad Han Bilecik şehrinde bir cami, Bursa Yenişehir de bir cami ve bir de tekke inşa ettirmiş. Gazi Hüdavendigâr Kosova savaşında 1389 tarihinde büyük ve birleşik bir kuvvetle karşısına çıkan küffar ordusunu kılıçtan geçirmiş. Yerlere serilmiş kâfir askerleri arasında gezerken "*Miloş Koblaki*" adlı ölmüş askerler arasına gizlenen kâfir aniden kalkıp, Murad Han'ı muharebe meydanında bıçağıyla vurup, şehit etmiş. Şehit olan padişahın karnını yarıp kalbini Piriştine dışında Gülab Nehri kenarında büyük bir türbe yaparak defnetmişler. Halen halkın ziyaret ettiği bu türbeyi, Melek Ahmed Paşa ile Evliya Çelebi Bosna'dan gelirken tamir edip, bakımını yaptırmışlar. Bu nurlu türbenin haricinde Şehit Padişah I. Murad Han'ın naaşı Bursa'ya getirilerek şehrin batı tarafında Eski Kaplıca yanındaki eski bir tekke büyük bir türbeye dönüştürülerek defnedilmiş. Mübarek kabrinde şehit olduğu kanlı elbisesi ve diğer koşum aletleri tamamen korunmuş. Mübarek türbesine girildiğinde otuz sene saltanat süren yetmiş yaşında şehit olan padişahın azametinden dehşete düşüp, saygı duymak zorunda kalmış (II. Cilt-I. Kitap:47).

4.3.5.3. Sultan Çelebi Mehmed Han Oğlu Sultan II. Murad Han'ın İkinci Defa Tahta Çıkışının Anlatılması: Sultan II. Murad Han 1421 tarihinde tahta çıkmış. Saltanatı zamanında Anadolu ve Rumeli de birçok fetihler yapmış. Evvela İzmir, Güvercinlik, Yanya, Yenişehir, Tırhala, Semendire, Novobor da kaleleriyle Canik ve Selanik vilayetlerini fetih etmiş. Ancak, II. Murad Han "*İhtiyar oldu.*" diye kapıkulu askerleri ayaklanıp, tahttan indirmişler. Yerine oğlu Sultan II. Mehmed 13 yaşında iken 1443 tarihinde tahta geçmiş ve iki sene taht sahibi padişah olmuş. Bu durumu gören düşmanları her taraftan ayaklanınca "*Bir taze oğlandır, padişahlığın hakkından gelemeyip her taraftan düşman başkaldırdı.*" diye kapı kulu askerleri ve Osmanoğulları'nın ileri gelenleri ayaklanıp, yine Koca II. Murad'ı taht sahibi padişah yapmışlar. Fatih Sultan Mehmed'i de Manisa sancağına göndermişler. Devlette düzeni sağlayıp, kâfiristanda büyük başarılar yaptıktan sonra yine kapıkulu askerleri ve Osmanoğulları'nın ileri gelenleri II. Murad Han'a karşı ayaklanıp "*Padişahımız koca oldu, bize genç bir şanlı padişah gerektir.*" diye 1451 tarihinde yine Fatih Sultan Mehmed Han'ı müstakil padişah yapmışlar. Fatih Sultan Mehmed Han, böylece 21 yaşında müstakil padişah olarak tahta çıkmış. Koca Sultan II. Murad Han'ın saltanatı 28 yıl sürmüştür. Edirne'de 49 yaşında 1451 yılında vefat etmiş. Sonra mübarek cenazesi Bursa'ya getirilerek nur dolu türbesine defnedilmiş (II. Cilt-I. Kitap:52-53).

4.3.5.4. Malatya Şehri'nin Büyük Velilerinin Ziyaret Yerlerinin Anlatılması: Malatya Aspuzu Bağları yolu üzerinde sağ tarafta Kara Baba, sol tarafta Ali Baba ve Darağacı yakınında Seyyid Kemahlı Sultan ve de Seyyid Battal Gazi İstanbul'a varıp, Harun Reşid ile fetihle bulunmuşlar. Malatya Aspuzu bağları içinde, Horasanlı Hüseyin Gazi oğlu Seyyid Battal Cafer Gazi hanesi varmış. Bizzat Battal Gazi'nin doğum yerleri bu Malatya Şehri olduğundan hala hanesi adı geçen Malatya Aspuzu Bağları içinde ufak tefek bir haneymiş. Battal Gazi'nin ruhaniyeti ile yedi yüz yıldan beri zerre kadar yapısına zarar gelmeyen büyük bir ziyaret yeriymiş. Melek Ahmed Paşa, bu türbeyi dört tarafından genişletmiş. Yeniden yüksek bir kubbe ve türlü türlü maksureler (Mahfil) yaptırmış. Türbeye dinlenmek için gelenlere mutfaklar ve yüzlerce bakır kap kaçakları vakfedip türbedarına teslim etmiş. Bütün yıl boyunca sabah ve akşam gelen giden Bektaşî fukaraları eksik olmayan, cennet bahçelerinden bir yer gibi güllük gülistanlık bir tekkeymiş. Evliya Çelebi, imar edildikten sonra birkaç defa uğrayıp, ziyaret etmiş. Seyyid Gazi makamı olması dolayısıyla zerre kadar bir tarafına zarar gelmeyip, sanki yapı ustası elinden yeni çıkmış gibi durduğunu görmüş. Türbenin namazgâh ve dua yerinin aynen durduğunu, bütün bölge halkının

yağmur duası için burada toplandığını ve duaların kabul olduğu eski bir mabed (ibadet yeri) olduğunu söylemiş (IV. Cilt-I. Kitap:23-24).

4.3.5.5. Türklerin Anadolu'ya İlk Gelişi ve Bursa'da Ece Yakub Caminin Önemi: Gazi Hüdavendigar Murad Han, Ece Yakub Camisini ilk yaptıran kişiymiş. Gazi Hüdavendigar Murad Han, Edirne seferine giderken, deniz kıyısında ufak tefek bir köşk yapmış. Daha sonra imar olduğu için burasına Çardak⁷¹ demişler. Zira anılan köşk dört tak (kemer) üzerine yapıldığından çardaktan bozma derlermiş. Rum (Marmara) Denizinin boğaz kenarında Anadolu Eyaleti'nde Çardak kasabası toprağında bir bakımlı, süslü, şirin ve işlek iskele varmış. Karşı Rumeli tarafında bulunan Gelibolu şehri iki mil uzakmış. Çardak şehri deniz kıyısında bir geniş boşluk içinde bağlı bahçeli, tamamı bin adet eski tarz, genellikle tek katlı ve kiremit örtülü evler, hepsi sağlam yapılmış hanelerden oluşuyormuş. Ece Yakub Cami'nin 17 adet mihrabı, kurşunlu, zengin, muzeyyen büyük kubbesi ve kalabalık cemaate sahip eski yapı bir camiymiş. Bu cami sahibi Evliya Çelebi'nin büyük atalarının kardeşlerindenmiş. Soylarının nihayeti Türki Türkan Hoca Ahmed Yesevi hazretlerine, oradan Muhammed-i Hanefi'ye, oradan İmam Bakır ve on birinci imam Hüseyin'e ulaşmaktaymış. Ece Yakub ulu, gürbüz, er, dilaver ve hünerli yiğit kimselerdenmiş. Orhan Gazi oğlu Süleyman Paşa ile Ece Yakub, Kara Mursel ve Kara Koca yetmiş kişiyle Kapudağı burnundan deriden tulum salları ile Rumeli'ye ilk defa geçerek, önce İpsala'yı fetih etmişler. Sonra buranın ismi ilk defa namaz kıldıklarından “İbtida sala” dan bozma “İpsala” diye söylenir olmuş. Oradan Tekirdağı, Silivri ve İstanbul kapılarına kadar kılıç vurup, ele geçen gaza malıyla bu Çardak kazasındaki Ece Yakub Cami'sini yaptırmış. Hala nezareti (bakma, gözetme) Evliya Çelebi'nin üzerindeymiş. Bir cami de İznik şehri içindeymiş, ama bu Çardak'daki caminin minaresine yıldırım çarpmasıyla yıkılmış ve Evliya Çelebi kendisinin imar ettireceğini söylemiş. Bu hayrat sahibine Ece Yakub denmesinin aslı Germiyan kavminde “Ece” diye kardeşe derlermiş. Bunlar Kütahya'da anadan doğdukları sırada Osman Gazi Oğlu Orhan Gazi de o sırada Kütahya'da dünyaya gelmiş ve Ece Yakub ile süt emmişler, sütkardeşleri olduklarından “Ece Yakub” derlermiş. Daha sonra Bursa Kalesi'ni Orhan Gazi fethettiği gün akrabaları olan bu Ece Yakub'u Bursa hakimi edip kendileri Konya şehrine gitmiş. Sonra Ece Yakub Bursa şehri içinde nice hayratı hasenatlar yapmış. Ece Yakub, buradaki caminin sahasında meftun ve mezarı da burada bulunuyormuş (V. Cilt-I. Kitap:403-404).

Ortaokul 6. sınıf programında yer alan, “*Türklerin İslamiyet’i kabulleriyle birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafında sunulur. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller desteklenir. Öğrenciler Türklerin İslamiyet’i kabul ettiğini bilir. İslamiyetin kabulünde etkili olan siyasi, toplumsal ve askeri gerçeklerin farkına varır. Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinden sonra yaşanan sosyal, kültürel ve siyasi değişimleri fark eder. Öğrenciler bu kazanım sonucunda kültürel mirasa duyarlılık değerini kazanır.

⁷¹ Çardak: Bahçede, bağda, tarlada dört direk üzerine ağaç dallarının kapatılması ile oluşan ve dört tarafı açık gölgeliğe denir (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 03/02/2022>).

4.3.6. “SB.6.2.4. Türklerin Anadolu’yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Öğrenciler Bu kazanım ile Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya göç etmeleri sürecini ve Anadolu’yu yurt edinmelerinin hangi devletler zamanında yaşandığını bilmesi beklenir. Öğrencilerin Türkiye Selçukluları ve Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş dönemlerinde, yapılan kültürel faaliyetlerin, yurt edinme sürecindeki etkisini fark edebilirler. Ayrıca öğrenciler, zamanı ve kronolojiyi algılama becerilerini kazanabilir. Öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı çalışmaları sınıf ve okul ortamında paylaşımları sağlanabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 14 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 9 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.3.6.1. Murad Gazi Hüdavendigâr Oğlu Yıldırım Bayezid Han’ın Tahta Çıkması ve “Yıldırım” İsmi Alması: Yıldırım Beyazıt Han babası Gazi I. Murad Hüdavendigâr Han’ın Kosova savaşında 1389 tarihinde şehit edilmesinden dolayı babasının vasiyeti üzerine Bursa’da tahta geçmiştir. Yıldırım Beyazıt Han babasının savaş alanında şehit edilmesi olayını yaşadktan sonra Yıldırım gibi Rumeli’nin dört tarafındaki kâfiristanları yağmalamış, dağıtmış ve fetih edip babasının intikamını gazalar yaparak almış. Yıldırım Bayezid Han’ın fetihleri Evvela Rumeli’nde Kıratoğa, Üsküp, Vidin, Vodane, Hiroz, Yanbolu, Silistre, Uruscuk, Yergöğü, Niğbolu kalelerinin fethi ile başlamış. Ardından Anadolu’da Alaşehir, Beyşehir, Seydişehir, Konya, Aydın, Saruhan, Ayasuluk, Milas, Balat, Teke, Menteşe, Osmancık, Kastamonu, Amasya, Aksaray, Niğde, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Malatya kalelerinin fetih edilmesi ile devam etmiş. Bu anılan kaleleri ve nice beldeleri fetih edip bir senede yedi kere Anadolu’dan Rumeliye geçip fetihler yaptığı için “Yıldırım” lakabıyla anılmış. Nihayetinde tahta çıkınca “Yıldırım Han” demişler. Daha sonra İstanbul’u derya gibi askerle kuşatmış. Yapılan anlaşmada İstanbul’un Unkapanı semti Gül Camisi etrafına Müslüman haneler yerleştirerek, kadı tayin etmiş (II. Cilt-I. Kitap:48).

4.3.6.2. Yıldırım Beyazıt Han ile Emir Timur Arasındaki Mücadele: Sultan Yıldırım Beyazıt Han, Osmanoğlu topraklarını sürekli genişleterek namılı bir padişah olmuş. Daha sonra 1402 senesinde tedbirsizlik ve kötülüğü isteyen adamlarının yanıltıcı görüşlerine inanmış. Hint ve Acem diyarından gelen Timur Han ile cenge başlamış. Bazı askerleri kendinden yüz çevirip Timur’un yanına kaçmış. Savaş meydanında Kapı kulu askerleriyle kendisi yalnız kalıp savaş ve er meydanında yiğitlik ve cengâverlik göstererek yüzlerce Tatar askerine kılıç vurmuş. Kendi askerlerine yiğitlik, önderlik, emirlik ve kahramanlık etmiş. Savaş meydanında hiç geri çekilmeyerek, atını Tatar askerinin içine sürüp, savaşa devam etmiş. Ancak at tökezleyip, attan düşünce yaya olarak oku kalmayıp, kılıcı düşünceye kadar tam bir saat savaşa devam etmiş. Tatar askeri aniden Yıldırım Han’ın başına üşüşüp elini ayağını bağlayarak nursuz Timur’un huzuruna götürmüşler. Timur Han ayak üzere kalkıp, tazim (saygı) edip yanına oturarak “Safa geldin, felek halidir, böyle olurmuş, gam yeme.” diye nice sohbetler etmişler. Timur Yıldırım Beyazıt Han’a teskin edici sözler söylemiş. Konuşma sırasında Timur “Ey birader Yıldırım Han! Senin elinde biz senin gibi Allah saklasın yenilip beni senin yanına bu hal ile getirseler, beni neylerdin?” deyince hemen Yıldırım Han sinirinden “Seni demir kafes içine koyup, Bursa şehrine götürürdüm.” demiş. Hemen Timur ateş gibi olup, bir demir kafes içinde Yıldırım Han’ı hapis edip, Acem diyarına götürmeye niyet etmiş. Üçüncü gün Yıldırım Beyazıt Han üzüntüsünden ateşli sıtmaya tutulup demir kafes içinde vefat etmiş. Osmanoğlu tahtına geçen Sultan Çelebi Mehmed intikam için Timur Han ardına kırk bin namılı ve seçkin asker ile takibe başlamış. Timur ordusuna yetişip öyle

bir satır vurmuş ki bütün Tatar askerini kılıçtan geçirmiş. Timur Amasya taraflarına kaçmış. Daha sonra Sultan Çelebi Mehmed Han, babasının cenazesini Tatarlar elinden alıp, ılgar ile Bursa'ya getirip, babasının Cami sahasında defnetmiş. Üzerine büyük bir türbe yaptırmış ki, halen ziyaretgâh yeriymiş. Yıldırım Beyazıt Han'ın saltanat süresi 14 sene olup 67 yaşında vefat etmiş. Yetmiş sancak yeri Türk eşkıyasından ve kefere düşmanlarından fetih eden Sultan Yıldırım Beyazıt Han bir beyitte “*Edemez def sakınmakla kazayı kimse, Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek.*” diyerek “*Kaza gelince göz kör olur.*” demiş (II. Cilt-I. Kitap:50).

4.3.6.3. Anadolu Tarafında Kalan Sultaniye, Rumeli Tarafında Hakaniye (Çanakkale Savaşının Provası): Gelibolu diyarının suyu ve havası gayet tatlı olduğundan bolca mahbub ve mahbubesi varmış. Gelibolu gençleri Cezayir dayısı tarzı esvap giyer yiğitleri ve diğer insanları da levend duruşlularmış. Bağları ve bahçeleri çokmuş. Gelibolu diyarının çeşit çeşit üzümü, tatlı şırası, üzüm turşusu, bulaması, pastığı (pestil) ve pekmezi meşhurmüş. Bu şehirde Celali olan iki yüz adet Hasan Paşalılar katlolmadan Kaptan Kaplan Paşa'ya teslim olup kadırgalarda kürek cezasına konmuşlar. Bu şehirden saadetli padişah Başarda-i Hümayuna binip, aşağı Boğazhisarlar henüz tamam olmadan onları yeniden incelemeye giderken, Rumeli ve Anadolu kalelerinden iki yüz adet balyemez, şayka ve pranka topları atılmış. Atılan kubbe kadar büyük her gülle topu deniz üzerinde keklik gibi seke seke taa Kepez Burnuna, Piyale Paşa Bahçesi'ne ve Kamışlı Buruna gıgırıp (haykırmak) padişahın başardasının taa uzaklarında denizde dalgalar yaparak dağları ve bağları alan ve talan etmiş. Keklik gibi seken bazı sektirme güller deniz içinde birbirleriyle çarpışıp bir büyük ses çıkarırmış. Bu da bir acayip ve garip seyirlik olaymış (V. Cilt-I. Kitap:409).

4.3.6.4. Lala Şahin Paşanın, Lala Derbendinde Nasıl Şehit Olduğunun Hikâyesi: Lala Derbendi “*Kuş uçmaz ve kulan (katır) yürümez.*” dedikleri bir korkunç, tehlikeli, pusu yerli, kayalıklı, amansız bir boğazmış. Rum, Arap ve Acem'de “*Lala Derbendi*” adıyla meşhur olan bir dar yol ve sarp belmiş. Hatta bu yerde Gazi Hüdavendigâr, yani Sultan I. Murad Han Veziri Lala Şahin Paşa yetmiş bin askeriyle bu tehlikeli derbentten geçerken “*Destpot Kral*” adlı melun pusu yerlerinden kırk-elli bin kâfirle Lala Şahin Paşa üzerine ansızın saldırmış. Gaziler savaşa savaşa yirmi bin İslam askeri burada şehit olmuş. Hala anayol üzerinde bütün nurlu kabirleri belliymiş. Lala Şahin Paşa'nın kendisi de şehit olmuş. Lala Şahin Paşa, dere içinde bir sofada yatmaktaymış. Lala Şahin Paşa'nın mezarı gelen geçenlerin ziyaretgâhı olmuş. Onun için bu tehlikeli yere “*Lala Şahin Derbendi*” derlermiş. Evliya Çelebi ve arkadaşları bu yerde bir zarar görmeden esenlikle geçip, Samakov yaylası ve sahrası içinden elli pare köy geçmişler. Tüm reayaları Bulgar olup, avrat ve oğlanları demir cevheri çıkarma işinde çalışmaktaymış. Bu köyün demir madeni çıkan yerleri, dereleri, tepeleri geçip, Rila ve Samakov yaylalarının ulu dağlarını seyir ederek gitmişler (VI. Cilt-I. Kitap:143-144).

4.3.6.5. Antalya Mentеше (Teke Sancağı) Toprağında Osmanlı'nın Evlilik Yoluyla Elde Ettiği Topraklar: Finike Kalesi, önceden Ceneviz keferesi yapısıymış. Teke Bay oğlu Ahmed Bay, 1308 tarihinde fetih etmiş. Teke Bay oğlu Ahmed Bay, Osmanoğlu Sultanı Orhan Gazi düğününe bin teke keçi ile birlikte bu Finike Kalesi'nin anahtarlarını hediye verdiği için “*Teke Bay olasin*” diye buyurmuş. Onun için tekeleri çokmuş ve “*Teke Vilayeti*” diye ondan kalmış. Bu Finike Kalesi, Teke Eyaleti'nde paşa hassı olup Subaşı ve yüz elli akçe kadılığa sahipmiş. Serdarı, dizdarı, yetmiş neferi ve gümrük emini varmış. Kale kulları maaşlarını gümrük emininin alırmış. Kethüda yeri, nakibi ve müftüsü Elmalı şehrindeymiş. Finike kalesi deniz kıyısında bir tehlikeli derbent⁷² miş. Mısır iskelesi olduğu için her sene çok gemi gelir, gümrük alınır. Kalesi, düz bir tepe üzerinde beş köşe, şeddadi taş bina bir küçük kaleymiş. İçinde bir Cami, dizdarı, neferat evleri ve buğday ambarları varmış. Kalenin bir demir kapısı varmış. Limanı ucunda deniz içinde bir sağlam mendirek kulesi, topraklar ile dört tarafını muhafaza edermiş. Bu Finike kalesi sonra

⁷² Derbent: Farsça kökenli “*Der*” geçit, “*Bent*” tutmak şeklinde iki kelimedenden oluşmuştur. Osmanlı devletinde “*Derbent*” kelimesi teşkilat anlamında da kullanılmıştır. Bu nedenle, “*İki dağ arasında boğaz özelliğine sahip geçit yeri*” anlamına da gelir. Osmanlı Devleti, bu özelliğe sahip yerlerde özellikle ticaret kervanlarının güvenliğini sağlamak amacıyla karakollar ve kaleler kurmuştur (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 04/03/2022>).

yapılmakla güvenli hale gelmiş. Finike kalesi dibinde bir varoşu ve tamamı toprak örtülü üç yüz hane ev varmış. Bunlardan çarşı içindeki cami, kalabalık cemaate malikmiş. Hanı, hamamı ve dükkânları varmış. Bu şehrin üç tarafı baştanbaşa limon, turunç, bağ bahçeymiş. Hatta yüz limon turunç bir akçeye satılmış (IX. Cilt-I. Kitap:299-300).

Ortaokul 6. sınıf programında yer alan, *“Türklerin Anadolu’yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder”* kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafından sunulur. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Öğrenciler, Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya göç ettiğini bilir. Hangi devletler zamanında Türklerin Anadolu’yu yurt edindiğini bilir. Türkiye Selçukluları Dönemi’nde Anadolu’yu yurt edinirken yapılan faaliyetleri fark eder. Ayrıca öğrenciler, zamanı ve kronolojiyi algılama becerisini kazanır. Seyahatnamede bu kazanımın somutlaştırılmasına yönelik (*“Seyyid Battal Gazi’nin Üsküdar Duası”*, *“Sultan IV. Murat Han’ın Genç Yaşta Ölüm Sebebi”*, *“Seyid Battal Gazi ve Eski Taht Merkezi Sivas Kalesi”*, *“Yıldırım Beyazıt–Timur Zamanında Sivas’ın Durumu”*, *“Hatice Turhan Sultanı, Osmanlı Padişahı Sultan İbrahim’in Eşi, IV. Mehmet’in Annesi”*, *“Kale-i Sultaniye, Akdeniz (Ege) Boğazı Anadolu Kalesi’nin Özellikleri”*, *“Baba Nakkaş Kasabası Menziline Baba Nakkaş Kimdir?”*, *“Musa Çelebi Köyü Menziline Musa Çelebi ile Sultan Çelebi Mehmed Arasındaki Taht Mücadelesi”*, *“Yıldırım Beyazıt Han ile Emir Timur Arasındaki Mücadele”* ve *“Yıldırım Beyazıt ile Timur Arasındaki İlişki”*)⁷³ gibi birçok örnek olay tespit edilmiştir.

4.3.7. “SB.6.2.5. Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Öğrencilerin devletler için ticaretin önemini bilmesi beklenir. Ayrıca, ticari faaliyetlerin siyasi, sosyal ve kültürel yönden önemini fark etmeleri sağlanabilir. Öğrenciler, buldukları coğrafyanın ticaret yolları açısından neden tercih edildiğini bilmesi beklenir. Öğrencilerin Anadolu’dan geçen ticaret yollarının önemini fark etmesi amaçlanır. Bu ticaret yollarının haritaları hakkında incelemeler yapabilir. Öğrencilerin hazırlamış olduğu yazılı, sözlü ve görsel çalışmalar, sınıf veya okul

⁷³ (I. Cilt-I. Kitap:430-431; II. Cilt-I. Kitap:49; III. Cilt-I. Kitap:266-267; III. Cilt-I. Kitap:267-268; V. Cilt-I. Kitap:410; V. Cilt-I. Kitap:410-411-417-418-419; VI. Cilt-I. Kitap:189-190; VIII. Cilt-I. Kitap:80-81; II. Cilt-I. Kitap:50; X. Cilt-I. Kitap:53-54).

ortamında paylaşılabilirler. Öğrencilerin kültürel mirasa duyarlılık değerini kazanmaları beklenir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu kazanıma yönelik belirlenen 14 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 9 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.3.7.1. İstanbul Boğazındaki Fanus Ne İşe Yarar? İstanbul Boğazındaki Fanus'un (Fener) Karadeniz'den gelen gemi giriş çıkışını sağlıyormuş. Rumeli Kalesinin dışarısında yüksek bir kule üzerinde büyük bir fener yapılmış. Bu fener her gece gemilerin daha güvenli geçebilmesi için yakılırmış. Karadeniz'den gelen gemiler bu fenere bakarak boğazdan içeri dikkatle girerler ve fenerde işleri yürüten kişiye sadaka verirlermiş. Karadeniz'den fenere bakarak esenlikle boğaza giren gemiler Ayrıca, kurbanda keserlermiş. Üzerinde fener yanan kulenin bulunduğu Rumeli Kalesi İskender'in Karadeniz'i Akdeniz'e akıtmak için kestiği bu boğaz üzerindeymiş. Hala kesilen kayaların yerleri açık seçik görünürmüş. Evliya Çelebi, İstanbul Boğazının Karadeniz çıkışından kuzey tarafına doğru Azak Kalesi'ne kadar 1.700 mil (bir mil = 1,61 km'dir) olduğunu belirtmiş. Ayrıca, Evliya Çelebi Karadeniz'in iki tarafında da olan köyleri ve büyük şehirlere gittiğini, üç kez Karadeniz'in dört tarafını taa Abhaza vilayetlerine kadar gezdiğini yazmış (I. Cilt-I. Kitap:422-423).

4.3.7.2. Şattularap Köprüsünün Önemi: İbretlik Şattularap Köprüsü, Bağdad Kalesi'nin kible tarafına bakan kapısından karşı Kuşlar Kalesi'ne kadar Dicle Nehri üzerinde 45 adet tombaz (mavna) gemileri birleştirerek seyire değer büyük bir köprüymiş. Karşı Mekke toprağında köprünün başında Kuşlar Kalesi varmış. Bu ahşap köprünün boyu, Bağdad'dan Kuşlar Kalesi'ne kadar uzarmış ve üç araba yan yana yürür genişlikte eni varmış. İşte büyük Şat Nehri'nin eni de bu köprü uzunluğundan fazlamış. Bu köprüye Şat içinde bendler ve sepetlerle taşlar bırakıp, yaban asmasıyla ve demir zincirlerle gemileri bağlayıp, köprü sabit olurmuş. Bu köprüye Diyarbakır, Hasankeyfa, Musul ve Cezire'den bir kelek gemisi gelse köprü üzerindeki bekçiler köprünün üç dört gemisini kapı gibi açarlar, kelek gemileri geçip, gümrük önüne yanaştıktan sonra yine köprünün kapısını kapatırlarmış. Sonra bütün gelen gidenler geçermiş. Bütün Bağdad dilberleri serinlemek için kendilerini bu köprü üzerinden Şatt'a bırakırmış. Bağdad'ın bir mesiregahı da bu köprübaşymış. Çevresi Kahvehaneler ve Mevlevihaneler ile süslenmiş, insanların geçit yerleriyle bezenmiş, ibretlik bir köprüymiş. Bütün masrafı devlet tarafından karşılanırmış. Köprü başında bekçiler gelen geçen yüklerden bac alıp köprünün tamirine ve başka kale mühimmatına harcanırmış (IV. Cilt-II. Kitap:572).

4.3.7.3. Budin Diyarı Tuna Nehri Üzerindeki Köprü ve Önemi: Budin diyarında Tuna Nehri üzerindeki köprü insanların geçiş yeriymiş. Bu ibretlik garip ve acayip köprü, Budin Kalesi'nin Ali Paşa Tabyası önünde Tuna Nehri üzerinde tam yetmiş adet tombaz gemiler üzerinde uzun direklerle yapılmış uzunca bir köprüymiş. Bütün tombaz gemileri birbirlerine zincirlerle bağlı ve ortasında dört adet gemi açılır, kapanır başka bir köprüymiş. Köprü gelip giden gemilere açılır, gemiler geçtiğinde yine kapanırmış. Köprünün hizmetine memur tam üç yüz adet bekçi varmış. Lakin bu köprü gemilerinin otuz adedini Budin kulları ve kırk adedini Peşte kulları korumaya memurmuş. Zira bazı zaman Komaran Kalesi'nden hileci kâfirler büyük kütükleri ve büyük ağaçları birbirlerine bağlayıp, Tuna Nehri'yle saliverince gelerek bu Budin Köprüsüne o ağaçları uğrayıp, Köprüyü kırarmış. Ardından kâfir katanaları Peşte yakalarını yakar ve köprüyü onarıncaya kadar çok mal alıp yine o gün kaçarlar. Onun için bu köprünün onarımının yarısına Budinli ve yarısına Peşteli memurmuş. Yaz ve kış bu köprü durur, köprübaşında bac alınırmış. Eğer kış çok şiddetli olur, Tuna Nehri donarsa köprüye ihtiyaç kalmayıp, Tuna Nehri on karış onbeş karış buz tutar, üstü yol olur, nice kere yüz bin araba ve kızaklar üzerinde gidip, gelirmiş. O zaman geçenlerden bir şey alınmaz ve köprüye de asla ihtiyaç olmazmış. Tuna Nehri üç-dört ay buz dururmuş. Tuna Nehri donduğu zaman köprü gemilerini bir tarafa çekerler ve ilkbaharda yeniden kurarlar (VI. Cilt-I. Kitap:339).

4.3.7.4. İzmir Bir Ticaret Şehridir: Osmanlı'nın tasarrufu altında 260 tane iskelesi olan büyük işlek limanları varmış. Bu limanlar yük çözülür ve yük bağlanır şehirler de bulunuyormuş. Ama İzmir şehrinde bulunan İskele bunlardan daha meşhurmüş. Zira

yedi iklimde Osmanlı ile dost olmuş 18 kefere kralının hepsi balyozları (elçi) konsolosları, bezirganları yeryüzünün mahsüllerini ve bütün ülkeler halkının metalarını İzmir iskelesine getirirlermiş. Her sene bin gemi gelir, bin gemi gider, metalar bu İzmir şehrinde satılmış. İzmir iskelesi öyle bir geçit ve işlek iskeleymiş ki aleme ün salmış. Frenk gemileri öyle çok gelirmiş ki İzmir şehrinin yarısı sanki Frenkistan'mış. İzmir de bulunan bu Frenk Mahallesinin çarşı pazarları gayet süslüymüş. Onların özel çarşuları ve ayinlerini yapacak papazlar ile dolu yedi adet puthane kiliseleri varmış. Bütün şeddadi kat kat kafir haneleri şehrin kuzeyinde liman kıyısında bulunmuş. Filikalar ile gemilerinden evlerine gelip giderken, her gemiden bir top atılır, devamlı gece gündüz böyle alışkanlıkları varmış. İzmir Şehri'nde top seslerinden rahat durulmazmış. Bu şehrin tüm çarşuları gayet süslü olup, öyle alım satım olurmuş ki insan deryası dalgaları, insanlar bölük bölük olur, birbirini omuz omza söküp, rahatlıkla geçemezmiş. Zira gece gündüz Arap ve Acem'den nice yüz bin deve, at ve katır gelip gittiği için bu şehir daima ucuz olurmuş. Çünkü bu şehirde hem karadan hem denizden çeşitli mallar gelmekteymiş. Bu şehrin yiyecek ve içeceklerinden en çok övülenleri olan narı, bademi ve sabunu cihanı tutmuş. Balı ve beyaz ekmeği de meşhurmuş. Şehrin berrak suyunu, hayır sahibi Baltacı Mahmud Ağa altı saatlik sarp kayalı yerlerden çok büyük masraflar yaparak getirmiş. Suyu açık yerlerden geldiği için sıcakmış. Bu şehrin tüm caddeleri baştanbaşa beyaz taş kaldırım döşeli ve temizmiş. Ilıman iklimli bir şehir olduğundan limon, turunç, nar, zeytin, incir, servi, çınar ve kirazı çokmuş. Bu şehir lodostan doğuya seksen mil uzunlamasına bir körfez denizinin sonundaymış. Lezzetli balıkları olurmuş. Bu küçük limanın karşı tarafında Ahmed Ağa Cami önünde Kaptan Kaplan Mustafa Paşa limanın yarısını doldurup yeni güzel bir çarşı yaptırmış. Bu çarşı üç yüz adım büyük bir caddenin iki tarafı da sıralı olarak, kırlangıç kanadı gibi nakışlı kepenkler ile donanan 150 adet kâgir dükkanla süslenmiş. Çarşı bitiminde iskele başında meyve gümrük hanesi ibretlik bir dinlenilecek yermiş. İzmir'in bir dinlenme yeri de hünkâr bahçesiymiş. Ama o kadar süslü ve çiçekli değilmiş. Bu şehrin tüm halkı zengin bezirganlardan oluşuyormuş. Zenginlerin misafirleri çok olurmuş. Bütün halkı neşe ve zevk ehli adamlarmış. Yüz renkleri baştanbaşa kırmızı olur, gayet sağlıklı ve rahatına düşkün insanlarmış (IX. Cilt-I. Kitap: 107-108-109).

4.3.7.5. Haftanın Günlerini Yapılan Alışveriş Günlerine Göre Hesap Eden Şehir (Serik): Ulusu Nehri, Serik şehrinin doğu tarafında Hamid dağlarından gelir, Sultan Alâeddin'in onbir göz büyük köprüsü altından akıp Akdeniz'e karışmış. Derya gibi büyük abıhayat suyu ve çeşit çeşit balıkları olurmuş. Bu köprü'nün Antalya tarafında binden fazla sazdan yapılan kulübe gibi dükkanlar varmış. Haftada bir cumartesi gün Serik nahiyesinde Karahisar, Alaiye, Antalya, Teke ve Hamid şehirlerinden kırk-elli bin adam bir gün bir gecede toplanır büyük pazar kurulurmuş. Serik Subaşı Karahisar ve Manavgat kadısı o gün orada hazır olur, büyük kavga ve davaları hallederlermiş. Kadıların piş-tahtasını (çekmece) başında parça parça eder, öyle kavgacı Manavgat kadısı o gün orada hazır olur, büyük kavga ve davaları hallederlermiş. Kadıların piş-tahtasını (çekmece) başında parça parça eder, öyle kavgacı Manavgat kadısı o gün orada hazır olur, büyük kavga ve davaları hallederlermiş. Kadıların sicil için üç akçe, hüccet (senet) için on akçe verirlermiş. Bir akçe fazla istese kadıların piş-tahtasını (çekmece) başında parça parça eder, öyle kavgacı Manavgat kadısı o gün orada hazır olur, büyük kavga ve davaları hallederlermiş. Kadıların sicil için üç akçe, hüccet (senet) için on akçe verirlermiş. Böyle yerilmiş, kötü bir kavimmiş. Bu vilayet halkı bir haftayı Salı, Çarşamba, Perşembe, Cuma diye hesap edemezler, ancak her gün bir semtte pazar kurarlarmış. O günlerde kurulan pazar isimleriyle hesap edilir "Ulu pazar, kiçi pazar, beri pazar, öte pazar, Karahisar Pazar, Serik pazar ve Manavgat Pazar" diye yedi günü yedi pazar yeri ismiyle sayarlar, tuhaf bir kavimmiş. Evliya Çelebi ve yoldaşları bu pazarda bir gün konmuşlar. Acayip ve garip şeyler görüp, Ulusu Köprüsü'nden geçip, beş saatte düz ormanlar içinde giderek yollarına devam etmişler (IX. Cilt-I. Kitap:316).

Ortaokul 6. sınıf programında yer alan, "*Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar*" kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, sosyal bilgiler dersi sürecinde öğretmen veya öğrenciler tarafından sunulur. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb.

materyaller ile desteklenir. Bu kazanım ile öğrenciler, ticaretin devletler için önemini bilir. Ayrıca, devletler için ticari faaliyetlerin siyasi, sosyal ve kültürel yönden önemini fark eder. Öğrenciler, Anadolu'dan geçen ticaret yollarının önemini fark eder. Anadolu'dan geçen tarihi yollar hakkında haritalar üzerinde incelemeler yapar. Öğrenciler bu kazanımı çalışırken aynı zamanda kültürel mirasa duyarlılık değerini kazanır. Seyahatnamede bu kazanımı destekleyen, (“Kıbrıs’a Deniz İçinde Yol”, “Altı Boş Olan Bisütun Dağı”, “Manyas Gölünden Yanıcı Madde Çıkar”, “Ergene Köprüsü (Uzunköprü) ve Özellikleri”, “Bosna Porulok Dağında Yol Açma Çalışmaları”, “Belgrad Sahrasında İnsanların Geçiş Yeri Öseki Köprüsü ve Özelliği”, “Mora Yarımadasındaki Termiş Kalesinde (Rum Kahkahası) Tüm Mora Ayanının Mücevheratı Saklıdır”, “Adana Diyarında (Ramazaniye Kalesi) Osmanlı'nın Yaptırdığı Hanların Amacı ve Verdiği Hizmetler (Misis Kalesi'nin Özellikleri)” ve “Amasya Şehrinin Hoşluğu”)⁷⁴ gibi diğer 9 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.3.8. “SB.6.6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Öğrenciler, toplumun temelini aile olduğunu bilir. Buna bağlı olarak kadınlara karşı pozitif ayrımcılık, ekonomik bağımsızlık, siyasi haklar ve toplumsal temsil gibi olumlu düşünce geliştirmesi beklenir. Ayrıca, öğrencilerin cinsiyet ayrımcılığı ve kadına şiddet gibi olumsuz konularda bilgi sahibi olması amaçlanır. Türk toplumunda kadına verilen değer ile ilgili tarihi sürecin fark edilmesi sağlanabilir. Bu kazanım ile ilgili öğrencilerin hazırlamış olduğu yazılı, sözlü ve görsel çalışmaların paylaşması için ortam hazırlanabilir. Öğrencilerden “eşitlik” değerini kazanması beklenir. Ayrıca, öğrencilerin eleştirel düşünme, Türkçe'nin etkili, doğru ve güzel kullanılmasının yanında politik okuryazarlık becerilerini kazanması beklenir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu kazanıma yönelik belirlenen 16 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 11 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.3.8.1. Ferhat ile Şirin'in Hikâyesi: Amasya'nın yetmiş adet mesire ve dinlenme yeri varmış. En çok bilinen yerlerden biri “Kanlıpınar” mesire yeriymiş. Bu Kanlıpınar mesiresinde Ferhad'ın dağları delip şehre su akıtmak için çalıştığı yerde bir sihirbaz ve hilekâr kadın gelerek “Şirin öldü, dahi ne çalışırsın.” diyerek Şirin'in takmasını getirmiş. O anda Ferhad külüngünü havaya atıp altına durmuş ve külüngün

⁷⁴ (III. Cilt-I. Kitap:176; IV. Cilt-II. Kitap:463-464; V. Cilt-I. Kitap:399; V. Cilt-II. Kitap:446-447-448; V. Cilt-II. Kitap:622; VI. Cilt-I. Kitap:238-239; VIII. Cilt-I. Kitap:360-361; IX. Cilt-I. Kitap:363-364-365; II. Cilt-I. Kitap:220).

başına düşmesini sağlayarak öldüğü için bu mesire alanına “*Kanlıpınar*” adını vermişler. Ferhad’ın Amalika zamanında yaşadığı biliniyormuş. Ancak mezarını ziyaret eden Amasya halkı “*Müslüman olarak gitti.*” diye söylediklerini Evliya Çelebi de duymuş. Ferhad’ın mezarının su getirmek için yardığı o yüce dağın zirvesinde gömülü olduğuna inanılmış. “*Şirin öldü.*” diye düzmece haberi vererek, Ferhad’ın ölmesine sebep olan o hilekâr ve cadı kadının mezarı, Ferhad ile Şirin’in mezarları arasında gömülüymüş. Halen hilekar ve cadı kadının gariplikleri devam ediyormuş. Ferhad ile Şirin üzerine gül bitip, dalları birbirine sarılırken cadı avradın üstünde kara çalı dikenleri bitip, Ferhad ile Şirin’in gül fidanlarını birbirinden ayırmış. Bu halen acayip bir sır olarak devam ediyormuş. Dünyada ve ahirette Ferhad ile Şirin’in kavuşmalarına engel olan, bir lanetli kadın olduğu halk arasında dilden dile anlatılmış (II. Cilt-I. Kitap:220).

4.3.8.2. Kastamonu Mudurnu Kasabasının Çalışan Kadınları: Kastamonu’ya bağlı Mudurnu kasabasında birçok dükkân varmış. Genellikle iğneci dükkânları çokmuş. Bütün Anadolu diyarına ve diğer bölgelere bu şehirden nice bin yük iğne gidirmiş. Bu şehrin küçüğü ve büyüğü iğneci olduğundan şehrin ismine tarihçiler “*İğne Yurdu*” derlermiş. İğne yapıcılarının anlattıklarına göre dükkânlarda ve hanelerinde bin yüz adet iğne tezgâhı ve dolapları varmış. Gerçekten de bütün kadınları Hz. Davud sanatında iğnecilermiş. Onun için bu şehrin “*Kız iğnesi*” derler küçük hayal nakış iğnesi alemce beğenilmiş. Evliya Çelebi bu nakış iğnesine hayran kalmış. Mudurnu şehrinde öyle küçük iğneyi öyle çabukça yaparlarmış ki iğne deliğinden beş yüz yıllık yol gökyüzünü seyir edenin gözü ermez ve sıkıntısı karına değmez, gayet ucuz, iğnesine göre en aşağısının yirmisi, bir akçeye, en yükseğinin onu, bir akçeye satılmış. Bütün halkı “*Ahn teriyle kazanan, Allah’ın sevgilisidir.*” deyip geçinirlermiş. Terzilerin piri Hz. İdris ve demircilerin piri Hz. Davud duasıyla bu iğnecilere Cenabı İzzet çokça bereket vermiş. Zekât ve sadakalarından görme kuvvetlerinin fazla olması için bütün fukaralara iğne dağıtırlarmış (III. Cilt-I. Kitap: 344-345).

4.3.8.3. Devlet Yönetiminde İç Çekişmeler ve Kadınların Etkisi: Rusçuk şehrinin zevki sefası sürerken Asitane-i Saadet’den Melek Paşaya hattı şerifler getirilmiş. Padişah’tan gelen bu fermanda Melek Ahmed Paşa “*Emir padişahın*” diyerek Kudde Kethüda⁷⁵ yı Rusçuk Kalesi’ne hapis etmiş. O an Melek Ahmed Paşa mektuplar yazarak Evliya Çelebi’ye demiş ki “*Hazır ol Evliyam, Kaya Sultan’ıma gidersin.*” demiş. Evliya Çelebi yüz altın harçlık, mektupları alıp, şehir kenarında herkes dünyadan habersiz iken atına binip, Topçular’da Kaya Sultan’a varıp, hareme girmiş. Kaya Sultan ile görüşmüş. Melek Ahmed Paşanın görevi gereği Kethüda’yı bağladığını, Kapıcıbaşı Bayram Ağa’nın aracılığıyla Rusçuk Kalesi’ne hapis ettiğini, bir bir anlatmış. Kaya Sultan bağırıp çağırma yerine saçını dağıtarak sanki iri bir küpe binip, cadıya dönüp “*Vallahi Evliya Çelebi, benim paşamın kethüdası uğuruna iki bin kesem giderse gitsin, her ne olacaksa olsun, ben bunu Siyavuş Kazağa komam.*” deyip at arabasına binip, doğru Siyavuş Paşa’nın hanım sultanına varmış. Kaya Sultan “*Tez kocan çağır gelsin!*” deyince Siyavuş Paşa hareme girmiş “*Safa geldin sultanım!*” demiş. Hemen Kaya Sultan “*Bre zalim Siyavuş! Efendin Sultan Murad’ın annesi, benim büyükannemi şehit ettin. Kocam her hangi yüksek mansıb alursa üstünden alırdın. Sonunda mührü de alıp şimdi kethüdasını hapis edip katletmek mi istersin? Paşam ile akraba değil misiz ve babam Sultan IV. Murad Han’ın sen çukadarı, paşam silahdarı olup kırk ellışer yıllık hukukunuz yok mu? Paşamın kethüdasını hapisten çıkar. Yoksa atalarım ruhu için seni rezil rüsva ederim, bu mühürden selamet bulamazsın.*” diye öfke ile cevap verince Siyavuş Paşa “*Sultanım, senin paşanda padişahın bin kesesi vardı. Kudde Kethüda eliyle alındı. Gelsin, muhasebesini görüp, yine paşasına gitsin.*” deyince Kaya Sultan “*Benim paşam üç bin kese kalemiye evladını kapı arası hazinesine koyup, borcunu ödemiştir ve bin kese geçmişi vardı. Padişah Defterine müracaat olunsun. Eğer kocamın padişah hazinesine borcu var ise ben ödeyeyim. Ne istersin benim paşamın kethüdasından?*” demiş ve öfkelenerek oradan kalkıp, valide sultana, saadetli padişaha ve kızlarağası Koca Valide (Kösem Sultan) katili Dev Süleyman Ağa’ya varmış. Siyavuş Paşa padişah divanına varınca Kızlarağası Dev Süleyman Ağa “*Ver mührü bre sefil oğlan!*” deyip bilek zoru ile Süleyman Ağa mührü Siyavuş Paşa’dan alıp, Gürcü Mehmed Paşa’ya verince Gürcü

⁷⁵ Kethüda: Bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcıya denir (Canatar, 2022: 332-334).

müstakil veziriazam olmuş. Siyavuş Paşa'yı bostancıbaşı kayığıyla Akdeniz'e sürünce sarayında bulunan bütün mallarına ve eşyalarına el koymuşlar. Kudde Kethüda, hiç bir şey vermeden hapisten Gürcü Paşa tarafından çıkarılıp, yine Melek Paşaya gönderilmiş (III. Cilt-I. Kitap:428-429).

4.3.8.4. Bitlis'in Delikli Kaya Kapısı: Bitlis kalesinde bulunan büyük hanı ve önündeki eski köprüyü yapan Huma Hatun Sultan'mış. Huma Hatun, Abbasilerin temiz soyundan gelen Sultan Evhadullah'ın temiz kızı olup Bitlis Şehri'nde yüzlerce hayır eseri yaptırmış. Adeviyye (iyiliksever, hayırsever) tabiatlı kadının bir ibret verici hayrı da Bitlis Şehri'nden güney tarafa eğimli dere aşağı giderken "*Kefender Kalesi*" yakınında "*Delikli Kaya*" adlı sert bir kayada şehire giriş kapısı yaptırmış. Bütün tüccar, ziyaretçi ve seyyahlar bu kapıdan geçmeyince Bitlis Şehri'ne gelemez ve Hazzo Kalesi'ne varamazmış. O "*Delikli Kaya*" mahalli gökyüzüne doğru baş çekmiş çakmak taşı sert bir taştan oluşuyormuş. O hayırsever hatun yüzlerce kese bol bol para harcayarak bu sert taşı usta dağ delicilere deldirip, insanların geçit yeri ve herkesin gelip, geçtiği yol yaptırmış ki görenler şaşırır, insanın yapabileceği bir şey değilmiş. Bu "*Delikli Kaya Geçidi*." öyle yapılmış ki insan susar ve hayran olurmuş. Hatta bu kapı mahallinde bir adam "*hüüüü*" diye bir nara atsa bütün dağlardan şiddetli bir ses duyulur ki, insan hayretler içinde kalırmış. Bu "*Delikli Kaya*" kapısından aşağı bakmaya insan cüret edemez, sanki Gayya Kuyusu⁷⁶ ymuş (IV. Cilt-I. Kitap:139).

4.3.8.5. Evliya Çelebi Kadınların Hac Yapmasını Neden Uygun Görmez: Cenabı İzzet kabul etmiş ola ki Evliya Çelebi bilinen üslup üzere haccı tavaf etmiş. Bunun üzerine "*Üslup üzere hac edenin inşallah haccı sahihtir.*" vesselam, diye dua etmiş. Evliya Çelebi "*Kadınlar ihrama öpmeyeler, uzaktan ellerini vuralar. Kalabalıkta kaftanlarını ve gömleklerin çıkarmaması, ferace giyip haram ipek giymemesi, kurban vekil tutması, eğer bu mevsimde hayız gördü ise tavaf etmek ıskat olur (düşer), tavaf etmemesi ama hayız durumu diğer şartları düşürmediği için yerine getirilmesi gerekir. Mine Pazarında kurban kesilip ihramdan çıkıp, Mekke'ye varıp, Ziyaret edip, tavaftan sonra tekrar Mekke'ye gelinceye kadar ehli ile birlikte olmaya. Sözün kısası, mirasta ve hacda naslardır.*" diye söylemiş. Evliya Çelebi'nin yaşadığı zamanda kadınlara Kâbe "*Doğup büyüdüğü kapısı eşiğinin iç yüzü*" olup dışarı çıkması doğru değilmiş. Eğer ölürse ancak evden ölüsü çıkabilirmiş. Eğer mümkün ise hanesinin bir köşesinde defnedilmeleri doğruymuş. Kabe yoluna çıkan namuslu kimseler, kadınların çektiği sıkıntı ve acıyı bilirmiş. Zira nice bin namahrem haşarat içinde inip, binmede konup, göçmede büyük bir belaymış. Özellikle Kâbe'nin yol güvenliği olmadığından Konakçı Ali Paşa senesinde "*Reşidoğlu*" adlı Arap eşkıyası 1657 tarihinde Müslüman hacıları vurup, yağmaladığında yirmi tahtirevan kadın ve nice yüz cariyeye ve kadınları soyup, soyundurup, o çöllerde yalınayak başıkabak obalarına götürüp, çeşit çeşit eziyet ve hakaretler ederek o nazık kadınlara hizmet ettirmişler. Nicesi açlıktan ve nicesi şiddetli sıcağın ölmüş. Kadınların nicesi de paralarını verip, kurtulmuş. Nicesi de orada kalıp, evlat sahibi olmuşlar. Evliya Çelebi'nin bu yazdıkları farza aykırıymış ama içi acıdığından yazmaya cüret etmiş. Zira o baskında Evliya Çelebi de hazırılmış. Gözüyle gördüğü ve başından geçen bir olay olduğundan yazmış (IX. Cilt-II. Kitap:788).

Ortaokul 6. sınıf programında yer alan, "*Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder*" kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller desteklenir. Öğrenciler, toplumun temelini aile olduğunu bilir. Kadınlara karşı pozitif ayrımcılık, toplumsal temsil, siyasal haklar ve ekonomik bağımsızlık gibi olumlu düşünceler geliştirir. Cinsiyet

⁷⁶ Gayya Kuyusu: İslam inancına göre günahkarların atılacağı cehennem çukuruna denir (<https://www.nedirnedemek.com/gayya-kuyusu-ne-demek-ET: 11/08/2022>).

ayrımcılığı ve kadına şiddet gibi olumsuz konularda bilgi sahibi olur. Türklerin kadına verdiği değeri fark eder. Bu kazanım çalışılırken “eşitlik” değerini kazanır. Ayrıca, Türkçe’nin etkili, doğru ve güzel kullanılması, eleştirel düşünme ve politik okuryazarlık becerilerini kazanır. Seyahatnamede bu kazanımın somutlaştırılması için (“Amasya’da Mezarı Bulunan Kadın Şair Mihrimah Hatun”, “Erzurum Eyaleti Dahilin de Bulunan Mama Hatun Köyündeki Akkoyunlu Padişahı Kızının Türbesi”, “Sultan IV. Murad Han Kızı Esmehan Kaya Sultan’ın Acayip Salih Rüyası (Eteğinde Taş Taşıyan Sultan)”, “Gazi Sultan IV. Murad Han kızı Esmehan Kaya Sultan’ın Doğum Anı ve Vefatını Bildirir”, “Esmehan Kaya Sultan’ın Cenazesinde Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa ile Melek Ahmet Paşa Çekişmesi”, “Varat Kalesinin Fethinde Yardım Eden Macar Kadın”, “Bosnalı Nine ve Dedelerin Torunlarına Anlattığı Kahramanlık Hikâyeleri (Bosna Nasıl Sancak Oldu)”, “Bosnalı Nine ve Dedelerin Anlattığı Duşa Hasan Paşa’nın Yenilgisi ve Suda Boğulması”, “Nemçe Diyarı Bec Şehrinde Kadına Karşı Saygı”, “Evliya Çelebi Girit Adası Yakınları Mora da Yapılan Manya Savaşında Fetih Edilen Manya Kalesinde Dostlarından Birinin Kaçırılan Kızı ile Karşılaşır” ve “Mısır’da Bulunan Kıpti Kavminin Kadın Yöneticisinin Hikâyesi”)⁷⁷ gibi tespit edilen diğer örnek olaylar da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4. Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları

Sosyal bilgiler 7. sınıf programı incelendiğinde, Tablo 6’daki tarih ile ilgili kazanımlara ulaşılmıştır. Buna göre “kültür ve miras”, “insanlar, yerler ve çevreler”, “bilim, teknoloji ve toplum” ile “üretim, dağıtım ve tüketim” şeklinde 4 öğrenme alanında, tarih ile ilgili kazanımlar olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmaya göre “kültür ve miras” öğrenme alanında 4 kazanım, “insanlar, yerler ve çevreler” öğrenme alanında 2 kazanım, “bilim, teknoloji ve toplum” öğrenme alanında 2 kazanım ve “üretim, dağıtım ve tüketim” öğrenme alanında 4 kazanım olduğu görülmektedir. Ortaokul 7. sınıf SBDÖP’de tarih ile ilgili kazanımları içeren 4 öğrenme alanı bulunduğu, bu öğrenme alanlarında tarih ile ilgili 12 kazanım

⁷⁷ (II. Cilt-I. Kitap:222; II. Cilt-I. Kitap:232; V. Cilt-I. Kitap:342-343; V. Cilt-I. Kitap: 350-351; V. Cilt-I. Kitap:352; V. Cilt-II. Kitap:555-556-557-558-559; V. Cilt-II. Kitap:702-703; V. Cilt-II. Kitap:704; VII. Cilt-I. Kitap:277-278; VIII. Cilt-II. Kitap:583; X. Cilt-I. Kitap:17,18).

olduğu tespit edilmiştir. Bu kazanımları somutlaştırmak amacıyla 139 örnek olay olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 6: Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları

Sınıf	7. Sınıf Öğrenme Alanları	S.N	Kazanımlar	Örnek Olay Sayısı
7	2. Kültür ve Miras	1	SB.7.2.1. Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar.	8
		2	SB.7.2.2. Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder.	22
		3	SB.7.2.3. Avrupa'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'ni değişime zorlayan süreçleri kavrar.	7
		4	SB.7.2.5. Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir.	12
7	3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler	1	SB.7.3.1. Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.	6
		2	SB.7.3.3. Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır.	5
7	4. Bilim, Teknoloji ve Toplum	1	SB.7.4.2. Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır.	11
		2	SB.7.4.3. XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa'da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini analiz eder.	10
7	5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim	1	SB.7.5.1. Üretimde ve yönetimde toprağın önemini geçmişten ve günümüzden örneklerle açıklar.	22
		2	SB.7.5.2. Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir.	13
		3	SB.7.5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.	8
		4	SB.7.5.4. Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanır.	15
Toplam		12		139

(MEB, 2018).

“Kültür ve miras” öğrenme alanında yer alan, “Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar.” kazanımına ilişkin 8 örnek olay, “Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder.” kazanımına ilişkin 22 örnek olay, “Avrupa'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'ni değişime zorlayan süreçleri kavrar.” kazanımına ilişkin 7 örnek olay ve “Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir.” kazanımına ilişkin 12 örnek olay olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

“İnsanlar, yerler ve çevreler” öğrenme alanında yer alan, “Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.” kazanımına ilişkin 6 örnek olay ve “Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır.” kazanımına ilişkin 5 örnek olay tespit edilmiştir.

“Bilim, teknoloji ve toplum” öğrenme alanında yer alan, “Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır.” kazanımına ilişkin 11 örnek olay ve “XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini analiz eder.” kazanımına ilişkin 10 örnek olay olduğu görülmüştür.

“Üretim, dağıtım ve tüketim” öğrenme alanında yer alan, “Üretimde ve yönetimde toprağın önemini geçmişten ve günümüzden örneklerle açıklar.” kazanımına ilişkin 22 örnek olay, “Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir.” kazanımına ilişkin 13 örnek olay, “Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.” kazanımına ilişkin 8 örnek olay ve “Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanır.” kazanımına ilişkin 15 örnek olay olduğu belirlenmiştir.

Öğrenme alanları, kazanım sayısı ve her bir kazanım için belirlenen örnek olay sayısı Tablo 6’da gösterilmiştir. Sonuç olarak, Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi incelendiğinde ortaokul 7. sınıf düzeyinde tarih ile ilgili 12 kazanıma karşılık gelen 139 örnek olay tespit edilmiştir. Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki *“kültür ve miras”, “insanlar, yerler ve çevreler”, “bilim, teknoloji ve toplum”* ile *“üretim, dağıtım ve tüketim”* öğrenme alanlarında bulunan tarih ile ilgili kazanımlara uygun örnek olaylar aşağıya çıkarılmıştır.

4.4.1. “SB.7.2.1. Osmanlı Devleti’nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanımda öğrencinin Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemini tanıması amaçlanır. Osmanlı Devleti’nin kuruluş aşamasının tarihsel yorumlarına farklı açılardan bakması beklenir. Ayrıca öğrenciler, Osmanlı Devleti’nin kuruluşun İstanbul’un fethine kadar geçen dönemde fetih ettiği yerlerdeki iskân politikası, askerî, ekonomik, kültür ve toplumsal yapı hakkında detaya girilmeden bilgi edinmeleri amaçlanır. Öğrencilerin bu kazanım ile ilgili hazırlamış olduğu yazılı, sözlü, görsel

ve istatikselsel çalışmaları paylaşmaları istenir. Byylece ğrencilerin zamanı ve kronolojiyi algılaya becerisini kazanmaları beklenir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu kazanıma yönelik belirlenen 8 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 3 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4.1.1. Osmanlı Devleti'nin Yıldızının ıktığı Hakkında: Evliya Çelebi, seyahatnameyi yazmasının sebeplerinden birisi olarak geçmiş olayları yazmak olduğunu belirtmiş. İlk defa yeryüzünde makam edinen Hz. Adem olmuş. Ondan çocukları yayılmış. Ama ulusların sınıfları için çeşitli dillerin tarihçileri büyük ayrılığa dşmişler. Ays'ın atası Yafes'miş ki bütün Rum ülkesindeki uluslar ondan yayılıp temiz inançlı, asalet ve yiğitlik sahibi olmuşlar. Rum ülkesine ilk defa ayak basan Selukoğullar 1083 tarihinde Danişmend beyleriyle gönül ve yol birliği etmişler. Malatya, Kayseri, Alaiye, Antakya, Karaman ve Konya diyarlarını Yunanlı Rum Kayseri elinden alıp müstakil padişah olmuşlar. Ama ilk defa ıkışları Maveraünnehir'denmiş. Selçukluların soyları 1203 tarihinde son bulmuş. Turan lkesi Mahan şehri beylerinden Süleyman şah ve Ertuğrul Bey Rum lkesi Selçuklulardan Sultan Alaeddin'e gelerek bağlı bey olmuşlar. Sultan Alaeddin bu beyleri yanına alarak çevrede nice fetihler etmişler. Sultan Alaeddin ölünce vilayetin bütün ileri gelenlerinin görüş ve oylarıyla Ertuğrul müstakil bey olmuş. Hutbe sahibi olup sikke sahibi olmadan "*Sgtkk*" adlı şehirde vefat etmiş. Oğlu Osman "*Evvelen Osman*" 1299 tarihinde müstakil sikke ve hutbe sahibi olarak padişah (bey) olmuş. İlk defa hutbeyi "*Tursun Fakih*" adlı imam, Osman Bey adına okumuş. Sonra oğlu Orhan Gazi müstakil bey olmuş. Bunların mutlu zamanlarında yetmiş yedi büyük veli Peygamberin sancağı altında hazır olup, himmetleriyle nice bin fetihler etmişler. Yine bunların padişahlığı zamanında büyük dede Türki Türkan Hoca Ahmed Yesevi hazretleri Horasan'dan halifesi olan Hacı Bektaş Veli'yi  yüz dervişiyle post sahibi edip def, kudm, sancak ve ırağ verip "*Var Orhan Beğ ile Rum fatihi ol ey Bektaş*" diye Horasan'dan Bursa üstüne giderek fetih etmişler. Sonra Konstantin'in fethi için 1344 tarihinde Orhan Gazi oğlu Gazi Süleyman Bey'i yetmiş büyük velinin ve Hacı Bektaş Veli'nin izni ve görüşüyle görevlendirilmiş. Süleyman Bey, Kara Mürsel, Kara Koca, Kara Foça, Kara Yalva, Kara Biga ve Kara Sığla adlı kırk kara adlı yiğitler ile gönül ve yol birliği etmişler. Kara Ece Yakub "*Kapudağı*" adlı yerde deniz kıyısında nice gemiler elde ederek ve bazı sığır derisinden tulum sallar yapmışlar. Toplam kırk kişi sallar ile denizi geçip Rum toprağına ayak basmışlar. "*Bismillah*" ile Glhang-ı Muhammedi çekip, gemilerden atlarını çıkarıp, dört tarafı yağmalayarak Cuma günü İpsala Kalesi'ni fetih edip, cuma namazını orada kıldıkları için "*İbtida saladan*" (ilk namaz) bozma "*İpsala*" olmuş. Oradan ılgar ile Tekirdağı ve İstanbul yakınında taa Silivri Kalesine kadar anılan kırk kişi gece baskınları yapıp çok sayıda ganimet malı ve esir almışlar. Nice yolların durumlarını öğrenip zaferle yedi gün sonra yine kelekler ile karşı "*Kapudağı*" adlı yere geçmişler. Kazandıkları bu kadar ganimet mallarıyla Bursa şehrine girip, bütün İslam askerlerinin dimağına tadı değince nice kere gemilerle Rum tarafına geçip, nice yüz köy, kasaba ve kaleler fetih etmişler. Her an İstanbul'un dört tarafını vurup, yağmalayarak fetihlerine devam etmişler. Onlara düşmanın karşı koymasını mümkün değilmiş. Gazi Hüdavendigar 1359 tarihinde padişah olunca Rum ülkesine deniz gibi asker çekerek Konstantin'eyi fetih etmek için önce dört tarafını fetih etmeye başlamış. Edirne Kalesi'ni İdrivne Tekfuru elinden fetih edip tasarrufu altına almış. Byylece, Anadolu'dan mmeti Muhammed Edirne taraflarına dolup kâfirler İstanbul'dan dışarı çıkamaz olmuş. Allah'ın takdiri Gazi Hüdavendigar yedi yüz bin kâfir ile Rumeli toprağında "*Kosova*" adlı ovada cenk edip kâfirleri bozguna ratmış. Gazi Hüdavendigar cehennemlik kâfirlerin leşlerini seyir ederken leşler içinden "*Viloş Koblaki*" adlı kâfir elinde Dahhak'ın (İran mitolojisinde şeytani bir figür) kılıcına benzer bir bıçak ile Gazi Hüdavendigar'ı vurup şehit etmiş. O an melunu da orada bulunan Osmanoğlu askerleri parça parça etmişler. Müslüman gaziler hesapsız ganimet mallarıyla galip ve zaferle Edirne'ye gelmişler. Yıldırım Bayezid Han tahta çıkarak müstakil padişah olmuş. Kfiristan etrafına yıldırım gibi şakıyıp babasının intikamını almak için kâfiristan ülkesine kılıç vurmuş (I. Cilt-I. Kitap:51-52-53).

4.4.1.2. Süleyman Şah Oğlu Ertuğrul Gazi Türbesi (Kayı Boyu): Ertuğrul Bey, Osmanoğulları'nın büyük atası Osman Gazi'nin aziz babasıymış. Öncelikle bunlar Mahan diyarından çıkarak Selçuklulardan Sultan Alaeddin'in yaptığı büyük savaşlarda üç yüz asker ile yardım etmişler. Selçuklular bu yardımların katkısıyla nice topraklar elde edince Sultan Alaeddin bunları boy beyi yaparak davul ve sancak sahibi etmiş. Bu beyler Bursa taraflarını geçip, taa Kastamonu'ya varıncaya kadar kılıç vurup akınlar düzenlemişler. Allah'ın izniyle ne tarafa akın yapsalar zafer kazanıp ganimet mallarıyla Sultan Alaeddin'e gelmişler. Tanrı'nın hikmeti Alaeddin çocuksuz ölüp Selçuklular son bulunca bütün Anadolu ileri gelenleri Ertuğrul Han'ı "Bey" seçmişler. Ertuğrul Bey, sikke ve hutbe sahibi olmadan Lefke-Söğüt arasında büyük bir savaşta yaralanmış. Kendilerinin vasiyetiyle Osmancık, 1298-1299 tarihinde Rum diyarına davul ve sancak beyi olmuş. Böylece "Eyyela Osman" lafzı tarih düşmüş. Osman'ın "Bey" olmasından sonra cuma hutbesini "Osman" adıyla "Tursun Fakih" okumuş. Osman Bey "Ulu Seyyidlerden"⁷⁸ Edebali" adlı azizin yıldız kadar temiz şerefli kızı ile evlenmiş. Ondan da Orhan Bey dünya ya gelmiş. Onun için Osmanoğulları, anneleri tarafından seyyidlerdenmiş. Osman Bey "Bey" olunca babası Ertuğrul Bey'i bu Söğüt şehrinde defin ederek şehri imar etmiş. Daha sonra Yıldırım Bayezid Han zamanında nursuz Timur bu Söğüt şehrini yağmalamış, harap etmiş (III. Cilt-I. Kitap:10).

4.4.1.3. Devşirme Gulamları Taifesinin Vasıfları: Osmanoğulları Devleti yedi senede bir Yeniçeri Ocağı'ndaki yayabaşı cemaatlerinde yetiştirilmek üzere Rumeli diyarından beş altı yüz kişi ile çıkarak her köy ve kasabalardan devşirme⁷⁹ gulamları⁸⁰ yaparmış. Toplanan devşirmelerin güzel, yarar ve güçlü olması temel şartmış. Bulgar, Arnavut, Sırp ve Rum çocuklarından yedi sekiz bin devşirme oğlanı toplamak, Orhan Gazi kanunu ve Hacı Bektaş Veli talimi gereği gelenek haline gelmiş. Bu kadar bin çocukları toplayarak Üsküp şehrinde hepsine kırmızı abadan omuzu yırtmaçlı aba ve başına kırmızı keçeden gölge oyunu Karagöz külahı gibi külahlar giydirilmiş. İstanbul'a gelip hepsini birer ocağa defter ile dağıtıp her ocakta ve hanelerde ilim öğretilmiş. Sonra Türk üstüne yarımşar akçe ve yarım çuka yıllık ile acemi oğlanları ocağına yazılarak yetiştirilmiş. Bu güzideler (seçkinler) tophane, cephane ve bostancı ocağına verilmiş. Çünkü tophane, cephane ve bostancı ocağı ağır padişah hizmetleri gerektiren zor işler olduğundan akıllı zeki çocuklardan özel yetiştirilmiş (I. Cilt-II. Kitap:603).

4.4.1.4. Osmanlı Topraklarının Manevi Fatihi Hacı Bektaş-i Veli: Mahan diyarından çıkıp, merkezi güvenlik yurdu Konya olan Karaman'ı Selçuklular alıp dört tarafını fetih ederek sonunda Firav Kalesi'ni fetih etmişler. Selçuklu beylerinden pehlivan hanedan muhibbi (dost) Seydi Battal Gazi türbesi üzerine kargir yüksek binalar, meydanlar, çeşitli odalar, mutfak, kiler, fırın ve misafirhaneler inşa etmişler. Sonra Horasan diyarından gelen yedi yüz Horasan erenleriyle Hacı Bektaş Veli, Türklerin cediti Türki Türkan Hoca Ahmed Yesevi hazretlerinden Anadolu'ya gelmek için izin alıp doğru bu Seyyid Battal Gazi Türbesi'ne gelmişler. Nice zaman orada ikamet etmişler. Orhan Gazi 'Bursa'dan Hacı Bektaş Veli'yi görmeye bu Seyyid Battal Türbesi'ne geldiğinde Bektaş Veli ricasıyla bu Battal Gazi Türbesi'ni Koca Orhan Gazi öyle imar etmiş ki sanki sağlam bir kale edip bin adet hane halkını iskân ederek şehir kurmuş. Hacı Bektaş Veli de halifelerinden Pirce Sultan'ı yetmiş fukarasıyla bu tekkeye şeyh etmiş. Bu tekkede nice güzel huylu, halim ve selim canları varmış ki "Kâfir de olsa ikramda bulunun." sözü üzerine zengin ve fakir, seçkin ve halk, yaşlı ve gençlere hırka bahası için gelen gidenlere ikramda bulunarak hediyeler vermişler. Her bir fukaranın bu türbede memur olduğu bir iş varmış. İlk başlarda meydan ferraşlığından (süpürgecilik) başlayarak azizin türbesinde türbedar olunmuş. Daha sonra buranın şeyhi olup gece gündüz kutlu tekkede oturup duası kabul olunan kimse olurmuş. Evliya Çelebi, doğrusu da bu diye anlatmış (III. Cilt-I. Kitap:14).

⁷⁸ Seyyid: İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in kızıdan soyu olan Hz. Ali ile Fâtima'dan doğan torunlarından gelenler için kullanılan unvandır (Küçükkaşcı, 2009: 40-43).

⁷⁹ Devşirme: Osmanlı devletinde Hıristiyan uyruklu ailelerden küçük yaşta erkek çocuk seçip toplayarak orduda yeniçeri olarak yetiştirilme uygulamasına denir (Özcan, 1994: 254-257).

⁸⁰ Gulam: Erkek çocuk anlamına gelir. İslam devletlerinde kölelerden oluşan ve hükümdarı korumakla görevli askeri birliklere denir (Terzi, 1996: 180-184).

4.4.1.5. Gazi Bali Beyin Esir Düşmesi ve Fatih Sultan Mehmed Han'ın Çözümü (Gaziler Yurdu Semendire Kalesi'nin Özellikleri): Sırp krallarından Sıviani Yanoş Eski Budin'de yatarmış. Bu Semendire Kalesi onun yapılmış. Daha sonra yine Sırp krallarından Delakoğlu Docyagali Kral kızını nikah ile Yıldırım Bayezid Han'ın talebiyle vermiş. Aralarında akrabalık oluşunca aralarında sulh yapmışlar. Daha sonra yine küffar ayaklanınca bizzat Fatih Sultan Mehmed Han bu kaleyi pazu kuvvetiyle fetih etmiş. Allah'ın hikmeti ertesi sene yapılan bir savaş sonunda Fatih Sultan Mehmed Han'ın beylerinden “*Gazi Balı Bey*” kâfire esir olmuş. Sultan Fatih esir olan Gazi Balı Beyi kâfirden istediğinde kâfir Gazi Balı Bey'e karşılık Semendire Kalesi'ni istemiş. Sultan Mehmed Han da hiç tereddüt etmeden Semendire Kalesi'ni yine kâfire vererek, Gazi Balı Bey'i esirlikten kurtarmış. Gazi Balı Bey emen o sene seksen bin askerle kendini esir edip sonra serbest bırakan kralı Semendire Kalesi'ne kapatıp, döve döve zorla semender kuşu gibi Nemrud ateşi içinde koyup, her taraftan yürüyüşler edip kâfirleri kırarak kaleyi fetih etmiş. Fatih'e fethin müjdesiyle Semendire Kalesi anahtarlarını gönderip, ikinci fatihi olmuş. Hala Kanuni Sultan Süleyman Han yazını üzerine Budin Eyaletine bağlı sancakbeyi tahtıymış. Evliya Çelebi, nice kere bu taifeleri savaşlarda görmüş. Semendire sancağından dört bin şehbaz, yirmi bin küffara karşı saf saf savaşa girerek ganimet ile çıkıp, zerre kadar savaştan yüz çevirmeyip, hepsi Seydi Ahmed Paşa'dan çelenkler almışlar. Varat'ın fethinde de yine nice yüz aklıkları etmişler. Rumeli diyarında cengâver, dilaver, hünerli, cesur erler Sirem, Semendire ve Köstendil sancakları gazileri meşhurmuş (V. Cilt-II. Kitap:817).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, “*Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, ders sürecinde öğretmen veya öğrenciler tarafında sunulur. Öğretmen veya öğrencilerin hazırladığı bu örnek olaylar, çeşitli belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. ile desteklenir. Öğrenciler toplumun temelini aile olduğunu, güçlü ailenin güçlü devleti meydana getirdiğini bilir. Bu kazanım ile öğrencinin Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemini tanır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasının tarihsel yorumlarına farklı açılardan bakması amaçlanır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemi olan İstanbul'un fethine kadar geçen zamanda, fetih ettiği yerlerdeki iskân politikası, askerî, ekonomik, kültür ve toplumsal yapı hakkında detaya girilmeden genel bilgiler edinir. Seyahatnamede yer alan ve bu kazanımı destekleyen, (“*Aydın Söke Diyarında Kürt Köyü Kurulması (Yeniçeri Serdarı Olan Kürt)*”, “*Evliya Çelebi Osmanlı Askeri ile Mısır Nil Nehri'nin Kaynağına Yakın Funcistan Askerini Karşılaştırır*” ve “*Adriyatik Diyarında Kızılhisar da Eğriboz Kalesi ve Körfezi ile Ali Paşanın Kurnazca Savaş Taktiği Hikâyesi 'Karadan Kadırgaları Yürütüp Denize İndirmek'*”)⁸¹ gibi farklı örnek olaylar olduğu görülmüştür.

⁸¹ (IX. Cilt-I. Kitap:165; X. Cilt-II. Kitap:919-920; VIII. Cilt-I. Kitap:243).

4.4.2. “SB.7.2.2. Osmanlı Devleti’nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Öğrenciler bu kazanım ile fetih politikasına yön veren cihat, gaza, istimâlet (gönül alma) politikası ve millet sistemi gibi kavramları tanıması beklenir. Öğrencilerden toplumsal ve dini yaşamda hoşgörülü davranmanın önemini bilmesi beklenir. Öğrencilerin kültürel farklılıkların nasıl zenginlik kabul edildiğini fark edebilir. Osmanlı Devleti’nin fetih politikasını çeşitli yönleriyle tanıması amaçlanır. Öğretmen ve öğrencilerin hazırlamış olduğu; yazılı, sözlü, görsel ve belgelerle ilgili yapmış olduğu çalışmaları sınıf ve okul ortamında paylaşmasına ortam hazırlanabilir. Ayrıca öğrencilerin, kanıt kullanma becerisini kazanmaları amaçlanır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 22 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 17 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4.2.1. Fatih Sultan Mehmed’in Tahta Çıkışı ve İstanbul’un Fetih

Hazırlıklarının Anlatılması: Fatih Sultan Mehmed 1432 tarihinde Manisa’da Emir İsfendiyar kızından doğmuş. Onüç yaşına ulaşmışken 1445 tarihinde tahta çıkmış. İki sene padişahlık edip askerinin karışıklığından ve kâfirlerin çokluğundan tahttan indirilmiş. Babası yine padişah olup kendileri Şehzade olarak Manisa’ya gitmiş. Beş sene geçtikten sonra Muharrem ayının 16. günü 18.02.1451 tarihinde perşembe günü, yine ikinci defa taht sahibi Cem-cemi padişah olduğu sene yaşı yirmiymiş. O sırada Evliya Çelebi’nin büyük dedesi Yavuzer Bey Fatih’in sancakbeyliği hizmetinde yer almış. İstanbul fethinde dedesi bulunmuş. Unkapanı’nın iç yüzünde Sağıncılar Camii zemininde olan yapıları dedesine ganimet malları olarak verilmiş. O yüzden vakıf namelerine bakarak Fatih’in padişahlık tarihlerini ve ortaya çıkışlarını iyi bilirlermiş. Fatih Sultan Mehmed han kızgın, kan dökücü ve isteğine ulaşan bir padişahmış. İkinci taht yeri Edirne’de tahta çıktıklarında anadan bir küçük kardeşi olan Şehzade Hasan’ı boğdurarak şehit ederek pak cenazesini Bursa’ya gönderip, babasının yanında defnettirmiş. Böylece, müstakil padişah olmuş. Bosna serhatlerinde nice sağlam kaleleri fetih edip, Akdeniz tarafındaki Boğazhisarlar Kilidülbahreynler ve Karadeniz Boğazında sağlam kaleler yapınca İstanbul’a gelen tüm yolları kontrol altına almış. İstanbul Kalesine asla zahire gelmeyip kâfirler “*Aman ey Osmanoğlu’nun güzidesi*” deyip haraç vererek, barışı kabul etmişler. Ama Sultan Yıldırım Beyazid Han barışı üzerine bütün bağların 56 ürünü Osmanlı öşür⁸² olup kâfirler bir salkım üzüm koparmaya cesaret edemezlermiş. O şart üzerine barış anlaşması yapıp üç sene geçince Rumeli Hisarı bağlarından kâfirler üzüm koparıp bağcılar ile cenk etmişler. İki taraftan da birkaç adamın düşüp, öldüğü, barışa aykırı işler yapıldığı Edirne’de Sultan Mehmed Han’a arz olunmuş. Kâfirlerin bu anlaşma bozuculuğu canlarına minnet olup Fatih Sultan Mehmed Han yer götürmez denizler gibi asker ile İstanbul’u fetih etmek için kuşattığını Evliya Çelebi bildirmiş (I. Cilt-I. Kitap:56-57).

4.4.2.2. Karadeniz Bir Türk Gölüdür (Karadeniz’in Uzunluğu ve Genişliğinin

Manzarası): Kara ve deniz gezginlerine malum olsun ki Evliya Çelebi bu Karadeniz’i gezmiş. Dikkatli ince ince yaptığı hesap üzerine İstanbul boğazından Karadeniz’in uzunluğu Anadolu tarafından kuzeye doğru gidip, Trabzon önünden geçip, taa Faşa Çayı Boğazı, Abaza memleketi, Azak Kalesi bucağına varıncaya kadar Karadeniz’i oluşturuyormuş. Karadeniz’e Anadolu ve Rumeli taraflarında bin yediyüz küçük ve büyük nehir karışmış. Bunların içinde en büyüğü Rumeli’nde gelen Tuna Nehri’ymiş. Tuna Nehrinde yedi yüz büyük nehir katıldığından büyük bir deniz olup

⁸² Öşür: Osmanlı İmparatorluğu’nda tarım ürünlerinden onda bir oranında alınan vergidir (Erkal, 2007: 100-103).

Kili Kalesi önünde Karadeniz'e karışmış. Anadolu tarafında Bafra yakınında Kızılırmak, Çarşamba Nehri (Yeşilirmak) ve Sakarya Nehri Karadeniz'e dökülmüş. Bu adı geçen nehirlerin, denizler gibi büyük suları varmış. Karadeniz'in firdolayı çevresi her konağı on ikişer saat olmak üzere Azak Denizi'yle birlikte tamamı altı bin milmiş. Karadan dolaşılsa konak hesabınca Karadeniz'in etrafı yüz elli konak ve beş aylık yolmuş. Öyle büyük bir denizmiş ki Evliya Çelebi Karadeniz'i firdolayı çevresini dolaşıp, 16.11.1640 günü Karadeniz Boğazı'ndan sağlık ve esenlikle İstanbul'a gelmiş. Hemen Eba Eyyubi Ensari hazretlerine varıp, kutlu türbesinin eşğine yüz sürüp, mübarek ruhu için bir hatmi şerife başlayarak Hak için bir kurban kesmiş. Buradan babasının ve annesinin yanına gidip, buluştuğunda kendisini bağrılarına basmışlar. Azak kalesinden Deri Devlete dönerken Karadeniz'de yakalandığı fırtınaya bağlı olarak tehlikeli yolculuktan canını zor kurtarmış. Sonra Evliya Çelebi bir daha Karadeniz'e gemiyle çıkmaya kesin olarak tövbe etmiş (II. Cilt-I. Kitap:165-166).

4.4.2.3. Amasya'da Mezarı Bulunan ve Fatih Sultan Mehmed Han'a İstanbul'un Fethini Söyleyen Şeyh: Kaf Dağının Simurgu (Zümrüdü Anka Kuşu⁸³), din ve dünya sultanı Şeyh Hüsameddin oğlu Abdurrahman Gümüşlüzade adıyla meşhur olmuş. Ayrıca, Pir İlyas hazretlerinin kızının oğlu olan Şeyh Abdurrahman'ın nice yüz kerameti varmış. Hatta Sultan II. Murad Han'ın üç şehzadesi bu azizin mübarek ellerini öpmeye vardıklarında iki şehzade mübarek ellerini öpmüş. Şeyh Abdurrahman Efendi üçüncü Şehzade Mehmed'in ayağına düşüp, mübarek ayaklarını öpüp, himmet rica etmiş. O anda mübarek Şeyh Abdurrahman Efendi boğazından ridasını (boyun atkısı) çıkarıp, Mehmed'in boğazına sarıp "*Kostantiniyye'de Müslümanların işine bir hoşça hizmet eyle.*" buyurmuş. Hüda'nın hikmeti yirmi yıldan sonra Fatih Sultan Mehmed Han'ın Kostantin'iyyeyi fetih ederek buranın fatihi olmuş. Şeyh Abdurrahman aşıkane ve tasavvufane güzel şiirler yazar "*Hüsami*" mahlasını kullanmış. Nur dolu mezarı Amasya içinde Pir İlyas hazretleri türbesine yakın Yakub Paşa Zaviyesinde meftunmuş (II. Cilt-I. Kitap:220).

4.4.2.4. Osmanoğulları Devleti Eliyle Yapılan Kaleler: Osmanoğulları Devleti'nde kudret eliyle yapılan Tanrı yapısı kalelerden biri de Erzurum eyaleti toprağında Kuruçay Voyvodalığı hükümündeki Kemah Kalesi'ymiş. Bir diğeri Diyarbakır yakınında Mardin Kalesi, İman Seddi Van Kalesi, Şebin Karahisar Kalesi, Mekü Kalesi, Afyon Karahisar Kalesi, Ermerrak Kalesi, Merkab Kalesi, Hasan Kalesi, Gereknuh Kalesi ve Rumeli'de Menekşe Kalesi, Anapolya Kalesi, Mizistre Kalesi, Gördüs Kalesi, Kırım bölgesinde Menkub Kalesiymiş. Bu kaleler göklere doğru baş uzatan mavi bulutlardan başka havalesi olmayan büyük kalelermiş. Ama bu Kemah kalesinin yeri her yönden diğerlerinden sarpmış. Kuşluk vakti olmayınca iç kalesinin zirvesinde olan mavi bulutların içinden belli olmazmış. Göklere doğru baş uzatan bu kale benzersiz bir tepenin en yüksek yerindeki kale üstünde silu (kırmızı-mavi karışımı) bulutlar eksilmezmiş. Kemah kalesinin fetih edilmesinden sonra Kanuni Sultan Süleyman Han yazımında Erzurum eyaleti toprağında Kuruçay Voyvodalığı hükümüne kaydedilmiş (II. Cilt-II. Kitap:449-450).

4.4.2.5. Osmanlının Büyüklüğüne Üç Kıta Yedi İklim Olduğu Doğrudur: Münecimlere göre Cengiz Han Sarayı (Azarbeycan Vilayeti Sarayı) yapılmasının sebebi oymuş ki, Yeni Dünya'nın seyyahı ve Eski Dünya'nın gezgini olan "*Hekim Padre*" adlı kefare ki "*Fütuhata Lafzı*" tarihinde Yeni Dünya'yı bulup ve bu Eski Dünya'yı çepçevre gezip, dolaşmış. Moskov diyarını altıncı ve yedinci iklimde bulup doğu ve kuzey tarafı arasında bir iklimlik yer daha bulmuş. Ancak şiddetli kış olup, gecesi 1 saat gündüzü 23 saat olup, Şafii vakti gibi karanlık bir iklim daha bulup yazmış. Onun "*Usturlab İlmi*" hükmünce Cengiz Han Sarayı şehri örfi iklimin 28. tabakasında bulunuyormuş. Gecesi üç saat ve uzun günü 21 saatmiş. Arzı 50 derece ve 30 dakikaymış. Zira altıncı iklimin sonu ve hakiki iklimin doğu tarafı "*Vasatı Azak Vilayeti*" ymiş ki burasıda Osmanlı elindeymiş. Onun için Osmanlının yedi iklimde

⁸³ Zümrüdü Anka Kuşu: Bu kuşu İranlılar, "*Simurg*" diye adlandırılmıştır. Zümrüdü Anka kuşu, mitolojik bir dağ olan Kaf dağının tepesinde köşke benzer bir yuvada yaşar. İnsanlar gibi düşünür, konuşur, çok geniş bir bilgi ve beceriye sahip olduğu söylenir. Kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yaptığı da kabul edilir. Kur'an-ı Kerim'in Kaf suresi bu dağ ile ilişkilendirilir (<https://www.uplifiers.com/zumrudu-anka-kusu-ve-hikayesi/-ET: 21/02/2021>).

hissesi varmış. Birinci iklimde hissesi Mısır bölgesinde “*Donkala Vilayetinden içeri hattı İstiva (Ekvator)*” ki orada Mısır’ın hükmü varmış. Yedinci iklimde Osmanlı’nın hükmü Özdemiroğlu Osman Paşa’nın⁸⁴ vardı. “*Edil Nehri*” kenarımış. Azak Kalesi ile komşu olduğundan Osmanlı yedi iklime hükmedermiş. Hiçbir güçlü padişaha hala bu kadar büyük toprak parçası nasip olmamış (VII. Cilt-II. Kitap:696-697).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, “*Osmanlı Devleti’nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafında sunulur. Örnek olaylar derste sunulurken, önceden hazırlanan çeşitli belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Bu kazanımda öğrenciler, fetih politikasına yön veren cihat, gaza, istimâlet (gönül alma) politikası, millet sistemi gibi kavramları tanır. Osmanlı Devleti’nin uyguladığı fetih politikasının çeşitli yönlerini fark eder. Ayrıca, öğrenciler kanıt kullanma becerisi kazanır. Seyahatnamede bu kazanıma yönelik, (“*İstanbul’un Fethi Sırasında Olan Garip Olaylar*”, “*Seydi Ahmed Paşanın Kale Fethi*”, “*Seyyid Hüseyin Gazi oğlu Seyyid Battal Cafer Gazi Kalesi’nin Anlatılması*”, “*Kanuni Sultan Süleyman Han Neden Meriç Nehri’ndeki Köprüden Geçmedi de Meriç Nehrini Atını Sürerek Geçti? (Mustafa Paşa Köprüsü Kasabası Menzili)*”, “*Edirne Şehrinin Müslümanlıkla Tanışması (Manevi Fethi) Nasıl Oldu?*”, “*Özü Kalesinin Kuşatılmasında Lağım Kazıcılar Nasıl Tespit Edildi?*”, “*Özü Kalesinin Kuşatılmasında Kale Habercilerinin Dönüş Yoluyla Çıkışı*”, “*Özü Kalesi Savaşı Kazanılsa Ne Olurdu? Sultan IV. Mehmed Han Yönetimde Ne Kadar Etkiliydi?*”, “*Erdel Diyarında Peşine Düşülen Kemen Yanoş’a Baskın Yapan Paşa*”, “*Lenadip Şehri, Yani Süslü İştib (Üsküp) Kalesi’nin Ördekler Sayesinde Fetih Hikâyesi*”, “*Bosna’daki Kanije Kalesini Almak Neden Zorunludur?*”, “*Nemse Bec Kalesi Nasıl Fetih Edilebilir?*”, “*Alman Kralına Altıntop (Kızılelma) Üzerindeki Çeşitli Şekilleri Kaldırtan Kanuni Sultan Süleyman Han’ın Alman Seferi*”, “*Girit Adasındaki Kandiye Kalesinin Osmanlıya Teslim Edilmesi İçin Yazılan Mektup ve Cevabı (Kandiye Kalesi Büyük Savaşının Başlangıcı)*”, “*Girit Adasındaki Kandiye Kalesinin Fethi İçin Yapılan Sıçan Yolları, Metrisler, Pazar Yerleri ve Bir Şehir Kurulması*”, “*Girit Adası Kandiye Kalesi Savaşının Gidişatı ve Kalenin Kolay Fetih Edilmesi İçin Yol Gösteren Kâfirin Son Sözleri*” ve “*Osmanlı Kale İnşa Edemez mi? Sorusuna*

⁸⁴ Özdemiroğlu Osman Paşa: III. Murad saltanatı dönemi olan 1584-1585 tarihleri arasında sadrazamlık yapan, Osmanlı devlet adamıdır. Kızıl Deniz çevresinde beylerbeyi olmuştur. Kafkasya’da elde ettiği başarılar ile “*Kafkas Fatih*” unvanını da almıştır (Çiçek, 2007: 471-473).

Evliya Çelebi'nin Cevabı ve Osmanoğlu'nun Arnavut Diyarında Yaptığı Avlonya Kalesi")⁸⁵ gibi çok sayıda örnek olay tespit edilmiştir.

4.4.3. “SB.7.2.3. Avrupa’daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti’ni değişime zorlayan süreçleri kavrar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile öğrencilerin, Osmanlı Devleti’ni değişime zorlayan sebepleri anlaması beklenir. Ayrıca toplumsal, askeri, siyasi, ekonomik değişimi zorlayan ve tetikleyen aydınlanma çağı, coğrafi keşifler, rönesans, reform, Fransız ihtilali, sanayi inkılabı, sömürgecilik ve emperyalizm kavramlarını tanıması ve bu kavramları anlamlandırması beklenir. Bu kavramlara bağlı olarak, ne tür karmaşa ve insan hakları ihlalleri oluştuğunun anlaşılması amaçlanır. Öğretmen ve öğrencilerin hazırlamış olduğu; yazılı, sözlü ve görsel çalışmaları sınıf veya okul ortamında paylaşması beklenir. Böylece öğrencilerin eleştirel düşünme ve geçmiş ile bağ kurma becerilerini kazanması sağlanabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 7 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 2 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4.3.1. Erzurum Kalesine Celâli Olarak Sahip Olan Abaza Paşanın Yakalanışı, Affedilişi, Yeni Görev ile Bosna, Budin ve Özi Eyaletlerine Gönderilişi: Erzurum eyaletinde Abaza Paşa başkaldırarak aniden 1622 tarihinde bu iç kaleyi bir gece basıp, bütün yeniçerileri kılıçtan geçirmiş. Ancak yeniçeri ağası kalenin dışında bulunduğundan kurtulmuş. Abaza Paşa Erzurum Kalesi'ne kral olup isyanı tam on sene sürmüştü. Yedi defa üzerine mühür ile Çerkez Mehmed Paşa, Dişlenk Hüseyin Paşa, Demirkazık Halil Paşa ve nice kumandanlar varmışlar, ancak Erzurum'u idareleri altına alamamışlar. Erzurum bu derece sağlam, dayanıklı ve kışı sert amansız bir kaleymiş. Daha sonra Abaza Paşa üzerine denizler gibi askerle korkusuz Arslan benzeri, Aristo akıllı Vezir Hüsrev Paşa gelip, aman ve zaman vermeyip, kale döver toplar ile kaleyi yaralamış. Kale içinden Abaza aman ile kılıcını boynuna kefen gibi asıp Hüsrev Paşa'nın huzuruna çıkmış. Hüsrev Paşa aman ile Abaza Paşa'yı Sultan IV. Murad Han'a getirmiş. Abaza Paşa'nın bütün günah defteri ateşte yakılıp affolmuş. Sonra Abaza Paşa'ya önce Bosna eyaleti, ardından Budin eyaleti ve ondan sonra Özü eyaleti ihsan olunup nice zaman şerefli ve saygın yüksek makamlarda oturmuş. Taa ki Sultan Murad Han Revan seferine gideceği sırada bütün kul (askerler) ayaklanıp “Padişahın Abaza Paşa'sıyla gazası mübarek ola. Bizden Erzurum tarafında Revan seferine gider yoktur.” dediklerini padişah duyunca, zorunlu olarak Abaza Paşa'yı öldürtüp İstanbul'da Mürekkeçiler yakınında Murad Paşa Türbesi'nde gömdürmüştü. Evliya Çelebi'ye göre, Tanrı'nın hikmeti, Sultan IV. Murad Han Abaza Paşa'yı öldürtmeyip bir gece Cezayir'e kaçtırmış. Uzun bir süre geçtikten sonra Erzurum'u aldıkları yerde Abaza Paşa Erzurum'a İran'dan gelmiş. Erzurum'da yine başına haşerat toplayıp, isyan edince padişah fermanı ile öldürülmüştü. Evliya Çelebi kendilerinin Erzurum'a vardığında kendi odasının kapısı önünde kanı dahi pıhtı gibi uyuşmuş halde

⁸⁵ (I. Cilt-I. Kitap:64-65-66-67; II. Cilt-II. Kitap:433-434; III. Cilt-I. Kitap:12-13; III. Cilt-I. Kitap:547-548; III. Cilt-I. Kitap:555-5356-357-358; V. Cilt-I. Kitap:265; V. Cilt-I. Kitap:266; V. Cilt-I. Kitap:291; VI. Cilt-I. Kitap:91; VI. Cilt-I. Kitap:133-134-135; VI. Cilt-II. Kitap:696-697; VII. Cilt-I. Kitap:215; VII. Cilt-I. Kitap:237-238-239; VIII. Cilt-I. Kitap:386-387; VIII. Cilt-I. Kitap:387-388; VIII. Cilt-II. Kitap:411-412-413; VIII. Cilt-II. Kitap:678-679).

durduğunu söylemiş. Zira kendilerinin müsellimleri (telim eden) vardığı sırada Silahdar Süleyman Paşa Abaza Paşa'yı katletmiş. Evliya Çelebi bunları anlatmasının sebebi olarak, gamlar şehri Erzurum'un böyle sağlam uğursuz bir hisar ki kralların hasret çektiği kale olup Celâlilerin (isyancıların) sığınak yeri olduğunu belirtmek istemiş. Abaza Paşa sığındığından beri Osmanoğlu korkup Erzurum kalesinde hesapsız cephanesini fazlalaştırarak ve altı bölük ağasının sayısını artırmış. Tebriz kapısı iki küçük hisar arasına Sultan IV. Murad Han, 12 balyemez top yerleştirmiş. Çünkü Erzurum Kalesi Egerli Dağı'nın dibinde bir top atımı uzak bayır ve sarp kayalı sağlam zemine yapılmış. Kuzey yönü, yıldız tarafı ve batı tarafı Erzurum ovasıymış. Genişlemesine ve uzunlamasına ikişer fersah yer reyhanlık ve yeşillik bakımlı bir ova da yer alıyormuş (II. Cilt-I. Kitap:235-236).

4.4.3.2. Osmanlı Padişahlarının Vizyonları (İleri Görüşlülüğü): Belgrad şehrine, Osmanoğlu gelmeden önce despot Kralların taht merkeziymiş. Osmanoğlu'nun fethi sonrasında taş yapı, dayanıklı hisar, sağlam sed Belgrad bir cennet yurdu olmuş. Bir inci tanesi olan "*Belgrad Kalesi*" ilk önce "*Despot*" adlı Sırp kralı tarafından yapılmış. Daha sonra nice kralların hasret çektiği bir kale olmuş. Gazi Fatih Sultan Mehmed Han, Hersekoğlu Ahmed Paşa eliyle Bosna diyarı kalelerini fetih etmiş. Aynı yıl içinde yönünü bu cennet benzeri Belgrad üzerine çevirmiş. Önce Belgrad'dan yukarı "*Böğürdelen Kalesi*" fetih edilmiş. Böylece, küffarın Bosna diyarından Sava Nehri'yle gelen zahire (tahıl) gemilerinin önü kesilince Belgrad şehrinde biraz kıtlık olmuş. Ama Tuna Nehri keferenin elinde olduğu için Paçka ve Laşka taraflarından bol bol zahire ve her taraftan yardımlar gelmeye devam ediyormuş. Hemen Gazi Padişah Fatih, Belgrad Kalesi'ne aman ve zaman vermeyip, kırk gün kırk gece kaleyi dövülmüş. Sonunda şiddetli kış gelince Belgrad Kalesi'ni bırakıp, eli boş olarak Edirne'ye dönmüş. Daha sonra Gazi Fatih üzüntüsünden gelecek sene yine Belgrad üzere gelmek hazırlığında iken Üsküdar tarafında "*Maltepe*" adlı yerde vefat edince Belgrad Kalesi elinden kurtulmuş. Yerine oğlu Sultan II. Bayezid Han padişah olunca asla Belgrad tarafına bakmayıp, bütün ömürleri boyunca Mora vilayeti, Soltat vilayeti, Kili Kalesi ve Akkırman Kalesini küffardan temizlemek için savaş etmiş. Sultan II. Bayezid Han ahirete göçüp gidince yerine I. Selim Han padişah olmuş. O da Şah İsmail ile Çıldır ve Ahıcka savaşlarında, Sultan Gavri ile Mısır savaşlarında ömrü geçip, sekiz yıl saltanat sürüp, vefat edince oğlu Kanuni Sultan Süleyman Han padişah olmuş. Daha önce şehzade iken tarih okuyan Sultan Süleyman büyük dedesi Fatih Sultan Mehmed Han'ın İstanbul, Trabzon, Mora Adasının yarısı ve nice yüz adaları fetih ettiğini öğrenmiş. Ancak Bosna'da Yayicse Kalesi ve Belgrad Kalesi'ni döve döve bütün uğraşına rağmen büyük dedesi Fatih'in fetih edemediğini de öğrenmiş. Hemen Şehzade Kanuni Sultan Süleyman Han "*Eğer Allah bana Osmanlı tacı taht ve rahtı bahtını verirse ahdim olsun ki ilk gazam Tuna Belgrad, Yayicse Kalesi ve Malta Rodos'u üzere sefer edeyim*" diye ahdetmiş. Yaratıcının hikmeti kendine Osmanlı tahtı nasip olunca ordusuyla ilk seferi Mayıs 1521 tarihinde derya gibi asker ile uğursuz Ungurus diyarı olan Belgrad'ın dört tarafında olan kaleleri fetih etmek olmuş. İlk fethini de 7 Temmuz 1521 tarihinde "*Böğürdelen Kalesi*" ile yapmış (V. Cilt-II.Kitap:497-498).

4.4.3.3. Osmanlı Ordusunda Eğri Savaşından Kaçanlara Yapılan Muamele, İlk Celâli İsyanlarını Kimler Başlatıyor? (Eğri Taburu Şehitleri Ziyaret Yerini Bildirir): Evliya Çelebi'nin babası bu Eğri kalesinin fethi cenginde bulunmuş. Savaştaki nice şehitleri de eliyle defnetmiş. Evliya Çelebi ve arkadaşlarına da Eğri savaşı şehitlerini ziyaret etmek nasip olmuş. Hala bu şehitlik bütün insanların ziyaretgâhıymış. Nice yerde mükellef sofa binalı nurlu kabirler varmış. Hırıştoş Ovası gerçekten bir cenk meydanıymış ki sınırları taa Kaşa ovalarına ve Tise Nehri kenarlarına varırmış. Bir tarafı da Orta Macar'ın Maden ovalarında son bulurmuş. Bu ovanın ortasında kâfirlerin boğulduğu Hırıştoş Nehri akarmış. Gerçi bir küçük suymuş, ama Filek ve Germat dağlarından doğup iner, Tise Nehri'ne karışmış. Kâfir tarihlerinde "*Bu nehri Türk askerinden tarafa mağrur olup geçmesek bozulmazdık ve eğer Türk askeri bu suyu beri geçse Müslümanlardan can kurtulmazdı.*" diye yazılıymış. Osmanlı tarihçileri bu cenkte Osmanlı askeri bozulmadan önce ordudan firar edenlerin başlarına zaferden sonra boklu işkembeler giydirip, eşeklere ters bindirip, siyaset ile ordu içinde gezdirip âleme ibret olsun diye teşhir ederek ordudan atıp ebedi olarak sürmüşler. Sonra onlar da bu utançla yaşayamayıp iç yaralarından

Anadolu'ya geçmişler. Celâli olanların ilk sebebi Eğri taburu cenginde firar edip kaçanlarmış. Sultan Ahmed Han zamanında 1607 tarihinde Kuyucu Murad Paşa'nın kuyularında can veren Said Arab, Karayazıca, Taviil Hasan, Kalenderoğlu, Cennetoğlu, Canpolatoğlu ve Suheyboğlu adlı Celâliler ordudan sürülenlermiş. Bu Celâlileri kırıldığına tarih 1607 diye Rum tarihçileri Eğri'den kaçan Celâlileri ve sonlarını böyle yazmışlar. Bu Hırıštoş Ovası'nda savaş meydanını seyir edip oradan Eğri Paşası Mehmed Paşa ile kalkıp, kuzey tarafa yollarına devam etmişler (VII. Cilt-I. Kitap:154-155).

4.4.3.4. Mora Yarımadası Termiş Kalesi Diyarında Yaşanan Eşkiya Olayları:

Mora Yarımadasında Termiş kalesi diyarının üzümü, incir kurusu ve deniz kıyısında tuzlası çokmuş. Bu diyarda başka yerde böyle bir lezzetli tuzla yokmuş. Kale neferleri ulufelerini bu tuzlanın gelirinden alırlarmış. Daha fazla mahsulünü Anabolu⁸⁶ kuluna verirler, iyi tuzla mukataa⁸⁷ sıymış. Bu Termiş kalesi karşısında kible tarafında deniz aşırı, Çamlıca Adası Anabolu nahiyesi varmış. Doğudan batıya uzunlamasına bir zengin küçük adacıkmış. Çok hoş abıhayat suları ve sığınacak yataklı demir tutar geniş limanı varmış. Dağları tamamen çam ağaçları olduğundan Çamlıca derlermiş. Ama asi kâfirler burada eksik olmazmış. Zira kâfirlerin geçiş yeriymiş. Evliya Çelebi, Termiş'ten dört saat deniz ile batı yönüne giderken, garip ve acayip felakete denk gelmişler. Yollar üzerinde Ümmeti Muhammed'in nice güneş pençesi oğlanların ve yiğitlerin ölüleri yatarmış. Nice bin at, katır ve deve serseri dağlarda gezer, nice yüz yiğit de yaralı, perişan, çıplak ağlayıp, sızlayıp, kendinden geçip, dağlarda gezermiş. Nice bin harar ve sepet sandıklar bomboş ormanlar içinde yatarmış. Evliya Çelebi hayretler içinde kalıp *“Aya bu ne garip temaşa olur.”* derken orman içinden dört sevimli nefer, güneş pençesi oğlan yalınayak, başıkabak, ayağı çıplak Evliya Çelebi'ye *“Aman sultanım”* diye çıkagelmiş. *“Biz sultanım, Alasonya semtinde bir zaim⁸⁸ hizmetçileri idik. Ağamız Termiş'ten veziriazam ile kadırgalara binip, bizi mal erzak esvaplarıyla ardımız sıra gelin deyip, bıraktı. Girit Adası'na gideli üç gün olmuştur. Girit'e geçmeyen sekbanlar, sarıcalar ve karakullukçular bizi ve diğer ağaların yüklerini vurup, cenk ede ede nice bin adamları bu dağlarda kırdılar. Bir ipe muhtaç ipsiz, sapsız, zabıtsız ve rabıtsız haşeratları bizi soyup nice bin oğlanları da öldürdüler. Hala dağlarda nice bin haşeratlar ağalarının oğlanlarıyla içip eğlenmektedirler. Aman sultanım, siz de dikkatli olup bizi alıp bir selamete çıkarın.”* dediklerinde hemen canı başına sıçramış. Hepsi silahlarıyla hazır olmuş. Bu oğlanları yanlarına alıp gittikçe yollar üzerinde nice leşler ve nice çadır çerge yükleri yerlerde atıl halde görmüşler. Meğer Evliya Çelebi Termiş Kalesi'ne varmadan iki gün evvel Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa Termiş'e ılgar ile gelmiş. Köprülü Sadrazam *“Her kim padişah kulu ise Girit'e bu an gelsin.”* deyince bütün ırz ehli çoluk çocuklarını bırakıp, başı korkusundan bir canıyla gemilere binip, Girit'in fethine katılmak için gitmişler. Onun için kâfirler bu diyarı sahipsiz bulup, mal ve erzakı haşeratlar (harami, eşkiya) fırsat bilip yağmalamışlar. Evliya Çelebi de gafil olmayıp, hizmetçileri dağlar içinde nice mallar bulmuş ve yaya olarak Girit'e geçmek üzere yollarına devam etmişler (VIII. Cilt-I. Kitap:362-363).

4.4.3.5. Yeni Dünya Hakkında Evliya Çelebi'nin Bildikleri: Yenidünyanın keşfi için Osmanoğlu'nun o dönemdeki Sultanı Bayezid-i Veli Han dan *“Padre”* ve

⁸⁶ Anabolu: Mora'da Agrolis körfezinde denize doğru uzanan bir liman şehridir. Venediklilerin idaresi altına 1389 tarihinde girmiştir. Venedik-İstanbul yolu üzerinde son derece korunaklı bir ticaret limanıdır. Bu devirden sonra şehir ve kalesi 3 Ekim 1540 gününde Osmanlı-Venedik antlaşması sonucu Osmanlılara bırakılmıştır. Ancak Mora sancak beyi Güzelce Kasım Paşa, uzunca bir muhasaradan sonra şehri ve kalesini teslim alabilmiştir. Halkına dokunulmamış, hatta onlara bazı vergilerden muaf olma imtiyazı dahi verilmiştir. Osmanlılar döneminde şehir, muhtemelen Nauplia veya Napoli'den bozma olan, hatta eski Arap coğrafyacılarından İdrisi tarafından da kullanılan Anabolu ismiyle şöhret kazanmıştır (Göyünç, 1991: 105-106).

⁸⁷ Mukataa: mülkiyeti devlete veya vakıflara ait araziden ve arsalardan bölünerek özel şahıslara veya kurumlara kiralanen parçalar için yapılan kira sözleşmesini ve ödenen kirayı ifade etmek üzere kullanılır. Mukataa ayrıca *“Vergi mükellefinden üretimin hacmine göre alınması gereken öşür, haraç vb. vergilerin sabit bir meblağ olarak belirlenmesi”* anlamına da gelir (Genç, 2020: 129-132).

⁸⁸ Zaim: Osmanlı İmparatorluğu'nda zeamet adı verilen toprakları tasarruf etme, kullanma hakkına sahip olan kişilere denir (Afyoncu, 2013: 162-164).

“Kolon” adlı rahipler el öpüp, yardım istemişler. Bayezid-i Veli buyurmuşlar ki “Bize Mekke, Medine ve bu dünya adasının fethi lazımdır, öyle derya aşırı uzak mesafelere bizim gitmemiz lazım değildir.” diye cevap verince “Padre” ve “Kolon” adlı rahipler el öpüp, veda edip, doğru papaya varmışlar. Yeni Dünya özelliklerini anlatınca, İspanya Kralı bunlara 12 parça kalyon verip, Yeni Dünya'ya malik olmuşlar. Ardından İngiliz malik olmuş. Sonra Felemenk kralı malik olmuş. Hala Yeni Dünya'da 18 kral yayılıp “Fetaheta” tarihinden beri üç bin parça kale inşa olunmuş. Hala madenler için bütün krallar birbirleriyle Yeni Dünya'da cenk ediyorlarmış. Hatta Evliya Çelebi Uyvar kalesinin fetih edilmesinden sonra elçi Kara Mehmed Paşa ile Alman diyarında Nemse Cesarı'na, vardıklarında cesarın papinteleri (buyurtu, mektup) Bahri Muhit kenarında “Lonçat” adlı büyük şehre varmış. Orada Yeni Dünya karakaları varmış. Her birinde üçer bin adam varmış. O gemiler içinde tüylü, kısa boylu Yeni Dünya adamlarını görmüş. Tilmaçlar (çevirmen), yani Nemse tercümanları aracılığı ile Yeni Dünya'yı sormuş. “Padre” ve “Kolon” adlı papazlara “Dünyamız bir huzurlu dünya iken bu dünya adamları gibi tamahkâr kavmi dünyamıza doldurup, her sene cenk ede ede ömrümüz kısa oldu.” diye söyleyip, küfür ederlermiş. Sözün özü, öyle dünyayı ilim kuvvetiyle bulan ve çok seyahatle bu dünyayı gezip dolaşan “Padre” ve “Kolon” adlı rahipler ömürlerini tüketip nice bin tarih okumuşlar. Heyet kitaplarından Atlas, Minor ve Coğrafıyye tarihlerine müracaat edip, uzun ömürlerini seyahatte geçirip, dünyayı gerçekliğiyle yazmışlar. Eski zamanda şiddetli kıştan ve şiddetli sıcaktan, tehlikeli ve korkunç olup varılmayan yerlere bu “Padre” ve “Kolon” kara ve denizden birer yolla dünyayı kuzeyden güneye, doğudan batıya birkaç kere dolaşarak varıp, dünyanın büyüklüğünü seksenyedi bin mil yazmışlar. Ama Akdeniz ve Karadeniz kenarınca değilmiş. Hemen bu dünyayı “Bahri Muhit” (deniz) kuşatan, kenarınca dolaşıp, yazmışlar. Hala Bahri Okyanus, Bahri Hint, Donkarkız, Danimarka, Yeni Dünya ve Portekiz denizcileri bu “Padre” ve “Kolon” rahiplerin yazdıkları üzere haritalarına bakıp denizde sefer etmişler. Gayet güvenilir haritaları varmış. Zira nice bin kere tecrübe edip onların yazdıklarına uyulunca “Bahri Umman” (okyanus) da gemiler kurtulmuş. Bütün dünya denizinde liman liman döküntü taşları, sığ yerleri ve demir tutar suyu ve havası güzel limanları yazmışlar. Karada yine yeryüzünü, dağı, taşı, suyu havasıyla ve her nehrin doğduğu kaynağı da yazmışlar. Eski Dünya, coğrafyacısı “Padre” ve “Kolon” görüşüne göre seksenyedi bin milmiş. Her mil kara arşını ile dört bin arşınmış. Her arşın 24 parmak ve bir mil dört bin adımış. Bu yeryüzünü eski hakimler yedi iklim olarak bölmüşler (X. Cilt-II. Kitap:589).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, “Avrupa’daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti’ni değişime zorlayan süreçleri kavrar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar, dersi sürecinde öğretmen veya öğrenciler tarafında sunulur. Çalışılan kazanım öğretmen veya öğrencilerin hazırladığı belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Öğretmen ve öğrenciler yazılı, sözlü veya görsel olarak hazırladığı çalışmalarını sunar. Öğrenciler, Osmanlı Devleti’ni değişime zorlayan sebepleri anlar. Ayrıca, toplumsal, askeri, siyasi, ekonomik değişimi zorlayan ve tetikleyen aydınlanma çağı, coğrafi keşifler, rönesans, reform, Fransız ihtilali, sanayi inkılabı, sömürgecilik ve emperyalizm kavramlarını tanır. Bu kavramlara bağlı olarak ne tür karmaşa ve insan hakları ihlalleri oluştuğunu anlar. Bu kazanımı (“Celâli İsyânlarının Sebepleri (Celâli Gürcü Nebi, Harami Katırcıoğlu ve

Adamlarının İsyânının Sebebini Bildirir)” ve “*Evliya Çelebi'nin Dünya Hakkındaki Bilgileri*”) ⁸⁹ gibi destekleyen farklı örnek olaylar olduğu görülmüştür.

4.4.4. “SB.7.2.5. Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile öğrenciler, Osmanlı Devleti'nin üretmiş olduğu kültür, sanat ve estetik eserleri tanıması beklenir. Osmanlı Devleti'nin kendinden önceki medeniyetlerden kültür, sanat ve estetik anlayış olarak nasıl etkilendiğini, kendinden sonraki medeniyetleri nasıl etkilediğini fark etmesi sağlanabilir. Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden veya gezen yerli ve yabancı seyyahların eserlerindeki örneklere yer verilmesi amaçlanır. Böylece öğrencilerin farklı medeniyetlerin kültür, sanat ve estetik anlayışlarını karşılaştırmaları, nihayetinde birbirlerini nasıl etilediklerini fark etmeleri beklenir. Öğrencilerin yazılı sözlü ve görsel olarak yaptıkları çalışmaları paylaşmaları sağlanabilir. Öğrenciler, yaşadığı toplumun kültürel mirasına duyarlı olma ve estetik gibi değerlere sahip olabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu kazanıma yönelik belirlenen 12 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 7 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4.4.1. Sultan Ahmed Han Selatin Caminin Vasıfları: İstanbul kenti içinde Sultan Ahmed Camii Selatin Camilerden ⁹⁰ biriymiş. Ayasofya yakınında Atmeydanı adlı bölgede yüksek bir yerde, kıblesi tarafında denize bakan geniş bir camiymiş ki sanki delinmemiş eşsiz bir inciymiş. Merhum Sultan Ahmed bu caminin yapıldığı arsa üzerinde beş adet vezir sarayını malıyla alıp hepsini temelinden yıkınca sahra gibi geniş bir alan açılmış. Bütün mühendis ve mimarların en ustaları toplanmış ve temel kazma çalışmaları Üsküdarı Mahmud Efendi'nin duaları ile başlanmış. İlk önce Sultan Ahmed Han eteğine toprak doldurup “*Ya Rabbi Ahmed kulumun hizmetidir kabulü dergâh eyle*” diye ırgatlar ile beraber temelini toprak taşımış. Üçüncü senesinde kubbeye başlanmış. Sultan Ahmed Cami'nin önemli özellikleri ise dört ayak mermer üzere gökyüzüne yetmiş arşın uzanmış yüksek, yuvarlak bir kubbesi olmasıymış. Bu kubbe dört bir tarafından yarım kubbelerle süslenmiş. Ayasofya ve Süleymaniye gibi içinde büyük sütunlar yokmuş. Büyük kubbe dört adet el yapımı çizgi çizgi süslü ayaklar üzerine oturmuş bukalemun nakışlı bir kubbeymiş. Bu caminin üç taraf çevresinde incecik sütunlar varmış. Ondan yukarı taa kubbeye kadar üç kat kandillerle

⁸⁹ (III. Cilt-I. Kitap:101-102-103-104-105; X. Cilt-II. Kitap:587-588).

⁹⁰ Selatin Cami: Osmanlı İmparatorluğu döneminde sultanların yaptırdıkları camilere denir. İlk selatin camileri Bursa Ulu Cami ve Yeşil Cami'dir. İstanbul'daki ilk selatin cami, İstanbul'un fethi sonrası camiye çevrilen Ayasofya olduğu öne sürülse de Fatih Sultan Mehmed Han tarafından yaptırılan Fatih Cami kabul edilmektedir. İstanbul'da özgün halini koruyan en eski selatin cami Sultan II. Bayezid Han'ın yaptırdığı Bayezid Camii olarak kabul edilir. Osmanoğlu geleneğinde selatin cami yaptırılabilmesi için öncelikle padişahın önemli bir askerî zafer kazanması ve önemli bir savaş ganimeti elde etmesi gerekir. Selatin camilerinin yapımına devlet bütçesinden kaynak verilmez. Sadece padişahın kişisel serveti kullanılarak yaptırılır. Önceleri sefere gitmeyen ve ganimet kazanmayan padişahlar selatin camisi yaptırmazlardı. Ancak bu gelenek, Sultan I. Ahmed Han'ın Sultanahmet Cami'ni inşa ettirmesiyle bozulmuştur. Ganimet kazanarak selatin cami yaptırma geleneği 18. yüzyılda tümüyle terk edilmiştir (Tanman, 2001: 573-575).

donatılan demir kafes kenarlı tabakalar varmış. İnce bir sütun üzerinde bir müezzın mahfili (toplantı yeri) ve süslü bir sütun üzerinde birde hünkâr mahfili varmış. Bu caminin çeşitli direkler ile süslenmiş gönül açan bir mahfili ve mermerden örölü yüksek kürsölü bir minberi varmış. Mermer ustası minbere güzel tarak vurup, nakış etmiş. İki tarafında birer adam boyu kadar şamdanlar üzerinde yirmişer kantar beyaz mumlar ve çırağdan buhurdanlar ile süslenmiş. Bütün pencerelerin kanatları sedef işlemedi. Kat kat, rengarenk, billur, nefes ve moran camlar ile geride iki adet Süleymaniye'deki gibi çeşmeler varmış. Cemaat burada abdestini tazeleyip, suyunu içermiş. Bu caminin beş kapısı varmış. Sağ taraftaki köşede hatib kapısı, sol tarafta imam kapısı ve iki yan kapılarının da hepsi sedef işlemeli büyük kapılarınmış. Bu dört adet kapılardan camiye basamak taş merdiven ile çıkılmış. Ancak beşinci büyük kapı kible kapısıymış ki hepsinden yüksek ve süslü, bukalemun gibi renk renk ibret verici bir kapıymış. Bu cami içinde olan çeşit çeşit süslü avizeler başka bir camide yokmuş. İştin anlayan mücevherciler “*Bu Camin avizeleri yüz Mısır hazinesi eder.*” diye değer biçmişler. Çünkü merhum Ahmed Han, şanı yüce bir padişah, anlayış sahibi ve değerbilir bir çelebi olduğundan yüce atalarından bu yana ne kadar kıymetli görkemli mücevher cinsinden hediyeler varsa camiye avize yaptırmış. Bu caminin mihrap tarafında olan altın süslemeli ve sedef işi rahleler üzerinde olan yüzlerce Kur’an-ı Kerimlere İslam ülkelerinde hiçbir padişah sahip olmamış. Başka bir camide de bu yokmuş. Padişah tuğrasıyla mühürlenmiş ve mütevelliyeye teslim edilmiş 9.000 adet ciltli kitap varmış. Bu Camin mihrabı önünde cennet bahçelerine benzer bir bahçesi varmış ki içinde olan bülbüllerin güzel seslerini dostlar duyunca, ölü canlar canlanıp ruha gıda olurmuş. Bütün meyve ağaçları, çiçekler ve güzel kokulu otlar burada yetiştiğinden cami içinde olan cemaatin dimağları hoş kokularla kokulanırmış. Bu cami Şehzade Cami büyüklüğünde ve onun planında hazırlanıp temeli atılmış. Ancak bunda olan şirin işçilik başka bir ülkenin camilerinde yokmuş. Avlusu dört köşe beyaz ham mermer ile döşeli büyük bir alana sahipmiş. Dört tarafında çeşitli direkler üstünde rengarenk süslü kemerler varmış. Bu kemerlerin üstünde ise lacivert kubbeler varmış. Bu avlunun taa ortasında büyük köşk gibi bir havuzlu şadırvanı varmış. Fıskiyelerinden tatlı suları akar, isteyen içip yangınlarını giderirmiş. Dört tarafı kafesli olduğundan bu havuzdan abdest alınmazmış. Üstü bir kubbe ile örtölüymüş. Kapısı, pirinç madeninden levhalar üzerine ince ince kalemkar, kuyumcu nakışları içine, turunca ve yazıt içine saf gümüş ile güller ortasında bazı değerli taşlar ile süslenmiş. Ayrıca, gümüş halkalar, menteşeler ve kilitler ile süslenmiş eşsiz bir kapıymış. Bazı kimseler bu kapı için “*Estergon'da Kızılelma Kilisesi'nden gelmiştir.*” derlermiş, ancak doğru değilmiş. O kapı Avusturyalılar Estergon'u 1604 tarihinde alıp, yerinden kopartıp şimdi Beç Kalesi içinde kalan İstifani Kilisesi'ne Meryem Ana kapısı yapmışlar. Ancak Sultan Ahmed Cami'nin harem⁹¹ kapısını Evliya Çelebi'nin merhum babası Derviş Mehmed Zılli Efendi kuyumcubaşı iken yapmış. Bu iki parça yazıt içinde bulunan hatlarda kitabesiyle yazılmış. Bu avlunun üç kapısından dışarıdaki büyük avluya mermer merdiven ile inilirmiş. Bu avlunun pencerelerinden dışarı üç tarafa yan dehlizleri⁹² varmış. Cami cemaati kalabalık olduğunda bu yan dehlizlerde de ibadet edilirmiş. Gece gündüz Hind ve Özbek fukaraları ile dolu bir camiymiş. Bu caminin altı adet göklere baş uzatan minareleri varmış. Sultan Ahmed Han, Osmanoğlu padişahlarının on altıncısı olduğundan ve bu cami on altıncı padişah tarafından yaptırıldığından altı minaresinde on altı şerefesi varmış. Minarelerin külahları ve yirmişer arşın uzun alemleri tamamen saf altın ile kaplanmış ki külahlarının ve alemlerinin parıltısından insanın gözleri kamaşmış. Kutsal gecelerde on iki bin kandil ile bu minareler donatılınca her biri nurdan birer servi gibi ışıldar ve ışık verirmiş. Bu caminin bütün kubbeleri baştan aşağı saf kurşun ile kaplıymış ve vakfı güçlü olduğundan yedi yüz elli adet hademesi hizmet edermiş. Galata bölgesinin bütün haracı ve vakıfları da Sultan Ahmed Han Cami'ne aitmiş. Bu caminin beyaz kum ile döşenmiş, çeşit çeşit meyve ağaçlarıyla süslenen geniş bir dış avlusu varmış. Avlunun dört tarafında sekiz kapısı varmış. Kuzey tarafındaki medrese kapısında

⁹¹ Harem: Korunan yer anlamına gelir. Saray, ev ve konakların iç avluya bakacak şekilde planlanan, hane kadınlarının yabancılar ile karşılaşmadan günlük hayatlarını sürdürdükleri bölümlerden oluşan yere denir (Öğüt, 1997: 127-132).

⁹² Dehliz: Üstü kapalı, dar ve uzun geçitlere denir (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 15/06/2022>).

Sultan Ahmed Han'in nurlu türbesi varmış. Bütün kapılar baştanbaşa kale kapısı gibi demirdenmiş. Bu meydanın güney tarafında imaret, aşevi, hastane ve sebül varmış. Ancak Sultan Ahmed Han, bu caminin dış avlusu, türbe ve medresesini tamamlayamadan vefat etmiş ve yerine kardeşi Mustafa Han tahta çıkmış (I. Cilt-I. Kitap:173-174-175-176).

4.4.4.2. Sultan Cihangir Cami Hikâyesi: Selatin camilerinden birisi olan Sultan Cihangir Camisiymiş. İskenderi Zülkarneyn'in Aleksandira adlı kilisesinin yerinde Kanuni Sultan Süleyman Han tarafından Koca Mimar Sinan'a yaptırarak sevabını Şehzade Cihangir'in ruhuna bağışlayıp büyük sevap kazanmış. Bu cami göklere baş çekmiş yüksek bir dağın en tepesine yapılmış süslü bir camiymiş. Deniz kenarından başlayarak dik sokaktan yukarı doğru Cihangir Cami'ne kadar yüz basamak taş merdiven ile çıkılan daracık bir yoldan gidiliyormuş. Bu merdivenlerden çıkarken bazı kapı önlerine dinlenmek için nefeslenecek yerler yapılmış. Hatta o kadar yokuş olan bir yermiş ki nice yiğitler dinlenmeden çıkmak için bahse girerler ancak dinlenmeden çıkamazlarmış. Bir keresinde garip bir yiğit pazarda alış-veriş yaparken birileriyle kavga etmiş. Bu garip yiğit dal-kılıç olup birkaç adamı öldürdüktan sonra atı ile nice adamları ezip kaçarak Cihangir Caminin bulunduğu bu dik merdivenli sokağa girmiş. Bu yiğidin ardından birçok kişi silahları ile sokağın ağzını tutmuş. O garip yiğidin geri dönmelerini bekleyip durmuşlar. Biliyorlarmış ki, o dar sokağın dik merdivenlerinden, atlı değil bu sokağın darlığından kuş uçamazmış. Bu garip yiğit Allah'a sığınarak atını mahmuzlayarak dik merdivenlerden yukarı doğru atı ile çıkarak kurtulmuş. Aşağıda bu kadar kişi şaşkın ve perişan halde kalakalmış. İşte Cihangir Cami bu derece yüksek bir dağda dört köşe duvar üzerine dört köşe balıksırtı kurşun örtülü kubbesiyle o yüksek dağın tepesinde usta mimar tarafından yapılmış. Ayrıca, caminin minaresi, tekkesi, imareti ve avlusu olup bahçesi büyük çınarlarla süslüymüş. İkindiden sonra cami cemaatinin yanı sıra bütün ahablar, dostlar orada toplanıp boğazdan geçen gemileri seyredelermiş (I. Cilt-II. Kitap:402-403).

4.4.4.3. Çelebi Mehmed Han Oğlu Sultan II. Murad Han Camisinin (Muradiye Cami) Yapımında Masraftan Kaçınılmaz: Bursa'nın batı tarafında, şehrin dışında başka bir kasabada Çelebi Mehmed Han oğlu Murad Han (Muradiye) camisi varmış. Caminin bulunduğu kasaba han, cami, imaret, mescit, tekke ve medreseleriyle bakımlı ve süslü bağ ve bahçeli şenlikli bir yermiş. Bir bakımlı, şirin ve aydınlık eski bir ibadetgâhı. Bu camiye yaptıran Fatih Sultan Mehmed Han'ın babası Koca Sultan II. Murad Han'mış. Bu zat iki kere padişah olmuş. Edirne de vefat etmiş. Cenazesi Bursa'ya getirilerek Muradiye caminin avlusuna defnedilmiş. Ancak nur dolu bu Cami öyle ruhaniyeti gönül açan bir cami olmuş ki âdemoğlu gece gündüz ibadet niyetiyle burada yatıp, kalkar, dışarı çıkmak istemezmiş. Çünkü nurlu bir camiymiş. İki kubbe ve kible kapısından mihraba uzunluğu yüz elli ayak ve genişliği altmış ayakmış. Mihrabı, minberi ve müezzinler mahfili sade güzelliği eski tarzdaymış. Bu caminin 1446 tarihinde yapılan bir tabaka yüksek minaresi varmış. Caminin dış avlusunda göklere baş uzatan çınar ağaçları varmış. Bu ağaçların gölgelerinde bütün cemaat eğlenir, dinlenirmiş. Bursa'nın dinlenilecek ve gezilecek yerinde yapılan bir selatin camisiymiş. Birçok şehzadenin kabri bu cami avlusunda bulunuyormuş. Muradiye cami üç minareli, kubbeleriyle hayranlık uyandırmış. Muradiye cami mimarisinin tatlılığı, inceliği, zarıflığı ve temizliği hemen dikkat çeker, böyle işçiliği güzel olan Cami az bulunurmuş. Gerçekten de hayrat sahibi Koca Sultan II. Murad Han birinci tahta çıkışında Anadolu'da İzmir Kalesi'ni Rum kefereleri elinden fetih ettiğinde bütün hazine ve definelerini ele geçirip, o Karun hazinesini bu üç şerefeli camiye harcamış. Bütün kubbelerinde olan ibret verici bukalemun nakışlarını yapan "*Acem Mani*" adlı ustaymış. Yiğitlik iddiası ile Acem'den yetmiş adet deve yükü renkli boyalar getirip, yedi senede bu caminin duvar ve kubbelerini nakış edip, marifetini göstermiş. Koca Murad Han giden masrafa bakmamış. Her sanat üstadına haddinden fazla bağışlarda bulunmuş. Bu Camin bütün taşları, ağaç kısımları ve diğer gereçleri hesap olununca "*Bir miskal taşı bir altın oldu.*" demişler. Hatta camiye yapılan masraflar hakkında yedi bin kese saf altın sarf olunduğunu, hesabı bilinmeyen saf gümüş harcadığını söylemişler. Ayrıca, bağış kapısının açık olduğunu, yedi iklimde ne kadar çeşitli bilimlere ve ustalıklara sahip yetkili ustalar var ise kerem kaynağı Murad Han'ın keremini görmeye gelip her birinin bu camide birer ibret verici eser bıraktığı

anlatılmış. Onun için bu camiye nice kere girsen her bir girişte de nice çeşit sanatlar ve ibret verici resimler görülürmüş (III. Cilt-I. Kitap:565-566).

4.4.4.4. Sinop Caminin Mermer Minberdeki Sanat Harikası: Sinop Alaattin Caminin minberi, mermer üzerine öyle bir sanatlı, ibret verici yapılmış ki övülmesinde gökteki melekler bile aciz kalmış. Ancak Evliya Çelebi bu minberi, deryada katre, güneşte zerre gücünün yettiği kadar anlatmış. Evvela eskinin yetişkin ustaları bu minberi altı parça ham mermerden inşa edip, her parçasını birbirine öyle kaynaştırmış ki ne kadar görüş kuvvetine sahip olan bin hünerli kimseler aşırı dikkatle bu mermer baksalar bile her parça taşın birbirine kaynaştığı yerini fark edemezmiş. Sanki tek parça güzel bir mermermiş. Cenabı Hak yeryüzünde ne kadar ot, yaprak ve çiçek yaratmışsa, mermer yontucusu usta işlemedeki el ustalığını gösterip, bu mermerde hepsini icra etmiş. İslam ülkelerinde bulunan camilerdeki başka bir minber buna denk değilmiş. Sadece Bursa'daki Ulu Cami minberi bu kadar süslemeliymiş. Ama bu minberin tarzı ve üslubu yeryüzünde yokmuş. Bu minber, üç kat biri biri altında rumiler, dal kırma, zülfî niğar, çin nilüferi ve nesrin gülleri işlemeleriyle süslenmiş. Sözü'n kısası, kara ve deniz gezginleri ve bin hünerli güçlü ustalar bu ibret verici minberi parmaklarını ağızlarına götürerek *"Bu insanın yapabileceği bir şey değildir. Ancak büyük bir evliyanın keramet göstermesidir."* demişler. Bu derece olağanüstü, benzersiz bir minbermiş. Bu güzel cami kale varoşunda olduğundan kalabalık cemaate sahip, duası kabul olunan eski bir ibadet yeriymiş (II. Cilt-I. Kitap:90).

4.4.4.5. Bosna'da Kanuni Sultan Süleyman Han Döneminde Mimar Sinan Tarafından Yapılan İbret Verici Mostar Köprüsü ve İhtişamı: Seyre değer Mostar Köprüsü 1567 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman Han'ın emriyle Abdülmennan oğlu Koca Mimar Sinan Ağa tarafından inşa edilmiş. Köprü, sanki gökkuşağı gibi Samanyolu olup bir kayadan bir kayaya bir kemer üzerine yapılmış. Sanki cennet yurdu Bağdad'taki Kisra Kemer'iymiş. Mostar şehrinin ortasından akan Neretva Nehri üzerine ibretlik bir köprünün iki başı kale yapılarak şehrin bir tarafından bir tarafına bu sırat Köprüsünden başka bir yolla geçmek mümkün değilmiş. Evliya Çelebi *"İmdi okumakta olan vefalı dostlara şöyle malum ola ki, bu ana kadar 27 yılda durmadan dinlenmeden seyahat edip 16 padişahlık yeri gezip, dolaşıp nice kere yüz bin yapıları insaf gözüyle inceleyip gördüm."* demiş. Örneğin; Erzurum Vilayeti Hasan Kalesi yakınında Aras Nehri üzerinde ibret verici *"Çoban Köprüsü"*, Erzurum ile Malazgird arasında yine Aras Nehri üzerinde *"Altınhalkalı Köprü"*, Hazzo Kalesi ile Silvan Kalesi arasında *"Batman Köprüsü"*, *"Hasankeyf Kalesi Köprüsü"*, Asi Nehri üzerinde *"Antakya Köprüsü"*, Misis'de *"Cihan Köprüsü"* *"Adana Köprüsü"* ve *"Tarsus Köprüsü"*, Sivas'da *"Eğriköprü"*, Kızılırmak üzerinde *"Caşnigir (Karakeçili) Köprüsü"*, Kızılırmak üzerinde *"Osmancık Köprüsü"*, Sakarya Nehri üzerinde Sultan Bayezid'in *"Geyve Kasabası Köprüsü"* ve Anadolu ülkesinde nice yüz ibret verici köprüler varmış. Rumeli ülkesinde olan seyre değer köprüler ise Kanuni Sultan Süleyman Han ve Sultan II. Selim Han'ın *"Çekmeceler Köprüleri"*, *"Burgaz Köprüsü"* Ergene Nehri üzerinde Koca Sultan II. Murad Han'ın *"Ergene Köprüsü"*, Edirne'de *"Mihal Köprüsü"*, yine Edirne'de *"Yeni Köprü"* ve *"Saraçhane Köprüsü"*, Edirne yakınında *"Koca Mustafa Paşa Köprüsü"* ve Drin Nehri üzerinde *"Vişegrad Köprüsü"*, Koca Sokullu Mehmed Paşa'nın 12 göz büyük Köprüsü ibretlik büyük köprülermiş. Osmanoğlu toprağındaki tüm köprülerden seyre değer, ibret verici, benzersiz ve eşsiz olan bu Mostar Köprüsü'ymüş. Arap, Acem, Rum ve Frengistan'da ve Belhu Buhara'ya kadar Evliya Çelebi gezdiği yerlerde böyle yüksek bir Köprüyü yeryüzünde görmemiş. Gerçi Batman Köprüsü ve Hasankeyf Köprüsü de gayet sanatlı köprülermiş ama bu Mostar Köprüsü göklere baş uzatmış bir kayadan bir kayaya Havarnak kemeri gibi atılmış bir göz yüksek köprüymiş ve aşağı bakanın ödü yanılmış. Hatta bu Mostar Köprüsü'nün iki başındaki kalelerin iç yüzündeki kapıları bir kapıdan bir kapıya kadar uzunluğu tam yüz germe adım, eni ise 15 ayak varmış. Mostar Köprüsünde diğer ibretlik şeyler yanında acayip bir şekilde sanat üzerine sanat icra edilmiş. Bu köprünün üstünden Sultan IV. Murad Han'ın Ruznamecisi İbrahim Efendi batı tarafında bulunan Tabahane varoşu içinden Radobola Nehri suyunu tunç künkler ile beri taraftaki çarşı pazar şehrine geçirip tüm hamam, cami, han, imaret,

medrese, çeşme 45 yere sular getirdiği yazılıymış. Kısacası, kara ve deniz seyyahları bu köprü'nün hem altından hem üstünden sular aktığını yazmışlar. Bu durum görülmemiş ve işitilmemiş ancak oldukça garip bir seyirlikmiş. Gerçekten de geçmişin yapı ustaları bütün güçlerini sarf edip becerilerini göstermek için bir kayadan bir kayaya bir kemer yapmış uzak bir mesafeden bu köprüye bakılsa hemen çarktan çıkmış yüzük gibi yuvarlak durur benzersiz bir geçiş yeriymiş. Bu köprü de olan tasarruf, tatlılık, incelik ve mimarlık yeryüzünde böyle bir işçilik ve beceriyi geçmişin hiçbir mimarı yapamamış. Ama işin gerçeğine bakılsa buranın kayaları üzerinde böyle bir göz köprü yapmak gerekirmiş. Zira iki tarafı gökyüzüne çıkmış kayalar ve aşağıda akan Neretva Nehri bir minare boyu aşağıdan akıp enli büyük nehir olduğundan böyle bir köprü gerekiyormuş. Koca Mimar Sinan öyle bir göz tumturaklı (gösterişli) kemerli köprü yapmış ki cihan seyyahları böyle yüksek kemer görmemiş (VI. Cilt-II. Kitap:626-627).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, “*Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafında sunulur. Bu örnek olaylar öğretmen veya öğrencilerin önceden hazırladığı yazılı, sözlü ve görsel çalışmalar; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. ile kazanım desteklenir. Öğrenciler, hazırlamış olduğu çalışmalarını sınıf veya okul ortamında paylaşır. Bu kazanım ile öğrencilerin Osmanlı Devleti'nin üretmiş olduğu kültür, sanat ve estetik örnekleri tanır. Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden veya gezen yerli ve yabancı seyyahların eserlerindeki örneklere yer verir. Öğrenciler bu kazanımı çalışırken, yaşadığı toplumun kültürel mirasına duyarlı olma ve estetik gibi değerlere sahip olur. Seyahatnamede yer alan ve bu kazanımı destekleyen (“*İstanbul Beşiktaş Semtinde Osmanlı Bahçeleri (Dolmabahçe)*”, “*Yeşil Cami İsmi Nereden Gelir? Yeşil Cami'nin Mihrab, Minber Süslemeleri*”, “*Bulgaristan Filibe şehrinde İbret Verici Saat Kulesi*”, “*Edirne Şehrindeki İbret Verici Yapıları Mihal Köprüsü ve Eşdeğer Köprüler*”, “*Tokat Halkalı Köprü ve İri Vücutlu Mimar*”, “*Mora Yarımadası Moton Kalesi Diyarında Sanatlı Bir Çeşme*” ve “*Rumeli Eyaleti Toprağında Bulunan Preveze Kalesi Diyarında İki Köy Arasındaki Asma Köprü*”)⁹³ gibi farklı örnek olaylara da ulaşılmıştır.

4.4.5. “SB.7.3.1. Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile öğrencilerin, günümüzdeki yerleşim yerleriyle, geçmişteki yerleşim yerlerini tanımasını beklenir. Öğrenciler, geçmişte ve günümüzde yerleşimi etkileyen

⁹³ (I. Cilt-II. Kitap:409; II. Cilt-I. Kitap:15-16; III. Cilt-I. Kitap:503; III. Cilt-I. Kitap:600; V. Cilt-I. Kitap:100; VIII. Cilt-I. Kitap:315; VIII. Cilt-II. Kitap:621).

faktörler hakkında çıkarım yapmaları amaçlanır. Öğrenciler toplumların neden yer değiştirdiğini fark edebilir. Öğretmen ve öğrencilerin hazırlanmış olduğu; yazılı, sözlü ve görsel çalışmaları paylaşımları için ortam oluşturulur. Öğrenciler bu kazanımı çalışırken özgürlüğün değerini fark edebilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu kazanıma yönelik belirlenen 6 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 1 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4.5.1. İstanbul'un Fethi Sonrası Ganimet Mallarının Bölüşülmesi ve İstanbul'un İmar Edilmesi: Kostantiniye'nin surları yıkılıp, gemiler karadan denize indirilerek fetih tamamlanınca üç gün üç gece ziyafetler yapılmış. Sonra bütün askerlerin ağaları, kâtipleri ve padişahın üç defterdarı bir araya gelip ganimetlerle birlikte daha önce denizden alınan Fransa kralının yirmi gemi dolusu hesapsız mallarını da Tersane Bahçesi'nde dağlar gibi küme küme yığmışlar. İstanbul içindeki yedi bin manastır ve saraylardan alınan ganimet malları Tersane Bağ'ının yüksek ağaçlarının tepesine kadar yığılmış. Defter ile ilk defa İslam ordusu içinde hizmet eden hekim, gözcü, cerrah, ölü yıkayıcısı ve mezar kazanlara sonra şeriflere, ondan sonra âlimler, salihler, imamlar, hatipler, şeyhler, mollalar, kadılar, serdengeçtiler ve gazilere pay etmişler. Ganimet malları olarak kırdı gemi çeken azaplara "*Levend Çiftliği*" adlı bölge verilmiş. Bu bölge sonradan "*Levend Çiftliği*" adıyla anılmış. Sonra yeniçeri, sipahi, zaim, topçu, cebeci, lağımçı, eşkinci ve sonra at kuluna, orducuya kısaca yüz yetmiş bin adama birer külah mal ve diğer şeylerden gayri altmış üç bin hane bağışlandığı defter olup yazılmış ki hiçbir güç sahibi padişah zamanında böyle ganimet malı olmamış. Bütün Müslüman gaziler de ele geçirdikleri gaza malından, esirlerden Allah'ın farz ettiği oşür (onda bir) padişaha vermişler. Böylece, padişaha yirmi bin kese Takyanus ve Madyan oğlu Yanko altını düşmüş. Yine padişaha üç bin saray, iki bedesten ve yedi bin dükkân düşmüş. Ayrıca, Ayasofya Camiyle yedi büyük kiliseyi de Sultan Mehmed'e vermişler. Karaman semtinde üç yüz saray bilginlere, 162 saray yeniçerilere, yetmiş saray yetmiş vezire ve yedi saray yedi kubbe vezirine, kısaca bu tertip üzere İstanbul içinde olan yapıları bütün gazada hazır olanlara dağıtılmış. Padişaha ve dini mümine hayır dua etmişler. Hemen Akşemseddin hazretleri ayak üzere kalkıp "*Ey Müslüman gazileri bilin, uyanın ki hepinizin hakkında o son zaman peygamberi o Serveri Kâinat ve o varlıkların övüncü buyururlar, 'Kostantiniyye mutlaka fetih olunacaktır, onu fetheden kumandan ne güzel hepiniz ve hepinizin günahları affedilmiştir, ama bu gaza malını israf etmeyip, İstanbul içine hayır eserleri yapıp, padişahınıza itaat eyleyiniz. Osmancık'tan bu ana kadar padişahlarınıza bey derdiniz, şimdiden geri sultan deyin. Etek toplayıp, ziyafette size hizmet edip ekmek dağıttı*" diye padişahın başına iki çatal ablak sorgucu takıp "*Padişahım henüz Osmanoğullarının yüzüsu oldun, hemen Allah yolunda mücahit ol*" diye Gülhang-ı Muhammedi çekip, bütün Müslüman gaziler İstanbul içine yayılıp imar etmeye başlamışlar. Akşemseddin ve başka büyük velilerin izinleriyle Osmanoğlu ertesi gün Sultan Mehmed haremnden çıkıp, Tersane Bağ'ında Akşemseddin buyurmuş ki "*Padişahım bu gece pişmiş helva yediniz mi?*" deyince Fatih "*Hayır yemedik*" demiş. Akşemseddin buyurmuşlar ki "*Ya biz size Manisa şehrinde Akka Kalesi'ni kâfirlerin aldığına gam yemen. İstanbul'u fethettiğiniz günler pişmiş helva yersiz dediğim işte bu gece Fransa kralı kızına sahip olup helvasını yediniz.*" demiş. "*Ve o Fransız kızın ismi Akide Hanım olsun ve bundan sonra size biz dahi hünkar dedik.*" diye bu gibi latife sözler söylemiş. Akşemseddin buyurmuşlar ki "*Deftere kayıtlı olan cariyelerin hepsinin baba ve annelerini İstanbul'a getirip, ana-baba rızalarıyla her birini birer gaziye nikâhlayıp İstanbul şehrinin imar edesin.*" demiş. Fatih Sultan Mehmed Han her diyara adamlar gönderip, bir anda İstanbul'a baba, anne, akraba ve yakınları gelip üç bin cariyeyi üç bin yiğite şeriat izniyle verip, büyük düğünler yapıp, İstanbul imar olunmuş (I. Cilt-I. Kitap:74-75-76).

4.4.5.2. İzmit Diyarında Tavşanlı Adası, Burgaz Adası Zenginlik Nereden Gelir? İzmit Diyarındaki Burgazlı Adası Fatih Sultan Mehmed Han tarafından itaat altına

alınmış. Burgaz adasındaki kale deniz kıyısına yakın yalçın kayalar üzerine dikdörtgen şeklinde yapılan küçük bir kaleymiş. Burgaz Adası onbir mil uzunluğunda olup, kalesi bir kıvrım şeklinde adayı dolandığı için “*Burgaz Adası*” adı verilmiş. Adada üç yüz adet bağı, bahçeli ve hayat suyu kuyuları olan evler varmış. Dağlarındaki bağların hesabı belli olmayacak kadar çokmuş. Bütün halkı Urum (Rum) kefereleri olup, zengin kiliseleri olan gayet zengin denizcilermiş. Bu adanın keçisi ve tavşanı gayet çokmuş. Yanvan Tarihi'nde yazdığı üzere bir kere İspanya küffarı İstanbul'u Yanko bin Madyan'dan sonra işgal edip yakıp, yıkıp, yağmalamışlar. Ayasofya Kilisesi'nde olan bütün değerli heykelleri ve nice bin hazine değerindeki mücevherleri gemilere koyup, İspanya memleketine gitmek üzere yola çıkmışlar. Allah'ın emriyle büyük bir fırtınaya yakalanıp İspanyalıların yedi yüz pare gemileri bu adaların aralarında denizin dalgalarından parça parça olmuş. Bütün kâfirler sulara gömülmüş. Daha sonra Kızıl, Heybeli, Tavşanlı ve Burgazlı adalarında yaşayan kefereler batan gemilerden mal ve eşyaları çıkarıp, Karun hazinelerine sahip olmuşlar. Bugün bu adalar da yaşayanların zengin olmalarının asıl sebebi buymuş (II. Cilt-I. Kitap:82-83).

4.4.5.3. Ahlat Şehrini Önemi Hakkında Münasip Hikâye: Bu eski Ahlat Şehri taa Firavun zamanında zengin, şenlikli cihan yarısı bir şehirmiş. Firavun, Mısır ülkesinde haşa tanrılık davasına kalkıştığında Ahlat Şehri'ni sahibi olan padişah, Firavun'un tanrılık iddiasında olduğunu işitince gülümseyerek “*Zavallı Firavun, Mısır gibi küçük bir beldeye sahip olmakla tanrılık davası edermiş. Yaa benim büyük Ahlat'ıma haşa sahip olsa acaba ne olmak davasını ederdi ki!*” diye münasebetsiz söz etmiş. Yani Ahlat Şehri o derece zengin şehirmiş ki, uzunluğu üç menzil ve derinliği iki menzil yerlerde hala yapı kalıntıları belli ve mezarlığı bir günde göç ile geçilirmiş. Bütün nurlu mezarların, kubbelerin, kapıların üzerinde üzerin de yahut mermer sandukaları üzerinde ölülerin isimleri celi hat ile yazılıymış. Ahlat Şehri harabeler içinde Osmanoğlu atalarının ziyaret yerleri (türbesi) varmış. Koba Alp Bay, Ertuğrul Bey'in dedesiymiş. Ertuğrul'un Babası Süleyman Şah, Konya'ya Sultan Alaeddin'e giderken, Caber Kalesi dibinde Fırat Nehri'nde boğulunca oraya gömülmüş. Sonra Ertuğrul Bey, Konya'da Sultan Alaeddin'e varıp boy beyi olmuş. Ertuğrul Bey de İznik yakınında Söğüt Şehri'nde meftun olup yatmaktaymış. Ama Ertuğrul'un “*Koba Alp Bay*” adlı dedesi Ahlat'da meftunmuş. Koba Alp Bay gayet şanı büyük, cesur ve namlı bir yiğitmiş. Bu sultanın yanında Hasan Bayındır Han yatmaktaymış. Bunlar Koba Alp Bay'ın kardeşleriymiş. Alp Bay'dan sonra Mahan padişahının izniyle Ahlat Şehri'ne Han olmuş (IV. Cilt-I. Kitap:193).

4.4.5.4. Hülagu Han ve Yaptığı Zulümler (Yaş Deve Derisinde Kurutulan Padişah): Bağdad'da halife olan Abbasilerden el-Müstansır Billah padişah olduğu dönemde Hülagu Han 1226 tarihlerinde iki padişah yetmiş gün savaşmışlar. Sonunda Hülagu Han halife el-Müstansır Billah'ı esir edip yaş deve derisine sarıp Bağdad güneşine bırakmış. Halife el-Müstansır Billah deri içinde kakırdak olup Tatar kavminin el ve ayakları darbesinden Hülagu Han elinde helak olmuş. Abbasiler dönemi Müstansır Billah'da son bulup, gizlenen Abbasi şehzadelerini Mısır'a kaçırmışlar. Hülagu Han harap edip bir günde yetmiş bin kadının karınlarını yarıp nicesinin yuttukları cevahir taşlar ve daha günü dolmamış çocukları karınlarından çıkarmış. O olayda nice kere yüz bin can Hülagu Han Tatarları ellerinde helak olmuş. Sonra Hülagu Han yine Maveraünnehir'e yönelip, Eski Musul'a gelince anılan Serakeys Urbani'nı (Çölde Yaşayan Arap) tamamen Musul çöllerinden sürüp, Deşti Kıpçak'ın güneyinde Kuban Nehri'nin öte tarafındaki Elburz Dağı eteklerinde ülke vermiş. Çerkezler mecburen yerleşip, dağlar içinde köy kasaba ve pişkövlr basmaya başlayarak sakin olmuşlar. Daha önce Hz. Ömer hilafetinde ilk defa Medine'den gözüm çıkarılmasın diye kaçan Cebeli Elheme evlatları Çerkeş dağlarında ilk yerleşen Şağake, Bozoduka, Mamaluka ve Berbere adlı kardeşler beraberce yine Kureyş kavminden olan Çerakeys Arab'a “*Safa geldin*” ve “*Hoş geldin*” demişler. Bütün akraba ve taallukatlar birbirleriyle görüşüp, barışıp, öpüşüp, karışmışlar. Herkes oybirliğiyle Çerkeys'i kendilerine hakim seçip emirlerine uymuşlar. Çerkeys hala Kabartey Çerkezi'nin yerleştiği yeri kendine tahtgah-ı pişköv yapmış. Bu diyarın suyu ve havasının hoşluğundan Çerkeys soyu çoğalarak yetmiş nefer evlatları büyüyüp, her birine birer ülke verip, hakim etmiş (VII. Cilt-II. Kitap:615-616).

4.4.5.5. Mısır Diyarı Nil Nehri Civarı Kusayre Kalesi Kasabasına Evliya Çelebi Su Getirir: Kusayre Kalesi limanı Kızıldeniz, yani Süveyş Deryası kenarında dört köşe bir şeddadi yapı kaleymiş. Çepçevre beş yüz adımımış. İlk yapıcısı Hz. Ebubekir oğlu Muhammed el-Kübra'yımış. Sonra Tahir Baybars ve Sultan Kayıtbay bazı binalar yapıp, zenginleştirmişler. Bir kaya üzere hendeksiz batıya bakan bir kapılı kaleymiş. Dizdarı, iki yüz neferi ve cephanesi varmış. Kalenin on yedi adet küçük topu varmış. Bir cami, yirmi oda ve bir buğday ambarı bulunuyormuş. Kale dışında nice tahıl ambarları ve misafirhaneleri varmış. Ama başka han, hamam, çarşı, pazarda yokmuş. Kusayre Kalesi diyarında ne bağdan ne bahçeden ne de bostandan belirti olmayan bir ada yermiş. Ama güzel bir limanı olan ve rüzgârlara karşı güvenli bir yermiş. Karşı tarafı kibleye doğru tam üç yüz mil oradan Medine'ye iki günde varılırmış. Daima Hicaz tarafından gemiler bu Kusayre'ye gelip tahıl alırlarmış. Bu Limanın suyu daha önce bir günlük yoldan gelirmiş. Su damla ile satılırmış. Evliya Çelebi bu kaleye geldiğinde kale halkı susuzluktan şikâyet edip “*Kalemize yakın bir derede su alameti vardır, bir hayır sahibi olsa, azıcık gayretle büyük hayrat olurdu.*” diye söylemişler. Evliya Çelebi Allah rızası için atlarına binip, çeyrek saatte varıp, suyu keşfetmiş. Gerçekten bu yerdeki zengin su kaynağını Mısır Veziri İbrahim Paşa'ya arz etmişler. Mektupları ulaştığında İbrahim Paşa “*Baş üstüne*” deyip, malından on kese ayırıp, güvenilir bir ağasıyla, yapı ustası ve dağ delici adamlar göndermiş. Evliya Çelebi, Funcistan seyahatinden gelinceye kadar bir su kuyusu kazmışlar. Yanına bir dinlenme sediri ve güzel bir köşk yapmışlar. Görenlerin dillerinde destan, içlerini hoş eden bir su olmuş. Evliya Çelebi'nin gayreti ile yapıp kale halkı, bütün gelen geçen, hacılar, ziyaretçiler, tüccarlar ve bütün susayanlar susuzluktan kurtulmuşlar. İnşallah “*Hayra delalet eden onu yapmış gibidir.*” sözüne göre büyük sevap kazanmış. Bu abıhayat suyu 1672 tarihinde böyle gerçek olmuş. Oradan dönüp, o gece mehtapta Ababide kavmi kılavuzluğuyla dokuz saat batı tarafa doğru giderek Nil kenarında sabah namazını kılmışlar. Oradan kalkıp, üç saat yine güneye doğru Nil kenarınca bazı kamıştan yapılma harap görüntülü köyler geçerek ve Ababide çadırlarında deve sütü içerek yollarına deva etmişler (X. Cilt-II. Kitap:882-883).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, “*Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafından sunulur. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyallerle desteklenir. Bu kazanım ile öğrenciler, Osmanlı Devleti'nin üretmiş olduğu kültür, sanat ve estetik örnekleri tanır. Öğrenciler, günümüzdeki yerleşim yerleriyle geçmişteki yerleşim yerlerini karşılaştırır. Ayrıca, öğrencilere geçmişte ve günümüzde yerleşimi etkileyen unsurlar hakkında, bilgilendirme yapar. Bu kazanımı çalışırken öğrenciler özgürlüğün değerini fark eder. Seyahatnamede bu kazanımı somutlaştırmaya yönelik, “*Süt havuzu ve zenginlik*”⁹⁴ gibi bir örnek olaya da ulaşılmıştır.

⁹⁴ (III. Cilt-I. Kitap:226).

4.4.6. “SB.7.3.3. Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile öğrenciler göçün tanımını yapabilir. İnsanların göçmesine sebep olan faktörler ile bu göçlerin sonuçları hakkında tartışma yapabilmesi amaçlanır. Öğrencilerin göçe bağlı olarak olumlu veya olumsuz siyasi ve toplumsal sonuçları olduğunu fark etmesi beklenir. Ayrıca, öğrencilerin kanıt kullanma, problem çözme, tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama gibi beceriler kazanabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 5 örnek olaydan 5’i de aşağıya çıkarılmıştır.

4.4.6.1. Süleyman Şah Ölümü ve Göç: Rum tarihçilerinin sözüne göre hala imar olan Malatya Kalesi'nin ilk yapıcısı 1187 tarihinde Danişmend Melik Muhammed'miş. Bunlara “*Danişmendoğulları*” derlermiş. İlk çıktıkları yer Maverannehir'miş. Osmanoğulları'nın atası Süleyman Şah ile Maverannehir'de Mahan diyarından Turk-i Türkan Hoca Ahmed Yesevi'nin izniyle bin yedi yüz adet tabileriyle önce Rum (Anadolu) topraklarına ayak basmışlar. Adı geçen Süleyman Şah Murad suyunda boğulup muradına ermiş. Oğlu Ertuğrul babası Süleyman Şah'ı Murad Nehri kenarında Caber Kalesi dibine defin etmiş. Sonra merhum Süleyman Şah aşiretin beyliğini oğlu Ertuğrul'a vermiş. Ertuğrul Bey “*Bu yurt bize uğursuzdur, beyimiz burada boğuldu.*” diye oradan göç etmişler. Ertuğrul Bey doğru Selçuklular'dan Sultan Alaeddin'e gederek boy beyi olmuş. Daha sonra Tanrı'nın hikmeti ile Sultan Aleattin soyu devam etmeyince 1203 tarihinde Selçuklu devleti son bulmuş. Ertuğrul Gazi'yi boybeyi yapmışlar. Ondan sonra oğlu Osmancık “*Bey*” olup sikke ve hutbe sahibi olarak “*Ali Osmaniyan*” (Osmanoğulları) diye nam salmış (IV. Cilt-I. Kitap:10).

4.4.6.2. Ahlat Şehri'nin Harap Olması, Ahlat Halkındaki Huzursuzluğun Hikâyesi ve Göç: Ahlat şehri eski zamanlarda Mahan padişahının hükmündeymiş. O beceriksiz padişah Semerkand padişahıyla savaş etmeye niyetlendiğinde bu Ahlat Şehri halkından savaş yardımı için yüz bin yumurta istemiş. Bu buyruk Ahlat halkına gelince “*Yanlıştır ama ne çare verelim.*” diye burada yaşayan oğuz kavmi yüz bin yumurtayı toplamışlar. Mahan diyarına götürmeye adam lazım, harcırah lazım, bu yumurtaları yüklemeye deve, katır, at gibi hayvanlar lazım diye toplanıp şaşkınlık içinde görüşmüşler. Bunların bu perişan hallerini Mahan şahı duyup “*Sizden tavuk yumurtası istemezdim, yüz bin gümüş yumurta isterdim. Çünkü bir alay başıboş kavimsiniz. Sizi bu yükten affettim. Herkes yumurtalarını alsın, devletimin devamı için dua etsinler.*” diye afname göndermiş. Bunlar aralarında topladıkları yumurtalara işaret komamışlar. Herkes birer yumurta alıp gittiklerinde bazı kişiler “*Benim yumurtam küçük idi, bana büyük yumurta vermişler.*” kimisi de “*Benim yumurtam büyük idi küçüğünü aldım.*” diyerek birbirleri arasında bir dedikodu ve bir karışıklık çıkmış. İleri görüşlü olanlar “*Biz şimdiden gayri birbirimizin açık haklarını yedik. Bu şehirden bed ve bereket kalkmayıp bu şehrin harabu yebab olmasına bu yumurtalar sebep olur.*” deyip konuşmuşlar. Ahlat halkı “*Artık bize ne çeşit bela iner.*” diyerek korkuya kapılmışlar. Sonunda bunlara bir veba yayılmış. Bir gecede on iki bin oba aniden kalkıp, yollara düşerek Mısır Şehrinde Abbasiler Sultanına gelip bir yurt istemişler. Mısır halifesi bunlara Mısır'ın güneş doğusunda “*Kayıtbay Yaylası*” adlı yerde mesken vermiş. Bir senede topraktan öyle bir sağlam şehir yapmışlar ki o zamana dek Mısır diyarında kireçten duvar ve topraktan dam yapılması görülmemiş. Hala Mısır'ın doğusunda, “*Ahlat Mahallesi*” derler nice bin harap hane toprağa serilmiş olarak yatarmış. Nice bininin yapı kalıntıları, hanları ve camilerinin temelleri hala açık seçik görülürmüş. Beri tarafta Mahan padişahını, Ahlat Şehri'nden zulüm ile yumurta toplayıp, şehri harap ettiği için Cenabı Rabbul-İzzet Semerkand padişahı elinde bozguna uğratmış. Yenilen Mahan padişahı ülkesine gelince Ahlat Şehri'nden on iki bin evin göçtüğünü bir seneden sonra duymuş. Daha sonra günden güne harap

olmasına sebep birbirlerinin haklarını yumurta ile yedikleriymiş (IV. Cilt-I. Kitap:188-189).

4.4.6.3. Ahlat Şehrini Yerleşen Türk Beylerinin Sülalesi: Ahlat şehrini imar edenlerden biriside Azerbaycan padişahlarından Şah Celayir olduğunu Evliya Çelebi yazmış. Osmanoğlu'nun büyük atalarından Ertuğrul beyin dedesi Kopa Alp Bay, onun kardeşi Bayındır Han ve Ertuğrul'un babası Süleyman Şah da imar eden kişilerdenmiş. Süleyman şah, Urfa yakınında Caber Kalesi dibinde Fırat Nehri'nde boğulmuş. Bu adları geçen Osmanoğulları'nın ataları Cengiz Tatar'ının derdinden Mahan diyarını terk etmişler. Ahlat diyarında Sultan Celayir'e gelip boy beyi olarak yerleşmişler. Bunlar yine Cengiz Tatarı ile Asya diyarında kök dededen akraba olan kardeş evlatlarmış. Mahan diyarına gelen bir alay cesur ve yiğit erlermiş. Sultan Celayir Akkoyunlu padişahı olduğunda bu cesur yiğitlere yer yurt olarak Ahlat diyarını göstermiş (IV. Cilt-I. Kitap:190).

4.4.6.4. Ahlat Şehrini Tarihi Serüveni ve El Değiştirmesi: Süleyman Şahın bütün akraba ve yakınları zevki sefalarını ve her zaman zafer kazanıp gaza mahıyla zengin olduklarını duymuşlar. Mahan diyarından Danişmendliler ile göçüp bu Ahlat Şehri'ne gelmişler. Sultan Celayir bunlara Ahlat Şehri'ni mülkiyet üzere verdiğinde yüz elli sene Ahlat Şehrin de oturup imar etmişler. Süleyman Şahın akrabaları Ahlat'tan ne tarafa sefer etmişlerse Allah'ın emriyle zafer elde etmişler. O kadar çocukları olmuş ki kayser ülkesini fethederek zengin olmuşlar. Rum, Arap ve Acem diyarına seferler düzenleyerek ganimetler almışlar. Daha sonra bu cesur turan yiğitlerinin üzerine yine Tatar askeri hücum etmiş. Sonunda 1083-1084 tarihinde Danişmendoğlu ile Ertuğrul'un babası Süleyman Şah Anadolu diyarı Konya Selçuklularından Sultan Alaeddin'e gelip boy beyi olmuşlar. Sonra Ahlat Şehri Celayir oğlu Kara Yusuf'a kalmış. O da 1402-1403 tarihinde Timur korkusundan Yıldırım Han'a kaçıp, sığınmış. Timur, Yıldırım Han'dan Kara Yusuf'u istemiş. Yıldırım Beyazıt Han'ın Kara Yusuf'u vermemesi üzerine Timur Bursa'ya gelirken bu Ahlat Şehri'ni yedi ayda yerle bir, hanelerini toprak etmiş. Hala harabe halinde berbat bir şehirmiş. Daha sonra 1463-1464 tarihinde yine Azerbaycan Şahı Uzun Hasan Timur'a itaat edip Timur'un atının önünde yaya yürüdüğü için memleketini bağışlamış. Ahlat Şehri'ni imar edeyim derken Kostantiniyye Fatih Gazi Fatih Sultan Mehmed Han derya gibi asker ile Uzun Hasan üzerine gelip, Tercan Ovası'nda iki şanı büyük padişah büyük bir savaş yapmış. Cenabı Bari Mehmed Han'a yardımcı olunca Uzun Hasan'ın bütün askerini kılıçtan geçirmiş. Sultan Uzun Hasan'ın kendisi 17 atlı ile Azerbaycan'a can atıp kaçmış. Osmanoğlu'nun yedi namı savaşından biri de Tercan Ovasında Mehmed Han ile Uzun Hasan arasındaki savaşmış ki *"Hainlerin oyunları suya düşer ve sana kimsenin güç yetiremeyeceği şekilde yardım eder."* ayetine denk düşermiş. Uzun Hasan bu bozgun derdinden ölünce Ahlat Şehri yine harap kalmış. Sonunda İran ülkesi şahları eline geçip, 1514 yılında Sultan I. Selim Han'ın *"Çıldır Gazası"* savaşında İsmail Şah bozguna uğrayıp, kaçmış. Ahlat halkının sığınacak yerleri olmadığından Erzurum altında Sultan I. Selim Han'ın ayaklarına yüz sürüp *"Padişahım, büyük atalarınızın gömülü oldukları Ahlat Şehri'nde bize bir kale inşa eyle"* diye rica edince bu halka bol bol bağışlarda bulunmuş. Kale yapmak sevdasında olmayıp, Acem'e yardım eden Mısır sultanının boy beyi olan Maraş Hakimi Dulkadiroğlunu serdar yapmış. Yavuz Sultan Selim Han, Göksun Ovasında yetmiş bin kadar Türkmen askerini ateş saçan kılıcının dişlerinden geçirmiş. Henüz devlet olmayan yetmiş adet boy beylerinin kellelerini Mısır'da Sultan Gavri'ye göndermiş. Yavuz Sultan Selim Han *"Hazır ol ki Mekke ve Medine padişahı olasın ve kırk bin kırmızı şalvarlı nekes Çerkeş askeri gönderesin, hazır-baş ol!"* demiş. Halep yakınında 1515 tarihinde *"Mercidabık"* adlı ovada Sultan Gavri'nin yüz bin askerini kırmış. Gelecek sene yine Selim Han ile Arzu Hasan ovasında büyük savaş edip Allah'ın izniyle yine Gavri askeri Selim Han'ın kılıcından geçmiş. Sultan Gavri de o cenk de bir seccade üzerinde başsız şehit olarak bulunmuş. Buradan Yavuz Sultan Selim Han, yedi ayda 1516 tarihinde Mısır'ı fethedip, zaferle *"Hadimül Haremeyni Şerifeyn"* olup İstanbul'a gelince vefat etmiş. Selim Han oğlu Kanuni Sultan Süleyman Han 1520 tarihinde tahta çıkarak müstakil padişah olmuş. Şah Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza, kendisinden yüz çevirip, Şirvan ve Şamaki şahlığını bırakıp, Deşt-i Kıpçak üzerinden Kırım vilayetine gelmiş. Oradan Edirne'de Kanuni Sultan Süleyman Han'a gelip bekleyince ve umduğundan çok ikramlar görmüş. Kanuni Sultan Süleyman Han derya gibi asker ile Acem diyarına

götürüp Revan, Genç, Nahşevan, Tebriz, Hoy, Merend, Rumiye, Dumdumi ve Dumbuli memleketleri tamamen fetih edilmiş. Dönüşte Van Kalesi ve bağlı yerlerdeki yetmiş parça sağlam kaleler 1548 tarihinde fetih edilmiş. Bu sırada bütün Kürt beyleri de itaat etmişler. Bu fetihlerden dönerken Van Gölü kenarını takip ederek harap Ahlat Şehri'ne gelip bütün atalarının kabirlerini ziyaret etmiş. Ahlat Şehri'nin imar olması için Koca Zal Paşa'yı alıkoymuş. Burada sağlam bir kale yapılmasını ferman etmiş. Kendileri Bitlis Şehri üzerinden Diyarbakır'a, oradan da saltanat yuvaları İstanbul'a gelmişler. Beri tarafta Zal Paşa Ahlat halkı ile konuşarak Ahlat'ın harap olan tarafının güney tarafı ucunda göl kıyısında düz bir zeminde bir kale imar etmeye başlamış (IV. Cilt-I. Kitap:191-192).

4.4.6.5. Van Menziline Kara Kasım Sultan Köyü (Van-Doğu Sürgün Yeri): Kara Kasım Sultan Köyüne Molla Kasım Köyü de denirmiş. Bu köy düzlükte yeşil, çayır çimenlik yüz haneli bir camili zengin bir köymüş. Bu yerde Sultan IV. Murad Han'ın bir sofası⁹⁵varmış ki hala mesire yeriymiş. Bu köydeki Molla Kasım Sultan ziyaret yeri bir kubbe içinde gömülü derviş tekkesiymiş. Sara hastalığına tutulan kimseler bu türbede yedi gece konuk olur Allah'ın emriyle şifa bulurmuş. Ayrıca, bir düzlük ovada kurulmuş, yüz haneli zengin Çaybaşı Köyü varmış. Melek Ahmed Paşa bu düzlükte otağını kurarak konaklamış. Van Şehri'nin bütün ileri gelenleri paşa ile müşerref olup atlar, zırhlar ve çok sayıda türlü türlü hediyeler getirmişler. Zira bu Van Kalesi Osmanoğlu eline geçtiğinden beri Melek Ahmed Paşa gibi, mühürden (sadrazamlıktan) azledilen, iki kere sadret kaymakamı olan, padişah damadı olmuş bir vezir gelmemiş. Padişahların emriyle mühür sahibi serdarı muazzamlar (başkomutan) ve başka türlü serdarlar gelmiş. Ama sadrazamlıktan azledilen başka bir kimse Van eyaletine vali olarak gelmemiş. Paşa da gösterişli bir Osmanlı veziri olduğundan taa Diyarbakır yakınında “*Tercil Kalesi*” adlı yerden tuğra çekerek padişah emri yazıp Van Kalesi'nin onarımı için bir kapıcıbaşını⁹⁶ önceden Van'a göndermiş. O gün bütün Van halkının etekleri tutuşup, bütün Kürt halkı ve Van askerleri taa Diyarbakır, Hazzo ve Bitlis taraflarından karşılamaya gelmişler. Hatta paşanın yanı sıra Dergâhı Ali kapıcıbaşlarından Kabakulak Mustafa Ağa adlı bir namli kapıcıbaşı varmış. Kabakulak Mustafa Ağa, kırk kapıcısı ile Van ağalarından Hüseyin Paşa'nın yeğeni Süleyman Bey, Hasan Ağa ve oğulları Van'da sürgün iken kapıcıbaşı onları Van'a koymaya getirdiğini anlatmış. Bütün Van Eyaleti beyleri “*Çaybaşı*” adlı yerde bir gün bir gecede hediye ve hesapsız mal ile paşayı karşılamışlar. Melek Paşa da bütün ağalara hediyeler vermiş. Bu Çaybaşı mahallinde sabahleyin alay ile Van'a girilmesi ferman olmuş (IV. Cilt-I. Kitap:221).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, “*Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, sosyal bilgiler dersinde öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Öğretmen veya öğrencilerin önceden yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Bu kazanıma bağlı olarak öğrenciler, göçün tanımını yapar. İnsanların göçmesine sebep olan faktörler ile bu göçlerin sonuçları hakkında tartışma yapar. Ayrıca, öğrencilerin kanıt kullanma, problem çözme, tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama gibi becerileri kazanır.

⁹⁵ Sofa: evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe hol, balkon yere denir (<https://sozluk.gov.tr/-ET:09/07/2022>).

⁹⁶ Kapıcıbaşı: Saray kapılarını bekleyen nöbetçi sınıfın yöneticilerine denir (Özcan, 2001: 345-347).

4.4.7. “SB.7.4.2. Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Öğrenciler bu kazanımı çalışırken, Türk ve İslam medeniyetinin bilimsel ve kültürel ürünlerine örnekler verebilir. Ayrıca, Türk-İslam bilginlerinin ortaya koyduğu bilimsel çalışmalar ile bilimsel gelişmelere yaptıkları katkıları tartışmaları beklenir. Öğrenciler, bilimsel çalışmaların toplumlar için önemini fark edebilir. Öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırlanmış olduğu çalışmaları paylaşımlarına ortam hazırlanabilir. Öğrencilerin bu kazanımı çalışırken bilimsellik ve özgürlük gibi değerleri bilmeleri beklenir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 11 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 6 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4.7.1. Ali Kuşçu’nun Rasathane Yapımından Vazgeçirilmesi: Bu günkü İstanbul Çengelköy de bulunan “Müneccim Kuyusu Mesiresi” denilen yere Ali Kuşçu bir rasathane⁹⁷ yapmak istemiş. Osmanlı zamanı 1400’lü yıllarda yaşamış olan Ali Kuşçu⁹⁸ bir yıldız, astronomi ilmi sahibi olarak rasathane yapmak için derinliği 105 kulaç (Bir kulaç ortalama olarak 183 cm) bir kuyu kazdırmış. Daha sonra dönemin ileri gelen alimler toplanarak “Bu rasad hangi diyarda yapılırsa ol şehri düşmanın işgal etmesi kesindir.” diye padişaha bildirmişler. Ali Kuşçu’yu rasathane yapmaktan vazgeçirmişler. Halen Evliya Çelebi’nin yaşadığı dönemde rasathane için açılan kuyuyu doldurmak için Sultan IV. Murad Han dönemi Şeyhülislamı Yahya Efendi’den “Şu rasadı yıkalım mı?” diye sorup fetva tezkeresi istemişler. Şeyhülislam Yahya Efendi bu fetvayı vermek için fen ilim sahibi ve zor bilimcileri çözen kişileri bir araya toplayarak “Bre gelin ihvan (dost, arkadaş) sahibi kişiler padişahımız bir bilmece gönderdi, cevabını birlikte hazırlayalım.” demiş. Ancak bu soruya cevap vermekte yetersiz kalmışlar. Bu arada Şeyhülislam Yahya Efendi ve arkadaşlarının konuşmalarını sessiz sedasız zavallı bir kapıcı duymuş. Padişahın gönderdiği bilmece için “Sultanım padişahımızın bilimcesini biçümle okur durursunuz, İzniniz olursa bir de ben okusam.” deyince Şeyhülislam Yahya Efendi “Bre ebter⁹⁹ biz çözemedik de sen mi çözeceksin.” diye çıkmış. Bunun üzerine Yahya Efendi’nin yanında bulunanlar kendisini ikna edip okumasına izin vermişler. Şakacı kapıcı padişahın hattı şerifini okuyunca “Şu rasathaneyi yıkalım mı?” diye yazdığını söylemiş. O an hemen Yahya Efendi’nin aklına sorunun cevabı gelmiş “Bre Allah razı ola kapıcı. Biz ‘yıkalım mı’ kelimesini, farklı düşünüp ‘yıkalım mı, bakalım mı, takalım mı, sakalım mı’ deyip dururuz. Bre Haseki Ağa’yı çağırınız, haber götürsün.” deyip eline bir kalem alarak “Padişahım o şanssız müneccim Ali Kuşçu’nun can kuşu uçmağıla uçmakta (cennette) belki karar etmeyip, bu dünyada karargâhı olan rasathane adındaki cehennem kuyusunu yıkıp, toz toprakla dolduramız.” diye fetva göndermiş. Sultan IV. Murad Han hemen Kaptanıderya Recep Paşa’ya ferman göndermiş. Kaptan

⁹⁷ Rasathane: Rasat gözlem, hane ev anlamına gelir. Uzaydaki çeşitli hareketleri inceleyerek bilgi ve veri toplamak amacıyla kurulan gözlem yapılan yerdir. Osmanlı İmparatorluğun da ilk defa 1577 yılında kurulmuştur. Günümüzde ise gelişmiş bir rasathane Toroslarda bulunmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 17/08/2022>).

⁹⁸ Ali Kuşçu: Onbeşinci yüzyılda yaşamış, önemli bir astronomi ve matematik bilginidir (Aydm, 1989: 408-410).

⁹⁹ Ebter: Oğuldan ve kızdan soyu soppu kalmayan kimseye denir (<https://www.luggat.com/ebter/1/1-ET: 18/09/2021>).

Paşada, forsalar¹⁰⁰ ile o kuyuyu toprak ile doldurmuş. Evliya Çelebi halen rasathane kuyusunun dört tarafı yeşillik ve gezilecek yer olarak durduğunu söylemiş. Daha sonra Şeyhülislam Yahya Efendi bilmeceyi çözen şakacı kapıcıyı Sultan IV. Murad Han hatırıyla Kütahya'ya kadı göndererek ödüllendirmiş (I. Cilt-II. Kitap:404-405).

4.4.7.2. İstanbul'da Olan Hezârfen Aristo Akıllı Üstatlar:

Hezârfen Ahmed Çelebi: İlk defa Okmeydanı minberi üzerine yıldız rüzgârı şiddetinde kartal kanatlarıyla sekiz, dokuz kere göklere kanat açarak talim etmiş. Sultan IV. Murad Han, Sarayburnu Sinan Paşa köşkünde seyir ederken Galata kulesinin en tepesinden Hezârfen¹⁰¹ Ahmed Çelebi lodos rüzgârıyla uçup Üsküdar'da Doğancılar Meydanı'na düşmüş. Sultan IV. Murad Han bu durumu görmüş ve bir kese altın ihsan ederek ödüllendirmiş. Sonrada Hezârfen Ahmed Çelebi'yi Cezayir'e sürmüştür. Hezârfen Ahmed Çelebi Cezayir de ölmüştür. Evliya Çelebi Sultan IV. Murad Han'ın Hezârfen Ahmed Çelebi için "*Her ne istese elinden gelir.*" diye kendisinden pek korktuğundan dolayı Cezayir'e sürgün gönderdiğini yazmış.

Lâgari¹⁰² Hasan Çelebi: Sultan IV. Murad Han'ın "*İsmihan Kaya Sultan*" adlı bir kızı doğduğunda akika şenliği olduğu gece bu Lâgari Hasan Çelebi elli okka baruttan yedi kollu bir fişek icat etmiş. Sarayburnu'nda padişah huzurunda derya üzere fişeğe binmiş. Yardımcıları fişeğe ateş edip Lâgari "*Padişahım seni Hüda'ya ismarladım. İsa Peygamber ile konuşmaya gideriz.*" diye göklere yükselirken dua ederek yanında olan fişenklere ateş edip deniz yüzünü aydınlatmış. Gök kubbede büyük fişeğin barudu kalmayıp, yere inerken ellerinde olan kartal kanatlarını açıp "*Sinan Paşa Kasrı*" önünde denize düşmüş. Yüzerek çıplak halde padişah huzuruna gelmiş. El etek öpüp "*Padişahım, İsa Peygamber padişahıma selam eyledi.*" diye şakalar etmiş. Bunun üzerine padişah kendisini bir kese altın ve yetmiş akçe vererek, sipahi zümresine asker olarak dahil etmiş. Daha sonra Lâgari Hasan Çelebi'yi Osmanlı sipahisi¹⁰³ olarak Kırım'da Selamet Giray Han'a göndermiş ve orada da ölmüştür. Evliya Çelebi Lâgari Hasan Çelebi'ye "*Rahmetli yakın dostumuzdu.*" diye yazmış.

Şadi Çelebi: Yiğitlik davası ile Sultan IV. Murad Han huzurunda iri bostancı askerleri tarafından ellerini ve ayaklarını bağlatmış. Bir meşin çuval içine koymuşlar, çuvalın da ağzını bağlayıp, Sarayburnu'nda denize atmışlar. Şadi Çelebi, çok vakit geçmeden sapa sağlam deniz yüzüne çıkarak Hünkâr önüne gelip el etek öptüğünde bir kese altın ihsan olunup çavuş zümresine katılmış.

Nasır Rabib-i Mağribi: Sultan IV. Murad Han, Tersane Bahçesi'nden Okmeydanı'na gezintiye çıktığında bu Nasır Rabib-i Mağribi bir yağ değirmeni taşı getirip beş yüz karavana esir gücü ile hünkârın huzuruna koymuşlar. Hemen Nasır Rabib-i Mağribi taşın yanına varıp, altı elif, üç mim, üç sin ve bir kuş çelengi resmi edip Okmeydanı'nın bir tarafına gidince hemen ardı sıra fakir taş hareket etmiş. Araba tekerleği gibi yuvarlanarak, ne tarafa yönelse fakir taş arkasında gelirmiş. Koşmaya başlasa değirmen taşı da öyle hızlı yuvarlanırmış. Hatta taşın önünde az kalsın altında kalıp, ezilecekmış. Bu taş nice zaman Okmeydanı'nda kalmış (I. Cilt-II. Kitap:669-670).

4.4.7.3. Lokman Hekim Kimdir? Filistin Toprağı Remle Şehrinde Lokman Hekim Ziyareti:

Lokman Hekim, Sudan vilayetinde karayağız bir hekimmiş. Hüda kendisine hikmet ilmi vermiş. Bütün dağlarda olan otlar kendisiyle hal dili ile konuşarak "*Ey Lokman! Ben filan derde devayım*" derlermiş. Hatta ecele derman bulmaya çalışmış. Arzı Mukaddes'in (Kudüs) bitiminde Adana şehri yakınında Misis şehri köprüsünden Ceyhan Nehri üzerinden geçerken Cibri Emin, elinden kitabını kanadıyla Seyhan Nehri'ne düşürmüştür. Lokman Hekim sonunda dünyayı gezmeye çıkıp, Yukarı Said toprağında Asvan şehrinde Hz. İdris'in mağarası içinde nice zaman oturmuş. Evliya Çelebi'ye de o mağaraya girmek nasip olmuş. Tanrı hakkı için hala o

¹⁰⁰ Forsa: Donanma ve savaş gemilerinde görev yapan çoğunlukla suçlulardan oluşan erkek esirlere denir. Bu esirler genellikle kaçmamaları için küreklere zincirlerle bağlanır (<http://www.lugatim.com/s/forsa-ET: 19/07/2022>).

¹⁰¹ Hezârfen: Bin hünerli, çok becerikli, çok fazla şey bilen anlamlarına gelir (<http://www.lugatim.com/s/hezarfen-ET: 20/09/2021>).

¹⁰² Lâgari: Zayıf, cılız gibi anlamlara gelir (<https://www.luggat.com/Lagari/ET: 22/09/2021>).

¹⁰³ Sipahi: Osmanlı ordusunda ağır silahlı atlı süvari birliği askerlerine denir (Afyoncu, 2009: 256-258).

mağara içinde zencefil, tarçın ve karanfil kokusundan insanın dimağı kokulanırmış. Oradan hava değiştirerek bu arzı Filistin Remle'de ecel derdine derman bulamayıp hakikat üzere yer değiştirip öbür dünyaya gitmiş. Remle şehri dışında gömülüymüş. Ama bazı tarihçiler “Lokman Hekim” in peygamber olduğunu iddia etmişler. Bazı tefsirciler “Lokman demişti ki” ayetinin yorumunda peygamberliğine inanmışlar. Mezarı bütün halkın ziyaret yeri olmuş (III. Cilt-I. Kitap:170-171).

4.4.7.4. Kandil, Yol Gösterici “İmam-ı Azam” Kimdir? Kanuni Sultan Süleyman Han hazretlerinin 1534-1535 tarihinde İmam-ı Azam Külliyyatı bizzat yaptırmış. Hatta Acem Bağdad'ı istila etmeden Bağdad Kalesi Sünnilerin elinde iken o zamanda İmam-ı Azam'ın bir Sünni türbedarının rüyasına girip “Benim kabrim üzerine sandukamı filan yerdeki mezara koy ki onda cehennem azabım hak etmiş bir keferi gömülüdür.” deyince türbedar uykudan uyanıp imamın öğrettiği gibi yapmış. Meğer o zamanda İmamın nurlu kabrinde kubbeden başka bir şey yokmuş. Ancak kendileri kadılığı kabul etmediği için “Melik Mansur-ı Devanı” adlı padişahın mahpushanesinde hasta iken hapiste seksen yaşında vefat etmiş. Öğrencileri vasiyeti gereği kendisini sünnet üzere defin etmişler. Sonra bir Sünni sultan, üzerine bir sanduka yapmış. Adı geçen türbedar da imamın rüyada öğrettiği üzere anılan sandukayı keferenin üzerine koymuş. Az zaman sonra Şah İsmail Bağdad'ı istila edip “Bu İmam ne namılı beladır?” diye cenk öncesi, imamın kabri olmayıp da kabri denilen yere gelip, o sandukayı kırarak kabri açmış ve pis bir ceset bulup ateşe vermiş. Daha sonra imamı yaktım zannında bulunup gitmiş. Kanuni Sultan Süleyman Han Bağdad üzere gelirken bir çavuş imamla ilgili bir rüya görmüş. Fetihden sonra imamın eski kabrini “Taşkın Hoca” adında çok yaşlı bir Sünni bilirmiş. O kişi imamın yerini gösterip, kazmışlar. Gerçekten de eski temeller gözükrken büyük bir taş çıkmış ve o taşı kaldırmışlar. O anda bir ham amber, ud, aselbend ve Şam ıtırı kokusu çıkmış ki bütün halkın dimağları kokulanmış. Hemen Kanuni Sultan Süleyman Han o büyük taşı koyup, pak toprak ile doldurup, o kabrin bir başka tarafına binanın temellerini atıp “İmamın kabri budur.” diye nur dolu, güzel, dillere destan bir kubbe yaptırmış. Buraya bir imaret ve medrese yaptırarak, çevresine de bir kale inşa etmiş. Ayrıca, bir cami, bir hamam, bir han, kırk-elli adet dükkân, kaleye dizdar, yüz elli adet asker ve yetecek kadar cephaneye ile topları yerleştirmiş. Kalesi dörtgen şeklinde tuğla yapı hoş bir kaleymiş. Taşrada bağlı ve bahçeli varoşu varmış. Evliya Çelebi, bu Bağdad'a daha önce 1648 tarihinde bir defa daha Melek Ahmed Paşa ile geldiğinde İmam-ı Azam Türbesi'ne sakiyeli (su dolaplı) kuyular kazıp ve odalar yapıp, imar etmişler. İstanbul'dan Kaya Sultan bir altın kandil göndermiş. Sultan IV. Murad Han kapısının kanatlarını, üstünü, eşiğini ve kabrinin şebekelerini tamamen saf gümüş eyleyip İmam-ı Azam Cami ve kabri sanki Darusselam (saadet yurdu) cenneti olmuş. O zamandan beri bütün vezirler, vekiller ve bütün seçkinler birer eser yaparak ve türlü türlü avizeler ile süsleyerek nur dolu kabir sanki Çin nigarhanesi¹⁰⁴ olmuş (IV. Cilt-II. Kitap:574-575).

4.4.7.5. Kimya İlmî, Üç Öğün Yemek, Üç Hap: Hüsam Efendi, Ahmed Efendi, Kaymakam Ak Mehmed Paşa, Durmuş Ağa, Abdülbaki Çelebi, Şeyhülislam Efendi, Yağcızadeler, Emir Efendi ve oğlu Seyyid Çelebi arif, zarif, dost, hoş-sohbet, tatlı dilli, gerçekten şerif çelebilermiş. Kaf (akıl, bilinç) ilminde kâmil ve sahibi ayar Naib İbrahim Efendi, şeri mahkeme de bir naipmiş. Ama bütün Han, Kalgay, gayri sultan, bütün vezir, vekil, fakir ve zayıflara nimeti ve ihsanı bol bir adammış. Evliya Çelebi o ana dek kırk bir yıldır dünyayı görüp, alemi gezip, dolaştığını, kimya ilmine malik “Sahibi Ayar” görmediğini söylemiş. Nice bin taklitçilerle görüştüğünü, bu ilmin aslı ve faslı yokmuş diye “Kaf ilmini” inkâr ederlermiş. Ama bu Kefe şehrinde Naib¹⁰⁵ İbrahim Efendi'nin Kimya ilmine malik olduğunu görüp, inanmış. Evliya Çelebi'ye bir külçe altın ihsan etmiş. Naib İbrahim Efendi elindeki bu altınları balmumu gibi ovalamış. Hatta İbrahim Efendi bu altınlardan haplar yapıp, birini sabah ve üç tanesini akşam yutunca o gece asla yemek yemesine gerek yokmuş. Lakin bu mertebeye

¹⁰⁴ Çin Nigarhanesi: Resimle nakşedilen, süslenen ev anlamına gelir. Ayrıca resim, heykel ve duvarlarına resimler yapılarak süslenen mabet (ibadethane) anlamında da kullanılır (<http://www.lugatim.com/s/nigarhane-ET: 21/09/2022>).

¹⁰⁵ Naib: Devleti yönetecek kişi küçük olduğu zaman onun yerine devleti yöneten kişiye denir. Naib, kadı anlamında da kullanılmıştır. Bir görevi birisi adına bir başkasının yapması, yerine getirmesine denmektedir (Avcı, 2006: 311-312).

ulaşmış hal ehli ve düzgün halde olup son derece perhiz ve riyazat ile meşgul olup sınırları halktan uzakta yaşarmış. Kısacası, büyük veliler zümresinden olana bu iş nasip olurmuş (VII. Cilt-II. Kitap:579-580).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, *“Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır”* kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafından sunulur. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Öğrencilerin Türk ve İslam medeniyetinin bilimsel ve kültürel ürünlerine örnekler verir. Ayrıca, Türk-İslam bilginlerinin ortaya koyduğu bilimsel çalışmalar ile bilimsel gelişmelere yaptıkları katkıları tartışır. Öğrenciler bu kazanımı çalışırken bilimsellik ve özgürlük gibi değerleri bilir. Seyahatnamede yer alan ve bu kazanımı destekleyen (*“Kırk Çeşme Kemerleri Suyu”*, *“Mevlana Celalettin Rumi'nin Büyük Oğlu Veled Efendi”*, *“Kanuni Sultan Süleyman Han Yapısı Mevlana Türbesi”*, *“Şeyh Kafi İlmî ve Mezarının Ziyareti (Akhisar'dan Bosna'ya)”*, *“Üsküp'lü Alim Veysi Bin Mehmet Kimdir? (Şairler Sultanı Veysi Efendi Diye Meşhur Üveys Bin Mehmed Ziyareti)”* ve *“Macar Uyvar Kalesinde İbni Sina Kitabı Bulunur”*¹⁰⁶ gibi farklı örnek olaylar da görülmüştür.

4.4.8. “SB.7.4.3. XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini analiz eder” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanımda öğrencilerin XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa’daki bilimsel gelişmeleri tanıması beklenir. Öğrencilerin Matbaanın icadı, Dünya’nın yuvarlak olduğunun bilimsel olarak ispat edilmesi, kütle çekim kanununun keşfedilmesi, buhar makinesinin icadı vb. toplumsal gelişmeleri nasıl etkilediğini öğrenmesi amaçlanır. Öğrencilerin bu ve benzeri bilimsel gelişmelerin nerede ve nasıl başladığı konusunda fikir edinmeleri sağlanabilir. Öğrenciler yazılı, sözlü ve görsel çalışmalar yaparak paylaşabilirler. Bu tür bilimsel gelişmelerin Osmanlı Devleti’ni nasıl etkilediğini fark etmeleri beklenir. Ayrıca, öğrencilerin zamanı ve kronolojiyi algılama becerilerini kazanmaları amaçlanır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik

¹⁰⁶ (I. Cilt-I. Kitap:119-120; III. Cilt-I. Kitap:35; III. Cilt-I. Kitap:35-36; V. Cilt-II.Kitap:605-606; V. Cilt-II.Kitap:775-776-777; VI. Cilt-II. Kitap:500-501-502-503).

belirlenen 10 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 5 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4.8.1. Rabe Suyu Savaşında Kafasından Kurşun ile Yaralanan Kralın Akrabasının Beç (Viyana) İstifani Kilisesi Hastanesinde Ameliyatı ve Evliya Çelebi'nin Bu Ameliyatı İzlemesi: Raba Suyu cenginde kralın bir akrabasının kellesine kulağı yanından bir kurşun girmiş ve bu kurşun kafası içinde kalmış. Bu yaralı keferene ne ölür ve ne de ilaç çare olurmuş. Sonunda kral *“Benim atalarımın şifa evlerinde bu kadar maaş alır usta cerrahlar ve uzman kan alıcılar vardır. Elbette benim bu yakınımın derdine bir çare bulsunlar, yoksa hepsinin maaşlarını keserim.”* demiş. İstifani Kilisesinin cerrahbaşısının bu hastayı tedavi edeceğini Evliya Çelebi duyunca, cerrahbaşına varıp, dostluk kurmuş. O anda yaralı kefereyi getirmişler. Bir dört ayaklı sedir (sedye) üzerine anadan doğma yatırmışlar. Başlı Adana kabağı gibi, gözleri Mardin eriği gibi, burnu Mora patlıcanı gibi şişmiş. Hemen hekimbaşı tüm kefereleri dışarı kovup, bir yardımcısı birde Evliya Çelebi sıcak camlı bir odada kalmış. Yaralıya bir fincan safran gibi su içirince keferene kendinden geçip bayılmış. Hekim oda içinde bir mangala ateş yakıp, bir köşeye koymuş. Hemen o an yaralının vücudunu hekimin yardımcısı kucacağına almış. Cerrah yaralının başına şapka kenarı olan yerin etrafına bir dizge bağı (uçkur) gibi bir tasma kayış bağlamış. Bir keskin usturayı eline alıp yaralı herifin önüne oturmuş. İki kulaklarına kadar herifin başının derisini çizip sağ kulağı yanından deriyi biraz yüzmüş. Kafa kemiği bembeyaz belli olmuş. Ancak zerre kadar bir damla kan akıtmamış. Hemen cerrah yaralının kulağından ileri şakak dedikleri kafanın en zayıf yerinden kafayı biraz delip bir demir mengene sokup, mengenenin burmasını burdukça herifin kellesi taa şu derisi çizilen yerden kalkmaya başlayınca yaralı herif biraz hareket etmiş. Sonra yine mengeneyi burdukça herifin kellesi Allah'ın emriyle dış dış kenet yerlerinden açılıp kelle içinde beyni enseden tarafa belli olup, kellenin içi kulakları arasına dek sulu kan ve sümük gibi bazı sıvılar ile doluymuş. Beyni yanında tüfek kurşunu duruyormuş. Meğer beş dirhem çakmaklı tüfek kurşunuymuş. Beyninin zarı yanında durup kırmızı kan ile bulanıp orada kalmış. Hemen usta ve tecrübeli cerrah Evliya Çelebi'ye *“Gel bak gör bu insanoglunun bir ekmek parası için acınacak halini”* deyince Evliya Çelebi de ileriye varmış. Ağzına ve burnuna koyun makramesini (bir tür ince bez) koyup, yaralı herifin kellesi içine bakmış. Garip insanın beyni kafa içinde sanki tavuk yumurtasından yavrusu henüz çıkmış gibi, bir kuş yavrusunu andıran başı, gözleri, burnu ve kanatları ile büzülmüş halde dururmuş. Ama üzerinde bir kalın deriden beyaz zarı varmış. Cerrahbaşı Evliya Çelebi'nin ağzına makrameyi (ağız maskesi) koyup, kafa içine baktığını görünce *“Niçin ağzını ve burnunu makrame ile kapayıp bakarsın.”* diye sormuş. Evliya Çelebi *“Belki bakarken ya aksırıp ya öksürüp, nefes alıp verirken herifin kellesi içine rüzgâr girmesin diye ağzını ve burnumu kapadım.”* diye cevap vermiş. Cerrah *“Aferin maşallah, işte sen bu ilmi öğrensen usta ve uzman cerrah olurdun. Çok ilgilenip dikkatle baktığından bildim ki bu dünyada çok şey görmüşsün.”* demiş. Cerrah hemen acele ile yaralı herifin beyni yanından kurşunu almış. Sarı sünger gibi bir şey ile kurşunun bu kadar zamandan beri durduğu yerdeki uyuşuk kanları ve sarı sulu karışımları tamamen sünger ile alıp temizlemiş. Süngeri şarap (alkol) ile yıkayıp, yine kafa içini ve beynin çevresini tertemiz silmiş. Hemen acele ile kafatasını yerine koyup, tepesinden ve çenesi altından yassı kayışlarla sağlamca sarmış. Sonra meydana bir kutu getirip, kurşunu içine koymuş (VII. Cilt-I. Kitap:240-241).

4.4.8.2. Nemçe Diyarı Bec İstifani Kilisesi hastanesinde Dişinin Yaptığı Çalışmalar ve Evliya Çelebi'nin Dişlerini Tedavi Ettirmesi: Beç (Viyana) İstifani Kilisesi hastanesinde usta cerrahların ibretlik başka bir marifetleri de varmış. Bir gün bir cerrah dükkânında otururken bir keferene gelip, cerraha bir Ungurus altını verip, *“Dişim ağrıyor çıkar.”* diye iskemle üzerine oturmuş. Hemen cerrah eline milini alıp herifin dişine mil ile vurunca herif feryat edip *“İşte ağrıyan dişim odur.”* demiş. Üsdad cerrah meydana bir mangal ile ateş getirip, içine sarı pirinçten tambura telleriyle iki şişe suyu koymuş. Bu suların biri mavi biri de kırmızıymış. Bir ağaçtan küçük maşa gibi bir cımbız şekilli aleti eline alıp keferenin ağzını açıp ağrıyan dişin etlerine şişedeki mavi sudan sürüp, hemen elindeki ağaç maşa ile diş yapışmış. Zorluk çekmeden ve kanı asla akmadan bir tane beyaz üç çatal köklü şahane dişi çıkarmış.

Hemen anılan ateş kenarına gelerek tambura tellerinin birini ateşten çıkarıp, dişin köküne kızmış teli sokunca hemen tel dişin iliği içinden cız cız diyerek dişin çürüğü içinden bir karaca başlı zayıf ve ince kurtçuk dışarı çıkmış. Sonra kızmış olan bir teli daha bir köke sokup, yine dişin çürüğünden bir kurtçuk çıkmış. Hemen o an dişe el yapışmadan yine dişi çıkardığı deliğine koyup bu kere şişedeki kırmızı sudan ve tuz sürmüş. Keferenin çıkan dişi üzerine bir küçük tahta parçasını koyup “*Isır şu tahtayı*” deyip, kefere tahtayı ısırınca çıkan diş yuvasına yerleşip, kalmış. Cerrah “*Bir daha ağrımından kurtulup evvelkinden sağlam olur.*” demiş. Hemen Evliya Çelebi bu mükemmel işi görünce canı yerine gelmiş. Zira Uyvar Kalesi altında cirit oynarken Kibleli Mustafa Paşa dişlerine bir cirit vurup üç tane dişi yerlerinden oynamış. Hemen cerraha dişlerini göstermiş. O an kırmızı sudan dişlerinin etlerine sürüp önceki gibi bir tahta parçasını ısırılmış. Sabaha dek dişleri Nahcıvan demirine dönüp fındık ve ceviz kırmaya gücü yetecek dişler olunca cihan kadar sevinmiş. Cerraha bir Kaya Sultan yağlığı hediye etmiş. Buna sevinip bir küçük şişecik içinde kırmızı sudan yarım dirhem kadar su almış. Cerrah Evliya Çelebi’ye “*Eğer yüz altın verersen sana suları kezzap gibi kaynatmanın yolunu öğreteyim. Her hangi diyarda gezersen dişleri ağrıyan adamın dişini mavi su ile çıkarıp, içinde iliğini dağlayıp, dişi yine aldığı gibi yerine koysundan sonra kırmızı sudan sür.*” demiş. Hemen bu dünyada durma mal kazan.” demiş. Evliya Çelebi “*Elli altın vereyim*” demiş. Usta cerrah “*No, no, yüz altın vermeyince öğretmem.*” deyince Evliya Çelebi cimrilik edip vermemiş. Ama meğer bin altın verip öğrenilmesi gereken bir ibretlik marifetmiş. Yine bir gün bir keferenin üç para akçesini alıp, mavi sudan sürüp, dişini eline verip, kefere gitmiş. Meğer dişi yerine komaya birer altın almış. Kısacası, bu Bec de olan usta hekimler ve nice uzman cerrahlar bir diyarda yokmuş (VII. Cilt-I. Kitap:244-245).

4.4.8.3. Atina da Bilim Adamlarının Bulunduğu Eflatun Çadırı (Ayine-i İskender Gibi Bir Dünya Aynası): Atina da bulunan Eski Cami yakınında tüm hekimlerin toplantı yeri varmış ki ona “*Eflatun Çadırı*” derlermiş. Sekiz rüzgâra karşı sekiz köşe yekpare taştan ibretlik bir çadırılmış. Bu çadırın her köşesinde tek parça beyaz mermerden birer adam resmi yapmışlar. Her bir resmin elinde birer rüzgâr alamenti alet varmış. Sekiz rüzgârın dördü erkek ve dördü dişi yapılmış. Erkekleri güneş parçası, ay yüzlü oğlan çehresindeymiş. Dişileri mahbube avratlar suretindeymiş. Poyraz, yıldız, karayel ve gündeğusu rüzgârlarını erkek görüntüsünde yapmışlar. Ama lodosu, batı, inbatı ve keşişlemeyi avrat suretinde yapmışlar. Bu çadırın kubbesi beyaz mermerdenmiş. Çadırda bulunan 12 tereğin her birinde koç, boğa, ikizler, yengeç, arslan, başak, terazi, akrep, yay, oğlak, kova ve balık burçları yazılıymış. Bu burçlara dair yedi gezegeni ve daha nice çeşit yıldızların tesirlerini tarif edip yazmışlar. Bu çadır şeklindeki kubbenin içinde bir kabir varmış ki “*Feylekosı Yunanı burada gömülüdür.*” derlermiş. Tüm Rum kefereleri bu kabire itibar edip kutsal günlerinde ziyaret edermiş. Kabrin başı ve ayağı ucunda Yunanca olarak tarihi yazılıymış. Bu mermer çadırın kubbe üzerinde bir ince mil varmış. Eski hekimler zamanında o mil üzerinde bir “*Ayine-i İskender*” gibi dünya aynası varmış. Her ne taraftan bu şehir üzerine bir düşman hareket etse o dünya aynasında hareket eden düşmanın tüm askeri görülürmüş. Hala yeri durur ama aynası yokmuş. O zamanda toplanan hekimler birer çeşit ibretlik garip tılsımlar yapıp bu şehir içinde veba, yılan, çıyan, akrep, leylek, karga, pire, kehle, tahta biti, sivrisinek ve karasinek olmazmış. Kısacası, bir yıl 366 gün, her bir gün başına birer tılsım varmış. Taa Hz. Risaletpenah dünyayı şerefleendirinceye kadar bu anılan tılsımların etkisi devam etmiş. Onun doğduğu gece bütün tılsımlar yerle bir olup etkileri yok olmuş. Evliya Çelebi ve arkadaşları hala nice tılsım yerlerini görmüşler. Ama halabu Atina şehrinde sivrisinek, çıyan, akrep, leylek ve karga olmaz, gelirse vatan tutmaz, çok dururlarsa yaşamazlarmış (VIII. Cilt-I. Kitap:256-257).

4.4.8.4. Atina Mağaralarında Yapılan Felsefe Dersleri: Atina mağaralarında seyirlik bir durum da bir yüksek dağın içinde tamamen mermer ocağı bir yüksek tepe göklere baş uzatırılmış. Üst tarafında Hz. Süleyman’ın Belkıs Ana’ya yaptığı büyük köşkün kalıntıları hala belliymiş. Buradan Akdeniz’in içinde olan bütün adalar rahatlıkla görülürmüş. Atina şehrinde her ne kadar yapılar var ise bunların mermer direkleri ve diğer mermer taşları bu yüksek dağdan kesilirmiş. Mermer taşların kesildiği yerler duruyormuş. Hala nice yüz adet dağ deliciler Ferhat gibi mermer kesmekteymiş. Bu yerde bir cehennem çukuru gibi bir mağara varmış. Evliya Çelebi

ve Papazlar balmumları yakıp, hepsi soyunup birer zıbın ile daracık kayalar içine tepeleri aşağı delikten deliğe inip bir saatte taa yeraltında İşrakilerin¹⁰⁷ ve Meşailerin¹⁰⁸ makamlarına varıp, seyretmişler. Bütün bu zatlar bu mağaralarda ömürlerini bitirip birbirleriyle dilsiz konuşup felsefe dersleri okurlarmış. Bu mağaraların hepsi kendiliğinden oluşmuş. Ancak kayalar arasından ışık gelecek yerleri varmış. Her mağarada ve her taşa nice yüz bin hekimlerin, filozofların isimleri yazılmış. İbretlik yazılar ile resimli yazılar varmış ki sanki İstanbul'da Atmeydanı'nda dört köşe Dikilitaş¹⁰⁹ ın hatlarıymış. Herkes bu mağaraya girerek gördüğünü taşa kazıyarak yazmış. Ondan aşağı yeraltında havuza kadar inip nice bin tuhaf eserler ve nice bin insan kemiklerini seyir edip kılavuzları olan papazlar ile üç saatte dışarı esenlikle çıkmışlar (VIII. Cilt-I. Kitap:262).

4.4.8.5. Arnavut Diyarında Belgrad Şehrinde Bulunan Tomor Dağına Gelen Hekimler Neden Çeşitli Bitkileri Toplar: Osmanlı topraklarında Tomor Dağına eş değerde birçok dağ varmış. Belgrad şehrinin kible tarafına iki saat uzak olan “*Tomor Dağı*” öyle yüksekmiş ki beş altı konak yerden görünen heybetli bir dağmış. Tomor dağında yetişen otlar, bitkiler için tüm Frengistan ve Latinistan hekimleri gelip bu dağa çıkıp, şifalı otları toplarmış. Bu dağda olan abıhayat sular çevrede olan onbir kaza yerlere akıp kible tarafındaki akarsular tamamen Ohri Gölü'ne dolarmış. Bu yüksek dağda olan hayvan ve haşerat cinsleri meğer Bisütun, Sübhan, Demavend, Sehend, Ağrı, Bingöl ve Elburz Dağlarında ancak olabilirmiş. Kısacası “*Tomor Dağı*” gayet mesiregah ve avı çok olan yüksek bir dağmış. Belgrad şehri yıldız tarafında olan ova yoluyla Elbasan şehrine beş saatlik yermiş. Bu “*Tomor Dağı*” yakınında bulunan Belgrad şehri yayla olmakla suyu ve havası hoş olduğundan mahbub ve mahbubesi gayet bolmuş. Ama gayet edepli, dürüst, namus ehli insanlarmış. Tüm gençleri pürsilah gezer, zira laftan anlamaz Arnavutlarmış. Hepsi de “*Kılıcım hakkı*” için diyerek gezermiş. Ama asker ve levent taifesi olmayıp, reaya oğlu olanlar genellikle bu şehirden İstanbul'a gidip, hamamlarda tam usta olup tellaklık yaparlarmış (VIII. Cilt-II. Kitap:673-674).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, “*XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa'da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini analiz eder*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenci tarafından sunulur. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Bu kazanımda öğrenci XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa'daki bilimsel gelişmeleri tanır. Öğrencinin Matbaanın icadı, Dünya'nın yuvarlak olduğunun bilimsel olarak ispat edilmesi, kütle çekim kanununun keşfedilmesi, buhar makinesinin icadı vb. toplumsal gelişmeleri nasıl etkilediğini bilir. Bu tür bilimsel gelişmelerin Osmanlı Devleti'ni nasıl etkilediğini fark eder. Ayrıca öğrenciler, zamanı ve kronolojiyi algılama becerilerini kazanır. Bu kazanıma yönelik (“*Bec Kalesi İstifani Kilisesi Hastanesinde Ameliyat Yerinin Karınca ile Dikilişi*”, “*Bec İstifani Kilisesi Hastanesinde Vücudu Şişmiş Bir Hastanın Tedavisi*”, “*Atina'daki*

¹⁰⁷ İşraki: Hakikatin direkt olarak ortaya çıkması demektir (Kaya, 2001: 435-438).

¹⁰⁸ Meşai: İslam Felsefesindeki Aristoculuğun baskın olduğu felsefi akım olarak bilinir (Kaya, 2004: 393-396).

¹⁰⁹ Dikilitaş: Sultanahmet Meydanı'nın güney tarafında, Yılanlı Sütun'un yanında bulunan bir Antik Mısır taşıdır (<https://www.tarihiistanbul.com/dikilitas-nam-i-diger-obelisk/-ET: 23/04/2022>).

Bilim Adamları Mağaralarda Yaşar Bundan Dolayı Atina Şehrine Ortaklar ve Komşular Şehri Denirmiş”, “Atina’da Konuşulan Rum Dilinin Özelliği ve Bilim Dili Oluşu” ve “Rumeli Arnavutluk Diyarında Aya Nataca Şehri (Büyük Yapı Usturumça Kalesi) Filozofunun Fikirleri ve Öngörüsü”¹¹⁰ gibi farklı örnek olaylar da tespit edilmiştir.

4.4.9. “SB.7.5.1. Üretimde ve yönetimde toprağın önemini geçmişten ve günümüzden örneklerle açıklar” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile öğrencilerin toprağın üretim ve yönetim açısından önemini fark etmeleri beklenir. Öğrencilerin geçmişten günümüze kadar üretim araçlarının nasıl bir değişime uğradığı hakkında fikir edinmeleri sağlanabilir. Öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak yaptıkları çalışmaları paylaşımlarına ortam oluşturulabilir. Aynı zamanda, öğrenciler üretim ve yönetimin önemiyle ilgili geçmiş ve günümüzden örnekler vererek, açıklamalar yapabilir. Böylece öğrencilerin araştırma, değişim ve sürekliliği algılama becerilerini kazanmaları amaçlanır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 22 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 17 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4.9.1. Aydın Helvacılar Çarşısı: Helvacılar Çarşısı da başka bir lezzetli diyarmış. “*Helvayi Ömer*” bereketiyle bu esnaf “*Ya Aziz*” ismine uygun olmuş. Bütün Rum, Arap ve Acem seyyahları içinde Güzelhisar’ın helvacıları meşhurmüş. Zira pirleri “*Helvayi Ömer*” hayır dua ile “*Tatlı ballı ve şekerli yağlı ve laübalı söyleşin.*” buyurmuşlar. Gerçekten de bu şehirde pişen çeşit çeşit helva Konya, Şam, Mısır ve Basra’da dahi pişmezmiş. Çünkü bu diyarın helvaya katılan balı çok lezzetliymiş. Yağı, bademi, fıstığı, nişastası ve her şeyi bol olduğundan her an taptaze miskli helva pişirirlermiş. Bu kadar lezzetli helvanın Osmanoğlu helvahanesinde dahi pişme ihtimali yokmuş. Çeşit çeşit altın ile yaldızlanmış bakır kap, kalaylı siniler, tepsiler, türlü türlü sarı pirinçten sahanları raflar üzerine dizerlermiş. Nakışlı tavanlarında türlü türlü sanatlı siniler ve kıymetli avizeler asılıymış. Rengârenk nakışlı helva kutuları, türlü türlü kafes gibi tatlılar ile süslenen dükkânları varmış. Helvacı dilberleri pak giysiler giyerek bellerine ibrişim Tire peştamalları kuşanıp, gelen giden müşteriye peşkir, leğen, ibrik ve kokulu sabun verip, hizmet ederlermiş. Eller yıkandıktan sonra helvacı dilberleri gelip sorarlar “*Buyurun, ne merete tatlı ballı ve ne türlü şeker şenli olalım? Ve taze zülbiyat (pekmez ağdası) ve hulviyat (şekerleme) yiyelim.*” derlermiş. Helva almak isteyen de ne istediğini bildirince, isteği üzerine helvaları tabak tabak kâğıtlar içine koyarak sarı zincirli ve sarı kefeli teraziler içinde tartıp yaldızlı, tezhipli ve beyaz kalaylı kaplar ve beyaz siniler ile huzura getirirlermiş. Ağızda hemen eriyen her biri taptaze helvalarmış. Bu diyarın (Aydın) tüm helva çeşitleri cihanda övülürmüş. Kısacası, Aydın’ın yetmiş çeşit helvası olur, başka bir diyarda bulunmazmış. Zira bütün halkı “*Tatlı sevmek imandandır.*” sözüne uyarak helva delisi olmuşlar. Hemen bir ekmeğe parçası ile bir paralık helva alıp tatlı ve ballı yiyip, tebessüm ederek yerlermiş. Özellikle cuma günleri Cuma namazından sonra bütün vilayet ayamı, ahbaplar ve dostlar helvacı dükkânlarına bölük bölük gidip, sofalarda

¹¹⁰ (VII. Cilt-I. Kitap:241-242; VII. Cilt-I. Kitap:242-243; VIII. Cilt-I. Kitap:257-258; VIII. Cilt-I. Kitap:265-266; VIII. Cilt-II. Kitap:726-727).

oturup, çeşit çeşit helvalar getirip birbirlerine ikram ederlermiş. Bu diyarda helvacı dükkânlarında helva yemek ayıp değilmiş. Zira başka yerler gibi helvacıları pis değilmiş. Bu şehrin yüzü suyundan ve beğenilenlerinden helvası ve dükkânları bu mertebe tertemiz ve süslü dükkânlarmış. Bu şehirde haftada bir gün pazar kurulmuş. Ama başlangıç günüyle bitiş günü birlikte üç gün sürermiş. Zira bütün çevredeki köylerden ve kasabalardan bu pazara gelen adamlar köylerinde olan toplantılara, düğünlere, mevlilere, aşure günlerine ve sünnet düğünlerine nice yüz bin okka helva alıp götürürlermiş. Bu diyarda halkın toplantıları asla helvasız olmazmış. Hatta ara sıra bu şehir ayanları İstanbul eşraflarına nice bin kutu miskli helvaları hediye gönderirlermiş. Kısacası, bu şehrin bütün beğenilenleri içinde miskli helvası daha meşhurmüş (IX. Cilt-I. Kitap:171-172).

4.4.9.2. Mısır Dimyat Pirinci: Mısır diyarında bulunan “Dimyat” şehrinin yiyecek ve içeceklerinden, öncelikle pirinci Revan, Gilan ve Hint pirincinden iri ve lezzetli olurmuş. Osmanoğlu padişahının Dimyat kilerinin bütün pirinci buradan gidermiş. Bu beldede yetişen “Menzilavi” ve “Pereskur” pirinci yeryüzünde başka bir diyarda yokmuş. Dimyat’ın balığı, balık yumurtası, cümmeyzi (incire benzeyen bir meyve), beyaz ekmeği ve çeşit çeşit ipek alacaları meşhurmüş. Dimyat üçüncü iklimin evvelinde olduğundan uzun günü olurmuş. Dimyat içinde olan eski kaleden on mil aşağı ve Nil Nehrinin kenarında Kulkıran Mehmed Paşa Kalesi varmış. Bütün boğazı bekleyen gemiler orada bir ay, iki ay yatarmış. Orada bir de zaviye (küçük tekke) varmış. Havası latif olup boğaz açıldığında gemiler yüklerinin yarısını boğazdan taşraya çıkarırmış. Bu boğaz da bire bir “Reşid Boğazı” gibi kudret kalesiymiş (X. Cilt-II. Kitap:807).

4.4.9.3. Nil Nehri’nden Mısır’a Akıtılan Su ve Bu Suyun Taşınması Sistemi: Eski Mısır’da Sultan Gavri birçok su kemerleri ve abıhayat su kuyuları yaptırmış. Merhum Sultan Gavri, Yusuf Kuyusuyla yetinmeyip dokuz yüz tarihinde tüm iç kale halkına ve aşağı Mısır şehri halkına su ziyafeti çekmeye himmet edip malından Allah rızası için bin Mısri kese ayırıp Eski Mısır’da “Ravza Adası” önünde kale gibi bir sakiye¹¹¹ yapmış. Boyu tam seksen arşın olup, zeminden zirvesine dolaşarak at ile çıkılmış. Bu sakiyenin beş yerinden dolaplar ile sığırlar Nil Nehri’nden su çekip havuzlara, ondan su kemerleriyle ta iç kale sakiyelerine oradan da bir saatlik yerde kâgir kemer binalara taşınır ki göklere yükselirmiş. Bazı yerleri uçuruma gelmesiyle seksen kulaç, bazı yeri elli kulaç kemer yapılmış. Alçak olan yerlerde ise yüz kadar kemerin gözleri kapalıymış (X. Cilt-I. Kitap:203-204).

4.4.9.4. Hz. Yusuf’un Hikâyesi ve Mısır’daki Tahıl Ambarlarının Bereketi: Mısır’da Hz. Yusuf yapısı tahıl ambarları varmış. Bu Yusuf ambarlarının hikâyesi bütün kitaplarda yazılıymış. Mısır’da “Melik Reyyan” padişah iken Hz. Yusuf esir diye Mısır’daki bir pazarda satıldığında onu Mısır azizi satın almış. Mısır Azizi’nin eşi Züleyha Hz. Yusuf’a aşık olmuş. Ancak Hz. Yusuf iffetini koruyarak Züleyha’ya yüz vermemiş. Züleyha, aşkı yüzünden Hz. Yusuf’a iftira edince zindana koymuşlar. Ardından zindana iki yiğit daha koymuşlar. Bilindiği gibi “Hapse, onunla beraber, iki genç daha girdi. Biri ‘Rüyasında şaraplık üzüm sıkıldığını gördüm’ diğeri ‘Başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmeğe taşıdığını gördüm’ dedi. ‘Bize bunu yorumla; senin iyi bir kimse olduğunu görüyoruz!’” ayetinin yorumu şöyleymiş ki “Hz. Yusuf ile zindana iki yiğit daha koymuşlardı. Bunlar birer rüya görüp, Hz. Yusuf’a demişler. Biri, ‘Başından ekmeği kuşlar yedi’ deyince hemen Hz. Yusuf yorumlayıp, ‘Seni asarlar’ demiş. Allah’ın hikmeti o saat o genci zindandan çıkarıp, asmışlar. Sözüün kısıtı, Hz. Yusuf zindan içinde mahpus dururken rüya yorumculuğuyla meşhur oldu.” Sonra Melik Reyyan da bir rüya görmüş. Hükümdar “Ben, yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yediğini; yedi yeşil başak ve bir o kadar da kurumuş başak görüyorum.” sözü Melik Reyyan’ın rüya gördüğünün hikâyesiymiş. Hz. Yusuf’u zindandan çıkarıp, Melik Reyyan’ın düşünüyorum yorumlatmışlar. Hz. Yusuf “Ey Melik! Mülkünde yedi sene büyük kılık olur.” diye yorumlamış. Melik Reyyan, zindandan çıkarıp Hz. Yusuf’un görüşüyle ambarlar yapmaya başlamış. Ama Melik’in ömrü tamam olup Allah’ın hikmeti ile vezirlik Hz. Yusuf’a intikal edince bu ambarları inşa ettirmiş. Gerçekten yedi yıl kıtlık olmuş. Mısır’ın Yusuf kıtlığı meşhurmüş. İşte Yusuf ambarları böyle

¹¹¹ Sakiye: Su dağıtan kişiye denir. Aynı zamanda su dolabı ve sahrada su arki gibi anlamlarda da kullanılmıştır (<http://www.lugatim.com/s/sakiye-ET: 27/11/2021>).

yapılmış. Ancak bu ambarlar nice bin melik eline girip çıkararak çeşit çeşit tarza girmiş. Ama esas binası evvelki zemindeymiş. Yapı şekli, dört köşe birbirine karşılık iki kaleymiş ve acayip ibretlik görmeye değer bir yermiş ki dillere destanmış. Duvarlarının boyu kırkar zira ve İskender Seddi kırmızı tuğla binalarmış. Ambarların üstünde kamıştan kafes örtülüymüş ve içine adam girse hayran olurmuş. Ama üstü açık olduğundan sürü sürü kumru ve güvercinler kara bulut gibi konup, içinde olan hububattan yiyip, yine bölük bölük uçmaktaymışlar. Hikmet o ki, gece gündüz nice kere yüz bin kuş bu kadar hububat yerlermiş, ama bir tane eksilmez, Allah'ın acayip ihsanımı. Hatta bir kere bu kadar kuş tahılı yediklerinden eksilir diye ambarların üstünü çatıyla kapatmışlar. O sene Mısır'a bir büyük kıtlık yayılmış ki Yusuf kıtlığı onun yanında “*Sur-ı Hümayun*” (dügün) ganimeti gibi basit kalırmış. Sonra ambarları açıp bakarlar ki sakladıkları hububattan bir tane kalmayıp, hepsi kül olmuş ve damlar üzerinde nice kere yüz bin kuş ölmüş. Mısır halkı birbirlerini açıklıktan yeme mertebesine gelmiş. Bütün ulema bir yere gelip, danışarak Hz. Yusuf ambarları üzerine yaptıkları damları yıkmışlar. Hala o asırdan beri Hz. Yusuf ambarlarının üzeri açıkılmış. Her sene başında Mısır veziri bütün eminler, yedi bölük ağalar ve defterdar Hz. Yusuf ambarlarına gelip ambar emininin ve Nazır'ın muhasebesini gördüklerinde sele gitme, zayıat ve kuşların yedikleri için muhasebeleri eksik görülüp padişah malına mahsup olurmuş (X. Cilt-I. Kitap:340-341).

4.4.9.5. Evliya Çelebi'nin Osmanlıda Akıl Erdiremediği Dört Şey: Evliya Çelebi Osmanlı devletinde bir seyyahı adem olarak hayli gezmiş. Ama gezdiği, gördüğü ve bildiklerini bir araya getirince Osmanlı devletinde olan dört şey kendisi de akıl sır erdirememiş. Var olan bu dört olaya kısa aklı hayran kalmış. Evliya Çelebi'nin akıl sır erdiremediği bu dört şeyden biri İstanbul'da “*Tershane-i Amire*” ki nasıl çalışır ne yaparlar, geliri gideri nedir sırrına vakıf olamamış. Bir diğeri “*Osmanoğlu mutfağının malzemeleri*” ki nereden gelir, nasıl pişirilir, masrafları nasıl karşılanır, pişirilen yemekler nasıl kontrol edilir, kim neyi ne zaman nasıl yer, akıl sır ermezmiş. Diğer biride “*Mekke, Medine ve hacıların masrafları*” ki nasıl karşılanır, gelirleri giderleri nasıl hesap edilir, başka bir sırmış. Son olarak bir diğeri ise “*Mısır'da Hz. Yusuf ambarları*” mış ki, sırrına varamadığı şeylerden biri de buymuş. Bu kadar büyük ambarlar nasıl dolar, bereketli ürünler nasıl saklanır, ihtiyacı olanlara nasıl ulaştırılır, yüzbinlerce kuş yemesine rağmen neden eksilmez, büyük bir sırmış ve akıl sır ermezmiş. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bu dört olayın gelir ve giderine akıl sır ermez, buralarda olan her şeye bütün akıllılar hayran kalırmış (X. Cilt-I. Kitap:343).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, “*Üretimde ve yönetimde toprağın önemini geçmişten ve günümüzden örneklerle açıklar*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenci tarafında sunulur. Bu kazanım ile ilgili öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Bu kazanım ile öğrenciler toprağın üretim ve yönetim açısından önemini fark eder. Öğrenciler, üretim ve yönetimin önemiyle ilgili geçmiş ve günümüzden örnekler vererek, açıklamalar yapar. Öğrenciler araştırma, değişim ve sürekliliği algılama becerileri kazanır. Bu kazanımı destekleyen (“*Nehirden Odun Taşımacılığı (Divriği Halkı Arasında İş Birliği Dayanışma)*”, “*Kaz ve Ördek Avı ile Geçinen Köy (Kaz Gölü'nün Anlatılması)*”, “*Tokat-Amasya Menziline Cağa Gölünde Eğir Otunun Özelliği*”, “*Manyas Gölünde (Ma-i İlyas Gölü) Avlanmak Vergiye Tabidir*”, “*Bosna'da Dokuz Çeşit Çıkan Maden Hazinesi (Boşnak İsmi Nereden Gelir)*”, “*Erdel Torde Kasabasında Tuz Mağaraları ve İşletmesi*”, “*Akkirman Diyarında Or Kalesi*”

Gölünde Tuzdan Nasıl Yararlanılır? (Tuz Gölü)”, “*Arnavut Diyarı Avlonya Sancağındaki Dağlarda Üretilen Siyah Zift Madeni*”, “*Medine’de Suyun ve Ticaretin Önemi*”, “*Kahvehaneler Eğitim ve Kültür Merkezidir*”, “*Mısır’da Çıkan Natrün Madeni Frengistan’a Satılır*”, “*Mısır Diyarındaki Yiyecekler ve Sanayinin Meşhurları*”, “*Mısır Hazinesinin Sancaklara, Diğer Bölgelere ve Ülkelere Taksim Edilmesi (Bahreyn Emini Kalem ve Mısır Hazinesinin Sayısı)*”, “*Mısır Eyaleti Paşa Sarayı Kalesi’ndeki Sakiye Dolapları Adedini Bildirir*”, “*Mısır’ın Canı Neden Nil Nehri?*”, “*Mısırın Ambarları ve Bereketi*” ve “*Mısır Araplarının (Fellahlarının) At Fışkısına Koyarak Yumurtadan Civ Civ Çıkarmaları*”¹¹² gibi farklı örnek olaylar da olduğu görülmüştür.

4.4.10. “SB.7.5.2. Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile öğrenciler, üretim teknolojisinde meydana gelen gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayatı nasıl etkilediğini kavramaları amaçlanır. Üretim teknolojisindeki gelişmelerin temelinde ihtiyaçlar olduğunu bilmeleri beklenir. Öğrencilerin problem çözme, zamanı ve kronolojiyi algılama gibi becerileri kazanması beklenir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 13 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 6 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4.10.1. İzmit Şehri Diyarında Ağaç Biçmek İçin Yapılan Su Değirmenleri: İzmit şehrinin doğu tarafında olan dağlara ağaç denizi derlemiş ki, insan kaybolurmuş. Allah’ın emriyle orada öyle büyük ağaçlar varmış ki göklere başlarını uzatıp her birinin gölgesinde on bin koyun gölgelenir, güneş tesir etmez, hadsiz, sınırsız dağlardan oluşuyormuş. Bu dağlarda bulunan sınırsız ağaçlar içinden çeşit çeşit tahtalar biçilirmiş. Bu tahtaları biçmek için öyle bıçkı değirmenleri varmış ki anlatılması mümkün değilmiş. Evliya Çelebi “*İşitmek, görmek gibidir*” sözü uyarınca ibret verici akarsu değirmenlerinin çarklarını gördüğünü anlatmış. Bu dağlardaki büyük ve uzun ağaçlardan direkler kesilirmiş ki, hazırlanan Rumeli ve Balkan direkleri meşhurmüş. Ayrıca, İzmit körfezindeki yalçın dağların bittiği yerde lezzetli tuz üretilen mağaralar varmış ve dağların içindeki şehirlerde bulunan camiler olduğu, çeşmelerinde akan hayat suları da abihayat suyuymuş (II. Cilt-I. Kitap:79-80).

4.4.10.2. Pastırmanın Yapılışı ve İhracatı (Silistre Şehrindeki Mesire Yerlerinin Özellikleri): Silistre şehrinin hendek kenarında çok sayıda mesire yerleri, eğimli dağları, bağ, bahçe, bostan, süslü köşkler, dinlenme, seyir ve gezinti yerleri varmış. Tuna Nehrinde büyük bir ada varmış ki her sene yetmiş-seksen bin sığır kesilir, pastırma yapılarak bütün Rum, Arap, Acem ve Frengistan’a nice yüz bin yük pastırma gidermiş. Pastırma mevsimi sırasında bu adaya gelen adamlar nice bin Tanrı

¹¹² (III. Cilt-I. Kitap:296; V. Cilt-I. Kitap:67; V. Cilt-I. Kitap:113; V. Cilt-I. Kitap:398; V. Cilt-II. Kitap:594-595; VI. Cilt-I. Kitap:16; VII. Cilt-II. Kitap:441; VIII. Cilt-II. Kitap:675-676; IX. Cilt-II. Kitap:697-698; IX. Cilt-I. Kitap:173; X. Cilt-II. Kitap:787-788; X. Cilt-II. Kitap:807; X. Cilt-I. Kitap:1148-149-150; X. Cilt-I. Kitap:204-205; X. Cilt-I. Kitap:310; X. Cilt-I. Kitap:341-342; X. Cilt-I. Kitap:535-536-537).

mahlûkuna ecel kasabı bıçak vurunca kanları sebil gibi akıp Tuna Nehri'ne karışır, insanın aklı gidermiş. Hatta bir sığırı keserek karnını yardıklarında yavrusu çıkıp ayağa kalkarak hayat bulmuş. Bu yavruyu süt ile beslediklerini Evliya Çelebi görmüş. Bu ada da mevsimi gelince çadırları ve yükleriyle nice bin sığır celebi pastırmacı bezirganlar gelirmiş. Bir tarafında nice yüz kazanlar ile sığırların iç yağlarını ve ilik yağlarını eritirmiş. Bir taraftan da mum yaparlarmış. İbret verici bu adada yaşayan kavimsiz boğazlayıcısı (kasap) olduklarından asla iflah olduklarını ve onduklarını gören olmamış (III. Cilt-I. Kitap:442-443).

4.4.10.3. Tuna Nehri Boylarında Gemilerden Değirmen Yapılması (Silistre Şehrindeki Tuna Nehri Değirmenlerinin Özellikleri):

Tuna Nehri boylarında kurulmuş olan bu Silistre şehrinin dağlarında ve derelerinde su değirmenleri çokmuş. Aynı zamanda, Tuna Nehri üzerinde olan un değirmenleri başka bir yerde yokmuş. Tuna Nehri üzerinde olan şehirlerin önlerinde de değirmenler bulunmuş. Ama bu Silistre şehri önünde bulunan değirmenler acayip ve garip bir işmiş. Tuna Nehri'ndeki değirmenlerin şekilleri ve yapılışına bakıldığında iki adet tabanı yassı Tuna gemilerinden ikisi birbirine büyük direklerle bağlanmış. Bu iki gemi arasında on arşın kadar enli kalın tahtalar ve direklerle yapılan dolap varmış. Bu dolabın büyük gemi tarafında gemi içinde büyük çarkları oluyormuş. Büyük çarkın ucunda bir büyük değirmen taşı varmış ki üç çift camız ancak çekebilirmiş. Bu değirmenlerde gece gündüz ellişer Silistre kilesi¹¹³ un öğütülür, o derece hızlı dönen çarkları ki insanın gözü ermezmiş. Her değirmenin ikişer üçer adamları çoluk çocuklarıyla değirmenlerde otururlarmış. Oturulan evlerin her biri bir han gibi tahta örtülü damlardan oluşuyormuş. İçinde mutfığı, pek çok odaları, pencereleri ve bacaları varmış. Nicesinde fırın olup taze poğaçaya ve ekmeğe pişirirlermiş. Bu değirmenler için Silistre Kalesi önünde herkesin konduğu belli yerleri varmış. Zira Tuna Nehri kale önünde gayet hızlı akar büyük bir girdap oluşturmuş. Ama bu yetmiş-seksen adet değirmenin Tuna üzerinde sabit olmaları acayip marifetmiş. Mesela iki gemi birbirine gemi direkleriyle bağlanır, değirmen yapılan gemiler yaban asmasından bir büyük sepet örülür sert taşlar ile sepeti ağzına kadar doldurup, ağzı kapatılmış. Yine yaban asmasından adam beli kalınlığında, kadın saçı gibi elli-altmış arşın¹¹⁴ ip örüp değirmen gemilerini Tuna Nehri'yle hareket ettirerek değirmen sahibinin sınırlarına geldiğinde taş ile doldurulur, sabitlenirmiş. Zira asma ipin bir ucu sepette ve bir ucu gemide bağlıymış. Tam kış vakti yaklaşıp Tuna Nehri'nden buz akmaya başladığında değirmenlerin asmadan iplerini keserlermiş. Her bir değirmeni birer ada limanında koruyup yine bahar mevsiminde yürütürlermiş. Büyük seyirlik acayip ve garip marifetli değirmenlermiş ki her biri beşer keseye yapılırmış. Bu değirmenler her sene beşer kese gelir elde eder zeamet gelirinden daha iyiymiş (III. Cilt-I. Kitap:446-447).

4.4.10.4. Nemçe Bec Kalesi Bedesten Çarşısı Pazarında Satılan Aletler ve Çarklı Arabalar:

Nemçe (Alman) diyarında bulunan Beç (Viyana) şehrinde beş bin beş yüz dükkân sıralı ve düzgün tertip üzerine yapılmış. Bu dükkânlar öyle bakımlı ve süslü yapılmış ki her bir dükkâncı birer Mısır hazinesi gelir sağlarmış. Her esnaf sokak sokak birer caddeye kurulmuş. Saatçi, kuyumcu, kitapçı, basmacı, berber ve terzilerin çarşıları ayrı ayrı belliymiş. Bu çarşılar acayip sanatlı ve garip aletlerin işlediği benzersiz çarşılarmış. Uyarıcı (çalar saat), zamanlı, ay ve günlü, burçlu ve mahyalı, günlük asma çalar saatler yapılmış. Ayrıca, tüm yaratıkların şekilleriyle çeşit çeşit saat yapmışlar ki gözleri, elleri ve ayakları hareket edip gören insan o hayvanları hayatta sanırmış. O saatleri, ustalar çarklar ile hareket ettirmiş. Bütün şehir içinde ne kadar değirmen var ise ne at ne sığır ne de insan çevirir değirmenlermiş. Bu değirmenleri kebab şişlerini, kuyulardan kovalar ile su çekmeyi, ovalarında atsız ve sığırsız tüm hileli gezen arabaları, sanatlı saat çarklarıyla hareket ettirirlermiş. Değirmenler, kebab çarkları ve su kuyularının dolapları ibretlik çarklardan yapılmış. Ama her araba ovada giderken, yüz kantar yük çeker, on camız çeviremez arabaları çarklar ile çevirip, düz yerde rahat gidermiş, ama yokuşta gidemezmiş. Arabalar yukarıdan aşağıya inişte hızlı giderken, ardına bir ağır yük bağlanırsa aşağı doğru

¹¹³ Kile: Yaklaşık 25 kg civarında gelen ve genellikle tahıl ölçmekte kullanılan bir ölçü aracıdır (Kallek, 2022: 567-570).

¹¹⁴ Arşın: Eskiden metre yerine kullanılan yaklaşık 68 cm gelen bir uzunluk ölçüsü birimidir (Erkal, 1991: 411-413).

rahat gidermiş. Ancak araba üzerinde bir kâfirin elinde bir çatal demir uçlu sırığı varmış. Bu sırıkla arabayı sağa ve sola çevirmiş. Araba isterse hızlı gitsin saat gibi arabanın çarklarını kurup, süratli gidermiş.

Çarklı Arabalar: Saat çarkları gibi garip çarkları olan arabalar varmış. Bu çarklı arabaların bazıları hem araba hem de dört tekerleklerinin yanlarında birer un değirmenleri varmış. Bazıların da ikişer değirmen işlemiş ama bu değirmenli araba iki katlıymış ve az yük götürür acayip ve garip sanatlı arabalarıymış.

Çarklı El Değirmeni: Diğer bir garip sanat ise un öğüten çarklı el değirmenleri olmasıymış. Bu Bec şehri içinde demirden çeşit çeşit el değirmenleri inşa edip, bir heybe veyahut harara (büyük çuval) koyup, seferlere götürürlermiş. Bu el değirmenleri bir saatte iki kile un öğütürmüş. Çark aletlerinin tamamı demir ama gayet hafif, ağır değilmiş. Sefer ehline gayet lazım el değirmenleriymiş.

Kurularak Çalışan Çarklı Değirmenler: Diğer bir acayip şey ise kurularak çalışan çarklı değirmenleriymiş. Bir tür sanduka içinde yine demirden un değirmenleri yapmışlar. İnsan çevirmeden çarklar kendi kendilerine dönermiş. Buğdayını eksik etmeyip, on iki saatte bir çarklarını kurdukça ince beyaz un öğütürmüş.

Mum Fitili: İbretlik başka bir sanat mum fitiliymiş. Bir çeşit mum şamdanı yapmışlar. Yarım saatte bir mumun fitilini kesmek için şamdanın içinden gülünç şekilli bir Arap çıkıp, mumun fitilin elindeki makas ile kesip, yine şamdanın altında gizlenirmiş.

Kibrit: Diğer bir ibretlik sanat kibrit olmasıymış. Bir çeşit kutucuk içinde kav, çakmak, kibrit ve çıra varmış. Hemen tüfek çarkı gibi çakınca çıra yanıp alev alev olup dağları yakar, sefer ehline, başka diyarlara gidenlere lazım bir şeymiş.

Kıyma Makinesi: Başka bir sanatlı acayip şey ise kıyma makinesiymiş. Bu kıyma makinesi dört ayaklı demir çarklardan yapılmış. Ne zaman et kıymak, soğan doğramak, tütün kıymak ve başka şeyler doğramak istesen hemen bu çarkların saatini kurup, o saatte beş okka tütün ve elli okka eti öyle bir kıyarmış ki sanki macun edermiş.

Rüzgârgülü: Bir başka sanatlı işleri de rüzgârgülüymüş. Bu rüzgârgülünün demirden dört ayak üzerinde çarkları varmış. Çeşit çeşit kuş teleklerinden yapılır, sanki yelpazeye benzermiş. Rüzgârgülünün kanatları "*Tirşe Deriden*" yahut "*Güderiden*" yapılan yelpazelermiş. Rüzgârgülünün çarklarını kurup, şiddetli sıcaklarda yanına koysan o yelpaze döndükçe oda içinde rüzgârdan oturulmayıp belki kürk giymek gerekir, serinlik yapar, böyle bir çarklı sanatlı yelpazeymiş. Sözün kısası, bu Bec şehrinde bunların benzerleri nice yüz bin adet böyle bir garip ve acayip sanatlı işleri varmış (VII. Cilt-I. Kitap:222-223).

4.4.10.5. Nil Nehri, Havvare Köyü ve Sulama Sistemi: Havvare Köyü, Mısır diyarı Feyyum toprağında iltizam ve yüz haneli süslü bir köymüş. Mahsulü o kadar bol köy değilmiş, zira toprağı kuruymuş. Bu köyü geçip, Yusuf Denizi kenarınca giderek, Havvare Köprüsüne varılmış ki bu da on gözlü büyük köprüymüş. Bu yerde Yusuf Nebi Arki tam yetmiş arka ayrılıp, Feyyum vilayetine firka firka ve bölük bölük olup, gidermiş. Bu yetmiş arkin yetmiş köprüsü varmış. Her bir arkın küçük büyük beşer altışar gözü olan köprüleri varmış. Bu köprülerin gözleri daima kapalı duruyormuş. Taa ki Mısır'dan paşa ağalarından bir namlı ağa, Feyyum kâşifi, kadısı, müftüsü ve bütün ayanı eşrafı yılda bir kere bu köprü üzere Nil Kesimi sırasında gelip Yusuf Ark'ına ne derece geldiğini görürlermiş. Sonra bu köprülerin kapalı olan gözlerinin mühürlerini dua ve sena ile açıp Feyyum vilayetinin 310 adet köylerine, 46 bin bağ, bahçe ve bostanlarına paşa ağası izniyle yirmi bin kabza (avuç) su koyuverip, yine tüm köprülerin gözlerini kapatırlarmış. Taa ki vilayet sultanı suya doyup şiddetli sıcak basınca, yine yirmi bin kabza su koyuverirlermiş. Bu tertip üzere Feyyum köyüne bu köprülerden sular dağılırmış. Bütün hakimler bu su taksimi ve kesimi sırasında hazır olurlarmış. Eski kanun üzere defter gereğince vilayete su salmasalar vilayet halkı birbirlerini kılıçtan geçirmiş. Zira herkes benim köyüm sulansın diye tamah edip kavga edermiş. Bu köylerin her birinden beşer onar Mısır kesesi mal istenmekteymiş. Eğer köprülerin birisinden mühür bozulup su uğurlamışlarsa paşa ağası o köyün direk şeyhlerini cezalandırmış. Su hakimi diye herkes paşa ağasından korkarmış. Bu arkların yayıldığı Feyyum Ovası içinde bu kadar bağ, bahçe, bostan, nice bin bağ sarayları, sakiyeler, havuz ve şadırvanlar ve sebili olan köşkler varmış ki görenin aklı gidermiş. Bunları seyir ederek yedi saatte bu bağ ve bostanlar, gül

gülistanlar içinde bülbülleri dinleyerek yollarına devam etmişler (X. Cilt-II. Kitap:1061-1062).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, “*Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafında sunulur. Öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Öğrenciler, üretim teknolojisinde meydana gelen gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayatı nasıl etkilediğini kavrar. Öğrencilerin problem çözme, zamanı ve kronolojiyi algılama becerilerini kazanır. Seyahatnamede yer alan ve bu kazanımı destekleyen (“*İstanbul’un Su Kemerleri*”, “*Anadan Doğma Kör (A’ma) Saatçi*”, “*Tuna Nehrinde Sekiz Ay Devam Eden Balık Avı*”, “*İstanbul’un Kireç İhtiyacının Karşılandığı Yer (Kireç İskelesi Menzili)*”, “*Macaristan’ın Diyarı Tuna Nehri Kıyısında Yer Alan Estergon Kalesindeki Su Değirmenin Çarkı Nasıl Dönüyor?*”, “*Macaristan-Uyvar Kalesinde Görülen Değirmenlerdeki İbret Verici Un Eleğinin Sanatı*”, “*Rumeli Arnavutluk Diyarında Kuyumcu Şapı Madeni*” ve “*Mısır’daki Nil Nehri’nin Sulama Şekli*”)¹¹⁵ gibi farklı örnek olaylar da belirlenmiştir.

4.4.11. “SB.7.5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Öğrenciler bu kazanımı çalışırken, sivil toplum kuruluşlarının sosyal yaşamdaki önemini fark etmesi beklenir. Öğrenciler sivil toplum kuruluşlarının nasıl bir tarihi gelişim izlediğini fark edebilirler. Öğrencilerin yardım faaliyeti yürüten sivil toplum kuruluşlarını tanımaları amaçlanır. Ayrıca, öğrencilerin kamu yararına çalışan resmî kurumlar ile vakıf ve derneklerin çalışmalarını yakından takip etmesi beklenir. Bu kazanımı çalışırken barış değerini fark edebilir. Öğrencilerin çalışkanlık, dürüstlük ve dayanışma gibi değerleri kazanması beklenir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma yönelik belirlenen 8 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 3 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4.11.1. Yönetimde Ocaklık Uygulaması Nasıl Yapılır? Çapakçur kalesi yapımına başlanması da, tamamlanması da İskender fermanıyla olmuş. Murat Nehri kenarında göklere doğru baş çekmiş bir yalçın kaya üzerinde sağlam ve dayanıklı bir taş yapı,

¹¹⁵ (I. Cilt-I. Kitap:444; III. Cilt-I. Kitap:408-409; III. Cilt-I. Kitap:445; V. Cilt-I. Kitap:365; VI. Cilt-I. Kitap:366-367-368-369-370; VI. Cilt-II. Kitap:499-500; VIII. Cilt-II. Kitap:739-740; X. Cilt-I. Kitap:372-373).

Ferhad işi eski bir kaleymiş. Burçları ve bedenleri gayet sağlam olarak inşa olunmuş. Kayaların üzerine kondurulmuş beşgen şekilli eski bir sur yapıymış. Kale içindeki evlerin tamamı bağısız, bahçesiz, bostansız hanelerden oluşuyormuş. Tamamı temiz toprak ile örtülen evlermiş. Cami, tahıl ambarı, cephanesi, su sarnıçları ve Murat Nehri'nden susuzluğun giderilmesi için su alınan hayat suyolları varmış. Bu kale nice kraldan krala yüzlerce defa el değiştirmiş. Sonunda Abbasiogulları'ndan Bitlis hakimi Abdal Han efendisinin yüce atalarından “*Sultan Evhadullah*” eline girip, nice zaman mutasarrıf olmuş. Onların elindeyken Muş Ermeni küffarı bir yolla kaleyi ele geçirip, yedi sene mutasarrıf olmuşlar. Daha sonra Kürt beyleri atasından devir alan hakim “*Suhran-can*” fetih edip canının istediği gibi yönetir olmuş. Bu şehirde babadan oğula Kürt yönetimi altında iken 1515 yılında Çıldır (Çaldıran) savaşından sonra Yavuz Sultan Selim Han'a itaat edip Bıyıklı Mehmed Paşa'ya Çapakçur kalesinin anahtarlarını teslim etmişler. Padişah tarafından onların itaatine karşılık vilayetleri kendilerine mülkiyet üzere yurtluk ve ocaklık¹¹⁶ olarak bağışlanan dokuz adet ocaklık sancağının biri de bu Çapakçur sancağı olmuş. Ülkesi bir beylerbeyilik kadar geniş topraklardan oluşuyormuş (III. Cilt-I. Kitap:310-311).

4.4.11.2. İpşir Paşanın Ölüm Haberi ve Devlet Adabı: Melek Ahmed Paşa şiddetli sıcağın ve insanların kalabalığından rahatsız olmuş. Melek Paşa “*Selam alanlar ileri gitsin*” diye buyurdularında bu kalabalık askerler, Van'a doğru gitmişler. Melek Paşa yavaş yavaş askerin ardısına giderken “*Sultanım Asitane-i Saadet'ten ulak geldi.*” demişler. Derhal Esmehan Kaya Sultan'ın kapıcısı yıldırım gibi gelip, paşaya at üzerinde mektupları vererek “*Sultanım, İstanbul'da kul ayaklanıp, İpşir Paşayı padişahdan alıp kellesini kesip, yeniçeriler Atmeydanı'nda başını bir ayakyolu üzere kodular ve Müftü Ebu Said'in hanesini yağma ve talan ettiler. Kara Murad Paşa kaptan iken veziriazam oldu.*” diye haber getirmiş. Evliya Çelebi “*Bitlis hanının sultanıma gönderdiği mektupta 'İpşir Paşanın katli haberin duyarsız' dediği çıktı, gerçekleşti. İnşallah yok olan mal da çıkar, dediği de gerçekleşir.*” diye söylemiş. Hemen Mühürdar Osman Ağa “*Sultanım, İpşir Paşa bizi Van'a sürdü ki cümleden melik-i müstakil veziriazam ola. Tanrıya hamt olsun İstanbul'dan çıkıp, şiddetli kış, zorluk ve güçlükler çekerek Van'a dahil olunca tam üç ayda katli haberi geldi elhamdülillah. Hemen sultanım şimdi tedarik odur ki, İpşir mürd (öldü) oldu, Van'a bu askerimizle girmeyip Van dışarısında konup, ya Erzurum'u ya Bağdadi arz edelim.*” diye paşaya bu gibi sözler edince hemen ileri görüşlü Melek Ahmed Paşa “*Bre sefil! Ulan senin ne hakkındır ki Ali Osman'ın mühür sahibi vezirine dil uzatıp 'öldü' diye hamd etmek neyine lazımdır. Ya Van mansıbına ben İpşir Paşa sözüyle mi geldim. Yohsa padişah fermanyla padişah sorgucu takınıp serdarı muazzamlık ile mi geldim. Sen ne bilirsin? Tutun şu namerdi.*” deyip mühürdara at üzerinde o kadar mücevherli topuz vurmuş ki topuz parça parça olduğunda yine sakinleşmeyip “*Tiz cellat*” deyince derhal paşanın üzengisine sarılıp, rica edip, mühürdarı celladın elinden güç ile kurtarmışlar. Paşa yine iki tarafında kat kat duran Van askerine selam vererek, geçerken Van'ın bütün paşa askeri belli olup, selama durmuşlar. Paşa Gülbangi Muhammedi çekerek saf saf giderken, Allah'ın büyüklüğü Van Kalesi'nin aşağısından yukarisından tüfek ve top şenlikleri olup Van Kalesi semender kuşu gibi ateşler içinde kalıp, karpuz kadar gülleleri Van Deryası üzere sekip gitmiş. Paşa bu hali görüp, barut gibi tutuşup “*Hay namerd dizdar, Sultan IV. Murad Han efendimle yine bu mahale geldiğimizde bu kadar top atılmadı. Şimdi bu kadar siyah barut vakfullahdan israf oldu.*” diye dizdara gazaba gelince hemen bir atlı dizdara “*Atmasınlar*” diye tenbihe gitmiş. Bu hal üzere paşa karşılamaya çıkan şehir halkına selam vererek, Mayıs 1655 sonunda İskele Kapısı'ndan içeri Van'a girmiş. Şehir içinde bulunan esnaf caddeler üzerine halılar ve kilimler sererek ana yol üzerinde yüzlerce kurban kesilmiş. Paşa saraya girince, divanhanesinde bir sofraya kurup, öyle büyük bir ziyafet olmuş ki bütün Van ileri gelenleri bu büyük nimet ile açıklıklarını giderip yemekten ve duadan sonra “*Padişah divanıdır.*” diye dokuz kat mehterhaneler çalınmış. Sonra bin bir ayak bir

¹¹⁶ Ocaklık: Sancaklar, yurtluk-ocaklık gibi adlarla fetih sırasında hizmeti görülen mahalli beylere veya emirlere çoğunlukla kendi toprakları olmak üzere bırakılan yerlerdir. Hükümet sancaklarda tımar ve zeamet tahsilatı yapmaz, Sancak gelirinin tamamı idarecisi konumundaki beylerin hâkimiyetine verilmiştir (Kılıç, 2007: 317-318).

ayak üzere kat kat olmuş. Paşa tarafından “*Şikâyetçi var mı?*” deyince yedi kişinin çeşitli davaları dinlenip kanun ile hakları verilmiş (IV. Cilt-I. Kitap:226-227-228).

4.4.11.3. Padişahlar Savaş Fermanını Nasıl Yazar ve Ne Yazar? Silistre şehrinde Melek Ahmed Paşa eğlencede iken 1656 tarihinde Aralık başı Leh kralı tarafından bir feryatçı elçi gelmiş. Feryatçı “*Erdel Kralı Rakofçioğlu benim Leh memleketime gelip istila etmeyi düşünüp Eflak ve Boğdan beyleri de Rakofçı krala yirmişer bin asker yardım verip, üzerime gelmek üzeredir. Aman devletli vezir.*” diye Leh kralının yardım isteyen mektubu ile hediyesi gelmiş. Melek Paşa hemen elçi ile bir ağasını Asitane tarafına ulaklıkla gönderip, Köprülü Mehmed Paşa da saadetlü padişah ile elçiyi buluşturmuş. Mektubun içeriği “*Ben padişahın itaat eden bağlı kuluyum, el aman.*” deyince hemen Dergâhı Ali kapucubaşlarından Mustafa Ağa Melek Paşa'ya hattı şerif ile gelmiş ve padişah fermanı Silistre divanında okunmuş. Padişah “*Sen ki Melek Ahmed Paşa lalamsın, hattı şerifim ulaştığında bir an durmayıp Leh memleketine Tatar Han Mehmed Giray ile serdarı muazzam olup bütün eyaletin sancağı askeri ile ve birden bine ve binden yüz bine varınca eli berattı olan askerimle mükellef ve mükemmel kapım askeriyle Leh seferine gidip, Leh kralına yardım edip Rakofçı adlı melunun hakkından gelmek için ferman-ı hümayunum sadır (göğüş, yürek) olup bir samur kürk, bir kılıç, kaftan, sorgucu padişahi ve cephane-i amiremnden iki bin tüfek, bin adet kılıç, bin adet mızrak ve diğer mühimmat ve levazımatlar ile yüz katar deve, yüz katar katur, on tavla at, yirmi oda kapukulum yeniçerilerinden, sağ ve sol gurebaların dört adet aşağı bayrak sipahileriyle bir padişah otağı gönderdim. Gerekir ki bir an durmayıp Leh kralı yardımına Tatar Han ile haberleşip yetişsin.*” diye ferman ve Köprülü Paşa mektupları okunmuş. Melek Ahmed Paşa “*Emir padişahın*” deyip, padişah divanında samur Hilat-i Fahirey-i giyip, kılıcı kemerine bağlayıp, sorgucu şahiyi başına takıp, cenk davulu vurulmuş. O an vezir tuğu çıkıp “*Sefer-i padişahıdır!*” diye taraf taraf tellallar bağırıp, bütün sancakbeylerine ve tüm kazalara ağalar Paşa'nın serdarlık tuğrası emriyle gidip, asker toplamaya memur olmuşlar. O gün hemen Melek Paşa Silistre'de Namazgah mahalline otağ çadırını çıkarıp, büyük alay ile ertesi gün bir büyük danışma yapılarak Erdel ve Leh diyarına doğru yola çıkmışlar (V. Cilt-I. Kitap:150).

4.4.11.4. Kanuni Sultan Süleyman Han Döneminde Sokullu Mehmet Paşa ile Sigetvar Kalesinin Fetih Edilmesi ve Sokullu Vezir'in Tedbirleri: Yüce vakarlı padişah Kanuni Sultan Süleyman Han Macaristan-Sigetvar Kalesinin fethi devam ederken çok yüksek düzeyde hasta olmuş. Hemen o an yiğit vezir “*Padişahım böyle ferman etti.*” diye tam kırk bin namlı yiğit serdengeçtiler yazıp, hepsine padişah cephanesinden silahlar dağıtıp, yürüyüş etmeye hazır etmiş. O gün on bin adet keçilerin boynuzlarına ikişer adet fitiller bağlayıp, gece karanlığı Şafii vaktinde tüm keçilerin boynuzlarındaki fitilleri yakıp, serdengeçti adamlar ile kalenin gölü üzerine dolmuşlar. Çitler üzerinde yürüyünce hemen beriden İslam askeri için de bir “*Allah Allah*” sesleri kopup tüm keçiler sürü sürü kaleye yürürken kâfirler görse ki “*Bu kadar yüz bin Osmanoğlu askeri ellerinde fitilleri yakıp, yürüyüş edip, gelir.*” diye düşünmüşler. Hemen kâfirlerin can başına sıçrayıp, tüm keçileri adam sanmışlar. Kâfirden ne top ne tüfek ne kumbara ne fişek kalmayıp, atılan mühimmattan, top güllerinden tüm keçiler ölmüş. Hemen ardınca kırk bin adet serdengeçti gaziler dalkılıç olup “*Allah Allah*” sesine yol buldurup, korkusuzca kaleye yürüyüş edip, silahsız kalan kâfirden top tüfek atılmadan orta hisarı ele geçirip, Gülbangi Muhammediler okunup, beyaz bayraklar dikilmiş. Bütün kâfirler ise cenk ede ede iç kaleye kaçmışlar. Bu yerde iki bin kâfir katlolup yedi yüz adet mücahit gazi şehitlik şerbetini içip yerleri İlliyyin cenneti olmuş. Ne var ki bu kalenin fetih edildiği Kanuni Sultan Süleyman Han'a ölmeden önce müjde edilememiş (VI. Cilt-II. Kitap:659-660).

4.4.11.5. Devletler Arasındaki Elçiler Nasıl Hareket Etmeli? Nemçe diyarı Bec şehrinde Osmanoğlu elçisi Kara Mehmet Paşaya her gün için yüz yetmişer gurus ulufe verilmiş. Masraflardan başka, beş yüz nefer askere, beş bin adet beyaz has ekmek, bin at yemi, yirmi koyun, elli okka yağ, elli okka bal, on kile pirinç, elli çift semiz tavuk, yüz çift güvercin ve diğer yiyecek ve içecekler gelmiş. Bunlardan başka bütün gerekli olan ihtiyaçlar, şeker, kahve, misk, amber, biber, tarçın, karanfil her şey okka okka bol bol gelmiş. Elli adet kapucubaşılara günlük birer altın, elli adet kapucubaşılı en aşağısına birer gurus, elli adet Müteferrikalara ve işbaşında olanlara yarımşar gurus

pay verilmiş. Ancak, yüz kadar karakullukçulara günlük birer çeyrek guruş ulufe tayin defteri kraldan gelince karakullukçular nazlandıklarından bütün hizmetçilere birer çeyrek ulufe defteri daha gelmiş. Hünkâr atlarıyla gelenlere ve hünkâr mehterlerine her gün için birer guruş verilmiş. Daha sonra konaklarında zevku safaya dalmışlar. Sözün özü, elçi paşalara her şeyden gerekli ve öncelikli olan bu diyarda cömert, eli açık, yumuşak huylu ve anlayışlı olup padişah namusunu ve din gayretini gözetir adam gerekirmiş. Allah korusun eğer elçi bir cimri, eli sıkı, aşağılık, dedikoducu, bozguncu, günahkâr ve eğlenceye düşkün akılsız adam olursa, asla rağbet edip saygı göstermezler, asla sözüne güvenmeyip maymun gibi oynatırlarmış. Zira bu diyarın kâfirleri öyle oynak, dedi-koducu, yerici, anlayışlı ve ayırt edicilermiş ki bir insanın hareketinden, duruşundan konuşmasından ve susmasından ne mahiyette ve ne nitelikte biri olduğunu bilir, ona göre davranırlarmış (VII. Cilt-I. Kitap:265-266).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, “*Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafında sunulur. Öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı çalışmalar; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Öğrenciler bu kazanımla çalışkanlık, dürüstlük ve dayanışma değerlerini kazanır. Öğrenciler çeşitli sivil toplum kuruluşlarını tanır. Ayrıca, kamu yararına çalışan resmî kurumlar ile vakıf ve derneklerin çalışmalarını yakından tanır. Öğrenciler barışın değerini fark eder. Seyahatnamede yer alan ve bu kazanımı destekleyen (“*Sultan IV. Mehmed Han’ın Çalışma Usulü (Melek Ahmed Paşa Sadrazamlığının Anlatılması)*”, “*Kanuni Sultan Süleyman Han’ın Ölümü ve Şehzade II. Selim’e Haber Verilmesi*” ve “*Elçinin Padişah Karşısında (Huzurunda) Hal ve Hareketleri Nasıl Olmalıdır?*”)¹¹⁷ gibi farklı örnek olaylar da vardır.

4.4.12. “SB.7.5.4. Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanır” kazanımıyla ilgili örnek olaylar:

Bu kazanım ile öğrenciler, Türklerin toplumsal hayatını devam ettirmesinde etkili olan mesleklere örnekler verir. Öğrencilerin askeri, dini ve toplumsal yönden mesleklerin nasıl bir tarihi süreç yaşadıklarını fark etmeleri beklenir. Ayrıca, geçmişteki ahilik ve lonca teşkilatı ile günümüzdeki meslek odaları ve meslek okulları hakkında bilgi edinmeleri amaçlanır. Öğrencilerin kazanım ile ilgili yazılı, sözlü ve görsel olarak yapmış olduğu çalışmalara sınıf veya okul ortamlarında paylaşımlarına ortam hazırlanabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu kazanıma

¹¹⁷ (III. Cilt-I. Kitap:347-348-349-350; VI. Cilt-II. Kitap:660-661; VII. Cilt-I. Kitap:253-254-255-156).

yönelik belirlenen 15 örnek olaydan 5 tanesi aşağıya çıkarılmış, 10 örnek olay da dipnot olarak gösterilmiştir.

4.4.12.1. Miskinler Tekkesinin Toplumdaki Rolü ve Görevi: Miskinler Tekkesi¹¹⁸ İstanbul şehrinin dışında Edirne anayol üzerinde kurulmuş. Bütün miskinler tekkesi cüzzamlı, aciz, miskin, yoksul, zavallı, hareketsiz kişiler için kullanılmış. Bulaşıcı hastalık şehre yayılmasın diye şehre gelenler iyileşene kadar bu tekelerde tutulmuş. Yardım severlerin verdikleri adaklarla tekkede bulunanların ihtiyaçları giderilmiş. Miskinler Tekkesinde bulunanlar şehir içinde bir düşkün haberi alsalar ister ayan ister eşraftan olsun ellerindeki “*Hattı Şerifleri*” (padişahın el yazısı) ile o kişiyi hemen alarak tekkelerine getirirlermiş. Her şehir dışında miskinhaneler kurularak tedavi edilmeleri sağlanırmış. Böylece, bulaşıcı hastalığın yayılması da önlenirmiş. Miskinler tekkesinde cüzzamlı hastalar iyileşene kadar topluma karışmadan ayrı yaşamaları sağlanırmış. Mısır'da da çok cüzzamlı hasta varmış. Burada salgın hastalığa yakalanan (cüzzamlılar) “*Kuba Hastalığı*” diye biliniyormuş. Bu hastalığa yakalananların elindeki ayağındaki deriler dökülürmüş. Cüzzamlı bu adamlar toplumdan ayrı bir yerde barındırılarak, birlikte yiyip içip, yatıp, kalkarlarmış (I. Cilt-I. Kitap:430-431).

4.4.12.2. Peygamberler Hangi İşlerle Meşgul Olmuştur? Allah, yaratılmışların en şerefli olan insanı yaratıp cennetine koymuş. Allah'ın takdiri, yeryüzünün son peygamberi, cinlerin peygamberi, Haremeyn'in nebisi, yaratılmışların övücü Hz. Muhammed'i yeryüzüne getirip, dünyayı ümmetiyle süslemek için buğday tanesi bahanesiyle Hz. Adem'i yere indirmiş. Hz. Adem belirlenen ömrü sonuna kadar ölmemesi, beslenmesi için çiftçilik yani ekincilik işini, buğday ekmeyi, ürün elde edip yemeyi “*Cebrail*” vasıtasıyla öğrenmiş. İlk defa yeryüzünde Hz. Adem'in ekincilik yaptığı, sonra Cenab-i Bari'nin diğer peygamberlere de birer iş ferman eylediği biliniyormuş. Büyük peygamberlerin sanatlarının vasıfları şöyle belirtilmiştir;

Tablo 7: Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne göre peygamber meslekleri

S	Peygamber Adı	Peygamberin Mesleği
1	Hz. Adem	Çiftçilik, Ekincilik
2	Hz. Şit	Dokumacılık
3	Hz. İdris	Terzicilik ve Yazıcılık
4	Hz. Nuh	Marangozluk
5	Hz. Hud	Tüccarlık
6	Hz. Salih	Devecilik
7	Hz. İbrahim	Halep'te sütçülük. Sonra Allah'nın emriyle Kabe'yi yapmaya görevlendirilerek duvar ustası
8	Hz. İsmail	Avcılık
9	Hz. İshak	Kör olmazdan evvel Çobancılık
10	Hz. Yakub	Sürü sahibi, Çobancılık
11	Hz. Yusuf	Zindanda sabah ve akşamı bilmek için saatçilik, sonra melik (yönetici)
12	Hz. Eyüp	Sabırlı olmak
13	Hz. Şuayb	İbadet eden
14	Hz. Musa	Çobancılık
15	Hz. Harun	Vezirlik (yöneticilik)
16	Hz. Zülküf	Ekmekçilik
17	Hz. Cercis	Şeyh
18	Hz. Lut	Dünya tarihçisi
19	Hz. Kaffah	Bağcılık
20	Hz. Üzeyr	Hammar (Meyhanecilik, Şarapçılık)
21	Hz. Şemuyil	Yetmiş enbiyaya Musahiplik

¹¹⁸ Miskinler Tekkesi: Osmanlı İmparatorluğu'nda salgın hastalığa yakalanan kişilerin (cüzzamlıların) halktan ayrı tutulduğu, barındırıldığı, rehabilite edildiği yerlere miskinler tekkesi adı verilir (Yıldırım, 2020: 185-186).

22	Hız. İşmuil	Tercümanlık
23	Hız. İlyas	Dokumacılık
24	Hız. Davud	Zırhçılık (yani cenk aleti için cebe yaparmış)
25	Hız. Süleyman	Hurma yaprağından sepet yaparmış
26	Hız. Zekeriyya	Zahitlik (dünya varlığına, makam ve mevkiye tamah etmeyen)
27	Hız. Yahya	şeyh
28	Hız. Ermiya	Cerrahlık
29	Hız. Danyal	Remilcilik (Kumda birtakım çizgiler çizerek fala bakma)
30	Hız. Lokman	Hekimlik
31	Hız. Yunus	Balık avcısı
32	Hız. İsa	Yalnız başına Seyyah

(Evlıya Çelebi Seyahatnamesi, I. Cilt-I. Kitap: 447-448-449).

Evlıya Çelebi yukarıda yazılan peygamberlerin her birinin Allah'ın emri ile birer sanatları olduğunu yazmış. Peygamberlere mesleklerini “*Cebrail*” adlı meleğ öğretirmış. Bütün insanlara da meslekleri bu peygamberlere öğretmiş. Böylece, her bir peygamber bir sanata pir olmuş. Her peygamber mucize ile nice yüz sanat göstermiş. Son peygamber Hız. Resulü Kibriya Muhammed Mustafa zamanında cihana duyurarak Ashab, Muhacir, Ensar ve Suffe erbabından toplam altı yüz bin “*Sahabe-i Kirama*” sahip olmuş. Bütün milletlere korku düşüp, denizler gibi askerle taraf taraf fetihlerden sonra Muhammed ümmetinin parlak dönemi başlamış. Hız. Muhammed'in ümmeti çeşit çeşit töre ve kanunlar icra edip bütün sanat sahiplerine birer pir ve önderlik etmeye başlamış (I. Cilt-I. Kitap:447-448-449).

4.4.12.3. İstanbul'da Çok Gerekli Hekimbaşı Esnafı: İstanbul'da hekimler kendi içinde esnaf olarak bir yapı kurmuşlar. Hekimlerin dükkânları yokmuş ve tahtirevanlar¹¹⁹ üzerinde çalışırlarmış. Hekimlere arpalık olarak Tekirdağ şehri verilmiş. Hekimler esnafının tahtirevanlar üzerindeki dükkânlarında hekimlik aletleri, hokkaları, çeşitli hap şişeleri ve çifteler bulunurmuş. Bazı hasta adamların nabızlarını tutup, deva (tedavi) ederlermiş. Temel bir bilgi olarak “*İlimlerin birincisi bedenler ilmidir, ikincisi de dinler ilmidir.*” gereğince büyük bir şehirde yahut büyük bir orduda uzman hekim, iyi kan alıcı, usta cerrah olmasa o şehirde ve orduda olmanın caiz olmadığı düşünülürmüş. Hekimlik ilmi çok eski bir ilim olup, hekimlerin pirleri Hız. Lokman kabul edilirmiş. Daha sonra hekimlik ilminde Fisagores, Eflatun, Sokrat, Aristoteles, Calinus, Mernos adlı eski hekimler gelerek akıl ile bir kılı kırk yarıp ilim ile göçe merdiven dayamışlar. Böylece, tüm hekimlerin hekimbaşları kendi esnaflarından sorumluymuş. Örneğin; İstanbul'daki cerrahlar esnafının dört yüz dükkânı, yedi yüz çalışanı dükkânlarında kullandıkları alet ve edevatlar ki diş çıkarcak kerpeten, mengene, küsküler testere, bıçkı, minşar, malafa, eğeler, daha nice bin türlü cerrah aleti ile işyerlerini süsledikleri özel eşyaları varmış.

Göz Hekimleri Esnafı: İstanbul da göz hekimleri esnafının kırk dükkânı varmış. Göz hekimlerinin seksen kişilik çalışanı varmış. Eski zamanlarda göz hekimlerinin piri Hız. Musa çağında bir Yahudi hatunuymuş. Hız. Musa'nın gözü ağrıdığında Cenabi Bari “*Ya Musa o hatuna var ki gözüne ilaç etsin.*” diye buyurdularında Hız. Musa o kadına gitmiş. Bu Yahudi kadın da Musa'nın ayağı altından toprağı alıp mübarek gözlerine sürünce Hız. Musa şifa bulmuş. Bu hal üzere o Yahudi kadın iki yüz sene göz hekimliği yapmış. Sonraki dönemlerde dünya ya gelen ünlü göz hekimi “*Hız. Selman*” cihanın yarısı diye söylenen “*İsfahan*” da yaşamış ve kabri de oradaymış. Hala şairler arasında İsfahan diyarının göz hekimleri meşhurmuş.

Deva İçecekleri Esnafı: İstanbul'da deva içecekleri esnafının beş yüz dükkânı altı yüz çalışanı bulunuyormuş. Dükkânları çoğunlukla Sultan Bayezid, Hocapaşa yakınında Meydahçık Mahallesi'nde ve Galata'da bulunuyormuş. Bu deva içecekleri

¹¹⁹ Tahtirevan: İçine binildikten sonra kaldırılarak insanların omzunda taşınan ya da fil, deve, at vb. hayvanlara yüklenerek götürülen, üstü örtülü ve bir oda biçiminde bir tür taşıta verilen isimdir (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 31/12/2021>).

esnafı sığırdili, hindiba, köknar, nane, zater gibi otların özsuğunu çıkarırlarmış. Diğer otlardan da özsular çıkararak çeşit çeşit içecekleri şişeler ile dükkânlarına koyarlarmış. Savaşlarda gazilere bu ilaçlardan ve içeceklerden çok gerekli olduğu için önemli bir esnaf grubuymuş.

Gül Suyu Esnafı: İstanbul'da bulunan gülsuyu esnafının kırk dükkân, yetmiş çalışanı varmış. Bu esnaf grubu Eski Bedesten önünde Edirmeli kadımlar küp kadar iri bakır kazanlar içinde gülsuyu satarlarmış. Başkaları da dükkânlarında buhur suyu, kadı suyu, gül suyu, amber suyu, aselbend suyu, maverd suyu, yasemin suyu gibi kokulu güzel sular satarmış.

Şifa Yağları Esnafı: İstanbul'da şifa yağları satan esnafın seksen dükkânı, yüz çalışanı varmış. Bu esnafın işleri bademden, servi kozağından, cevizden, fındıktan, fıstıktan ve başka şeylerden yağlar çıkarıp, damlalık şişeleri içine koyup, dükkânlarını süsleyerek halka yasemin, sümbül, gül, reyhan yağlarından hazırladıkları şifaları satarlarmış (I. Cilt-II. Kitap:486-487-488).

İstanbul'un Tımarhaneleri Esnafı: İstanbul'da bulunan beş adet tımarhane esnafının iki yüz kişi çalışanı varmış. Bu tımarhanelerde iki yüz üç yüz yeri göğü bilmez "zirzap yelhop" divane bulunurmuş. Bu divaneleri (mecnun) altın gümüş yaldızlı demir zincirler ile bağlar hekimbaşı yamakları¹²⁰ ellerindeki şişelerde bulunan şifa olacak içecekler verirlermiş. Bazı divaneleri de tımarhane hademeleri alaşağı edip, deynek çalıp, pehlivan silleleri vurarak kontrol edermiş. Her bir divane ejderha gibi zincir kırarak birer tavırla kimi çıplak, kimi ağlar, kimi sızlar, kimi güler olup tuhaf sözler edermiş. Bazı divaneler de seyirciler üzerine saldırır, halkı bölük bölük kaçıtır, kimi de nara atarak adam ejderhası gibi olurmuş. Tımarhane hademelerinin görevleri tahtreanlar üzerinde hastaları timar edip, yemek ve ilaç vermekmiş. Tımarhane çalışanlarının bütün masrafları vakıflar tarafından ödenirmiş. Tımarhane de bulunan divaneler tehlikeli yerlere tahtreanlar ile götürülmüş. Tımarhane hademeleri savaş yolunda hasta olanlara hizmet eden pak, dindar ve temiz insanlar grubuymuş. Bu tımarhanelerin ve hastaların başında hekimbaşı ve cerrahbaşı bulunur hem tımarhaneyi yönetir hem de hastalara şifa olacak tedavileri yaparlarmış (I. Cilt-II. Kitap:487-488-489).

4.4.12.4. Osmanlı Darphanesi: İstanbul'da Osmanlı darphanesi Bayezid yakınında büyük bir yerdeymiş. Bu darphane Konstantin döneminde kimya ilmi sahibi bir papazın eviymiş. Papaz elde ettiği kimya malı gelir ile büyük bir kilise yapmış. Fatih Sultan Mehmed Han kilise ve evi yıkarak buraya darphane yaptırmış. Halen bu kilisenin kalıntıları belli, dört tarafı kale gibi sağlam duruyormuş. Burada padişahların tahta çıkınca dağıttıkları "Cülüs" hazırlanmış. Bu darphanede günlük on kantar gümüş ve bir kantar altın işlenirmiş. Ayrıca, hangi padişah döneminde sikke hazırlanmış ise onun isminin yazıldığı, defterdarların nezaretinde günlük birer kantar gümüş ve onar kantar mangır kesilirmiş. Bu darphanede bin kişi çalışmış. Darphanede çalışan kişiler gözü parada pulda olmayan gayet doğru ve dürüst kişilerden seçilirmiş (I. Cilt-II. Kitap:545).

4.4.12.5. İstanbul'un Ahileri, Yani Debbağlar Esnafı: İstanbul'un dört mevleviyeti (kadılık) içinde oniki yerde debbağ işyerleri varmış. Her birinde Ahi Evran gibi yiğitler varmış. Debbağlar (derici esnafı) çalışırken "Ya Hay" ismini söyleyerek "Pak ederiz, paklarız, pak ederiz." diye söylenirlermiş. Bunların içine kan davalı ve hırsız girse asla hakime vermezler, o kan davalı ve hırsız onların elinden kurtulamazmış. Kan davalı ve hırsıza "Köpek Pisliği Ezme" işini verir onun tövbe edip temizlenmesi ve bir iş sahibi olması sağlanırmış. İstanbul'da bulunan bütün debbağ işyerlerinin yedi yüz olduğu, çalışanların üç bin kişi olduğu, Anadolu insanı arasında debbağlara Ahiler dendiği herkes tarafından bilinirmiş. Kayseri'den çıkan "Ahi Evren" debbağ esnafılığı ile meşhur olmuş. Bu "Ahi Evren" Selçuklular zamanında bir ulu sultanmış ve çok sayıda menkıbeleri varmış. Bu menkıbelerden birine göre; Kayseri'de otururken padişaha şikayet ederek "Ahi Baba öşür vermez" demişler. Adamlar ve hacibler (mahkeme görevlisi) tayin edip, Ahi Baba'yı dükkânında bulup, bağlarken hemen dükkânın içinden bir evren (suçlu kişi) çıkararak haciblerin birkaçını parçalamış. Ahi Baba zalimler elinden kurtularak öldüren kişi ile beraber Selçuklu sarayı önüne gelip

¹²⁰ Yamak: Herhangi bir meslek grubunda ustanın yanında yardımcı olarak çalışan kişiye denir (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 30/11/2021>).

durmuş. Padişahın aklı gidip, hayret içindeyken Ahi Baba “*Korkma beğim bu evren (suçlu) benim dünya ve ahiret amelim ve karındaşımdır.*” diye söyleyip, ölenleri gömmesini rica etmiş. Ahi Baba’nın ricası üzerine can ve baş edip defnetmişler. Bu olaydan sonra Ahi Baba’nın ismi “*Ahi Evren*” olmuş. Sonra da “*Ahi Evren*” Kayseri’den geçerek, Anadolu’da Padişah Sultan IV. Murad Han kızı Kaya Sultan hassı olan “*Denizli*” şehrine gelmiş. Burada meftun olunca şehrin bağları arasında büyük bir türbeye gömülmüş. Onun için “*Anadolu debbağları, pirimiz Ahi Evran’dır*” derlermiş. Bu debbağlar bahadır, zorba esnaf olduğundan İstanbul’da bulunan diğer esnaf bunlara bakar, her hangi bir zamanda ne olsa onlara uyarlarımış. Evliya Çelebi’nin çok sevdiği Melek Ahmed Paşa’nın 1651 tarihinde vezirlikten azline debbağ esnafı sebep olmuş. Gerçekten debbağlar zorba insafsız bir esnaf olup, hepsi bir yere toplansa padişahı tahttan indirip, tahta çıkarmaya güçleri yetermiş (I. Cilt-II. Kitap:597-598-599).

Ortaokul 7. sınıf programında yer alan, “*Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanır*” kazanımıyla ilgili tespit edilen örnek olaylar, öğretmen veya öğrenciler tarafında sunulur. Öğretmen veya öğrencilerin yazılı, sözlü ve görsel olarak hazırladığı çalışmalar; belge, metin, slayt, harita, istatistik, grafik, video vb. materyaller ile desteklenir. Öğrencilerin tarih boyunca Türklerin toplumsal hayatını devam ettirmesinde etkili olan mesleklere örnekler verir. Ayrıca öğrenciler, geçmişteki ahilik ve lonca teşkilatı ile günümüzdeki meslek odaları ve meslek okulları hakkında bilgi edinir. Bu kazanıma yönelik seyahatnamede yer alan (“*Osmanlı Padişahının Kuyumcubaşından Sanat Öğrenmesi*”, “*İstanbul’da Bulunan Tuzcular Esnafı*”, “*İstanbul’un Değirmenci Esnafı*”, “*İstanbul’un Dalgıçlar Esnafı*”, “*İstanbul’un Kuşbazlar Esnafı*”, “*İstanbul’un Pabuççu, Yani Ayakkabı Pabuççuları Esnafı*”, “*İstanbul’un Eski Bedesten Esnafı*”, “*İstanbul’un Mehter Çalıcı (Zurnacıbaşı) Esnafı*” ve “*Edirne de Beyazıt Han Hayratı Şifa Hastanesi ve Tedavi Usulleri*”¹²¹ gibi farklı örnek olaylar da tespit edilmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerinde çalışan uzmanlar, eseri bir hazine olarak kabul etmişlerdir. seyahatname incelendikçe yazıldığı dönem hakkında sürekli yeni bilgiler öğrenildiği görülmüştür. Bu anlamda seyahatnamenin toplumları ilgilendiren siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve folklorik vb. birçok alanda bilgiler içerdiği tespit edilmiştir. Hatta farklı kültürler ile ilgili karşılaştırmalara yer verildiği de görülmüştür. Yapılan araştırmada ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf düzeyinde SBDÖP’de yer alan tarih ile ilgili kazanımlara uygun olan çok sayıda

¹²¹ (I. Cilt-I. Kitap:442-443; I. Cilt-II. Kitap:491-492; I. Cilt-II. Kitap:494-495-496; I. Cilt-II. Kitap:503-504-505; I. Cilt-II. Kitap:588-589-590; I. Cilt-II. Kitap:601-602-603; I. Cilt-II. Kitap:617-618; I. Cilt-II. Kitap:623-624; III. Cilt-I. Kitap:607-608-609-610).

örnek olay tespit edilmiştir. Tespit edilen bu örnek olayların tarih ile ilgili kazanımların dışında tarihi, coğrafi, sanatsal, kişisel, kültürel, folklorik, sosyal yaşam, mevsimler, mimari, ekonomi, başarı, devletlerarası ilişkiler, dönemin savaş tekniği, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, sıradan insan bilgileri, toplumsal olaylar, doğal afetlerler, biyografi, şehir ve kırsal hayat, eğlence ve mesire alanları, yaylalar ve ovalar gibi birçok farklı bilgiler içerdiği de görülmüştür.

4. 5. Örnek Olay Yönteminin Uygulanması İçin Ders Planı Örnekleri

Sosyal bilgiler ilköğretim 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıflarda belirlenen tarih ile ilgili kazanımlar, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden seçilen örnek olaylar kullanılarak derste uygulanması için her sınıf düzeyinde birer ders planı hazırlanmıştır. Örnek olay yöntemi, toplumsal yaşama yakın olma, olaylar arasında ilişki ve bağ kurma, toplumsal gerçekleri anlama, problem çözme, analiz etme, eleştirel düşünme, empati geliştirme, karar verme gibi 21. yüzyıl becerilerinin gelişmesine yardımcı olur (Bilgili, 2008, 2019: 5-10). Sosyal bilgiler dersinin ilk ortaya çıktığı ABD'de Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) dersin amacını; geçmiş, bugün ve gelecek ile ilgili inanç ve değerleri yorumlama, bilgi edinme, bilgiyi geliştirme olarak belirlemiştir. Böylece, Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi sosyal bilgiler programının günlük yaşamla ilişkisini de ortaya koymuştur (Sönmez, V. ve Alacapınar, G. F. 2013: 3-4). Öğrencilerin kavrama, analiz, sentez ve değerlendirme yapabileceği üst düzey öğrenmeleri gösterebileceği etkili yöntemlerden birisinin de örnek olay yöntemi olduğu belirtilmiştir (Öztürk, 1996: 4-9).

Hazırlanan ders planlarının genel amacı, sosyal bilgiler dersinde öğrenme ortamları oluşturmaktır. Örnek olay yöntemine uygun etkinlik örneklerinin tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi süreçlerinin adım adım gösterilmesi önemlidir. Bu amaçla günlük plan örnekleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2005 ve en son 2022 yılında yayınlanan Eğitim ve Öğretim Çalışmalarının Plânlı Yürütülmesine İlişkin Yönergeye uygun olarak hazırlanmıştır (MEB, 2005 ve 2022). Böylece, ilköğretim 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıflar, sosyal bilgiler dersinde yer alan tarih ile ilgili kazanımlara yönelik hazırlanan örnek olayların ders sürecinde nasıl kullanılacağı gösterilmeye çalışılmıştır. Adı geçen yönergenin Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bulunan tüm eğitim-öğretim kurumlarını kapsadığı, amacının ise Millî Eğitim Bakanlığına bağlı örgün ve yaygın eğitim kurumlarında yürütülen eğitim-öğretim

çalışmalarının plânlı bir biçimde yürütülmesi olduğu belirtilmiştir (MEB, 2005 ve 2022).

Sosyal bilgiler ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf programlarına göre hazırlanan günlük ders planlarına yer verilmiştir. Bu planlar ünitelendirilmiş yıllık planın birinci döneminde yer alacak şekilde hazırlanmıştır. Ders planları hazırlanırken SBDÖP, ünitelendirilmiş yıllık plan, öğrenme alanları, kazanımlar, etkinlikler ve ürün şeklinde bir akış olmasına özen gösterilmiştir. Böylece yapılandırmacı programın öngördüğü tümdengelim esas alınmıştır (MEB, 2018).

Planlı çalışmanın önemi hakkında yukarıda verilen bilgiler kapsamında, ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5 ve 6. sınıf için iki ders saati, ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler dersi için üç ders saatini kapsayan günlük ders planları hazırlanarak aşağıya çıkarılmıştır. Bu ders planlarının örneği hazırlanırken Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan 2005 yılında değiştirilen ve 2018 yılında yenilenen sosyal bilgiler dersi programından yararlanılmıştır. Bu ders planları hazırlanırken Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Öğretim Çalışmalarının Planlı Yürütülmesine İlişkin Yönerge esas alınmıştır (MEB, 2005 ve 2018), (MEB, 2022).

4. 5.1. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Günlük Ders Planı

Tablo 8: İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre günlük ders plan örneği

4. Sınıf Ders Planı	
1. Bölüm	
Derse hazırlık ve giriş aşaması	
Ders	Sosyal Bilgiler
Sınıf	4. Sınıf
Öğrenme alanı	Birey ve Toplum Öğrenciler bu öğrenme alanı sürecinde saygı ve sorumluluk gibi değerleri kazanması beklenir. Bu öğrenme alanında öğrencilerin kanıt kullanma, empati kurma, zaman algılama ve kronolojiyi algılayarak sıralama yapabilme becerilerini kazanabilir.
Konu	Kendi Yaşamıyla Seyyahların Yaşamı
Süre	40 + 40 = 80 dk.
Tarih	15 Eylül 2023 (İki ders saati)
2. Bölüm	
Öğretme-öğrenme etkinlikleri	
Kazanım	SB.4.1.2. <i>Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar.</i> Öğrencinin kendi yaşamında önemli gördüğü (doğum, yürüme, ilk konuşma, okula başlama) gibi olayları kronolojik sıraya koyması sağlanır. Bu bilgileri büyüklerinden alırken zamanı algılama becerisini kazanır. Ayrıca, öğrencinin hayatındaki gelişme ve değişimleri fark etmesi sağlanır.
Değerler	Kendisine ve çevresine karşı sorumluluk duyma, aile birliğine önem verme, saygı, sevgi, dayanışma, duyarlılık değerlerini kazanır.
Beceriler	Zaman ve kronolojiyi algılama, araştırma, değişim ve sürekliliği

	Tablo 8 devamı... algılama, gözlem, kanıt kullanma, karar verme, öz denetim becerilerini kullanır.
Yöntem ve Teknikler	Örnek olay, anlatım, soru-cevap, beyin fırtınası, inceleme, tartışma, yazılı ve sözlü anlatım.
Öğrenme stratejisi	İnceleme ve Araştırma
Kullanılan eğitim teknolojileri-araç, gereçler ve kaynakça	Ders kitabı, seyahatnameden örnek olaylar, etkileşimli tahta, çalışma yaprakları, akış diyagramı, kara tahta, EBA, sunu, sınıf, sosyal bilgiler sınıfı ve sosyal bilgiler panosu
Öğretme-öğrenme etkinlikleri	Dikkati çekme, derse giriş, motive etme, güdüleme, derse geçiş, sunum, bireysel öğrenme etkinlikleri (sözlü anlatım, ödev, yazılı anlatım, problem çözme vb.), grupla öğrenme etkinlikleri (drama, proje, uygulama, grup çalışması, vb.), not çıkarma, özet yapma, konuşma balonları yapma, yorumlama.
a) Ön bilgi verme (öğretmen veya öğrenciler)	Neler Öğreneceksiniz? Öğrenciler yaşamlarına ilişkin belli başlı olayları hatırlar ve sıraya koyabilir. Kendisinin ve başkalarının yaşamından örnekler paylaşırken herkesin yaşamında önemli olaylar olduğunu fark eder. Öğretmen öğrencilere geçmiş ve bu güne dayalı bazı bilgileri verirken dikkat çekici bir anısını paylaşır. Öğrencilerin yaşamında önemli gördüğü (doğum, yürüme, ilk konuşma, okula başlama) gibi olayları kronolojik sıraya koyarak yazmasını, ayrıca varsa bir anısını sözlü paylaşması istenir. Aile içinde dede, baba, kendisi arasındaki yaş farkını büyüklük sırasına göre söyler. Baba, anne, büyükbaba, babaanne kavramlarını dün bugün yarın temelinde değerlendirebilir. Olay, doğum günü ve mevcut yaş arasındaki zamanı fark eder ve sıraya koyar. Olgu, aile içinde yaşanan ve halen etkisi devam eden bir olay söylemeye çalışır. Öğrenciler dört gruba ayrılır. Her bir grup önceden kendilerinin hazırladığı önemli bir örnek olayı gruba sunar. Bu örnek olaylardan birisi grup üyelerince seçilir. Çalışma yaprağı şeklinde belirlenmiş dört örnek olayın her biri bir gruba verilir. Öğrenciler bu olayın ana fikrini bulurken yaşamın hangi alanıyla ilgili olduğunu tespit eder.
b) Düşünceyi geliştirme (etkinliklerin çalışılması)	Bu bölümde Evliya Çelebi'nin yaşamında önemli olan örnek olaylar paylaşılır. Her bir gruba verilen örnek olay; Örnek Olay-1: Evliya Çelebi Sıtma Hastalığına Yakalanır: Seyahatnamede yazdığına göre, buldukları yerdeki türbeleri ve tekkeleri karşılık beklemeden koruyup, kollamak Bektaşî fukaralarına mahsusmuş. Evliya Çelebi Varna şehri Batova Ovasını mekan tutan Akyazılı Sultan hazretlerinin türbesine vardığında sıtma derdiyle rahatsız olmuş. Türbeye girip, azizin ruhu için bir Fatıha okuyunca aklına şu beyit gelmiş. <i>"Humma elemın çektim yok zerrece dermanım, Himmet ediniz bize de Akyazılı Sultanım."</i> diye okuyarak tekrarlamış. Azizin kutlu başları tarafındaki duvarın yüzüne iri yazıyla yazmaya cesaret ederek o an mübarek sandukasının yeşil örtüsünün altına girmiş. <i>"Sığındım ey aziz!"</i> deyince uyuyup kalmış. Evliya Çelebi bir süre sonra uykudan uyanınca sıkıntılı vücudunu ter içinde bulmuş. Ama vücudu yeniden güç kuvvet kazanmış. O an sıtma derdinden kurtulunca, Akyazılı Sultan'ın ruhu için bir hatmi şerif okuyarak şükretmiş (III. Cilt-I. Kitap:453-454). Örnek Olay-2: Evliya Çelebi, Atıyla Zağra İlıcası Yakınlarında Çamura Batar: Bulgaristan topraklarında bulunan Zağra kavmi, her sene kiraz mevsiminde Zağra ılıcasına gelip çimerler ve sıcaktan kurtulurlarmış. Gayet yararlı suymuş ama havuzu darmış. Suyu ne soğuk ve ne sıcak, bir ılık suymuş. Bu ılıca hemen Tunca Nehri yakınında bir çemenzar (çimenlik alan) yerdeymiş. Evliya Çelebi o çemenzardan atı ile geçeyim derken, atı kulağına dek bataklığa

Tablo 8 devamı...

gömülmüş. At çabaladıkça gömüldüğünü gören Evliya Çelebi, çabuk davranıp attan kendini bir tarafa atıp güçlkle canını kurtarmış. Meğer cumbul (sulak) ve bataklık bir yermiş. Hemen hizmetçileri ve birkaç adam atın kolanlarını çözüp yaya yürüyüşle atın yanına varmışlar. Atı boynundan ve kuyruğundan bağlayıp “*İsa tira mola*” diyerek kenara çıkarıp kurtarmışlar. Evliya Çelebi zorunlu olarak ılıcaya girip yıkanmış. Atı da nehrinde yıkayıp, eyeri ve koşumları güneşte kurutup nehri geçerek, yollarına devam etmişler (VI. Cilt-I. Kitap:195-196).

Örnek Olay-3: Evliya Çelebi'nin Göz Hastalığı ve İyileşmesi: Evliya Çelebi, Heyhat Sahrası, Dağistan, Azak kalesi diyarlarında üç yıl dolaştıktan sonra eski payitaht Edirne'ye dönmüş. Oradan menzilleri aşarak 11 Mayıs 1667 günü büyük belde İstanbul'a 16 kölesi, bütün yoldaşları, 16 adet atı, üç bin nakit guruşu ve türlü türlü mallarıyla esenlik ve ganimetle evine ulaşınca yüz bin şükürler etmiş. Döndükten sonra tam iki ay göz ağrısı çekmiş. İstanbul'da, Dahki Efendi hazretleri meğer tam bir üstad gözcüymüş. Evliya Çelebi'nin gözlerini çeşit çeşit ilaçlar ve türlü türlü merhemlerle tedavi etmiş. Evliya Çelebi'nin gözleri Arap çırası gibi aydınlanmış. Gözlerinden o kadar cerahat, o kadar irin ve o kadar sarı sular akmış ki anlatılamazmış. Meğer Moskov Vilayetinin Balu Han, Kazan, Alatır ve Mujikkirman vilayetlerinde erbain¹²² ve zemheride çektikleri şiddetli kış, tipi ve boranlar tamamen gözlerine tesir etmiş. Hanesinde biraz dinlenince önceden hasta olan gözleri ağrımaya başlamış. Tedavisi ancak İstanbul'a gelince mümkün olmuş (VIII. Cilt-I. Kitap:64).

Örnek Olay-4: Evliya Çelebi'ye Yapılan Türkmen Öğüdü: Maraş diyarındaki Sarvanlı Kalesi yüksek bir dağın üzerinde yuvarlak, şeddadi, taş yapı bir kaleymiş. Altı ay viran kalır ve altı ay Sarvanlı Türkmenlerinin sakin olduğu büyük yaylakmış. Daha önce Celali Karayazıcı'nın pahalı ve değerli eşyalarını sakladığı, benzersiz bir kaleymiş. Evliya Çelebi ve arkadaşları bu kalenin altında Türkmen obalarında biraz yemek yemişler. Yüz yaşında çok yaşlı bir adam Evliya Çelebi'ye hitap edip, “*Bre avan! Bu ıssız dağlarda sana yoldaş olan asılacaklar ile ne koşturup gezersin?*” diye azarlamış. Sonra, kendi adamlarından rehber olsunlar diye on küheylan atlı adam vermiş. O yerde Adana Eyaleti sınırı tamam olup, aşağı doğu tarafına Maraş Eyaleti'ne ayak basmışlar. O dağ başında kırk-elli tane çalidan evler ve obalar varmış. İçinde pür-silah yüz tane Türkmen ve diğer yiğitler Evliya Çelebi'ye karşı gelerek, saygılı bir şekilde yer göstermişler. Göz açıp kapayınca kadar bir kuzuyu kebab etmeye başlamışlar. Konuşma sırasında, “*Maraş pašasına gideriz*” demişler. “*Hoş geldiniz*” diye Evliya Çelebi gelen kılavuzları geri döndürmüş. Sarvanlı Kalesi'nde yaşlı kocanın yanlarına koştığı on yiğide üç guruş verip, onları geri döndürmüşler. Bu yerde aşağı yoldan beri iki atlı seğirterek, “*Bir büyük Ayntab (Gaziantep) kervanı geliyor, ama safi ateş, yeniçerileri çoktur.*” diye müjde etmişler. Hemen o saat Bacdar'ların benizleri değişmiş. Evliya Çelebi'ye, “*Ağam! Bu gece burada konuk olursunuz. İşte kuzucukları, kurban etmişler, kalın. Eğer pašaya gideriz, dersiniz, yol eri yolda gerek.*” demişler. Orada bulunanlar “*makul*” demişler. Evliya Çelebi de kendilerini savmak istediklerini anlayınca, “*Hayır, kalmayız, padişah hizmetine memuruz*” diye beş on keseli mektup göstererek, “*Yol*

¹²² Erbain: Anadolu da kırk gün devam eden soğuklara denir. Halk tarafında zemheri diye de söylenir. Kışın 22 Aralık ile 30 Ocak arasında geçen en soğuk zamanı olduğundan karakış diye de adlandırılır (Uludağ ve Eraydın, 1995: 270-271).

	Tablo 8 devamı... <i>erenlerin tutmak olmaz. İnşallah paşadan ihsanlar alıp yine buradan Adana paşasına varmalıyız. Hemen gideriz.” diye ısrar edince Evliya Çelebi’nin yanına beş adam verip, “Bundan ilerisi eminliktir, yürü Allah yolun açık ede” diye vedalaşarak doğuya doğru giderken kervanın öncülerine rast gelmişler. Biraz konuşmadan sonra Evliya Çelebi arkadaşlarını gizlice, “Gafil olmayın” diye uyarılmış. Oradan bir daha dağlar ve amansız ormanlar geçip “Haleb Köprüsüne” gelmişler. Onu geçip, Arslanlı Beli aşıp, ikinci Bacdar olan yerde bir Acem hiyabanı¹²³ içinde konuk olmuşlar. Bir gece konuk alıp bol bol ikram etmişler. Sabahleyin Bacdarbaşı Ali Ağa ile bir saat daha Arslanlı dağları içinde doğuya gitmişler. Kilis’i geçip, Dip Ovası’ndaki Kaz Gölü kenarınca seyir ve temaşa ederek dağlardan gelip, Maraş’a yakın Ceyhan Nehri’ne karışan ve ova içinde akan ırmağı takip etmişler (IX. Cilt-I. Kitap:368-369).</i>
c) Sunum yapılması (öğrencilerin çalışmalarını paylaşması)	Öğrencilerin hazırlamış oldukları örnek olay ile Evliya Çelebi’nin hayatıyla ilgili örnek olayın ana fikri ayrı ayrı tespit eder. Kronolojik olarak çocukluk, gençlik, orta yaş ve yaşlılık dönemlerine göre sıralanır. Her grubun hazırladığı örnek olayın ana fikri sınıfta çeşitli görsellerle destekli (EBA, etkileşimli tahta, slayt vb.) paylaşılır. Kendisine ve çevresine karşı sorumluluk duyma, aile birliğine önem verme, saygı, sevgi, dayanışma, duyarlılık değerleri kapsamında öğrencilerin davranışları ve birbirleriyle iletişimleri gözlenir. Zaman ve kronolojiyi algılama, araştırma, değişim ve sürekliliği algılama, gözlem, kanıt kullanma, karar verme, öz denetim becerilerini kazanabilmeleri için grup üyelerinin birbirleriyle etkileşimi gözlemlenir. İnceleme ve araştırma çalışmalarında hazırlanan ana fikir ve cümleler grup sözcüsü tarafından paylaşılır.
3.Bölüm	
Ölçme ve değerlendirme	
Çalışılan etkinliklerin ürüne dönüştürülmesi	Öğrenciler inceleme ve araştırma çalışmalarına göre hazırladığı cümleleri ve ana fikri diğer öğrencilerde yazar. Ayrıca sunum yapan gruba, örnek olay ile ilgili sorular sorulur. Sunum yapan grup, sundukları örnek olayla ilgili sınıfa sorular yöneltebilir. Yapılan çalışmada ilginç olan birkaç soru ve cevap, sınıf tahtasına ve öğrencilerin defterlerine yazılır.
Öğrencilerden geri dönüt almak için bireysel ya da grup etkinlikleri kapsamında çeşitli sorular sorulabilir. EBA etkinlikleri ve kazanım değerlendirme testlerinden yararlanılabilir.	Kazanımda kullanılacak ölçme ve değerlendirme yöntemleri Öğrencilerin seviyesine uygun sorular grup içinde ve gruplar arasında paylaşılır. Yazılı anlatım için kısa bir aile tarihçesini evlerinde yazmaları istenir. Öğrencinin kendi kronolojisini oluşturması için evde yapılan çalışmalar sınıfta sergilenir. Süreci ölçmeye yönelik etkinlikler; örnek olaylar arasındaki farkı bulma, kendisi-babası-dedesini arasındaki farkı yorumlama, kendi ve ailesine kronolojik oluşturma, yapılan çalışmalarda kritik bilgileri not alma, tablo oluşturma, sınıfta yapılan etkinlik çalışmalarına katılma becerileri gözlemlenir. Ürünü ölçmeye yönelik etkinlikler; sürecin sonunda çoktan seçmeli, doğru yanlış, boşluk doldurma, açık uçlu soru, ailedeki bireylerin yaş tablosunu oluşturma, bir sütun grafiği ile aile bireylerinin yaşını gösterme ve yapılan bu çalışmayı yorumlama, görseller ile bilgi eşleştirme vb. çalışmalar yapılır.
Dersin diğer derslerle ilişkisi	Türkçe dersinde ana fikir bulma çalışması yapılabilir. Matematik dersinde grafik çeşitlerinin örneklerine yer verilebilir.
4.Bölüm	

¹²³ Hiyabanı: İki tarafı ağaç dikili yola denir. Yanlarında ağaç olan sokak, cadde, bahçe yolu anlamlarına da gelir (<https://sozluk.gov.tr/-ET: 04/05/2022>).

Tablo 8 devamı...	
Derse ait notlar	
Planın uygulanmasına ilişkin açıklamalar	Ders planı, belirlenen sürede tamamlandı. İstekli öğrencilere koridorda bulunan sosyal bilgiler pano ve sosyal bilgiler sınıfındaki panoları zenginleştirmeleri için proje ödevi verildi.
..... Sosyal Bilgiler Öğretmeni	Uygundur Okul Müdürü

(Kaynak: MEB, 2005, 2018, 2022).

4. 5.2. Ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler Günlük Ders Planı

Tablo 9: Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre günlük ders plan örneği

5. Sınıf Ders Planı	
1. Bölüm	
Derse hazırlık ve giriş aşaması	
Ders	Sosyal Bilgiler
Sınıf	5. Sınıf
Öğrenme alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler Bu öğrenme alanı çalışılırken öğrencinin doğal çevreye duyarlılık ve dayanışma değerlerine sahip olması beklenir. Ayrıca, öğrencinin gözlem yapma, çevre incelemesi yapma ve harita okuryazarlığı gibi becerileri kazanması amaçlanır.
Konu	Yaşayabileceğimiz doğal afetler nelerdir?
Süre	40 + 40 = 80 dk.
Tarih	7 Kasım 2023 (İki ders saati)
2. Bölüm	
Öğretme-öğrenme etkinlikleri	
Kazanım	SB.5.3.5. <i>Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.</i> Öğrencinin çevresinde yaşanan çeşitli doğal afetlerin neler olduğunu bilmesi beklenir. Böylece, öğrencinin çevresinde yaşanan doğal afetlerin toplum hayatı üzerinde nasıl etkileri olduğunu çeşitli örnekler ile açıklaması amaçlanır.
Değerler	Öğrencilerin doğal çevreye duyarlılık, dayanışma, yardımseverlik değerlerine sahip olması beklenir.
Beceriler	Öğrencilerin gözlem yapma, çevre incelemesi yapma ve harita okuryazarlığı gibi becerileri kazanması beklenir.
Yöntem ve teknikler	Örnek olay, anlatım, soru-cevap, beyin fırtınası, inceleme, tartışma
Öğrenme stratejisi	Buluş yoluyla öğrenme
Kullanılan eğitim teknolojileri-araç, gereçler ve kaynakça	Ders kitabı, seyahatnameden örnek olaylar, etkileşimli tahta, çalışma yaprakları, akış diyagramı, kara tahta, EBA, sunu, sınıf ve koridordaki sosyal bilgiler panosu, sosyal bilgiler sınıfındaki araçlar.
Öğretme-öğrenme etkinlikleri	Dikkati çekme, derse giriş, motive etme, güdüleme, derse geçiş, sunum, bireysel öğrenme etkinlikleri (sözlü anlatım, ödev, yazılı anlatım, problem çözme vb.), grupla öğrenme etkinlikleri (drama, proje, uygulama, grup çalışması, vb.), not çıkarma, özet yapma, konuşma balonları yapma, yorumlama, vb.
	Öğrenciler çevresinde yaşanan çeşitli doğal afetlerin neler olduğunu öğretmen sorar. Öğrenciler yaşayabileceğimiz doğal afetlerin isimlerini söyler. Söyleyen öğrenciler tahtaya alt alta yazar. Yaşanan doğal afetlerin toplum hayatı üzerinde nasıl etkileri olduğunu çeşitli örnekler ile açıklamaya çalışır. Öğretmen günümüzde yaşanan toplumsal afetler ile eski dönemlerde yaşanan

<p>a) Ön bilgi verme (öğretmen veya öğrenciler)</p>	<p>Tablo 9 devamı... toplumsal afetlerin karşılaştırmasını yapar. Öğrencilerin doğal afetler hakkında yapmış olduğu yazılı ve görsel çalışmaları sınıfta panoya asarak paylaşır. Yaşayabileceğimiz doğal afetler nelerdir? Neler Öğreneceksiniz? Öğretmen, “<i>Dünya hayatının gerçekleri</i>” kapsamında önceden hazırlanan videoyu öğrencilere izletir. Ardından, “<i>Doğal afet kavramından ne anlıyorsunuz?</i>” sorusunu öğrencilere yönelterek beyin fırtınası yaptırır. Öğrencilerden gelen ilginç düşünceleri de hem tahtaya hem deftere yazdırılır. Öğretmen, “<i>Bu derste öğrendiklerinizle Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini kavrayacaksınız. Bu dersin sonunda doğal afetlerden korunmanın önemini daha iyi anlayacaksınız.</i>” diyerek öğrencilerin derse motivasyonlarını sağlar. Öğretmen, “<i>Doğal afetlere karşı alınacak önlemler nelerdir?</i>” Sorusu ile konuyu zenginleştirmeye çalışır. Yine öğretmen örnek olaylar ile farklı doğal afetlerin nasıl yaşandığı ve sonrasında nasıl çözüm bulunduğunu açıklamaya çalışır.</p>
<p>b) Düşünceyi geliştirme (etkinliklerin çalışılması)</p>	<p>Bu bölümde, doğal afetlerle ilgili örnek olayları öğretmen öğrencilere sunar. Öğretmen yaptığı anlatımı önceden hazırlamış olduğu görseller (slayt, resim vb.) destekler. Ayrıca öğrencilerden her bir örnek olayın ana fikrini defterlerine yazmalarını ister.</p> <p>Bu bölümde, bir gün önce sunum için görevlendirilen öğrenciler, söz alarak örnek olayları paylaşır. Öğrenciler örnek olayları görsellerle destekleyerek (EBA, etkileşimli tahta, slayt vb.) sunar.</p> <p>Örnek Olay-1: Kızılırmak Nehri (Kanlı Su) ve Evliya Çelebi'nin Nehirden Geçışı: Bu günkü Çorum topraklarında bulunan Hacı Hamza köyünün merkezinde bulunan anayol üzerinde köhne bir cami kalmış, diğer bütün evler harap olmuş. Kızılırmak Nehri kenarında bulunan bu köyün karşısı safi bağlar ve bahçeler ile süslüymüş. Kızılırmak Nehri'nin ilk doğduğu yer Sivas sancağında “<i>Kızıldağ</i>” adlı yerdeki dağlarmış. Buradan doğup Karadeniz sahiline ulaşır, Bafra kasabası yakınında Karadeniz'e katıldığı yerde bu nehir kendini yükseklere, kayalardan denize atıp gürültüsünden ve çarpma sesinden insanda dehşet hasıl olurmuş ki faydasız coşkun akan bir suymuş. Kızılırmak yazda ve kışta devamlı kırmızı kan gibi akar “<i>Kanlı Su</i>” diye de bilinirmiş. Hatta Evliya Çelebi, Hacı Hamza köyünde atıyla karşı taraftaki bağlara geçmek istediğinde, Kızılırmak suyu atı ile kendisini toparlayıp, sürüklerken can havlinden karşı kenarda bir söğüt dalına sarılıp, attan ayrılmış. Meğer bu zalim su gayet darplı ve iri iri taşlı yerden akarmış. Kendisini güçlükle kenara atabilmiş ve canını zor kurtarmış. Daha sonra hizmetçileri atını getirmişler. Bir müddet sonra Hacı Hamza köyünden ayrılarak tekrar yola revan olmuşlar (II. Cilt-I. Kitap:208-209).</p>
<p>c) Sunum yapılması (öğrencilerin çalışmalarını paylaşması)</p>	<p>Örnek Olay-2: Kızılırmak Nehri'nde Evliya Çelebi'nin Başına Gelen Belanın Anlatılması: Amasya diyarında Paşa bütün eşya ve katarları ile Kızılırmak nehrini geçmiş. Evliya Çelebi de ağırlıkları ile geçmek için beklemeye başlamış. Tam Kızılırmak nehrini geçerken bir tipi, boran, karanlık, şimşek, yıldırımlar çıkmış. Irmağın dalgaları coşunca Kızılırmak Kızıldeniz gibi kabarmış. Kafilede bulunan canlı cansız her şey nehir üzerinde yüzmeye başlamış. Meğer Çanşigir Köprüsünde birkaç günde nehir donmuş ve harman büyüklüğünde buz parçaları boşanmış. Sürüklenen buz parçaları hayvanları ve insanları birbirine karıştırıp, çerçöp gibi sürüklemeye başlamış. Nehir kenarında bulunan şehbazlar, “<i>Aman ey Ümmeti Muhammed, aman</i>” diye feryat etmişler. Paşa bu durumu görünce askerlere, “<i>Bre Gaziler! Katar, deve ve seyishane kurtarana! ve malu menal kurtarana!</i>” diye bol vaatlerde bulunmuş. Nice cüret sahibi yiğitler dalgıç gibi o şiddetli kışta buz parçaları içinde yüzerek yüzgeçlik, erlik ve hünarlı yiğitlik etmişler. Deve, katır ve insanoğlu birbirlerine karışmış halde olanlardan</p>

Tablo 9 devamı...

kurtarabildiklerini kenara çıkarmışlar. Bu yerde Evliya Çelebi'ye bir yiğit, "Baban ruhu için olsun bana bir kupa rakı ver. Soyunup suya gireyim." demiş. Suya girip, nice mal ve can kurtarmış. Bu yiğidin esvapları nehrin öbür tarafında kalınca soğuktan donarak ölmüş. Kimi de suda boğularak ölmüş. Sözün kısası, seher vaktinden taa ikinci vaktine kadar bunca çok mal suya gömülüp, bu kadar insan kaybolup, gitmiş. Daha sonra ikinci vakti nehrin bu coşkun ve fırtınalı hali kalmamış. Geride kalan canlar ve mallar gönül rahatlığı ile nehri geçip yollarına devam etmişler (II. Cilt-II. Kitap:497-498-499).

Örnek Olay-3: Kalecik Diyarı Nenekler Köyü Menzinde Yağan Kar ve Evliya Çelebi'nin Fırtınaya Tutulma Olayı: Ankara vilayeti Kalecik toprağında Nenekler köyü yüz haneli ve bir camili Türk köyüymüş. Bu diyarda o gece bir metre kar yağınca, herkes konağından dışarı çıkamaz olmuş. Sabahleyin göç boruları çalınca, herkes can havliyle yüklerini beygir ve katırlarına yüklemişler. Nenekler Köyü'nün bütün insanları kılavuz olduğu halde ancak üç saat gidebilmişler. "Sarı Alan" adlı beli aşacak sırada bir tipi, boran ve tufan kopmuş ki bütün asker dağılmış. Herkesin malı menalı dağlarda, bellerde ve yollarda kalmış. İnsanlar canının derdine düşüp, kimi kurtulmuş, kimi kaybolup, gitmiş. Paşanın iç ve dış ağaları canları, başları derdine düşmüşler. Paşayı ve hazineyi bırakıp, her biri birer tarafa kaçmışlar. Hatta paşanın oğlu Mustafa Bey, lalaları, hizmetçileri, hocasıyla ve yanlarında bulunan hazine katarıyla dağlarda kaybolup, gitmiş. Evliya Çelebi bir sığınak dere içinde biraz dinlenip, savruntu ve boran biraz ara verince yol arkadaşlarını bulmuş. Kendi gurubuna katılan diğer kişilerle birlikte kışın şiddetini çekerek "Sarı Alan" belini aşıp öte taraftaki düz ovaya düşmüşler. Sonra yaya olarak yürüyüp, kar sökerek gitmeye devam etmişler (II. Cilt-II. Kitap:507).

3. Bölüm

Ölçme ve değerlendirme

Çalışılan etkinliklerin ürüne dönüştürülmesi

Bu bölümde önceden hazırlıklı gelen öğrencilere drama çalışması yaptırılır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ndeki örnek olay şu şekilde sunulabilir.

Sunucu: Hatta insanların dilinde darb-ı mesel (atasözü) miş ki bir dervişe: *Nereden gelirsin?* diye sormuşlar.

Derviş: *Kar rahmetinden gelirim*, demiş.

Sunucu: *0 ne diyardır*, dediğinde,

Derviş: *Soğuktan 'Ere zulüm' olan Erzurum'dur*, diye cevap vermiş.

Sunucu: *Orada yaz olduğuna rast geldin mi?* diye sorduğunda,

Derviş: *Vallahi 11 ay 29 gün sakin oldum, bütün halkı yaz gelir derler, amma görmedim*, diye cevap vermiş.

Sınıftan söz alan birinci öğrenci: Hatta bir kere bir kedi bir damdan bir dama atlarken iki dam arasında donup kalmış. Sekiz aydan sonra bahar gelince, kedinin donu çözülüp "mırnay" deyip yere düşmüş. Bu da latife şeklinde anlatılan bir darb-ı meselmış.

Sınıftan söz alan ikinci öğrenci: Gerçekten, bir adamın eli ıslak iken bir demir parçasına yapışsa, derhal donup elinden demiri ve demirden eli ayırmak mümkün değilmiş. Elini, demirden bin ah bin vah ile kurtarsa bile, eli ayasının bir kısım derisi demirde kalmış.

Sunucu: Evliya Çelebi ve arkadaşları, Azak diyarında ve Deşt-i Kıpçak' da erbain (Kırk gün devam eden kara kış) ve zemheri (şiddetli soğuk, kış) geçirmişler, böyle keskin kış görmemişler. Ancak Erzurum halkı gayet sağlam vücutlu insanlarmış. (II. Cilt-I. Kitap:246).

Öğrencilerden geri dönüt almak için bireysel ya da grup etkinlikleri kapsamında çeşitli

Bu örnek olaydan sonra, doğal afetler hakkında öğrenciler sorular sorarak bağlantı kurabilir. Bu diyalog da geçen soğuk hangi şehirlerde olabilir? Seyahatnameden alınan bu örnek olayda dikkatinizi ne çekti? Bu örnek olaydan, Erzurum hakkında ne tür bilgilere ulaşılabilir?

sorular sorulabilir. Tablo 9 devamı...
EBA etkinlikleri ve kazanım değerlendirme testlerinden yararlanılabilir. Seyahatnamede yer alan örnek olaylar günümüzde yaşanan doğal olayları hakkında fikir verebilir. Bu bağlamda, 400 yıl önce yaşanan bir doğal afetin coğrafi etkileri günümüzde yaşanan doğal afetler ile ilişkilendirilerek ve karşılaştırılarak derste sunulabilir. Böylece doğal afetlere bağlı olarak, doğal çevre ve insan arasındaki ilişki farklı açılardan ele alınabilir. Seyahatnamede yer alan deprem, yangın, soğuk, sel, salgın hastalıklar gibi doğal afetlere dikkat çekilebilir.

Dersin diğer derslerle ilişkisi Türkçe dersinde örnek olayların metin çalışması yapılabilir. Fen bilgisinde bu çalışmalardan bölümler paylaşılabilir.

4. Bölüm

Derse ait notlar

Planın uygulanmasına Hazırlanan ders planı, öngörülen sürede tamamlandı. İstekli öğrencilere koridordaki sosyal bilgiler panosunu ve sosyal bilgiler sınıfını zenginleştirilmesi için ek çalışma olarak (proje ödevi) ilişkin açıklamalar verildi.

.....
Sosyal Bilgiler Öğretmeni

Uygundur
.....
Okul Müdürü

(Kaynak: MEB, 2005, 2018, 2022).

4. 5.3. Ortaokul 6. sınıf Sosyal Bilgiler Günlük Ders Planı

Tablo 10: Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre günlük ders plan örneği

6. Sınıf Ders Planı	
1. Bölüm	
Derse hazırlık ve giriş aşaması	
Ders	Sosyal bilgiler
Sınıf	6. Sınıf
Öğrenme alanı	Kültür ve Miras
	Öğrenci bu öğrenme alanını çalışırken kültürel mirasa duyarlılık değeri kazanması beklenir. Ayrıca, öğrencilerin zaman ve kronolojiyi algılama becerisi kazanması amaçlanır.
Konu	Anadolu'nun yurdumuz oluşunun hikâyesi
Süre	40+40= 80 dk.
Tarih	12 Ekim 2023 (İki ders saati)
2. Bölüm	
Öğretme-öğrenme etkinlikleri	
Kazanım	SB.6.2.4. <i>Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder.</i> Öğrenciler Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmeleri sürecini kavrayabilir. Anadolu'nun yurt edinilmesi hangi devletler zamanında olduğunu bilir. Anadolu'nun fethi sürecinde yapılan kültürel faaliyetlerin yurt edinmedeki etkisini fark etmeleri sağlanır.
Değerler	Yaşadığı toplumun kültürel mirasına duyarlı olma, barış, vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerini kazanır.
Beceriler	Araştırma, zamanı ve kronolojiyi algılama, değişim ve sürekliliği algılama, kanıt kullanma, problem çözme, eleştirel düşünme, bağ kurma becerilerini kazanır.
Yöntem ve teknikler	Örnek olay, anlatım, soru-cevap, beyin fırtınası, inceleme, tartışma, not tutma,
Öğrenme stratejisi	Sunuş yoluyla öğrenme
Kullanılan eğitim teknolojileri-araç, gereçler ve	Ders kitabı, seyahatnameden seçilen örnek olaylar, XI ve XIII. yüzyıllara ait haritalar, etkileşimli tahta, çalışma yaprakları, akış diyagramı, kara tahta, EBA, slayt sunu, sınıf ve koridordaki sosyal

kaynakça	Tablo 10 devamı... bilgiler panosu, sosyal bilgiler dersliğindeki etkinlik kâğıtları, renkli kartonlar, çeşitli resimler, vb. diğer materyaller.
Öğretme-öğrenme etkinlikleri	Dikkati çekme, derse giriş, motive etme, güdüleme, derse geçiş, sunum, bireysel öğrenme etkinlikleri (sözlü anlatım, ödev, yazılı anlatım, problem çözme vb.), grupla öğrenme etkinlikleri (drama, proje, uygulama, grup çalışması, vb.), not çıkarma, özet yapma, konuşma balonları yapma, yorumlama.
a) Ön bilgi verme (öğretmen veya öğrenciler)	Anadolu yurdumuz haline nasıl geldi? Anadolu'nun yurdumuz haline nasıl geldiğini birlikte keşfedeceğiz. Türklerin Orta Asya da oluşan olumsuz iklim koşullarına bağlı olarak göç etmişlerdir. Orta Asya'nın dört bir yanına göç eden Türklerin büyük bir kısmı güneye inerek, İran üzerinden Anadolu'ya yönelmiştir. Türkler, 1071 Malazgirt zaferinden sonra akın akın Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır. Anadolu, Türklerin yaşam tarzı olan hayvancılık ve göçebe yaşantıya uygundu. Teşkilatçı bir kültüre sahip olan Türkler Anadolu'nun uygun koşullarını da değerlendirerek sürekli batıya göç etmişlerdir. Bu ortamda kendi kabilesini korumaya yönelik beyler, sözde Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı ancak bağımsız hareket ediyorlardı. Bu beyliklerin en küçüğü de Süleyman Şah liderliğindeki Kayı boyuydu. Bu arada Anadolu Selçuklu Devleti Bizans Devleti'nden korunmak amaçlı uç beyleri yerleştirmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 Köseadağ Savaşında Moğollara karşı ağır bir yenilgi almış, Anadolu'da iktidar boşluğu oluşmuştur. Osman Bey'de bu süreçten yararlanarak kendi beyliğini kurmuştur. Bizans valisi olan Tekfurlarla mücadeleye başlayan Kayı boyu, sürekli batıya doğru yeni yerler fetih ederek doğudan gelen Türkmenleri batıya yerleştirmeye devam etmiş ve gücünü artırmıştır. Anadolu'da Bursa'nın fetih edilmesi, Rumeli'ye geçişi ve ardından da İstanbul'un fethinin yolu açılmıştır.
b) Düşünceyi geliştirme (etkinliklerin çalışılması)	Hazırlanan örnek olaylar birkaç gün önceden öğrencilere paylaşılır. Görevlendirilen öğrenciler sürpriz bir şekilde söz isteyerek konu ile ilgili örnek olay anlatmak istediklerini söyler. Öğretmenin hazırladığı görsellerin sunumu, harita ile desteklenerek (EBA, etkileşimli tahta, slayt vb.) paylaşılır. Örnek Olay-1: Yıldırım Beyazıt ile Timur Arasındaki İlişki: Timur Devleti dördüncü tabaka (mertebe, göbek) Cengizliler soyunun devamıymış. İran, Turan, Deşti Kıpçak, Hindistan, Çin, Moskov, Bulgar, Leh, Kırım, Dağıstan, Gürcistan, Irakı Arap, Acem, Anadolu ve Şam bütün bu memleketleri fetih edip kırkbir padişahı üzenisi yanında yaya yürütüp hükümü altına almış. Hatta Yıldırım Bayezıt Han'a mektup göndererek, " <i>İtaat edip bana tabi olasın.</i> " deyince, Yıldırım Han elçiyi kovmuş. Timur da büyük bir ordu ile Yıldırım Han üzerine gelip Çubuk Ovası'nda karşılaşmışlar. Yıldırım Han'ın vezirlerinin tedbirsizliği sonucu Osmanlı askerleri yenilmiş. Yıldırım Han üzüntüsünden bir iş görememiş. Savaş meydanında bir tay üzerinde Tatar askerini kova kıra savaşıırken tay altında kalıp, tekerlenmiş. Derhal Tatar askeri Yıldırım Han'ın başına üşüşmeler. Buna rağmen bir saat yaya savaşmış. Sonunda yakayı ele verip, Timur huzuruna getirmişler. Timur Yıldırım Han'ı ayakta karşılayarak, " <i>böyledir bu işler</i> " diyerek saygıyla karşılamış. Ama kendisi daima yüksek yerde oturup sohbet etmişler. Yıldırım Han orada cesurca nice konuşmalar etmiş. Timur Yıldırım Han'a, " <i>sen kazansaydın bana ne yapardın</i> " diye sormuş. Yıldırım Han'da, " <i>Bir kafese koyar, ibret olsun diye, diyar diyar gezdirirdim</i> " demiş. Timur da Yıldırım Han'a aynısını yaparak kafes içinde Bursa'ya gönderirken yolda üzüntü ve kederden ölmüş. Bursa'ya defnedilmiş. Timur

Tablo 10 devamı...

Semer kand şehrinde ölmüş ve burada gömülmüş. Saltanat müddeti 1370-1405 tarihleri arındaymış (X. Cilt-I. Kitap:53-54).

Bu bölümde dersten önce yapılan planlamaya göre öğrencilere verilen örnek olaylar uygun zaman gelince söz isteyerek örnek olay paylaşımına devam edilir. Bu çalışmalar sınıfta çeşitli görsellerle destekli (EBA, etkileşimli tahta, slayt vb.) okunması yapılır.

Örnek Olay-2: Seyyid Battal Gazi'nin Üsküdar Duası:

İstanbul'un fethi için İslam orduları zaman zaman kuşatmalar yapmış. Her kuşatmanın ilk durağı Üsküdar olmuş. Yine İstanbul'un Seyyid Battal Gazi tarafından kuşatılacağı duyumu alınınca Üsküdar hakimi korkusundan, deniz içinde büyük bir kule yaptırmış. Kızını ve değerli eşyalarını korumak için bu kuleye koymuş. Bu kulenin ismi Yunanca "Keretsan" Türkçe "Kızkulesi" demekmiş. Daha sonra Seyyid Battal Gazi, Şam'ı fethedip, Malatya'ya (Medayin) yerleşince, Üsküdar Hakiminin bu şekilde önlemler aldığını duyup, topladığı yedi yüz kişilik serdengeçti¹²⁴ askeriyle ansızın Üsküdar'ı basmış. Kızkulesi'ne de kayık ile geçip, Üsküdar Hakimi Kanator Kral'ının kızını ve bütün değerli mücevherlerini almış. Kralın binlerce askerini kırarak Üsküdar'ı fetih etmiş. Seyyid Battal Gazi fetih ettiği Üsküdar'ın dillere destan güzel bahçelerinden birinde ibadet ederken, "İlahi bu diyarı Muhammed (a.s)'ın ümmetine müyesser eyleyip zengin ve abadan eyle" diye dua etmiş. Sonra Seyyid Battal Gazi bir süre Üsküdar da kalmış. Üsküdar'ı yakıp, yıkmadan ganimet mallarını, değerli eşyaları alarak tekrar Malatya'ya dönmüş. Seyyid Battal Gazi duası bereketiyle Kanator Kralı Üsküdar'ı daha da imar edip adeta cennet bağı yapmış. İstanbul'un fethi İslam ordusuna nasip olduktan sonra da Üsküdar'ı zengin etmeye devam etmişler. Ancak Kanuni Sultan Süleyman Han zamanında en güzel halini almış. Evliya Çelebi, yaşadığı dönemde Seyyid Battal Gazi duası bereketiyle Üsküdar zengin edilmeye devam ettiğini, Sultan IV. Murad Han zamanında büyük bir şehir haline geldiğini söylemiş. Üsküdar'ın yedi dağı, deresi, tepesi, bağı, bahçesi, yalısı, büyük sarayı ve başka binaları ile süslenmiş. Böylece, çeşit çeşit imaretlerle bezenen bir şehir olmuş. Evliya Çelebi, aslında "Üsküdar" isminin yanlış söylendiğini, aslının ve doğrusunun "Eskidar" olduğunu belirtmiş. Eskiden beri İslam ordusunun konakladığı bu yere "Eskidar" dendiği "Üsküdar" ismini ilk defa galatların kullandığını belirtmiş. Üsküdar'ın bulunduğu yer mukaddes bir toprak olup Anadolu, Arap, Acem, Hind ve Sind diyarlarının geçiş yollarının birleştiği için gayet işlek büyük bir şehir olmuş. Üsküdar'ın İstanbul'a uzaklığının ise altı mil (bir mil = 1,85 km) olduğunu Seyahatnamede yazmış (I. Cilt-I. Kitap:430-431).

Örnek Olay-3: Musa Çelebi Köyü Menziline Musa Çelebi ile Sultan Çelebi Mehmed Arasındaki Taht Mücadelesi:

Yıldırım Bayezid Han oğlu Musa Çelebi, Timur Han hadisesinde babası yenilip demir kafes içinde sıtmadan öldüğünde Edirne'ye hakimmiş. Rumeli'ye müstakil padişah olup nice fetihler etmiş. Daha sonra Anadolu'da kardeşi Çelebi Sultan Mehmed herkesin birleşmesiyle müstakil padişah olunca kardeşi Musa Çelebi'ye adamlar gönderip, "Gel birader, büyüğün olan uluca kardeşine itaat eyle" demiş. Musa Çelebi ise "O Anadolu padişahıdır. Ben Rumeli padişahıyım. Kardeşim taa Mekke, Medine, Mısır, Şam, Kudüs ve Irak padişahı olmayınca benim ona itaat etme ihtimalim

c) Sunum yapılması (öğrencilerin çalışmalarını paylaşması)

¹²⁴Serdengeçti: Osmanlı ordusunda yüksek bir ülkü için her türlü tehlikeyi göze alan, ülkesi için canını bile feda etmekten çekinmeyen, savaşta düşman arasına dalmak için gönüllü yazılan askerlere denir (Özcan, 2009: 554-555).

Tablo 10 devamı...

yoktur.” deyip gelen dostluk mektubunu parça parça edip varan elçiyi kovmuş. Elçi bu hoş olmayan hali Çelebi Sultan Mehmed Han'a bir bir anlatınca, Çelebi Mehmed Han asker toplayıp, dünya devleti için iki can kardeş denizler gibi ordu ile Sofya yakınlarında Çamurlu mevki denen yerde savaş etmişler. Allah'ın emriyle Musa Çelebi yenilip dağlara kaçıp, kendi adı ile anılan Musa Çelebi köyüne aman ile gelmiş. Köylüler Musa Çelebi'ye aman ve zaman vermeyip, şehit etmişler. Başını Çelebi Mehmed Han'a götürünce çeşitli ihsanlar almışlar. Hemen Çelebi Mehmed Han “*Bre gidiler, biz dünya devleti için bir savaş eyleyip biraderim size varınca niçin bana diri getirmediğiniz. Size ferman varmadan benim kardeşimi niçin katlettiniz.*” deyip bu köy halkını tamamen kılıçtan geçirmiş. Sonra Musa Çelebi'nin cenazesini Bursa'ya götürüp babası yanına defnetmiş. Onun için bu köye Şehit Musa Çelebi Köyü derlermiş (VIII. Cilt-I. Kitap:80-81).

3. Bölüm	
Ölçme ve değerlendirme	
Çalışılan etkinliklerin ürüne dönüştürülmesi	Öğrenciler, verilen bilgilere göre notlar tutma, özet yapma, çalışma yapraklarını doldurma, ders kitapları üzerinde konuşma balonları oluşturma gibi çalışmalar yapar.
Öğrencilerden geri dönüt almak için bireysel ya da grup etkinlikleri kapsamında sorular sorulabilir. EBA etkinlikleri ve testlerinden yararlanılabilir.	Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecine; 1. Başka örnek olaylar bulabilir miyiz? 2. Günümüze yansımaları hakkında neler düşünüyorsunuz? 3. Hazırlanan çalışma yaprakları tamamlanarak panolara asılır. 4. Öğrenciler hazırladığı slayt gösterisini okulun reklam ve duyurularını yapan elektronik ekrandan yayınlanması için okul idaresi ile görüşülür. 5. Okulun bölümlerine örnek olaylar asılarak sergilenebilir. Olaylar hakkında yorum yapılması için açıklayıcı bilgi yazılır.
Dersin diğer derslerle ilişkisi	Türkçe dersinde örnek olayların metin çalışması yapılabilir. Görsel sanatlar dersinde Anadolu'nun fethi çalışılabilir.
4. Bölüm	
Derse ait notlar	
Planın uygulanmasına ilişkin açıklamalar	Hazırlanan günlük ders planı, planlanan sürede tamamlandı. İstekli öğrencilere koridorda bulunan sosyal bilgiler panosunun zenginleştirilmesi için ek çalışma olarak (proje ödevi) verildi.
..... Sosyal Bilgiler Öğretmeni	Uygundur Okul Müdürü

(Kaynak: MEB, 2005, 2018, 2022).

4. 5.4. Ortaokul 7. sınıf Sosyal Bilgiler Günlük Ders Planı

Tablo 11: Ortaokul 7. Sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre günlük ders planı örneği

7. Sınıf Ders Planı	
1. Bölüm	
Derse hazırlık ve giriş aşaması	
Ders	Sosyal bilgiler
Sınıf	7. Sınıf
Öğrenme alanı	Kültür ve Miras Öğrenciler bu öğrenme alanında yaşadığı toplumun kültürel mirasına duyarlı olma ve estetik değerlere sahip olma temel alınır. Ayrıca, öğrencinin öğrenme sürecinde kanıt kullanma becerisini kazanması amaçlanır.
Konu	Seyyahlar Gözüyle Osmanlı
Süre	40+40+40=120 dk.

Tablo 11 devamı...

Tarih 20-24 Aralık 2021 (Bir Hafta=3 Saat)

2. Bölüm**Öğretme-öğrenme etkinlikleri**

Kazanım SB.7.2.5. *Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir.*
Öğrencilerin Osmanlı Devleti'nin üretmiş olduğu kültür, sanat ve estetik örnekleri tanıması beklenir. Bu konuda Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden veya gezen yerli ve yabancı seyyahların eserlerinden örneklere yer verilmesi amaçlanır.

Değerler Yaşadığı toplumun kültürel mirasına duyarlı olur. estetik anlayış geliştirebilir.

Beceriler Kanıt kullanma, problem çözme, eleştirel düşünme, bağ kurma becerilerini kazanabilir.

Yöntem ve teknikler Örnek olay, anlatım, soru-cevap, beyin fırtınası, inceleme, tartışma

Öğrenme stratejileri Sunuş yoluyla öğrenme, Buluş yoluyla öğrenme, İnceleme ve araştırma

Kullanılan eğitim teknolojileri-araç, gereçler ve kaynakça Ders kitabı, seyahatnameden örnek olaylar, 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu haritası, etkileşimli tahta, çalışma yaprakları, akış diyagramı, kara tahta, EBA, sunu, sınıf ve koridordaki sosyal bilgiler panoları

Öğretme-öğrenme etkinlikleri Dikkati çekme, derse giriş, motive etme, güdüleme, derse geçiş, sunum, bireysel öğrenme etkinlikleri (sözlü anlatım, ödev, yazılı anlatım, problem çözme vb.), grupla öğrenme etkinlikleri (drama, proje, uygulama, grup çalışması, vb.), Not çıkarma, özet yapma, konuşma balonları yapma, yorumlama,

Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan miras
Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür, sanat eserleri ve estetik anlayışı hakkında öğrenme etkinliklerimiz olacaktır. Bu konuda çeşitli örnekler üzerinde duracağız. Örnek olaylar paylaşacağız. Türklerin Anadolu da kurduğu küçük bir beylik iken sürekli batıya yönelik yeni fetihler yaparak Bursa'nın fethinden sonra Rumeli'ye geçtiklerini biliyoruz. Rumeli'de ve Anadolu'da fetihler yaparak bir cihan devleti haline geldiğini öğrenmiştik. Fetihler sonucu Bizans Devleti'nin artık ortadan kaldırılması gerektiğini, bu amaçla Fatih Sultan Mehmed Han'ın İstanbul'u 1453 tarihinde fetih etmişti. Osmanlı Devleti'nin Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde Anadolu'da, Rumeli'de fetihleri tamamlayarak Avrupa'nın içlerine doğru fetihleri devam ettiğini ve böylece, karada ve denizde dünyanın en güçlü devleti haline geldiğini, birçok milleti barındıran bir İmparatorluk olduğunu da öğrenmiştik. Osmanlı İmparatorluğu fetihlere devam ederken Türkmenlerin yeni fetih edilen yerlere yerleştirilmesi, yerel halkın din, dil, kültür ve ekonomik yönden özgür bırakılması, çok sayıda kale, han, hamam, yol, kervansaray, köprü, çeşme, kule, imarethane, medrese yapılması, imparatorluk halkı arasında ayrımcılık yapmadan adaletli davranılması gibi uygulamaları fetih ettiği topraklarda kalıcı olmasını sağlamıştır. Avrupa da ise 16. yüzyılda din savaşları devam ederken bilim, felsefe ve sanat anlayışında Rönesans, Reform ve Coğrafi Keşiflerle yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönem Avrupa için 17 ve 18. yüzyılda bilimsel buluşların çoğaldığı, günlük hayata uygulandığı, buna bağlı olarak aydınlanma çağının yaşandığı bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ise eğitim, bilim, felsefe, teknoloji alanlarındaki gelişmelerde geri kalmasına bağlı olarak duraklama ve gerileme dönemini yaşadığı bilinmektedir (MEB, 2019).

a) Ön bilgi verme (öğretmen veya öğrenciler) Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze hangi miraslar kaldı?
Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altına aldığı topraklarda yaşayan farklı milletlerin kültürlerinden etkilendiği gibi o milletlerin

Tablo 11 devamı...

kültürlerini de etkilemiştir. Kültürel etkileşimde bulunarak zengin bir kültür ve sanata sahip olmuştur. Bu durum bırakmış olduğu kültür ve sanat eserlerinde görülebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sanat anlayışında mimari ön plana çıkmıştır. Bu eserlerin M.Ö. başlayan taş ve mermer işçiliğinin Roma, Anadolu ve Bizans medeniyetlerinden sonra, Osmanlı İmparatorluğu ile devam etmiştir. Taş ve mermer işçiliğinin bir sanat eserine nasıl dönüştüğünü, Mimar Sinan'ın yapmış olduğu eserlerde görmek mümkündür. Sanatının zirvesini, Osmanlı İmparatorluğu'na yaşatan Sinan, adeta taşa ruh vererek, gizemlerle dolu, ulaşılması zor bir sanat ve estetik oluşturmuştur (MEB, 2019).

Türk kültüründe aile, toplumun temeli kabul edilmiş, kadın, çocuk ve yaşlıların özel bir yeri olduğu batılı seyyahlar tarafından hayranlıkla anlatılmıştır. Türk aile yapısında var olan sevgi, saygı, hoşgörü ve şefkatin yaşanan mahalle, köy, kasabayı da kapsayarak cenazeden düğün törenlerine, hayvancılık bakımından tarla bağ ve bahçe işlerine, ürün hasadından kış hazırlıklarına kadar büyük bir dayanışma yaşandığı vurgulanmıştır. Bu dayanışma örneği, kilimden halıya, günlük kıyafetlerden kullanılan eşyalara kadar, birçok ürüne sanat ve estetik olarak yansımıştır (MEB, 2019).

Ayrıca, Türk Kahve kültürü, dünyada o dönemin popüler kültürü haline gelmiş ve günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Çini el sanatı ise tabak, sürahi, vazo gibi eşyalar üzerine işlenerek günümüzde de devam etmektedir. Türklere özgü sanatlardan birisi de hat sanatı olup, çeşitli şekillerde ürün ve eşyalar üzerine güzel yazı yazılmasından oluşmaktadır. Diğer bir sanat örneği ise ebru sanatı olup, birçok eşya üzerine işlenmiştir. Ebru sanatı Türk medeniyeti tarafından benimsenmiş, hat sanatı ile ilerlemiştir (MEB, 2019).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Mimari Eserlerine Örnekler

- Sultan Ahmed Çeşmesi
- Mostar Köprüsü
- Mısır Çarşısı
- Sultan Ahmed Camii
- Ayasofya Camii
- Fatih Camii
- Selimiye Camii
- Süleymaniye Camii
- Fatih Medresesi
- Süleymaniye Medresesi
- Topkapı Sarayı
- Osmanlı Evleri
- Çini Sanatı
- Ebru Sanatı
- Hat Sanatı
- Oymacılık
- Kakmacılık
- Kale, Han, Hamam, Bedesten
- Su Kemerleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür, sanat ve mimarisini gösteren birçok eser vardır. Evliya Çelebi, Mimar Sinan tarafından yapılan Selimiye Camisi hakkında neler söylemiş. Örnek olaylar öğretmenin hazırladığı görsellerin sunumu ile desteklenerek (EBA, etkileşimli tahta, slayt vb.) paylaşılır.

Öğretmenin Anlatımı;

Örnek Olay-1: İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in Hem Padişaha Hem Vezirine İşaret Ettiği Cami: İbret verici benzersiz Selimiye Cami, Sultan II. Selim Han tarafından yaptırılmış. Herkesin bilmesi gereken şudur ki, *"Bu Selim Han Cami niçin İstanbul şehrinde yapılmadı?"* diye soran olursa, doğru cevabı söyleymiş. Bir gece II. Selim İstanbul'un Üsküdar tarafı, *"Fenerbahçe"* adlı yerde uykudayken bizzat Hz. Peygamberi rüyasında görmüş. Hz. Peygamber, *"Ey Selim, Allah ile ahdü misak etmiş idin ki, 'Eğer Kıbrıs Adası fatihi olursam, gaze malından bir cami yaptırayım' demiştin. Cenabı Hak sana Kıbrıs Adası'nın 770 mil arzında 170 parça kale bağışladı. Niçin ahde vefa edip*

b) Düşünceli
geliştirme
(etkinliklerin
çalışılması)

Tablo 11 devamı...

ömrünün kalanını hayrat ve hasenat yolunda geçirmezsin. Tez Kıbrıs'ta Magosa Kalesi'nden alınan ganimet mallarını vezirin Kara Mustafa Paşa'dan isteyip, benim himayemde olan Sedd-i İslam Edirne'mde bir cami inşa edip, sancağım dibine gel!" deyince hemen Sultan II. Selim Han uykudan uyanıp, "Tez veziri çağırın!" demiş. Yiğit veziri gelince de, "Tez Lala! Sende olan Kıbrıs ganimetleri malından bana mal verip, canını kurtar!" demiş. Doğru tedbir sahibi vezir, "Allah'ın Resulünü, tasdik ettim" demiş. Sultan II. Selim Han, "Neden 'Ey Allah'ın Resülü, tasdik ettim' dedin" diye sorunca, "Padişahım, akşam Yüce Peygamber'i rüyamda gördüm. 'Ey Mustafa, Selim'e tembih ettim. Sendeki ganimet mallarını Selim'e ver. Edirne'ye birlikte gidip, tatlı bir cami ve temiz bir mabedgâh inşa edin' dedi. İşte padişahım gaza malından on bir bin kese kuruş biriktirdim ve baban Süleyman zamanında üç bin kese hasıl ettim. O da efendimiz İslam Peygamberi uğruna feda olsun, ama padişahım Kıbrıs gazasından sana üç bin kese Venedik kralı San Marka mührüyle altın hediyeye getirmişti. Padişahım! Dahi onları Edirne'ye götürüp harcayasınız." diye söylemiş. Tedbir sahibi vezir, bütün bu hazineleri padişaha teslim etmiş. İslam askeriyle 1563-1564 tarihinde Edirne'ye gelip, orada kışladığı bir zamanda, II. Selim Han yine Resulü Ekremi rüyasında görmüş. Hz. Peygamber, "Camiyi şu kavak meydanında bina eyle!" diyerek, caminin temelleri ve kiblesi yönünü bizzat işaret etmiş. Edirne şehri içinde Selim Han Cami mihrabından dürüst ve doğru kıblegâh yokmuş. Sonra "Bismillah" ile yüz binlerce insan toplanıp, dua ve sena ile üç bin adet kurbanları temel yerlerinde hazır edip, uğurlu saat girince, tekbir ile bütün kurbanları kesip, caminin temelleri atılmış. Sonra Mimar Sinan tarafından cami yapılmaya başlanmış. Böylece, İstanbul'da Süleymaniye Cami, Şehzade Cami, su kemerleri ve nice bin hayrat ve hasenatlar inşa etmiş. Bu Selimiye Cami, Mimar Sinan tarafından Edirne şehri içinde bir geniş tepe üzerinde kâgir yapı ve tamamen yontma taş ile yapılan dört köşesi hoş bir camiymiş (III. Cilt-I. Kitap:569-570).

Bu bölümde dersten birkaç gün önceden yapılan planlamaya göre öğrencilere verilen örnek olayların sınıfta çeşitli görsellerle destekli (EBA, etkileşimli tahta, slayt vb.) okunması yapılır.

Örnek Olay-2: Birbirini Görmeden Üç Şerefeye Üç Farklı Merdivenle Çıkılması: Sultan II. Selim'in rüyasında Hz. Peygamberi görmesi ve isteği üzerine Mimar Sinan tarafından yapılan Selimiye Cami'nin bir seçkin sanatı da, avlunun dört tarafında, dört direk gibi dört adet yüksek minaresinin olmasıymış. Bu minarelerin her biri göklere baş çekmiş. Ama sağ tarafında olan süslü minare üç şerefeli olduğundan bu camiye "Üç şerefeli cami" derlermiş. Üç tane ezan okuyucu müezzin, aşağıdaki bir kapıdan girip, minareye çıktıklarında birbirlerini görmez, seslerini işitmez, her biri birer tabakaya çıkıp, ezan okurmuş. Keramet derecesi yüksek, sanatı ibret verici, seyre değer güzel bir minareymiş. Bu caminin mimarisindeki ilime Aristo aklı dahi ermezmiş (III. Cilt-I. Kitap:564).

Örnek Olay-3: Edirne Şehrindeki Selimiye Cami'nin Acayip Minarelerinin Anlatılması: Edirne şehrindeki Selimiye Cami benzersiz, cennet gibi bir mabedgahmış. Dört köşesine dört adet ibret verici minare kurulmuş. Bu minarelerin birbirine uzaklıkları aynı olup, dördü de üç şerefeli, aynı boyda ve aynı görünüşteymiş. Üç yol ile çıkılmasına rağmen, öyle ince minarelermiş ki, her birini ikişer yiğit el ele tutuşsa kucaklamaları mümkünmüş. Dört minarenin üçer şerefeden on iki tabakası varmış. Bu tabakalar,

c) Sunum yapılması
(öğrencilerin çalışmalarını paylaşması)

Tablo 11 devamı...

Sultan II. Selim Han'ın, Osmanoğulları'nın on ikinci padişahı olduğunu gösterirmiş. İki minarenin tabakalarına, 230 basamak taş merdiven ile çıkılmış. Ama iki minaresi üçer yollu olduğundan, her birinin ikişer yolu daha fazla olup, 460 basamak daha fazlamış. Bu üç adet yol, bir minarede 690 basamağı olan göklere doğru baş çeken güzel minarelermiş. Gariplik bu ki, Edirne şehrine dört taraftan girilirken, dört adet büyük anayol varmış. Edirne'ye hangi yoldan girersen gir, ister yakında ol, ister uzakta ol, Selimiye'nin dört minaresi iki minare, oniki şerefesi altı şerefe görünürmüş. Bu şekilde, ince bir hendese (geometri) üzere tasarlanmış. Kısacası, bu caminin dünyada benzeri yokmuş (III. Cilt-I. Kitap:573-574).

Örnek Olay-4: Edirne de Bulunan Selimiye Cami'nin Eşi Benzeri Görülmeyen Minber İşlemeleri: Edirne'de bulunan Selimiye Cami mihrabı alçacık yarım kubbe içinde, Hind sadefkarisi gibi işlemeli mihrapmış. Bu mihrap işleminin bir benzeri Sivas eyaletinin Keskin Kazasındaki Şeyh Sami hazretlerinin mihrabıymış. Bu mihrabın övgüsünde dil kısa kalırmış ki, Resülü Kibriya makamıymış. Dağ kazıcısı, mermer yontucusu üstad, minbere bir çeşit keski, tarak, delici ve demir kalem vurmuş ki, sanki Karadeniz sahili Anadolu tarafı Sinop Kalesindeki, Sultan Alaeddin Cami'nin minberiymiş. Bu minber, Selimiye'nin taa ortasında Bilal'i Habeşi müezzinler makamı sütunlar üzerine dört köşe bir makammış. Bu makam altında bir küçük havuz, havuzun içinde şadırvanın suyu fişkırpı akmaktaymış. Bazı susamışlar ve abdest tazelemek isteyen müezzinler, ondan içip susuzluklarını giderir, yaratıcıya şükrederlermiş. Böyle bir havuz ve şadırvan başka bir camide yokmuş. Sadece Bursa'da Yıldırım Bayezid Han'ın Ulu Cami'nde varmış (III. Cilt-I. Kitap:571-572).

Örnek Olay-5: Yağmur Suyunu Dahî Zıyan Etmeyen Medeniyet: Edirne'de yapılan Selimiye Cami'nin bir seçkin sanatı daha varmış. Kurşun ustası bu caminin bütün kubbelerini öyle has kurşun ile sihirli bir şekilde örtmüş ki, her bir mavi renkli kubbe üzerine pergel vursan bir tahtadan kıl ucu kadar dahi sapma gösterilemezmiş. Bu derece düzgün örtülmüş, ibret verici kubbeleri varmış. Bir sanatı da cami üzerine yağmur suyu inince, bir damla yağmur suyu boşa gitmeyip, tamamı bir akarsu gibi mihraptan biraz alçak olan yarım kubbesi yanında büyük bir kuyuya akıp, oradan da caminin iki tarafında olan abdest çeşmelerinin sarnıcına toplanırmış. Bu da ayrı bir sanat ve seyirlikmiş (III. Cilt-I. Kitap:574).

3. Bölüm

Ölçme ve değerlendirme

Bu bölümde öğrencilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür, sanat ve estetik anlayışı hakkında verilen bilgilere göre notlar tutulması, özet yapılması, çalışma yapraklarının doldurulması, ders kitapları üzerinde konuşma balonları oluşturulması gibi çalışmaları yapılır.

Örnek Olay-6: Sanatı Uğruna Gözlerini Kaybeden Hattat (Anadolu Mimarisinde Mermerin Yeri): Selimiye Cami'nin dört köşe duvarlarında toplam 250 adet billur, nefes ve moran camı varmış. Dünyayı aydınlatan güneşin ışıkları bu camiye yansıdığına cami içi nur iken pür-nur olurmuş. Onun için bazı pencerelerde, "Allah göklerin ve yerin nurudur." ayeti yazılmış. Her camda çeşit çeşit ince işli farklı sanat varmış. Cami de sanatlı avizeler, türlü türlü kıymetli askılar ve dört tarafından taa kubbe pervazına varıncaya kadar kandil tabakaları üç katmış. Üç ay mübarek gecelerinde, on iki bin kandil ile bu cami aydınlandığında gerçekten de her gece Miraç kandili, Kadir gecesi olurmuş. Bu şekilde süs ve

Çalışılan
etkinliklerin ürüne

dönüştürülmesi

Tablo 11 devamı...

ziynet başka bir diyarda yokmuş. Sadece İstanbul'da Sultan Ahmed Cami ve Kudüs-i Şerifte Mescidi Aksa Cami'nde varmış. Selimiye Cami'nde olan Karahisari Hasan Çelebi'nin hatları aynı zamanda, İstanbul'da Süleymaniye Cami'nde de varmış. Ama fakir Hattat Hasan Çelebi bu caminin kubbesi göbek kısmına ayet yazarken nergis gözünün birine kireç parçası düşmüş. "Ah gözüm" diye can havliyle yanında hazır olan çanak içinde kalemleri yıkadığı kireçli su ile ceylan gözünü yıkayınca bir gözü daha pişmiş. İşte göremez olmasına sebep Selimiye Cami kubbesinde ustalık gösterdiği sırada gözüne kireç kaçmasıymış. Ama gerçekten de Koca Hasan Çelebi resim ilminde el ustalığını göstermiş. Daha sonra Selim Han adalet edip, Hasan Çelebi'ye Babı Hümayun vazifelerinden her gün için ikişer adet sikke maaş bağlamış. Resim ilminde Usta Hasan Çelebi ömrünü böyle tamamlamış (III. Cilt-I. Kitap:572-573).

Örnek Olay-7: Edirne'deki Selimiye Cami Hakkında Söylenecek Son Söz Nedir? (Mimar Sinan'ın Çıraklık-Kalfalık-Ustalık Eserleri): Edirne'de yapılan Selimiye Cami ustalık üzere yapılan sağlam bir camiymiş. Evliya Çelebi, babası Derviş Mehmed Zilli Efendi'den Selimiye camisini yapan Mimar Sinan'ın ağızından duyduğu gibi anlatmıştır. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, "Ömrüm boyunca 47 Selatin Cami, 140 mescit, 30 sultan hanı, 140 ayan sarayı, 120 köprü, yedi su kemeri, nice bin ileri gelenler ve seçkin hanelere saraylar yapıp, hendese (geometri) ilminde çok sanat icra edip, zamanın seçkini oldum. Ama kalfalığımı İstanbul'da Şehzade Cami'nde icra ettim. Ustalığımı Süleymaniye Cami'nde tamamladım. Bütün gücümü ve becerimi bu Selim Han Cami'nde sarf edip uzmanlığımı açık seçik ortaya koydum. Cihan mimar ve mühendisleri bütün güçlerini ve becerilerini harcasalar böyle büyük bir eser yapmaya güçleri yetmez. Bir padişah da bu kadar çok mal harcamaya cüret edemez." diye ustalar ustası Koca Mimar Sinan Ağa, Evliya Çelebi'nin babasına anlatmış (III. Cilt-I. Kitap:574-575).

Öğrencilerden geri dönüt almak için bireysel ya da grup etkinlikleri kapsamında çeşitli sorular sorulabilir. EBA etkinlikleri ve kazanım değerlendirme testlerinden yararlanılabilir.	<ol style="list-style-type: none">1. Sanat ve estetiği anlatan başka örnek olaylar bulabilir miyiz?2. Yaşadığımız çevrede sanat ve mimari eserler var mı, varsa tarihçesini araştırınız.3. Çevremizdeki sanat eserlerinin işlevleri hakkında bilgi toplayınız.4. Kültür ve sanat eserleriyle ilgili çalışma yaprakları tamamlanarak panolara asılması.5. Kültür ve sanat eserleriyle ilgili slayt gösterileri okulun elektronik duyurusunda yayınlanması için idare ile görüşülür.6. Okulun bölümlerine günümüzdeki sanat eserleri sergilenebilir. Bu eserlerin üzerine gerekli açıklayıcı bilgiler yazılır.
---	---

Dersin diğer derslerle ilişkisi	Türkçe dersinde Hat sanatı (Güzel yazı çalışmaları) yapılması Görsel sanatlar dersinde Türk sanatlarına yer verilmesi
---------------------------------	--

4. Bölüm

Derse ait notlar

Planın uygulanmasına ilişkin açıklamalar	Ders planı önerilen sürede tamamlandı. İstekli öğrencilere sosyal bilgiler panosunun zenginleştirilmesi için proje ödevi verildi.
--	---

.....
Sosyal Bilgiler Öğretmeni

Uygundur
.....
Okul Müdürü

(Kaynak: MEB, 2005, 2018, 2022).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. 1. Tartışma

Seyahatnameler, yazıldığı dönemde seyahatlerin yaşadığı yer dışında, başka dünyaları merak etme, gezdiği, gördüğü yerleri başkalarına aktarma düşüncesi ve hissiyatı ile kaleme alınmıştır. Seyahatnamelerin bir sonraki yazım aşaması olan gezi-gözlem türündeki yazılı eserler, düşünce tarihinden sosyo-kültürel yapıya, yönetim anlayışından mimariye, toplumların inançlarından folklörlerine, gastronomiden bitki çeşitliğine kadar her alanda kullanılacak eserler olduğunu söylemek yanlış olmaz (Goody, 2009: 128-133). Seyahatnameler sosyal bilimler grubundaki tüm alanlarda kaynak olarak kullanıldığı gibi tarih sosyolojisi araştırmalarında da resmî belgelerin olmadığı veya yetersiz kaldığı durumlarda çok önemli bir kaynak olarak kullanılabilir. Tarih yazımında belge söz konusu ise seyahatnameler ikinci planda kalır. Ancak sosyal tarih açısından seyahatnamelerin araştırmalarda her zaman bir değeri olduğu kabul edilir. Çünkü insan sosyolojisine dair birçok alanı yazan ve tartışmaya açan seyahatnameler de sonuç itibarıyla insandan kalan belge olarak araştırmacıların önünde durmaktadır. Bu bağlamda, düşünce tarihi ve sosyal tarihçilerin yapacakları araştırmalarda seyahatnameler insana dair sunduğu bilgiler nedeniyle birincil kaynak olarak değerlendirilebilir.

Farklı bakış açısıyla seyahatnameler değerlendirildiğinde araştırmalar diğer yazı türlerinde olduğu gibi seyahatnamelerin de sosyal bilimlerde kaynak olarak kullanılmasında birtakım sorunlar olduğunu ortaya koymuşlardır. Seyahatnamelerin insanlık tarihinin hem kronolojik olarak hem de sosyo-kültürel açıdan yazılma sürecinde önemli kaynaklar olduğu bilinmektedir. Seyyahın vermiş olduğu bilgilerin farklı kaynaklarla karşılaştırılarak doğrulanması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bunun yanında seyahatnameyi kaleme alan seyyahın eğitim düzeyi, kullandığı yöntem, toplumsal kökeni, gösterdiği kaynaklar, önyargıları gibi farklı özelliklerin bilinmesi gerektiği de söylenebilir. Çünkü seyyahların kaleme aldığı metinlere kişisel

duygu, düşünce, beklenti, his, önyargı gibi unsurları eklediği bilinmektedir. Araştırmacı tarihçiler, arşivlerin sustuğu yerde seyahatnamelerin devreye girdiğini söylemişlerdir. Seyahatnameler incelendiğinde, sosyal bilimlerin hemen hemen tüm alanlarıyla ilişkisinin olduğu ve kaynak olabileceği sonucuna ulaşılabilir. Bu kapsamda seyahatnamelerin hiçte sanıldığı kadar masum yazılmış eserler olmadığı gibi nihayetinde seyyahın eserini yazış amacı, hangi niyetle gezi yaptığı gibi ayrıntılarında bilinmesinin önemli olduğu söylenebilir.

Şavk (2011)'ın aktardığına göre Halil İnalçık'ın "*En büyük sosyal tarihçi*" diye tarif ettiği Evliya Çelebi'nin yazmış olduğu seyahatnamenin, sosyal bilimlerin diğer dalları tarafından da incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu anlamda yaşadığı dönemdeki tarihi süreci herhangi bir kaygı taşımadan ortaya koyması, toplumların günümüze evrilerek nasıl geldiği konusunda özgün bilgiler içermesi seyahatnameleri önemli kılmaktadır. Karlıağa (2013), "*Uygarlığımızın Sicil Defteri*" dediği Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin iyi tahlil edilmesi ve tüm yönleriyle ortaya konması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Çelik ve Çetin (2019), Yakar (2013) ve Ulusoy (2009) tarafından yapılan araştırmalarda edebi ürünlerin sosyal bilgiler öğretim sürecinde hem materyal hem de kaynak eser olarak kullanılabilirliğini söylemişlerdir. Öğrencilere yaşadığı toplumun kültürel değerlerini aktaracak metinlerin ders kitaplarında daha çok yer alması gerektiği belirtilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, seyahatnameden alınan örnek olayların dersin içeriğinde yer alan kazanımların özelliğine göre çeşitli yöntem ve tekniklerle kullanılabilirliğine vurgu yapmışlardır. Hatta ders süreci ile sınırlanmaması gerektiğini, toplumun tüm kesimleri tarafından Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi'nin tanınmasını artırmak için farklı çalışmalarda yapılabileceğini belirtmişlerdir. Bu anlamda seyahatnameden kazanımlara uygun olarak belirlenen metinler ve örnek olaylar sınıf düzeyinde öğrencilerin yaş özelliklerine uygun olarak kullanılabilir. Ayrıca toplumsal bilincin gelişmesi adına seyahatname üzerine yapılan araştırma ve yayınlar çoğaltılabilir.

Edebi ürün olarak türünün önemli bir eseri olan seyahatnamenin bireyin toplumsal yaşamdaki rolü ve konumu ile ilgili derslerde kullanılması açısından önemli katkı sağlayabilir. Diğer açıdan seyahatnamenin disiplinler arası anlayışla sosyal bilimler alanında birleştirici özelliği olduğu da söylenebilir. Seyahatnamenin sadece kültürel ve folklorik değerleri aktarmakla kalmayacağı, sosyal bilimler dışındaki diğer

derslere dönük farklı alanlarda bilgi bulmanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Koca ve Erol (2011) yaptıkları araştırma kapsamında, toprak ve çevrenin korunması konusunu Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi ile ilişkilendirmişlerdir. Buna göre her sınıf seviyesinde toprağın korunmasına yönelik kazanımların seyahatnameden tespit edilen metinlerin ders işleme sürecinde kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Bu tespite bağlı olarak seyahatnamede yer alan toprak ve çevre ile ilgili metinlerin derste kullanılması gerektiğini söylemişlerdir. Metinlerin içeriğinin zenginleştirilmesi, kazanım temelli olarak geçmiş ve bugün bağlamında karşılaştırmalar yapılması, böylece çevre ile ilgili kazanımların somutlaştırılarak verilmesine katkı sağlayabileceğine dikkat çekmişlerdir. Seyahatname incelendiğinde farklı yörelerin iklim özellikleri hakkında bilgilere de ulaşılabilir. Böylece günümüz iklim şartları ile 400 yıl öncesinin iklim şartlarını karşılaştırma imkânı bulunabilir. Hatta seyahatname; çevre bilinci, ekolojik denge, iklim şartları, toplumların kültür ve nüfus hareketliliği, göç, salgın hastalıklar gibi günümüzdeki uluslararası sorunlar açısından da incelenebilir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde yer alan hikâyelerinde; Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, Mecusi, Türk, Acem, Ermeni, Rum, Yunan, Macar, Boşnak, Kürt, Arap, kentli, köylü, padişah, vezir, paşa, asker, erkek, kadın, yaşlı, genç, âlim, müderris, seyis, kervancı, dilenci, hırsız, celali, çocuk, yetişkin, derviş, imam, sufi, papaz, cariye, berber, fakih vb. tipleri canlandırarak aktarılan bilgilerinin herkese açık olduğunu ve toplumun tüm kesimlerinden yararlandığını göstermektedir. Diğer yandan, seyahatnamede yer alan hikâyelerin, kıssaların, örnek olayların hala güncelliğini koruduğu, günümüzde yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Hatta bu örnek olayların bazı sosyal problemleri çözmeye, toplumsal hayatın farklı alanlarında dikkate alınması gerektiği herkes tarafından kabul edilmiştir. Örnek olayların birtakım sorunların çözümünde kullanılması bilim dünyasında yeni yeni uygulanmaya başlanmıştır. İpek (2018), Mesnevî'de yer alan hikâyelerde somuttan soyuta doğru anlamlı bir kurgu olduğunu, bu anlamlı kurgunun esere zenginlik ve derinlik kazandırdığını söylemiştir. Ögke (2007), Mevlana'nın Mesnevîde hikâye anlatmaktaki amacının, anlamakta zorluk çekilen soyut olay ve olgular karşısında, kişilerin daha kolay anlayabilmesi için somut hale getirmek olduğunu belirtmiştir. Böylece, seyahatnamede yer alan örnek olayların, ders sürecinde kazanımların somutlaştırılması amacıyla uygulanacak örnek olay yönteminde olması gereken

özellikleri taşıdığı söylenebilir. Söz konusu seyahatnamede geçen örnek olayların bazıları hayali olsa da büyük bir çoğunluğunun toplumun tüm kesimlerinden seçilen gerçek kahramanlar olduğu, içinde yaşadığı toplumun tüm özelliklerini taşıdığı görülebilir. Bu durum seyahatnamede yer alan örnek olayların Mesnevi'deki örnek olayların derslerde kullanım amacıyla örtüşmektedir. Ayrıca Ögke, (2007), Mevlana'nın eserlerinde halkın dilini kullandığı, anlatımında da halkın dilini tercih ettiğini söylemiştir. Mevlana'nın eserlerinde peygamberlere ait kıssalar, evliyalara ait menkıbeler, atasözleri, hikayeler ve şark efsanelerinden de yararlandığı bilinmektedir. Mevlana'nın yazdığı veya anlattığı hikâyeler yoluyla insanları eğitime yaklaşımının, çağdaş eğitim-öğretim yöntem ve tekniklerinden biri olan örnek olay yöntemini yansıttığını belirtmiştir. Aynı anlatım yaklaşımını Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde kullanıldığı açık bir şekilde görülebilir.

Seyahatnamelerin örnek olay ve metin hazırlanması boyutu ile ders kitaplarında nasıl yer alması gerektiği konusunda ilgili kişi ve komisyonlara bilgilendirici çalışmalar yapılabilir. Ayrıca seyahatnamelerin derslerde nasıl kullanılması gerektiği konusunda öğretmenlere yönelik çalışmalar yapılabilir. Hatta seyahatnamelerden örnek olay ve metin hazırlamanın yanısıra seyahatnamelerin derslerde kullanılmasına yönelik akademik çalışmalar yapılabilir. Doğaya dönük kazanımlar dikkate alındığında seyahatnamede yer alan örnek olaylar günümüzde yaşanan doğa olayları hakkında fikir verebilir. Doğal afetlerin toplum üzerindeki etkisi, doğrudan veya dolaylı olarak edebi ürünlere yansıdığı söylenebilir. Bu bağlamda, 400 yıl önce yaşanan bir doğal afetin coğrafi etkileri günümüzde yaşanan doğal afetler ile ilişkilendirilerek ve karşılaştırılarak derste sunulabilir. Böylece doğal afetlere bağlı olarak doğal çevre ve insan arasındaki ilişki farklı açılardan ele alınabilir. Seyahatnamede yer alan deprem, yangın, soğuk, sel, salgın hastalıklar gibi doğal afetlere öğrencilerin dikkati çekilebilir ve bu doğal afetlere göre ilgili kazanımlar somutlaştırılarak verilebilir.

İlkokul 4. sınıf "*küresel bağlantılar*" öğrenme alanlarında "*Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır.*" ve "*Farklı kültürlerle saygı gösterir.*" kazanımlarının, ayrıca ortaokul 6. sınıf, "*birey ve toplum*" öğrenme alanında, "*Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.*" şeklinde "*hoşgörü*" içerikli kazanımlar olduğu görülmektedir. Evliya Çelebi, Seyahatnamede gittiği yerlerin sosyal, siyasal ve askeri yapısı hakkında bilgi verirken, Osmanlı Devleti'nin

sosyal yapısının temelini oluşturan hoşgörü hakkında da önemli bilgiler vermiştir. Bu bilgiler, SBDÖP’de yer alan hoşgörüyle ilgili kazanımlarla ilişkilendirilebilir. Uygun yöntem ve teknikler kullanılarak öğrencilerde farklılıklara karşı hoşgörü kültürünün oluşturulmasında etkili olabilir. Böylece öğrenciler geçmiş ile günümüzü karşılaştırarak, hoşgörü temelli bir kültürden geldiklerini fark edebilirler. SBDÖP’de yer alan “*hoşgörü*” değerinde olduğu gibi diğer değerlerin tamamı için de örnek olay hazırlanabilir. Bu bağlamda, seyahatnamenin diğer dersler açısından incelenmesi tartışmaya açılabilir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki tarih ile ilgili kazanımlara göre millî-manevi değerlerin ön plana çıkartılması ve bu durumun değer boyutunda gerçekleştirilmesi için örnek olaylardan yararlanılabilir.

Tarih öğretiminde eleştiri noktalarından birisinin de kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri olduğu söylenmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih kazanımlarını öğretirken, farklı yöntem ve teknikler kullanarak öğrencilerde sorgulayıcı, yaratıcı ve eleştirel düşünme gibi üst düzey zihinsel becerilerini kullanmasına ortam hazırlaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Böylece öğretmen tarafından öğrencilerin dikkatini derse çekme, öğrenciyi motive etme ve dersi eğlenceli hale getirme gibi farklı yöntem ve teknikler kullanılabilir (Göksu, 2020: 1948-1950). Sosyal bilgiler eğitimi birçok farklı öğretim yöntem ve tekniklerin kullanılmasına uygundur. Sosyal bilgiler eğitimindeki ders çeşitliği aynı zamanda öğretim yöntem ve teknik çeşitliğini de beraberinde getirmektedir. Tarihi konuların seyahatnameler gibi edebi ürünlerle bütünleştirilerek sunulması, öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekebilir. Böylece öğrenciler derslerde daha aktif olur ve derslerin verimli geçmesi sağlanabilir (Ciravoğlu, 1997: 160-166). Edebi ürün olan seyahatnameden seçilen tarih ile ilgili örnek olaylar, dersin işlenmesi sürecinde kazanımın somutlaşmasını sağlamakla kalmaz aynı zamanda öğrencinin eğlenerek öğrenmesine, öğrenirken düşünmesine, derse aktif katılım sağlamasına yardımcı olabilir. Bu kapsamda sosyal bilgiler öğretmenleri, seyahatnameden seçilen örnek olayları, ders sürecinde kazanımlara uygun olan farklı yöntem ve teknikler kullanarak çalışabilirler. Türk kültür ve yazın hayatında önemli bir yeri olan seyahatnamenin akademik başarıyı artırmasına bağlı olarak, eğitim-öğretim sürecinde yer alan diğer derslerde de etkili bir şekilde kullanılabilirdiği söylenebilir.

Seyahatnamede verilen bilgilerin ve tarihi olayların herhangi bir kronolojik sıralamasının olmadığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde SBDÖP’de yer alan tarih ile

ilgili kazanımların verilişinde de herhangi bir kronolojik sıralama olmadığı görülmüştür. Bu durumda kazanımların kronolojik sıralamaya göre düzenlenmesi yapılabilir. Tarih ile ilgili kazanımların verilmesinde, kronolojik sıralama verilmediği durumlarda yaşanmış olay ve olguların birbirinin sebep sonuç açısından devamı olduğu algısının yeterince oluşmadığı söylenebilir. Ayrıca öğrencilerde dün bugün yarın düşünce yapısının oluşması ve tarihe bir bütün olarak bakılması da kronolojik sıralamanın bilinmesi açısından önemli olduğu söylenebilir. Bu şekilde hazırlanmış bir SBDÖP'nin içeriği sosyal bilgiler dersinin amacına daha fazla hizmet edebileceği söylenebilir.

Seyahatname sadece eğitim-öğretim faaliyetleri kapsamında değil, aynı zamanda toplumun diğer alanlarını kapsayacak şekilde çalışmalarda yapılabilir. Hem Evliya Çelebi hem eseri Seyahatnameyle ilgili konferans, çalıştay, sempozyum, panel vb. düzenlenecek şekilde yaygın eğitimler yapılabilir. Bu amaçla halk eğitim merkezleri, dernekler, vakıflar kısacası sivil toplum kuruluşları farklı görsel ve etkinlik çalışmaları yapabilirler. Ayrıca sosyal medya Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi'nin tanıtımı açısından yeni bir platform olarak kullanılabilir. Bu kapsamda Kültür Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın desteği de sağlanabilir.

5. 2. Sonuç

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar, seyahatnamede geçen hikâyeler üzerinden incelendiğinde çok sayıda örnek olay tespiti yapılmıştır. Bu örnek olaylar sadece tarih ile ilgili kazanımlar değil diğer kazanımlar hatta diğer dersler içinde incelenebilir. İncelenen örnek olayların yapılandırmacı programın temel yapısında yer alan beceriler, değerler, kazanımlar ve yeterlilik çalışmaları açısından ders sürecinde kullanılabilmesi sonucuna ulaşılmıştır.

İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar üzerinden, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde yer alan hikâyeler (örnek olay) incelendiğinde 60 örnek olayın tespit yapılmıştır. Belirlenen örnek olaylar, üç öğrenme alanında yer alan 7 kazanımı somutlaştırabileceği söylenebilir.

Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar üzerinden, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde yer alan hikâyeler (örnek olay) incelendiğinde 99 örnek olayın tespit yapılmıştır. Belirlenen örnek

olaylar, üç öğrenme alanında yer alan 7 kazanımı somutlaştırabileceği bilgisine ulaşılmıştır.

Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar üzerinden, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde yer alan hikayeler (örnek olay) incelendiğinde 93 örnek olayın tespit yapılmıştır. Belirlenen örnek olaylar, üç öğrenme alanında yer alan 8 kazanımı somutlaştırabileceği tespiti yapılmıştır.

Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan tarih ile ilgili kazanımlar üzerinden, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde yer alan hikayeler (örnek olay) incelendiğinde 139 örnek olayın tespit yapılmıştır. Belirlenen örnek olaylar, dört öğrenme alanında yer alan 12 kazanımın somutlaştırabileceği belirlenmiştir.

Her sınıf düzeyinde kazanımlara uygun olarak belirlenen örnek olayların bazı kazanımlar için az, bazı kazanımlar içinde çok sayıda olduğu görülmüştür. İlkokul 4. sınıftaki kazanımlar için belirlenen örnek olay sayısının ortaokul 5.,6 ve 7. sınıfa doğru arttığı tespit edilmiştir. Bu durumun küçük sınıflarda somut işlem dönemine bağlı olarak örnek olay belirlemenin daha zor olduğu, üst sınıflara doğru soyut işlem döneminin geliştiği ve örnek olay belirlemenin daha kolay olduğunu bilgisiyyle örtüştürüğü görülmüştür.

Araştırmacı tarafından Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde yer alan örnek olaylara bağlı olarak ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5.,6 ve 7. sınıf düzeylerinde birer ders planı hazırlanmıştır. Hazırlanan bu ders planları Millî Eğitim Bakanlığının 2005 ve 2022 yıllarında çıkardığı “Eğitim ve öğretim çalışmalarının plânlı yürütülmesine ilişkin yönerge” esas alınmıştır. Bu ders planları iki veya üç ders saati sürecek şekilde hazırlanmıştır. Örneğin ortaokul 7. sınıf ders planında “SB.7.2.5. Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir.” kazanımı temel alınarak sınıftaki süreçlerin nasıl işleyeceği ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur. Bu kazanımın sonucunda “Öğrencilerin Osmanlı Devleti'nin üretmiş olduğu kültür, sanat ve estetik örnekleri tanıması beklenir. Bu konuda Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden veya gezen yerli ve yabancı seyyahların eserlerinden örneklerle yer verilmesi amaçlanır.” diyerek kazanımın hedeflediği sonuca ulaşması amaçlanmıştır. Hazırlanan ders planında; derse hazırlık aşaması, giriş aşaması, öğretme-öğrenme etkinlikleri, ölçme ve değerlendirme, derse ait öğretmen notları şeklinde tüm aşamalar ayrıntılı bir

şekilde gösterilmiştir. Ders planında yer alan bölümlerde öğretmenin ve öğrencilerin neler yapabileceğine detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Bu plan kapsamında, derste sunulan yazılı, sözlü ve görsel malzemelerin nasıl kullanılacağı adım adım belirtilmiştir. Böylece ders planında SBDÖP’de yer alan tarih ile ilgili kazanımların seyahatnamede yer alan örnek olayların, ders sürecinde kim tarafından ve nasıl sunulacağı detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesini Osmanlı İmparatorluğu’nun en güçlü dönemlerinden biri olan 17. yüzyılda yazmıştır. Evliya Çelebi’nin nesir türündeki bu eserine hem Osmanlı İmparatorluğu’nun güç ve kudreti hem de Devleti Aliye’nin siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal vb. yaşadığı sorunlar yansımıştır. Bu açıdan seyahatnamenin yazıldığı dönemin bir anlamda sicil kaydı özelliği taşıdığı söylenebilir. Evliya Çelebi, bilgi dağarcığının geniş olması, sohbetinin hoşluğu, nüktedan birisi olması gibi sebeplerden dolayı kısa sürede dönemin padişahı Sultan IV. Murat Han’ın nedimi olmuştur. Bu arada İstanbul’u adım adım gezerek, seyahatnamesinin birinci cildini ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Ancak, kendisinde var olan farklı diyarları görme ve seyahat etme arzusu daha baskın olunca, saraydaki görevlerinden ayrılmıştır. Yaptığı gezilerde kimi zaman devlet görevlisi, kimi zaman savaflara katılan akıncı, kimi zaman bilgi taşıyan bir ulak, kimi zaman vergi memuru, kimi zaman elçi, kimi zaman da kendi başına Seyyah-ı Âdem olarak dolaştığını seyahatnamesinde ifade etmiştir. Evliya Çelebi’nin neredeyse tüm ömrünü at üzerinde geçirdiği, her türlü zorluğa rağmen seyahat etmekten zevk ve keyif aldığı görülmektedir. Nesir türündeki seyahatnamesini hazırlarken gittiği, gezdiği, gördüğü yerlerin; idari, siyasi, tarihi, mimari, dini, ekonomik, dil, müzik, coğrafi, sosyal, kültürel, folklorik pek çok ayrıntıyı herhangi bir kaygı taşımaksızın yazmayı ihmal etmemiştir. Bu kapsamda Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi Türk kültür tarihi ve gezi edebiyatı açısından çok önemli bir yere sahiptir.

Evliya Çelebi, seyahatleri süresince devlet görevlileri, yazılı kaynaklar, kitaplar, tekkeler, güngörmüş yaşlı kişiler, yaşanmış olaylar, sohbet toplantıları gibi çok çeşitli kaynaklardan çok zengin bilgilere seyahatnamesinde yer vermiştir. Zaman zamanda okuduğu kitaplardan bazı bölümleri olduğu gibi aktarmıştır. Bu bağlamda, Evliya

Çelebi'nin temel tahrir¹²⁵ anlayışının hem “İlme'l-Yaki'n¹²⁶” hem de “Ayne'l-Yaki'n¹²⁷” olduğunu kendisi söylemiştir. Ancak, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki bilgileri toplarken daha çok “Ayne'l-Yaki'n” anlayışı ile çalıştığı bilinmektedir. Hatta kendisi, “*Hakir seyahat edip, Ayne'l-Yaki'n hasıl ettiğim tahrir eyledim.*” dediği, gezip gördüğü birçok kaleyi, köprüyü “*germe adımla adımladım*”, “*normal adımla adımladım.*” diyerek bilgilerin bizzat kendisi tarafından tespit edilerek kayıt altına alındığını belirtmiştir. Bütün bu kaynak çeşitliliği dikkate alındığında Evliya Çelebi, seyahatnamesinde örnek olaylar, hikayeler, anılar, yaşanmışlıklar, tanık olduğu durumlar, dinlediği anlatılar, kültür ve sanat eserlerinin özellikleri açısından zengin bir kaynak olması sonucunu doğurmuştur (X. Cilt-I. Kitap:164-165).

Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi, sosyal bilgiler dersi programında yer alan kazanımlar açısından incelendiğinde öngörülenden daha fazla örnek olayın tespiti yapılmıştır. Bu durum seyahatnamenin kapsam olarak ne kadar geniş olduğunu, içerik olarak da ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Seyahatnamenin farklı disiplinler tarafından incelendikçe, araştırıldıkça yeni bulgulara ulaşılabileceği kanısı oluşmuştur. Bu kapsamda Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde verdiği bilgilerin bir bölümünün dönemin tarihi kayıtları ile karşılaştırılarak doğrulanmaya ihtiyacı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Seyahatnamede verilen bilgilerin bazılarının abartılı, bazılarının tarihi döneme göre hatalı olduğu, bazılarının kişisel düşünce içerdiği, bazılarının keramet, rüya gibi olağanüstü durumlara bağlı olarak anlatıldığı da görülmüştür.

Son yıllara kadar, eğitim tarihimizde örnek olay yönteminin bir öğretim ilke ve yöntemi olarak ders sürecinde kullanılması ihmal edilmiş, hatta derslerde hikâye (örnek olay) anlatılması eleştirilmiştir. Oysa gelişmiş ülkelerin eğitim sistemlerinde kişisel sorunları veya toplumsal olayları içeren hikâyelerin derslerde örnek olay olarak yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum (örnek olay yöntemi) Türk eğitim sistemine ancak 2004-2005 eğitim-öğretim yılında yapılan program değişikliği sonrasında, yeni bir öğretim ilke ve yöntemi olarak kullanılmaya

¹²⁵ Tahrir: Kaydetmek, tescil etmek, deftere geçirmek anlamlarına gelir. Türkçe ve kompozisyon derslerinde yazı yazma yerine kullanılır (Öz, 2010; 25-29).

¹²⁶ İlme'l-Yaki'n: bir olay veya olguyu gerçek haliyle, bilimsel (ilmi) olarak ortaya koymak, gerçeğe uygun olan kesin bir hüküm veya bilgi anlamına gelir (Yavuz, 2000; 137-138).

¹²⁷ Ayne'l-Yaki'n: bir olay veya olgu hakkında gözlem yapmak, bizzat şahit olmak anlamına gelir (Yavuz, 1991; 269-270).

başlanmıştır. Köksal (1969), örnek olayların belirli koşullara göre hazırlanan ya da yaşanmış olaylardan oluştuğunu belirtmiştir. Aynı zamanda örnek olayların amacının, belirlenen kriterlere göre ders sürecinde öğrencilere sunulması tartışma ortamı oluşturmak olduğunu söylemiştir. Buna bağlı olarak örnek olay yöntemiyle öğrencilerin kendilerini tanımaları, kendilerini Başkalarıyla karşılaştırmaları, eleştirel bir gözle kendilerini değerlendirmelerinin amaçlandığını belirtmiştir. Sosyal bilgiler dersi kapsamına giren kavramların canlı örnekler ile öğrenciye sunulması gerektiği söylenmiştir. Ayrıca sosyal bilgiler dersi konularını uygulamaya geçirecek anlamlı ve gerçek senaryolar sunulmasının uygun olacağını belirtmişlerdir. Tüm bunların yanında örneklerin ve senaryoların sanatsal yönleri bulunduğu için okuyanı etkilediğini ifade etmişlerdir (McGowan, T. ve Guzzetti, B. 1991). Bu bağlamda, örnek olay yönteminin derslerde kullanılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Seyahatname, örnek olay açısından incelenirken nesnel ve öznel ifadeler ayrı ayrı bireylere göre değişen ve değişmeyen unsurlara dikkat edilmesi gerektiği söylenebilir. Sosyal bilgiler dersi programı ve ders kitaplarında seyahatnamelere daha çok yer verilmesi gerektiği, öğrenme alanları ve kazanımlara yansıtılması gerektiğine dikkat çekilebilir. Seyahatnamelerde yer alan örnek olayların sosyal bilgiler öğretiminde bağ kurma, tarihsel farkındalığı artırma, okuma alışkanlığı kazandırma, derslere karşı ilgi uyandırma, yaratıcı düşüncüyü geliştirme gibi becerilerin geliştirilmesinde etkili olduğu yapılan literatür araştırmasında görülmüştür. (Gowan ve Guzzetti Çev: Doğanay, 2004), sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin sıkıntısının çoğu zaman tarih ezberlemek veya yaşamdan kopuk bilgiler öğrenmek zorunda kalmaları olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenin seçtiği uygun edebi metinler ile herhangi bir kazanımın somutlaştırılarak, öğrencinin daha rahat anlayabileceği bir biçime girmesinin mümkün olduğuna dikkat çekmişlerdir. Hatta bazı sosyal bilgiler uzmanlarının sosyal bilgiler eğitimini zenginleştirme bağlamında “roman, mitoloji, biyografi, drama gibi eserlerin yer aldığı, iyi anlatılan bir öykü” olması gerektiğini vurgulamıştır. Diğer yandan öğrencilerin akademik başarısını arttırdığına dikkat çekilmiştir. Bu becerilerin yanında tarihsel empati, vatanseverlik, saygı, dayanışma, aile birliğine önem verme gibi değerlerin öğretiminde de yararlanılması gerektiği söylenebilir. Dolayısıyla edebî ürünler, örnek olaylar,

hikâyeler ve seyahatnamelerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanılmasının doğru bir uygulama olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Seyahatnamenin kendine özgü bir üslupla yazılması, yazıldığı dönemde divan edebiyatı popüler olmasına rağmen nesir ile yazılması da seyahatnamenin bir başka açıdan önemini göstermektedir. Evliya Çelebi'nin nesir türünde kaleme aldığı seyahatnamede, gündelik hayatı tasvir etmesi örnek olay zenginliği açısından önemlidir. Gerçekten seyahatname; yazıldığı dönem, yazılış biçimi, üslubu, içeriği gibi açılardan incelendiğinde Türkiye'de kendi alanında emsali olmayan bir değere sahip olduğu görülmektedir. Seyahatname hakkında yapılan araştırmalara bakıldığında genel olarak bilgi sunma, tanıtmaya ve genel tahlil yapmaktan öteye gitmediği başka bir eksiklik olarak görülmektedir. Dolayısıyla ülkemizde eser hakkında yapılan araştırmaların yetersiz olduğu, örnek olaylar yönünden ne kadar zengin bir kaynak olduğu tespit edilmiştir. Uğur (2007) yaptığı çalışmada, 6. sınıf sosyal bilgiler derslerinde örnek olay yönteminin öğrencilerin empatik düşünme becerilerini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Örnek olay yöntemiyle öğrencilerin konuyu daha iyi kavradığı, etkili bir öğretim sağladığı, konular hakkında daha geniş bilgi sahibi olmalarına yardımcı olduğu bulgularına ulaşmıştır. Bu durum seyahatnamede örnek olay tespit edilmesi yönünden yapılan araştırma sonuçlarıyla örtüştüğü görülmektedir.

Turan (2018), yirminci yüzyılın ilk yarısından sonra edebi metinlerin birincil kaynak olarak kullanılmasıyla farklı öğretim yöntemlerinin önem kazanmaya başladığını söylemiştir. Özdemir (2009), seyahatnamelerin edebi türler içinde yer alarak okunmaya başladığı anda insanın içinde gezme ve görme arzusu uyandıran popüler ve sevilen birincil kaynaklardan biri olduğunu belirtmiştir. Tarih derslerinde kazanımlar çalışılırken birincil ve ikincil kaynaklardan kanıt kullanılmasının önemli olduğu bilinmektedir. Birincil kaynaklar dersi somutlaştırmak ve anlaşılır kılmak için öğrencilere sunulduğunda, kazanımların somutlaştığı söylenebilir. Bu durum öğrencilerin derse ilgisini ve öğrenmeye duyarlılığını artırmada etkili olabilir. İkincil kaynaklar her ne kadar da birincil kaynaklar kadar etkili olmasa da ders sürecinde kazanımların somutlaştırılması ve kazanımların anlaşılır hale gelmesi için önemli olduğu vurgulanabilir. Bu bağlamda, seyahatnamenin İslam tarihi, Osmanlı tarihi, genel tarih gibi konularda ikincil kaynak olarak kullanılabilmesi söylenebilir. Aynı zamanda Evliya Çelebi'nin kendi tespitleri, tanıklık ettiği durumlar, içinde yer aldığı

(savaşlar, elçilik görevi, vergi memurluğu gibi) olaylar açısından, seyahatname birincil kaynak olarak kullanılabilir.

Evliya Çelebi, birçok yere devlet görevlisi olarak gitmiş olsa da temelde seyahat isteği bir dürtü olarak hep onu tetiklemiştir. Dolayısıyla “*Evliya Çelebi için seyahat bir eğlence değil bir saplantıdır.*” diye söylenirse abartılmış olmaz. Evliya Çelebi için önemli olanın kat edilen yol olduğu, varacağı yerin ise önemsiz olduğu görülmektedir. Çünkü Evliya Çelebi bir yere seyahat etmeye karar verdin mi, herhangi bir engel tanımadan yoluna devam etmiştir. Seyahatnamenin Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetimi, kurumları, coğrafyası, din, tarihi, folkloru, toplumsal ve iktisadi hayat anlamında dünyayı nasıl algıladığını keşfetmek için çok zengin bir malzeme kaynağı olduğu söylenebilir. Evliya Çelebi’nin seyahatnamesi için, “*Osmanlı toplum hayatının içerisinden en iyi fotoğrafı sunar.*” düşüncesine bağlı olarak ne kadar önemli bir kaynak ve rehber olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yani Evliya Çelebi, gittiği yerlerin sosyolojik olarak farklı açılardan adeta fotoğraflarını çekerek günümüze kadar kalmasını sağlamıştır. O zaman, “*Ben Evliya Çelebi’yi tenkit etmek için değil, ona inanmak için okurum ve bu yüzden de daima karlı çıkarım.*” diyen ünlü edebiyatçı Ahmet Hamdi Tanpınar’a kulak vererek, seyahatnamenin ne kadar önemli bir eser olduğu söylenebilir.

Yılmaz ve Kaya (2011) tarafından yapılan araştırmada, tarih öğretiminde milli kültür ve milli geçmişin öğretilmesi konusunda araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamı SBDÖP’da tarih konularına yeterince yer verilmediğine, basite indirildiğine, yüzeysel bir yaklaşımda bulunulduğuna vurgu yapmışlardır. Ayrıca öğretmenler, tarih dersinin öğretiminde kullanılan yöntemlerin yetersiz olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda, seyahatnamede ulaşılan kazanımların somutlaştırılmasında tarih ile ilgili örnek olayların hem kültürel hem de sosyolojik açıdan önemli olduğu vurgusunu desteklemektedir.

Evliya Çelebi Avrupa konseyi tarafından, “*21. Yüzyılda İnsanlığa Yön Veren En Önemli 20 Kişiden Biri*” olarak gösterilmiştir. Seyahatname ise “*UNESCO Dünya Belleği Listesine*” eklenmiştir. Yine Birleşmiş Milletler Bilim, Eğitim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Evliya Çelebi’nin doğumunun 400. yılı olmasından dolayı 2011 yılını, “*Evliya Çelebi Yılı*” ilan etmiştir. Bu kapsamda Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Araştırma Merkezi, doğumunun 400. yıl dönümü nedeniyle, “*Evliya Çelebi*

400 Etkinlikleri” adı altında yurt içinde ve yurt dışında çok sayıda etkinlik yapılmıştır. Bu etkinlikler kapsamında Türk Dil Kurumu (TDK) ile Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) iş birliği yaparak Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesini dizi halinde belgesel olarak hazırlama kararı almışlardır. Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi hakkında bazı üniversiteler ve bazı kurumlar, “*Araştırma merkezleri*” ve “*Kültür merkezleri*” açarak çeşitli faaliyetler yapmışlardır. Her ne kadar da bu türden çalışmalar olsa da yetersiz olduğu söylenebilir. Evliya Çelebi ve seyahatnamesi hakkında ulusal ve uluslararası birçok farklı kurumun çalışma yapması önemlidir. Evliya Çelebi gittiği, gördüğü yerlerde farklı toplumların farklılık gösteren durumlarının yanı sıra toplumların hem iyi hem kötü yönleri hakkında da bilgi vermeyi ihmal etmemiştir. Bu durum seyahatnamenin farklı kültürlerde yer alan örnek olaylar açısından da zengin olduğunu göstermektedir.

İpek (2018), Mevlana’nın “*Mesnevi*” adlı eserlerinde yer alan hikâyelerin, örnek olay yöntemi kapsamında bir öğretim yöntemi olarak derslerde kullanmasındaki amacın, “*Öğrencilerin dersleri anlamakta zorlanacakları soyut gerçekleri daha kolay anlaşılabilir hale getirmek*” olduğuna vurgu yapmıştır. Mevlân’ın hikâyeleri hakkında, “*Hikâyeler, insana sonsuz bahçeden haberler veren semavî elmanın kokusu ve mana tohumunun içinde dinlendiği ölçekler gibidir.*” diye söylenmiştir. Hikâyelerin, “*Tıpkı bir limana ulaşmaya çalışan gemilere yol gösteren deniz fenerler ve gerçeği daha iyi görmemizi sağlayan birer pencere*” olarak tanımlamıştır. Hatta kültürümüzde yer alan, birçok hikâye örnek olay olarak batı kültürüne aktarılmış, daha sonra onlardan bize tekrar yeni bir hikâyeymiş gibi sunulmuştur. Mevlana’nın tüm dünyada filozof olarak tanınması nasıl insanımızın başarısı ise Evliya Çelebi’nin de yeterince doğru tanınmamış olması da bir eksiklik. Bu amaçla Türk kültür değerleri ve tarihi incelendiğinde birçok eserde yer alan hikâyeler, örnek olaylar derslerde kullanılabilir. Bu bağlamda, Mevlana’nın hikâyeleri (örnek olaylar) yoluyla verdiği bilgiler günümüz çağdaş eğitim-öğretim anlayışı içerisinde yer alan öğretim yöntem ve tekniklerinden, “*Örnek olay yöntemi*” ile örtüşmektedir. Mevlana’nın Mesnevi’sinde yer alan hikâyelerin bilim dünyasına örnek olaylar olarak sunulduğu görülmektedir. Evliya Çelebi’nin seyahatnamede yer alan hikâyelerin de bilim dünyasına sunulması eğitim-öğretimin somutlaştırılmasında örnek olay olarak kullanılabilmesi söylenebilir.

Sonuç olarak, Evliya Çelebi'nin yaklaşık 75-80 yıl süren hayatındaki yaşanmışlıklar, gittiği yerlerden derlemiş olduğu bilgiler, o dönem toplumları tanıma adına çok büyük bir önemi olduğu söylenebilir. Bu durum kendi kültürel kodlarımızı tanıma ve kültürel köklerimizden ilham alınması adına da önemlidir. Bu bağlamda, kültürel kökleri tanıdıkça geçmiş ile daha doğru yüzleşme imkânı bulunabilir. Aynı zamanda, geleceği doğru kurgulama adına gerekli durum tespitleri doğru yapılabilir. Anadolu coğrafyasına sıkışıp yaşayan Türk milleti olarak sadece bu topraklara değil tarihin miras bıraktığı kültür coğrafyasını doğru tanıma adına kaynak olarak seyahatnamenin iyi tanınması iyi incelemesi gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda, Türk kültür coğrafyası ile bağlantısını ifade etmek için kullanılan “*Tarih bizi çağırıyor*” seslenişi bir düşünceyi bir duyguyu yansıtmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin de Türk kültür dünyasını çok iyi tanıtan kaynaklardan biri olduğu, dolayısıyla ayrıntılı bir şekilde incelenmeyi, araştırılmayı, tahlil edilmeyi hak ettiği söylenebilir.

5. 3. Öneriler

1. Evliya Çelebi Seyahatnamesiden tespit edilen örnek olaylar, SBDÖP'de yer alan kazanımlar, değerler, beceriler ve yeterlilik çalışmalarının somutlaştırılması amacıyla ilkokul ve ortaokul düzeyindeki tüm derslerde kullanılabilir.
2. Araştırmacı tarafından ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf düzeyinde SBDÖP'deki kazanımlara göre tespit edilen tarih ile ilgili örnek olaylar üzerinden eylem araştırması yapılabilir.
3. Okulöncesi, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversiteler de uygulanan programlarda yer alan kazanımların somutlaştırılması amacıyla seyahatnameden tespit edilen 1.829 örnek olayın sosyal bilgiler derslerine dağılımı açısından yeni çalışmalar yapılabilir.
4. Seyahatnameden tespit edilen örnek olaylar esas alınarak okullarda sınıf düzeylerine uygun drama, tiyatro, skeç, müsamere, fıkra, oratoryo vb. hazırlanarak etkinlikler yapılabilir.
5. Okullarda verilen tarih öğretiminin belli zaman aralıklarında, örnek olaylar üzerinden ailelerle birlikte verilerek kazanımların daha iyi anlaşılması ve ailelerin tarih bilinci kazanması konusunda bazı projeler hayata geçirilebilir.

6. Öğrencilerin somut işlem döneminden soyut işlem dönemine geçiş sürecinin yaşandığı ortaokullarda, hem tarihi eserlerin de sergilenebileceği hem de yerel tarih ile ilgili etkinliklerin yer alabileceği kısmen müze görünümünde “*tarih sınıfları*” oluşturulabilir. Böylece tarih ile ilgili kazanımların çalışılması sürecinde öğretim yöntem ve teknikleri çeşitliliğine gidilebilir.
7. Mevlana'nın Mesnevi adlı eserinde yapıldığı gibi Türk tarihinde önemli yerleri olan, “*Cihannüma, Divan, Siyasetname, Divan-ı Lügat-ı Türk, Kanun, Divan-ı Hikmet, Mukaddime, Mir'atü'l-Memalik*” gibi diğer büyük edebi eserlerinde örnek olaylar açısından incelemesi yapılabilir.
8. Seyahatnamede tespit edilen örnek olayların film ve animasyonları yapılabilir. Gerekli çalışmanın yapılması için Kültür ve Turizm Bakanlığı, MEB ve TRT iş birliğine gidebilir.
9. Evliya Çelebi ve eseri Seyahatname hakkında bazı kurumlar, üniversiteler ve kişiler çeşitli araştırmalar yapsa da bu kurumlara Kültür Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı öncülük edebilir. Bu kurumlar hem daha kapsamlı hem de derinlemesine araştırmalar yapılmasına maddi, manevi ve kurumsal destek verebilirler. Farklı kurum ve kuruluşların desteği de alınarak Evliya Çelebi ve Seyahatname içerikli Kütahya ilinde normal bir müze, aynı zamanda hem ülkemizde hem de Evliya Çelebi'nin seyyah olarak gezdiği ülkelerde gezici müze oluşturulabilir. Ülkemizin ve dünya mirasının ortak değerleri olan Mevlâna, Nasrettin Hoca, Hacı Bektaş-i Veli, Hacı Bayram Veli, Hoca Ahmet Yesevi vb. adına oluşturulan araştırma ve kültür merkezleri Evliya Çelebi adına da oluşturularak ulusal ve uluslararası düzeyde daha geniş kitlelerin tanınması için farklı ortamlar oluşturulabilir.
10. Evliya Çelebi'nin gezip gördüğü ve anlattığı şehirlerde yaşayan öğrenciler, sosyal bilgiler dersinde çalışılan kazanıma uygun olarak müze, kale, han, hamam, bedesten, ören vb. yerlere ziyaret gezileri yapılabilir.
11. Seyahatname, içerik açısından karşılaştırmalı bir yöntemle sosyal bilimler grubunda yer alan diğer tüm bilim dalları tarafından incelenebilir.
12. Evliya Çelebi'nin gezdiği, gördüğü ve seyahatnamesinde yer verdiği ülkeler ve toplumlar ile uluslararası düzeyde sosyo-kültürel faaliyetler yapılması için araştırma merkezleri, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve kültür bakanlıkları aracılığıyla iş birliğine gidebilir.

13. Akademisyenlere, programcılara, ders kitabı yazarlarına, sosyal bilgiler öğretmenlerine eğitim-öğretim aracı ve materyal olarak kullanılabilen seyahatnameler, gezi yazıları ve edebi ürünler konusunda hizmet içi eğitim verilebilir, gerekirse el kitabı şeklinde kaynaklar hazırlanabilir.
14. Sosyal bilgiler dersi öğretmenlerinin tarih ile ilgili kazanımların öğretiminde, düz anlatım ya da soru-cevap gibi klasik öğretim yöntemlerinin yanı sıra öğrenciyi aktif hale getirecek yeni öğretim yöntem ve tekniklerine yer vermeleri önerilebilir.
15. Seyahatnameler için üniversitelerde “*Seyahatname Araştırma Merkezleri ve Enstitüleri*” kurulabilir. Seyahatnameler hakkında oluşan önyargıların kırılması, daha iyi anlaşılmasının yolu açılabilir. Böylece, seyahatnamelere karşı yeni yaklaşımlar geliştirilebilir. Hatta bu araştırma merkezleri ve enstitülerde oluşturulacak “*Seyahatname Kütüphaneleri*” araştırmacılara derli toplu bir kaynak ortamı sağlayabilir.
16. Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi, seyahatnamesinde gittiği yerlerdeki şehir, kaza, köy, Mahalle, insanlar, sokaklar, çarşılar, bedestenler, pazarlar, kaleler, saraylar, hanlar, kervansaraylar, köprüler, hamamlar ve evlerin aktif ekonomik yaşam, bilimsel ve teknolojik gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Örneğin; Viyana’ya elçi olarak gittiğini anlattığı bölümde bu bilgiler görülebilir. 17. yüzyılda kullanılan teknoloji hakkında açık ve net bilgiler tespit edilebilir. Bu kapsamda seyahatnamenin sosyal bilgiler dersi öğretiminde kullanılarak öğrencilerin geçmiş yaşantıları fark etmesi, dönemin ekonomik ve teknolojik gelişmeleriyle günümüzdeki gelişmeler arasında ilişki kurması sağlanabilir. Böylece seyahatname öğrencilerin hem bilimsel hem ekonomik hem de üretim teknolojilerindeki gelişmeler ile ilgili kazanımların verilmesinde kaynak olarak kullanılabilir. Ayrıca seyahatnamede adı geçen bu eserlerin restorasyon çalışmaları veya yeniden yapılmasında yararlanılabilir.
17. Sosyal bilgiler ilköğretim 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf SBDÖP’de yer alan tarih ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları dengeli yapılabilir. Ayrıca tarih ile ilgili konuların yapılandırıcı programın öngördüğü gibi birbirini tamamlayacak şekilde kronolojik sırayla verilmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Adalı, B. (2005). *İlköğretim 5. sınıf fen bilgisi dersinde “virüsler bakteriler-mantarlar ve protistler” konularının öğreniminde örnek olaya dayalı öğrenme yöntemi kullanılmasının öğrencilerin akademik başarılarına ve fen bilgisi dersine yönelik tutumlarına etkisi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Afyoncu, E. (2009). *Sipahi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 37, s.256-258.
- Afyoncu, E. (2013). *Zaim*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 44, s.162-164.
- Aik, K. and Edmonds, S. (1976). *Critical thinking*. London: Longman singapore publishers.
- Aksoy, B. (2013). Problem çözme yönteminin çevre eğitiminde uygulanması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), s.83-98.
- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2011). *Yazılı ve sözlü anlatım*. (16. Baskı). Ankara: Bilge Matbaası.
- Aktepe, V. ve Gündüz, M. (2020) *Kuramdan uygulamaya hayat bilgisi öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Aktın, K. (2016). *Sosyal bilgiler derslerinde tarih konularının öğretimi*. (Ed. Dursun Dilek), Sosyal Bilgiler Eğitimi (96-108). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Alptekin, A. B. (2015). *Seyahatnameden seçmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aruçi, M. (2020). *Mostar Köprüsü*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 30, s.296-298.
- Asiltürk, B. (2009). *Edebiyatın kaynağı olarak seyahatnameler*. *Turkish Studies International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, s.911-995.
- Ata, B. (2006). *Sosyal bilgiler öğretim programı, hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi yapılandırıcı bir yaklaşım* (Ed. Cemil Öztürk). Ankara: PegemA Yayınları.

- Ata, B. (2009). *Sosyal bilgiler ünitesi kavramı üzerine bazı düşünceler*. İçinde: Refik Turan, Ali Murat Sünbül ve Hakan Akdağ (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar -I*, Ankara: Pegem A Yayınları.
- Ata, B. (2013). Sosyal bilgiler öğretim programı ve seyahatnameler: Çocuklar, ninelerimiz ve dedelerimiz çok yardımseverdi. *Türk Yurdu Dergisi*, (30), s.164-166.
- Atalar, M. (1995). *Emirü'l-Hac*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 11, s.131-133.
- Atar, F. (1989). *Akika*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2, s.263-264.
- Atsız, N. (1991). *Seyahatnameden Seçmeler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Avcı, A. ve Aslan, E. (2016). Tarih öğretiminde yerel tarih kullanımının akademik başarıya ve tarihsel düşünme becerilerine etkisi. Gazi Üniversitesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(2), s.375-397.
- Avcı, C. (2006). *Naib*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 32, s.311-312.
- Aydemir, G. (2010). *Sosyal bilgiler öğretiminde örnek olay yönteminin öğrencilerin çevre bilincine ve çevreye yönelik tutumlarına etkisi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, C. (1989). *Ali Kuşçu*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2, s.408-410.
- Aydın, M. Z. (2011). *Ethical education and ethics teaching in school (Okulda ahlak eğitimi ve ahlak öğretiminde örnek olay incelemesi yöntemi)*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aydın, M. Z. ve Gürler, Ş. A. (2012). *Values education in school: methods, activities, resources (Okulda değerler eğitimi: yöntemler, etkinlikler, kaynaklar)*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aydınlı ve Çakan, (1991). *Aşere-i Mübeşşere*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 3, 547.
- Bacanlı, H. (2001). *Gelişim ve öğrenme*. (4. Baskı), Ankara: Nobel Yayınları.

- Badger, J. (2010). "Classification and framing in the case method: discussion leaders' questions", *Journal of Further and Higher Education*, 34(4), s.503-518.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: PegemA Akademi.
- Barth, J. ve Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: YÖK/Dünya Bankası MEGEP Yayınları.
- Benjamin, W. (2001). *Hikâye Anlatıcısı: Nikolay Leskov'un eserleri üzerine düşünceler*. Çev. Nurdan Gürbilek ve Sabir Yücesoy. Son Bakışta Haz. Nurdan Gürbilek. Çev. Ahmet Doğukan ve diğer. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilgili, A. S. (2008). *Sosyal bilgilerin temelleri*. (6. Baskı). Ankara: PegemA Yayınlar.
- Bilgili, A. S. (2019). *Geçmişten günümüze sosyal bilimler ve sosyal bilgiler*. Ankara: PegemA Yayınları.
- Bilgin, A. (2003). *Matbah-ı Amire*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 28, s.115-119.
- Binbaşıoğlu, C. (2003). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınları.
- Bir, A. ve Kaçar, M. (2012). *Usturlab*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 42, s.195-198.
- Bonney, K. M. (2015). Case study teaching method improves student performance and perceptions of learning gains. *Journal of Microbiology and Biology Education*, 16(1), s. 21-28.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), s.27-40.
- Bozpinar, Ş. T. (2009). *Surre eminliği*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 37, s.567-569.
- Buzpinar, Ş. T. (2006). *Nakibül eşraf*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 32, s.322-324.
- Cafoğlu, Z. (2007). *Eğitim bilimine giriş, Temel kavramlar*. Ankara: Grafiker.

- Canatar, M. (2022). *Kethüda*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 25, s.332-334.
- Carr, E. H. (2005). *Tarih Nedir?* Çev: Gizem Gürtürk, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chua, K. H. (2006). *The Development of patriotic values in the teaching and learning history form two: Comparison between four schools* (Unpublished masters theses). Universiti Malaysia Sabah: Malaysia.
- Ciravoğlu, Ö. (1997). *Çocuk edebiyatı*. İstanbul: Esin Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017). *Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches. Araştırma deseni: nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir), 4. Baskı. Eğiten Kitap Yayınları.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. (Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir), 4. Baskı, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çağrıçı, M. (1995). *Nehy-i Münker*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 11, s.138-141.
- Çakır, Ö. S. (2002). *Fen eğitiminde örnek olaya dayalı bir öğretim yönteminin geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çam, N. (2017). *Aşk olsun seyyahlar sultanı Evliya Çelebi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çeçen, K. (2002). *Batman (Malabadi) Köprüsü*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 26, s.252-255.
- Çelik, A. (2016). *Sosyal bilgiler dersi öğretiminde Evliya Çelebi Seyahatnamesinin kullanımı*. Yayınlanmış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, A. ve Çetin, T. (2019). Sosyal bilgiler dersi öğretiminde seyahatnamenin kullanımı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(8), s.2336-2359.
- Çetin, T. ve Hocoğlu, A. (2016). Sosyal bilgiler dersinde 7. sınıf öğrencilerinin Evliya Çelebi ve Seyahatnamesine ilişkin algılarının incelenmesi. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 8(2), s.143-161.

- Çiçek, K. (2007). *Özdemiroğlu Osman Paşa*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 33, s.471-473.
- Çiftçi, T. (2015). Örnek olay yönteminin coğrafya ders kitaplarında kullanımı, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5, s.186-200.
- Dallı, C. ve Çakmak, M. A. (2020). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programında türk tarihi ve kültürü konularının yeri. *Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), s.53-66.
- Dankoff, R, Kahraman, S. A, Dağlı, Y. (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R. (2010) *Seyyah-ı alem Evliya Çelebi'nin dünyaya bakışı* (Çev. Müfit Günay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R., Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2006). *Evliya Çelebi seyahatnamesi*, I. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Delen, S. (2007). *İlköğretim ve ortaöğretimde öğretmen görüşlerine göre Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinin öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, S. B. ve Akengin, H. (2011). *Hikâyelerle sosyal bilgiler öğretimi*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Demircioğlu, İ. H. (2005). Sekizinci sınıf öğrencilerinin tarih öğretiminde kullanılan zaman ve kronolojiyle ilgili bazı kavramları anlama düzeyi. *Eğitim Araştırmaları*, 0(19), s.155-163.
- Develioğlu, F. (2010). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lügat*, Ankara: Aydın Kitapevi.
- Dewey, J. (1939). *Türkiye maarifi hakkında rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Dilek, D. (2001). *Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Dilek, D. (2005). Sosyal bilgiler öğretiminde öğrencilerin yeteneklerine dayalı konu merkezli öğretim (Dursun Dilek) tekniği. Dokuz Eylül Üniversitesi, *Buca*

Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, s.153-159. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/25432/268345>

Dilek, D. (2016). *Sosyal bilgiler eğitimi*. (Bölüm: Kibar Aktın, Sosyal Bilgiler Derslerinde Tarih Konularının Öğretimi), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Doğanay, A. (2012). *Kalemkâr*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 41, s.79-83.

Emecen, F. (1997). *Rum haracı*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 16, s.90-92.

Erdem, S. (1989). *Amalika*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 24, s.556-558.

Erkal, M. (1991). *Arşın (Zira)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 3, s.411-413.

Erkal, M. (2007). *Öşür*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 34, s.100-103.

Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Ersoy, N. (2014). *Örnek olay temelli grup çalışmalarının öğrencilerin bilimsel kanıtları anlama ve kullanmalarına, argümantasyon becerilerine ve kavramsal anlamalarına etkisi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Ertürk, S. (1979). *Eğitimde program geliştirme*, Ankara: Meteksan Yayınları.

Eyice, S. (1991). *Ayazma*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 4, s.229-230

Farahani, L. A. ve Heidari, T. (2013). Effects of the case-based instruction method on the experience of learning. *Journal of Biological Education*, 48(1), s.40-45. <https://doi.org/10.1080/00219266.2013.788539>

Farris, P. A. (2004). *Elementary and middle school social studies*. An interdisciplinary, multicultural approach. (4. Baskı). New York: Mc Graw Hill.

- Fidan, N. (1993). *Eğitime giriş*. Ankara: Meteksan Matbacılık.
- Genç, M. (1989). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Genç, M. (2020). *Mukataa*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 31, s.129-132.
- Gerfer, J. I. ve Perkins, P. G. (1992). Guidelines for A Creative drama program, *Day care and early Education*, 20, s.30-32.
- Ginesar, Ö. ve Katılmış, A. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değerler eğitimine yönelik sınıf içinde ve dışında gerçekleştirdikleri faaliyetlerin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 19(41), s.37-77.
- Girgin, M. (2017). *Öğretmen sözlüğu*. Ankara: Vize Yayınları.
- Glesne, C. (2020). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çev. Ed. Ali Ersoy ve Pelin Yalçınoğlu) 6. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Goody, J. (2009). *Sözlü kültür, milli folklor*, 83 (Güz), s.128-133.
- Gowan, T. ve Guzzetti, B. (2004). Edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretime, Ahmet Doğanay (Çev). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(11), s.56-61.
- Göksu, M. M. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih konularının öğretime yönelik görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(5), s.1946-1955.
- Gökyay, O. ř. (1996). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Göyünç, N. (1991). *Anadolu*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 3, s.105-106.
- Gunbayı, I. (2019). Developing A Qualitative Research Manuscript Based On Systematic Curriculum And Instructional Development. *European Journal of Social Sciences Studies*, 3(3), p.124-153.
- Güneş, F. (2015). Eğitim ve zihinsel değişim. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(4), s.1-20.

- Güngör, Ş. (2003). *Makteli Hüseyin*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 27, s.456-457.
- Gürten, E. (2013). Öğrencilerin kendi hazırladıkları vaka örnekleriyle öğretimin sınıf içi istenmeyen davranışlarla başa çıkmadaki rolü. *Eğitim ve Bilim*, 38(168), s.411-426.
- Halaçoğlu, Y. (1995). *Fersah*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 12, s.412.
- Harman, Ö. F. (1994). *Davud orucu*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 9, s.21-24.
- Hesapçıoğlu, M. ve Dünder, S. (2013). Alternatif okulların felsefî temelleriyle ilgili sınıflandırma çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), s.43-56.
- Howard, J. B. (1999). Using a social studies theme to conceptualize a problem, *The Social Studies*, 90(4), s.171-176.
- İbrahimoğlu, Z. ve Öztürk, C. (2013). Sosyal bilgiler dersinde örnek olay yöntemi kullanımının öğrencilerin akademik başarı derse karşı tutum ve eleştirel düşünme becerileri üzerine etkileri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(2), s.523-547.
- İnalcık, H. (2020). *The Ottoman Empire And Europe*, İstanbul: Kripto Kitap Yayınları.
- İnan, S. (2021). *Öğretmenler ve öğretmen adayları için Sosyal bilgiler eğitimine giriş, kavramlar yaklaşımlar etkinlikler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İpek, C. (2018). Mesnevi'deki hikâyelerin eğitimde örnek olay yöntemi ve bağlam temelli öğrenme yaklaşımı kapsamında değerlendirilmesi (Yönetim bilimi için seçilmiş örnekler). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6, s.63-79.
- İpşirli, M. (2003). *Mansıb*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 4, s.4.
- İz, F. (1979). Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, 7, s.61-79.

- Jenks, C. E. (2010). Using oral history in the elementary school classroom. *Social Studies and the Young Learner*, 1(23), s.31-32.
- Johnson, J. ve Purvis, J. (1987). Case studies: An alternative learning/teaching method in nursing. *Journal of Nursing Education*, 26, s.118-120.
- Kabapınar, Y. (2007). *İlköğretimde hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Maya Akademi.
- Kabapınar, Y. (2012). *Kuramdan uygulamaya hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kabapınar, Y. ve Ol, C. (2021). *Kuramdan uygulamaya örnek olay (yaşamı sınıfa taşımak)*. Ankara Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kabapınar, Y. ve Özkan, Ö. (2012). Hayatın bilgisine ilişkin deneyimler sunma boyutunda hayat bilgisi ders kitaplarındaki örnek olaylar ve işlevleri. *Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, (35), s.137-156.
- Kahraman, S. A. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*. Yapı Kredi Yayınları, (5. Cilt, 1. Kitap), s.1-415.
- Kahraman, S. A. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*. Yapı Kredi Yayınları, (5. Cilt, 2. Kitap), s.417-838.
- Kahraman, S. A. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Podgoriçe-İştib-Vidin-Peçoy-Budin-Ûstüirgon (Estergon)-Ciğerdelen-Macaristan-Öziçe-Taşlıca-Dobra-Venedik-Mostar-Kanije*. Yapı Kredi Yayınları, (6. Cilt, 1. Kitap), s.1-382.
- Kahraman, S. A. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Podgoriçe-İştib-Vidin-Peçoy-Budin-Ûstüirgon (Estergon)-Ciğerdelen-Macaristan-Öziçe-Taşlıca-Dobra-Venedik-Mostar-Kanije*. Yapı Kredi Yayınları, (6. Cilt, 2. Kitap), s.383-719.
- Kahraman, S. A. (2010). *Seyahatnameden seçmeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kahraman, S. A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Viyana-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağıstan-Kalmukistan-Saray-Moskova*. Yapı Kredi Yayınları, (7. Cilt, 2. Kitap), s.391-771.
- Kahraman, S. A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Gümölcine-Kavala-Selanik-Tırhala-Atina-Mora-Navarin-Girit Adası-Hanya-Kandıye-Elbasan-Ohri-Tekirdağı*. Yapı Kredi Yayınları, (8. Cilt, 1. Kitap), s.1-398.
- Kahraman, S. A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Gümölcine-Kavala-Selanik-Tırhala-Atina-Mora-Navarin-Girit Adası-Hanya-Kandıye-Elbasan-Ohri-Tekirdağı*. Yapı Kredi Yayınları, (8. Cilt, 2. Kitap), s.399-761.
- Kahraman, S. A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Kütahya-Manisa-İzmir-Antalya-Karaman-Adana-Halep-Şam-Kudüs-Mekke-Medine*. Yapı Kredi Yayınları, (9. Cilt, 1. Kitap), s.1-482.
- Kahraman, S. A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Kütahya-Manisa-İzmir-Antalya-Karaman-Adana-Halep-Şam-Kudüs-Mekke-Medine*. Yapı Kredi Yayınları, (9. Cilt, 2. Kitap), s.483-917.
- Kahraman, S. A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Mısır-Sudan-Habeşistan-Somali-Cibuti-Kenya-Tanzanya*. Yapı Kredi Yayınları, (10. Cilt, 1. Kitap), s.1-562.
- Kahraman, S. A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Mısır-Sudan-Habeşistan-Somali-Cibuti-Kenya-Tanzanya*. Yapı Kredi Yayınları, (10. Cilt, 2. Kitap), s.563-1115.
- Kahraman, S. A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Sseyahatnamesi: Viyana-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağıstan-Kalmukistan-Saray-Moskova*. Yapı Kredi Yayınları, (7. Cilt, 1. Kitap), s.1-390.
- Kahraman, S. A. (2013). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi (5, 6, 7, 8, 9, 10)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi*: İstanbul, (1. Cilt, 1. Kitap), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s.326-384.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi*: İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, (1. Cilt, 1. Kitap), s.1-386.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi*: İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, (1. Cilt, 2. Kitap), s.387-673.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2005). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*. Yapı Kredi Yayınları, (2. Cilt, 1. Kitap), s.1-327.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2005). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*. Yapı Kredi Yayınları, (2. Cilt, 2. Kitap), s.328-599.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2006). *Evliya Çelebi seyahatnamesi*, I. Kitap. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*. Yapı Kredi Yayınları, (3. Cilt, 1. Kitap), s.1-398.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*. Yapı Kredi Yayınları, (3. Cilt, 2. Kitap), s.399-684.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Bağdad-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van*. Yapı Kredi Yayınları, (4. Cilt, 1. Kitap), s.1-442.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Bağdad-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malntya-Mardin-Musul-Tebriz-Van*. (2. Kitap) Yapı Kredi Yayınları, 4, s.443-811.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2013). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi* (1, 2, 3, 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kallek, C. (2012). *Vukiyye*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 42, s.67-70.

- Kallek, C. (2022). *Kile*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 25, s.567-570.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi (kavramlar-ilkeler-teknikler)*. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s.62-64.
- Karlığa, B. (2013). *Bir medeniyet gezgininin izinde*. (Ed. Zekeriya Kurşun, Coşkun Yılmaz). Evliya Çelebi'nin şehirleri. İstanbul: Mahya Yayınları.
- Kaya, M. (2001). *İşraki*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 23, s.435-438.
- Kaya, M. (2004). *Meşai*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 29, s.393-396.
- Kaymakcı, S. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebî türlerin kullanım durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), s.230-255.
- Kaymakcı, S. (2017). Türkiye'de tarih öğretiminin yönelimi üzerine bir değerlendirme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(6), s.2153-2172.
- Keçe, M. (2013). Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan tarih konuları: Öğretmen görüşlerine dayalı nitel bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(4), s.343-361.
- Kıel, H. R. (1996). *Gedik Ahmed Paşa*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 13, s.543-544.
- Kılıç, O. (2007). *Ocaklık*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 33, s.317-318.
- Kirman, J. M. ve Jackson, C. (2000). *The Use of Postage Stamps To Teach Social studies Topics, Social Studies*.
- Koca, N. ve Erol, H. (2011). İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toprak ve Toprağın Korunmasının Yeri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4(2), s.151-166. <http://hdl.handle.net/11630/5394>.
- Koçal, E. ve Hacer, Ö. (2018). Sosyal bilgiler öğretiminde edebî ürünlerin kullanımı ve değer aktarımındaki katkılarına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), s.2629-2655.

- Korkmaz, Ö. ve Korkmaz, Ö. (2020). Teknoloji destekli örnek olay yönteminin etkililiği, Ortaokul Türkçe Dersine Dönük Deneysel Bir Çalışma. *Asya Öğretim Dergisi*, 8(1), s.32-46.
- Koullapis, L. G. (1997). *Türkiye’de ders kitapları ve UNESCO’nun önerileri*. (Ed. Salih Özbaran), Tarih öğretimi ve ders kitapları, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Köksal, Ü. (1969). Beşerî ilişkiler eğitiminde örnek olay. *Ortadoğu Amme İdaresi Dergisi*, 2, s.222-236.
- Köstüklü, N. (2014). *Sosyal bilimler ve tarih öğretimi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Küçükahmet, L. (2017). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (27. Baskı), Ankara: Nobel Yayınları.
- Küçükaşcı, M. S. (2009). *Seyyid*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 37, s.40-43.
- Lederer, J. M. (2000). *Reciprocal Teaching of Social Studies in Inclusive Elementary Classroom*, *Journal of Learning Disabilities*, Açıköz, K. Ü. Aktif Öğrenme, Eğitim Dünyası Yayınları, 1(33), s.91-107.
- Levstik, L. ve Keith B. (2005). *Doing history: Investigating with children in elementary and middle schools (3rd edition)*, Lawrence Erlbaum, New Jersey.
- Lune, H. ve Berg, B. L. (2017). *Qualitative research methods for the social sciences*. (9th Edition). England, Essex: Pearson.
- McGowan, T., ve Guzzetti, B. (1991). Promoting social studies understanding through literature-based instruction, *Social Studies*, (Çev. Ahmet Doğanay). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(11), s. 35-44.
- MEB ve RTÜK, (2006). *İlköğretim medya okuryazarlığı dersi öğretim programı ve kılavuzu*: Ankara: Devlet Kitapları.
- MEB, (2005). *Milli Eğitim Bakanlığı eğitim ve öğretim çalışmalarının plânlı yürütülmesine ilişkin yönerge*, <https://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/284.pdf> (ET: 17.04.2021)

- MEB, (2009). *Hayat bilgisi öğretim programı (1, 2 ve 3. Sınıflar)*, <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1-4> (ET: 11.01.2021)
- MEB, (2017). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5., 6. ve 7. sınıflar)*, <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=5-12> (ET: 23.02.2021)
- MEB, (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıflar)*, <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=15-25> (ET: 09.05.2021)
- MEB, (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu 7. sınıf Sosyal bilgiler ders kitabı*, (Komisyon). Ankara: Devlet Kitapları.
- MEB, (2022). *Eğitim ve öğretim çalışmalarının planlı yürütülmesine ilişkin yönerge*, <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/2143.pdf> (ET: 07.10.2022)
- Mengi, M. (2016). Seyahatnamenin otobiyografi/sergüzeşt-i evliya bölümleri, *Prof. Dr. Mine Mengi Özel Sayısı, Akademik Edebiyat Dergisi*, 2(5), s.87-95.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research. A guide to design and implementation*. San Francisco: John Wiley-Sons.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2021). *Nitel veri analizi*. (Çev. Ed. Sadegül Akbaba Altun ve Ali Ersoy). 4. Baskı, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Mogalakwe, M. (2006). The use of documentary research methods in social research. *African Sociological Review*, 10(1), s. 221-230.
- Mostert, M. P. (1996). Special education teaching cases: The case is not enough. *Teacher Education and Special Education*, 18, s.3-4.
- National Council for the Social Studies (NCSS), (1994). *Expectations for excellence: curriculum standards for social studies*, s.8-35. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED378131.pdf>- (ET: 18-10-2021)
- Nuhoğlu, S. (2010). *Coğrafya öğretiminde örnek olay incelemesi yönteminin öğrencilerin akademik başarısına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Okutan, M. (2016). *Eğitim yönetimi ve denetiminde örnek olaylar*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Ögke, A. (2007). Mevlana'nın Mecalis-i Seb'a'daki sohbet metodu. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 6(14), s.251-266.
- gt, S. (1997). *Harem*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 16, s.127-132.
- z, M. (2010). *Tahrir*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 39, s.125-129.
- zay, Y. (2012). *Evliya elebi'nin acayip ve garip dünyası*, Yayımlanmamış doktora tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- zcan, A. (1994). *Devşirme*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 9, s.254-257.
- zcan, A. (2001). *Kapıcıbaşı*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 24, s.345-347.
- zcan, A. (2001). *Kara Dev Murad Paşa*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 24, s.363-365.
- zdemir, . (1995). *Sosyal bilgiler ğretiminde insan ilişkilerinin yeri ve nemi*. TED XIII. Öğretim Toplantısı: Sosyal bilgiler ğretimi ve sorunları. 25-26 Mayıs. TÜBİTAK, Ankara.
- zdemir, N. (2009). Turizm ve Edebiyat. *Millî Folklor Dergisi*, 21(82), s.32-49.
- zensoy, A. U. (2022). Sosyal bilgiler ğretiminde seyahatnamelerin kullanılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(81), s.43-60. <https://doi.org/10.17755/esosder.959041>
- zn, M. N. ve zn, N. (2012). *Seyahatname (Evliya Çelebi)*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Öztürk, C. (1996). *Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış*, (Ed. Cemil ztrk) Sosyal Bilgiler ğretimi. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Öztürk, C., Keskin, S. C. ve Otluoğlu, A. (2014). *Sosyal bilgiler ğretiminde edebi ürünler yazılı materyaller*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

- Öztürk, İ. H. (2011). Tarih öğretiminde anakronizm sorunu: Sosyal bilgiler ve tarih ders kitaplarındaki kurgusal metinler üzerine bir inceleme. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), s.37-58.
- Parker, W. C. (2010). *Social Studies Education eC21*. In W. C. Parker (Ed.), *Social Studies Today: Research and practice*. New York: Routledge.
- Paykoç, F. (1991), *Tarih öğretimi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Phillips, R. (2002). *Reflective teaching of history 11–18: continuum studies in reflective practice and theory*, Continuum, London.
- Polat, Z. (2019). Ma'arratunnuman Suyu, Kudüs katliamı bağlamında haclı seferlerinin sebepleri, *Milel ve Nihal*, 16(1), s.175-198.
- Popil, I. (2011). Promotion of critical thinking by using case studies as teaching method. *Nurse Education Today*, 31(2), s.204-207.
- Safran, M. (2006). *Değişik öğretim basamaklarında tarih dersine ilişkin tutumlar üzerine bir araştırma*. Tarih eğitimi: Makale ve bildiriler. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Safran, M. (2019). *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Sahillioğlu, H. (1994). *Dirhem*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 9, s.368-371.
- Sanal, H. (1993). *Çöğür*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 8, s.377-379.
- Sancar, N. A. (2010). *İlköğretim birinci kademedeki fen ve teknoloji dersi öğretiminde kullanılan örnek olay yönteminin etkililiği*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nick, S. (2000). *The art of constructivist teaching in the primary school*, David Fulton Publishers: London.
- Senemoğlu, N. (2000). *Gelişim öğrenme ve öğretim - kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Sidekli, S., Tangülü, Z. ve Yangın, S. (2013). Sosyal bilgiler öğretimi, öğretmenim bana hikâye anlatır mısın? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(6) s.311-323.
- Sönmez, Ö. F. (2011). *İlköğretim Sosyal bilgiler öğretiminde harita becerileri, Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar-II* (Ed. Refik Turan, Ali Murat Sünbül, Hakan Akdağ). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2008). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, G. F. (2013). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. (2. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Stearns, P. N. (2010). *Why study history, American historical association*, <http://www.historians.org/pubs/free/WhyStudyHistory.htm>, (Erişim Tarihi: 06.01.2023).
- Sunal, C. S. and Haas, M. E. (2005). *Social studies for the elementary and middle Grades*. Baston: Pearson/Allyn and Bacon.
- Sunar, M. M. (2012). *Ulufe*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 42, s.124-126.
- Sünbül, A. M. (2010). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (4. Baskı), Konya: Eğitim Kitabevi.
- Şahin, G. ve Bulut, S. (2021). Örnek olaya dayalı öğretimin fen bilgisi öğretmen adaylarının çevre bilimi dersine yönelik akademik başarıları ve çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarına etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), s.613-632.
- Şavk, Ü. Ç. (2011). *Sorularla Evliya Çelebi, sorularla insanlık tarihine yön veren 20 kişiden biri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Şimşek, A. (2009). *Sosyal bilgiler dersinde bir öğretim materyali olarak edebi ürünler, Sosyal Bilgiler Öğretimi* (Ed. Mustafa Safran). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Şimşek, S. (2005). *Örnek olaya dayalı öğretimin ilköğretim hayat bilgisi dersinde akademik başarıya ve öğrenmede kalıcılığa etkisi*. Yayımlanmış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

- Şirin, İ. (2020). Seyahatnamelerin Sosyal bilimlerde kullanım değeri: Seyahatname metodolojisi geliştirmenin zorunluluğu. *Türk Yurdu*, 33(310), s.38-43.
- Taneri, A. (1996). *Hacib*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 29, s.508-511.
- Tanman, M. B. (2001). *Selatin Cami (Kasr-ı Hümayun)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 24, s.573-575.
- Tekdal, D. (2021). Sosyal bilgiler derslerinde yer alan tarih konularının aktarımına ilişkin öğretmen algıları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26(46), s.25-36.
- Terzi, M. Z. (1996). *Gulam*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 14, s.180-184.
- Tezcan, N. (2009). *Seyahatname*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 37, s.16-19.
- Tezcan, N. (2009). *Seyahatnamenin Hammer-Purgstall tarafından bilim dünyasına tanıtılması hakkında*, (Ed. Mustafa S. Küçükaşçı, Cengiz Tomar). Osmanlı Araştırmaları, Prof. Dr. Muammer Kemal Özergin Hatıra Sayısı- II: İstanbul.
- Tezcan, N. (2011). *Seyahatnamenin yazınsal değeri ve Osmanlı-Türk yazınındaki yeri*. Evliya Çelebi. Ed. Nuran Tezcan ve Semih Tezcan. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tosh, J. (1997). *Tarihin peşinde*, Çev. Özden Arıkan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.4.
- Turan, R. (2018). *Sosyal bilgiler eğitim ve tarih, Sosyal bilgilerin temelleri* (Ed. Refik Turan, Tahsin Yıldırım). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkcan, B. ve Bozkurt, M. (2018). *Sosyal bilgiler ve görsel kültür, Sosyal bilgilerde güncel okumalar-1* (Ed. Arife Figen Ersoy, Hıdır Karaduman). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Türkiye Radyo Televizyon. (1986-2020). *Az gittik uz gittik*. TRT Belgesel.
- Tyler, R. W. (2014). *Eğitim programları ve öğretimin temel ilkeleri*. (Çevirenler: Emir Rüzgar- Berna Arslan). Ankara: PegemA Yayınları.

- Uğur, A. (2007). *Oluşturmacı sosyal bilgiler öğretiminde örnek olay incelemesi tekniği kullanımının öğrencilerin empatik düşünme becerilerine etkisi: bir eylem araştırması*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Uludağ, S. ve Eraydın, S. (1995). *Erbain*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 11, s.270-271.
- Ulusoy, K. (2009). Sosyal bilgiler dersi kültür ve miras alanının işlenişinin 4. ve 5. sınıf öğrencileri tarafından değerlendirilmesi. *Akademik Bakış*, 18, s.1-26.
- Uluyol, Ç. (2011). *Web destekli örnek olay yönteminde çoklu bakış açısı ve yüz yüze etkileşimin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi*. Yayınlanmış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uzun, M. İ. (1997). *Hilye-i Hakanî*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 15, s.166-168.
- Uzun, M. İ. (2006). *Müntehabat*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 32, s.28-29.
- Ünal, M. A. (2014). *Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi*. Tarih ve Medeniyet Dizisi: 45. Isparta: Fakülte Kitap Yayınları.
- Üstün, Z. (2017). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi seçme hikâyeler*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Ütkür, N. (2016). *Örnek olay yönteminin hayat bilgisi dersinde uygulanmasına yönelik bir eylem araştırması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ütkür, N., Kabapınar, Y. ve Önder, A. (2016). Örnek olay yönteminin hayat bilgisi derslerinde kullanımına yönelik bir eylem araştırması, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(25), s.41-58.
- Van Sledright, B., ve Limón, M. (2006). *Learning and Teaching Social Studies: A Review of Cognitive Research in History and Geography*. In P. A. Alexander ve P. H. Winne (Eds.), *Handbook of educational psychology* (p.p.545–570). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

- Welton, A. D. ve Mallan, J. T. (1988). *Children and their world: strategies for teaching social studies*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Wineburg, S. (2000). "Making historical sense". *knowing, teaching and learning history: national and international perspectives*, (Ed: Peter, N. S., Peter, S. And Wineburg, S.) New York.
- Yakar, H. (2013). *Cumhuriyetten günümüze uygulanmış olan ilköğretim sosyal bilgiler öğretim programlarında seyahatnamelerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Yalsızuçanlar, S. (2013). *Seyahatnameden seçmeler, Evliya Çelebi*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Yancı, Ü. ve Evcı, N. (2021). 2005-2018 Sosyal bilgiler öğretim programları ve Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan Seyahatnamelerin değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 10(1), s.371-391.
- Yavuz, Y. Ş. (1991). *Ayne'l-Yaki'n*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 4, s.269-270.
- Yavuz, Y. Ş. (2000). *İlme'l-Yaki'n*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 22, s.137-138.
- Yazıcı, H. (2009). *Seyahatname*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 37, s.9-11.
- Yazıcı, T. (1994). *Deri Dili*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 9, s.178-179.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, N. (2020). *Miskinler Tekkesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 30, s.185-186.
- Yılmaz, C. (2011). *Evliya Çelebi'nin Dünyası*. (Ed. Bekir Karlığa, Özkul Eren). İstanbul: Mahya Yayınları.

Yılmaz, K. ve Kaya, M. (2011). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih algısı ve tarih öğretimine pedagojik yaklaşımları. Dicle Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), s.73-95.

Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı şehir tarihleri açısından yabancı Seyahatnamelerin kaynak değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28(2), s.587-614.

Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods*. Newbury Park, CA: Sage.p.28-61.

Yüçetürk, O. S. (1992). *Belkıs Tahtı*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 5, s.420-421.

6.1. İnternet Kaynakları

Bereya: <https://www.osmanice.com/osmanlica-3011-nedir-ne-demek.html> (ET: 25/07/2022).

Çardak: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 03/02/2022).

Çin Nigarhanesi: <http://www.lugatim.com/s/nigarhane> (ET: 21/09/2022).

Çor Hastalığı: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 01/02/2022).

Dehliz: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 15/06/2022).

Derbent: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 04/03/2022).

Dikilitaş: <https://www.tarihiistanbul.com/dikilitas-nam-i-diger-obelisk/> (ET: 23/04/2022).

Doğumunun 400. Yılında Uluslararası Evliya Çelebi Sempozyumu: (<https://en.unesco.org>-ET: 01/02/2022).

Ebter: <https://www.luggat.com/ebter/1/1> (ET: 18/09/2021).

Ehlü İyaliyle: <https://www.luggat.com/ehl%20u%20iyal/1/1> (ET: 12/08/2022).

Ehram: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 18/06/2021).

Er Sultan: <https://www.tyb.org.tr/huseyin-ozturkten-er-sultan-ve-ankara-9218h.htm> (ET: 29/05/2022).

Evliya Çelebi Kültür Sanat Evi: (kulturportali.gov.tr/turkiye/kutahya/evliya-celeb-01/02/2022).

Fasih: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 18/03/2021).

Fesahat: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 27/03/2021).

Forsa: <http://www.lugatim.com/s/forsa> (ET: 19/07/2022).

Gayya Kuyusu: <https://www.nedirnedemek.com/gayya-kuyusu-ne-demek> (ET: 11/08/2022).

Hafakan: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 21/08/2022).

Hallacı: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 16/04/2021).

Hamrevat Suyu: <https://bendiyarbakirim.com/kesfet/hamravat-suyu60f197d03cf61> (ET: 24/05/2022).

Hamsin Günü:
https://www.turktakvim.com/index.php?link=html/Erbain_ve_Hamsin.html
(ET: 29/07/2021).

Hezârfen: <http://www.lugatim.com/s/hezarfen> (ET: 20/09/2021).

Kaydefa: <https://metinsert.tr.gg/Efsaneden-ger%E7e%26%23287%3Be.htm> (ET: 08/05/2022).

Kebe: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 20/05/2022).

Koyak: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 24/09/2021).

Lâgari: <https://www.luggat.com/Lagari/1/1> (ET: 22/09/2021).

Lokmacılık: <https://www.eansiklopedi.com/lokma-ne-demek-lokma-anlami-nedir/> (ET: 22/10/2021).

Müsellim: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 19/07/2022).

Rasathane: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 17/08/2022).

Rasif: <https://www.bilgile.com/cografya/187-resif-nedir.html> (ET: 06/08/2022).

Rim Papa: <https://kelimem.gen.tr/rim-papa-nedir-ne-demek-260163> (ET: 23/04/2021).

Sakiye: <http://www.lugatim.com/s/sakiye> (ET: 27/11/2021).

Semender: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 30/04/2022).

Sofa: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 09/07/2022).

Şahnişin: <https://kelimeler.gen.tr/sahnisin-nedir-ne-demek-286931> (ET: 22/08/2022).

Tahtirevan: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 31/12/2021).

Yamak: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 30/11/2021).

Yarenlik: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 08/05/2022).

Zerdali: <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 11/03/2021).

Zerde Tatlısı: <https://onedio.com/haber/bir-osmanli-mutfagi-klasigi-zerde-tatlisi-tarifi-1027445> (ET: 24/11/2021).

Zümrüdü Anka Kuşu: <https://www.uplifers.com/zumrudu-anka-kusu-ve-hikâyesi/>
(ET: 21/02/2021)

